

# TÜRKİYE CUMHURİYETİ 2021-2027 KATILIM ÖNCESİ YARDIM ARACI KIRSAL KALKINMA PROGRAMI (IPARD)



**IPARD**



Programın uygulanması ve yorumlarıyla ilgili olarak İngilizce ve Türkçe nüshaları arasında ortaya çıkabilecek farklılıklarda Programın İngilizcesi esas alınır.

## İÇİNDEKİLER

|                                                                                                                                          |            |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| <b>ŞEKİLLER DİZİNİ.....</b>                                                                                                              | <b>V</b>   |
| <b>TABLolar LİSTESİ.....</b>                                                                                                             | <b>VI</b>  |
| <b>KISALTMALAR VE AKRONİMLER LİSTESİ.....</b>                                                                                            | <b>IX</b>  |
| <b>1. IPA KIRSAL KALKINMA PROGRAM BAŞLIĞI VE IPARD AMAÇLARI.....</b>                                                                     | <b>1</b>   |
| <b>2. YARARLANICI ÜLKE .....</b>                                                                                                         | <b>1</b>   |
| 2.1. Programın Kapsadığı Coğrafi Alan .....                                                                                              | 1          |
| <b>3. MEVCUT DURUMUN TANIMI, GZFT VE İHTİYAÇ TANIMI.....</b>                                                                             | <b>1</b>   |
| 3.1. Coğrafi Alanın Genel Sosyo-Ekonomik Koşulları.....                                                                                  | 1          |
| 3.2. Tarım, Ormancılık ve Gıda Sektörlerinin Performansı .....                                                                           | 8          |
| 3.3. Çevre ve Arazi Yönetimi .....                                                                                                       | 24         |
| 3.4. Kırsal Ekonomi ve Yaşam Kalitesi.....                                                                                               | 39         |
| 3.5. Yerel Kalkınma Stratejilerinin Hazırlanması ve Uygulanması – LEADER .....                                                           | 44         |
| 3.6. Genel Durum Göstergeleri Tablosu .....                                                                                              | 46         |
| 3.7. AB'nin Yeşil Mutabakat Kurallarına Uyum.....                                                                                        | 51         |
| <b>4. GZFT – ANALİZLERİN ÖZETİ.....</b>                                                                                                  | <b>53</b>  |
| 4.1. Tarım, Ormancılık ve Gıda Sanayii .....                                                                                             | 53         |
| 4.2. Çevre ve Arazi Yönetimi .....                                                                                                       | 61         |
| 4.3. Kırsal Ekonomi ve Yaşam Kalitesi.....                                                                                               | 65         |
| 4.4. Yerel Kalkınma Stratejilerinin Hazırlanması ve Uygulanması – LEADER .....                                                           | 68         |
| <b>5. DAHA ÖNCEKİ MÜDAHALELERİN TEMEL SONUÇLARI .....</b>                                                                                | <b>69</b>  |
| 5.1. Daha Önceki Ulusal Müdahalenin Temel Sonuçları, Transfer Edilen Tutarlar, Değerlendirmelerin Özeti , Alınan Dersler .....           | 69         |
| 5.2. AB Yardımının Temel Sonuçları, Transfer Edilen Tutarlar, Değerlendirmelerin Özeti veya Alınan Dersler.....                          | 73         |
| 5.3. Yürütülen Tek Taraflı ve Çok Taraflı Yardımın Temel Sonuçları, Transfer Edilen Tutarlar, Değerlendirmeler veya Alınan Dersler ..... | 79         |
| <b>6. PROGRAMIN STRATEJİ VE HEDEFLERİNİN TANIMLANMASI.....</b>                                                                           | <b>80</b>  |
| 6.1. Mevcut Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisinin (UKKS) Tanımı .....                                                                     | 80         |
| 6.2. İhtiyaçların Tespiti ve Genel Stratejinin Özeti.....                                                                                | 82         |
| 6.3. Programın Hedefleri.....                                                                                                            | 96         |
| 6.4. Önerilen IPARD Müdahalesi ile IPA III Program Çerçevesi Arasındaki Tutarlılık ve Stratejik Müdahale .....                           | 96         |
| 6.5. Seçilen Tedbirlerin ve seçim kriterlerinin AB Yeşil Mutabakatı'nın temel unsurlarıyla ve ile uyumu .....                            | 99         |
| 6.6. IPARD için seçilen tedbirler, sayısal hedefleri gösteren müdahale mantığı özet tablosu .....                                        | 100        |
| <b>7. KAPSAMLI MALİ TABLO .....</b>                                                                                                      | <b>105</b> |
| 7.1. Yıllar İtibariyle Euro Olarak IPARD Fonlarına Maksimum AB Katkısı* .....                                                            | 105        |
| 7.2. Her bir Tedbir İçin Finansal Plan, Euro Olarak, 2021-2027 .....                                                                     | 105        |
| 7.3. Tedbir Bazında Bütçe Dökümü.....                                                                                                    | 106        |
| 7.4. İzleme Amaçlı Euro Olarak 2021-2027 Yıllarında Tedbir Bazında AB Katkısı Bütçesi (EURO).....                                        | 107        |
| 7.5. Tedbir Bazında AB Katkısının Oranı.....                                                                                             | 108        |
| <b>8. SEÇİLEN TEDBİRLERİN TANIMI.....</b>                                                                                                | <b>109</b> |

|                                                                                                                                                                                                                                                                                            |            |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| 8.1. Tüm ya da birden fazla tedbiri ilgilendiren koşullar .....                                                                                                                                                                                                                            | 109        |
| 8.2. İdari prosedür .....                                                                                                                                                                                                                                                                  | 114        |
| 8.3. Tedbir Bazında Açıklamalar .....                                                                                                                                                                                                                                                      | 117        |
| 8.3.1 TARIM İŞLETMELERİNİN FİZİKİ VARLIKLARINA YÖNELİK YATIRIMLAR - M1...                                                                                                                                                                                                                  | 117        |
| 8.3.2 TARIM VE BALIKÇILIK ÜRÜNLERİNİN İŞLENMESİ VE PAZARLANMASI İLE İLGİLİ FİZİKİ VARLIKLARA YÖNELİK YATIRIMLAR - M3 .....                                                                                                                                                                 | 137        |
| 8.3.3 TARIM-ÇEVRE, İKLİM VE ORGANİK TARIM TEDBİRİ - M4.....                                                                                                                                                                                                                                | 154        |
| 8.3.4 YEREL KALKINMA STRATEJİLERİNİN UYGULANMASI – LEADER YAKLAŞIMI – M5.....                                                                                                                                                                                                              | 181        |
| 8.3.5 KIRSAL ALANDA KAMU ALTYAPI YATIRIMLARI - M6.....                                                                                                                                                                                                                                     | 190        |
| 8.3.6 ÇİFTLİK FAALİYETLERİNİN ÇEŞİTLENDİRİLMESİ VE İŞ GELİŞTİRME - M7.....                                                                                                                                                                                                                 | 199        |
| 8.3.7 TEKNİK DESTEK - M9 .....                                                                                                                                                                                                                                                             | 216        |
| <b>9. ULUSAL KIRSAL KALKINMA AĞI.....</b>                                                                                                                                                                                                                                                  | <b>223</b> |
| <b>10. IPARD’IN DİĞER KAYNAKLAR (ULUSAL VEYA ULUSLARARASI) TARAFINDAN FİNANSE EDİLEN TEDBİRLER İLE TAMAMLAYICILIĞI KONUSUNDA BİLGİLER .....</b>                                                                                                                                            | <b>226</b> |
| 10.1. IPARD ile diğer IPA III Programlama Çerçeve Pencere Pencereleri kapsamında veya aynı Pencere dahilinde sağlanan destekler arasındaki ayırım kriterleri .....                                                                                                                         | 226        |
| 10.2. IPARD’ın diğer finansal enstrümanlar ile tamamlayıcılığı.....                                                                                                                                                                                                                        | 227        |
| 10.3. IPARD Tedbirlerinin ulusal politika ile tamamlayıcılığı ve aralarındaki ayırım kriterleri .....                                                                                                                                                                                      | 227        |
| <b>11. YÖNETİM VE KONTROL YAPISININ ÖZET TANIMI .....</b>                                                                                                                                                                                                                                  | <b>234</b> |
| <b>12. İZLEME VE DEĞERLENDİRME DAHİL OLMAK ÜZERE UYGULAMA OTORİTESİNİN TANIMLANMASI .....</b>                                                                                                                                                                                              | <b>237</b> |
| 12.1. Uygulama yapısının (Yönetim Otoritesi ve IPARD Ajansı) ve temel fonksiyonlarının tanımlanması .....                                                                                                                                                                                  | 237        |
| 12.2. Öngörülen İzleme Komitesi’nin oluşturulması dahil, izleme ve değerlendirme sistemlerinin tanımlanması. ....                                                                                                                                                                          | 240        |
| <b>13. İLGİLİ YETKİLİLER, KURUMLAR VE UYGUN EKONOMİK, SOSYAL VE ÇEVRESEL ORTAKLAR İLE PROGRAMLAMA VE ANLAŞMA HÜKÜMLERİ KONUSUNDA GERÇEKLEŞTİRİLEN İSTİŞARELERİN SONUÇLARI .....</b>                                                                                                        | <b>243</b> |
| 13.1. İlgili Makamları, Organları ve Ortakları Sürece Dahil Etmek İçin Benimsenen Yöntem .....                                                                                                                                                                                             | 243        |
| 13.2. Danışılan Ortakların Listesi - Özet .....                                                                                                                                                                                                                                            | 244        |
| 13.3. İstişarelerin Sonuçları - Özet.....                                                                                                                                                                                                                                                  | 252        |
| <b>14. PROGRAMIN UYGULAMA ÖNCESİ DEĞERLENDİRME ÇALIŞMASI SONUÇLARI VE ÖNERİLER.....</b>                                                                                                                                                                                                    | <b>260</b> |
| 14.1. Sürecin Tanımı.....                                                                                                                                                                                                                                                                  | 260        |
| 14.2. Önerilerin Özeti .....                                                                                                                                                                                                                                                               | 261        |
| <b>15. IPA MEVZUATI İLE UYUMLU OLARAK TANITIM, GÖRÜNÜRLÜK VE ŞEFFAFLIK .....</b>                                                                                                                                                                                                           | <b>278</b> |
| 15.1. Potansiyel yararlanıcıların, mesleki örgütlerin, ekonomik sosyal ve çevre ile ilgili paydaşların, kadın ve erkek arasındaki eşitliği savunan ve yaygınlaştıran kurumların ve STK’ların, programın sunduğu fırsatlar ve fon edinmeye yönelik kurallar hakkında bilgilendirilmesi..... | 278        |
| 15.2. Yararlanıcıları AB katkısından haberdar etmek için öngörülen faaliyetler.....                                                                                                                                                                                                        | 279        |
| 15.3. Yararlanıcıların sorumlulukları.....                                                                                                                                                                                                                                                 | 280        |
| 15.4. Kamuoyunun programda AB’nin rolü ve bunun sonuçları hakkında bildirilmesine yönelik faaliyetler .....                                                                                                                                                                                | 280        |
| <b>16. PROGRAMIN ÇEŞİTLİ AŞAMALARINDA (TASARIM, UYGULAMA, İZLEME, DEĞERLENDİRME) TEŞVİK EDİLEN KADIN ERKEK EŞİTLİĞİ VE AYRIMCILIK YAPILMAMASI. ....</b>                                                                                                                                    | <b>281</b> |

|                                                                                                                                                                                               |            |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| 16.1. Programın Çeşitli Aşamalarında (Tasarım, Uygulama, İzleme, Değerlendirme) Kadın Erkek Eşitliğinin Nasıl Teşvik Edileceği.....                                                           | 281        |
| 16.2. Programın Çeşitli Uygulama Aşamaları Sırasında Gerçekleşebilecek, Cinsiyet, Irk, Tabiyet, Din, Yaş, Cinsel Yönelime Dayalı Her Türlü Ayrımcılığın Nasıl Önleneceğinin Açıklanması ..... | 282        |
| <b>17. TEKNİK ORGANLAR VE DANIŞMANLIK HİZMETLERİ.....</b>                                                                                                                                     | <b>283</b> |
| <b>EK I. ORTA VE KÜÇÜK ÖLÇEKLİ İŞLETMELERİN TANIMI.....</b>                                                                                                                                   | <b>286</b> |
| <b>EK II. ULUSAL KIRSAL KALKINMA STRATEJİSİ (2014-2020) TASLAĞININ HAZIRLANMASI İÇİN GÖREVLENDİRİLEN ÇEKİRDEK GRUPTA TEMSİL EDİLEN KURUMLAR .....</b>                                         | <b>287</b> |
| <b>EK III. PROGRAMLA İLGİLİ ULUSAL MEVZUAT.....</b>                                                                                                                                           | <b>288</b> |
| <b>EK IV. YARARLANICILARIN FİNANSAL KAPASİTESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNDE KULLANILACAK GENEL KRİTERLER (M1, M3 VE M7 İÇİN).....</b>                                                              | <b>295</b> |
| <b>EK V. TARIM-ÇEVRE-İKLİM TEDBİRİ KAPSAMINDA YÜRÜTÜLECEK FAALİYET TÜRÜNE İLİŞKİN ÖDEME HESAPLAMALARI .....</b>                                                                               | <b>296</b> |
| <b>EK VI. TARIM-ÇEVRE-İKLİM TAAHHÜTLERİNİN KONTROL EDİLEBİLİRLİĞİ VE DOĞRULANABİLİRLİĞİ .....</b>                                                                                             | <b>308</b> |
| <b>EK VII. BEYPAZARI İLÇESİ EROZYON VE PARSEL EĞİM HARİTALARI VE TÜRKİYE'NİN EROZYON RİSK HARİTALARI.....</b>                                                                                 | <b>311</b> |
| <b>EK VIII. UYGUN ELSANATLARI LİSTESİ.....</b>                                                                                                                                                | <b>315</b> |
| <b>EK IX. ÖN DEĞERLENDİRME RAPORUNUN ÖZETİ.....</b>                                                                                                                                           | <b>319</b> |
| <b>EK X. YKS SEÇİMİ İÇİN PUANLAMA CETVELİ.....</b>                                                                                                                                            | <b>321</b> |
| <b>EK XI. YEM BİTKİLERİ LİSTESİ.....</b>                                                                                                                                                      | <b>323</b> |
| <b>EK XII. “TARIM-ÇEVRE TEDBİRİ KAPSAMINDAKİ BİYOÇEŞİTLİLİK ALT TEDBİRİ REVİZYONLARI İLE İLGİLİ ÇALIŞMALARIN DÜZENLENMESİ” ADLI TEKNİK DESTEK PROJESİ RAPORU .....</b>                        | <b>324</b> |
| <b>EK XIII. GÖREV VE SORUMLULUKLARININ YERİNE GETİRİLMESİNE YÖNELİK YO ORGANİZASYON ŞEMASI .....</b>                                                                                          | <b>337</b> |
| <b>EK XIV. GÖREV VE SORUMLULUKLARININ YERİNE GETİRİLMESİNE YÖNELİK IPARD AJANSI (TKDK) ORGANİZASYON ŞEMASI.....</b>                                                                           | <b>338</b> |

## ŞEKİLLER DİZİNİ

|                                                                                                               |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Şekil 1. Kişi başına yıllık GSYİH büyüme oranı (Kaynak TÜİK) .....                                            | 4   |
| Şekil 2. Sektörlere göre Sera Gazı Emisyonları (UNFCCC 2018).....                                             | 32  |
| Şekil 3. Kaynağına göre tarım sektöründen kaynaklanan toplam emisyonlar.....                                  | 33  |
| Şekil 4. Orman arazisi dağılımı, 2005-2020 .....                                                              | 37  |
| Şekil 5. Tarımsal ve kırsal kalkınma destek tutarları (milyon TL).....                                        | 69  |
| Şekil 6. Türkiye'deki yüksek doğa değerine sahip tarım arazilerinin muhtemel dağılımını gösteren harita ..... | 155 |
| Şekil 7. Beypazarı'nın Ankara'daki konumu.....                                                                | 159 |
| Şekil 8. Polatlı'nın Ankara'daki konumu.....                                                                  | 165 |
| Şekil 9. Polatlı'nın faaliyet türüne uygun köyleri.....                                                       | 169 |
| Şekil 10. Beypazarı İlçesi Erozyon Haritası .....                                                             | 311 |
| Şekil 11. Beypazarı İlçesi Parsel Eğim Haritası .....                                                         | 312 |
| Şekil 12. Türkiye Rüzgar Erozyonu Risk Haritası (2018).....                                                   | 313 |
| Şekil 13. Türkiye Su Erozyonu Risk Haritası (2019) .....                                                      | 313 |
| Şekil 14. Polatlı'nın faaliyet türüne uygun köyleri: Biyoçeşitliliği artırıcı Toy Kuşu popülasyonu .....      | 314 |

## TABLolar LİSTESİ

|                                                                                         |    |
|-----------------------------------------------------------------------------------------|----|
| Tablo 1. İş Gücü İstatistikleri.....                                                    | 2  |
| Tablo 2. Arazi Büyüklüklerinin Dağılımı.....                                            | 7  |
| Tablo 3. Türkiye'de Süt Üretim Miktarı (ton).....                                       | 11 |
| Tablo 4. Süt Toplama ve Süt İşleme Tesisleri (kalem bazında) .....                      | 12 |
| Tablo 5. Türkiye'nin Süt ve Süt Ürünleri Dış Ticareti (\$).....                         | 12 |
| Tablo 6. Tür başına hayvan sayısı (baş).....                                            | 14 |
| Tablo 7. Türkiye kanatlı varlıkları (kalem bazında) .....                               | 16 |
| Tablo 8. Türkiye kanatlı ürünleri .....                                                 | 16 |
| Tablo 9. Kanatlı sektöründeki işletme ve kafes sayısı (kalem bazında) .....             | 17 |
| Tablo 10. Türkiye meyve ve sebze üretim rakamları .....                                 | 18 |
| Tablo 11. Yıllara göre su ürünleri miktarı ve değeri .....                              | 19 |
| Tablo 12. 2010-2019 yılları arasında Türkiye'nin su ürünleri ithalatı ve ihracatı ..... | 20 |
| Tablo 13. Türkiye'de tarım arazilerinin yıllara göre dağılımı (1000 hektar) .....       | 24 |
| Tablo 14. Türkiye'de 2019 Yılına Kadar Su ve Rüzgar Erozyonu Miktar ve Dereceleri.....  | 26 |
| Tablo 15. Arazi Kullanımına Bağlı Erozyon .....                                         | 27 |
| Tablo 16. 2000-2020 yılları arasında Türkiye'de Mera Islah ve Amenajman Projeleri ..... | 28 |
| Tablo 17. Türkiye'de yıllar içinde pestisit kullanımı (ton) .....                       | 30 |
| Tablo 18. Türkiye'de yıllar içinde gübre kullanımı (ton).....                           | 30 |
| Tablo 19. Kaynağına göre tarım sektöründen kaynaklanan toplam emisyonlar.....           | 32 |
| Tablo 20. Ormancılık kapsamında sürdürülebilir kalkınma göstergeleri 2010-2019 ..       | 38 |
| Tablo 21. Genel Durum Göstergeleri.....                                                 | 46 |
| Tablo 22. Süt GZFT Analizi .....                                                        | 53 |
| Tablo 23. Kırmızı Et GZFT Analizi .....                                                 | 54 |
| Tablo 24. Kanatlı Eti ve Yumurtası GZFT Analizi .....                                   | 55 |
| Tablo 25. Meyveler, Sebzeler ve Diğer Bahçe Bitkileri GZFT Analizi .....                | 57 |
| Tablo 26. Balıkçılık ve Su Ürünleri Yetiştiriciliği GZFT Analizi.....                   | 59 |
| Tablo 27. Arazi Örtüsü Yönetimi ve Toprak Erozyonu Kontrolü GZFT Analizi .....          | 61 |
| Tablo 28. Su Kaynaklarının Korunması GZFT Analizi.....                                  | 62 |
| Tablo 29. Biyoçeşitlilik GZFT Analizi .....                                             | 63 |
| Tablo 30. Organik Tarım GZFT Analizi.....                                               | 64 |
| Tablo 31. Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme GZFT Analizi....   | 65 |
| Tablo 32. Kırsal Altyapı Yatırımları GZFT Analizi .....                                 | 66 |

|                                                                                                               |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Tablo 33. Yenilenebilir Enerji GZFT Analizi.....                                                              | 67  |
| Tablo 34. Yerel Kalkınma Stratejilerinin Hazırlanması ve Uygulanması - LEADER GZFT Analizi.....               | 68  |
| Tablo 35. IPARD Programının İlerlemesi (31.12.2020 itibariyle) .....                                          | 74  |
| Tablo 36. Kurumsal Kapasite Geliştirme Alt Sektörü Kapsamında Yürütülen IPARD Projeleri.....                  | 77  |
| Tablo 37. 11. Fasıl ve OTP için Kurumsal Kapasite Geliştirme Alt Sektörü Kapsamında Yürütülen Projeler .....  | 78  |
| Tablo 38. Temel Kırsal Kalkınma İhtiyaçları ve Halen Yürürlükte Olan Tedbirleri Gösteren Özet Tablo .....     | 86  |
| Tablo 39. Pencere 1 ile birlikte IPA III Çerçeve yapısı.....                                                  | 97  |
| Tablo 40. Pencere 3: Yeşil gündem ve sürdürülebilir bağlantırlık .....                                        | 97  |
| Tablo 41. Pencere 4: Rekabet gücü ve kapsayıcı büyüme.....                                                    | 97  |
| Tablo 42. Programın Sayısal Hedefleri.....                                                                    | 100 |
| Tablo 43. Yıllar İtibariyle Euro Olarak IPARD Fonlarına Maksimum AB Katkısı* .....                            | 105 |
| Tablo 44. Her bir Tedbir İçin Finansal Plan, Euro Olarak, 2021-2027 .....                                     | 105 |
| Tablo 45. Tedbir Bazında Bütçe Dökümü .....                                                                   | 106 |
| Tablo 46. İzleme Amaçlı Euro Olarak 2021-2027 Yıllarında Tedbir Bazında AB Katkısı Bütçesi (EURO) .....       | 107 |
| Tablo 47. Tedbir Bazında AB Katkısının Oranı .....                                                            | 108 |
| Tablo 48. Seçim kriterleri ve puanlama tablosu .....                                                          | 131 |
| Tablo 49. Gösterge niteliğinde bütçe .....                                                                    | 132 |
| Tablo 50. Üretime dönük olmayan yatırımlar için bütçe .....                                                   | 133 |
| Tablo 51. Programda kullanılacak göstergeler ve hedefler .....                                                | 133 |
| Tablo 52. Seçim kriterleri ve puanlama tablosu .....                                                          | 149 |
| Tablo 53. Gösterge niteliğinde bütçe .....                                                                    | 151 |
| Tablo 54. Programda kullanılacak göstergeler ve hedefler .....                                                | 151 |
| Tablo 55. Beypazarı'nda Arazi Dağılımı .....                                                                  | 160 |
| Tablo 56. Beypazarı'nda tarımsal arazilerin dağılımı.....                                                     | 160 |
| Tablo 57. Göstergeler ve hedef seviyeleri .....                                                               | 164 |
| Tablo 58. Polatlı'nın Arazi Dağılımı.....                                                                     | 165 |
| Tablo 59. Tarımsal Arazi Büyüklüğü ve Dağılımı .....                                                          | 166 |
| Tablo 60. Polatlı'daki önemli ürünler ve üretim miktarları .....                                              | 166 |
| Tablo 61. Ürün bazında 2020 yılı için ekim miktarı.....                                                       | 166 |
| Tablo 62. Göstergeler ve hedef seviyeleri .....                                                               | 171 |
| Tablo 63. Türkiye'de pilot tarım-çevre-iklim tedbirine yönelik ilgili zorunlu standartlar (temel durum) ..... | 172 |

|                                                                                                      |     |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Tablo 64. TÇ alt tedbirinde işlem maliyetinin hesaplanması .....                                     | 176 |
| Tablo 65. Gösterge niteliğinde bütçe .....                                                           | 178 |
| Tablo 66. Programda kullanılacak göstergeler ve hedefler .....                                       | 178 |
| Tablo 67. Gösterge niteliğinde bütçe .....                                                           | 188 |
| Tablo 68. Programda kullanılacak göstergeler ve hedefler .....                                       | 188 |
| Tablo 69. Seçim kriterleri ve puanlama tablosu .....                                                 | 196 |
| Tablo 70. Kamu ve AB fonlarının gösterge niteliğindeki yıllık tahsisatları.....                      | 197 |
| Tablo 71. Programda yer verilecek göstergeler ve hedefler .....                                      | 197 |
| Tablo 72. Seçim kriterleri ve puanlama tablosu .....                                                 | 212 |
| Tablo 73. Gösterge niteliğinde bütçe .....                                                           | 213 |
| Tablo 74. Programda kullanılacak göstergeler ve hedefler .....                                       | 214 |
| Tablo 75. Gösterge niteliğinde bütçe .....                                                           | 220 |
| Tablo 76. Programda kullanılacak göstergeler ve hedefler .....                                       | 220 |
| Tablo 77. KKYDP alt ve üst sınırları.....                                                            | 232 |
| Tablo 78. IPA III Yönetim ve Kontrol Mekanizması Kurumları .....                                     | 236 |
| Tablo 79. Danışılan Paydaş Listesi - Özet .....                                                      | 244 |
| Tablo 80. İstişarelerin Sonuçları - Özet .....                                                       | 252 |
| Tablo 81. Ön Değerlendirmede yer alan önerilerin özeti .....                                         | 271 |
| Tablo 82. Tüm ilgili otoritelerin belirlenmesi ve yönetim ve kontrol yapısının özet bir tasviri..... | 275 |
| Tablo 83. Programla ilgili ulusal mevzuat, Kanunlar .....                                            | 288 |
| Tablo 84. Programla ilgili ulusal mevzuat, İkincil Mevzuat .....                                     | 291 |
| Tablo 85. Buğday Yetiştiriciliğinde Maliyet ve Kar Hesaplamaları .....                               | 298 |
| Tablo 86. Fiğ Maliyet ve Kar Hesaplamaları.....                                                      | 299 |
| Tablo 87. Korunga Maliyet ve Kar Hesaplamaları .....                                                 | 299 |
| Tablo 88. Yıllara Göre Paket 1 Tazminat Ödemeleri .....                                              | 300 |
| Tablo 89. Yıllara Göre Paket 2 Tazminat Ödemeleri .....                                              | 301 |
| Tablo 90. Buğday Maliyet ve Kar Hesaplamaları .....                                                  | 304 |
| Tablo 91. Macar Fiği Maliyet ve Kar Hesaplamaları .....                                              | 305 |
| Tablo 92. Korunga Maliyet ve Kar Hesaplamaları .....                                                 | 305 |
| Tablo 93. Yıllara Göre Paket 1 Tazminat Ödemeleri .....                                              | 306 |
| Tablo 94. Yıllara Göre Paket 2 Tazminat Ödemeleri .....                                              | 307 |
| Tablo 95. Yıllara Göre Paket 3 Tazminat Ödemeleri .....                                              | 307 |

## KISALTMALAR VE AKRONİMLER LİSTESİ

|          |                                                              |
|----------|--------------------------------------------------------------|
| €        | Euro                                                         |
| \$       | Amerikan Doları                                              |
| TÇİ      | Tarım-çevre-iklim                                            |
| TKDK     | Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu                 |
| BSGM     | Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü                    |
| CBAM     | Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması                       |
| OBP      | Ortak Balıkçılık Politikası                                  |
| CISOP    | Rekabet Edebilirlik ve Yenilikçilik Sektör Eylemsel Programı |
| CMO      | Ortak Pazar Organizasyonu                                    |
| COVID-19 | SARS-CoV-2 (2019-nCoV) koronavirüsün neden olduğu hastalık   |
| da       | dekar                                                        |
| GM       | Genel Müdürlük                                               |
| DG AGRI  | Tarım ve Kırsal Kalkınma Genel Müdürlüğü                     |
| DG SANTE | Sağlık ve Gıda Güvenliği Genel Müdürlüğü                     |
| GKGM     | Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü                              |
| DOKAP    | Doğu Karadeniz Bölgesi Kalkınma Projeleri                    |
| DSİ      | Devlet Su İşleri                                             |
| EAFRD    | Avrupa Kırsal Kalkınma Tarım Fonu                            |
| AK       | Avrupa Komisyonu                                             |
| AYM      | Avrupa Yeşil Mutabakatı                                      |
| EPDK     | Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu                             |
| eşd.     | eşdeğer                                                      |
| AB       | Avrupa Birliği                                               |
| EUR      | Euro                                                         |
| ÇMVA     | Çiftlik Muhasebesi Veri Ağı                                  |
| FAO      | Gıda ve Tarım Örgütü                                         |
| ÇDS      | Çiftlik Danışmanlık Sistemi                                  |
| GAEC     | Doğru Tarım ve Çevre Koşulu                                  |
| GAP      | Güneydoğu Anadolu Projesi                                    |
| TAGEM    | Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü         |
| GSYH     | Gayrisafi Yurtiçi Hasıla                                     |
| GSKD     | Gayrisafi Katma Değer                                        |
| ha       | hektar                                                       |

|          |                                                                |
|----------|----------------------------------------------------------------|
| HACCP    | Tehlike Analizi ve Kritik Kontrol Noktaları                    |
| IACS     | Entegre İdare ve Kontrol Sistemi                               |
| BİT      | Bilgi ve İletişim Teknolojisi                                  |
| IFAD     | Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu                            |
| İLBANK   | İller Bankası                                                  |
| IPA      | Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı                               |
| IPARD    | Katılım Öncesi Kırsal Kalkınma Aracı                           |
| IRENA    | Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı                       |
| JICA     | Japon Uluslararası Ortaklık Ajansı                             |
| BEG      | Bölgesel Etki Grubu                                            |
| YKS      | Yerel Kalkınma Stratejisi                                      |
| LEADER   | Kırsal Ekonomiye Kalkındırma Amaçlı Eylemler Arası Bağlantılar |
| YDH      | Yumrulu Deri Hastalığı                                         |
| YO       | Yönetim Otoritesi                                              |
| IPARD İK | IPARD İzleme Komitesi                                          |
| TOB      | Tarım ve Orman Bakanlığı                                       |
| Mt       | Milyon Ton                                                     |
| MW       | Megavat                                                        |
| NAO      | Ulusal Yetkilendirme Görevlisi                                 |
| UF       | Ulusal Fon                                                     |
| STK      | Sivil Toplum Kuruluşu                                          |
| NIPAC    | Ulusal IPA Koordinatörü                                        |
| UKKS     | Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi                              |
| UKA      | Ulusal Kırsal Ağ                                               |
| İBBS     | İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması                    |
| OECD     | İktisadî Kalkınma ve İşbirliği Örgütü                          |
| OTBİS    | Organik Tarım Bilgi Sistemi                                    |
| İK       | İl Koordinatörlüğü                                             |
| ÜÖ       | Üretici Örgütü                                                 |
| AGS      | Alım Gücü Standartları                                         |
| PRAG     | Avrupa Birliği Dış Eylem Anlaşma Prosedürleri Pratik Rehberi   |
| Ar-Ge    | Araştırma ve Geliştirme                                        |
| KKYDP    | Kırsal Kalkınma Yatırımları Destek Programı                    |
| KOBİ     | Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler                               |

|        |                                                          |
|--------|----------------------------------------------------------|
| GZFT   | Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Fırsatlar ve Tehditler       |
| TD     | Teknik Destek                                            |
| TBS    | Tarım Bilgi Sistemi                                      |
| TL     | Türk Lirası                                              |
| TSE    | Türk Standartları Enstitüsü                              |
| TÜİK   | Türkiye İstatistik Kurumu                                |
| UNDP   | Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı                    |
| UNFCCC | Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi |
| USD    | Amerikan Doları                                          |

## **1. IPA KIRSAL KALKINMA PROGRAM BAŞLIĞI VE IPARD AMAÇLARI**

Türkiye Cumhuriyeti Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Programı (IPARD) 2021-2027.

## **2. YARARLANICI ÜLKE**

### **2.1. Programın Kapsadığı Coğrafi Alan**

Programın coğrafi kapsamı tüm Türkiye'dir.

## **3. MEVCUT DURUMUN TANIMI, GZFT VE İHTİYAÇ TANIMI**

### **3.1. Coğrafi Alanın Genel Sosyo-Ekonomik Koşulları**

#### **Nüfus**

Türkiye'nin nüfusu artmaya devam etmektedir; ancak, 50'li ve 80'li yıllar arasında yaklaşık %25 olan sabit artış oranından 2013 yılında %13,7'ye ve 2019 yılında %12,4'e önemli bir düşüş olmuştur. Türkiye'nin nüfusu 31 Aralık 2019 tarihi itibarıyla 83.154.997'dir. Çalışma çağındaki nüfus (15 yaş ve üstü) toplam nüfusun %67,8'ini oluşturmaktadır ve payı toplam nüfus artışından daha hızlı artmaktadır. 2019'da 0-14 yaş arası nüfusun payı %23,3 iken, 65 yaş ve üzeri nüfusun payı %9,1'dir. Çalışma çağındaki 56 milyonluk nüfus ve ortalama 34 yaş, Türkiye'nin çok genç bir nüfusa ve daha fazla ekonomik kalkınma açısından yüksek bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. 31.12.2019 tarihi itibarıyla nüfusun %92,8'i il ve ilçelerde, %7,2'si ise belde ve köylerde yaşamaktadır. Ülke nüfusunun 40.276.360'ı IPARD İllerinde yaşamaktadır.

#### **Eğitim**

Okuma yazma bilmeyenlerin oranı 2019 yılında 15 yaş ve üzeri nüfusta %3,3 iken, 25 yaş ve üzeri nüfusun yaklaşık %4'ü okuma yazma bilmemekte, %4,9'u okuma yazma bilmekte ancak örgün eğitim almamakta, %91'i ilkokul mezunu, %66'sı ortaokul mezunu, %42,2'si lise mezunu ve %20,8'i yükseköğretim derecesine sahiptir. OECD ülkelerinde nüfusun %90'ı zorunlu eğitim süresinin ötesinde eğitimde kalmaktadır. Türkiye'de 6-9 ve 10-13 yaş gruplarında hem kız hem de erkek çocuklar için net okul kaydı oranı %99'dur. Kesintisiz 12 yıllık zorunlu eğitime rağmen, 14-17 yaş grubunda net okul kaydı oranı %88'dir. Yaş gruplarına göre yapılan analizler, 15-19 yaş aralığında okul kaydı oranının %71 ile %85 ortalamaya sahip OECD ülkelerinin altında olduğunu göstermektedir.

Kırsal nüfustaki yaşlanma eğilimi de okul çağındaki nüfusun azalmasına neden olmaktadır. Bu durum, aktif okul sayısında düşüşe ve taşınmalı eğitim kapsamındaki okul sayısında artışa neden olmaktadır. Taşınmalı eğitim hizmetlerine bağımlılık özellikle kırsal nüfusun az olduğu illerde yüksektir. Dolayısıyla, bu illerin köy ve ilçelerinde aktif ilkokul, ortaokul ve lise sayısı nispeten düşüktür.

Köylerde hem örgün hem de yaygın eğitim hizmetlerine sürdürülebilir erişimin sağlanması, insan kapasitesinin geliştirilmesine yardımcı olacak ve kırsal kalkınma açısından bir ivme sağlayacaktır. İlçelerde ise, köy nüfusunun kurumsallaşmış halk eğitim merkezlerine düzenli erişim olanağına sahip olmasının sağlanması, mesleki eğitim çalışmaları açısından büyük önem taşımaktadır. Bu alanlarda, özellikle tarımsal

faaliyetlerin daha az yoğun olduğu mevsimlerde yetişkin nüfusa mesleki beceriler kazandırmayı amaçlayan çeşitli yaygın eğitim programları geliştirmek mümkündür. Tarım meslek liseleri ve iki yıllık yüksek öğretim kurumları olmasına rağmen, mezun sayısı nispeten düşüktür ve mezunların çoğu gıda işleme endüstrisinde istihdam edilmektedir. Bu durum, kırsal alanlarda tarımla ilgili ve IPARD faaliyetleriyle ilgili diğer konular ve beceriler hakkındaki boşlukları doldurmaya ve bilgileri güncellemeye olanak tanıyan danışmanlık hizmetlerinin sağlanması ihtiyacını da ortaya koymaktadır.

## İstihdam

TÜİK'in 2020 yılı verilerine göre (Tablo 1) Türkiye'de toplam istihdam 27 milyon 477 bin kişidir ve bu sayının %17'si (4 milyon 776 bin kişi) tarımda çalışmaktadır. Tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payı 2011'de %23 iken 2020'de %17'ye düşmüştür. Ülke genelinde tarımda istihdam edilen kişi sayısı 2011 yılında 5.391.000, 2020 yılı için ise 4.776.000'dir. Aynı dönemde işgücüne katılım oranı %47'den %49'a, işgücüne ilişkin temel göstergelere göre işsizlik oranı ise %9'dan %14'e yükselmiştir.

**Tablo 1. İş Gücü İstatistikleri**

| Yıllar | İşgücü | İstihdam | Ekonomik Faaliyetler<br>(Mevsimsellikten Arındırılmış) |            |        |        |        | İşsiz | İşgücüne katılım oranı (%) | İstihdam oranı (%) | İşsizlik oranı (%) | Tarım dışı İşsizlik oranı (%) |
|--------|--------|----------|--------------------------------------------------------|------------|--------|--------|--------|-------|----------------------------|--------------------|--------------------|-------------------------------|
|        |        |          | Tarım                                                  | Tarım dışı |        |        |        |       |                            |                    |                    |                               |
|        |        |          |                                                        | Toplam     | Sanayi | İnşaat | Hizmet |       |                            |                    |                    |                               |
| 2011   | 25.559 | 23.227   | 5.391                                                  | 17.836     | 4.858  | 1.665  | 11.313 | 2.332 | 47                         | 43                 | 9                  | 11                            |
| 2012   | 26.156 | 23.955   | 5.294                                                  | 18.662     | 4.913  | 1.716  | 12.032 | 2.200 | 48                         | 44                 | 8                  | 10                            |
| 2013   | 27.099 | 24.650   | 5.203                                                  | 19.447     | 5.114  | 1.793  | 12.540 | 2.449 | 48                         | 44                 | 9                  | 11                            |
| 2014   | 28.776 | 25.917   | 5.455                                                  | 20.462     | 5.310  | 1.901  | 13.251 | 2.860 | 51                         | 45                 | 10                 | 12                            |
| 2015   | 29.690 | 26.636   | 5.465                                                  | 21.171     | 5.338  | 1.920  | 13.913 | 3.054 | 51                         | 46                 | 10                 | 12                            |
| 2016   | 30.545 | 27.215   | 5.305                                                  | 21.910     | 5.297  | 1.992  | 14.620 | 3.330 | 52                         | 46                 | 11                 | 13                            |
| 2017   | 31.637 | 28.186   | 5.455                                                  | 22.731     | 5.391  | 2.095  | 15.245 | 3.451 | 53                         | 47                 | 11                 | 13                            |
| 2018   | 32.267 | 28.719   | 5.300                                                  | 23.419     | 5.652  | 1.992  | 15.775 | 3.547 | 53                         | 47                 | 11                 | 13                            |
| 2019   | 32.532 | 28.077   | 5.073                                                  | 23.004     | 5.566  | 1.564  | 15.874 | 4.455 | 53                         | 46                 | 14                 | 16                            |
| 2020   | 31.712 | 27.477   | 4.776                                                  | 22.701     | 5.702  | 1.655  | 15.343 | 4.006 | 49                         | 43                 | 13                 | 15                            |

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri (2020).

Mevsimsellikten arındırılmış istihdam değişkeni, mevsimsellikten arındırılmış tarım, inşaat ve hizmet değişkenleri

veya mevsimsel etki taşımayan sanayi sektörünün toplamından elde edilmektedir. İşsizlik değişkeni, mevsimsellikten arındırılmış tarım dışı işsizlik ve mevsimsellikten arındırılmış tarımsal işsizlik serilerinin toplamından türetilmiştir.

## **Göç**

Türkiye'de kırdan kente göç devam etmektedir. Doğu Anadolu Bölgeleri (Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan, Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis, Hakkari illeri) en fazla göç veren bölgelerdir. İç Anadolu (Ankara, Konya ve Karaman), Batı Marmara (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Balıkesir, Çanakkale) ve Doğu Marmara (Kocaeli, Düzce, Sakarya, Bolu ve Yalova) en fazla göç alan bölgelerdir. En fazla göç alan iller Marmara Bölgesi'nde yer alan Kocaeli, Düzce, Sakarya, Bolu ve Yalova illeridir. Göçler genellikle kırsal alanlardan şehirlere, iç bölgelerden kıyı bölgelerine, kurak arazilerden sulamanın mevcut olduğu arazilere, dağlık bölgelerden ovalara ve daha az gelişmiş alt bölgelerden daha gelişmiş alt bölgelere doğru gerçekleşmektedir.

Kırdan kente göçün daha düşük bir ivmeyle de olsa devam edeceği ve toplam kırsal nüfusun azalmaya devam edeceği öngörülmektedir. Ancak bazı illerde köy nüfuslarında artış söz konusu olabilecektir. Köylerde nüfus yoğunluğunun azalmasını veya çözülme düzeyini etkileyebilecek temel iç parametreler demografik yapı, coğrafi konum ve iklim, tarımsal üretim altyapısı, istihdam ve işgücünün niteliği, sosyal ve fiziki altyapı hizmetlerine erişim düzeyidir. Bu süreci etkilemesi beklenen dış parametreler ise kentlerde artan düşük nitelikli işgücü talebinin getirdiği istihdam ve daha yüksek gelir beklentisi, kentlerdeki yaşam koşullarının cazip hale gelmesi, bilgi teknolojileri ve ulaşım altyapısındaki gelişmeler sayesinde erişilebilirliğin artması ve kentlerde temel kamu hizmetlerinin daha kaliteli sunulmasıdır.

Türkiye'de kırsal nüfusun toplam nüfusa oranı 1960 yılında %68,4'tür ve bu oran her on yılda giderek azalarak (1970 yılında %61,7; 1980 yılında %56,2; 1990 yılında %40,7; 2000 yılında 35,2; 2010 yılında %29,2) 2020 yılında %24,3'e ulaşmıştır. Kırsal nüfusun 2019 yılı itibarıyla yerleşim yerlerine göre dağılımına bakıldığında, nüfusun %50,3'ü köylerde, %12,4'ü beldelerde, %15,8'i büyükşehir ilçe belediyelerinde ve %21,6'sı ilçe belediyelerinde yaşamaktadır.

## **GSYH**

TL cinsinden kişi başına düşen GSYH 2019 yılında bir önceki yıla göre %11,7 artarak 52.316 TL olurken, ABD doları cinsinden hesaplandığında ise 2018 yılına göre -%6'lık bir düşüşle 9.213 \$'a ulaşmıştır. GSYH değer kaybı 2013 yılına kıyasla -%36,5'e ulaşırken, 2013-2019 yılları arasında nüfus %7 oranında artmıştır.

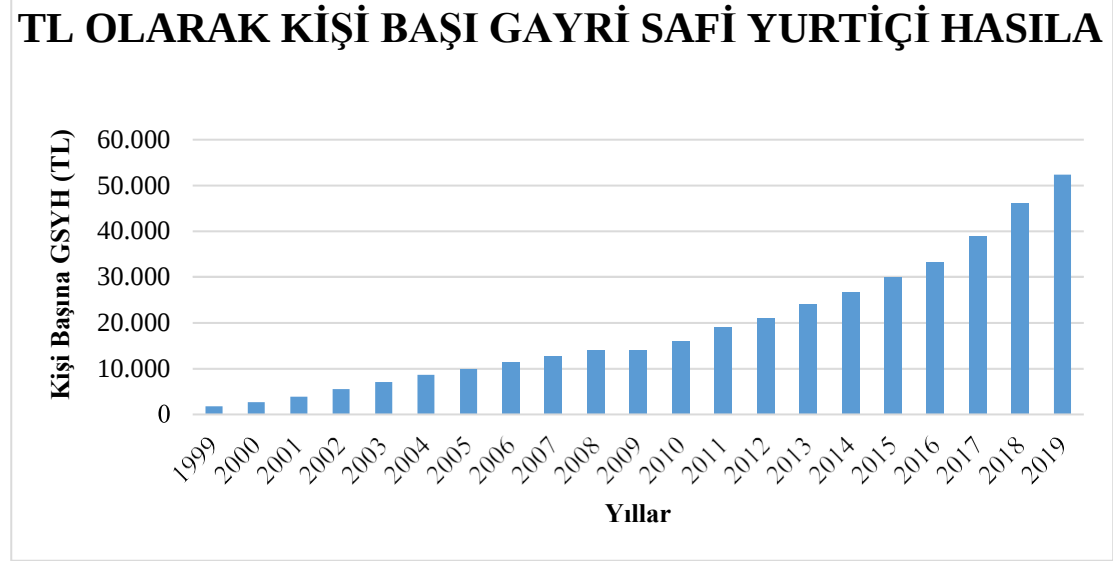
Kişi başına düşen yıllık GSYİH büyüme oranı Şekil 1'de gösterilmektedir.

Cari fiyatlarla üretim odaklı GSYH 2019 yılında bir önceki yıla göre %14,9 artarak 4.280.381.000 TL'ye ulaşmıştır. Ekonominin çeşitli sektörlerinin GSYH'ye katkı payı açısından 2019 yılında finans ve sigorta faaliyetlerinin toplam katma değeri %7,4; kamu yönetimi, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetlerinin %4,6; diğer hizmet faaliyetlerinin %3,7 ve tarım sektörünün %3,3 oranında artmıştır. İnşaat sektöründe %8,6'lık, mesleki idari ve destek hizmet faaliyetlerinde ise %1,8'lik bir düşüş yaşanmıştır.

Tarımsal üretimdeki toplam değer 2018 yılında 384 milyar TL'yi aşmıştır. Bu değer %38,4'ü bitkisel üretimden, %58,6'sı ise hayvansal üretimden kaynaklanmaktadır.

Tarımın GSYH içindeki payı 2011'de %8,2 iken, 2020'de %6,6 olmuştur.

Şekil 1. Kişi başına yıllık GSYİH büyüme oranı (Kaynak TÜİK)



## **Enflasyon**

Tüketici fiyat endeksindeki yıllık artış 2013 ile 2019 yılları arasında %8,2 ile %20,3 arasında dalgalanmış, altı yıllık ortalaması ise %11,6 olmuştur. Bu oran 2019 yılında %11,84, 2020 yılında ise %20,3 olarak kaydedilmiştir. Üretici fiyat endeksi aynı dönemde %6,4 ile %33,6 arasında dalgalanmıştır. Üretici fiyat endeksindeki yıllık artış 2019 yılında %7,36, 2020 yılında ise %25,2 olmuştur.

## **Dış Ticaret**

Türkiye'nin dış ticareti ihracat açısından artmaya devam ederken, ithalatı düşüş yaşamıştır. 2019 yılında Türkiye'nin toplam ihracatı %2,1 oranında artarak 181 milyar ABD dolarına yükselirken, ithalatı %9 oranında azalarak yaklaşık 210 milyar ABD dolarına gerilemiştir. 2020 yılında COVID-19 salgını nedeniyle bir gerileme yaşanmıştır. 2020 yılında ihracat %6,6 azalarak 169,6 milyar ABD dolarına, toplam ithalat ise %4,6 artarak 219,5 milyar ABD dolarına ulaşmıştır.

Türkiye'nin en önemli ticaret ortakları AB ülkeleridir. AB 27 ülkelerine yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı 2013'te %36'dan 2020'de %41,3'e yükselirken, ithalat payı 2013'te %34,6'dan 2020'de %33,4'e hafif bir düşüş göstermiştir. Türkiye'nin diğer önemli ticaret ortakları OECD ülkeleri (2020 yılında ihracatın %56'sını ve ithalatın %49,3'ünü oluşturmaktadır), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (2020 yılında ihracat: %12 ve ithalat: %12,8), İslam İşbirliği Teşkilatı (2020 yılında ihracatın %25,8'ini ve ithalatın %14,1'ini oluşturmaktadır) ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'dır (2020 yılında ihracat: %5,1, ithalat: %2,1).

Gıda ve tarımın toplam ithalat içindeki payı 2013'te %5,2 iken 2019'da %4,6'ya düşmüştür. İhracat söz konusu olduğunda, gıda ve tarım ürünleri 2013 yılında toplam ihracatın %10,9'una tekabül ederken, 2019 yılında ise %3,1'e kadar gerilemiştir. Ancak bu azalma mutlak değil görecelidir: sanayi ve hizmet sektörlerinde yaratılan değerdeki artış tarımdan daha fazla olmuştur ve tarım sektörünün Türkiye ekonomisindeki yeri giderek azalmasına rağmen tarımsal üretim miktarı azalmamaktadır.

2019'un ilk 11 ayında ihracatta ilk üç sektör şeker ve şekerli mamuller, yaş meyve ve sert kabuklu meyveler olurken, ithalatı ise hububat, hayvan yemi ve un olmuştur. İhracatı en çok artan sektörler fındık, şeker ve şekerli mamuller, balıkçılık ve su ürünleri, kakao ve çikolata sanayii ile süt ve süt ürünleri olmuştur.

## **İdari sistem**

Türkiye'deki en büyük idari birim ildir ve ilçeler illerin altında yer almaktadır. Her ilde bir merkez ilçe bulunmaktadır. İlçelerin altındaki birimler kırsal kesimlerde köyler ya da kentlerde mahallelerdir. 2019 yılında Türkiye'de 81 il, 922 ilçe, 386 belde ve 18.292 köy bulunmaktaydı.

Her il ve ilçede atanmış bir vali ve kaymakam bulunmaktadır ve valilik/kaymakamlık bütçesi merkezi idare tarafından tahsis edilmektedir. Tüm il, ilçe ve beldelerde, seçilmiş belediye başkanları tarafından yönetilen ve merkezi yapıdan bağımsız belediyeler de bulunmaktadır.

Yerleşim alanlarından elde edilen vergi gelirlerinden pay almalarına rağmen, ana bütçeleri nüfuslarının büyüklüğüne bağlı olarak merkezi yönetim tarafından tahsis edilmektedir. Belediyelerin başlıca sorumluluğu, yönetim birimlerine altyapı hizmetleri sağlamaktır. Genel olarak her ilçede mahalleleri kapsayan tek bir belediye vardır. Ancak nüfus artışıyla birlikte ilçelerin birleşerek büyükşehirleşmeye dönüşmesiyle büyükşehir

belediyelerinin sayısı 2019 itibarıyla 30'a yükselmiştir.

2012 tarihli 6360 sayılı kanun uyarınca ilçe, belde ve köy sayıları değişmiştir. TÜİK verilerine göre, büyükşehir belediyesi olmayan 51 ildeki ilçe ve köylerin toplam nüfusu 2012'de 6,8 milyon iken 2019'da çok az değişerek yaklaşık 6 milyon olmuştur. Mahalleye dönüşen 16 binden fazla köy ve belde, talep etmeleri halinde ilçe belediye meclisinin teklifi ve büyükşehir belediye meclisinin onayı ile "kırsal mahalle" statüsüne kavuşabilecektir.

### **Arazi Kullanımı ve Mülkiyeti**

Türkiye 78,35 milyon hektar yüzölçümüne sahip bir arazi varlığına sahiptir. Bu arazinin yaklaşık 1,4 milyon hektarı barajlar, baraj gölleri vb. ile kaplıdır ve geri kalan %98,2'si toprakla kaplıdır. TÜİK 2020 yılı verilerine göre, 23,13 milyon hektar (%29,6) tarım arazisi (ekilebilir veya bitki örtüsüyle kaplı), 22,74 milyon hektar (%29,02) orman ve fundalık, 14,6 milyon hektar (%18,7) çayır ve mera, 17,8 milyon hektar (%22,68) askeri alan, sanayi bölgesi ve yerleşim yeri olarak kullanılmaktadır.

Tarım arazilerinin %85'inde tek yıllık ürünler ekilebilmekteyken, %15'i ise çok yıllık bitkilerle kaplıdır. Ekilebilir arazinin %67'si tarla bitkileri olarak adlandırılan ve çoğunlukla tahıllar, endüstri bitkileri ve tarla sebzelerinden oluşan bitki grupları ile kaplıdır. Sebze grubundaki bitkiler tarım arazilerinin yalnızca %3'ünü kaplamaktadır. Ekilebilir arazilerin önemli bir kısmı (%15) nadasa bırakılmaktadır.

Çiftçi Kayıt Sistemi verilerine göre 2019 yılı itibarıyla tarımsal işletme sayısı 3.022.127'dir. Türkiye'de tarımsal işletmelerin %80'i kendi arazilerini yönetmektedir ve bu şekilde yönetilen arazi toplam arazinin %60'ına tekabül etmektedir. Kiraladıkları arazilerin yanı sıra sahip oldukları arazilerde de tarımsal faaliyet yürüten işletmelerin oranı %17'dir ve bu işletmeler tarafından yönetilen arazi toplam arazinin %36'sına karşılık gelmektedir. Sadece kiralık arazi üzerinde faaliyet gösteren işletmelerin oranı ise %3'tür.

Türkiye'deki toplam tarım arazisi miktarının azalmasına karşılık nüfus artışının bir sonucu olarak, kişi başına düşen tarım arazisi miktarı azalmıştır. 1990-2018 yılları arasındaki dönemde Türkiye nüfusu yaklaşık %45,2 oranında artarken, kişi başına düşen tarım arazisi aynı dönemde %39,3 oranında azalmıştır.

Türkiye'deki ortalama çiftlik büyüklüğü TÜİK'in 2001 Genel Tarım Sayımı'nda 6,1 hektar (Tablo 2), 2014-2015 üretim sezonunun dikkate alındığı 2016 Tarımsal İşletme Yapı Araştırması'nda ise 7,6 hektardır. Çiftçi Kayıt Sistemi verilerine göre, bu değer 2017 yılı itibarıyla 7,0 hektardır. Dolayısıyla, işletme başına düşen büyüklük artış eğilimindedir.

**Tablo 2. Arazi Büyüklüklerinin Dağılımı**

| Tarımsal işletme büyüklüğü (ha) | Tarımsal işletme sayısı | Tarımsal işletme sayısı (%) | Ekilebilir tarım arazisi büyüklüğü (ha) | Tarım arazisi (%) | İşletme başına düşen tarım arazisi sayısı (adet) | Ortalama tarım arazisi büyüklüğü (ha) |
|---------------------------------|-------------------------|-----------------------------|-----------------------------------------|-------------------|--------------------------------------------------|---------------------------------------|
| 0-0,49                          | 178.006                 | 5,89                        | 48.200                                  | 0,26              | 1,5                                              | 0,16                                  |
| 0,50-0,99                       | 290.461                 | 9,61                        | 195.247                                 | 1,06              | 2,4                                              | 0,27                                  |
| 1,0-1,9                         | 539.816                 | 17,86                       | 737.802                                 | 4,00              | 3,4                                              | 0,38                                  |
| 2,0-4,9                         | 950.840                 | 31,46                       | 2.953.162                               | 16,02             | 4,7                                              | 0,64                                  |
| 5,0-9,9                         | 560.049                 | 18,53                       | 3.812.704                               | 20,68             | 6,9                                              | 0,94                                  |
| 10,0-19,9                       | 327.363                 | 10,83                       | 4.388.440                               | 23,81             | 10,1                                             | 1,29                                  |
| 20,0-49,9                       | 153.685                 | 5,09                        | 4.207.550                               | 22,82             | 13,7                                             | 2,06                                  |
| 50,0-99,9                       | 17.429                  | 0,58                        | 1.121.855                               | 6,09              | 21,1                                             | 3,03                                  |
| 1.000+                          | 4.478                   | 0,15                        | 969.870                                 | 5,26              | 36,9                                             | 6,03                                  |
| Toplam                          | 3.022.127               |                             | 18.434.830                              |                   | Ortal.: 5,9                                      | Ortalama : 1,29                       |

Kaynak: TÜİK, 2019

### Kırsal Alanların Tanımlanması

Doğal bir çevreye sahip, nüfusun az olduğu ve tarımın baskın ekonomik faaliyet olduğu yerler genellikle kırsal alanlar olarak kabul edilir. "XI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu"nda "kırsal" kavramının tanımlanmasında nüfus yoğunluğu, sosyokültürel özellikler ve kurumsal yapılanma gibi çeşitli değişkenlerin kullanıldığı belirtilmektedir. Literatürde kırsal alan; nüfus, üretimin niteliği, doğal çevre ve kültürel yaşam tarzı ile tanımlanmaktadır. Sonuç olarak, kırsal alan aşağıdaki özelliklere göre karakterize edilebilir;

- Doğa-insan arasındaki yoğun ilişki,
- Dayanışma üzerine kurulu sosyal ilişkilerin varlığı,
- Küçük ölçekli yaşam ve üretim ortamının varlığı,
- Şehir merkezlerine uzaklık,
- Düşük nüfus yoğunluğu
- Tarımsal faaliyetlerin (bitkisel üretim ve hayvancılık) temel faaliyet olması,
- Gelişmiş iş gücü dağılımı ve uzmanlaşma eksikliği,
- Köy temelli bir yerleşim ve kültürün varlığı.

Günümüzde mekânsal istatistikler amacıyla kullanılan kırsal alan tanımları, nüfus eşiği ve idari statü kriterlerine dayanmaktadır. TÜİK'in nüfus eşiği kriterine göre yaptığı kır-kent tanımına göre, nüfusu 20.001 ve üzeri olan yerleşim yerleri "kentsel", nüfusu 20.000 ve altında olan yerleşim yerleri ise "kırsal" alan olarak tanımlanmaktadır.

Bu tanıma dayanarak 2012 verilerine göre Türkiye'nin toplam nüfusunun %27,7'si ve mevcut IPARD illerinin nüfusunun %18,3'ü kırsal alanlarda yaşamaktadır. Türkiye'de 12 Kasım 2012 tarihinde yayımlanan ve 30 Mart 2014 tarihinde yürürlüğe giren "On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile getirilen yapısal değişikliklerin ardından kırsal nüfus (81 il için) %11,2'ye gerilemiştir. Kırsal nüfustaki %16,5'lik azalma, kırdan kente göçün bir sonucu gibi görünse de aslında en küçük yerleşim yerinin statüsünün değişmesinden kaynaklanmaktadır. 6360 sayılı Kanun sonrasında şehirlerin ve köylerin idari yapılarında önemli değişiklikler meydana geldiğinde, birçok yerleşim yeri bir üst idari yapıya evrilmiştir, örneğin büyükşehirlerde artık idari yapısı köy statüsünde olan bir yerleşim yeri bulunmamaktadır.

**IPARD Programının hedefleri doğrultusunda uygulanabilirliği sağlamak için kırsal alanlar şu şekilde tanımlanacaktır:**

Nüfusu 31 Aralık 2020 itibariyle 20.000'den az olan yerleşim yerleri.

TÜİK tarafından hata payı daha düşük ve daha kapsayıcı, nüfus dışında farklı parametreleri de içeren yeni bir kırsal alan tanımı yapılacağı bilinmektedir.

**Dağlık Alanın Tanımı**

Programda dağlık alan minimum 1.000 metre rakımda yer alan veya 500 ve 1.000 metre arasında bir rakımda bulunan ve minimum %17 eğime sahip olan bir alan olarak tanımlanmaktadır. Dağlık alanların listesi Tarım ve Orman Bakanlığı'nın resmi web sitesinde yayınlanmaktadır.

**3.2. Tarım, Ormancılık ve Gıda Sektörlerinin Performansı**

Gıda güvenliği hedefinin karşılanması, tarım sektöründen beklenen katkılar listesinin başında yer almaktadır.

Üretim miktarları 2018 yılında tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerde yaklaşık 64,4 milyon ton, sebzelerde 30 milyon ton ve meyveler, içecekler ve baharat bitkilerinde 22,3 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Sebze ve meyve grupları tarımsal arazi bakımından daha düşük bir paya sahipken, üretime katkıları esas olarak tahıl, yem, şeker, yağ veya lif ürünü olan tarla bitkilerine kıyasla oldukça yüksektir.

Hayvansal üretimin değeri 225 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Bunun %65'i canlı hayvan değeri, %35'i ise hayvansal ürün değeridir. 2019 yılında Türkiye'deki 17,7 milyon büyükbaş hayvanın neredeyse tamamı sığırlardan, çok küçük bir kısmı ise mandalardan oluşmuştur. 37,3 milyonu koyun ve 11,2 milyonu keçi olmak üzere toplam 48,5 milyon küçükbaş hayvan bulunmaktadır. 32 milyon baş sağılan hayvanın 19,8 milyonu koyun; 6,6 milyonu sığır; 5,5 milyonu keçi ve kalan küçük bir kısmı da mandadan oluşmuştur. Toplam süt üretimi 23 milyon ton olmuştur. Kanatlı sektöründe 2018 yılı verilerine göre toplam 10.879 işletmede 19.996 kafes bulunmaktadır. Bunların çoğu ticari et ve yumurta üreten işletmelerden oluşmaktadır.

Toplam 628.000 tonluk su ürünleri üretiminin 314 bin tonu avcılıktan, 314 bin tonu ise balık yetiştiriciliğinden elde edilmiştir. Balıkçılık üretiminin 284 bin tonu denizden, 30 bin tonu iç su balıkçılığında; yetiştiricilik üretiminin ise 209 bin tonu denizden, 105 bin tonu iç su yetiştiriciliğinden elde edilmiştir.

### **Tarım ve Gıda İşleme İşletmelerinin AB Standartlarına Yasal Uyumu**

Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi'nin 11 Nisan 2000 tarih ve 3/2000 sayılı kararı ile kurulan sekiz alt komiteden biri de 1 No'lu Tarım ve Balıkçılık Alt Komitesi'dir. Alt komite, 11 (Tarım ve Kırsal Kalkınma), 12 (Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Politikası) ve 13 (Balıkçılık) numaralı müzakere fasıllarında ulusal mevzuatın AB müktesebatıyla uyumlaştırılmasına yönelik çalışmaları, açılış ve kapanış kriterlerine ilişkin kaydedilen ilerlemeyi ve Ulusal Program ve Katılım Ortaklığı Belgesi çerçevesinde gelecek dönem için planlanan faaliyetleri kapsamlı bir şekilde ele almıştır.

IPARD yararlanıcısı tarımsal işletmeler ve gıda işleme tesislerinin yatırım sonunda karşılaması beklenen AB standartları 11. Fasıl ve 12. Fasıl kapsamındadır.

IPARD kapsamında, tarımsal destek sistemi, ortak piyasa düzeni, tarımsal istatistikler, coğrafi işaretler, organik tarım, kırsal kalkınma vb. alanlarda 11. Fasılın açılış kriterlerine ilişkin mevzuat uyumlaştırma çalışmaları devam etmektedir.

IPA II döneminde (2014-2020) 11. Fasıl ve OTP'ye yönelik Kurumsal Kapasite Geliştirme Alt Sektörü ve Kurumsal Kapasite Geliştirme Alt Sektörü kapsamında yürütülen projeler şunlardır: Türkiye'de IPARD II Programı Danışmanlık Hizmetleri Kapasite Kullanım Teknik Destek Projesi (2014), Ortak Piyasa Düzeni Gerekliliklerine Uyum için Strateji Geliştirilmesi Teknik Destek Projesi (2014), Ortak Piyasa Gerekliliklerine Uyum Sağlamak için Strateji Geliştirilmesi Teknik Destek Projesi (2014), Türkiye'de Çiftlik Danışmanlık Sistemi (ÇDS) Kurulması Teknik Destek Projesi (2014), Çiftçilerin ve Gıda İşleme Sektörünün, IPARD Destekleri ile AB Çevre ve Hijyen Standartları Konusunda Farkındalıklarının Arttırılması Teknik Destek Projesi (2015), Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu'nun (TKDK) Risk Yönetimi ve Kontrol Faaliyetlerini Uygulama Kapasitesinin Güçlendirilmesi Teknik Destek Projesi (2016) ve FADN: Hedef 2020 Teknik Destek Projesi (2016).

12. fasıl bakımından, ilgili ikincil mevzuatın AB kanunları ile uyumlaştırılması hususunda yasal zemini oluşturan 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu 13 Aralık 2010 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun kapsamında, AB müktesebatıyla tamamen veya kısmen uyumlu yaklaşık 250 adet ikincil mevzuat çıkarılmış olup, mevzuat uyumlaştırma çalışmaları devam etmektedir. IPA II dönemi (2014-2020) kapsamında devam eden ilgili projeler Yumrulu Deri Hastalığının (YDH) Hastalığının Kontrolü ve Önlenmesi için Teknik Destek Projesi (2015) ve Türkiye'de Kuduza Karşı Oral Aşı Temini Projesi'dir (2015).

13. Fasıl müzakereye açılmamıştır ve olası açılış kriterleri AB tarafından henüz iletilmemiştir. Ancak, kurumsal kapasitenin geliştirilmesi ve AB müktesebatına uyum çalışmaları Tarım ve Orman Bakanlığı öncülüğünde yürütülmektedir. IPA II (2014-2020) Programı kapsamında uygulanmakta olan projeler şunlardır: Balıkçılık Faaliyetlerinde Stok Değerlendirme Uygulamaları (2015) ve Ortak Balıkçılık Politikasının Ortak Piyasa Düzeni Bileşeni Kapsamında İl Tarım Müdürlükleri ve Üretici Örgütleri için Kurumsal Kapasite Oluşturulması Projesi (2016).

Türkiye için AB 2020 İlerleme Raporu'na göre 11, 12 ve 13. Fasıllara ilişkin ilerleme aşağıda özetlenmiştir:

#### 11. Fasıll

Entegre idare ve kontrol sisteminin (IACS) ve 81 ili kapsayan ve tarımsal üretim ve kayıt sistemine entegre edilen çiftlik muhasebe veri ağının (FADN) geliştirilmesi için önemli adımlar atıldığı belirtilmektedir. Ayrıca, tarım sayımının henüz tamamlanmadığı ve tarım istatistiklerine yönelik stratejinin benimsenmesi gerektiği belirtilmiştir. Politika yönelimleri, Türkiye'nin tarımsal destekleme politikasının AB ortak tarım politikası ilkelerini daha yakından takip etmesi ve bu ilkelerle uyumunu geliştirmesi gerektiğini göstermektedir. Buna, arazi bazlı ödemelerin çapraz uyum standartlarıyla ilişkilendirilmesi ihtiyacı da dahildir.

Raporda IPARD özelinde, 2019 yılında IPARD II Programında bazı ilerlemeler kaydedildiği belirtilmektedir. Tarımsal işletmelere, işleme ve pazarlamaya ve çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesine (1, 3 ve 7. tedbirler) yönelik yatırımlar için 3.826 yeni başvuru alındığı, 649 projenin 65.4 milyon Euro'luk AB katkısıyla sözleşmeye bağlandığı ve 12 ilde 53 Yerel Eylem Grubunun LEADER tedbiri için başvuruda bulunduğu belirtilmektedir. Bunun yanında, Ulusal Kırsal Ağ üzerinde bazı çalışmalar yapıldığı ve pilot tarım-çevre tedbirinin uygulanmasına devam edildiği belirtilmiştir.

Raporda, kalite politikası konusunda Türkiye'nin, AB müktesebatıyla büyük ölçüde uyumlu olan Coğrafi İşaretlerin korunmasına ilişkin mevzuatı uygulamaya devam ettiği belirtilmektedir. Organik tarımın ilkeleri ve uygulanmasına ilişkin AB müktesebatına uyum oldukça ileri düzeydedir ve Türk Akreditasyon Kurumu organik tarım kontrol kuruluşlarını akredite etmektedir. Ayrıca, çiftlik danışmanlık sisteminin AB müktesebatıyla tam olarak uyumlaştırılması gerektiği belirtilmektedir.

#### 12. Fasıll

Gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı politikası alanında belli bir hazırlık seviyesine ulaşıldığı belirtilmektedir. Hayvan refahı ve gıda güvenliği mevzuatına ilişkin uygulama kapasitesi konusunda ilerleme kaydedilmiştir ve gıda işletmelerinin ilgili AB standartlarını karşılayacak şekilde iyileştirilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra, bu alandaki AB müktesebatının tam olarak uygulanmasının kayda değer bir ilave çalışma gerektirdiği vurgulanmaktadır.

#### 13. Fasıll

Balıkçılık alanında belirli bir hazırlık seviyesine ulaşıldığı ifade edilmektedir. Balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği, kaynak ve filo yönetimi ile denetim ve kontrol konularında, Su Ürünleri Kanunu'nda yapılan önemli değişikliklerin kabul edilmesine ilişkin olarak iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir.

### **Tarım, ormancılık ve gıda sektörleri**

#### **Süt Sektörü analizi**

Türkiye, dünya süt üretiminin yaklaşık %2,5'ini gerçekleştirerek küresel süt üretiminde önemli bir yere sahiptir. 2019 yılı verilerine göre, Türkiye'de üretilen çiğ sütün %90,8'ini inek sütü, %6,3'ünü koyun sütü, %2,6'sını keçi sütü ve %0,3'ünü manda sütü oluşturmaktadır. Türkiye'de süt sektörü sürekli gelişmektedir. Son on yıla ait verilere

bakıldığında, süt veren hayvan sayısında ve süt üretim miktarında istikrarlı bir artış olduğu görülmektedir. Süt işleme sektörü de üretimdeki artışa paralel olarak ilerlemektedir.

2019 yılı rakamlarına göre, Türkiye'de sağılan inek sayısı 6.580.753 baş, toplam inek sütü üretimi ise 20.782.375 ton olarak gerçekleşmiştir. Son on yılda sağılan inek sayısında %49,7'lik bir artış görülmüştür. İnek sütü üretimi aynı dönemde (2010-2019) %67,3 oranında artmıştır. Türkiye'de inek sütü üretiminin verimliliğinde bir artış olduğu söylenebilir. Öte yandan, 2019 yılı verilerine göre Türkiye'de sağılan koyun sayısı 19.836.985 baş, koyun sütü üretimi ise 1.521.456 tondur. Türkiye'deki toplam koyun sayısı, sağılan koyun sayısı ve koyun sütü üretimi son on yılda sürekli artış göstermiştir. Bu dönemde, sağılan koyun sayısı %87,4, koyun sütü üretimi ise %86,3 oranında artmıştır. Sağılan keçi sayısı 2019 yılında 5.471.086 baş olmuştur. Keçi sütü üretimi 577.209 ton olarak gerçekleşmiştir (Tablo 3). Eşsiz özellikleri sayesinde keçi sütüne olan talep ve dolayısıyla keçi sütü üretimi artmaya devam etmektedir.

Sağılan manda sayısı ve manda sütü üretimi özellikle 2010-2019 yılları arasında artış göstermiştir.

**Tablo 3. Türkiye'de Süt Üretim Miktarı (ton)**

| Yıl         | İnek sütü         |              | Koyun sütü       |             | Keçi sütü      |             | Manda sütü    |             | Toplam            |              |
|-------------|-------------------|--------------|------------------|-------------|----------------|-------------|---------------|-------------|-------------------|--------------|
|             | miktar            | %            | miktar           | %           | miktar         | %           | miktar        | %           | miktar            | %            |
| 2000        | 8.732.041         | 89,16        | 774.379          | 7,91        | 220.211        | 2,25        | 67.330        | 0,69        | 9.793.961         | 100,0        |
| 2005        | 10.026.202        | 90,26        | 789.877          | 7,11        | 253.759        | 2,28        | 38.058        | 0,34        | 11.107.896        | 100,0        |
| 2010        | 12.418.544        | 91,69        | 816.832          | 6,03        | 272.811        | 2,01        | 35.487        | 0,26        | 13.543.674        | 100,0        |
| 2015        | 16.933.520        | 90,77        | 1.177.227        | 6,31        | 481.174        | 2,58        | 62.761        | 0,34        | 18.654.682        | 100,0        |
| 2018        | 20.036.877        | 90,58        | 1.446.271        | 6,54        | 561.826        | 2,54        | 75.742        | 0,34        | 22.120.716        | 100,0        |
| <b>2019</b> | <b>20.782.375</b> | <b>90,51</b> | <b>1.521.456</b> | <b>6,63</b> | <b>577.209</b> | <b>2,51</b> | <b>79.341</b> | <b>0,35</b> | <b>22.960.379</b> | <b>100,0</b> |

Kaynak: TÜİK, 2020.

Türkiye'deki süt sığırcı işletmelerinin yapısı incelendiğinde, küçük ölçekli aile işletmelerinin çoğunlukta olduğu görülmektedir. 2016 yılı verilerine göre, 1-5 baş, 6-9 baş, 10-19 baş, 20-49 baş, 50-99 baş, 100-199 baş ve 200+ baş kapasitelere karşılık gelen yüzdeler sırasıyla %58,0, %19,0, %13,9, %7,3, %1,4, %0,3 ve %0,1'dir. Bu işletmelerin %77'si 10 başın altında kapasiteye sahiptir, ancak büyük ölçekli işletmelerin sayısı son yıllarda artmıştır. Baş sayısı 20'den fazla olan holdinglerin oranı sadece %10'dur. Bu durum, Türkiye'deki işletme yapısının seri üretim için yetersiz olduğunu ve sürü büyüklüğünün küçük olmasının süt üretiminde maliyetleri artırarak rekabet koşullarını zorlaştırdığını göstermektedir.

Süt toplama ve süt işleme tesislerinin sayısı Tablo 4'te verilmiştir. Türkiye'de 2020 yılında 2.160 süt işleme işletmesi ve 6.173 süt toplama merkezi bulunmasına rağmen, bu işletmelerin yıllık kapasitesi yaklaşık 70.000 tondur. İşletme sayısındaki fazlalık, sektörde sınırlı kapasite ve üretim kalitesine sahip çok sayıda küçük ve orta ölçekli işletme olduğunu göstermektedir. Küçük ölçekli işletmelerin sayısının yüksek ve kapasite kullanım oranlarının düşük olması sektördeki olumsuz faktörlerdir.

**Tablo 4. Süt Toplama ve Süt İşleme Tesisleri (kalem bazında)**

| Yıllar              | 2002  | 2009  | 2013  | 2020* |
|---------------------|-------|-------|-------|-------|
| Süt İşleme Tesisi   | 2.160 | 2.222 | 2.232 | 2.379 |
| Süt Toplama Merkezi |       |       | 5.950 | 6.173 |

Kaynak: TOB, Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü (\*27.10.2020 tarihi itibarıyla).

Ülkedeki süt üretiminin ve süt verimliliğinin artırılması, bu işletmelerin başarısına ve izlenen politikalara bağlıdır. Hayvan başına süt verimliliğine gelince, inek başına süt verimliliği 2000 yılında 1.654 kg iken, 2019 yılında 3.158 kg'a yükselmiştir (%91 artış). Koyun başına süt verimliliği aynı dönemde 49 kg'dan 77 kg'a (%57 artış), keçi başına süt verimliliği ise 57 kg'dan 105 kg'a (%84 artış) yükselmiştir. Sektörün verimliliği yıllar içinde artmaktadır ve önümüzdeki yıllarda da artmaya devam edeceği öngörülmektedir. Sektörde verimliliğin yanı sıra kapasite kullanımı da nispeten yüksektir. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yapılan saha çalışmaları sonucunda kapasite kullanım oranının sığır yetiştiriciliği yapan işletmelerde %80,6, koyun yetiştiriciliği yapan işletmelerde ise %89,4 olduğu tespit edilmiştir.

2019 yılı verilerine göre, Türkiye'de üretilen sütün %46'sı sanayide işlenmektedir. Bu oran AB'de ortalama %94'tür ve AB üye devletlerinde %78-100 arasında değişmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'de sütün sanayiye aktarılma oranı AB ülkelerine kıyasla nispeten düşüktür. Sütün işlenmesi ve katma değeri yüksek ürünlere (tereyağı, peynir, krema vb.) dönüştürülmesi, sektörün gelişimi ve tüm paydaşların yararı için çok önemlidir.

İmalat sektörüne aktarılan süttten elde edilen işlenmiş süt, süt tozu, krema, peynir, peynir altı suyu, tereyağı, ayran, yoğurt vb. ürünler çoğunlukla yurt içinde tüketilmektedir.

**Tablo 5. Türkiye'nin Süt ve Süt Ürünleri Dış Ticareti (\$)**

| Yıl  | İhracat     | İthalat     |
|------|-------------|-------------|
| 2013 | 308.324.974 | 163.026.332 |
| 2014 | 375.913.242 | 179.735.917 |
| 2015 | 305.964.733 | 135.218.158 |
| 2016 | 360.455.931 | 117.781.252 |
| 2017 | 365.493.966 | 113.060.910 |
| 2018 | 366.400.862 | 109.931.835 |
| 2019 | 409.142.499 | 111.092.929 |

Kaynak: TÜİK, 2020.

İhracat 2012 yılında yaklaşık 225 milyon \$ iken, 2019 yılında 409 milyon \$'a yükselmiştir. İthalat 2013 yılında 163 milyon \$ iken, 2019 yılında 111 milyon \$'a gerilemiştir. 2019 yılı verilerine göre, yaklaşık 409 milyon \$ değerindeki toplam süt ve süt ürünleri ihracatının %42,7'sini peynir, %28,2'sini içme sütü ve krema oluşturmuştur. Bunları %11,0 ile dondurma, %9,8 ile peynir altı suyu ve %7,3 ile diğer ürünler takip etmektedir. Türkiye'nin 2019 yılında 111 milyon \$ değerindeki süt ürünleri ithalatının %51,7'sini tereyağı, %37,1'ini ise peynir oluşturmuştur. Bunları %8,0 ile süt kreması ve %3,2 ile diğer ürünler takip etmiştir.

Türkiye'de ülke genelinde yapılan bir araştırmada, sığır yetiştiriciliği yapan işletmelerin %98'inde işletme sahiplerinin yılda ortalama 241,1 gün çalıştığı tespit edilmiştir. Bu verilere göre, sığır yetiştiriciliği faaliyetinin yaklaşık 2,2 milyon kişiye kendi işletmelerinde istihdam sağladığı söylenebilir. Koyun yetiştiriciliği yapan işletmelerde, işletme sahiplerinin %98,7'si işgücüne katılmaktadır. İşletmelerin %71'inde ailenin en az bir üyesi işgücüne katılmaktadır. İşletme sahipleri yılda 266,9 gün çalışırken, aile fertleri 225,8 gün çalışmaktadır. Sığır yetiştiriciliği yapan işletmelerin %19'unun, koyun yetiştiriciliği yapan işletmelerin ise %48'inin aile dışından işgücü istihdam ettiği tespit edilmiştir.

İşletmelerdeki atıkların arıtılması doğal kaynakların korunması, iklim değişikliğiyle mücadele ve yenilenebilir enerji üretimi açısından çok önemli bir husustur. Üretilen inek gübresi gibi büyük miktarlardaki organik atıklar, doğal kaynakların kirlenmesini önlemek amacıyla organik atıkların yönetimi açısından yeni bir yaklaşım ve yeni yöntemler aranmasını zorunlu kılmaktadır. Diğer taraftan,

inek gübresi yenilenebilir enerji ve toprakta organik doğal değişiklik açısından faydalı olabilecek birçok özellik sunmaktadır. Türkiye yenilenebilir enerji ve biyo-gübre üretimi için kullanılabilecek %68 büyükbaş, %5 küçükbaş ve %27 kanatlı hayvan kaynaklı yüksek hayvan gübresi potansiyeline sahiptir.

Son yıllarda hayvan sağlığı ile ilgili kontrol ve takip konusunda, iller ve bölgeler arası hayvan nakillerine dair önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Ancak hayvan refahı konusunda, ahır/ağılların durumu ve işletmelerde bu amaçla gerekli malzemelerin kullanımı açısından ciddi eksiklikler bulunmaktadır. Sektördeki birçok işletmede hayvan barınakları yetersizdir ve hayvanların naklinde kapasite aşımı sorunları yaşanmaktadır. Hayvan barınaklarında ve meralarda tutulan hayvanlar sahip olunan kapasitenin üzerindedir. Üretilen sütün bakteri ve somatik hücre kontrolleri sınırlı sayıda bölgede yapılmaktadır. Bu bölgede yaygın bir sistem bulunmamaktadır. Öte yandan, süt toplama merkezlerinin sayısı bir hayli yüksek olmakla birlikte (6.173), bunların çoğu modernize edilmemiş işletmelerden oluşmaktadır. Süt toplama sisteminin, başta teknik altyapısı olmak üzere lojistik unsurları bakımından iyileştirilmesi gerekmektedir. Çiğ süt analiz sisteminin daha da yaygın hale getirilmesi ve referans laboratuvar sayısının artırılması gerekmektedir.

### **Süt Sektörü İhtiyaçları**

Türkiye'de süt üretimi ve süt işleme sektörü gelişme aşamasındadır. Sektörde son yıllarda üretim ve ihracatta artış yaşanmaktadır. Geleceğe yönelik olumlu bir beklenti söz konusudur. Çiğ süt üretiminde niceliksel bir artış olmasına rağmen, kaliteli süt üretimi ve hijyen normlarına ulaşma konusunda hala eksiklikler bulunmaktadır. Hayvan başına çiğ süt verimi düşüktür. Üreticiler bölgeye uygun hayvan ırkının seçimi, hayvan besleme, yem bitkisi üretimi, hayvan refahı konularında bilgi eksikliğine sahiptir. Sütün soğuk zincire aktarılması ve gerekli analizlerin yapılması açısından süt toplama sektöründe yetersiz altyapı sorunları bulunmaktadır. Süt işleme sektöründeki küçük ve orta ölçekli işletmelerin sayısı daha fazladır. Yakın gelecekte iç ve dış pazarlardaki rekabet baskısına dayanabilecek az sayıda şirket bulunmaktadır. AB'ye katılım sürecinde yasal düzenlemeler konusunda gerekli adımlar atılmış olmakla birlikte, uygulamadaki eksiklikler devam etmektedir.

Süt üreten işletmelerin ve süt işleyen işletmelerin atık su ve hayvansal atıkların arıtılması, yenilenebilir enerji kullanımı, katı atıkların geri dönüşümü ve emisyonların giderilmesi gibi çevre koruma açısından önemli eksiklikleri bulunmaktadır ve bu konuda desteklenmeleri gerekmektedir.

### **Kırmızı Et Sektör Analizi**

Türkiye'nin kırmızı et üretimi 2019 yılı itibarıyla 1,2 milyon tona ulaşmıştır. Resmi rapora göre, üretim 1.07 milyon ton sığır, 109.382 ton koyun, 16.536 ton keçi ve 73 ton manda etinden oluşmuştur. Yıl başına düşen hayvan sayısı Tablo 6'da verilmiştir.

**Tablo 6. Tür başına hayvan sayısı (baş)**

| <b>Yıllar</b> | <b>Manda</b> | <b>Sığır</b> | <b>Keçi</b> | <b>Koyun</b> |
|---------------|--------------|--------------|-------------|--------------|
| 2000          | 165 000      | 11 054 000   | 7 774 000   | 30 256 000   |
| 2005          | 103 900      | 10 069 346   | 6 609 937   | 25 201 156   |
| 2010          | 87 207       | 10 723 958   | 5 128 285   | 21 794 508   |
| 2015          | 121 826      | 14 223 109   | 10 344 936  | 31 140 244   |
| 2019          | 184 192      | 17 688 139   | 11 205 429  | 37 276 050   |

Kaynak: TÜİK, 2020.

Türkiye'de toplam büyükbaş hayvan varlığının %99'unu oluşturan sığır varlığı kültür, kültür melezi ve yerli sığır ırklarından oluşmaktadır. 2017 yılı verilerine göre, toplam sığır varlığının %49'unu kültür ırkı sığırlar, %41'ini melez sığırlar ve %10'unu yerli ırk sığırlar oluşturmaktadır. Türkiye'de en yaygın kültür ırkı Holstein Friesian olup, bunu Simmental, Brown Swiss ve Jersey ırkları takip etmektedir. Et verim özellikleri nedeniyle öne çıkan Hereford ve Angus ırklarında son yıllarda artış görülmektedir. 2019 yılı verilerine göre Türkiye'de toplam kırmızı et üretiminde sığır %90, keçi %1 ve koyun %9 paya sahiptir.

Amerika Birleşik Devletleri ve Avustralya'da kişi başına yıllık ortalama et tüketimi 100 kg'ın üzerindeyken, Batı Avrupa ülkelerinin çoğunda bir kişi yılda 80-90 kg et tüketmektedir. Türkiye'de bu rakamın 10-15 kg olması sektörün gelişme potansiyelini göstermektedir.

Kırmızı et üretimi, emek yoğun ve aile işgücüne dayalı işletmelerde ve daha kontrollü ve ekonomik ölçekte üretim yapan büyük işletmelerde gerçekleştirilmektedir. Hayvancılıkla uğraşan ailelerin %80'inden fazlası 10 başın altında büyükbaş hayvan varlığına sahiptir ve üretim tekniklerinin geleneksel yapısı nedeniyle endüstriyel üretime geçememektedir.

Türkiye'de kırmızı et üreten işletmelerin kapasitesi aile işletmeleri, küçük ölçekli işletmeler ve yaygın işletmeler olarak sınıflandırılmaktadır. Bu işletmelerin iç dinamikleri ve büyüme potansiyelleri göz önünde bulundurularak uygun teşvik programları ile desteklenmesi yerinde olacaktır. Aile işletmelerinin ve küçük ölçekli işletmelerin payı oldukça yüksektir. 2019 yılı verilerine göre, büyükbaş hayvana (sığır ve manda) sahip işletmeler büyüklüklerine göre incelendiğinde, 1-4 baş hayvana sahip işletmeler toplamın %44,5'ini, 20-49 baş hayvana sahip işletmeler ise %24,8'ini oluşturmaktadır. Küçükbaş hayvan (koyun ve keçi) sahibi işletmeler için bu oranlar 50-149 baş hayvan için %28,5 ve 300+ baş hayvan için %36,3'tür.

Türkiye'de 210'u özel sektöre ve 425'i devlete ait olmak üzere toplam 635 mezbaha bulunmaktadır. İşlenecek kırmızı et, kesildikten sonra işleme tesislerine gönderilir. İşlenmeyecek etler kasaplar, marketler, toptancılar gibi satış noktalarına ya da ihracata yönlendirilir. Şehir merkezlerinden uzak küçük işletmeler de dahil olmak üzere mezbahaların büyük kapasiteli merkezi mezbahalar yerine kırsal alanlara dağılmış küçük kapasiteli mezbahalar olarak tasarlanması kayıt dışı kesimleri ve gıda güvenliği ile ilgili handikapları azaltacaktır.

Türkiye'de kırmızı et üretimi ve tüketiminde gelişmeler olmakla birlikte, kaba yem sıkıntısı, yüksek girdi maliyetleri gibi yapısal sorunlar nedeniyle verimlilik ve karlılığı sağlayacak düzeyde değildir. Üretim, ölçek ekonomisi içinde yeterince yaygınlaşmamıştır. Artan nüfusun beslenme ihtiyaçlarını karşılamak için, et sektörünün üretim ve verimliliğine yansıyan rekabet gücünün daha da artması ve çevresel etkilerinin sınırlandırılması beklenmektedir. Buna

küçük ölçekli üretim modeline sahip ancak sürdürülebilir üretim için önemli bir üretim potansiyeli bulunan tarımsal işletmeler de dahildir.

Et üretiminin ana çiftlik atığı gübreden gelen metandır. Hayvancılık, tarım sektörü içerisinde metan emisyonlarına en fazla katkıda bulunan sektördür. Öngörülen bir atık yönetimi hem doğal kaynakların sürdürülebilirliği hem de işletmenin ekonomisi için önemlidir. Gübre şeklindeki hayvancılık yan ürünü de çiftliklerin döngüsel ekonomisinin bir parçası haline gelmelidir.

### **Kırmızı Et Sektörü İhtiyaçları**

Fiyat istikrarının sağlanması, kaliteli hammadde temini (kasaplık canlı hayvan, karkas et vb.), üretim teknolojisi, kalite ve hijyen uygulamaları, gıda güvenliği, hayvan sağlığı ve refahı gibi konularda iyileştirmeler sağlanmalıdır.

Buzağı kayıpları ve ölümleri, hayvan hastalıklarına karşı koruyucu önlemler, çevre koruma, çiftlik düzeyinde sürü yönetimi ve hayvan refahı uygulamaları, üreme ve doğurganlık açısından verimlilik, bakım-besleme koşullarının iyileştirilmesi, işletme düzeyinde, bölgesel ve ulusal ölçekte yaratılan mali kayıplar konularında bilinçlendirme ve eğitim faaliyetleri yürütülmelidir. Sığır yetiştiriciliği ve tüm hayvancılık alt sektörlerinde profesyonel donanım ve yetkinliğe sahip genç girişimcilerin teşvik edilmesi, yatırım, modernizasyon ve kapasite geliştirme için uygun kredi ve finansman olanaklarının sağlanması gerekmektedir.

Et üretiminin doğal kaynaklar üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indirmek için atık yönetimi çok önemlidir ve tarımsal işletmeler bu konuda desteklenmelidir. Ayrıca, gübreyi biyogaz gibi enerjiye dönüştüren yenilenebilir enerji yatırımları da desteklenmelidir.

### **Kanatlı Eti ve Yumurtası Sektörü Analizi**

Sağlık açısından daha az yağ içeren ve kırmızı ete kıyasla daha uygun fiyatlı olan tavuk etinin üretimi ve tüketiminde giderek artan bir eğilim söz konusudur. Kümes hayvanları yetiştiriciliği, Türkiye'de en gelişmiş sektörler listesinin başında yer almaktadır. Türkiye'de yumurta üretimi son on yılda %68 oranında artmış ve Türkiye 2019 yılında 19,9 milyar yumurta ile dünya yumurta üretiminde dokuzuncu sırada yer almıştır. Türkiye, küresel yumurta ihracatının yaklaşık %15'ini karşılayan bir ülke haline gelmiştir ve Hollanda'nın ardından en büyük ikinci küresel ihracatçıdır. Türkiye, 2,1 milyon tonluk piliç eti üretimi ile yüksek ihracat potansiyeline sahip, kendi kendine yeten bir ülkedir. Ülkede üretilen tavuk etinin yaklaşık %22'si ihraç edilmektedir.

Broyler varlığının %85'i Marmara, Ege ve Akdeniz bölgeleri tarafından karşılanırken, yumurta tavuklarının %62'si Ege, Batı Anadolu ve Doğu Marmara bölgeleri tarafından karşılanmaktadır.

**Tablo 7. Türkiye kanatlı varlıkları (kalem bazında)**

| Yıllar | Yumurta<br>Tavuğu | Broyler     | Hindi     | Kaz       | Ördek   |
|--------|-------------------|-------------|-----------|-----------|---------|
| 2010   | 70 933 660        | 163 984 725 | 2 942 170 | 715 555   | 396 851 |
| 2015   | 98 597 340        | 213 658 294 | 2 827 731 | 850 694   | 398 387 |
| 2018   | 124 054 810       | 229 506 689 | 4 043 332 | 1 080 190 | 532 841 |
| 2019   | 120 725 299       | 221 841 860 | 4 541 102 | 1 157 049 | 519 575 |

Kaynak: TÜİK, 2019

Kanatlı sektörü son on yılda Türkiye'nin önde gelen sektörlerinden biri olmuştur. 2010-2019 döneminde yumurta tavuğu, broyler, hindi, kaz ve ördek sayısında sırasıyla %70,2, %35,3, %54,3, %61,7 ve %30,9 oranlarında sürdürülebilir bir artış olmuştur. Türkiye'deki toplam kümes hayvanı varlığı 348,8 milyon adettir. Kanatlı hayvanların çoğunluğunu broylerler ve yumurta tavukları oluşturmaktadır. Bu türlerle karşılaştırıldığında, hindi, kaz ve ördek arzı dünyanın geri kalanında olduğu gibi Türkiye'de de oldukça düşüktür.

**Tablo 8. Türkiye kanatlı ürünleri**

| Yıllar | Tavuk<br>yumurtası<br>(Bin adet) | Tavuk                                 |             | Hindi                                 |             |
|--------|----------------------------------|---------------------------------------|-------------|---------------------------------------|-------------|
|        |                                  | Kesilen<br>hayvan<br>sayısı<br>(adet) | Et<br>(ton) | Kesilen<br>hayvan<br>sayısı<br>(adet) | Et<br>(ton) |
| 2010   | 11 840 396                       | 843 897 793                           | 1 444 059   | 3 656 578                             | 31 965      |
| 2015   | 16 727 510                       | 1 118 719 413                         | 1 909 276   | 5 359 763                             | 52 722      |
| 2018   | 19 643 711                       | 1 228 533 262                         | 2 156 671   | 6 778 909                             | 69 536      |
| 2019   | 19 898 126                       | 1 207 088 021                         | 2 138 451   | 6 188 060                             | 59 640      |

Kaynak: TÜİK, 2019

Yumurta tavuklarından elde edilen yumurta sayısı 2019 yılında 19,9 milyar adet olmuştur. Yine 2019 yılında 1,2 milyar adet broyler kesilmiş ve bunun sonucunda 2,1 milyon ton tavuk eti elde edilmiştir. Türkiye bu miktarla küresel broyler üretiminin yaklaşık %2'sini karşılamaktadır. Aynı yıl kesilen hindi sayısı 6,2 milyon adet, elde edilen et miktarı ise 59,6 bin ton olmuştur.

Türkiye'de sektörde hammadde üreticileri, çiftçiler, sektörle ilgili esnaflar, yem, ilaç-aşı, yan sanayi, sevkiyat ve pazarlama kollarında çalışanlar olmak üzere yaklaşık 600 bin kişi istihdam edilmektedir.

Sektöre ilişkin dış ticaret rakamlarına bakıldığında Türkiye'nin yumurta sektöründe kendine yeterlilik oranı %159, tavuk etinde %126 ve hindi etinde %119'dur. Bu ürünlere yönelik ihracat potansiyelinin ve iç talebin daha da artırılması gerekmektedir.

Kümes hayvancılığı sektöründe faaliyet gösteren işletme sayısı 2019 yılı itibarıyla 10.992'dir. İşletmelerin niteliğine gelince; 74'ü kuluçkahane tesisi, 338'i broyler damızlık çiftliği, 7.807'si ticari et tavuğu kümes hayvanı çiftliği ve 2.837'si ticari yumurta tavuğu çiftliğidir. Toplam kafes sayısı 2019 yılı itibarıyla 20.222'ye ulaşmış olup, bunların 2.439'u (%12,06) broyler damızlık kafesi, 12.725'i (%62,9) ticari et tavuğu kümes hayvanı kafesi ve 5.058'i (%25) ticari yumurta tavuğu kafesidir. 2009-2019 yılları arasında işletme ve kafes sayısı bakımından artış sırasıyla %7 ve %25 olmuştur; ancak en yüksek artış ticari yumurta tavuğu işletmelerinin (%163) ve kafeslerinin (%62) sayısında gerçekleşmiştir(Tablo 9). 2019'da toplam mezbaha sayısı 64 olmuştur.

**Tablo 9. Kanatlı sektöründeki işletme ve kafes sayısı (kalem bazında)**

| Yıllar      |         | Kuluçkahane<br>tesisi | Broyler<br>damızlık<br>çiftliği | Ticari<br>broyler<br>kümes<br>hayvanı<br>kafesi | Ticari<br>yumurta<br>tavuğu<br>kafesi | Toplam |
|-------------|---------|-----------------------|---------------------------------|-------------------------------------------------|---------------------------------------|--------|
| <b>2010</b> | İşletme | 79                    | 277                             | 8 908                                           | 1 072                                 | 10 410 |
|             | Kafes   | -                     | 1 657                           | 11 623                                          | 3 162                                 | 16 442 |
| <b>2015</b> | İşletme | 75                    | 354                             | 9 676                                           | 1 113                                 | 11 296 |
|             | Kafes   | -                     | 2 390                           | 14 415                                          | 3 229                                 | 20 034 |
| <b>2018</b> | İşletme | 75                    | 367                             | 7 655                                           | 2 715                                 | 10 879 |
|             | Kafes   | -                     | 2 388                           | 12 542                                          | 5 066                                 | 19 996 |
| <b>2019</b> | İşletme | 74                    | 338                             | 7 807                                           | 2 837                                 | 10 992 |
|             | Kafes   | -                     | 2 439                           | 12 725                                          | 5 058                                 | 20 222 |

Kaynak: TOB, 2020

Organik tarım günümüzde büyük ilgi görmektedir. 2019 yılı verilerine göre, Türkiye'nin 22 ilinde organik kanatlı hayvan yetiştiriciliği yapılmaktadır. 108 üretici 844.319 baş ile organik üretim yapmaktadır. Bu tavuklardan 697 ton et ve 179,8 milyon adet organik yumurta elde edilmiştir. Toplam üretimde oldukça düşük bir paya sahip olmasına rağmen organik üretimde artan bir talep söz konusudur.

#### **Kanatlı Eti ve Yumurtası Sektörü İhtiyaçları**

Türkiye'de kanatlı sektöründe çok sayıda entegre tesis bulunmakta ve bu işletmeler AB standartlarına uygun üretim yapmaktadır. Bu nedenle program kapsamında yeni kurulan işletmelere destek verilmeyecektir. Sadece mevcut tesislerin modernizasyonu destek kapsamındadır.

Bu sektör iyi gelişmiş olmakla birlikte, sektörün ürün kalitesi ve rekabet gücü daha da geliştirilmelidir. Broyler üretimi için küçük ve orta ölçekli işletme kapasiteleri 15.000-100.000 arasındayken, yumurta tavukları için bu kapasiteler 20.000-100.000 arasındadır.

Devlet tarafından sağlanacak sübvansiyonların sektördeki küçük ve orta ölçekli işletmelerin modernizasyonu için kanatlı sektörüne yönlendirilmesi kırsal kalkınma açısından önemlidir. Uygun yönetim ve organizasyon eksikliği, bu işletmelerin yeterli maliyet ve karlılık analizleri yapmasını engellemektedir. İşletmelere yönetim

organizasyonu, çevre standartları konularında eğitimler verilmesi, eğitilmiş ve kalifiye personel istihdamının teşvik edilmesi, STK'lar, üniversiteler ve ilgili kurumlar arasında işbirliğinin sağlanması, biyogüvenlik, yenilenebilir enerji yatırımlarının desteklenmesi, teknoloji ve otomatik sistemlerin yaygın kullanımının sağlanması sektör için önemli konulardır.

Çevrenin korunması ve iklim değişikliğine karşı dayanıklılığın artırılmasını amaçlayan yenilenebilir enerji üretiminin yanı sıra döngüsel ekonomi ile ilgili yatırımların yapılması çok önemlidir ancak bu durum sektördeki birçok küçük ve orta ölçekli işletme için maliyetleri artırmaktadır, bu nedenle söz konusu işletmelerin desteklenmeleri gerekmektedir.

### **Meyve, Sebze ve Diğer Bahçe Bitkileri Sektörü Analizi**

Türkiye ekolojik çeşitliliği yüksek, üretime elverişli çok verimli ve geniş tarım arazilerine ev sahipliği yapan bir ülkedir. Bu durum, Türkiye'yi meyve ve sebzelerin iyi koşullarda ve yüksek kalitede yetiştirilebildiği nadir bir ülke haline getirmektedir. Tablo 10'da meyve ve sebze üretim rakamları görülmektedir. 2018 yılı verilerine göre Türkiye, küresel meyve üretiminde 5. sırada, küresel sebze üretiminde ise 4. sırada yer almaktadır. Türkiye'de son 9 yılda meyve üretimi %22,7, sebze üretimi ise %16,85 oranında artmasına rağmen bu oran düşük kalmıştır.

**Tablo 10. Türkiye meyve ve sebze üretim rakamları**

| Yıllar | Meyve Üretimi (Ton) | Sebze Üretimi (Ton) |
|--------|---------------------|---------------------|
| 2010   | 19 229 237          | 20 655 850          |
| 2015   | 20 295 899          | 23 696 207          |
| 2016   | 21 781 448          | 24 421 408          |
| 2017   | 23 154 681          | 24 977 476          |
| 2018   | 23 598 623          | 24 137 627          |

Kaynak: FAO, 2020

Türkiye, 2018 yılı dış ticaret rakamlarına bakıldığında, küresel meyve ihracatında %3,21 pay ile dokuzuncu sırada yer almıştır. Sebze sektöründe 1,9 milyar \$ ihracat değeri ile 15. sırada yer almıştır. Alt bileşenlere bakıldığında en fazla ihracat kiraz-vişne (%22), üzüm (%18), nar (%12), şeftali (%11) ve elma (%11) ürünlerinde gerçekleştirilmiştir. Sebzelerde en fazla ihracat domates (%47), biber (%19), soğan (%8) ve kabakta (%8) gerçekleştirilmiştir.

Türkiye birçok meyve-sebze türünde kendine yeterliliği yakalamış bir ülke olmasına rağmen, bazı ürünlerde bu oran düşüktür. Bu durum en çok meyve sektöründe ceviz (%74,2), dut (%97,8) ve muz (%79,1) açısından geçerlidir. Karpuz (%99,3), kuru soğan (%97,4) ve kuru sarımsak (%99) gibi sebze ürünlerinde kendi kendine yeterlilik düşüktür.

Türkiye'de meyve ve sebze sektöründeki tarımsal işletmelerin temel sorunu arazidir. Tarımsal işletmelerin yeterli araziye sahip olmaması ve aynı zamanda parsellerin birbirinden uzakta yer aldığı çok parçalı bir yapıya sahip olması gibi faktörler nedeniyle üretim artışı sınırlıdır. Bu durum, yüksek karlılık ve verimliliğe sahip işletme sayısının az olmasına yol açmaktadır.

Tarımsal faaliyetler Türkiye gıda sektörünün ana unsurudur. Türkiye ile tüketiciler, çevre, enerji, teknik ve teknolojik faktörler arasındaki karşılıklı ilişkinin yarattığı

dinamik yapı, sürekli olarak plan ve stratejilerin düzenlenmesini gerektirmektedir. Gıda sektöründeki işletme sayısı 2010 yılında 33.727 iken 2018 yılında 49.205'e yükselmiştir; bu da %45'lik bir artışa karşılık gelmektedir. Bu işletmelerin 2.615'i meyve ve sebzelerin işlenmesi ve depolanması ile uğraşmaktadır. Gıda sanayii meyve ve sebze sektöründen elde edilen ürünlerin işlenmesi ve katma değeri yüksek ürünlere dönüştürülmesi açısından önemlidir. Söz konusu işletmelerin gıda sektöründeki payı %5,33'tür. Bu işletmelerin sayısının artırılması, sektördeki kayıpların azaltılması açısından önemlidir.

Gıda sektöründe çalışan kişi sayısı 2010 yılında 353.591 kişi iken 2018 yılında 514.971 kişiye yükselmiştir. Gıda sanayiinde istihdam edilen kişiler arasında meyve ve sebzelerin işlenmesi ve saklanması ile ilgili olarak çalışanların payı 2018 yılında %12,97 olmuştur. Bu alanda 2018 yılında çalışan kişi sayısı 66.783 kişi olarak tespit edilmiştir.

### **Meyve, Sebze ve Diğer Bahçe Bitkileri Sektörünün İhtiyaçları**

Meyve ve sebze işleme işletmeleri, hasat sonrası kayıpları en aza indirmek, AB standartlarına uygunluklarını sağlamak ve daha yüksek gıda güvenliği ve kalitesi sağlarken daha çevre dostu üretim yöntemlerini teşvik etmek açısından desteklenmelidir. Bu, üreticilerin İyi Üretim Uygulamalarını benimsemeleri ve HACCP izleme mekanizmalarının kurulması ile sağlanacaktır.

Meyve ve sebze sektöründe verimliliğin ve üretimin artırılması açısından yenilenebilir enerji yatırımlarının desteklenmesinin yanı sıra teknolojik yatırımların yapılması, depolama tesislerinin sayısının artırılması önem taşımaktadır.

### **Balıkçılık ve Su Ürünleri Yetiştiriciliği Sektörü Analizi**

Su ürünleri yetiştiriciliği en eski ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlerden biridir ve Türkiye'de her geçen gün daha da önem kazanmaktadır. Ancak balıkçılık kaynakları dengeli bir şekilde kullanılmadığında bu durum ekonomik, sosyal ve ekolojik sorunlara yol açabilmektedir. Türkiye 2018 yılında vahşi avcılıkta 46. sırada yer almıştır. Balıkçılık üretiminin büyük bir kısmı küçük pelajiklerden gelmektedir.

**Tablo 11. Yıllara göre su ürünleri miktarı ve değeri**

| Yıllar | BALIKÇILIK   |               | SU ÜRÜNLERİ YETİŞTİRİCİLİĞİ |               | TOPLAM       |                |
|--------|--------------|---------------|-----------------------------|---------------|--------------|----------------|
|        | Miktar (ton) | Değer (TL)    | Miktar (ton)                | Değer (TL)    | Miktar (ton) | Değer (TL)     |
| 2000   | 503 345      | 367 840 650   | 79 031                      | 139 552 950   | 582 376      | 507 393 600    |
| 2005   | 426 496      | 1 574 988 300 | 118 277                     | 704 283 000   | 544 773      | 2 279 271 300  |
| 2010   | 485 939      | 1 078 515 200 | 167 141                     | 1 066 778 600 | 653 080      | 2 145 293 800  |
| 2015   | 431 907      | 1 245 020 381 | 240 334                     | 2 569 208 590 | 672 241      | 3 814 228 971  |
| 2016   | 335 320      | 1 340 878 317 | 253 395                     | 3 239 320 980 | 588 715      | 4 580 199 297  |
| 2017   | 354 318      | 1 535 702 592 | 276 502                     | 4 049 199 270 | 630 820      | 5 584 901 862  |
| 2018   | 314 094      | 1 852 664 426 | 314 537                     | 5 606 828 410 | 628 631      | 7 459 492 836  |
| 2019   | 463 168      | 2 380 414 908 | 373 356                     | 7 694 124 480 | 836 524      | 10 694 124 480 |

Kaynak: BSGM, 2020; TÜİK, 2019

Balıkçılık faaliyetleri, su ürünleri yetiştiriciliğine kıyasla sektöre hakimdir. 2019 yılı itibarıyla üretimin %55'i 463 168 ton ile balıkçılık faaliyetlerinden elde edilmiştir. Balıkçılık faaliyetlerinden elde edilen üretim miktarı son yıllarda azalmıştır. Stokların doğru yönetimi balıkçılık faaliyetleri için çok önemlidir. 2019 rakamlarına göre hamsi 262.544 ton ile en çok üretilen ürün olurken onu çaça (38.078 ton), istavrit (19.505 ton) ve sardalya (19.119 ton) üretimi takip etmiştir.

Türkiye, coğrafi konumu nedeniyle su ürünleri yetiştiriciliği açısından avantajlı bir ülkedir. Üç tarafının denizle çevrili olması ve sıcak ve soğuk su üretimine elverişli su kaynakları bakımından zengin olması, sektörün yüksek bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Yapılan araştırmalar, Türkiye'nin iç su kaynaklarının yılda yaklaşık bir milyon ton su ürünleri yetiştiriciliği üretim potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir.

Türkiye'de su ürünleri yetiştiriciliği yapan 434 işletme bulunmaktadır. Bu işletmelerin toplam kapasitesi 2019 yılında 373.356 ton olmuştur. Son on yılda %123'lük bir artış görülmüştür. Zaman içinde tarım faaliyetleri iç su üretiminden deniz tarımına doğru kaymıştır. 2019 yılında çiftçilik faaliyetlerinden elde edilen ürünlerin %68,8'i deniz yetiştiriciliğinden elde edilmiştir. Türle göre yetiştiricilik faaliyetlerine bakıldığında, üretimin çoğunluğunu sırasıyla levrek (137.419 ton), alabalık (125.745 ton) ve çipura (99.730 ton) oluşturmuştur. Türkiye'de özel sektöre ait yıllık 815 milyon yavru kapasiteli 20 deniz balığı kuluçkahanesi ve yıllık 541 milyon yavru kapasiteli 55 iç su balığı kuluçkahanesi bulunmaktadır.

Türkiye'de su ürünleri yetiştiriciliğinin muazzam bir hızla büyüdüğü ve yem endüstrisinin de buna bağlı olarak geliştiği görülmektedir. Türkiye'de 23 balık yemi işletmesi bulunmaktadır. Bu tür işletmelerin sayısının artırılması, özellikle su ürünleri yetiştiriciliği yapan işletmelerin faaliyetleri açısından önemlidir.

Su ürünleri, gelişmekte olan ülkelerde canlı, taze ve soğutulmuş olarak, gelişmiş ülkelerde ise dondurulmuş veya işlenmiş ve paketlenmiş olarak pazara sunulmaktadır. Türkiye'de son yıllarda su ürünleri işleme ve değerlendirme sektöründe olumlu gelişmeler görülmekle birlikte, su ürünlerinin tüketiciye arzının taze tüketim şeklinde olduğu görülmektedir.

**Tablo 12. 2010-2019 yılları arasında Türkiye'nin su ürünleri ithalatı ve ihracatı**

| Yıllar | İhracat      |               |               | İthalat      |             |               |
|--------|--------------|---------------|---------------|--------------|-------------|---------------|
|        | Miktar (ton) | Değer (\$)    | Değer (TL)    | Miktar (ton) | Değer (\$)  | Değer (TL)    |
| 2010   | 55 109       | 312 935 016   | 471 459 989   | 80 726       | 133 829 563 | 200 395 897   |
| 2015   | 120 963      | 691 552 284   | 1 877 838 802 | 110 761      | 250 969 660 | 685 467 749   |
| 2016   | 145 440      | 790 232 095   | 2 398 048 797 | 82 074       | 180 753 629 | 548 878 092   |
| 2017   | 157 061      | 855 088 029   | 3 129 448 087 | 100 446      | 230 127 804 | 841 444 645   |
| 2018   | 177 074      | 952 001 252   | 4 579 495 053 | 98 297       | 188 951 045 | 898 785 064   |
| 2019   | 200 226      | 1 025 617 723 | 5 818 776 189 | 90 684       | 189 438 745 | 1 076 277 706 |

Kaynak: BSGM, 2020; TÜİK, 2019

Türkiye, üretim ve işleme teknolojilerindeki son gelişmelere paralel olarak su ürünleri yetiştiriciliğinde verimliliğini ve ihracatını artırmayı başarmıştır. Türkiye'nin son on

yılda ihraç ettiği ürün miktarı %363 oranında artmıştır. İthalat rakamı ihracata kıyasla oldukça düşüktür.

Balık ununda son on yılda ihracat rakamları miktar bazında %14 oranında artarken, balık yağında istenilen başarı yakalanamamış ve sadece %4,3'lük bir artış gerçekleşmiştir. Türkiye, balık unu ve balık yağı ürünlerinde dışa bağımlılık oranı yüksek bir ülkedir. Su ürünleri yetiştiriciliği sektöründe, 2000 sonrası dönemde kendi kendine yeterlilik oranı büyük bir değişim göstermeyerek %95-115 civarında kalmış ve 2019 yılında %115,1 olarak hesaplanmıştır. İthalat bağımlılığı endeks değeri 2008 yılında %10'a kadar yükselmiş ve 2019 yılında %12,5 olarak ölçülmüştür. İhraç edilebilirlik endeks değeri 2011 yılında %10'a ulaşmış, 2019 yılında ise ihracattaki hızlı artışa bağlı olarak %27,5 olmuştur.

BSGM tarafından 2019 yılı için sağlanan bilgilere göre, denizlerde ve iç sularda avlanan 18.055 balıkçı teknesi bulunmaktadır. Bu teknelerin 15.315'i denizlerde faaliyet gösterirken, 2.740'ı iç su balıkçılığında kullanılmıştır.

Bu tür işletmelerin sayısı, Türkiye'de su ürünleri üretimindeki büyümeye bağlı olarak artmıştır. Su ürünleri yetiştiriciliği yapan işletme sayısı 2002 yılında 1.245 iken 2019 yılında 2.127'ye yükselmiştir. İşletmelerin %62,6'sını 0-50 ton kapasiteli küçük işletmeler oluşturmaktadır. Kapasitesi 500 tonun üzerinde olan işletmeler toplamda %14,2'lik bir paya sahiptir.

Su ürünleri yetiştiriciliği sektöründe 269 işleme tesisi bulunmaktadır. Bu işletmelerin 243'ü balıkçılık ürünleri, 10'u çift kabuklu yumuşakçalar, 16'sı ise kurbağa bacağı ve salyangoz işlemektedir. Başlıca işlenmiş balık ürünleri dondurulmuş balık; kurutulmuş, tütülenmiş ve konserve balık; balık unu ve balık yağı, balık yemi ve konserve balıktır. Türkiye'de taze balık tüketimi ağırlıklı olduğu için işleme sektörü yeterince gelişmemiştir.

Türkiye, Şubat 2021'de denizden elde edilen sürdürülebilir gıda: balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği taahhütlerini içeren Sürdürülebilir Mavi Ekonomi Bakanlar Deklarasyonunu kabul eden 42 Akdeniz Birliği ülkesinden biridir.

Karadeniz'de, Türkiye 2019 yılında Bükreş Bakanlar Deklarasyonu ile altı kıyı ülkesi ve Moldova Cumhuriyeti tarafından onaylanan ve bölgede sürdürülebilir balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliğini de içeren sürdürülebilir mavi ekonomiye ilişkin bölgesel işbirliği çerçevesine katılmaktadır.

### **Balıkçılık ve Su Ürünleri Yetiştiriciliği Sektörü İhtiyaçları**

Katma değeri yüksek ürünlerin üretilmesi ve sektörün ekonomiye katkısının en üst düzeye çıkarılması için işleme tesislerinin sayısının, kapasitesinin ve teknolojik donanımının artırılması gerekmektedir.

Sektördeki işletmeler, AB standartlarına uygun su ürünleri yetiştiriciliği yönetim planları yapmaları konusunda desteklenmelidir. Enerji tasarrufu eylemleri, yenilenebilir enerji üretimi, atık yönetimi, atık su arıtımı gibi yatırımların yanı sıra döngüsel ekonomi tipi yatırımların da desteklenmesi gerekmektedir.

### **Ormancılık Sektörü analizi**

Türkiye, orman varlığını yıllar içinde artırabilmiş nadir ülkelerden biri olarak öne çıkmaktadır. Ülkede uygun alanlarda çok amaçlı ağaçlandırma ve toprak koruma çalışmaları yürütülerek bir yandan orman alanlarının artırılması sağlanırken diğer yandan erozyon ve sediment taşınmasının önüne geçilmiştir. Bu da rekreasyon ve ekoturizm alanlarının, yeni karbon yutaklarının ve oksijen kaynaklarının oluşmasını sağlamıştır. Ayrıca özellikle gelir getirici türlerde yapılan ağaçlandırma çalışmaları ile yerel toplum ekonomisine katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Türkiye'nin orman varlığı 22.740.000 hektar olup ülke yüzölçümünün yaklaşık %29'unu oluşturmaktadır. 13.264.429 hektarlık normal kapalı orman alanı toplam orman alanının %57,84'ünü, 9.668.571 hektarlık parçalanmış kapalı orman alanı ise %42,16'sını oluşturmaktadır. Ormanların %94,43'ü uzun boylu orman, %5,57'si baltalık orman olarak işletilmekte olup, toplam ağaç varlığı yaklaşık 1,7 milyar m<sup>3</sup>, ormanların odun hammaddesi verim gücünün bir göstergesi olan artış ise 47,4 milyon m<sup>3</sup> civarındadır.

Ormancılık uygulamaları sonucunda 2012 yılında 41 milyon m<sup>3</sup> olan ormanlardaki toplam yıllık artış 2020 yılında 47,4 milyon m<sup>3</sup> 'e ulaşmıştır. Yüksek ormanlardaki büyümenin bu sonuç üzerinde etkisi vardır, ancak yeni orman alanlarının elde edilmesi ve ormanlardaki bakım çalışmaları da büyük etkisi söz konusudur.

### **Ormancılık Sektörü İhtiyaçları**

On Birinci Kalkınma Planı ile Türkiye'de sürdürülebilir orman yönetimi ile ormanların ekonomiye katkısının artırılması hedeflenmiş olup, bu kapsamda Ulusal Orman Envanteri çalışmasının tamamlanması, ormancılıkta hastalık, zararlı türler ve yangınlarla mücadele kapasitesinin güçlendirilmesi, orman köylülerine sağlanan desteğin belirli programlar dahilinde sürdürülmesi, ormancılıkta kaliteli üretim ve işgücü verimliliğinin artırılması için eğitim faaliyetleri ile profesyonelleşmenin artırılması, odun hammaddesi ihtiyacının karşılanması için hızlı gelişen türlerle endüstriyel plantasyonların yapılması, odun kullanımının yaygınlaştırılması ve standartların belirlenmesi çalışmaları devam etmektedir.

### **Danışmanlık Hizmetleri**

Tarımsal Danışmanlık Sistemi tarımsal işletme sahiplerinin bilgi, teknik ve metodolojik ihtiyaçlarını zamanında ve yeterli düzeyde karşılamak, üretim ve işletme maliyetlerini düşürmek, verim ve kaliteyi artırmak, tarım sektöründeki yetersiz uygulamaları ve bu konuda ortaya çıkan olumsuz koşulları önlemek amacıyla kurulan bir sistemdir. Danışmanlık hizmetleriyle işletmelerin ekonomik ve çevresel performansının iyileştirilmesine yardımcı olunurken, aynı zamanda yeni teknolojiler, yenilikler ve tarım uygulamaları ve yöntemleri hakkında bilgi ve birikim paylaşımı da amaçlanmaktadır.

Mevcut durumda, tarımsal yayım ve danışmanlık faaliyetleri Tarım ve Orman Bakanlığı, STK'lar (odalar, birlikler, dernekler vb.), üniversiteler, kooperatifler, danışmanlık firmaları ve bireysel danışmanların sorumluluğu altında yürütülmektedir. Türkiye'de çoğulcu bir tarımsal yayım ve danışmanlık sistemi oluşturmak, tarım alanındaki hızlı gelişme ve değişimlere paralel olarak çiftçilerin bilgi ihtiyacını karşılamak ve tarladan sofraya güvenli gıda arzını sağlamak amacıyla 2006 yılında sertifikalı tarım danışmanlığı uygulaması başlatılmıştır.

Tarımsal yayım ve danışmanlık hizmetleri sisteminin çoğulcu, etkin ve verimli bir yapıya kavuşturulması amacıyla tarımsal işletmeler ile tarımsal danışmanlık hizmeti sunan kişi ve kuruluşların desteklenmesi amacıyla 01.12.2020 tarih ve 31321 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerine Destekleme Ödemesi Yapılması Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2020/35) yayımlanmıştır. Tebliğ, tarımsal danışmanların ve tarımsal işletmelere tarımsal danışmanlık hizmeti verecek kuruluşların sorumluluklarını, destekleme başvurusunda bulunacak kişi ve kuruluşların başvuru usullerini, destekleme ödeme kriterlerini, destekleme denetimlerine ilişkin görev ve yetkileri, desteklerin geri alınması ile cezai sorumluluklara ilişkin usul ve esasları kapsamaktadır.

Türkiye'deki danışmanlık hizmetlerine ilişkin daha fazla bilgiye "Teknik Hizmetler ve Danışmanlık Hizmetleri" başlıklı 17. bölümünden ulaşılabilir.

### **Meslekî Eğitim**

TOB il müdürlükleri tarafından sağlanan bilgi hizmetlerden başka çiftçilere meslekî eğitim sağlayan kurulu bir sistem bulunmamaktadır. TOB, Stratejik Plana (TOB, 2019-2023) göre çiftçilerin eğitim ihtiyaçları konusunda çalışmalar yürütmektedir. Bu çalışmalar Çiftçi Eğitim-Yayım ve İl Tarımsal Yayım Projeleri, Tarımsal Yenilik ve Bilgi Sistemi Çalışmaları, Tarımsal İşletme Danışmanlığı, Sertifikalı Tarımsal Danışmanlık Hizmetleri, Kırsal Alanda Kadınlar, Gençler ve Aileleri ile Diğer Özel Politika Gerektiren Gruplara (çocuklar, mevsimlik tarım işçileri, mülteciler vb.) yönelik Çalışmalar, Hizmet İçi Eğitim, El Sanatları Eğitim Faaliyetleri, Basılı Yayın Üretimi, Video ve Ses Üretimi, Tanıtım, Fuar ve Organizasyonları kapsamaktadır.

Çiftçi Eğitimi ve Yayım Faaliyetlerine ilişkin devam eden programlar il müdürlükleri tarafından hazırlanmakta ve uygulanmaktadır. Eğitim programları kapsamında, çiftçilerin bilgi ve becerilerini artırmak, üretimlerinde artış sağlamak, gelir düzeylerini ve ürünlerin kalite ve standartlarını yükseltmek amacıyla hazırlanan çeşitli yayım programları kullanılarak bitkisel ve hayvansal üretimi kapsayan tüm konularda çiftçilere yönelik eğitim ve yayım faaliyetleri düzenlenmektedir.

İl/İlçe Müdürlüklerinin yayım programları kapsamında Eylül 2019 itibarıyla; 2.149 etkinlik (çiftçi çalışma ziyaretleri, paneller, konferanslar vb.) düzenlenmiş ve bu etkinliklere 353.989 çiftçi katılmıştır. Eğitimler 1.311 çiftçi kursunda 24.799 çiftçiye, 40.681 çiftçi toplantısında 539.707 çiftçiye, 9.185 demonstrasyonda 32.342 çiftçiye ve 164 çiftlik gününde 5.510 çiftçiye verilmiştir. Söz konusu eğitim faaliyetlerinde kullanılmak üzere 287.363 adet basılı ve görsel materyal hazırlanmıştır.

### **Tarımsal Krediler**

Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) ile TKDK'nın internet sitesinde isimleri paylaşılan 20 banka arasında IPARD Programını desteklemek amacıyla bir protokol imzalanmıştır. Başvuru paketlerinde projelerini uygulamak için kredi kullanacaklarını belirten başvuru sahipleri, kurum tarafından talep edilen kredi niyet mektubunu ilgili bankaların sadece birinden temin edebilmektedir. Bankalar sabit bir faiz oranı üzerinden kredi sunsalar da, bu oran ticari bankalar tarafından sunulan kredi oranlarından daha düşüktür. Buna ek olarak, Devletin sübvansiyonlu faiz desteği ile faiz oranları daha da düşüktür. Ayrıca, Ziraat Bankası tarafından tarımsal kredilerine uygulanan kredi faiz indirimlerine "Genç Çiftçiler" ve "Kadın Girişimciler" de dahil edilmiştir. Bankalar, kredi sağlamanın yanı sıra tarımsal yatırımlar için danışmanlık ve bilgilendirme hizmetleri de sunmaktadır.

Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) ile Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Genel Müdürlüğü arasında IPARD Programı için protokol imzalanmıştır. Projelerini uygulamak için kredi kullanacaklarını başvuru paketlerinde belirten başvuru sahipleri, kurum tarafından talep edilen kredi niyet mektubunu Tarım Kredi Birliklerinden temin edebilmektedir.

Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretime Dair Hazine Faiz Destekli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullandırılmasına İlişkin Karar'da belirtilen şartları taşımaları kaydıyla, tarımın desteklenmesi amacıyla piyasadaki ticari faiz oranlarının altında kredi kullandırılması mümkün hale getirilmiştir.

### 3.3. Çevre ve Arazi Yönetimi

Türkiye'nin toplam yüzölçümü 783.562 km<sup>2</sup> olup, bunun %98'ini karasal alanlar, %2'sini ise baraj ve göl alanları oluşturmaktadır. Bunun yaklaşık %48'i (383.800 km<sup>2</sup>) tarım arazisidir.

**Tablo 13. Türkiye'de tarım arazilerinin yıllara göre dağılımı (1000 hektar)**

| Yıllar | Toplam Tarım Arazisi | Ekili Arazi | Nadas Arazi | Sebze Bahçeleri | Meyveler, İçecek Ekinleri ve Baharatlar İçin Kullanılan Arazi | Çayırlar ve Meralar |
|--------|----------------------|-------------|-------------|-----------------|---------------------------------------------------------------|---------------------|
| 2001   | 40 967               | 17 917      | 4 914       | 909             | 2 610                                                         | 14 617              |
| 2002   | 41 196               | 17 935      | 5 040       | 930             | 2 674                                                         | 14 617              |
| 2003   | 40 644               | 17 408      | 4 991       | 911             | 2 717                                                         | 14 617              |
| 2004   | 41 210               | 17 962      | 4 956       | 895             | 2 780                                                         | 14 617              |
| 2005   | 41 223               | 18 005      | 4 876       | 894             | 2 831                                                         | 14 617              |
| 2006   | 40 493               | 17 440      | 4 691       | 850             | 2 895                                                         | 14 617              |
| 2007   | 39 504               | 16 945      | 4 219       | 815             | 2 909                                                         | 14 617              |
| 2008   | 39 122               | 16 460      | 4 259       | 836             | 2 950                                                         | 14 617              |
| 2009   | 38 912               | 16 217      | 4 323       | 811             | 2 943                                                         | 14 617              |
| 2010   | 39 011               | 16 333      | 4 249       | 802             | 3 011                                                         | 14 617              |
| 2011   | 38 231               | 15 692      | 4 017       | 810             | 3 091                                                         | 14 617              |
| 2012   | 38 399               | 15 463      | 4 286       | 827             | 3 201                                                         | 14 617              |
| 2013   | 38 423               | 15 613      | 4 148       | 808             | 3 232                                                         | 14 617              |
| 2014   | 38 558               | 15 782      | 4 108       | 804             | 3 243                                                         | 14 617              |
| 2015   | 38 551               | 15 723      | 4 114       | 808             | 3 284                                                         | 14 617              |
| 2016   | 38 328               | 15 575      | 3 998       | 804             | 3 329                                                         | 11 696              |
| 2017   | 38 002               | 15 532      | 3 697       | 798             | 3 343                                                         | 11 696              |
| 2018   | 37 817               | 15 421      | 3 513       | 784             | 3 457                                                         | 11 696              |
| 2019   | 37 036               | 15 378      | 3 387       | 790             | 3 525                                                         | 11 696              |

Kaynak: TÜİK, 2020.

Ekilen ve ekilmeyen tarım arazilerinin payı Türkiye'nin yüzölçümünün yaklaşık %30'una karşılık gelmekte ve bunun %5'i sebze ve meyve üretimi için kullanılmaktadır. Geriye kalan %25'lik kısmın %20'si ekili, geri kalanı ise nadasa bırakılmış arazidir. Sadece meyve yetiştirmek için kullanılan tarım arazilerinde %10'luk bir artış olmuştur.

Ülke, ortalama 1.132 m'lik rakımla dağlık bir yapıya sahip olup en yüksek noktası 5.185 m (Ağrı Dağı)'dır. Kuzey (Karadeniz), Güney (Akdeniz) ve Batıda (Ege Denizi) sahiller ile çevrelenmiştir. Çeşitli dağ sıraları genellikle kuzey ve güney sahillerine paralel olarak uzanmakta ve inişli çıkışlı Anadolu Platosunu çevrelemektedir. Bu dağ sıraları

batıda 500 m, doğuda ise 2.000 m'nin üzerinde yüksekliklere sahiptir.

Türkiye, ılıman ve subtropikal iklim bölgeleri arasında yer almaktadır. Üç tarafı denizlerle çevrili olması, dağların konumu ve yeryüzü şekillerinin çeşitliliği Türkiye'de farklı iklim tiplerinin görülmesine yol açmıştır. Denizlerin etkisiyle birlikte ülke kıyılarında daha ılıman iklim koşulları görülmektedir. Kuzey Anadolu Dağları ve Toros Sıradağları denizlerin etkisinin iç bölgelere ulaşmasını engellemektedir. Bu nedenle, ülkenin iç bölgelerinde karasal iklim özellikleri görülmektedir. Geniş kıyı şeritleri ve yüksek dağlar iklim çeşitliliğinin ana nedenidir. Coğrafi karakteristiklerin bir sonucu olarak bölgesel iklim tipleri gözlenmektedir. Örneğin, ülke genelinde ortalama yağış miktarı 670 mm iken bu rakam İç Anadolu'da 250 mm'ye düşmekte, Doğu Karadeniz Bölgesi kıyılarında ise 2.500 mm'ye kadar çıkmaktadır.

Türkiye'nin doğal bitki örtüsünün ana özellikleri otlaklar, ormanlar ve fundalıklardır. Karadeniz bitki örtüsü ise çam, ladin ve köknar gibi iğne yapraklı ağaçları içeren ormanlardır. Yarı nemli ılık Akdeniz iklimi altındaki batı ve güney bölgelerde topografinin de etkisi ile tipik Akdeniz bitki örtüsüne rastlanmaktadır. Yaban zeytini, keçiboyunu, meşe, dişbudak, melengiç, fıstık çamı, defne, meyankökü, mersin ve hayıt gibi farklı maki türleri gözlemlenebilir.

Anadolu'nun iç bölgeleri yarı kurak bir iklime sahiptir ve bozkır en karakteristik tipidir. Bitki örtüsü örnekleri arasında tek veya çok yıllık çalılıklar ve dikenli çalılar (yavşanotu, deve dikenini vb.) ile yonca, fiğ, arpa ve yem bitkileri yer almaktadır. Doğu Anadolu bitki örtüsü yüksek dağlar nedeniyle mera ve otlaklardan oluşursa da yaprak dökken ağaçlardan ve çam ağaçlarından oluşan ormanlara da rastlanabilir.

### **Arazinin terk edilmesi ve marjinalleşme**

Türkiye'de kırsal alanlardan kentsel alanlara göç, uygun olmayan sosyo-ekonomik koşullar ve kırsal alanlardaki altyapı eksikliği nedeniyle hâlen sürmektedir. Nüfus kaybı kırsal alanları ve çevreyi olumsuz etkilemektedir. Arazi terk edilmesi özellikle tarım bakımından verimi düşük bölgelerde yaygındır.

Kentleşmenin bir sonucu olarak, metropol alanların çevresindeki tarım arazileri konut veya ticari amaçlarla kullanılmaya başlanmıştır. Türkiye'nin toplam tarım arazisinin belirli bir kısmı yıllar içinde değişmiş ve sanayi ve kentleşme nedeniyle artık tarım arazisi olarak sınıflandırılmamaktadır. Tarım arazilerinin 2001 yılına kıyasla 2019 yılında %9,6 oranında azaldığı görülmektedir. Bununla birlikte, yürürlükteki Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu, toprağın doğal veya yüzeysel kaybını ve kalitesinin bozulmasını önleyerek toprağın korunmasını ve iyileştirilmesini sağlamanın yanı sıra çevreye öncelik veren sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak arazinin planlı kullanımına ilişkin usul ve esasları belirlemektedir.

### **Toprak kalitesi ve erozyon**

Türkiye coğrafi konumu, iklimi, topografyası ve toprak koşulları nedeniyle çölleşme/arazi bozulumu, erozyon ve kuraklığa karşı son derece hassastır.

Türkiye'de çölleşme/arazi bozuluma ilişkin en önemli çalışmalardan biri olan Çölleşme Hassasiyet Haritası'na göre, çölleşme hassasiyeti ülkenin %22,5'i için yüksek, %50,9'u için ise orta düzeydedir. Ayrıca, Türkiye'nin Çölleşme Modeli'nde belirtilen ulusal çölleşme kriterleri ve göstergelerine göre, çölleşme/arazi bozulmasının ana unsurları iklim, su, toprak, arazi örtüsü ve kullanımı, topografya, jeomorfoloji, sosyo-ekonomi ve yönetim olarak sıralanmaktadır.

İnsanların doğaya yetersiz müdahaleleri ve doğal kaynakların aşırı kullanımı erozyonu daha da artırmaktadır. Marjinal alanlarda tarım yapılması, yanlış toprak işleme (eğim yönünde, yanlış alet ve makinelerle sürüm vb.), toprak ve su korumaya yönelik tarla içi önlemlerin alınmaması (tarla tesviyesi, tarla içi drenaj, tuzlu ve alkali toprak ıslahı vb) toprağın verimliliği ve üretkenliğinde bir azalmaya sebep olmaktadır. Sonuç olarak, bitki örtüsü ve toprağın fiziksel yapısı zayıflarken, erozyonun yoğunluğu artmaktadır. Türkiye hem su hem de rüzgar erozyonu ile karşı karşıyadır; Tablo 14. bunların miktar ve derecelerini göstermektedir.

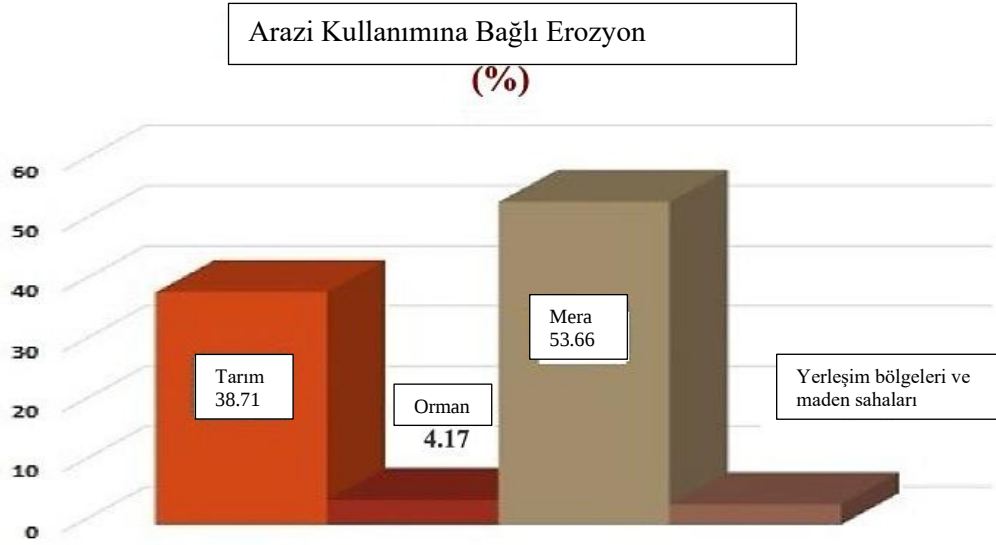
**Tablo 14. Türkiye’de 2019 Yılına Kadar Su ve Rüzgar Erozyonu Miktar ve Dereceleri**

|                            | <b>EROZYON<br/>DERECESİ</b> | <b>ETKİLENEN<br/>MİKTAR<br/>(milyon ton)</b> |
|----------------------------|-----------------------------|----------------------------------------------|
| <b>SU<br/>EROZYONU</b>     | Çok hafif                   | 387                                          |
|                            | Hafif                       | 123                                          |
|                            | Orta                        | 51                                           |
|                            | Yoğun                       | 38                                           |
|                            | Çok yoğun                   | 43                                           |
| <b>RÜZGAR<br/>EROZYONU</b> | -                           | 3,56                                         |
|                            | Çok hafif                   | 6,78                                         |
|                            | Hafif                       | 1,99                                         |
|                            | Orta                        | 2,36                                         |
|                            | Yoğun                       | 0,95                                         |
|                            | Çok yoğun                   | 1,49                                         |

Kaynak: <https://cevreselgostergeler.csb.gov.tr/erozyon-tehlikesi-altindaki-alanlar-i-85769>

2019-2030 Çölleşme ile Mücadele Ulusal Stratejisi ve Eylem Planı'nda belirtildiği üzere, Türkiye'nin toplam yüzölçümünün %46'sı %40'ın üzerinde eğime sahipken, %62,5'inden fazlası %15'in üzerinde eğime sahiptir. Ayrıca ülke iklim, topografya, toprak özellikleri ve sosyo-ekonomik koşullarına paralel olarak orman, mera ve tarım arazilerinde ciddi bir erozyon sorunuyla karşı karşıyadır. Türkiye’de toprak kaybında etkili olan faktörler: %14,26 oranında yağış, %3,36 oranında toprak yapısı, %47,55 oranında topografya ve %34,82 oranında bitki örtüsüdür.

**Tablo 15. Arazi Kullanımına Bağlı Erozyon**



Kaynak: <https://www.tarimorman.gov.tr/CEM/Menu/32/Erozyon-Kontrolu>

Mevcut tarım arazilerinin %49'u orta seviye erozyona maruz kalırken, %8'i aşırı erozyona maruz kalmaktadır.

Türkiye'de hızlanan erozyonun başlıca nedenleri ormansızlaşma, meraların aşırı otlatılması ve yetersiz tarım arazisi yönetim yöntemleridir (yanlış sürme, anız yakma, teraslama gibi kırsal altyapının terk edilmesi, toprak örtüsü eksikliği, peyzaj özelliklerinin yetersizliği ve uygunsuz veya aşırı sulama).

Aşırı sulama, drenaj eksikliği veya drenaj kanallarının bakımsızlığı ve gübre sızıntısı toprak verimliliğini azaltmakta ve topraktaki sodyum seviyesini yükselterek tuzluluğu artırmakta ve sonuçta kuraklığa yol açmaktadır. Türkiye'de sulanan alanların yaklaşık %30'u halihazırda tuzluluk ve kuraklığın etkisi altındadır.

Ekim nöbeti teknikleri, ekim süresi, ekim teknikleri, anız yakma, gübreleme yöntemleri gibi yönetilebilir faktörlerin yanı sıra iklim, özellikle sıcaklık ve yağış rejimi gibi faktörler de topraktaki **organik madde** miktarını etkilemektedir. Organik madde eklenmeden tek başına kimyasal gübre kullanımı, topraktaki değerli organik maddenin daha hızlı mineralize olmasına neden olmaktadır. Böylece, topraklar bir karbon kuyusu olmak yerine bir emisyon kaynağı haline gelmekte ve atmosfer/toprak karbon (C) dengesindeki negatif dengenin ilerlemesine katkıda bulunmaktadır. Karbonun toprak organik maddesindeki ana element olduğu ve ağırlık olarak toprak organik maddesinin %48-58'ini oluşturduğu unutulmamalıdır. Toprağın karbon içeriğindeki artış, toprağın erozyona karşı verimliliğini artırmakta ve erozyon sonucu tarımsal verimliliğini kaybetmiş arazileri rehabilite etmektedir. En alt seviyede toprak işleme veya sıfır toprak işleme, ürün rotasyonu ve organik atık kullanımı gibi tarımsal faaliyetler toprakta organik karbon artışı ve atmosferdeki yüksek CO<sub>2</sub>'nin yeniden dengelenmesini sağlamaktadır.

Türkiye toprakları organik madde bakımından çoğunlukla fakirdir. Türkiye'de yetersiz (çok az, az ve orta) toprak organik maddesi içeren toprakların oranı 1990 yılında %92 iken, 2011-2014 yıllarında yapılan analizlerde bu oran %99'a yükselmiştir. İyi ve yüksek toprak organik maddesine sahip topraklar %7,2'den %1'e düşmüştür.

Türkiye'deki geniş mera alanları biyoçeşitliliğin yanı sıra toprak korunmasına da yardımcı olmaktadır. Toplam mera alanı azalmakla birlikte, Tarım ve Orman Bakanlığı meraların durumunu iyileştirmek için önlemler almaktadır(Tablo 16).

**Tablo 16. 2000-2020 yılları arasında Türkiye'de Mera Islah ve Amenajman Projeleri**

| Yıllar    | Proje Sayısı | Proje Alanı (da) |
|-----------|--------------|------------------|
| 1998-2002 | 46           | 83 527           |
| 2003-2020 | 1 870        | 12 547 065       |
| Toplam    | 1 916        | 12 630 592       |

Kaynak: <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Cayir-Mera-ve-Yem-Bitkileri>

Özetle, Türkiye'de erozyon, topraktaki organik madde eksikliğinin yanı sıra önlenmesi gereken büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevre dostu tarım yöntemleri erozyonu sınırlandırmanın ve toprak kalitesini artırmanın anahtarıdır.

### **Su Kalitesi ve Miktarı**

#### **Su Kalitesi**

Su kalitesi, çeşitli nedenlerden dolayı Türkiye'de ciddi bir endişe kaynağıdır. Plansız ve hızlı kentleşme nedeniyle doğal kaynakların tüketilmesi, evsel ve endüstriyel atık suların arıtılmadan tatlı su kaynaklarına ve/veya denizlere deşarj edilmesi, atık su arıtma tesislerinin yetersizliği ve tarım gibi dağınık kaynakların kontrolünün zorluğu su kalitesinin bozulmasına neden olmaktadır. Tarım ekonomik önemi ve yüksek su kullanımı nedeniyle su kirliliğine önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Gübre kullanım yoğunluğu nispeten düşük olmasına rağmen, yüzey sularının %20 ila %50'si tarım ve hayvancılıktan kaynaklanan azot (NO<sub>3</sub>) ile kirlenmiştir. Fosfor kirliliği de bazı göllerde önemli boyutlardadır.

Su kalitesi çalışmaları kapsamında; Türkiye'deki hassas su kütleleri, kentsel hassas alanlar ve nitrata hassas alanlar için çevresel kalite standartları ile AB öncelikli maddeleri ve ülkemize özgü bazı kirleticiler belirlenerek mevzuata aktarılmıştır. Türkiye'nin 25 nehir havzasında AB normlarında izleme programları hazırlanmış ve bu havzalar izlenmeye başlamıştır. Bu havzalarda Nehir Havzası Yönetim Planları da hazırlanmakta olup 2023 yılına kadar tamamlanması planlanmaktadır. Su kalitesi alanında, sınır aşan sular hariç olmak üzere, müktesebat ulusal mevzuat ile büyük ölçüde uyumlaştırılmıştır.

#### **Su Miktarı**

Türkiye su kıtlığı olan bir ülkedir (yılda kişi başına 1.500 m<sup>3</sup>). Ülkemiz su kaynaklarının yaklaşık %73'ü tarımsal sulama, %11'i sanayi, %16'sı ise kentsel tüketim için kullanılmaktadır.

Tarımsal su miktarı açısından karşılaşılan sorunlar; aşırı sulama nedeniyle su kaynaklarının aşırı kullanımı, çiftçilerin bölgelerinin su kaynaklarına uygun olmayan ürünler yetiştirmesi, kaçak kuyular, düşük sulama suyu ücretleri, modern basınçlı ve damla sulama sistemlerinin yetersiz kullanımı ya da hiç kullanılmaması,

bilgi eksikliği ve arıtılmış atık suların sulamada kullanılmasına karşı direnç ve meteorolojik verilerin yetersiz kullanımı vb. olarak sıralanabilir.

Bu sorunların giderilmesi için çiftçilerle ilgili bilinçlendirme çalışmaları yapılmalıdır. Sulamadan geri dönen su miktarının azaltılması ve kalitesinin iyileştirilerek yeniden kullanılmasına yönelik çalışmalar yaygınlaştırılmalıdır. Yağmur suyu hasadı gibi alternatifler araştırılmalıdır. Kayıp/kaçak oranlarının azaltılması için gerekli teknik önlemler alınarak caydırıcılık ve verimlilik artırılmalıdır. Su kıtlığı olan bölgelerde daha az su kullanan bir ürün deseni teşvik edilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır.

### **Sulama**

Çıkarılan suyun neredeyse dörtte üçüne yakını tarımsal amaçlarla kullanıldığı için sulama uygulamaları yeraltı suyu rezervleri için bir tehdit oluşturmaktadır. Artan nüfusun ihtiyaçlarına cevap verebilmek için gelecekte tarımın yeraltı suyu üzerindeki baskısının artacağı düşünülmektedir. Sulama projelerinin planlanması ve işletilmesi söz konusu olduğunda su miktarının yanı sıra sulama suyunun kalitesi de bir diğer önemli konudur. Devlet Su İşleri'nin (DSİ) sulama projelerinin planlanmasında tuzluluk ve sodyum miktarı dikkate alınmaktadır. Ancak hızlı kentleşme ve sanayileşmenin yanı sıra tarımda gübre ve pestisit kullanımı su kaynaklarının kirlenmesine neden olmaktadır. Bu nedenle, toprak ve bitkiler ve dolayısıyla tüm canlılar üzerindeki etkileri nedeniyle sulama planlaması ve su kaynaklarının işletilmesi için daha fazla kirleticinin izlenmesi ve dikkate alınması önem taşımaktadır.

Toplam sulanabilir tarım arazisi (ekonomik olarak) yaklaşık 8,5 milyon hektar olarak belirlenmiştir. 2018 yılı sonu itibariyle 6,60 milyon hektar alan sulamaya açılmış olup, Devlet Su İşleri (DSİ) tarafından inşa edilen bu alanın 4,31 milyon hektarında modern sulama sistemi (salma sulama ve damla sulama gibi basınçlı sulama sistemleri olarak da bilinmektedir) bulunmaktadır. 2,29 milyon hektar kamu tarafından sulanan alanlardır.

Son 15 yıldaki büyük çabalara ve yatırım teşviklerine rağmen, Türkiye tarımsal sulamada ağırlıklı olarak geleneksel yöntemleri kullanmaktadır. Türkiye'de sulanan arazilerin %80'inde geleneksel yüzey sulama sistemleri kullanılırken, kalan %20'sinde modern basınçlı sulama sistemleri (damla sulama) uygulanmaktadır.

Her türlü sulamada su kaynakları kullanılsa da, tarımın rekabet gücünü ve verimliliğini sağlamak için en performanslı sulama yöntemleri ve uygulamaları gereklidir: birim alandan elde edilen ürün miktarının artmasını, birden fazla ürünün yetiştirilebilmesini ve daha fazla gelir getiren bitkilerin ekilebilmesini sağlamaktadır. Türkiye'de sulanan başlıca ürünler şeker pancarı, mısır, pamuk, ayçiçeği, meyve ve sebzeler, turunçgiller, üzüm bağları, bazı yem bitkileri ve bazı tahıllardır.

Bu nedenlerle, basınçlı sulama tekniklerinin (damla sulama) kullanılması, sulama için kullanılan suyun işletme düzeyinde ölçülmesi, tarlalara drene edilen suyun optimizasyonu ve sulamanın dikkatli bir şekilde yönetilmesi büyük önem taşımaktadır. Türkiye'deki tarımsal faaliyetlerin su kaynakları tüketimini azaltmak için bu tür uygulamalar desteklenmelidir.

### **Gübre ve pestisit kullanımı**

Türkiye'de pestisit kullanımı gelişmiş ülkelere kıyasla düşüktür (Tablo 17). Pestisitler en çok Akdeniz ve Ege Bölgeleri'nde karma üretim yapılan alanlarda kullanılmaktadır. Yoğun tarımın yapıldığı bu bölgelerde pestisit kullanımı yüksektir ve gelişmiş ülkelerin seviyesine yaklaşmaktadır. Meyve ve sebzeler çoğunlukla bu bölgelerde yetiştirilmekte ve çoğunlukla uluslararası pazarlara ihracat yapan gıda endüstrisine hammadde sağlamaktadır.

**Tablo 17. Türkiye'de yıllar içinde pestisit kullanımı (ton)**

|             | İnsektisitler | Fungisitler | Herbisitler | Kene<br>öldürücüler | Kemirgen<br>öldürücüler ve<br>Mollussisitler | Diğer (*) | Toplam        |
|-------------|---------------|-------------|-------------|---------------------|----------------------------------------------|-----------|---------------|
| <b>2006</b> | 7 628         | 19 900      | 6 956       | 902                 | 3                                            | 9 987     | <b>45 376</b> |
| <b>2007</b> | 21 046        | 16 707      | 6 669       | 966                 | 51                                           | 3 277     | <b>48 716</b> |
| <b>2008</b> | 9 251         | 16 707      | 6 177       | 737                 | 351                                          | 5 613     | <b>38 836</b> |
| <b>2009</b> | 9 914         | 17 863      | 5 961       | 1 533               | 78                                           | 2 302     | <b>37 651</b> |
| <b>2010</b> | 7 176         | 17 396      | 7 452       | 1 040               | 147                                          | 5 344     | <b>38 555</b> |
| <b>2011</b> | 6 120         | 17 546      | 7 407       | 1 062               | 421                                          | 6 978     | <b>39 534</b> |
| <b>2012</b> | 7 264         | 18 124      | 7 351       | 859                 | 247                                          | 8 766     | <b>42 611</b> |
| <b>2013</b> | 7 741         | 16 248      | 7 336       | 858                 | 129                                          | 7 128     | <b>39 440</b> |
| <b>2014</b> | 7 586         | 16 674      | 7 794       | 1 513               | 149                                          | 6 007     | <b>39 723</b> |
| <b>2015</b> | 8 117         | 15 984      | 7 825       | 1 576               | 197                                          | 5 327     | <b>39 026</b> |
| <b>2016</b> | 10 425        | 20 485      | 10 025      | 2 025               | 259                                          | 6 835     | <b>50 054</b> |
| <b>2017</b> | 11 436        | 22 006      | 11 759      | 2 452               | 236                                          | 6 209     | <b>54 098</b> |
| <b>2018</b> | 13 583        | 23 047      | 14 794      | 2 486               | 309                                          | 5 801     | <b>60 020</b> |
| <b>2019</b> | 11 609        | 19 698      | 12 644      | 2 124               | 264                                          | 4 958     | <b>51 297</b> |

Kaynak: TÜİK, 2020.

Türkiye'de sektörün genel durumuna bakıldığında, yıllar itibariyle artış eğiliminde olan gübre üretiminin tüketimi karşılamaya yetmediği ve ihtiyacın ithalat yoluyla karşılandığı göze çarpmaktadır. Türkiye'de gübre tüketimi iklime, ekilen bitki türüne, ürün rotasyonuna, sulama araçlarına, ülkedeki ve dünyadaki ekonomik gelişmelere bağlı olarak yıllar içinde küçük farklılıklar gösterse de ortalama olarak yıllık 5 ila 6 tondur(Tablo 18).

**Tablo 18. Türkiye'de yıllar içinde gübre kullanımı (ton)**

| <b>2014</b> | <b>2015</b> | <b>2016</b> | <b>2017</b> | <b>2018</b> | <b>2019</b> |
|-------------|-------------|-------------|-------------|-------------|-------------|
| 5 471 518   | 5 507 780   | 6 744 922   | 6 332 871   | 5 411 881   | 6 087 714   |

Kaynak: <https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/BUGEM.pdf>

Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından gübre kullanımına ilişkin tavsiyelerin yer aldığı bir belge hazırlanmıştır. Öneriler bölgeye, tarım türüne (kuru veya sulu) ve o bölgede yetiştirilen ürüne göre hazırlanmıştır.

### **İklim değişikliği**

İklim değişikliği ile mücadele süreci genel olarak "azaltım" ve "uyum" olmak üzere iki ana ayak üzerinden ele alınmaktadır. Temel olarak iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin azaltılması anlamına gelen azaltım politikaları, sera gazı emisyonlarının azaltılması ile aynı anlamda da sıklıkla kullanılmaktadır. İklim değişikliğinin olumsuz etkileriyle mücadele etmek için benimsenen ikinci yöntem uyum politikalarıdır.

Azaltım ve adaptasyon, iklim değişikliğine karşı sonuç odaklı eylemlerin iki ayrılmaz parçası olarak kabul edilmektedir.

İklim ve doğa dostu tarımsal faaliyetlerle iklim değişikliğinin etkilerini azaltmak ve aynı zamanda adaptasyonu sağlamak mümkündür. Bu kapsamda atılması gereken başlıca adımlar şunlardır;

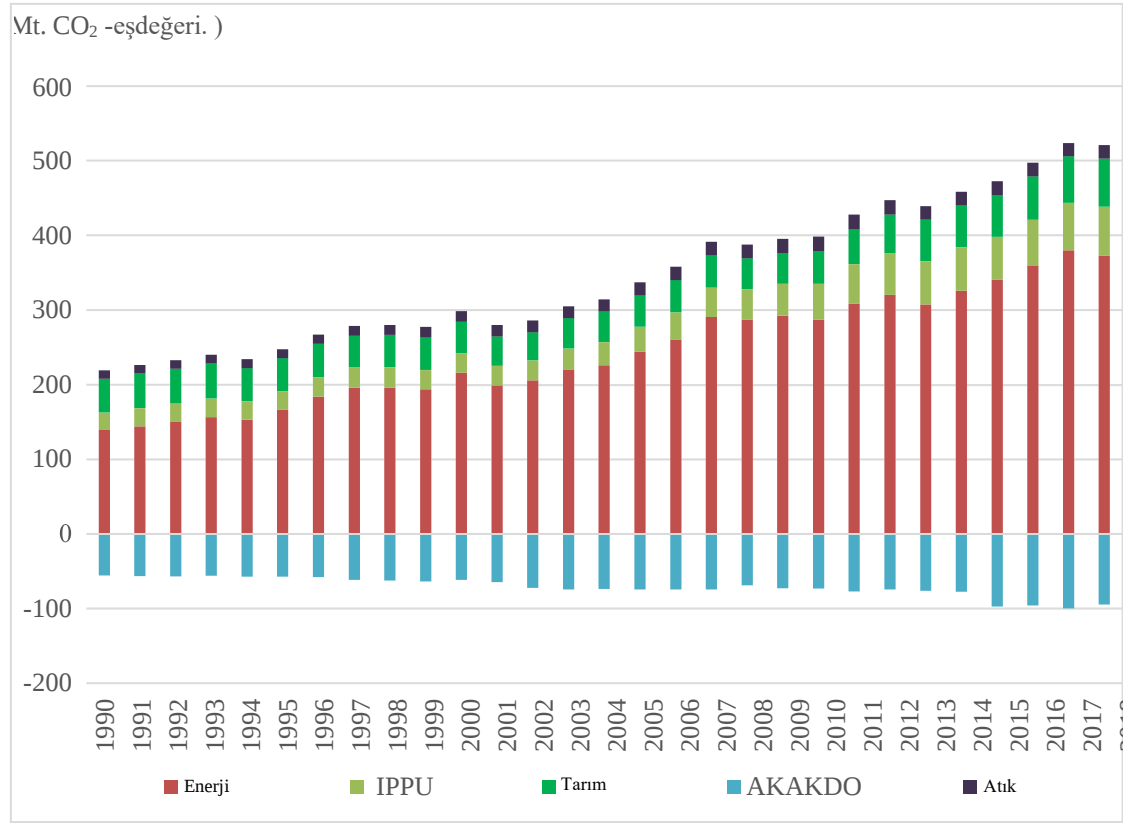
- Toprağın karbon depolama kapasitesini artırmak için tarım alanlarının ve meraların yönetiminin sağlanması,
- Minimum toprak işleme içeren tarımsal uygulamalar,
- Su kaynaklarının korunması,
- Su tasarrufu için modern sulama tekniklerinin desteklenmesi ve kapsama alanlarının genişletilmesi,
- Tarım sektöründe yenilenebilir enerji kullanımı,
- Kuraklığa dayanıklı türlerin geliştirilmesi,
- Hayvan bazlı gübrelerin yönetimi,
- N<sub>2</sub>O emisyonlarını azaltmak için geliştirilen azotlu gübre uygulama teknikleri,
- Tarımsal kullanıma açık turbalı toprakların ve bozulmuş arazilerin restorasyonu,
- CH<sub>4</sub> emisyonlarını azaltmak için geliştirilen eltik tarımı teknikleri,

Belirtilen tüm uygulamalar toprak erozyonunu ve fosil yakıt kullanımını azaltırken toprağın karbon depolama kapasitesini artırmaktadır. Ayrıca, toprak organik maddesini artırarak mahsul verimliliğini yükseltmektedir.

Türkiye'nin en son Ulusal Sera Gazı Emisyon Envanteri Raporu'na (NIR) göre, toplam sera gazı emisyonları 2018 yılında AKAKDO (Arazi Kullanımı, Arazi Kullanım Değişikliği ve Ormancılık) sektörü dahil 426,0 Mt. CO<sub>2</sub> eşdeğeri ve AKAKDO sektörü hariç 520,9 Mt. CO<sub>2</sub> eşdeğeri olarak gerçekleşmiştir. Bu, 1990 seviyelerine kıyasla %137,5'lik bir artışa karşılık gelmektedir. Enerji sektörü 2018 yılı toplam sera gazı emisyonlarında %71,6'lık pay ile en yüksek paya sahip olup, bunu %12,5 ile tarım, %12,5 ile endüstriyel işlemler ve ürün kullanımı (IPPU) ve %3,3'lük pay ile atık takip etmektedir.

1990-2018 yılları arasında tüm sektörlerdeki dalgalanmalar şekil 2'de mevcuttur.

## Şekil 2. Sektörlere göre Sera Gazı Emisyonları (UNFCCC 2018)

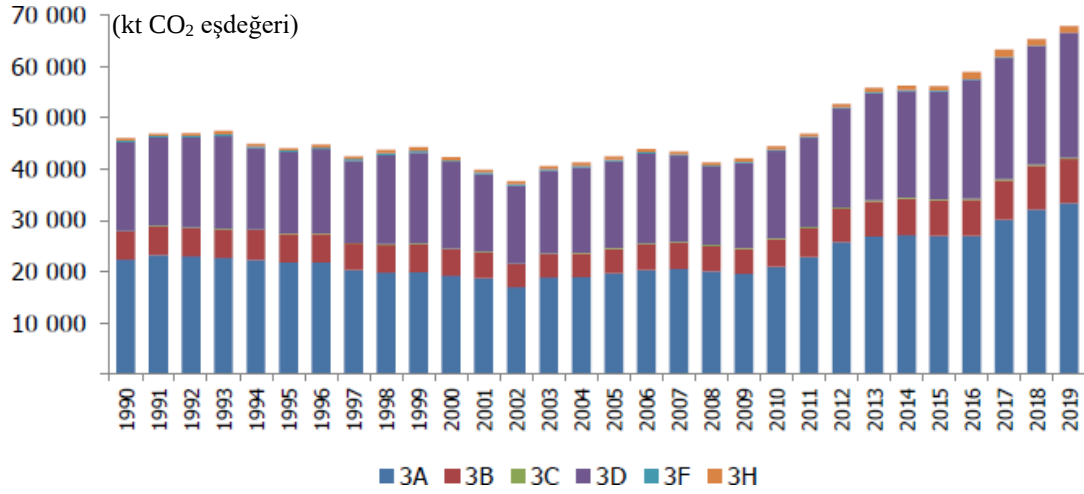


Tarım sektörü 2018 yılında Türkiye'nin Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (GSYH) içinde %5,8'lik bir paya sahip olmasına rağmen, bu sektörden kaynaklanan emisyonlar toplam emisyonların %12,5'inden sorumludur (Tablo 19 ve Şekil 3 tarım sektöründen kaynaklanan toplam emisyonları kaynak bazında göstermektedir). Tarım sektöründeki sera gazı emisyonlarının ana kaynakları enterik fermentasyon, tarım arazileri ve gübre yönetimidir. Tarımsal faaliyetler CH<sub>4</sub> ve N<sub>2</sub>O'nun ana kaynaklarıdır. CH<sub>4</sub> emisyonlarının %63,1'i ve N<sub>2</sub>O emisyonlarının %70,1'i tarımsal faaliyetlerden kaynaklanmaktadır.

**Tablo 19. Kaynağına göre tarım sektöründen kaynaklanan toplam emisyonlar**

|                                           | (kt CO <sub>2</sub> eşdeğeri) |        |        |        |        |        |        |        |        |        |
|-------------------------------------------|-------------------------------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|
|                                           | 1990                          | 1995   | 2000   | 2005   | 2010   | 2015   | 2016   | 2017   | 2018   | 2019   |
| <b>Toplam</b>                             | 46 054                        | 44 080 | 42 332 | 42 439 | 44 409 | 56 133 | 58 894 | 63 262 | 65 338 | 68 024 |
| 3.A Enterik fermentasyon                  | 22 397                        | 21 815 | 19 234 | 19 680 | 20 946 | 26 947 | 26 984 | 30 110 | 32 136 | 33 368 |
| 3.B Gübre yönetimi                        | 5 436                         | 5 523  | 5 142  | 4 781  | 5 391  | 6 956  | 7 060  | 7 697  | 8 508  | 8 597  |
| 3.C Pirinç yetiştiriciliği                | 100                           | 113    | 128    | 183    | 202    | 240    | 243    | 234    | 252    | 263    |
| 3.D Tarımsal topraklar                    | 17 314                        | 15 871 | 16 870 | 16 880 | 17 006 | 21 006 | 23 147 | 23 607 | 23 022 | 24 343 |
| 3.F Tarımsal artıkların tarlada yakılması | 347                           | 332    | 340    | 302    | 219    | 174    | 164    | 165    | 163    | 165    |
| 3.H Üre uygulaması                        | 460                           | 426    | 617    | 613    | 645    | 811    | 1 295  | 1 450  | 1 257  | 1 288  |

**Şekil 3. Kaynağına göre tarım sektöründen kaynaklanan toplam emisyonlar**



3A: enterik fermentasyon, 3B: gübre yönetimi, 3C: pirinç yetiştiriciliği, 3D: tarımsal topraklar, 3F: tarımsal artıkların tarlada yakılması, 3H: üre uygulaması

2018 yılında tarım sektörü emisyonları bir önceki yıla göre %3,2 ve 1990 yılına göre %41,5 artışla **64,9 Mt. CO<sub>2</sub> eşdeğeri** olarak gerçekleşmiş olup, bu rakam toplam sera gazı emisyonlarının %12,5'ine karşılık gelmektedir. 2018 yılında, tarım sektörünün sera gazı emisyonlarının %49,4'ü 32,0 Mt. CO<sub>2</sub> eşdeğeri ile enterik fermentasyondan kaynaklanmıştır, 35,0'ı 22,7 Mt. CO<sub>2</sub> eşdeğeri ile tarım arazilerinden ve %13,0'ı 8,49 Mt. CO<sub>2</sub> eşdeğeri ile organik gübre (gübre) yönetiminden kaynaklanırken, %1,9'u 1,39 Mt. CO<sub>2</sub> eşdeğeri ile üre uygulamasından ve %0,7'si 0,4 Mt. CO<sub>2</sub> eşdeğeri ile pirinç üretimi ve anız yakmadan kaynaklanmaktadır.

Dünyada tarım sektörü emisyonları 1990 yılında 5,03 Gt. CO<sub>2</sub> eşdeğeri iken 2016 yılında 5,8 Gt. CO<sub>2</sub> eşdeğeri seviyesine ulaşmıştır. 1990 yılına kıyasla %15,3'lük bir artış gözlenirken, bu artış aynı yıllarda Türkiye için %26,8'dir.

Küresel emisyonların %62,6'sı en fazla sera gazı yayan 10 ülkeden kaynaklanmaktadır. Bu ülkelerden Çin %25,8'lik emisyon oranı ile ilk sırada yer alırken, ABD %12,8 ile ikinci, Hindistan ise %6,7 ile üçüncü sırada yer almaktadır. Türkiye'nin küresel emisyonlardaki payı 2016 yılı için %1,0 olarak hesaplanmıştır ve Türkiye bu oranla listede 17. sırada yer almaktadır (Dünya Kaynakları Enstitüsü).

Küresel emisyonları analiz eden en detaylı bilimsel çalışmalardan biri olan Küresel Karbon Bütçesi 2019 Raporu'na göre kişi başına düşen emisyonlar aşağıdaki gibidir: Hindistan'da 2 ton CO<sub>2</sub> eşdeğeri, Avrupa Birliği'nde (AB) 6,7 ton CO<sub>2</sub> eşdeğeri, Çin'de 7 ton CO<sub>2</sub> eşdeğeri, ABD'de 16,6 ton CO<sub>2</sub> eşdeğeri, Türkiye'de ise 2018 yılındaki kişi başına düşen emisyon 6,4 ton CO<sub>2</sub> eşdeğeri olarak hesaplanmıştır.

Tarımın iklim değişikliğine uyumu kapsamında Bakanlığımız:

- Sera gazı emisyonlarının azaltılmasına yönelik olarak; Arazi Toplulaştırması, Organik Tarım, İyi Tarım Uygulamaları, Çevre Amaçlı Tarım Arazilerini Koruma Projesi (ÇATAK), Su Tasarrufu için Modern Sulama ve Toprak İşleme Yöntemleri Destekleme Programı ve minimum toprak işleme yöntemlerinin desteklenmesi faaliyetleri yürütülmüştür,
- Karbon sekestrasyonu alanlarının artırılmasına yönelik olarak; Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu, sertifikalı fidan ve meyve tesisi destekleri

sayesinde meyve bahçesi sayısının artırılması ve meraların ıslahı ile ilgili olarak aşağıdaki eylemler gerçekleştirilmiştir,

- 2018-2022 dönemini kapsayan "Türkiye Kuraklıkla Mücadele Stratejisi ve Eylem Planı" ile 81 İl Müdürlüğünde "İl Kuraklık Eylem Planları" hazırlanarak uygulamaya konulmuş; ayrıca "İl Kuraklık Merkezleri" kurulmuş ve aşağıdaki hedefler belirlenmiştir:
  - Kamu farkındalığını artırmak,
  - Tüm paydaşları sürece dahil etmek,
  - Sürdürülebilir tarımsal su kullanımını planlamak,
  - Kuraklığın olmadığı zamanlarda da gerekli önlemleri almak,
  - Kriz dönemlerinde etkili bir mücadele stratejisi uygulayarak kuraklığın etkilerini en aza indirmek.

### **Biyçeşitlilik**

Türkiye Avrupa-Sibirya, Akdeniz ve İran-Turan olmak üzere üç biyocoğrafi bölge ve bunların geçiş zonları arasında yer alması ve iki kıta arasındaki köprü konumu nedeniyle iklimsel ve coğrafi özelliklerinin kısa aralıklarla değişmesi sonucu biyoçeşitlilik açısından küçük bir kıta niteliği kazanmıştır. Türkiye orman, dağ, step (bozkır), sulak alan, kıyı ve deniz ekosistemlerine ve bu ekosistemlerin farklı biçim ve kombinasyonlarına sahiptir.

Biyçeşitlilik zenginliği açısından Avrupa kıtasında 9. sırada yer almaktadır. Her biri kendi iklim, flora ve fauna çeşitliliklerine sahip olan 7 coğrafi bölge, 3 ekolojik alan oluşturmaktadır.

Kuzeydoğu Anadolu Kolhis bitki örtüsü/ormanlarına sahiptir, bozkır ve otlaklar Orta Anadolu'da yer alır, Akdeniz Bölgesi'nde ise maki bitki örtüsü ve selvi (*Cupressus sempervirens*) ile sedir (*Cedrus libani*) bulunur.

Türkiye'nin flora çeşitliliği açısından zenginliğini kavramak için Avrupa kıtası ile Türkiye arasında bir karşılaştırma yapmak yeterli olacaktır. Avrupa'da 12.500 açık tohumlu ve kapalı tohumlu bitki bulunurken, sadece Anadolu'da bu rakam çok yakın bir değer bulunduğu bilinmektedir (yaklaşık 11.707 bitki türü). Bunların yaklaşık üçte biri endemiktir. Türkiye florasında 500'ün üzerinde soğanlı bitki bulunmaktadır. Ülkenin endemik bitki türleri tıbbi ve aromatik bitkiler açısından da zengindir.

Türkiye'nin coğrafi konumu, jeolojik özellikleri ve üç büyük biyoiklimsel bölge ile etkileşimi sonucunda biyoçeşitlilikteki zenginlik tarıma da yansımaktadır. Yetiştirilen bir çok meyve türünün örneğin kiraz, kayısı, badem ve incir kökeni Türkiye'dir. Türkiye'deki bitki çeşitliliği; gıda ürünlerinin bir çok yabancı türünü ve buğday, nohut, mercimek, elma, armut, kayısı, kestane, fındık ve antepfıstığı gibi ziraatı yapılan önemli türleri de içermektedir. Toplamda 256 farklı tahıl, 95 buğday, 91 mısır, 22 arpa, 16 darı ve 2 çavdar türü vardır. Türkiye ayrıca en önemlisi lüle olmak üzere pek çok süs bitkisinin ana vatanıdır.

Türkiye'nin Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesiştiği coğrafi konumu, faunasının çeşitliliğini etkilemektedir. Son veriler Türkiye'de 170 memeli, 400'den fazla kuş türü, 130'a yakın sürüngen ve 480 balık türünün yanı sıra 236 tatlı su balığı türünün yaşadığını göstermektedir. Ayrıca Akdeniz ve Ege kıyılarında Akdeniz foku (*Monachus*

monachus), deniz kaplumbağası (Caretta caretta) ve yeşil deniz kaplumbağası (Chelonia mydas) gibi nesli tehlike altında olan türler yaşamaktadır. Ülkede 20 yerli büyükbaş hayvan türü, 17 koyun ve 5 keçi türü olduğu tahmin edilmektedir.

İklim değişikliği, insan faaliyetleri (anız yakma gibi tarımsal faaliyetler, yetersiz ve verimsiz sulama teknikleri, ormansızlaşma, kontrolsüz maden ocakları ve fabrikalar gibi endüstriyel faaliyetler, kirlilik, yasadışı avcılık), yaşam alanlarının kaybı ve aşırı kullanım biyoçeşitliliğe yönelik tehditlerden bazılarıdır.

Biyoçeşitlilik üzerindeki baskı ve tehditlerin bir çevre sorunu olarak algılanması, 1992 yılında Rio de Janeiro'da düzenlenen Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı'nda Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nin imzalanmasıyla kabul edilmiştir. Ülkeler bu anlaşmaya taraf olmuş ve bu konuda uluslararası bir kaygının varlığı resmen ortaya konmuştur. Türkiye de bu Sözleşmeyi 1992 yılında imzalamış ve 29 Ağustos 1996 tarih ve 4177 sayılı Kanunla onaylamıştır. Sözleşme, devletleri biyoçeşitliliği korumak ve genetik kaynaklara erişim koşullarını tanımlamakla yükümlü kılmaktadır.

Sözleşmeye taraf ülkeler Ulusal Biyoçeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı (UBSEP) hazırlamak ve güncellemekle yükümlüdür ve Türkiye'nin son UBSEP'i (2018-2028) 2019 yılında yayınlanmıştır. Bu Plandaki eylemler aracılığıyla, habitat ve kuş listeleri (Özel Koruma Alanları - ÖKA ve Özel Çevre Koruma Bölgeleri - ÖÇKB) AB Habitat ve Kuş Direktiflerine uygun olarak hazırlanmıştır. Bu alanlar Natura 2000 açısından önemlidir. Tehlike altındaki doğal yaşam ortamlarının ve nesli tükenmekte olan türlerin koruma altına alınması amacıyla Natura 2000 alan çalışmaları yürütülmektedir. Tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları, Ramsar alanları, gen koruma alanları ve sulak alanlar gibi korunan alanlar TOB'a bağlı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü tarafından belirlenmiştir.

Türkiye'nin biyoçeşitliliğinin çiftçiler, sanayiciler, avcılar vb. dahil olmak üzere toplumun tüm kesimleri tarafından korunması gerekmektedir. Tarımsal faaliyetlerin/tarım uygulamalarının biyoçeşitlilik üzerindeki olumsuz etkilerini sınırlandırmayı amaçlayan daha fazla projenin uygulanmasına yol açacak şekilde biyoçeşitlilik konusundaki farkındalık artırma çalışmaları daha da detaylandırılmalıdır.

### **Organik Tarım**

Organik tarım, 5262 sayılı Organik Tarım Kanunu ve Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik'te belirtilen organik tarım faaliyetlerinin esaslarına uygun, kontrollü, sertifikalı ve izlenebilir üretim sistemlerini ifade eder. Organik tarım üreticilere alternatif ekonomik fırsatlar sunan, çevreyle uyumlu bir üretim sistemini içeren ve büyük bir sosyal sorumluluk ilkesini benimseyen sürdürülebilir bir tarım sistemidir.

Türkiye'de organik tarım üretimi, organik ürünlere yönelik ihracat talebine yanıt olarak 1980'li yıllarda başlamıştır. İlk organik tarım mevzuatı 1994 yılında, Organik Tarım Kanunu ise 2004 yılında yayımlanmıştır. Türkiye'nin organik tarım mevzuatı AB'nin organik tarım mevzuatı temel alınarak hazırlanmıştır ve AB mevzuatındaki değişikliklere paralel olarak tadil edilmektedir.

Tarım ve Orman Bakanlığı (TOB) tarafından organik tarım faaliyetlerinde bulunan üreticilere kontrol ve sertifikasyon hizmeti vermek üzere yetkilendirilmiş 37 kontrol ve sertifikasyon kuruluşu bulunmaktadır.

2002'de 150 olan organik ürün sayısı 2019'da 213'e, organik tarım yapan çiftçi sayısı 12.428'den 74.545'e yükselirken, aynı dönemde toplam üretim alanı 89.827 hektardan 545.870 hektara, 310.125 olan üretim miktarı ise 2.030.466 tona ulaşmıştır (2018 verilerine göre Türkiye'de toplam tarım alanı içinde organik tarım alanı %2,7'lik bir paya sahiptir).

Organik tarım kapsamındaki başlıca ürünler fındık ve fındık ürünleri, kuru üzüm, kayısı ve kayısı ürünleri, incir ve incir ürünleri, tahıllar, taze meyve ve sebzeler ve pamuktur.

Sertifika ve etiket bilgileri ile organik ürün logosu, bir ürünün organik olduğunu göstermektedir. Etiketle organik ürün logosunun yanı sıra yetkili kontrol ve sertifikasyon kuruluşu, logosu ve adı, ilgili ürüne ait ürün sertifikası veya girişimci sertifikası gibi bilgiler yer almaktadır - tüm bu bilgiler ürün için geriye dönük izlenebilirlik sağlamaktadır. Organik ürünlerin etiket ve logoları sadece organik olanlar için kullanılmaktadır. Organik olmayan bir ürünün etiket ve ambalaj tasarımı, organik bir ürünün etiket ve ambalajını çağrıştıramaz veya ona benzeyemez. Türkiye'de organik olarak pazarlanacak ürünlerin ambalajlarında organik ürün logolarının kullanılması zorunludur.

Bakanlık, organik tarım ürünlerinin kontrol ve sertifikasyonunu yetkilendirilmiş kuruluşlara devretmiştir. Organik üretim yapan işletmelerin kontrolleri ve sertifikasyonları bu kuruluşlar tarafından yapılmaktadır. Kurumların ofis ve arazi denetimleri Bakanlık (İyi Tarım Uygulamaları ve Organik Tarım Daire Başkanlığı) tarafından yürütülmektedir. Bakanlık gerektiğinde işletmeleri denetlemektedir. Ayrıca 81 ilde bulunan İl Tarım ve Orman Müdürlükleri organik tarım şubeleri, ilgili mevzuat kapsamında belirli dönemlerde haberli ve habersiz olarak işletmelerin organik ürün yetiştirdikleri, işledikleri ve sattıkları yerleri denetlemektedir.

Ulusal düzeyde organik tarım verilerinin toplanması amacıyla Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü İyi Tarım Uygulamaları ve Organik Tarım Daire Başkanlığı bünyesinde kurulan Organik Tarım Bilgi Sistemi (OTBİS) ile Bakanlık tarafından yetkilendirilmiş kontrol ve sertifikasyon kuruluşları (KSK) ve İl Müdürlükleri arasında veri akışı 2005 yılından itibaren başlamıştır. OTBİS, 2014 yılında Tarım Reformu Genel Müdürlüğü'nün himayesinde Tarım Bilgi Sistemi'ne (TBS) entegre edilmiştir. OTBİS, organik tarım faaliyetlerine yönelik strateji, politika, istatistik ve desteklemelerde kullanılmak üzere izleme, kontrol ve takip yapılmasını, bilgiye en hızlı, kolay ve güvenilir şekilde ulaşılmasını sağlamayı amaçlamaktadır.

### **Yüksek Doğa Değeri Olan Tarım**

Geniş bâkir alanların yanı sıra ülkenin uzun geleneksel tarım geçmişi ve düşük yoğunluklu tarım alanlarının varlığı sayesinde Türkiye Yüksek Doğa Değeri Olan Tarım'da da yüksek bir potansiyele sahiptir. Türkiye, Biyoçeşitlilik Sözleşmesi'ni ve konuyla ilgili diğer uluslararası anlaşmaları imzalamıştır. Yüksek Doğa Değeri Olan Tarım, geleneksel tarım uygulamalarının sürdürülmesi ve biyoçeşitliliğin korunması açısından hayati önem taşımaktadır.

Mevzuat uyumu kapsamında; Tarımsal Kaynaklı Nitrat Kirliliğine Karşı Suların Korunması Yönetmeliği'nin 7. Maddesi uyarınca İyi Tarım Uygulamaları Kodu hazırlanmıştır. Amacı, suları tarımsal üretim kaynaklı kirliliğe karşı korurken doğal kaynakların korunması için çiftçiler tarafından yürütülmesi gereken tarımsal faaliyetleri belirlemektir.

Bu Kod sadece gübre, bitki besin maddesi, sulama, bitkisel üretim materyali kullanımı

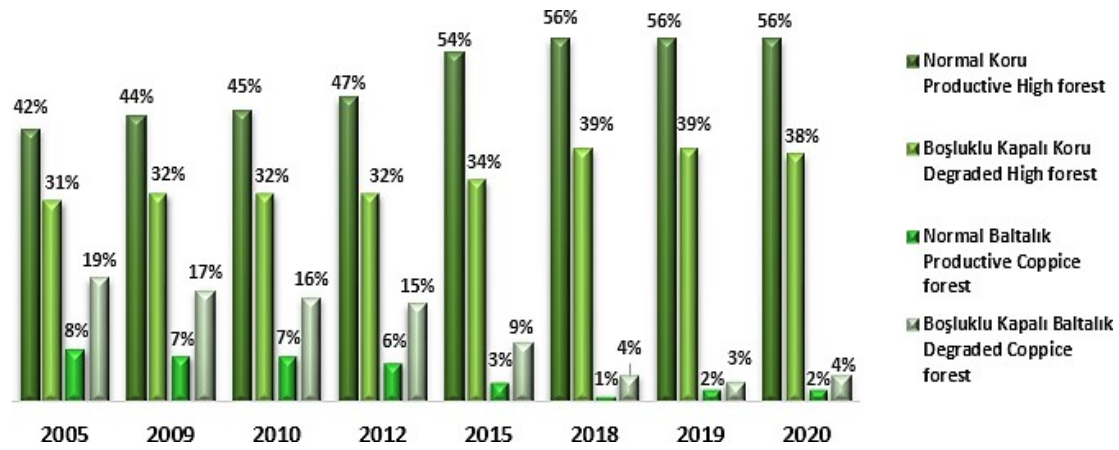
yönetimini değil aynı zamanda arazi yönetimi konularını da içermektedir. Bu kapsamda; vadi özelliği gösteren tarıma elverişli arazilerde veya geniş arazilerdeki yamaçlarda akışı önlemek için yüzey suları boyunca yeşil bantlar ve tampon şeritler oluşturulmalı, gerekirse kalıcı çim, orman veya benzeri arazi örtüsü de düşünülmelidir. Ayrıca, yüksek eğimli arazilerde parseller arasında 0,5 metre genişliğinde ekilmemiş bir alan bırakılmalıdır.

Çalılar, çitler vb. gibi doğal peyzaj özellikleri, doğal çevrenin değerli bir parçası olarak hem arazinin korunmasını hem de böcekler, sürüngenler, kuşlar ve küçük memeliler için barınak sağlayarak aynı zamanda doğal haşere kontrol yöntemleri oluşturabilir.

### **Koruma Altındaki Ormanlar**

Tarım ve Orman Bakanlığı, ormanların ve orman kaynaklarının korunması, doğaya ve topluma yararlı bir şekilde işletilmesinin geliştirilmesi misyonuna sahiptir. Bu bağlamda, orman yönetim planları hazırlanmıştır (Şekil 4 ve Tablo 20). 2020 Sürdürülebilir Orman Yönetimi Grubu Çalışma Belgesi'ne göre Türkiye'nin orman varlığı 1973 yılında 20,2 milyon ha, 2004 yılında 21,1 milyon ha, 2012 yılında 21,7 milyon ha, 2015 yılında 22,3 milyon ha ve 2018 yılında 22,6 milyon ha'dır.

**Şekil 4. Orman arazisi dağılımı, 2005-2020**



Kaynak: <https://www.ogm.gov.tr/tr/e-kutuphane/resmi-istatistikler>

**Tablo 20. Ormancılık kapsamında sürdürülebilir kalkınma göstergeleri 2010-2019**

| Amaçlar ve göstergeler                                                                                                                                                                                                                                          |                                                                                                |            |      |      |       |       |       |       |       |       |       |       |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|------|------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|
| Amaç 15 - Karasal ekosistemleri korumak, iyileştirmek ve sürdürülebilir kullanımını desteklemek; sürdürülebilir orman yönetimini sağlamak; çölleşme ile mücadele etmek; arazi bozunumunu durdurmak ve tersine çevirmek; biyolojik çeşitlilik kaybını engellemek |                                                                                                |            |      |      |       |       |       |       |       |       |       |       |
|                                                                                                                                                                                                                                                                 |                                                                                                | Birim      | 2010 | 2011 | 2012  | 2013  | 2014  | 2015  | 2016  | 2017  | 2018  | 2019  |
| 15.1.1                                                                                                                                                                                                                                                          | Toplam arazinin oranı olarak orman alanı                                                       | (%)        | 27,1 | 27,1 | 27,2  | 27,5  | 27,7  | 28,1  | 28,1  | 28,3  | 28,5  | 29,2  |
|                                                                                                                                                                                                                                                                 | Toplam arazinin oranı olarak normal orman alanı                                                |            | 14,6 | 14,6 | 15,0  | 15,6  | 16,0  | 16,5  | 16,5  | 16,7  | 16,9  | 16,8  |
|                                                                                                                                                                                                                                                                 | Toplam arazinin oranı olarak bozuk orman alanı                                                 |            | 12,5 | 12,5 | 12,2  | 11,9  | 11,7  | 11,6  | 11,6  | 11,6  | 11,6  | 12,4  |
| 15.2.1                                                                                                                                                                                                                                                          | Sürdürülebilir orman yönetimine doğru ilerleme                                                 |            |      |      |       |       |       |       |       |       |       |       |
|                                                                                                                                                                                                                                                                 | Orman alanı yıllık net değişim                                                                 | Sayı       | -    | 0,0  | 0,1   | 0,3   | 0,2   | 0,4   | 0,0   | 0,2   | 0,2   | 0,7   |
|                                                                                                                                                                                                                                                                 | Orman alanı yıllık net değişim oranı                                                           | (%)        | -    | 0,0  | 0,4   | 1,1   | 0,7   | 1,4   | 0,0   | 0,7   | 0,7   | 2,5   |
|                                                                                                                                                                                                                                                                 | Ormandaki toprak üstü biyokütle stoku                                                          | Milyon Ton | 916  | 944  | 960   | 1.000 | 1.014 | 1.035 | 1.041 | 1.031 | 987   | 1.029 |
|                                                                                                                                                                                                                                                                 | Yasal olarak belirlenmiş koruma alanları içinde yer alan orman alanı oranı                     | (%)        | 3,5  | 3,5  | 3,3   | 3,3   | 3,3   | 5,5   | 5,5   | 5,5   | 5,5   | 5,5   |
|                                                                                                                                                                                                                                                                 | Uzun süreli bir orman yönetim planı kapsamındaki orman alanı oranı                             | (%)        | 100  | 100  | 100   | 100   | 100   | 100   | 100   | 100   | 100   | 100   |
|                                                                                                                                                                                                                                                                 | Bağımsız olarak doğrulanmış bir orman yönetimi sertifikasyon programı kapsamındaki orman alanı | Bin hektar | -    | 72   | 1.360 | 2.110 | 2.367 | 2.360 | 2.366 | 2.351 | 2.397 | 6.297 |

Kaynak: <https://www.ogm.gov.tr/tr/e-kutuphane/resmi-istatistikler>

Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü tarafından sağlanan 2020 istatistiki verilerine göre, koruma ormanları 247.708 ha, şehir ormanları 10.089 ha ve gen koruma ormanları 43.120 ha alanı kapsamaktadır.

Ancak 1995-2018 döneminde heyelan, sel ve kuraklık gibi faktörler nedeniyle 4.464.913 hektarlık alanda 29.857.319 m<sup>3</sup> dikili ağaç zarar görmüştür.

Ormanlar için başlıca tehditler arasında aşırı otlatma, hava kirliliği, iklim değişikliği, yabancı türler, bitki ve hayvan türlerinin kontrolsüz toplanması, böceklerin verdiği zarar, orman yangınları ve ormanlarda yasadışı olarak genişletilen araziler yer almaktadır.

Orman koruma uygulamaları aslında ormanları yangınlara, böceklerle ve insan eylemlerine karşı korumak amacıyla geliştirilmiştir. Türkiye'nin jeomorfolojik yapısı, özellikle de yüksek eğimli dağlık alanları ve kuru toprak özellikleri ormanların korunması için harekete geçilmesini gerekli kılmaktadır. Türkiye'de aşağıdaki alanlarda faaliyetler devam etmektedir:

- Zararlı böcekler ve hastalıklarla mücadele,
- Biyolojik kaynaklar ve ekolojinin muhafazası,
- Ağaçlandırma,
- Bozuk orman alanlarının rehabilitasyonu,
- Toprağın korunması ve havza yönetimi,
- Orman yangınlarına karşı mücadele,
- Orman suçlarına karşı mücadele ve otlatmanın düzenlenmesi,
- Orman-halk ilişkilerini geliştirmeye ve mülkiyet sorunlarını ortadan kaldırmaya yönelik eylemler,
- Ormanların sunduğu ürün ve hizmetlerden çok amaçlı ve sürdürülebilir bir şekilde yararlanmaya yönelik eylemler.

### **3.4. Kırsal Ekonomi ve Yaşam Kalitesi**

#### **Kırsal Ekonomi**

Kırsal nüfus ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Bu yaygın faaliyetlerin yanı sıra tıbbi ve aromatik bitkiler, süs bitkileri, su ürünleri yetiştiriciliği, arıcılık ve arı ürünleri yetiştiriciliği, zanaatkarlık, katma değerli ürün üretimi ve kırsal turizm gibi kırsal yaşamda ekonomik çeşitlilik sağlayan faaliyetlerle iştigal etmektedir. Bunlara geri dönüşüm, yenilenebilir enerji vb. gelir çeşitlendirme faaliyetleri de eklendiğinde, tarım ekonomisi ve bu hammaddeyi işleyen biyosektörlerle birlikte biyoekonomi oluşmaktadır.

Biyosektörlerin oluşturulması aynı zamanda bu sektörlerden geçimini sağlayacak nüfus, gıda ihtiyacının karşılanması, destekledikleri endüstriler (gıda, ilaç), dış ticaret rakamları ve dolaylı etkileri düşünüldüğünde önemli bir ekonominin (biyoekonomi) oluşturulması anlamına gelmektedir. Kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi kırsal istihdamın artmasının yanı sıra kırsal alanlarda yaşayan insanların gelirlerinin ve refah düzeylerinin iyileşmesine katkıda bulunacaktır.

Sürdürülebilir kalkınma ilkeleri ve mevzuatına uygun olarak üretim, paylaşım, dağıtım, tüketim ve geri dönüşümü içeren döngüsel bir yaklaşımla kalkınma, yani sıfır atığa dayalı kalkınma büyük önem taşımaktadır.

Kırsal alanlardan kentlere göçün azaltılması ve kırsal alanlardaki yaşam kalitesinin iyileştirilmesi için alternatif gelir kaynaklarının yaratılması gereklidir. Bu kapsamda, kadınların ve gençlerin hem üretime hem de istihdama katılımı büyük önem taşımaktadır. Bunun kırsal alanlardaki küçük ölçekli ekonomik faaliyetlerin çeşitliliğini artırarak başarmak mümkündür. Kırsal ekonomiye katkıda bulunabilecek başlıca ekonomik faaliyetlere ilişkin mevcut durum aşağıdaki paragraflarda özetlenmiştir.

### **Bitkisel Üretimin Çeşitlendirilmesi, Bitkisel Ürünlerin İşlenmesi ve Paketlenmesi**

Türkiye iklim koşulları, bitki örtüsü ve topografyası nedeniyle birçok bitki türünün yetişmesi için elverişli koşullara sahiptir. Ancak bu avantajdan yeterli düzeyde yararlanılmadığı görülmektedir. Çeşitlendirilebilecek başlıca ürün türleri aşağıdaki gibidir:

**Mantar:** Mantar, Türkiye'de son yıllarda üretimi ve yönetimi artan bir türdür. Verimli tarım arazilerine ihtiyaç duymadan yıl boyunca yetiştirilebilmesi mantar yetiştiriciliğinin yaygınlaşmasındaki en önemli etkidir. Mantarlar aynı zamanda tarımsal ve evsel atıklar ile endüstriyel ve ormancılık atıkları gibi lignoselülozik maddeleri tüketen çevre dostu bir üründür. Türkiye'nin mantar üretimi 2005 yılında 17 bin tondan 2018 yılında 46 bin tona yükselmiştir.

**Tıbbi ve aromatik bitkiler:** Bu grupta Türkiye'de endemik olarak bulunan birçok önemli tür (57 adaçayı, 47 kantaron, 40 dağ çayı, 33 kekik, 7 anason, 10 nane, 3 yüksükotu, 3 lavanta ve 1 zahter) yer almaktadır. Bu nedenle Türkiye, tıbbi ve aromatik bitki biyoçeşitliliği açısından dünyanın önemli ülkelerinden biridir. Tıbbi ve aromatik bitkiler doğadan toplanarak veya ticari amaçla yetiştirilerek üretilmektedir. Türkiye'de ticari amaçla yetiştirilen tıbbi ve aromatik türlerin miktarı son yıllarda artmıştır. Üretim 2016 yılında 96.000 ton iken 2018 yılında 114.000 tona yükselmiştir.

**Fideler ve Fidanlar:** Son yıllarda meyve bahçesi sayısındaki artış fidan ihtiyacını da artırmıştır. 2014-2018 döneminde meyve fidanı üretimi %36 oranında artarak 30.335.592'den 41.260.722'ye yükselmiştir. Türkiye'de fidan üretimi 1990'lı yıllara kadar sadece kamu kurum ve kuruluşları tarafından gerçekleştirilirken, günümüzde üretimin büyük bir kısmı özel sektöre aittir. Fidan işletmelerinin önemli bir kısmı Ege, Marmara ve Akdeniz bölgelerinde yer almaktadır.

**Süs bitkileri ve soğanları:** Türkiye'de süs bitkileri üretim alanları 2009-2018 yılları arasında %37,89 oranında artarak 51.802 dekara ulaşmıştır. Ürün grupları arasında üretim alanı bakımından en büyük paya dış mekân süs bitkileri (%72,8) sahipken, önemli üretici iller İzmir (%31,4), Sakarya (%20,9) ve Antalya'dır (%11,50).

Türkiye'de çiçek soğanları doğal ve kültür soğanı olarak iki kategoride üretilmektedir. Doğal soğanlar doğrudan doğadan sökülen soğanları ifade ederken, kültür soğanları diğer çiçekleri, yumruları, kök sürgün başlarını, rizomları vb. ifade eder. Doğal çiçek soğanları ağırlıklı olarak Balıkesir, Yalova, Antalya ve İzmir illerinde, kültür soğanları ise en çok Konya ve Karaman illerinde yetiştirilmektedir.

2018 yılı verilerine göre çiçek soğanı yetiştirilen alanın toplam süs bitkileri üretim alanı içindeki payı %0,95 iken, 2013-2018 yılları arasındaki 6 yıllık dönemde doğal çiçek soğanı üretim alanında %10,6'lık bir azalma yaşanmıştır. Ancak aynı dönemde üretimde %168,6'lık bir artışla 2018 yılında 88 milyondan fazla soğan üretilmiştir.

Bitkisel üretim, işleme ve pazarlamanın genişletilmesine yönelik destek, çiftçilerin katma değeri yüksek işlere daha fazla odaklanmasını sağlayacak ve emek yoğun yapısı nedeniyle özellikle kadınlar ve gençler arasında yeni istihdam fırsatları yaratacaktır.

Türkiye coğrafi konumu, iklimi, tarımsal potansiyeli ve geniş yüzölçümü nedeniyle tıbbi, aromatik ve süs bitkileri yetiştiriciliği için çok uygundur. Özellikle tüketici ve sanayicilerin talepleri doğrultusunda, Türkiye'nin ekolojik koşullarına uygun kaliteli çeşitlerin belirlenmesi ve geliştirilmesi, doğaya zarar vermeden toplanması, hasat sonrası işleme teknolojilerinin geliştirilmesi, üretim ve pazar olanaklarının iyileştirilmesi sektörün gelişimi açısından büyük önem taşımaktadır.

### **Kırsal Turizm ve Rekreatyonel Faaliyetler**

Dünya turizm sektöründe yaşanan gelişmelerle birlikte seyahat edenlerin sayısında önemli bir artış yaşanmaktadır. Türkiye doğası, iklimi ve eşsiz bitki örtüsü ile dünya turizm sektörünün en önemli ülkelerinden biridir.

Kırsal turizm kırsal alanda yaşayan halkın geçmişten devraldığı sosyo-kültürel değerlerle etkileşim içinde, kırsal alana özgü üretim ve barış ortamından ve doğal kaynaklarından yararlanarak yarattığı bir faaliyet alanı olarak tanımlanmaktadır. Kırsal turizm kırsal yaşam tarzını, doğal çevreyi ve tarımı bütünleştirerek kültür turizmi, tarım turizmi, inanç turizmi ve gastronomi turizmi gibi birçok turizm türünü ortaya çıkarmaktadır.

Kırsal turizm, kırsal hane halklarının gelirlerinin geliştirilmesi, çeşitlendirilmesi ve yaşam standartlarının iyileştirilmesinde önemli bir işleve sahiptir ve bu sayede ülkelerin sosyal politikalarını desteklemektedir. Kırsal turizmin ülke ekonomisi açısından önemi, her mevsim faaliyet gösterebilme kapasitesi sayesinde artmakta ve böylece kırsal ekonomik kalkınmaya sürdürülebilir faydalar sağlamaktadır. Turizm sektörü kırsal kesimdeki kadınlar ve gençler için iş fırsatları sunmaktadır.

Kırsal nüfus için sosyo-ekonomik faydaları bulunan kırsal turizmde iç talebi artırmaya yönelik desteklerin hayata geçirilmesi, kırsal ekonominin önemli ihtiyaçlarından biridir. Kırsal turizm sektörüne yönelik konaklama tesislerinin artırılması ve mevcut tesislerin modernize edilmesi, rekreatyonel faaliyetlerin geliştirilmesi ve kırsal turizmi tanıtmaya yönelik girişimler ve pazarlama kampanyaları sektörün ilerlemesi için gerekli hususlardır.

### **Geleneksel El Sanatları ve Katma Değerli Ürünler**

Türkiye geleneksel el sanatları ve katma değerli ürünler açısından çok yüksek bir potansiyele sahiptir. Bu ürünlerin üretimi ve pazarlanması, hane halkı gelirinin yanı sıra aile işgücünü de değerlendirerek istihdamın artmasını sağlamakta ve bu sayede kırsal kalkınmaya önemli katkılarda bulunmaktadır.

Sektördeki cinsiyet dağılımı %63,6 kadın ve %36,4 erkek şeklindedir. Türkiye'de kırsal alanlar için önemli bir istihdam kaynağı olan geleneksel el sanatları ve katma değeri yüksek ürünler sektöründe 2019 yılı itibarıyla çalışan sayısı 250.000'dir.

Türkiye'de Türk Patent Enstitüsü tarafından "geleneksel ürün adı" ile tescil edilmiş 3 ürün, "menşe adı" ile tescil edilmiş 224 ürün ve "menşe işareti" ile tescil edilmiş 390 ürün bulunmaktadır. Ayrıca, Türk Patent Enstitüsü tarafından coğrafi işaret almış veya

başvuru aşamasında olan el sanatları ürünlerinin sayısı 131'dir. Bunların %33,7'si halı ve kilim, %29,7'si dokuma ve %36,6'sı halı, kilim ve dokumalar dışındaki el sanatları ürünleridir.

Toplam el sanatları ürünleri ihracatı 2019 yılında 33,1 milyar TL olarak gerçekleşmiş olup, el sanatlarının toplam kültürel mal ihracatı içindeki payı %76,9'dur.

### **Arıcılık ve Üretim**

Dünyanın diğer ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de arıcılık, tarımsal üretimin sürdürülebilirliği ve verimliliğinin yanı sıra doğal dengeyi de önemli ölçüde geliştiren ve sağlayan önemli bir sektördür. Ülkede 3.000'i endemik olmak üzere toplam 9.000 çiçekli bitki türü bulunmaktadır. Habitat, genetik ve eko-coğrafi zenginlik Türkiye'de sürdürülebilir ve çevre dostu arıcılık uygulamalarını mümkün kılmaktadır. Arıcılık önemli özellikleriyle öne çıkmaktadır. Örneğin, toprağa bağımlı değildir, diğer hayvancılık faaliyetlerine kıyasla daha az sermaye ile yapılabilir, diğer üretim türlerine kıyasla daha az işgücü gerektirmektedir ve yatırımlar için kısa geri ödeme sürelerine sahiptir. Tatlı, baharatlı, koyu renkli ve reçineli bir bal türü olan çam balının dünya üretiminde %92'lik paya sahip olan Türkiye, dünyadaki 25 arı alt türünün yaklaşık beşte birine ev sahipliği yapmaktadır.

Arıcılık kırsal alanlarda yaşayan ve yeterli araziye sahip olmayan üreticiler ve gençler için önemli bir istihdam kaynağıdır. Ayrıca, arıcılık sektörleri için gerekli diğer girdilerin (arılar, ana arılar, arıcılık ekipmanı, ambalaj, paket vb.) üretilmesi için yeni iş ve istihdam olanaklarının yaratılmasıyla istihdama katkı sağlamaktadır.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de arıcılık son yıllarda önemli gelişmelerin yaşandığı bir sektör haline gelmiştir. Türkiye, 2019 yılında 8 milyondan fazla arı kovanı ve yaklaşık 110 bin ton bal üretimi ile dünyada arıcılıkta söz sahibi ülkeler arasında yer almaktadır. Ancak üretimdeki bu avantaj dış ticarete yansıtılamamaktadır. 2019 yılında 5.543 ton bal ihraç edilerek 24,7 milyon \$ gelir elde edilmiştir. Ülkede arıcılık için en önemli bölgeler Ege, Karadeniz ve Akdeniz'dir. Türkiye'nin bal üretiminin %25'i doğrudan ormanlardan -çam balı- elde edilmektedir. Türkiye, dünya çam balı üretiminde %92 gibi büyük bir paya sahiptir. Türkiye'de arı ürünleri için TSE (Türk Standartları Enstitüsü) tarafından belirlenen arı, polen, arı sütü ve propolis standartları geçerlidir. Türkiye'de toplam 8 çeşit bala coğrafi işaret verilmiş olmasına rağmen, Türk çam balı için AB onaylı bir coğrafi işaret bulunmamaktadır.

Sürdürülebilir arıcılık için sağlıklı ve güvenilir bal üreterek tüm dünyaya sağlıklı ürünler sunmak büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda, çam balı için markalaşma potansiyelinin değerlendirilmesinin yanı sıra pazar hacminin ve diğer arı ürünlerinin sağlanmasının geliştirilmesine odaklanılması beklenmektedir.

Arı ve arı ürünü üreticilerine yönelik eğitim kursları ve sertifika programları hazırlanması sektöre olan ilgiyi artıracak ve böylece özellikle kırsal kesimdeki kadınlar ve gençler için yeni istihdam olanakları sağlanacaktır.

### **Kırsal Altyapı**

Türkiye'deki kırsal altyapı yatırımlarında genel olarak yol, su, enerji, drenaj, internete erişim, spor ve rekreasyon gibi öncelikli konulara odaklanılmaktadır. Ayrıca şu konular da altyapı kapsamındadır: eğitim teknolojileri,

iletişim altyapısı, ulaşım altyapısı yatırımları, ticaret altyapısı, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımına ilişkin izleme altyapısı, finansmana erişim altyapısı, sağlık hizmetleri altyapısı, göçebe topluluklar için köy konakları, mobil evler veya araçlar şeklinde sosyal altyapı ve köylerin vahşı hayvanların saldırılarına karşı korunmasına ilişkin konular.

Türkiye'de 2018 yılı itibariyle 1.399 belediyenin 1.357'si (%97) kanalizasyon sistemi ile hizmet vermektedir. Atık su arıtma tesisi ile hizmet alan belediye nüfusunun toplam belediye nüfusu içindeki payı %78,7'dir. İnternete erişim oranı %88'dir. Enerji Bakanlığı toplam kurulu kapasitenin %30'unun yenilenebilir olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde, Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı'nın (IRENA) 2020 verileri, Türkiye'de 2019 yılında toplam yenilenebilir enerji üretim kapasitesinin 44 bin 587 MW olduğunu göstermektedir.

Kırsal altyapı yatırımları, kırsal kalkınmanın çarpan ve hızlandırıcı etkileri açısından Türkiye'de kırsaldan kente göçün azaltılması, kentlerdeki işsizliğin azaltılması ve yaşam standartlarının yükseltilmesi için acil ihtiyaçların başında gelmektedir.

Kırsal alanların yaşamak ve çalışmak için cazip alanlar olarak algılanmasını etkileyen faktörlerden biri de yaşam standartlarıdır. Bu bağlamda, özellikle kırsal nüfusun enerji ihtiyacının karşılanması büyük önem taşımaktadır. Konut ısıtması sağlandığında kırsal alanlardan göçün en az %30 oranında azalacağı tahmin edilmektedir (kışın birçok köyde doğal gaz kaynaklarının bulunmaması nedeniyle, ısıtma yenilenebilir enerjiye dayalı olmalıdır). Bu durum, kış koşullarının özellikle sert geçtiği Doğu Anadolu'da gözlemlenen ciddi bir sorundur. Şehirler ilkbaharda neredeyse boşılırken, kırsal nüfusun bir kısmının köyleri terk ettiği sonbahar veya kış aylarında yeniden insanlarla dolmaktadır. Konutların yenilenebilir enerji ile ısıtılmasını sağlamak için altyapı yatırımları gereklidir.

Yenilenebilir enerji yatırımları, kırsal kalkınma planlarının etkinliğinin artırılması açısından da süreklilik sağlayacaktır. Kış aylarında ısınma sorunu nedeniyle şehirlere göç etmek zorunda kalan üreticiler, sonbaharda hayvanlarını düşük fiyattan satmakta, takip eden ilkbaharda ise daha yüksek fiyatlar nedeniyle hayvan satın almakta zorlanmaktadır. Bu da tarımı terk etme sürecine yol açmaktadır. Özellikle küçük ölçekli çiftçiler, kadınlar ve ücretsiz çalışan gençler kırsal alanlarda yaşamaktan vazgeçerek, her zaman yeterli istihdam olanakları sunmayan şehirlere göç etmektedir.

### **Yenilenebilir Enerji**

Türkiye'de enerji kaynaklarının enerji tüketimindeki payları %33 doğal gaz, %27 petrol, %15 taş kömürü, %14 linyit, %4 hidrolik, %2 odun, %2 petrokok, %1 jeotermal, %1 bitki-hayvan atığı, %1 güneş, %1 jeotermal şeklinde dir.

Enerji ihtiyacının karşılanması için yenilenebilir enerji tüketiminin yaygınlaştırılması bir yandan iklim değişikliğine uyum, diğer yandan sürdürülebilir ekonomik kalkınma açısından önemlidir.

Özellikle güneş, rüzgâr, jeotermal, biyogaz ve su gücü gibi yenilenebilir enerji kaynakları açısından önemli bir potansiyele sahip olan Türkiye, teknolojik gelişmeler sayesinde maliyetleri düşen yenilenebilir enerji yatırımlarına önem vermektedir. Ülkenin mevcut elektrik ihtiyacının %30'u yenilenebilir enerji kaynaklarından karşılanmaktadır. Türkiye'nin yenilenebilir enerji üretimine yönelik kurulu gücü 2010 yılında 17.369 MW iken Ağustos 2020'de 46.811 MW'a ulaşmıştır.

Hidroelektrik enerjisi, Türkiye'nin yenilenebilir enerji kaynakları potansiyeli içinde en büyük paya sahip olup, üretimi dünya ortalamasının %1'ine, Avrupa potansiyelinin ise %16'sına karşılık gelmektedir. Jeotermal enerji düşük karbon emisyonu, hava kirliliğine yol açmaması ve kesintisiz olması nedeniyle güneş ve rüzgar enerjisi gibi diğer yenilenebilir enerji kaynaklarına göre daha avantajlıdır. Türkiye, zengin jeotermal kaynaklara sahip bir ülke olarak bu konuda dünyada ilk sırada yer almaktadır. Jeotermal kaynak potansiyelinin yarısından fazlası şu anda kullanılabilir durumdadır ve yakın gelecekte tüm potansiyelden faydalanılması hedeflenmektedir.

Biyogaz enerjisi hayvansal ve bitkisel organik atıkların ayrışması sonucu oluşan metan gazını ürettiği için çevre açısından zararlı bir faktördür. Ancak, aktif gazın depolanması, arıtılması ve üretilen metan gazının daha sonra yakılması yoluyla enerji dönüşümü mümkündür. Tarım havzaları ve koruma altındaki havzalar, biyogaz enerjisinin ve atıklarının tarımda kullanılma fırsatları göz önüne alındığında büyük bir potansiyel sunmaktadır.

Yenilenebilir bir enerji türü olan hidrojen, çevreye zarar vermediği için "geleceğin enerjisi" olarak kabul edilmektedir. Temizdir, kolayca elektrik ve mekanik enerjiye dönüştürülebilir ve sıfır karbona sahiptir ve birçok alanda (sanayi, evler ve taşıtlar) kullanılabilir. Türkiye'nin üç tarafı denizlerle çevrili olduğu için deniz akıntısı enerjisi kolay ve ucuz bir enerji kaynağıdır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, hem dışa bağımlılığın azaltılması hem de enerji arz güvenliğinin sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır.

Türkiye'nin kırsal bölgelerinde yenilenebilir enerji ihtiyacının yüksek olduğu alanlar aşağıdaki gibi tanımlanabilir:

- a) Çiftlik binalarının ısıtma ihtiyaçlarının karşılanması,
- b) Bitkisel ve hayvansal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması ile ilgili tesislerin enerji ihtiyaçlarının karşılanması,
- c) Kırsal alanlarda gelirin çeşitlendirilmesine yönelik faaliyetler kapsamında yenilenebilir enerji yatırımlarının olması ve
- d) Su ve kanalizasyon arıtma tesislerinin enerji ihtiyacının karşılanması.

Kırsal enerji ihtiyacının yenilenebilir enerji ile karşılanması, kır-kent dengesinin sağlanması ve kırsaldan göçün azaltılması için önemli bir etken olacaktır. Bu bağlamda, kırsal alanların kalkınmasını hızlandırmak için rüzgar, biyokütle, biyogaz, güneş ve jeotermal enerjinin dikkate alınması ve köy idareleri, kooperatifler, üretici birlikleri, il özel idareleri, İLBANK, Bölge Kalkınma İdareleri ve Kalkınma Ajansları tarafından bu tür enerji kaynaklarına yönelik yatırımlara öncelik verilmesi yerinde olacaktır. Ayrıca, biyolojik atıkların geri dönüştürülmesi ve enerji kaynağına dönüştürülmesi yoluyla sıfır atığın desteklenmesi, tarımdan kaynaklanan çevre kirliliğinin azaltılmasında etkili olacaktır.

### **3.5. Yerel Kalkınma Stratejilerinin Hazırlanması ve Uygulanması - LEADER**

LEADER, kırsal alanlar için sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin hazırlanması ve uygulanmasında yerel katılım ve ortaklığı teşvik etmek sureti ile kırsal politikaları geliştirmek için çok değerli bir kaynak olduğu kanıtlanmış bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, kırsal sorunlar için yenilikçi çözümler üretilmesini teşvik etmekte ve yerel toplulukların ihtiyaçlarını karşılamak için önemli bir görev üstlenmektedir. Ayrıca, yerel aktörlerin kendi yerel bölgelerinde uygulanacak projeler ve gerçekleştirilecek

strateji ile ilgili olarak karar alma süreçlerine katılmaları anlamına gelmektedir.

Türkiye'de kırsal kalkınmaya yönelik hedeflenen programların yürütülmesi ve stratejik yönetimin belirlenen hedeflere hizmet etmedeki etkinliğinin artırılması için "yedi kız kardeş" olarak adlandırılan işletme yönetimi fonksiyonlarının entegre bir şekilde uygulanması şeklinde operasyonel yönetime büyük bir ihtiyaç vardır. Bu işlevler şunlardır:

- İnsan kaynaklarının iyileştirilmesi,
- Pazarlama,
- Stratejik plan,
- Muhasebe,
- Finansal plan,
- Üretim planlaması,
- Organizasyon.

Operasyonel yönetimde insan kaynaklarının geliştirilmesi eğitim, yayın ve danışmanlık faaliyetleri ile mümkün olabilmekte; pazarlama için ise dijital tarım pazarı (DİTAP), topluluk tarımsal destek ve tarım borsaları gibi farklı pazarlama uygulamaları ile etkin hale gelmektedir. Bunların yanı sıra önemli olan kırsal altyapı yatırımlarının ve teknik desteğin sağlanmasıdır. Çünkü kamu altyapı yatırımları ve teknik destek olmadan kalkınma sürdürülebilir olamaz. Bu açıdan LEADER yaklaşımı, yerel kalkınma stratejilerinin uygulanmasında önemli bir örnek teşkil etmektedir.

LEADER yaklaşımı, “Yerel Kırsal Kalkınma Stratejilerinin (YKS) Hazırlanması ve Uygulanması” tedbiri kapsamında Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Kırsal Kalkınma Politikasının uygulanması için 2007- 2013 Türkiye Programına dahil edilmiştir. LEADER yaklaşımı hakkında bilgi toplamak, potansiyel YEG'lerin kurulmasını teşvik etmek ve yerel düzeyde kalkınma stratejileri hazırlamak ve tedbirin uygulanmasına hazırlanmak amacıyla 2010 yılından itibaren kapasite geliştirme faaliyetleri başlatılmıştır.

İlk pilot uygulamalar Şanlıurfa/Birecik ve Çorum/İskilip ilçelerinde başlatılmıştır. Bu çalışmalar 2015 yılında ivme kazanmış ve LEADER Ankara, Amasya, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Erzurum, Kastamonu, Manisa, Ordu ve Samsun illerinde yaygınlaştırılmıştır. Komisyonun 20 Şubat 2019 tarihli yazısında "Türkiye'nin LEADER'in bütçe uygulaması için yetki devri talebinin kabul edildiği ve ilgili Finansman Anlaşmasının revize edilerek yürürlüğe girmesiyle uygulamanın başlayabileceği" belirtilmiş ve LEADER tedbiri akredite edilmiştir.

Türkiye'de şu anda 12 IPARD ilinde kurulmuş 50 YEG bulunmaktadır. Bu YEG'lerde Yerel Kalkınma Stratejilerinin (YKS) uygulama süreçleri LEADER tedbirinin bütçesinden karşılanmaktadır. Balıkesir, Burdur, Bursa, Çankırı, Elazığ, Erzincan, Giresun, Hatay, Isparta, Karaman, Kütahya, Mardin, Muş, Uşak ve Yozgat olmak üzere ilave 15 IPARD ilinde LEADER yaklaşımı hakkında bilgi yaymak, kurulacak potansiyel YEG'ler hakkında yerel toplumda farkındalık yaratmak ve YEG'lerin hazırlanmasına yardımcı olmak amacıyla yeni bir süreç başlatılmıştır. Bu süreçte bu 15 IPARD ilinde en az 60 YEG kurulması ve YKS'lerin hazırlanması planlanmaktadır.

**3.6. Genel Durum Göstergeleri Tablosu**  
**Tablo 21. Genel Durum Göstergeleri**

| <b>Genel Durum Göstergesi İsmi</b> | <b>Ölçü birimi [varsa]</b> | <b>Genel Durum Göstergesi Değer [Zorunlu]</b> | <b>Yıl [Zorunlu]</b> | <b>Açıklama [İsteğe Bağlı]</b>           |
|------------------------------------|----------------------------|-----------------------------------------------|----------------------|------------------------------------------|
| Toplam Nüfus                       |                            | 83 614 362                                    | 2020                 | TÜİK / Temel Göstergeler                 |
| Nüfus Yoğunluğu                    | Sayı / km <sup>2</sup>     | 109                                           | 2020                 | TÜİK / Temel Göstergeler                 |
| Kasaba ve köyler için Nüfus Payı   | %                          | 7                                             | 2020                 | TÜİK / Temel Göstergeler                 |
| Kasaba ve köyler için toplam nüfus |                            | 5 878 321                                     | 2020                 | TÜİK / Temel Göstergeler                 |
| 15 yaş altı nüfus (Toplam)         |                            | 19 068 237                                    | 2020                 | TÜİK / Temel Göstergeler                 |
| 15-65 yaş arası nüfus (Toplam)     |                            | 56 592 570                                    | 2020                 | TÜİK / Temel Göstergeler                 |
| 15-65 yaş arası nüfus (Kırsal)     |                            | -                                             | -                    | Mevcut değil                             |
| 15-65 yaş arası nüfusun payı       | %                          | 67,7                                          | 2020                 | Yukarıdaki göstergelerden hesaplanmıştır |
| 65 yaş üstü nüfus (Toplam)         |                            | 7 953 555                                     | 2020                 | TÜİK / Temel Göstergeler                 |
| 65 yaş üstü nüfusun payı           | %                          | 9,51                                          | 2020                 | Yukarıdaki göstergelerden hesaplanmıştır |
| Toplam Yüzölçümü                   | km <sup>2</sup>            | 783 562                                       | 2020                 | TÜİK / Temel Göstergeler                 |
| Toplam kırsal alan                 | km <sup>2</sup>            | -                                             | -                    | Mevcut değil                             |
| Kırsal alanın payı                 | %                          | -                                             | -                    | Mevcut değil                             |
| Nüfus yoğunluğu                    | Sakinler / km <sup>2</sup> | 109                                           | 2020                 | TÜİK / Temel Göstergeler                 |

|                                                 |                            |                    |      |                                            |
|-------------------------------------------------|----------------------------|--------------------|------|--------------------------------------------|
| Kırsal nüfus yoğunluğu                          | Sakinler / km <sup>2</sup> | -                  | -    | Mevcut değil                               |
| İstihdam (15-64 yaş)                            |                            | 26 812 000         | 2020 | TÜİK / İşgücü İstatistikleri               |
| İstihdam oranı (15-64 yaş)                      | %                          | 47,5               | 2020 | TÜİK / İşgücü İstatistikleri               |
| Kırsal istihdam (15-64 yaş)                     | -                          | -                  | -    | Mevcut değil                               |
| İşsizlik oranı (15-64 yaş)                      | %                          | 13,2               | 2020 | TÜİK Veritabanları / İşgücü İstatistikleri |
| Tarım dışı işsizlik oranı                       | %                          | 15,3               | 2020 | TÜİK / İşgücü İstatistikleri               |
| Kırsal işsizlik oranı (15-64 yaş)               |                            | -                  | -    | Mevcut değil                               |
| Genç işsizlik oranı (15-24 yaş)                 | %                          | 25,3               | 2020 | TÜİK Veritabanları / İşgücü İstatistikleri |
| Kırsal kesimde genç işsizliği oranı (15-24 yaş) |                            | -                  | -    | Mevcut değil                               |
| Tarımsal istihdam                               |                            | 4 718 000          | 2020 | TÜİK Veritabanları / İşgücü İstatistikleri |
| Tarımdaki istihdam payı                         | %                          | 17,7               | 2020 | TÜİK Veritabanları / İşgücü İstatistikleri |
| Kişi başı Gayri Safi Yurtiçi Hasıla             | EUR / kişi PPS / kişi      | 8 599 <sup>1</sup> | 2020 | TÜİK Veri Tabanları                        |
| Tarımın GSYİH İçindeki Payı                     | %                          | 6,6                | 2020 | TÜİK Veri Tabanları                        |
| Toplam Brüt Katma Değer                         | TL                         | 4 486 655 612 835  | 2020 | TÜİK Veri Tabanları                        |

ABD Doları olarak yayınlanan veri döviz kuruna göre Euro'ya çevrilmiştir

|                                                                                        |                                                                                                                                              |                                     |      |                                       |
|----------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------|------|---------------------------------------|
| Sektörlere göre GSKD (birincil, ikincil, üçüncül) toplamı ve toplam GSKD içindeki payı | Birincil                                                                                                                                     | TL<br>337 160 050 617<br>(%7,51)    | 2020 | TÜİK<br>Veri Tabanları                |
|                                                                                        | İkincil                                                                                                                                      | TL<br>1 414 074 535 348<br>(%31,52) | 2020 | TÜİK<br>Veri Tabanları                |
|                                                                                        | Üçüncül                                                                                                                                      | TL<br>2 735 421 026 870<br>(%60,97) | 2020 | TÜİK<br>Veri Tabanları                |
| Tarım içinde GSKD                                                                      |                                                                                                                                              | TL<br>337 160 050 617               | 2020 | TÜİK<br>Veri Tabanları                |
| Kullanılan tarım alanı                                                                 | Toplam kullanılan tarım alanı (KTA)                                                                                                          | 37 762 000 ha                       | 2020 | TÜİK<br>Veri Tabanları                |
|                                                                                        | Ekilebilir arazi                                                                                                                             | 19 586 000 ha                       | 2020 | TÜİK<br>Veri Tabanları                |
|                                                                                        | Daimi mera                                                                                                                                   | 14 617 000 ha                       | 2020 | TÜİK<br>Veri Tabanları                |
|                                                                                        | Kalıcı ürünler                                                                                                                               | 3 559 000 ha                        | 2020 | TÜİK<br>Veri Tabanları                |
| Toplam Orman Alanı                                                                     | km <sup>2</sup><br>Toplam içerisindeki %                                                                                                     | 227 402<br>%29,15                   | 2020 | Orman Genel<br>Müdürlüğü<br>Rakamları |
| Tarım ve Çiftlik Gelirleri                                                             | Çiftlik türüne göre çiftlik net katma değeri                                                                                                 | -                                   | -    | Mevcut değil                          |
|                                                                                        | Bölgeye göre çiftlik net katma değeri                                                                                                        | -                                   | -    | Mevcut değil                          |
|                                                                                        | Ekonomik çiftlik büyüklüğüne göre çiftlik net katma değeri                                                                                   | -                                   | -    | Mevcut değil                          |
|                                                                                        | Ulusal eşdeğer tanımına göre doğal ve diğer özel kısıtlamalarla karşı karşıya olan alanlarda                                                 | -                                   | -    | Mevcut değil                          |
|                                                                                        | Brüt Sabit Sermaye Formasyonu (GFCF)                                                                                                         | -                                   | -    | Mevcut değil                          |
|                                                                                        | Gayrisafi Katma Değerin (GSKD) tarımdaki payı                                                                                                | -                                   | -    | Mevcut değil                          |
| Tarımsal üretim                                                                        | Tarım, ormancılık ve gıda endüstrisinde işgücü verimliliği                                                                                   | -                                   | -    | Mevcut değil                          |
| Tarımsal Ticaret (ithalat ve ihracat)                                                  | Toplam tarımsal gıda ticareti değeri (ithalat + ihracat)                                                                                     | 36,8 milyar \$                      | 2020 | TÜİK 2020                             |
|                                                                                        | Tarım-gıda ticaret dengesi (toplam ve tarımsal gıda ve yem ürünleri, gıda müstahzarları ve içecekler, yenilebilir olmayan ürünler için ayrı) | -                                   | -    | Mevcut değil                          |

|                                     |                                                                                                                                          |                                                |      |                                           |
|-------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------|------|-------------------------------------------|
|                                     | Tarım-gıda ihracatları (toplam ve tarımsal gıda ve yem ürünleri, gıda müstahzarları ve içecekler, yenilebilir olmayan ürünler için ayrı) | -                                              | -    | Mevcut değil                              |
|                                     | Tarım-gıda ithalatları (toplam ve tarımsal gıda ve yem ürünleri, gıda müstahzarları ve içecekler, yenilebilir olmayan ürünler için ayrı) | -                                              | -    | Mevcut değil                              |
| Organik tarım yapılan tarım arazisi | -Organik tarım yapılan hektar sayısı<br>Organik tarım yapılan alanın toplam kullanılan tarım alanı (KTA) içindeki payı                   | 545 870 ha                                     | 2019 | TOB                                       |
| Birim hayvan                        | Toplam birim hayvan sayısı                                                                                                               | -                                              | -    | Mevcut değil                              |
|                                     | büyükbaş hayvan                                                                                                                          | 18 157 971                                     | 2020 | TÜİK Veri Tabanları                       |
|                                     | küçükbaş hayvan                                                                                                                          | 54 112 626                                     | 2020 | TÜİK Veri Tabanları                       |
|                                     | kümes hayvanları                                                                                                                         | 386 080 582                                    | 2020 | TÜİK Veri Tabanları                       |
|                                     | domuz                                                                                                                                    | 990                                            | 2020 | TÜİK Veri Tabanları                       |
|                                     | diğer                                                                                                                                    | -                                              |      | Mevcut değil                              |
| Turizm Altyapısı                    | Yataklı yer sayısı                                                                                                                       | 1 022 366 <sup>2</sup><br>576 876 <sup>3</sup> | 2020 | Kültür ve Turizm Bakanlığı İstatistikleri |
|                                     | Şehirleşme derecesine göre toplam yataklı yerlerinin payı                                                                                | -                                              | -    | Mevcut değil                              |

<sup>2</sup> Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından belgeli tesisler

<sup>3</sup> Belediye belgeli tesisler

|                                                                            |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |                                                                          |                                                                                                                    |
|----------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Su                                                                         | <ul style="list-style-type: none"> <li>- Su kullanımı</li> <li>- Su kalitesi (yeraltı suyundaki brüt besin dengesi azot, fosfor ve nitratlar)</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                            | <ul style="list-style-type: none"> <li>- Su kaynaklarının yaklaşık %73'ü tarımsal sulama için kullanılmaktadır (yaklaşık 8,5 milyon hektar sulanabilir tarım arazisi, sulama için yaklaşık 40 milyar m<sup>3</sup> su kullanılmaktadır)</li> <li>- 51.297 ton pestisit ve 6.087.714 ton gübre kullanımı</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>- 2018</li> <li>- 2019</li> </ul> | TÜİK ve TOB                                                                                                        |
| Toprak                                                                     | <ul style="list-style-type: none"> <li>-Tarım arazilerindeki toprak organik karbonu</li> <li>- Su nedeniyle toprak erozyonu</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                              | <ul style="list-style-type: none"> <li>- 30 cm derinlikte 3,5 milyar ton organik karbon stoku</li> <li>- Su erozyonundan etkilenen 642 milyon ton toprak</li> </ul>                                                                                                                                                | <ul style="list-style-type: none"> <li>- 2018</li> <li>- 2019</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>- TOB</li> <li>- Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı</li> </ul> |
| Enerji (Tarım ve ormancılıkta sürdürülebilir yenilenebilir enerji üretimi) | <ul style="list-style-type: none"> <li>-Tarımsal biyokütleden yenilenebilir enerji üretimi</li> <li>-Orman biyokütlesinden yenilenebilir enerji üretimi</li> <li>-Tarım ve ormancılıkta yenilenebilir enerji üretimi</li> <li>-Tarımsal ve orman biyokütlesinden elde edilen yenilenebilir enerji üretiminin toplam birincil yenilenebilir enerji üretimi içindeki payı.</li> </ul> | -                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  | -                                                                        | Mevcut değil                                                                                                       |
| İklim                                                                      | Tarım kaynaklı sera gazı emisyonları                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                | - %12,5 (62,5 Mt.CO2-eşdeğeri)                                                                                                                                                                                                                                                                                     | - 2018                                                                   | UNFCCC                                                                                                             |
| Hava                                                                       | Tarım kaynaklı amonyak emisyonları                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  | - %1,9 (1,39 Mt.CO2-eşdeğeri)                                                                                                                                                                                                                                                                                      | - 2018                                                                   | UNFCCC                                                                                                             |

|               |                                                                 |    |      |                                                                    |
|---------------|-----------------------------------------------------------------|----|------|--------------------------------------------------------------------|
| Sağlık        | Gıda üreten hayvanlarda antimikrobiyal satışı/kullanımı         | -  | -    | Mevcut değil                                                       |
|               | Pestisitlerin risk, kullanım ve etkileri                        | -  | -    | Mevcut değil                                                       |
| Modernizasyon | Bilgi paylaşımı ve inovasyon için IPARD bütçesinden ayrılan pay | %4 | 2021 | Taslak IPARD III Program dokümanı (danışmanlık hizmetleri bütçesi) |

### 3.7. AB'nin Yeşil Mutabakat Kurallarına Uyum

AB ekonomisini sürdürülebilir bir gelecek için dönüştürme hedefi, Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın (AYM) temel bileşenlerinin merkezinde yer almaktadır. Buna paralel olarak AYM, 2050 yılında iklim açısından nötr bir AB hedefiyle sera gazı emisyonlarını belirli bir program çerçevesinde azaltmayı amaçlamaktadır. Bu Mutabakat ile Avrupa Komisyonu sadece bir "çevre" stratejisi değil, aynı zamanda Türkiye'yi de yakından ilgilendiren yeni bir uluslararası ticaret sistemi ve iş bölümü tasarlamaktadır. AB, karbon kaçağını azaltmak üzere "sınırdaki karbon düzenlemesi mekanizması" (CBAM) ile ticarete yeni vergilere ve tarife dışı engellere dayalı yeni bir sistem üzerinde çalışmaya devam etmektedir. CBAM'in hem karbon kaçağını önlemek hem de ticaret ortaklarının AB'nin küresel sera gazı emisyonlarını azaltma hedefini benimsemesini zorunlu kılmak için tasarlandığı belirtilmektedir. Biyoçeşitliliğin korunması, pestisit ve gübre kullanımının yanı sıra antimikrobiyal ürünlerin azaltılması, teşvik, organik tarım yöntemleri ve sürdürülebilir gıda sistemlerinin oluşturulması AB Yeşil Mutabakatı'nın eşit derecede önemli diğer bileşenleridir.

En büyük dış ticaret ortağı AB olan Türkiye'nin bu durumu nasıl avantaja dönüştürebileceğini düşünmesi için yukarıda belirtilen hususlara ilişkin tedbirler büyük önem taşımaktadır. Türkiye'nin yeni AB iklim rejimindeki gelişmelere ve sera gazı emisyonlarının azaltılmasına uyum sağlaması ve bu bağlamda AB standartlarına ve yeni politika yönelimlerine uyulmasını temin etmesi gerekmektedir.

AB, 2030 yılına kadar tarım arazilerinin %25'ini organik tarım arazisine dönüştürmeyi hedeflemektedir. Bu çerçevede, yaş meyve ve sebze sektörü ile dondurulmuş ürünlerin organik üretimi önümüzdeki yıllarda artacaktır. Ayrıca, AB Yeşil Mutabakat hedefleri sayesinde organik üretimi artırma potansiyeli, tıbbi ve aromatik bitkiler ve mantarlar gibi diğer tarımsal ürünler için de avantaj sağlayacaktır. Bu ürünlerin sadece AB'de organik olarak yetiştirilmesi ve tedarik edilmesi yeterli olmayacak, dolayısıyla aday ve komşu ülkeler için de pazar ve fırsatlar yaratacaktır.

Organik tarım, diğer tüm tarımsal üretim yöntemleri gibi, üretim ve hasat sonrası aşamaları kapsayan entegre bir üretim sistemidir. Yeşil Mutabakat aynı zamanda kayıpları ve israfı azaltmayı ve yıl boyunca ürün güvenliğini sağlamayı amaçladığından, organik üretimde de, ürünlerin hem miktar hem de besin değeri açısından bu tür kayıplardan kaçınmak için hasat sonrası döneme yönelik yeterli koşulların yaratılması gerekmektedir. Bu bağlamda, diğer üretim sistemleriyle yetiştirilen yaş meyve ve sebzeler için olduğu gibi organik ürünler için de soğuk depolama, paketlenme ve lojistik uygulamalarının desteklenmesi Yeşil Mutabakat ile uyuma katkıda bulunacaktır.

Tarımsal ürünlerin hasat sonrası kayıpları, hasat öncesi kültürel uygulamalar, tür, çeşit, depolama koşulları (ısı, nem, atmosferin bileşimi vb.) ve hasat sonrası uygulamalar gibi bir dizi faktörle ilişkilidir. Türkiye gibi birçok tarım ürününün önemli üreticisi olan ülkelerde depolama kapasitesinin artırılması, bu ürünlerin yıl boyunca AB'deki diğer tüketicilere sürdürülebilir bir şekilde sevk edilmesini sağlayacaktır.

Yeşil Mutabakat'ın bir diğer ayağı da enerji tasarrufu ve yenilenebilir enerji kaynaklarının tercih edilmesidir. Elektrik, soğuk hava depolarındaki en büyük girdi maliyetidir. Yeni teknolojiler ve güçlü yalıtıma sahip ekipman ve yapılar enerji kayıplarının önlenmesinde etkili olacaktır. Yeni inşa edilen depolarda kısmen güneş enerjisi gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması, Yeşil Mutabakat ile hedeflenen amaçları destekleyecektir.

Yeşil Mutabakat ile Avrupa'daki tüketicilerin tüketim alışkanlıklarının da düzenlenmesi amaçlanmaktadır. Artan obezite ve kanser, ölümlere ve sağlık sistemleri açısından önemli bir ekonomik yüke neden olmaktadır. Bu nedenle, her şeyden önce meyve ve sebze tüketiminin insan beslenmesindeki payının artırılması yoluyla diyetin iyileştirilmesi hedeflenmektedir. Bireylerin sağlıklı gıdaya uygun fiyatlarla erişiminin sağlanması sürdürülebilir ve sağlıklı nesillerin inşası için kilit öneme sahiptir. Bu nedenle, sürdürülebilir bir gıda sistemi oluşturmak için çevre dostu yöntemler kullanılarak mahsul yetiştirilmesi, yeterli depolama, işleme, kayıpların azaltılması ve tarımsal ürünlerin lojistiği iyileştirilmelidir.

## 4. GZFT – ANALİZLERİN ÖZETİ

### 4.1. Tarım, Ormancılık ve Gıda Sanayi

**Tablo 22. Süt GZFT Analizi**

| Güçlü Yönler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             | Zayıf Yönler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <ul style="list-style-type: none"><li>➤ Hayvan popülasyonunda ve hayvancılık kültürüne sahip çiftçilerde büyük sayı ve artış eğilimi,</li><li>➤ Sığır popülasyonunda yüksek verimli hayvan ırklarının oranının artması,</li><li>➤ Yatırım kapasitesine sahip süt üretim işletmeleri,</li><li>➤ Çeşitli hayvanları yetiştirmek için elverişli iklim ve geniş meralar,</li><li>➤ Yem bitkisi üretiminin destek kapsamında olması,</li><li>➤ Çiğ süt üretimindeki istikrarlı büyüme,</li><li>➤ Kooperatifler, üretici örgütleri vb. gibi örgütlü bir yapıya sahip süt üreticileri,</li><li>➤ Daha kaliteli çiğ süt üretimi için farkındalık ve yatırımlar,</li><li>➤ Çiğ süt üretimi için teşvikler,</li><li>➤ Süt üreticileri ve süt işleme sektörü arasında sözleşmeli üretim uygulamalarının artırılması,</li><li>➤ Verimli bir şekilde yönetilen büyük ölçekli süt işletmeleri,</li><li>➤ Kaliteli süt ürünleri üreten ve ihraç eden büyük ölçekli şirketler.</li></ul> | <ul style="list-style-type: none"><li>➤ Küçük ölçekli işletme sayısının yüksek olması,</li><li>➤ Üreticilerin eğitim seviyesinin düşük olması, çiftlik kayıtlarının tutulmaması,</li><li>➤ Süt işletmelerinde sağım ve soğuk depolama tesislerinin yanı sıra ahır ve diğer yapıların eksikliği,</li><li>➤ Yetersiz yem üretimi ve yüksek yem maliyetleri,</li><li>➤ Hayvanların kötü beslenmesi,</li><li>➤ Düşük süt verimi,</li><li>➤ Hayvan refahı ve çevre standartlarının yetersizliği -yasaların uygulanmasındaki eksiklikler,</li><li>➤ Üreticiler arasında örgütlenme eksikliği ve özellikle yerel kooperatiflerin yetersizliği,</li><li>➤ Kaliteli süt üretebilen işletme sayısının sınırlı olması ve soğuk zincirin yetersiz olması,</li><li>➤ Süt toplama ve işleme tesislerinin standardizasyonunun zayıf olması,</li><li>➤ Gübre yönetimi için altyapı ve ekipman eksikliği</li><li>➤ Süt analiz sisteminin yaygın olmaması,</li><li>➤ Süt işleme tesislerinin yoğunluğunun küçük ve orta ölçekli olması,</li><li>➤ Süt toplama ve işleme tesislerinde finansman eksikliği, yetersiz altyapı ve yüksek enerji maliyetleri.</li></ul> |
| Fırsatlar                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                | Tehditler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
| <ul style="list-style-type: none"><li>➤ Artan nüfusun yanı sıra içme sütü ve süt ürünlerine yönelik yüksek yerel talep,</li><li>➤ Süt ürünlerinin ihraç edildiği ülke sayısının yüksek olmasının yanı sıra ülkenin coğrafi olarak stratejik konumu,</li><li>➤ Ulusal ve uluslararası destek programlarının mevcut olması,</li><li>➤ Ulusal mevzuatın AB gıda hijyeni ve çiftlik hayvanları refahı gereklilikleri ile uyumlu olması,</li><li>➤ Enerji tasarruflu ve çevre dostu üretime olanak sağlayan teknolojik gelişmeler,</li><li>➤ Organik ve geleneksel çiftlik ürünlerine olan talebin artması ve bu ürünleri üreten çiftliklerin yaygınlaşması,</li><li>➤ Online satış sisteminin yaygınlaşması nedeniyle artan talep,</li></ul>                                                                                                                                                                                                                                 | <ul style="list-style-type: none"><li>➤ Süt üretim tesislerinin ve çiftçi sayısının azalması,</li><li>➤ Küçük ve orta ölçekli süt işleme tesislerinin ve süt toplama işletmelerinin ulusal mevzuatta öngörülen gereklilikleri yerine getiremedikleri için kapatılmaları nedeniyle karşılaşılabilecek sorunlar,</li><li>➤ Yüksek maliyetler nedeniyle küçük ölçekli işletmelerin büyük ölçekli işletmeler ve ithal ürünler karşısında rekabet gücünün düşük olması,</li><li>➤ İklim değişikliği nedeniyle azalan yem üretimi ve düşük verimli meralar,</li><li>➤ Genetik yapının korunmasına yönelik çalışmaların yetersiz olması,</li><li>➤ Düşük doğurganlık ve hayvan hastalıkları.</li></ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |

**Tablo 23. Kırmızı Et GZFT Analizi**

| Güçlü Yönler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              | Zayıf Yönler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <ul style="list-style-type: none"><li>➤ AB dışındaki potansiyel pazarlara yakınlık,</li><li>➤ Farklı hayvan yetiştirme yöntemleri için elverişli iklim koşulları,</li><li>➤ Toplumun tüm kesimlerinin AB ile ilişkiler nedeniyle hayvancılıkta yeniden yapılanma beklentisi,</li><li>➤ Genetik materyal çeşitliliğinin benzersiz hammadde potansiyeli ve ürün çeşitliliği yaratması,</li><li>➤ Yüksek sayıda hayvan popülasyonu,</li><li>➤ Nispeten düşük işçilik maliyeti,</li><li>➤ Gelecekte kişi başına düşen hayvansal ürün tüketiminin yetersiz olmasının yaratacağı yüksek talep baskısı,</li><li>➤ Çok sayıda eğitimli teknik personel,</li><li>➤ Tarım dışı sektörlerdeki daralmanın hayvancılığı cazip bir yatırım haline getirmesi,</li><li>➤ Coğrafi etiketli et ürünlerinin hammaddesi olan yerli genetik kaynaklar</li><li>➤ Sağlanan destek ve hibelerin çoğunda sürdürülebilir üretimin hedeflenmesi,</li><li>➤ Yetiştiricilerin yenilikçi teknolojileri kullanma istekliliği,</li><li>➤ Anadolu kültürünün hayvan yetiştiriciliğine yakınlığı.</li></ul> | <ul style="list-style-type: none"><li>➤ İstatistiklerin toplanmasında karşılaşılan sorunlar ve kayıt dışı hayvancılık,</li><li>➤ Yetersiz kaliteli yem-mera üretimi, iç piyasada yüksek karma yem hammadde fiyatları,</li><li>➤ İstikrarsız fiyatlar,</li><li>➤ Tarımsal işletmelerin işlevsel organizasyonundaki eksiklikler,</li><li>➤ Hayvan hastalıkları, hijyen ve kalite sorunları,</li><li>➤ Düşük verimlilik,</li><li>➤ Yüksek birim üretim maliyeti, yetersiz işletme büyüklüğü,</li><li>➤ Hayvancılığa ayrılan bütçe payının yetersizliği,</li><li>➤ Gübre yönetimi için altyapı ve ekipman eksikliği</li><li>➤ Araştırmacılar, bilgi sağlayıcılar ve üreticiler arasında yetersiz bilgi akışı,</li><li>➤ Üretim materyalinin birtakım randıman seviyeleri açısından genetik yetersizliği,</li><li>➤ Yem ve hayvan materyali tedarikinde dışa bağımlılık,</li><li>➤ Çiftçilere destek için proje hazırlamalarında yardımcı olan danışmanların bilgi düzeyinin yetersiz olması,</li><li>➤ Gelen hayvan materyalinin kalitesinin düşük olması, ülkemizde hayvan dinlendirme istasyonlarının bulunmaması ve nakliye sırasında karşılaşılan sorunlar.</li></ul> |
| Fırsatlar                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 | Tehditler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
| <ul style="list-style-type: none"><li>➤ AB'ye katılım sürecinin itici bir güç görevi görmesi (gıda güvenliği, sınır kontrolü, hayvan sağlığı, hayvancılık vb. konulardaki gelişmeler),</li><li>➤ Türkiye'nin coğrafi konumu</li><li>➤ Yüksek sayıda hayvan popülasyonu,</li><li>➤ Organik hayvancılık potansiyeli,</li><li>➤ Hayvancılığa sunulan destekler,</li><li>➤ Hayvansal ürünlere yönelik talepte artış beklentisi,</li><li>➤ Çok çeşitli hammadde ve ürünler,</li><li>➤ Yüksek nitelikli personel ve işgücü potansiyeli,</li><li>➤ Yatırımcıların istekliliği,</li></ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         | <ul style="list-style-type: none"><li>➤ Hayvan sağlığı ve hayvan hareketlerindeki sorunlar,</li><li>➤ Yüksek üretim maliyetleri ve özellikle yüksek yem hammaddesi fiyatları,</li><li>➤ Pazarlama sorunları ve ticari marka oluşturulamama sorunu,</li><li>➤ Kayıt dışı üretime devam edilmesi,</li><li>➤ Sektörde devam eden organizasyonel ve yönetsel sorunlar ve koordinasyon eksikliği,</li><li>➤ Kalite ve standardizasyon eksikliği,</li><li>➤ Kuruluşların büyüklüğü ile ilgili sorunlar,</li><li>➤ Yetersiz tarımsal danışmanlık hizmetleri,</li><li>➤ Ar-Ge ile ilgili sorunlar,</li></ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |

**Tablo 24. Kanatlı Eti ve Yumurtası GZFT Analizi**

| Güçlü Yönler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             | Zayıf Yönler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <ul style="list-style-type: none"> <li>➤ Türkiye'nin kümes hayvancılığı sektöründe dünyanın en büyük üreticilerinden biri olması,</li> <li>➤ Tavuk eti ve yumurtasında artan iç tüketim ve ihracat fırsatlarının üretimi teşvik etmesi,</li> <li>➤ Aktif üretici birlikleri,</li> <li>➤ Modern ve teknolojik altyapıya sahip kümes hayvanları barınağı,</li> <li>➤ Arazinin parçalı ve küçük ölçekli olmasının kümes hayvancılığı sektörü için bir avantaj yaratması,</li> <li>➤ Kümes hayvancılığı sektörünün büyümesiyle istihdamda görülen artış,</li> <li>➤ Kamu sektörü ile özel sektör arasında güçlü bir işbirliği ve koordinasyon,</li> <li>➤ Kanatlı eti sektöründe entegrasyon ve sözleşmeli üretim modeli ile kısa ve güçlü bir değer zinciri,</li> <li>➤ Broylar üreten çiftçilerin sözleşmeli üretim modeli kullanması ve yumurtaların nihai ürün toplama merkezi tarafından satın alınması nedeniyle pazarlama sorunu yaşanmaması,</li> <li>➤ Entegre kümes ve mezbahaların son teknoloji ile donatılmış olması ve uygun kapasitede ve uygun hijyen koşullarında çalışması,</li> <li>➤ Kanatlı eti üretiminin her aşamasında dijital uygulamaların kullanılması,</li> <li>➤ Kümes hayvanlarının iyi bir yem dönüşüm oranına sahip olması ve en az yemle en yüksek verim elde edilebilmesi,</li> <li>➤ Yumurta fiyatları için tüketici tarafından kabul edilebilir bir fiyat seviyesi ve pazarlamada üretim sistemlerine göre yumurtanın etiketlenmesi,</li> <li>➤ İzlenebilirliğin giderek yaygınlaşması ve internette izlenebilirliğin artması,</li> <li>➤ Kanunlar ve yönetmeliklerin AB normlarıyla uyumlu olması,</li> <li>➤ Damızlık materyal geliştirme çalışmalarına devam edilmesi,</li> <li>➤ Üreticiler arasında farkındalığın artması ve kalifiye personel sayısının artması,</li> <li>➤ Üretim teknikleri, besleme ve hayvan refahı konularında artan sayıda araştırma yapılması ve yayın sayısının artması,</li> <li>➤ Sektörde iyi tarım uygulamalarının kullanılması,</li> <li>➤ Organik ve alternatif üretim sistemleri ile tüketici taleplerinin karşılanması,</li> <li>➤ Müslüman ithalatçı ülkelerin talep ettiği helal ürün standartlarının (özellikle kesimde) uygulanması,</li> <li>➤ Çevre dostu kuruluşlar,</li> <li>➤ Yem mahsulü desteklerinde artış.</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>➤ Kanatlı sektöründe kullanılan aşılar, yem hammaddeleri ve damızlık (yumurta ve civciv) malzemelerinin ithal edilmesi nedeniyle dışa bağımlılık sorununun ortaya çıkması,</li> <li>➤ Yüksek yem ve enerji maliyetleri,</li> <li>➤ Kalifiye personel eksikliği,</li> <li>➤ Beyaz et tüketimine ilişkin toplumdaki olumsuz algı,</li> <li>➤ Küçük ölçekli işletmelerin piyasa koşullarına uyum sağlayamadıkları için kapanması ve kendilerini yenilemekte zorlanması,</li> <li>➤ İnsan tüketimine sunulamayan hayvansal yan ürünlerin bertaraf edilmesi, hayvan yemlerinde yeterince kullanılmaması (rendering tesisi, köpek ve kedi maması üretimi),</li> <li>➤ Sektörün sözleşmeli üretim modeline dayalı olmasına rağmen, üreticilerin haklarını ve gelirlerini güvence altına alan yasal düzenlemelerin olmaması,</li> <li>➤ İhracatta yaşanan sorunların iç piyasa fiyatlarında büyük düşüşleri beraberinde getirmesi,</li> <li>➤ Kümes hayvanlarında yerli ana yetiştiricilik türlerinin eksikliği,</li> <li>➤ Yumurta ve et üretim alanlarının birbirinden ayrılmaması sonucunda hastalık riskinin giderek artmasının beklenmesi,</li> <li>➤ Kuş gribi ve diğer hastalıkların risk teşkil etmesi,</li> <li>➤ Pazarlarda denetim eksikliği (civciv, tavuk eti, tavuk küspesi ve yumurtaların standart dışı pazarlanması),</li> <li>➤ Tavuk dışındaki kanatlı eti üretimi için geleneksel üretime uygun kesim standartlarının geliştirilememesi,</li> <li>➤ Hastalık teşhis laboratuvarlarının üretim bölgelerine göre yetersiz dağılımı ve kümes hayvanları hastalıkları konusunda uzman veteriner hekimlerin eksikliği.</li> </ul> |

| Fırsatlar                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 | Tehditler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <ul style="list-style-type: none"> <li>➤ Nüfusun artması, alım gücünün yükselmesi ve alternatif hayvansal protein kaynaklarının yüksek maliyeti nedeniyle tavuk eti ve yumurtanın cazip hale gelmesi,</li> <li>➤ Yem hammaddesi olan mısır ve soya fasulyesi üretiminin artırılması (özellikle kanatlı yemlerinde),</li> <li>➤ E-ticaret uygulamaları ile yeni bir uluslararası satış platformunun oluşturulmasının ülke geneline yaygınlaştırılması,</li> <li>➤ Başlıca ithalatçı ülkelere yakınlık,</li> <li>➤ Her gelir seviyesine göre kümes hayvanı ürünlerine talep,</li> <li>➤ Kümes hayvanlarının altlığı ve gübresinin yeniden kullanılabilmesi,</li> <li>➤ Sağlıklı beslenme ve diyetlerde protein bazlı beslenmenin yükselişi ve yumurtanın öneminin sıkça vurgulanması,</li> <li>➤ Üretim seviyelerinin yeni pazarlara ihracata olanak tanınması,</li> <li>➤ Düşük yoğunluklu bölgelerin yeni kümes hayvanı işletmeleri için cazip hale gelmesi,</li> <li>➤ Kanatlı eti ve yumurtanın düşük kolesterol ve yağ oranının yanı sıra düşük fiyatları nedeniyle her gelir düzeyinden tüketici tarafından tercih edilmesi,</li> <li>➤ Kanatlı sektörde üreticilerin kendi ana damızlıklarının üretimi ve geliştirilmesi.</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>➤ Damızlık materyalleri ve yem hammaddelerinde dışa bağımlılık,</li> <li>➤ Pazar daralması sırasında üretimin durdurulamaması nedeniyle ürünlerin maliyetinin altında satılmak zorunda kalınması,</li> <li>➤ Tam kapasiteyle çalışmalarına rağmen bölünmeler nedeniyle artan işletme sayısı,</li> <li>➤ Yumurta fiyatlarındaki değişimler ve Türkiye'deki üreticilerin başlıca rakiplerine kıyasla yüksek fiyatlandırma gereksinimi (yem maliyetleri nedeniyle),</li> <li>➤ Hayvan hastalıkları ve sektörde oluşturacağı risk,</li> <li>➤ Yüksek kar dönemlerinde aşırı büyüme yaratması sebebiyle yumurta üretiminde kontrolsüz artış,</li> <li>➤ İthalatçı ülkelerle ticaretle ilgili öngörülemeyen sorunlar,</li> <li>➤ Kümes hayvanı ürünlerine yönelik talepte mevsimsel dalgalanmalar,</li> <li>➤ Kümes hayvancılığı sektöründe yüksek rekabet.</li> </ul> |

**Tablo 25. Meyveler, Sebzeler ve Diğer Bahçe Bitkileri GZFT Analizi**

| Güçlü Yönler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   | Zayıf Yönler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <ul style="list-style-type: none"><li>➤ Ülkenin çevresel koşulları ve ürün çeşitliliği,</li><li>➤ Türkiye'nin lojistik avantajlar sağlayan coğrafi konumu, belirli ürünlerde dünya pazarlarında lider konumu,</li><li>➤ Organik tarım ve iyi tarım uygulamalarının giderek yaygınlaşması,</li><li>➤ Bitkisel üretime ve sigortalara sağlanan destekler,</li><li>➤ İşleme sektörünün taleplerini karşılamaya yeterli miktarda meyve ve sebze üretimi</li><li>➤ Sektör endüstrisinin geliştirilmesine yönelik yatırımlar,</li><li>➤ Kalifiye teknik personelin bulunması.</li><li>➤ Mevzuat altyapısının hazır olması,</li><li>➤ Ürün çeşitliliği,</li><li>➤ İhracat deneyimi,</li><li>➤ Kurumsal organizasyonun bulunması (Kamu sektörü - Özel sektör, sivil toplum/mesleki örgüt),</li><li>➤ Nitelikli uzmanların bulunması,</li><li>➤ Bazı tarımsal hammaddelerin yerli üretimden tedarik edilmesi.</li></ul> | <ul style="list-style-type: none"><li>➤ Arazinin parçalanmış olması ve küçük ölçekli işletmelerin bulunması,</li><li>➤ Yüksek girdi maliyetleri,</li><li>➤ Tarımsal üretimde planlama eksikliği,</li><li>➤ Etkin ve güçlü üretici örgütlerinin olmaması,</li><li>➤ Tarımsal ürünlerde piyasa düzenleme ve müdahale kuruluşlarının eksikliği,</li><li>➤ Girdide dışa bağımlılık,</li><li>➤ Yetersiz bitki ıslahı,</li><li>➤ Karar destek mekanizması açısından tarımsal bilgi sistemlerinde entegrasyonun sağlanamaması,</li><li>➤ Yetersiz teknoloji kullanımı,</li><li>➤ Yetersiz depolama ve pazarlama altyapısı,</li><li>➤ Sertifikalı tohum ve fidanların yeterince kullanılmaması,</li><li>➤ Tarladan sofraya kadar izlenebilirliğin yetersiz olması,</li><li>➤ Kaynaklar ve tesislerin verimli ve etkin bir şekilde kullanılmaması,</li><li>➤ Kamu destek ve teşviklerinin etkinliğinin sağlanamaması,</li><li>➤ Ürün güvenilirliği sorunları,</li><li>➤ Sektörde Ar-Ge'ye yeterli kaynak ayrılmaması ve değişen talep yapısına uygun bir üretim için gerekli Ar-Ge'nin yapılmaması,</li><li>➤ Gıda sanayii işletmelerinin kapalı yapıları ve işbirliğini reddetmeleri nedeniyle yenilikçi teknoloji ve uygulamalara direnç göstermesi,</li><li>➤ Hijyenik altyapı ve uygulama eksikliği,</li><li>➤ Bazı hammaddelerde dışa bağımlılığın yüksek olması ve hammadde kalitesinde yaşanan sorunlar,</li><li>➤ İşgücünün beceri ve eğitim düzeyinin düşük olması</li><li>➤ Pazarlama, gıda ve turizm dinamiklerinin bir araya getirilememesi,</li><li>➤ Ülkeye özgü ürünlerin markalaştırılmaması,</li><li>➤ İstatistiki veri eksiklikleri, biyoistatistik eksikliği,</li><li>➤ Kontrol sistemi eksiklikleri,</li><li>➤ Meyve bahçelerinin dağınık ve küçük parseller halinde olması, tedarik edilen meyvelerin kalitesinin ve miktarının yetersiz olması,</li><li>➤ Gıda güvenliği yatırımlarına destek eksikliği.</li></ul> |

| Fırsatlar                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  | Tehditler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <ul style="list-style-type: none"> <li>➤ Teşviklerin, kredilerin ve diğer desteklerin artırılması,</li> <li>➤ Arazi toplulaştırma faaliyetleri/çalışmalarının hızlandırılması,</li> <li>➤ Sınırlı kaynakların kullanımı ve artan gıda talebi nedeniyle bitkisel üretimin daha önemli hale gelmesi,</li> <li>➤ Tarımsal Ar-Ge alanında kamu sektörü, STK'lar, özel sektör ve üniversiteler arasında işbirliğinin artırılması,</li> <li>➤ AB'ye katılım sürecinde uyum çalışmalarına başlanması,</li> <li>➤ Havza tabanlı üretim planlaması için çalışmalara başlanması,</li> <li>➤ Tarımsal örgütlerin dikey ve yatay yapılanmasının gelişmesi ile örgütlenme eğiliminin artması,</li> <li>➤ Diğer sektörlerden tarım sektörüne sermaye girişinin artması,</li> <li>➤ Sulu tarım alanlarında artış,</li> <li>➤ Uluslararası kuruluşlarla işbirliği olanaklarının artırılması,</li> <li>➤ Dengeli ve sağlıklı beslenme eğiliminin artması,</li> <li>➤ Yayıncılık ve danışmanlık kuruluşlarında insan kaynakları ve teknoloji kullanımının yaygınlaşması,</li> <li>➤ İklim çeşitliliğinin yanı sıra farklı ürünler üretme imkanı (Biyoeçeşitlilik),</li> <li>➤ Yerel/coğrafi işaretli ürünlere yönelik potansiyel,</li> <li>➤ Geleneksel/yerel ürün zenginliği,</li> <li>➤ Malzeme bilimi ve biyoteknoloji gibi alanlardaki son gelişmelerin gıda sektörü üzerindeki gelecekteki etkileri,</li> <li>➤ AB müktesebatına uyum sürecinin ihracat potansiyeli üzerindeki olumlu etkisi,</li> <li>➤ AB'ye katılım sürecinin ve Avrupa'daki ekonomik krizin Türkiye lehine bir fırsata dönüştürülmesi - yeni dış pazar potansiyeli,</li> <li>➤ Artan tüketici bilinci ve iç ve dış talep,</li> <li>➤ Turizm sektörünün büyümesi,</li> <li>➤ Yatırım sermayesinin tarıma ilgisi,</li> <li>➤ Bölünmüş (ölçek ekonomisi) tarımsal ekonomiyi kapsamayacak üretim modellerinin (şirketleşme, kooperatifleşme) geliştirilmesi,</li> <li>➤ Kamu desteği ve teşviklerin artması,</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>➤ Tarım politikalarında süreklilik eksikliği,</li> <li>➤ Toprak kaynaklarının hızla kirlenmesi ve doğal kaynaklar üzerindeki baskının artması,</li> <li>➤ Su kaynaklarının bilinçsiz kullanımı ve kirlenmesi, yüzey akış sularının kontrol edilememesi ve sulamaya açılan alanlarda drenajın yetersiz olması,</li> <li>➤ İklim değişikliğinin meyve ve sebze üretimi üzerindeki olumsuz etkileri</li> <li>➤ Tarım arazilerinin terk edilmesi/kullanılmaması,</li> <li>➤ İşgücünün emek yoğun üretim faaliyetlerinde çalışma konusundaki isteksizliği,</li> <li>➤ Türkiye'nin uzmanlaştığı ürünlerde yeni ülkelerin devreye girmesi</li> <li>➤ Zirai sanayi kuruluşlarının özelleştirilmesinde üretimin sürdürülebilirliğini sağlamayan politikalar,</li> <li>➤ Kredilerini ödemekte güçlük çeken üreticilere ait arazi ve üretim araçlarının özel finans kuruluşları tarafından satın alınması,</li> <li>➤ İhracatta belgelendirme gerekliliklerinin uygulanmasında karşılaşılan sorunlar.</li> <li>➤ Gıda hammaddelerinin enerji olarak kullanılması,</li> <li>➤ Ekilebilir arazilerin kötüye kullanılması, tahrip edilmesi ve miras yoluyla bölünmesi,</li> <li>➤ Tarım politikaları ve stratejilerinin eksikliği nedeniyle hammadde tedarikinde yaşanan sorunlar &amp; Küresel pazar koşullarında rekabet edebilecek hammaddelerin tedarik edilememesi</li> <li>➤ Kayıt dışı ekonomik faaliyetler,</li> <li>➤ İstikrarsız ithal girdi fiyatları,</li> <li>➤ Pestisit kullanımı, GDO ve kontaminasyon sorunu,</li> <li>➤ Tarımsal ürünlerde gümrük engellerinin azaltılması,</li> <li>➤ Gıda güvenliği süreç yönetimi sorunları,</li> <li>➤ Gıda üretim süreçleri ve sağlık arasındaki ilişkiye dair bilgi kirliliği,</li> <li>➤ Üretim ve hammadde tedarikinde yüksek enerji maliyetleri,</li> <li>➤ Petrole bağımlılık ve taşımacılıkta (lojistik) yüksek maliyet,</li> <li>➤ Diğer ülkelerde teknoloji ve inovasyon kapasitesinin hızla gelişmesi,</li> <li>➤ Biyoteknolojik ürünlerle yeni gıda üretiminin geliştirilememesi ve mevzuat eksikliği,</li> <li>➤ Nanoteknoloji ile üretilen gıda, madde ve malzemelerin insan sağlığı üzerindeki etkilerine ilişkin araştırma eksikliği,</li> <li>➤ Dünyada güvenilirlik ve standartlar konusunda artan düzenlemeler karşısında geride kalma riski,</li> <li>➤ Uluslararası standartların belirlenmesinin önündeki teknik engeller,</li> <li>➤ Ar-Ge'ye yatırımın bir öncelik haline gelmemesi.</li> </ul> |

**Tablo 26. Balıkçılık ve Su Ürünleri Yetiştiriciliği GZFT Analizi**

| Güçlü Yönler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              | Zayıf Yönler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <ul style="list-style-type: none"> <li>➤ Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü'nün kurulması,</li> <li>➤ Profesyonel ve deneyimli bir balıkçılık filosu,</li> <li>➤ Farklı denizlere ve iç su kaynaklarına erişim sayesinde Türkiye'nin sucul flora ve fauna zenginliği, biyoçeşitliliği ve endemik türlerinin balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği potansiyelini artırması</li> <li>➤ Her türlü balıkçılık için gerekli balıkçı gemilerini ve diğer balıkçılık malzemelerini verimli bir şekilde teslim edebilen endüstri,</li> <li>➤ Yatay örgütlenmesi (Kooperatifler) ve dikey örgütlenmesi (Birlikler, Merkez Birliği) tamamlanmış balıkçı örgütlerinin bulunması, deneyim ve birikimlerini nesilden nesle aktaracak balıkçılara sahip olunması,</li> <li>➤ Balıkçılık yönetimine temel oluşturacak istatistik ve veri toplama sistemlerine yönelik gerekli altyapının oluşturulması,</li> <li>➤ Kısa balıkçılık sezonuna rağmen iyi bir dağıtım ve tedarik ağı,</li> <li>➤ Sağlam kurumsal yapı ve teknolojik fırsatların bulunması,</li> <li>➤ Özellikle denizlerde su ürünleri yetiştiriciliği için uygun alanlar,</li> <li>➤ Sektörde yeterli bilgi ve deneyim,</li> <li>➤ Sektörde ihracat deneyimi,</li> <li>➤ Sektöre yatırım yapmak isteyen dinamik girişimciler,</li> <li>➤ Gerekli malzeme ve ekipmanın yurt içinde üretilebilmesi,</li> <li>➤ Yerli sanayide karma yem teknolojisinin geliştirilmesi, mevcut yem fabrikalarının bulunması,</li> <li>➤ Nitelikli işgücünün bulunması ve çok sayıda insan için istihdam fırsatı bulunması (ilgili sektörler dahil),</li> <li>➤ Yavru balık üretimine uygun altyapı,</li> <li>➤ AB standartlarında modern işleme ve paketleme tesisleri,</li> <li>➤ Bir kalite kontrol ve kalıntı izleme programı ve sistemi,</li> <li>➤ Su ürünleri yetiştiriciliğine uygun ekonomik türler,</li> <li>➤ Su, çevre ve balık sağlığı konularında eğitim ve araştırma kurumları ve nitelikli işgücü,</li> <li>➤ Eğitimli personel istihdam edilmesine yönelik yasal gereklilik,</li> <li>➤ İç sularda su ürünleri yetiştiriciliğine uygun alanlar.</li> <li>➤ Sektöre yönelik uluslararası mevzuata uygun yasal düzenlemeler,</li> <li>➤ Su ürünleri işleme endüstrisinin yeni teknolojilerden faydalanması ve yeniliklere açık olması,</li> <li>➤ Sektörün uluslararası pazarın standartlarına ve sürdürülebilirlik taleplerine uyumu ve bu uyumu sağlayacak kontrol kuruluşlarının bulunması,</li> <li>➤ Sektörde üretilen ürünlerin kalitesinin gelişmiş ülkelerle rekabet edebilecek düzeyde olması,</li> <li>➤ Sektörün hammadde ihtiyacının su ürünleri yetiştiriciliği yoluyla sürdürülebilir şekilde karşılanması.</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>➤ Yasadışı balıkçılıkla mücadelede yetersiz kalınması, yerel yönetimin sürece dahil edilmemesi,</li> <li>➤ Yeterli pazarlama ve tanıtım eksikliği ve sezonluk fiyatlandırma,</li> <li>➤ Balıkçılık sektöründe çalışanların yaşadığı mali zorluklar, genel olarak düşük gelir düzeyi,</li> <li>➤ Ekoloji temelli bilimsel stok izleme programlarının eksikliği,</li> <li>➤ Mevcut stoklara kıyasla aşırı balıkçılık gücü kapasitesinin aşırı avlanma nedeniyle stokların aşırı tüketilmesine yol açması.</li> <li>➤ Balık yemine yönelik izlenebilirlik programı ve sisteminin olmaması,</li> <li>➤ İyileştirme faaliyetleri ve su ürünleri yetiştiriciliği ile çevre arasındaki ilişki konusunda Ar-Ge'nin yetersiz olması,</li> <li>➤ Balık yetiştiriciliğinin organik ve iyi tarım uygulamaları kapsamında yaygın olmaması,</li> <li>➤ Sektörde ucuz işgücüne yönelim olması ve yetişmiş insan gücünün sektörde korunmaması,</li> <li>➤ Türkiye'nin mevcut su potansiyelinin yeterince kullanılmaması,</li> <li>➤ Balık hastalıkları ve zararlıları konusunda kalifiye personel ve önleme planlarının bulunmaması,</li> <li>➤ Yeni üretim tekniklerinin yaygın olarak kullanılmaması,</li> <li>➤ Su ve canlı kaynakların yönetimi için ulusal bir politikanın olmaması,</li> <li>➤ Habitat koruma önlemlerinin yeterince uygulanmaması,</li> <li>➤ Nitelikli insan gücünün yasa ve yönetmeliklerle yetkilendirilmedikleri için sektör dışında kalması veya farklı araştırma ve uygulama kuruluşları arasında dağınık durumda bulunması,</li> <li>➤ Bazı su ürünleri işletmelerinde işleyen bir kayıt sisteminin kurulmasında ve istatistiki bilgilerin toplanmasında yaşanan sorunlar,</li> <li>➤ Polikültür balık yetiştiriciliğinin olmaması,</li> <li>➤ İşleme sektöründe katma değer sağlayan ürün çeşitliliğinin az olması,</li> <li>➤ Sektörde çalışacak kalifiye personel eksikliği,</li> <li>➤ Ar-Ge yatırımlarının yetersizliği ve sektördeki bilimsel kuruluşlarla işbirliği eksikliği,</li> <li>➤ Su ürünleri ihracat pazarlama kanallarının oluşmasına rağmen, pazar taleplerini ve değişikliklerini analiz edecek bir yapının olmaması,</li> <li>➤ Sektörde zayıf kurumsallaşma ve markalaşma eksikliği,</li> <li>➤ Teknolojik ekipmanda dışa bağımlılık ve yüksek yatırım maliyetleri,</li> <li>➤ Toptan ve perakende balık satış noktalarının standartlara tam olarak uymaması ve denetimler sırasında sorunlar yaşanması,</li> <li>➤ Dış pazardaki alıcı firmaların ihracatçı firmalarımıza farklı fiyat teklifleri sunması sonucu su ürünleri ihracatçıları arasında yaşanan yıkıcı rekabet,</li> <li>➤ Su ürünleri tüketimini artırmaya yönelik etkili bir politikanın olmaması,</li> </ul> |

| Fırsatlar                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                | Tehditler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <ul style="list-style-type: none"> <li>➤ Deniz ve iç su kaynaklarında çeşitli ticari türlerin zenginliği,</li> <li>➤ Doğal ve sağlıklı gıda tüketimi konusunda artan farkındalık,</li> <li>➤ Amatör balıkçılık turizmi (peska turizm) gibi daha az kaynak kullanan ek gelir fırsatları,</li> <li>➤ Deniz koruma alanlarının ve yapay resif alanlarının artırılması,</li> <li>➤ Modern teknolojinin uygulanabilirliği,</li> <li>➤ Mazot taleplerine yönelik destekler ve piyasa altında fiyatlandırma,</li> <li>➤ Özellikle STK'lar, kooperatifler ve diğer paydaşlarla yapılan toplantılar aracılığıyla bakanlık düzeyinde karar alma.</li> <li>➤ İç tüketim pazarı potansiyelinin artan nüfusla birlikte geliştirilebilmesi,</li> <li>➤ Katma değeri yüksek ürünler üretme potansiyeli,</li> <li>➤ Çalışan nüfustaki artışa paralel olarak işlenmiş ürünlere olan talebin artma olasılığı,</li> <li>➤ Turizm sektöründeki gelişmelerin su ürünleri yetiştiriciliği ürünlerine olan talebi artırması,</li> <li>➤ Yeni pazarların bulunması,</li> <li>➤ Uluslararası gereksinimleri karşılayan bir sektör olunması,</li> <li>➤ Su ürünlerinin düşük fiyatlarla ithal edilmesi ve bu ürünlerin menşe kuralları çerçevesinde ihraç edilmesi,</li> <li>➤ Pandemi nedeniyle işlenmiş ve paketlenmiş su ürünlerine talebin artması.</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>➤ Bölgedeki yasadışı balıkçılık faaliyetleri ve bunların önlenememesi,</li> <li>➤ Olta takımlarının kaybedilmesi ve hayalet balıkçılık,</li> <li>➤ Gençlerin balıkçılığı meslek olarak edinmeye istekli olmaması,</li> <li>➤ Bilimsel balıkçılık yönetim planlarının olmaması,</li> <li>➤ Aracıların kooperatif üyesi olmayan balıkçılara ayni ve nakdi destek sağlaması, bu balıkçıları tüm yıl boyunca kendilerine bağımlı hale getirmesi ve ürünlerini düşük fiyattan satın alması,</li> <li>➤ Amatör balıkçıların ticari balıkçılık faaliyetlerine katılımı,</li> <li>➤ Aynı ortamı paylaşan ve aynı av araçları kullanılarak avlanan diğer türler dikkate alınmadan tek bir tür için mevcut avlanma yasaklarının uygulanması ve bunun sonucunda hedef dışı avlanma oranlarının artması.</li> <li>➤ Düşük mali destek ve yüksek kredi faiz oranları,</li> <li>➤ Su ürünleri yetiştiriciliği ve balıkçılık sektöründe üretimde görülen dalgalanmalar,</li> <li>➤ Artan girdi maliyetleri ve dış pazarda rekabet edilememesi,</li> <li>➤ Pazara uzaklık ve yüksek nakliye maliyetleri,</li> <li>➤ Yüksek üretim maliyetleri (enerji, yem vb.),</li> <li>➤ Avrupa pazarında küçülme (levrek, çipura),</li> <li>➤ Balık yemi ve hammaddelerdeki fiyat dalgalanmaları,</li> <li>➤ Yetersiz balık tüketim alışkanlığı,</li> <li>➤ Kültür yetiştiriciliği tesislerine ve kültür yetiştiriciliği ürünlerine karşı görülen önyargılar,</li> <li>➤ Yatırımcıların birçok kamu kurumundan onay alması gerekmesi, bürokratik zorluklar ve engeller bulunması,</li> <li>➤ İstihdam olanaklarının azalması nedeniyle lise mezunlarının lisans eğitimleri için su ürünleri yetiştiriciliği alanına ilgi göstermemesi (bunun da lisans eğitimi veren kurumların kapanma olasılığına yol açması),</li> <li>➤ Üretim alanlarının turizm, kültür, doğal varlıklar, milli parklar ve koruma alanları ile iç içe olması,</li> <li>➤ Gümrüklerde su ürünleri ve sağlığı konusunda eğitilmiş meslek gruplarının istihdam edilmemesi nedeniyle yurtdışından gelen risklerin artması,</li> </ul> |

#### 4.2. Çevre ve Arazi Yönetimi

**Tablo 27. Arazi Örtüsü Yönetimi ve Toprak Erozyonu Kontrolü GZFT Analizi**

| Güçlü Yönler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               | Zayıf Yönler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <ul style="list-style-type: none"><li>➤ 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu'nun toprak koruma alanında yürürlükte olması,</li><li>➤ Toprak yüzeyini korumak için devam eden arazi rehabilitasyonu ve drenaj projeleri,</li><li>➤ AB'ye kıyasla geleneksel tarım tekniklerinin yaygın kullanımı nedeniyle toprakların gübre ve kimyasallarla nispeten daha az kirlenmiş olması,</li><li>➤ Çölleşme ile Mücadele Ulusal Stratejisi ve Eylem Planı'nın (2019-2030) yürürlükte bulunması,</li><li>➤ Erozyonla Mücadele Ulusal Eylem Planı'nın yürürlükte olması,</li><li>➤ Ülke bazlı erozyon risk haritalarının hazırlanmış olması,</li></ul> | <ul style="list-style-type: none"><li>➤ Güncel bir toprak veri tabanının olmaması,</li><li>➤ Toprakta yetersiz düzeyde organik madde içeriği,</li><li>➤ Erozyon kontrol önlemlerinin maliyetli olması ve özellikle dik eğimli alanlarda uzmanlık gerektirmesi,</li><li>➤ Yanlış ürün desenlerinin kullanılması (ürün rotasyonunda),</li><li>➤ Yeşil nadasın Türkiye'de yaygın olarak kullanılan bir yöntem olmaması,</li><li>➤ Erozyonu önleyici tedbirlerde eğime odaklanması ve toprak özellikleri ve iklim gibi diğer faktörlerin dikkate alınmaması,</li><li>➤ Çiftçilerin toprak koruma yöntemleri konusunda bilgi ve beceri eksikliği ve çiftçilere yönelik uygulamalı eğitim eksikliği,</li><li>➤ Tüm tarım alanlarında toplulaştırma işlemlerinin tamamlanmamış olması.</li></ul> |
| Fırsatlar                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  | Tehditler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
| <ul style="list-style-type: none"><li>➤ Toprak test laboratuvarlarının kurulması ve geliştirilmesi,</li><li>➤ Doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi ve çevre uygulamaları konusunda farkındalığın artması,</li><li>➤ Organik ve organomineral gübrelerin kullanımına yönelik destekler,</li><li>➤ Yüksek teknoloji cihazlarla Türkiye'nin toprakları hakkında görüntü ve veri oluşturma ve bunları uygun bilgi sistemleri veya kitle iletişim araçları aracılığıyla çok hızlı bir şekilde insanlara ulaştırma fırsatları.</li></ul>                                                                                                                    | <ul style="list-style-type: none"><li>➤ Yüksek erozyon riski,</li><li>➤ Kontrolsüz gübreleme,</li><li>➤ Çoraklık-çölleşme,</li><li>➤ Çiftçilerin toprağın korunmasına yönelik yöntemleri benimseme konusunda yeterince kararlı olmaması,</li><li>➤ Tarım arazilerinin yanlış kullanımı ve yanlış sulama yöntemleri,</li><li>➤ İklim değişikliğinin etkileri (yağışlarda azalma, su kaynaklarının aşırı kullanımı, kuraklık).</li></ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |

**Tablo 28. Su Kaynaklarının Korunması GZFT Analizi**

| Güçlü Yönler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      | Zayıf Yönler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <ul style="list-style-type: none"> <li>➤ Nitrat Direktifi ile uyumlu ulusal mevzuat,</li> <li>➤ Nitrate Hassas Bölgelerin NIBIS (Nitrat Bilgi Sistemi) aracılığıyla dinamik olarak belirlenmesi,</li> <li>➤ Su Kanunu'nun hazırlanmış ve yürürlüğe girmiş olması,</li> <li>➤ Kamu kaynaklarından hibe ve düşük faizli krediler yoluyla su tasarrufu sağlayan modern basınçlı sulama sistemleri (özellikle damla sulama) ekipman alımının desteklenmesi,</li> <li>➤ Su Kaynaklarının sürdürülebilir kullanımının teşvik edilmesi, hibe ve kredi başvurularında Su Kullanım İzinleri/Yeraltı Suyu Kullanma Belgelerinin zorunlu tutulması,</li> <li>➤ Yeni sulama yatırımlarının kapalı sistem olarak gerçekleştirilmesi,</li> <li>➤ Sulama tesisleri yönetiminde düzgün iş organizasyonu (sulama birlikleri, su yönetimi ile ilgilenen kuruluşlar),</li> <li>➤ Havza Bazlı Sektörel Su Tahsis Planlarının ve havza bazlı su yönetim planlarının hazırlanmasına devam edilmesi,</li> <li>➤ Nehir havzası yönetim planları, su kalitesi, arıtma tesisleri, su verimliliği, iklim değişikliği, taşkın ve kuraklık gibi su ile ilgili tüm verileri içeren Ulusal Su Bilgi Sistemi'nin Bakanlık tarafından kurulmuş ve hizmete alınmış olması,</li> <li>➤ "Sulama Sistemlerinde Su Kullanımının Kontrolü ve Su Kayıplarının Azaltılmasına İlişkin Yönetmelik"in yürürlükte olması,</li> <li>➤ Su kaynaklarının daha etkin ve sürdürülebilir yönetimini sağlamak amacıyla kullanılmış suyun yeniden kullanımına yönelik havza bazlı bir planlama çalışması yürütülmüş olması.</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>➤ Birçok bölgede yetersiz düzeyde su kaynakları ve düşük yeraltı suyu seviyeleri</li> <li>➤ Sulama şebekelerindeki su tüketiminin ölçülmemesi ve su ölçüm cihazlarının yeterince kullanılmaması (Su tüketiminin kontrolü hakkında bilgi eksikliği (sulama birliğine üyelik/su sayacı))</li> <li>➤ Tarımsal üretim sübvansiyonlarının su bütçesi ve üretim planlaması ile entegre edilememesi,</li> <li>➤ İyi sulama uygulamalarının yetersiz düzeyde olması,</li> <li>➤ Atık su arıtma tesislerinden elde edilen arıtılmış atık suyun tarım arazilerini sulamak için yeterince kullanılmaması,</li> <li>➤ Tarımın su kirliliği üzerindeki etkisi konusunda çiftçilerin farkındalık ve bilgi eksikliği,</li> <li>➤ Yüksek oranda izinsiz yeraltı suyu kullanımı,</li> <li>➤ Kapalı sistem sulama projelerinde çalışan kişilerin su kullanımı ve su tasarrufu konusunda bilgi ve beceri eksikliği,</li> <li>➤ Göller, nehirler, akarsular ve göletler gibi suyun ev sahipliği yaptığı sucul ekosistemler hakkında farkındalık eksikliği,</li> <li>➤ Sucul ekosistemlerin ekolojik yapılarının korunmasının, bulundukları bölgenin karasal ekosistemlerinin ve biyoçeşitliliğinin korunmasındaki önemi konusunda farkındalık eksikliği.</li> </ul> |
| Fırsatlar                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         | Tehditler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
| <ul style="list-style-type: none"> <li>➤ Kalkınma Planları ile kurum ve kuruluşların ilgili dokümanlarında su kaynaklarının miktar ve kalite açısından korunmasına yönelik politika, strateji ve tedbirlere yer verilmesi,</li> <li>➤ Nehir havzası yönetim planları üzerinde devam eden çalışmalar; suyun daha iyi korunması için havza master planlarında Bakanlık tarafından yapılan revizyonlar,</li> <li>➤ Tatlı su ekosistemleri, ekosistem yapıları ve bunların biyolojik çeşitliliği üzerine araştırma yapmak için uygun bilimsel altyapıya sahip araştırma merkezleri ve üniversite bölümleri,</li> <li>➤ Su kaynaklarının korunmasına yönelik yatırımlara ilişkin yabancı fonlar,</li> <li>➤ Üreticilerin teknolojik gelişmelere artan ilgisi ve su kaynaklarının korunması konusunda artan farkındalık,</li> <li>➤ Su kaynaklarının miktar ve kalite açısından korunması ihtiyacına ilişkin farkındalığın artması.</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          | <ul style="list-style-type: none"> <li>➤ Türkiye'deki mevcut su potansiyelinin %74'ünün tarımsal faaliyetler için kullanılması,</li> <li>➤ Tarımsal sulama faaliyetleri sonucunda tatlı su ekosistemlerinin ekolojik yapıları ve sürekliliklerinin tehlikeye girmesi, tamamen kuruması ve hatta yok olması,</li> <li>➤ Üretimi artırmak için sulanan alanlarda aşırı gübre kullanımı,</li> <li>➤ Yeraltı suyu seviyeleri ve rezervlerinin azalması,</li> <li>➤ Kurak dönemlerde sulama için yeterli su kaynaklarının olmaması,</li> <li>➤ İklim değişikliğine bağlı olarak yağış miktarı ve dağılımındaki ani değişiklikler,</li> <li>➤ Gıda üretimi ve yoğun tarımsal üretim için ülke genelinde sulu tarımın gerekliliği,</li> <li>➤ Tarımsal sulama, tarımda aşırı inorganik gübre, pestisit ve herbisit kullanımı sonucu tatlı su ekosistemlerine yönelik tehditler, bu ekosistemlerin yok olması veya kuruması (aşırı N ve P miktarı nedeniyle göl, nehir ve lagünlerde tuzlanma, ötrofikasyon).</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                       |

**Tablo 29. Biyoçeşitlilik GZFT Analizi**

| Güçlü Yönler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         | Zayıf Yönler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <ul style="list-style-type: none"><li>➤ Türkiye'nin zengin biyoçeşitliliği,</li><li>➤ Biyoçeşitliliğin korunması ve yönetimine ilişkin önceliklerin ve tedbirlerin ulusal politika belgelerine dahil edilmesi,</li><li>➤ Biyoçeşitliliğin korunmasına ilişkin uluslararası sözleşmelere taraf olunması,</li><li>➤ Araştırma, izleme, teknoloji geliştirme vb. için altyapının mevcut olması,</li><li>➤ Biyoçeşitlilik alanında çalışan ve mevzuatı destekleyen kurumlar,</li><li>➤ Anız yakmaya ilişkin yasaklayıcı düzenlemeler,</li><li>➤ Kimyasalların kontrollü kullanımı için çiftçilerin organik tarım konusunda bilinçlendirilmesi.</li></ul> | <ul style="list-style-type: none"><li>➤ Biyoçeşitliliğin tarımsal üretime katkısının önemi konusunda farkındalık eksikliği,</li><li>➤ Bu konuda eğitim, yayın ve görünürlük faaliyetlerinin eksikliği,</li><li>➤ Biyoçeşitliliğin korunmasına yönelik tarım politikalarının, teşviklerin ve desteklerin eksikliği,</li><li>➤ Tabiatı ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanunu henüz çıkarılmamış olması,</li><li>➤ Çiftçilerin kimyasal girdi kullanarak ve herhangi bir toprak örtüsü olmadan tarlayı bir yıl boyunca nadasa bırakmak (yeşil nadas yerine) gibi geleneksel tarım uygulamaları,</li></ul>                                                                                                                                                                                                                |
| Fırsatlar                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            | Tehditler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
| <ul style="list-style-type: none"><li>➤ AB Ortak Tarım Politikası kapsamında çiftçileri destekleyecek biyoçeşitlilik uygulamaları,</li><li>➤ Zengin biyoçeşitliliğin ve peyzajın turizm ve ekonomi için de önemi (yerel ürünlerin etiketlenmesi),</li><li>➤ Biyoçeşitlilik odaklı uluslararası taahhütler ve 2030 hedefleri,</li><li>➤ Bazı çiftçilerin bu konudaki farkındalığının artması,</li><li>➤ Çevre ve doğa koruma alanında faaliyet gösteren güçlü sivil toplum kuruluşları,</li><li>➤ Biyoçeşitlilik üzerine araştırma yapan üniversiteler ve enstitüler.</li></ul>                                                                       | <ul style="list-style-type: none"><li>➤ Girdi yoğun tarım uygulamalarında artış,</li><li>➤ Biyoçeşitliliğin korunmasından ziyade kullanımını destekleyen politikalar,</li><li>➤ Yasadışı avlanma ve bitki toplama,</li><li>➤ Sanayi ve yerleşim alanlarının biyoçeşitlilik alanları için oluşturduğu tehdit (doğrudan işgal veya yakınlık),</li><li>➤ Arazi ve su kullanımı ile üretim sistemlerindeki değişiklikler,</li><li>➤ Tarımsal faaliyetlerin arazi kullanımı, pestisit/herbisit kullanımı ve suyun aşırı kullanımı nedeniyle ekosistemin bozulmasına ve biyolojik çeşitliliğin kaybına yol açmak suretiyle ekosistem hizmetlerini tehdit etmesi,</li><li>➤ Tarımsal atıkların tarlada bırakılması ve suya karıştırılması,</li><li>➤ Alternatif haşere kontrol yöntemleri hakkında bilgi eksikliği.</li></ul> |

**Tablo 30. Organik Tarım GZFT Analizi**

| Güçlü Yönler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             | Zayıf Yönler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <ul style="list-style-type: none"><li>➤ Organik tarım destekleri,</li><li>➤ AB ile uyumlu mevzuat, sürekli güncelleme yapılması ve kurumsal yapının mevcut olması,</li><li>➤ Belgelendirme ve kontroller için organizasyon yapısının mevcut olması,</li><li>➤ Zengin ekosistem ve organik üretim çeşitliliğine uygun iklim koşulları,</li><li>➤ Temiz toprak ve su kaynakları,</li><li>➤ Organik hayvancılığa uygun mera ve çayırılar,</li><li>➤ Organik tarım alanında faaliyet gösteren STK'lar,</li><li>➤ İhracat pazarlarına yakınlık,</li><li>➤ Organik tarımı destekleyecek geleneksel bilgi ve deneyim, organik tarım döngüsü,</li><li>➤ Organik tarım alanında çok sayıda birlik ve derneğin bulunması,</li><li>➤ Minimum girdi kullanımının teşvik edilmesi,</li><li>➤ Yüksek tarımsal istihdam oranı,</li><li>➤ Aktif madde analizi yapma hususunda akredite laboratuvarlar,</li><li>➤ Organik Tarım Bilgi Sistemi (OTBİS) veri tabanı,</li><li>➤ Bakanlık bünyesinde bir Dijital Tarım Pazarı (DITAP) ağının bulunması,</li><li>➤ Organik tarımsal üretim yapan üreticilerin örgütlü bir yapıya uygun olması,</li><li>➤ İklim değişikliğinin etkileri göz önünde bulundurulduğunda, çevre dostu ve sürdürülebilir bir tarımsal üretim yöntemi olarak organik tarımın olumlu etkisi.</li></ul> | <ul style="list-style-type: none"><li>➤ Üreticilerin organik ürünler için açık pazarlar, toptancılar, perakendeciler ve mağazalar gibi iç pazarlara erişmek için yeterli mekanizmalara/kanallara sahip olmaması,</li><li>➤ Araştırma, geliştirme ve inovasyon çalışmalarının eksikliği,</li><li>➤ Eğitim ve yayım faaliyetlerinin yeterince etkili olmaması,</li><li>➤ Markalaşma ve fiyat dengelerini sağlayan piyasa mekanizmaları ve piyasa derinliğinin yeterince gelişmemiş olması,</li><li>➤ Organik ürün üreten, işleyen ve paketleyen entegre tesislerin sayısının yetersiz olması,</li><li>➤ Organik tarımsal üretim ve işlemede kullanılan bazı girdilerin ithal edilmesi,</li><li>➤ Küçük ölçekli organik tarım işletmeleri,</li><li>➤ Yüksek maliyetler, düşük verimlilik,</li><li>➤ Mevcut kuruluşların pazarlama kapasitesinin düşük olması,</li><li>➤ Grup sertifikasyonunun olmaması,</li><li>➤ Aynı sertifikaların ulusal ve uluslararası piyasada tanınmaması,</li><li>➤ Tüketiciler açısından yüksek fiyatlar,</li><li>➤ Az gelişmiş iç pazar,</li><li>➤ Üretim ile piyasaya arz edilen ürün miktarı arasındaki dengesizlik.</li><li>➤ Organik üretimin tarım arazilerini kapsamının çok sınırlı düzeyde bulunması.</li></ul> |
| Fırsatlar                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                | Tehditler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
| <ul style="list-style-type: none"><li>➤ Dünyada ve Türkiye'de organik tarım lehine değişen tüketici eğilimleri,</li><li>➤ Agroturizm/Ekoturizm talebinde göreceli artış,</li><li>➤ Gelişmiş lojistik fırsatları ve yaygın online satışlar,</li><li>➤ Organik ürünlerin nispeten yüksek fiyatları,</li><li>➤ AB'nin Yeşil Mutabakat kapsamında organik tarıma öncelik vermesi ve organik tarım alanlarını artırmaya yönelik hedefleri.</li></ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          | <ul style="list-style-type: none"><li>➤ Bazı tüketicilerin organik ürünlere karşı güvensizliği,</li><li>➤ Artan çevre kirliliğinin olumsuz etkisi,</li><li>➤ Küresel iklim değişikliklerinin etkileri (yeraltı sularının kirlenmesi, gübre kullanımı nedeniyle toprağın kirlenmesi, topraktaki pestisit kalıntıları, sera gazı emisyonları, tuzlanma, vb.)</li><li>➤ Su ve toprakta nitrat kirliliği,</li><li>➤ İthal girdilere bağımlılık ve yüksek girdi fiyatları.</li></ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |

#### 4.3. Kırsal Ekonomi ve Yaşam Kalitesi

**Tablo 31. Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme GZFT Analizi**

| Güçlü Yönler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   | Zayıf Yönler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <ul style="list-style-type: none"><li>➤ Elverişli iklim, doğa ve çevre koşulları ile zengin flora ve fauna, endemik türlerin kırsal alanların turizm cazibesini artırması</li><li>➤ İnsan kaynakları (kırsal bölgelerde eksik istihdam, düşük maliyetli işgücü);</li><li>➤ Kültürel miras ve turizm için uygun doğa çeşitliliği</li><li>➤ Kırsal turizmi diğer turizm türleri ile kolayca entegre olma olasılığı</li><li>➤ Türkiye'nin yüksek turizm potansiyeli</li><li>➤ Her mevsim turizm faaliyeti yürütme imkanı</li><li>➤ Anayol ağları, havaalanları gibi iyi bir ulusal altyapı</li><li>➤ Kırsal bölgelerde geleneksel yaşam tarzları</li><li>➤ Kadın nüfusun yeterli becerilere sahip olmasının bir sonucu olarak zanaatkar ve katma değerli yöresel ürünlerin çeşitliliği</li><li>➤ Bölgesel pazarlara erişim</li><li>➤ Kırsal kalkınma projeleri konusunda geçmiş deneyim</li></ul> | <ul style="list-style-type: none"><li>➤ Küçük ve parçalanmış işletmeler</li><li>➤ Finansmana ulaşmada yaşanan zorluklar</li><li>➤ Teknolojik ekipman kullanımının faydaları konusunda farkındalık eksikliği ve teknolojiye erişimde yaşanan zorluklar</li><li>➤ Tanıtım ve pazarlama becerileri eksikliği</li><li>➤ Kırsal alanlarda kadınların ekonomik faaliyetlere katılımının yetersizliği</li><li>➤ Organizasyon kültürü eksikliği</li><li>➤ Kırsal ekonominin temel olarak tarıma dayalı olması</li><li>➤ Bitki yetiştiriciliğinde kullanılan malzemelerin ithalatına yüksek düzeyde bağımlılık</li><li>➤ Yüksek katma değerli ürünlerin geliştirilmesi konusundaki eksiklikler</li><li>➤ Coğrafi işaret sertifikasyonu ve sertifikalı ürünlere sahip olmanın avantajları konusunda farkındalık eksikliği</li><li>➤ Girişimcilik eksikliği</li></ul> |
| Fırsatlar                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      | Tehditler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
| <ul style="list-style-type: none"><li>➤ Alternatif gelir kaynaklarına ilginin artması</li><li>➤ Kadınlar ve genç nüfus arasında tarım dışı kırsal faaliyetlere ilginin artması</li><li>➤ Yeni ve küçük girişimcilere destek sağlanması; KOSGEB, İŞGEM'ler, ABİGEM'ler</li><li>➤ Kırsal ekonominin geliştirilmesi için hibelerin bulunması</li><li>➤ Organik ürünler, zanaatkar ve katma değerli yöresel ürünler, alternatif turizm için artan talep</li><li>➤ Geniş iç pazar</li><li>➤ IPARD kapsamında finanse edilen ilgili en iyi uygulamalar hakkında bilgi ve farkındalığın artırılması</li><li>➤ Bilgiye kolay erişim için Bilgi Teknolojileri altyapısının yaygınlaşması</li><li>➤ Yenilenebilir enerji için artan talep</li><li>➤ Turizm faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi için talep</li></ul>                                                                                        | <ul style="list-style-type: none"><li>➤ Yaşlanma ve kent merkezlerine göç nedeniyle kırsal nüfusun oransal olarak azalmaya devam etmesi ve bunun da insan kaynağı kaybına yol açması.</li><li>➤ Bölgeler arasında artan rekabet</li><li>➤ Çevresel kirlilik, doğayı, florayı ve biyoçeşitliliği koruyamama.</li><li>➤ Kontrol edilemeyen kentleşme</li></ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |

**Tablo 32. Kırsal Altyapı Yatırımları GZFT Analizi**

| Güçlü Yönler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   | Zayıf Yönler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <ul style="list-style-type: none"><li>➤ Kırsal altyapı eksikliklerinin giderilmesinde valilikler, kaymakamlıklar, belediyeler, il özel idareleri gibi güçlü kurumsal yapı,</li><li>➤ Yol, su, elektrik vb. kırsal altyapı yatırımlarının büyük ölçüde tamamlanmış olması,</li><li>➤ Altyapı yatırımlarında ileri teknoloji kullanımı,</li><li>➤ Kırsal altyapı yatırımlarının gerçekleştirilebileceği kamu arazileri,</li><li>➤ Yol, Su ve Elektrik (YSE), Köy Hizmetleri ve il özel idarelerine ilişkin tarihsel altyapı deneyimi,</li><li>➤ Kırsal altyapı yatırımlarına güçlü siyasi destek.</li></ul>                                                      | <ul style="list-style-type: none"><li>➤ Çok yüksek kırsal altyapı yatırım maliyetleri,</li><li>➤ Kırsal altyapı yatırımlarının kırsal kesimde yaşayanların ihtiyaç analizine katılımı olmadan belirlenmesi,</li><li>➤ Köylerde çevre düzeni planı olmadığı için kurumların birbirlerinin altyapı yatırımlarını dikkate almaması,</li><li>➤ Atık geri dönüşümü, rotasyon yaklaşımı ve sıfır atık konularında farkındalık eksikliği,</li><li>➤ Kontrol ve izleme mekanizması eksikliği,</li><li>➤ Köy yönetimlerinin bakım ve işletme alanında operasyonel becerilerinin olmaması.</li></ul>                                                                                                                          |
| Fırsatlar                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      | Tehditler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
| <ul style="list-style-type: none"><li>➤ Spor ve rekreasyon alanları, taşkın önleme, internet altyapıları vb. için düşük yatırım maliyetleri,</li><li>➤ Bazı kırsal altyapı yatırımlarının gönüllülük esaslı faaliyetler şeklinde yapılması,</li><li>➤ Altyapı yatırımlarını kolaylaştıracak toplu köyler oluşturmaya uygun kamu arazileri,</li><li>➤ Çevrenin korunması ve iklim değişikliğine uyum konusunda iyi ulusal ve uluslararası örnekler,</li><li>➤ Yüksek değere sahip gelişim programlarının kapsamının oluşturulması,</li><li>➤ Kırsal turizme yönelik talebin artması,</li><li>➤ Sıvı, katı ve gaz dönüşümleri için ileri teknolojiler.</li></ul> | <ul style="list-style-type: none"><li>➤ Kırsal altyapı yatırımlarında çevresel bozulma,</li><li>➤ Kırsal altyapı yatırımlarının da kentsel ölçekte planlanması ve uygulanması,</li><li>➤ Kırsal altyapı yatırımlarının PRAG kurallarına uygun olarak değil de ihale usulüyle yapılması nedeniyle rekabetin düşük kalması,</li><li>➤ Özellikle su kaynaklarının kullanımında entegre rotasyon kullanımı (su ürünleri yetiştiriciliği, hidroelektrik, tarımsal sulama, geri dönüşüm) hakkında bilgi eksikliği,</li><li>➤ Kırsal altyapı yatırımlarında arazi kullanımında sektörler ve kuruluşlar arası rekabet,</li><li>➤ Kırsal altyapı yatırımları için yer seçiminde ortaya çıkabilecek anlaşmazlıklar.</li></ul> |

**Tablo 33. Yenilenebilir Enerji GZFT Analizi**

| Güçlü Yönler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          | Zayıf Yönler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <ul style="list-style-type: none"><li>➤ İhtiyaç fazlası elektriğin satışına izin verilmesi,</li><li>➤ Yenilenebilir enerji kaynaklarının yüksek potansiyeli,</li><li>➤ Rüzgar enerjisi ve güneş enerjisi haritaları,</li><li>➤ Su rezervlerinin mikro-hidroelektrik yatırımları için uygun olması,</li><li>➤ Yüksek dağ sıralarında yüksek rüzgar potansiyeli,</li><li>➤ Üretimde yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılmasına yönelik teşvik ve destekler,</li><li>➤ İleri teknoloji,</li><li>➤ Yenilenebilir enerji konusunda artan farkındalık ve artan talep,</li><li>➤ Düşük işletme maliyetleri.</li></ul> | <ul style="list-style-type: none"><li>➤ Yenilenebilir enerji yatırımlarında kamu işlemlerinin karmaşıklığı,</li><li>➤ Güneş enerjisinin sadece çatılara kurulmasına izin verilmesi,</li><li>➤ Yenilenebilir enerji yatırımlarında danışmanlık hizmetlerinin eksikliği ve prosedürel zorluklar,</li><li>➤ Atık geri dönüşümü, rotasyon yaklaşımı ve sıfır atık konularında farkındalık eksikliği,</li><li>➤ Kontrol mekanizmasının olmaması nedeniyle lisanslı üretimde pazara giriş zorlukları,</li><li>➤ Kaynak verimliliği açısından bölgesel farklılıkların uygulamada dikkate alınmaması.</li><li>➤ Küçük işletmelerin yatırım maliyetlerini karşılayabilecek durumda olmaması,</li><li>➤ Yenilenebilir enerjinin farklı amaçlarla kullanımının henüz yaygın olmaması,</li></ul> |
| Fırsatlar                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             | Tehditler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
| <ul style="list-style-type: none"><li>➤ Kurulum maliyetleri her geçen gün düşmesi,</li><li>➤ Enerji kooperatiflerinin kurulmasının teşvik edilmesi,</li><li>➤ Yerel yönetimlerin yenilenebilir enerji yatırımlarına ilgisi,</li><li>➤ Çevre ve iklim konusunda ulusal ve uluslararası kamu bilincinin artması,</li><li>➤ Diğer enerji kaynaklarının yüksek tüketim maliyetleri.</li></ul>                                                                                                                                                                                                                             | <ul style="list-style-type: none"><li>➤ Hidroelektrik ve dalga enerjisi altyapı yatırımlarının yüksek maliyetleri,</li><li>➤ Jeotermal kaynakların kullanımında yaşanan çevresel sorunlar.</li><li>➤ Enerji alanında dışa bağımlılığın pazara girişte yol açtığı tarife dışı engeller.</li></ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |

#### 4.4. Yerel Kalkınma Stratejilerinin Hazırlanması ve Uygulanması - LEADER

**Tablo 34. Yerel Kalkınma Stratejilerinin Hazırlanması ve Uygulanması - LEADER GZFT Analizi**

| Güçlü Yönler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           | Zayıf Yönler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <ul style="list-style-type: none"> <li>➤ Bakanlık ve Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu'nun yerel teşkilatlarında LEADER yaklaşımı, Ulusal Kırsal Ağ'da (UKA) gelişmiş deneyim ve uzman personel bulunması,</li> <li>➤ Ulusal düzeyde LEADER yaklaşımı doğrultusunda çalışan Sivil Toplum İnisiyatifleri ile kurulan ortaklıklar ve paydaş ilişkileri (örn. Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı),</li> <li>➤ Yerel düzeyde geliştirilen paydaş ilişkileri,</li> <li>➤ LEADER ilkelerinin uygulandığı 50 YEG'in (Yerel Eylem Grupları) ve Yerel Kalkınma Stratejilerinin tamamlanması ve uygulanması,</li> <li>➤ LEADER yaklaşımı doğrultusunda kamu, sivil toplum ve özel sektörü temsil eden yerel aktörlerin iyi örnek girişimleri ve rolleri,</li> <li>➤ Yerel Eylem Gruplarının yönetim kurullarında bileşim, kırsal alanların özellikleri ve Yerel Kalkınma Stratejisi uygulamaları gibi konularda ortaya koydukları çeşitlilik,</li> <li>➤ Türkiye'nin LEADER yaklaşımında akademik düzeyde ve uygulamada uzmanlığı/deneyimi,</li> <li>➤ Kırsal kalkınma için başarıyla uygulanan IPARD desteklerinde yerel ve ulusal deneyim,</li> <li>➤ Yeni dönem strateji çalışmalarında LEADER yaklaşımının hazırlık aşamasından itibaren Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisine dahil edilmesi,</li> <li>➤ Yönetim otoritesi tarafından yerel öncülerle kurulan geniş ağ,</li> <li>➤ Yerel kadın kooperatifleri,</li> <li>➤ LEADER yaklaşımının çevrimiçi olarak erişilebilir olması ve etkin bir şekilde yaygınlaşmış olması,</li> <li>➤ Kırsal alan girişimlerine genç ve kadın nüfusun katılımı önemli seviyede olması.</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>➤ Yerel kalkınma stratejisi uygulamaları için yerel uzman danışmanlığı eksikliği,</li> <li>➤ YEG katılımcılarının Yerel Kalkınma Stratejisinin uygulanması için yerel finansman yaratmada başarısız olması,</li> <li>➤ Yerel düzeydeki sivil toplum paydaşlarının bütçe ve idari kapasitelerinin yetersiz olması,</li> <li>➤ LEADER yaklaşımında özel sektörün kendi yapısına uygun bir ekonomik verimlilikle yer almaması,</li> <li>➤ Yerel genç girişimcilerin YEG'lerde aktif rol alamaması,</li> <li>➤ Yerel düzeyde ortak eylem için az gelişmiş yönetsel beceriler ve kapasite,</li> <li>➤ Yerelde çeşitli hibe kaynaklarından yararlanmak için zayıf proje geliştirme ve yönetim kapasitesi,</li> <li>➤ Kırsal kesimde öz yönetim geleneğinin olmaması,</li> <li>➤ Kırsal toplumda örgütsel beceri ve kültür eksikliği,</li> <li>➤ Kırsal alanlarda geleneksel uygulamalara bağlılık ve yeni uygulamalara direnç,</li> <li>➤ Kırsal alanlarda altyapı eksikliği,</li> <li>➤ Kırsal alanlarda temel hizmetlere erişimde yaşanan zorluklar.</li> </ul> |
| Fırsatlar                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              | Tehditler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
| <ul style="list-style-type: none"> <li>➤ Kalkınma ajanslarının stratejik uygulamaları ve yerel destekleri,</li> <li>➤ Koop-Des (Kooperatif Destek Programı) uygulamaları ve Ticaret Bakanlığı'nın diğer kooperatif destekleri,</li> <li>➤ Sosyal girişimcilik kapasitesinin artırılmasına yönelik destek,</li> <li>➤ Kırsal kalkınmada yerel ağ oluşturma ve işbirliğine dayalı girişimler,</li> <li>➤ Coğrafi işaretlerin artırılması, kooperatifçiliğin geliştirilmesi, kadınların hayata katılımı gibi konularda ulusal ve yerel politikalar geliştirilmesi,</li> <li>➤ İnternetin, özellikle de e-ticaretin avantajları,</li> <li>➤ Ulusal düzeyde çalışan başarılı STK'ların yerel proje girişimleri, örneğin TEMA'nın kırsal kalkınma çalışmaları.</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    | <ul style="list-style-type: none"> <li>➤ Büyükşehir belediyesi sistemine yeni geçecek illerin yaşadığı uyum sorunları ve Büyükşehir Belediyesi Kanunu'ndan kaynaklanan yönetsel sorunlar,</li> <li>➤ LEADER yaklaşımının uygulanmasını etkileyecek düzeyde göç hareketleri.</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |

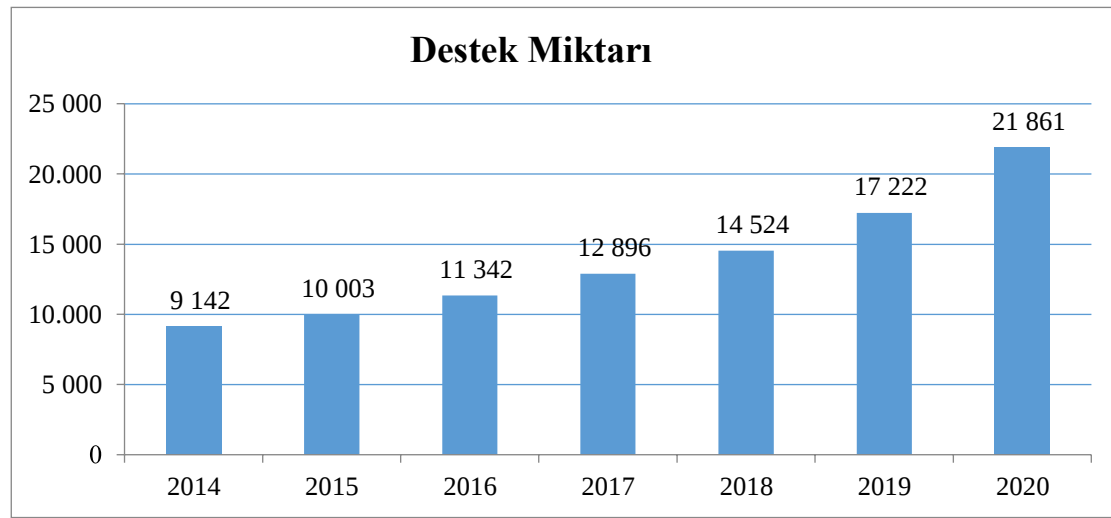
## 5. DAHA ÖNCEKİ MÜDAHALELERİN TEMEL SONUÇLARI

### 5.1. Daha Önceki Ulusal Müdahalenin Temel Sonuçları; Transfer Edilen Tutarlar, Değerlendirmelerin Özeti veya Alınan Dersler

Ulusal müdahaleler tarımsal destekler, kırsal kalkınma hibeleri, Türkiye'nin belirli bölgelerinde uygulanan bölgesel kalkınma programları, altyapı destekleri ve tarımsal krediler olarak gruplandırılabilir.

2014-2020 döneminde, tarımsal destek ve kırsal kalkınma hibeleri için toplam 92.2 milyon TL doğrudan ödeme sağlanmıştır. Kullandırılan tutarda her yıl düzenli bir artış görülmektedir(Şekil 5). Tarımsal sübvansiyonlar ve kırsal kalkınma hibeleri için yapılan ödemelerdeki artış 2019 ve 2020 yılları için belirgindir.

#### Şekil 5. Tarımsal ve kırsal kalkınma destek tutarları (milyon TL)



Kaynak: TAGEM

Ulusal müdahaleler aşağıda özetlenmiştir.

#### Tarımsal Destekler

Ulusal bütçeden sağlanan tarımsal desteklerin amacı, tarım sektörünün temel sorunlarının çözümüne katkıda bulunmak, uygulanan politikaların etkinliğini artırmak ve sektörün bu politikalara uyumunu kolaylaştırmaktır. Tarımsal destekleme politikaları, ekonomik ve sosyal etkinlik ve verimlilik koşullarını karşılayacak programlar aracılığıyla uygulanmaktadır. Ödemeler, bütçe imkânları çerçevesinde gerekli denetim ve kontrollerin tamamlanmasının ardından ve programların kalitesine bağlı olarak gerçekleştirilmektedir.

Tarımsal destekler temel olarak şunlardan oluşmaktadır: Alan Bazlı Destekler, Fark Ödemesi Desteği, Hayvancılık Desteği, Tarım Sigortası Desteği, Telafi Edici Ödemeler Kapsamındaki Destekler, Diğer Tarımsal Amaçlı Destekler ve Kırsal Kalkınma Destekleri. Bu destek kalemleri üretimin sürdürülmesini ve işletmelerin devamlılığını sağlamaktadır. Alan bazlı destekler kapsamında sunulan mazot ve gübre desteği ile hayvancılık destekleri kapsamında sunulan yem bitkileri üretim desteği, buzağı desteği ve süt desteği özellikle işletmelerin sürdürülebilirliğine ve verimliliğine katkı sağlamaktadır.

### Kırsal Kalkınma Destekleri

Kırsal kalkınma desteklerinin temelini oluşturan Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı, 2006 yılından bu yana uygulanmakta olan bir hibe programıdır. Bu programın amacı kırsal alanlarda gelir ve sosyal standartları iyileştirmek, tarım ve sanayi arasında entegrasyonu sağlamak, alternatif gelir kaynakları oluşturmak, halihazırda yürütülen kırsal kalkınma faaliyetlerinin etkinliğini artırmak, altyapıyı iyileştirmek, girişimcilik kapasitesini geliştirmek ve başta AB fonları olmak üzere uluslararası kaynaklardan yararlanma kapasitesi oluşturmaktır. Her yıl Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından hazırlanan ve Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren tebliğlerle uygulanmaktadır.

Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı kapsamında; ekonomik yatırımlar, tarımsal altyapı yatırımları desteklenmektedir. Makine ve ekipman alımları 2014 yılı sonuna kadar, toplu basınçlı sulama sistemleri ise 2012 yılı sonuna kadar desteklenmiştir. Ekonomik yatırımlar ve kırsal ekonomik altyapı yatırımları kapsamında 2006-2020 döneminde yatırımların %50'si hibe ile desteklenmiş; tamamlanan 11.556 proje ile toplam 3,1 milyar TL hibe sağlanmıştır. Yararlanıcıların hibelerden yararlanabilmeleri için bir yatırım planı sunmaları gerekmektedir.

Bu destekler hasat sonrası ürün kayıplarının azaltılmasına, gıda güvenliğinin iyileştirilmesine, ekipman modernizasyonu ile gıda işleme tesislerinin rekabet gücünün artırılmasına, proje tekliflerinin hazırlanması için kapasite geliştirilmesine ve kırsal alanda istihdamın artırılmasına katkıda bulunarak IPARD Programı uygulamasını tamamlayıcı bir rol üstlenmektedir.

### Bölgesel Kalkınma Girişimleri

Tarımsal destekler ve kırsal kalkınma desteklerine ek olarak, Türkiye'de bölgesel kalkınmayı sağlamak için bazı programlar uygulanmaktadır.

**Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP )**, Bölgesel Kalkınma Programları listesinin başında yer almaktadır. GAP uygulama illeri Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak'tır. Bölgesel Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından uygulanan programın bir parçası olarak, bölgenin sosyo-ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmayı amaçlayan çeşitli sektörlerde projeler yürütülmektedir.

GAP Bölgesi'nde 2019 yılı sonuna kadar 571.591 hektar alan sulamaya açılmıştır. Ilısu Barajı ve HES Projesinin 2020 yılında tamamlanmasıyla GAP enerji projelerindeki gerçekleşme oranı %90'ı aşmıştır. GAP kapsamında tamamlanan HES'lerin işletmeye alınmalarından 2019 yılı sonuna kadar ürettikleri elektrik enerjisi 473,3 milyar kWh olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca GAP Bölgesi'nde sulama projeleri ile eş zamanlı olarak yürütülen arazi toplulaştırma ve tarla içi geliştirme hizmetleri ile 2,49 milyon ha alanda toplulaştırma çalışmaları tamamlanmıştır.

Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayide Entegre Kaynak Verimliliği Projesi kapsamında 43 işletmede değer zinciri analizi yapılmış, veri derleme ve mülakat çalışmaları gerçekleştirilmiştir. 11 proje Tarıma Dayalı Sanayide Entegre Kaynak Verimliliği Mali Destek Programı tarafından desteklenmiştir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Kullanımı ve Enerji Verimliliğinin Artırılması Projesi, bölgenin "yeşil enerji bölgesi" imajı kazanmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla 2014-2019 döneminde; GAP Bölgesi'nde Hayvansal Atık Kökenli Model Biyogaz Tesisi, Güneş Pili Sulama Kanalı Pilot Projesi, Sürdürülebilir Yeşil Prefabrik Yapı Uygulama Projesi ve Karbon Nötr Ekonomiye Geçiş Projesi olmak üzere 10 alt proje desteklenmiştir.

Entegre Kırsal Kalkınma Programı kapsamında, çok sektörlü proje uygulamalarını sağlamak amacıyla 28 ilçede alt bölgesel kırsal kalkınma planları ve bu planlarda öngörülen alt projeler hazırlanmıştır. 311 alt proje; kapasite geliştirme amaçlı eğitim, örgütlenme, pazarlama, tarım ve bitkisel üretimin geliştirilmesi, içme suyu, kırsal turizm, girişimciliğin ve istihdamın artırılması ve sosyal kalkınma gibi başlıklar altında desteklenmiştir. Projelerden 36.380 kişinin faydalanması ve 16.374 kişinin istihdam edilmesi sağlanmıştır. Tarımsal Eğitim ve Yayım Projesi kapsamında kapasite geliştirme eğitimleri, demonstrasyonlar, teknoloji kullanımı, örgütlenme, pazarlama ve marka oluşumuna yönelik proje ve faaliyetler desteklenmiştir.

GAP Bölgesi Turizm Master Planı hedefleri doğrultusunda bölgenin tanıtımı, markalaşması ve turizme yönelik fiziki altyapının güçlendirilmesine yönelik projeler yürütülmektedir. GAP Bölgesi Turizm Odaklı Tanıtım ve Markalaşma Projesi, 9 GAP ilinden oluşan bölgenin tek bir isim altında markalaşması ve bütüncül bir yaklaşımla önemli ve sürdürülebilir bir turizm merkezine dönüşmesine yönelik faaliyetler yürütmektedir. GAP Bölgesi Turizm Fiziki Altyapısının Güçlendirilmesi Projesi ile Göbeklitepe, Zerzevan ve Dara Antik Kenti gibi Türkiye ve dünya tarihinde önemli yeri olan yapıların restore edilerek değerlendirilmesine yönelik destekler sağlanmıştır. GAP çerçevesinde 2002-2019 döneminde tarım, sanayi, çevre, kültür-turizm, sosyal vb. sektörlerde uygulanan projelerle 2020 yılı fiyatlarıyla yaklaşık 1,5 milyar TL'lik bir kaynak bölgenin kalkınması için kullanılmış ve söz konusu sektörlerdeki birçok proje desteklenmiştir.

GAP'a ek olarak yürütülen bölgesel kalkınma projeleri Doğu Anadolu Projesi (DAP), Doğu Karadeniz Bölgesi Projesi (DOKAP) ve Konya Ovası Projesi'dir (KOP). Bu projeler Bölge Kalkınma İdare Başkanlıkları tarafından da yürütülmektedir.

**DAP kapsamında** 2013-2020 döneminde 1.723 proje (tarımsal sulama projesi, canlı hayvan pazarı ve kesimhane projesi, bitkisel üretim altyapısının geliştirilmesi projesi, Tarihi Kent Bölgelerinin Canlandırılması Projesi, Okuma Kültürünün Geliştirilmesi Projesi, güneş enerjisi projesi) desteklenmiş olup, 2020 yılında toplam harcama yaklaşık 1,3 milyar TL'dir. DAP uygulama illeri Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkari, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Sivas, Tunceli ve Van'dır.

**DOKAP kapsamında** arıcılığın geliştirilmesi, çiğ süt toplama altyapısının geliştirilmesi, sulama projesi, Tıbbi ve Aromatik Bitki Yetiştiriciliğinin Yaygınlaştırılması Projesi, vermikompost üretiminin yaygınlaştırılması, istiridye mantarı üretiminin yaygınlaştırılması projesi, Organik Havzalarda Organik Üretimin Geliştirilmesi projeleri yürütülmüştür. Ekonomik ömrünü tamamlamış 216 da arazide yeni fındık bahçeleri kurulmuştur. DOKAP

Uygulama illeri; Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Samsun, Tokat, Trabzon Amasya ve Çorum'dur.

**KOP kapsamında** 2016-2017 döneminde ilçe bazlı bir destek modeli için fizibilite çalışması yapılmıştır. KOP Kırsal Kalkınma Programı pilot proje destekleri 2016 yılında başlatılmış ve 2020 yılını da kapsayan proje kapsamında 8 ilde 172 projeye toplam 81,5 milyon TL hibe sağlanmıştır. Hayvancılık Altyapısının Geliştirilmesi ve Tarımsal Araştırma Programları yürütülmüştür. Hayvan sağlığı ve hayvan hastalıklarının kontrolüne yönelik altyapının geliştirilmesi, hayvansal ürünlerin ticaretinin geliştirilmesi ve katma değerinin artırılması, hayvan refahının sağlanması ve yetiştiricilerin yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik projeler desteklenmektedir. KOP uygulama illeri Aksaray, Karaman, Konya, Niğde, Nevşehir, Yozgat, Kırıkkale ve Kırşehir'dir.

**Bölgesel Kalkınma Ajansları** da kendi bölgelerindeki yatırımlar için mali destek sunmaktadır. 2020 yılı itibarıyla 26 kalkınma ajansı Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi'ne uygun olarak kalkınma ajansı gelişme planlarını, sektör stratejilerini ve Sonuç Odaklı Programlarını (SOP) oluşturmuş olup 2020-2023 yılları arasında 12 kalkınma ajansı yukarıda belirtilen SOP'lar kapsamında kırsal kalkınma ile doğrudan ilgili faaliyetleri içeren projeleri yürütecektir.

**Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı (SOGEP )** 2019 yılından bu yana Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından uygulanmaktadır. Program kapsamında, yerel dinamikleri harekete geçirerek yoksulluk, göç ve kentleşmeden kaynaklanan sosyal sorunların giderilmesi, değişen toplumsal yapıdan kaynaklanan ihtiyaçların karşılanması, toplumun dezavantajlı kesimlerinin ekonomik ve sosyal hayata daha aktif katılımının sağlanarak istihdamın artırılmasına yönelik projeler desteklenmektedir. Program kapsamında 2019 ve 2020 yıllarında 81 ilde 232 projeye 332 milyon TL kaynak tahsis edilmiştir. Kırsal üretim faaliyetleri kapsamında 28 projeye yaklaşık 37 milyon TL destek sağlanmış ve bugüne kadar 45 milyon TL'lik bir kaynak seferber edilmiştir.

#### Altyapı Destekleri

**Su, Kanalizasyon ve Altyapı Projesi:** SUKAP, İller Bankası tarafından belediyelerin su, kanalizasyon ve altyapı projelerini desteklemek amacıyla yürütülen ve 2011 yılında çalışmalarına başlanan bir projedir. Belediyelerin Su, Kanalizasyon ve Altyapı Projesi (SUKAP) kapsamında 1.340 tahsis için 11 milyar 559 milyon TL kredi ve hibe sağlanmıştır.

**Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (KÖYDES):** Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından yürütülen Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (KÖYDES) köylerdeki altyapı inşaat yatırımlarını desteklemektedir. Program 2005 yılından bu yana uygulanmakta olup, 2005-2020 yılları arasında toplam 15,2 milyar TL ödenek tahsis edilmiştir. Programın temel amacı, köy yollarının yapımı, içme suyu temini, atık su toplama ve arıtma sistemlerine yönelik yatırımların finanse edilmesi yoluyla köylerdeki yaşam koşullarının iyileştirilmesidir.

## **5.2. AB Yardımının Temel Sonuçları, Transfer Edilen Tutarlar, Değerlendirmelerin Özeti veya Alınan Dersler**

### **IPARD 2014-2020**

IPARD II döneminde, başvuru sahiplerinin profilinin iyileştiği (başvuru sayısının arttığı), IPARD programı ile kırsal kalkınma ve tarım konusundaki farkındalık ve bilgi düzeyinin yükseldiği ve daha iyi örgütlenmiş yerel toplulukların kırsal alanların kalkınmasına katılımının güçlendiği gözlemlenmiştir.

IPARD programı ile ortaya çıkan girişimcilik ve yerelden kaynaklanan gelişme kültürü, katma değeri yüksek, kaliteli ürünler ve kırsalda yer alacak alternatif ekonomik faaliyetlerle, kırsal yaşamı hem ekonomik hem de sosyal olarak dönüştürme konusunda önemli katkılar sunmaktadır. Yatırım tedbirleri IPARD I döneminde de uygulandığı için yararlanıcılar tarafından iyi bilinmektedir. Ancak IPARD II döneminde uygulamaya konulan tedbirler yararlanıcılar tarafından da benimsenmiştir. Tarım-çevre-iklim ve Organik Tarım tedbiri pilot uygulama olarak başlamıştır. IPARD II Programı kapsamında uzun bir hazırlık süreci geçiren LEADER tedbiri akredite edilmiştir. Türkiye, AB adayları arasında Tarım-çevre-iklim ve LEADER tedbirlerini uygulamaya başlayan ilk ülkedir. Üreticileri desteklemek için bölgesel düzeyde uygulanan projeler/destekler IPARD Programı açısından tamamlayıcı bir rol üstlenmektedir. IPARD göstergelerinin karşılanmasına yönelik kazanımlar Tablo 35'te belirtilmiştir.

**Tablo 35. IPARD Programının İlerlemesi (31.12.2020 itibariyle)**

| <b>Tedbir</b>                                                                                                    | <b>Çıktı / Sonuç Göstergeleri</b>                                                                 | <b>2020 yılında gerçekleşen</b> | <b>Toplam Gerçekleşen-2014'ten 2020 yılına kadar kümülatif</b> |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------|----------------------------------------------------------------|
| <b>Tarım İşletmelerinin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar</b>                                               | Desteklenen Proje Sayısı                                                                          | 185                             | 632                                                            |
|                                                                                                                  | Modernizasyon projesi gerçekleştiren işletmelerin sayısı                                          | 154                             | 574                                                            |
|                                                                                                                  | Aşamalı olarak AB standartlarına yönelik gelişme gösteren işletme sayısı                          | 154                             | 574                                                            |
|                                                                                                                  | Toplam yatırım hacmi (€)                                                                          | 31 157 004                      | 149 081 403                                                    |
| <b>Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması ile İlgili Fiziki Varlıklara Yönelik Yatırımlar</b> | Desteklenen Proje Sayısı                                                                          | 112                             | 253                                                            |
|                                                                                                                  | Modernizasyon projesi gerçekleştiren işletmelerin sayısı                                          | 67                              | 157                                                            |
|                                                                                                                  | Aşamalı olarak AB standartlarına yönelik gelişme gösteren işletme sayısı                          | 67                              | 157                                                            |
|                                                                                                                  | Yaratılan istihdam sayısı                                                                         | 701                             | 2 309                                                          |
|                                                                                                                  | Toplam yatırım hacmi (€)                                                                          | 67 585 826                      | 137 882 726                                                    |
| <b>Tarım-Çevre-İklim ve Organik Tarım</b>                                                                        | Sözleşme Sayısı                                                                                   | 91                              | 92                                                             |
|                                                                                                                  | Çevresel konularda sözleşme altına alınmış tarım arazisi (hektar)                                 | 1 061                           | 2 127                                                          |
|                                                                                                                  | Toplam destek hacmi (€)                                                                           | 251 972                         | 597 913                                                        |
| <b>LEADER</b>                                                                                                    | Yerel Eylem Grubu Sayısı (YEG'ler)                                                                | 50                              | 50                                                             |
|                                                                                                                  | YEG'lere sağlanan toplam destek hacmi                                                             | 1 000 952                       | 1 000 952                                                      |
| <b>Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme</b>                                                | Desteklenen Proje Sayısı                                                                          | 1 537                           | 3 688                                                          |
|                                                                                                                  | Kırsal alanlarda ilave veya çeşitlendirilmiş gelir kaynakları geliştiren ekonomik teşebbüs sayısı | 1 356                           | 3 075                                                          |
|                                                                                                                  | Yaratılan istihdam sayısı                                                                         | 1 535                           | 9 382                                                          |
|                                                                                                                  | Toplam yatırım hacmi (€)                                                                          | 96 190 965                      | 191 252 804                                                    |
| <b>Teknik Destek</b>                                                                                             | Faaliyet sayısı                                                                                   | 9                               | 31                                                             |
|                                                                                                                  | Toplam destek hacmi (€)                                                                           | 163 127                         | 881 859                                                        |

Kaynak: TKDK İzleme Tabloları - G3 Sekmesi (31.12.2020)

Tablo 35 'te yansıtılan rakamlar, IPARD yararlanıcılarının IPARD I ile başlayan IPARD projeleri ve mekanizmaları ile ilgili deneyimlerinin IPARD II'de çok sayıda başarılı projeye dönüştüğünü göstermektedir. Bu deneyim, IPARD desteği alanların proje hazırlama, şeffaflık ve sürdürülebilirlik konularında önemli bir ilerleme kaydetmelerini sağlamıştır. Öğrenme sürecinin bu etkileri, IPARD programlarının uygulanmasından sorumlu kamu yönetimi birimleri düzeyinde de gözlemlenmiştir. Kazanılan deneyim sayesinde idare, uygulamadaki sorunları erken aşamalarda tespit edip tanımlayabilmiş ve bu sorunları gidermek için gerekli önlemleri alabilmiştir.

2014-2020 döneminde karşılaşılan sorunlar ve alınan önlemler aşağıda özetlenmiştir:

- Programın uygulanmasını etkileyen eksiklikleri gidermek ve yararlanıcıların IPARD fonlarını daha etkin kullanmalarını sağlamak amacıyla Programda değişiklikler yapılmıştır. Programın başlatıldığı tarihten bu yana ciddi miktarlarda bütçe kesintileri ve transferler olmuştur, bu nedenle hedef ve göstergeler yeni miktarlarla orantılı olarak güncellenmiştir. Daha fazla sayıda yararlanıcının fonlardan yararlanmasını sağlamak amacıyla, üretici örgütleri veya üretici örgütünün hakim ortak olduğu tüzel kişiler tarafından yapılan başvurulara daha fazla teşvik veya sıralamada öncelik verilmesi sağlanmıştır.
- Prosedürlerin anlaşılmasında karşılaşılan sorunlar IPARD II döneminde de devam etmiş ve prosedürler basitleştirilmiştir.
- Harcama listelerinin güncellenmesi ihtiyacı ortaya çıkmış ve listeler bu doğrultuda güncellenmiştir; örneğin, makine parkları için uygun harcamalar listesi, sektörün değişen tüm ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla sürekli olarak güncellenmelidir.
- Diğer kurumlar tarafından getirilen mevzuat değişikliklerinden kaynaklanan sorunlar tespit edilmiş ve Programın uygulanmasını etkileyen faktörler çözüme kavuşturulmuştur; örneğin, lisanssız yenilenebilir enerji tesisleri için azami sınıra ilişkin mevzuat değişikliklerini takiben, IPARD II programının yenilenebilir enerji sektöründeki yatırım kapasitesini artırmak için buna göre değiştirilmesi gerekmiştir.
- COVID-19 pandemisinin etkisini en aza indirmek için gerekli önlemler alınmıştır; örneğin, herhangi bir belgenin alınması için gereken sürenin genel olarak uzatılması nedeniyle gerekli belgelerin sunulması için ek süre sağlanması gibi.
- Yararlanıcılar arasında farkındalığın artırılması, bakanlık personelinin kurumsal kapasitesinin geliştirilmesi ve (diğer yatırım tedbirlerine kıyasla farklı bir mantığa sahip olan) Tarım-Çevre-İklim Tedbirinin uygulanmasına ilişkin hazırlıklar zaman almış ve program uygulamasının daha yavaş başlamasında etkili olmuştur. Gerekli hazırlıkların tamamlanmasının ardından, 21.12.2016 tarihli Komisyon yazısı ile bütçe uygulama görevleri devredilen "Arazi Örtüsü Yönetimi ve Toprak Erozyonu Kontrolü" alt tedbiri, önceden belirlenen pilot ilçede başlatılmıştır.

IPARD II döneminde uygulama aşamasında karşılaşılan sorunlardan bazı dersler çıkarılmıştır. Programın yararlanıcıların ihtiyaçlarına uygun olması ve prosedürlerin açık ve kolay uygulanabilir olması gerektiği anlaşılmıştır.

COVID-19 gibi ani gelişen durumlar karşısında kurumlar arası işbirliğinin ve hızlı karar alma ve uygulamanın önemi anlaşılmıştır. IPARD Programının diğer kurumların sorumluluğunda olan mevzuat değişikliklerinden etkilendiği ve bunların takip edilmesinin önemi ortaya çıkmıştır. Uygulanacak yeni tedbirlerin/yaklaşımların hazırlık sürecinin ve bunların yararlanıcılar tarafından benimsenmesinin zaman aldığı konusunda deneyim kazanılmıştır.

#### IPA-I Politika Alanı

Avrupa Birliği Başkanlığı, IPA II (2014-2020) dönemi 1. Politika Alanı olan "Avrupa Birliği Üyeliğine Hazırlık Reformları" kapsamında Sivil Toplum alt sektörü ve Temel Haklar alt alanının yönetiminde lider kurum olarak görev yapmaktadır. Her iki sektörde de fon tahsisi, diğer yıllık sektörleri de kapsayacak şekilde hazırlanan yıllık fon anlaşmaları yoluyla gerçekleştirilmektedir. Bu sektörlerde kırsal kalkınma ile ilgili herhangi bir proje yürütülmemiştir.

#### IPA-II Politika Alanı: Sosyo-ekonomik ve Bölgesel Kalkınma

*Çevre ve İklim Eylemi Sektör Operasyonel Programı:* IPA Çevre Sektörü kapsamında finanse edilecek Çevresel Altyapı Yatırım ve Kapasite Geliştirme Projeleri için sağlanan fonların yönetiminden Çevre ve Şehircilik Bakanlığı sorumludur. 2014-2020 dönemi için tahsis edilen toplam bütçe 332,4 milyon Euro'dur.

*Ulaştırma Sektörü Operasyonel Programı:* Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından yönetilen Programın genel amacı, AB Standartlarına uygun, rekabetçi, erişilebilir ve sürdürülebilir bir ulaşım sistemi ile ekonomik ve sosyal kalkınmaya ve AB entegrasyonuna katkıda bulunmaktır. USOP kapsamında toplam 350,40 milyon Euro IPA bütçesi taahhüt edilmiş olup, geliştirilen projeler desteklenmektedir.

*Enerji Operasyonel Programı:* Enerji sektörünün önde gelen kurumu Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'dır. IPA II döneminde, "Türkiye için 2014-2020 Dönemi Endikatif Strateji Belgesi"nde enerji sektöründe AB hibeleri ile desteklenecek üç öncelik alanı belirlenmiştir: (1) Piyasa Entegrasyonu ve Altyapı geliştirme, (2) Yenilenebilir Enerji ve Enerji Verimliliği ve (3) Nükleer Güvenlik. Ancak, Nükleer Güvenlik konuları daha sonra Nükleer Güvenlik İşbirliği Aracı (INSC) kapsamında değerlendirilmiş ve bu nedenle IPA II Enerji Sektörü Programı kapsamından çıkarılmıştır. Diğer iki öncelik alanında, 49 milyon Euro'su IPA II Enerji Sektörü Programı kapsamındaki AB hibelerinden oluşan toplam 53,4 milyon Euro değerinde 15 proje desteklenmiştir.

*Rekabetçilik ve Yenilik Operasyonel Programı (RYOP):* Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (STB) bu Operasyonel Programın geliştirilmesi, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesinden sorumlu kurumdur. Program Türkiye'nin tüm illerinde uygulanmaktadır. Önceki IPA döneminden farklı olarak RYOP, Ar-Ge ve inovasyon odaklı projeleri desteklemek üzere tasarlanmıştır. 2017'de ve 2019'da yapılan teklif çağrıları sonucunda, Ekim 2020 itibariyle RYOP kapsamında toplam bütçesi 250 milyon Euro olan 39 proje bulunmaktadır. RYOP

projelerinin yararlanıcıları sektörü temsil eden kar amacı gütmeyen kurumlar, üniversiteler ve araştırma kuruluşlarıdır.

**IPA-III. Politika Alanı: İstihdam, Sosyal Politikalar, Eğitim, Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Teşviki ve İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi**

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İstihdam, Eğitim ve Sosyal Politikalar Sektör Operasyonel Programı'nda (İESP SOP) Program Otoritesi ve Sözleşme Makamı olarak görev yapmaktadır. Sektör Operasyonel Programının bütçesi 323 milyon Euro olup, 48 milyon Euro Türkiye katkısı ve 275 milyon Euro AB katkısından oluşmaktadır. Sektör Operasyonel Programı çerçevesinde programlama faaliyetleri tamamlanmış ve toplam 23 operasyon (proje) onaylanmıştır. IPA II döneminde, İESP SOP kapsamında; İstihdam Eylemi (Eylem I: İstihdam) altında, mevsimlik tarımda çocuk işçiliğinin önlenmesi ve risk altındaki çocuklar ile ebeveynlerinin çeşitli hizmetlere erişiminin sağlanması amacıyla "Mevsimlik Tarımda Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi" projesi yürütülmüştür. Söz konusu proje ILO ile işbirliği içerisinde doğrudan hibe şeklinde tasarlanmış olup, Operasyon Tanımlama Belgesinin (OIS) onaylanmasının ardından uygulama aşamasına geçilmiştir.

**IPA-IV Politika Alanı: Tarım ve Kırsal Kalkınma**

*Tarım ve Kırsal Kalkınma - Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi Alt Sektörü* Türkiye, 2014-2020 yıllarını kapsayan IPA II döneminde Yıllık Programlar kapsamında Tarım ve Kırsal Kalkınma - Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi Alt Sektörü altında projeler yürütmeye devam etmiştir. AB katılım müzakereleri çerçevesinde Tarım ve Kırsal Kalkınma alanında atılacak adımlar IPA II döneminde de bu alt sektör altında desteklenmeye devam etmiştir. Ayrıca IPA I döneminde elde edilen idari, yasal ve kurumsal kapasite kazanımlarının etkisinin artırılması ve bu kazanımların sürdürülebilirliğinin sağlanması da bu alt sektör kapsamında geliştirilen projelerin temel hedefleri arasında yer almıştır. Bu dönemde IPARD II programı ile doğrudan ilişkili projeler Tablo 36'daki gibi sıralanabilir:

**Tablo 36. Kurumsal Kapasite Geliştirme Alt Sektörü Kapsamında Yürütülen IPARD Projeleri**

| Projenin Adı                                                                                                                                                       | İlişkili Program | Bütçe (EUR) |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------|-------------|
| Türkiye'de IPARD II Programı Danışmanlık Hizmetleri Kapasite Kullanım Teknik Destek Projesi                                                                        | IPA II - 2014    | 1 025 100   |
| AB Çevre ve Hijyen Standartları ve IPARD Desteği Konusunda Gıda İşleme Sektörü ve Çiftçilerin Farkındalığının Artırılması Teknik Destek Projesi                    | IPA II - 2015    | 800 000     |
| Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu'nun (TKDK) Risk Yönetimi ve Kontrol Faaliyetlerinin Uygulama Kapasitesinin Güçlendirilmesi için Teknik Destek Projesi | IPA II – 2016    | 800 000     |

Kaynak: AB Başkanlığı

Öte yandan, Tablo 37 'de yer alan projeler de IPA II kapsamında finanse edilmektedir. Bu projeler, 11. Fasıl için kurumsal kapasitenin desteklenmesini ve Türkiye'nin Tarım politikasının Ortak Tarım Politikası (OTP) ile uyumunun sağlanmasını amaçlamaktadır.

**Tablo 37. 11. Fasıl ve OTP için Kurumsal Kapasite Geliştirme Alt Sektörü Kapsamında Yürütülen Projeler**

| Projenin Adı                                                                                        | İlişkili Program | Bütçe (EUR) |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------|-------------|
| Ortak Pazar Gerekliliklerine Uyum Sağlanması Amacıyla Strateji Geliştirilmesi Teknik Destek Projesi | IPA II - 2014    | 962 068     |
| Ortak Piyasa Düzeni Gerekliliklerine Uyum için Strateji Geliştirilmesi Teknik Destek Projesi        | IPA II - 2014    | 2 000 000   |
| FADN: Hedef 2020 Teknik Destek Projesi                                                              | IPA II - 2016    | 2 000 000   |

Kaynak: AB Başkanlığı

IPA II döneminde Avrupa Komisyonu tarafından uygulanan fon kesintileri nedeniyle, Tarım ve Kırsal Kalkınma - Kurumsal Kapasite Geliştirme alt sektörüne ayrılan fonlarda da bir azalma olmuştur. IPA II kapsamında bu alt sektörde yürütülen projelerin toplam bütçesi, Fasıl 12 Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Politikası ve Fasıl 13: Balıkçılık kapsamında yürütülen projeler de dahil olmak üzere 45 milyon Euro'dur.

#### IPA-V Politika Alanı: Bölgesel ve Sınır Ötesi İşbirliği

Türkiye, Bölgesel ve Sınır Ötesi İşbirliği bileşeni altında iki sınır ötesi işbirliği programının uygulanmasına katılmaktadır.

**Interreg-IPA Bulgaristan - Türkiye IPA Sınır Ötesi İşbirliği Programı:** Program alanı Türkiye'de Edirne ve Kırklareli illeri ile Bulgaristan'da Yambol, Burgaz ve Haskovo ilçelerini kapsamaktadır. Programın amacı, daha güçlü bir Avrupa işbirliği ve entegrasyonuna hizmet etmek amacıyla her iki ülkenin güçlü olduğu temel alanlara dayalı sürdürülebilir ve dengeli bir kalkınma sağlamaktır. Programın 2014-2020 dönemi bütçesi 29,54 milyon Euro olup, bu dönemde sürdürülebilir turizm ve çevrenin korunmasına yönelik projeler desteklenmiştir.

**ENI Karadeniz Havzası Sınır Ötesi İşbirliği Programı:** AB'nin Komşuluk Politikası kapsamında yürütülen bu çok taraflı işbirliği programına Türkiye'nin yanı sıra Ermenistan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Moldova, Romanya ve Ukrayna katılmaktadır. Ülkemizdeki program alanı Karadeniz kıyısındaki ve çevresindeki 25 ili kapsamaktadır. Program,

Karadeniz Havzası'nda yer alan ülkeler arasında ortaklıklar ve bölgesel işbirliği kurulmasını amaçlamaktadır. 2014-2020 dönemine ait program bütçesi yaklaşık 54 milyon Euro olup, bunun 49,03 milyon Euro'luk kısmı AB katkısıdır.

Sınır ötesi bölgesel kalkınma için yaratılan en büyük fayda, yararlanıcı ülkeler arasında oluşturulan ve güçlendirilen işbirliğidir. İşbirliğine değer katan temel kazanımlar kapasite geliştirme, farkındalık yaratma, güven/itibar inşası, bölgenin imajının iyileştirilmesi ve yeni faaliyetler için taahhütlerin güvence altına alınmasıdır.

### **5.3. Yürütülen Tek Taraflı ve Çok Taraflı Yardımın Temel Sonuçları, Transfer Edilen Tutarlar, Değerlendirmeler veya Alınan Dersler**

#### **Kırsal Dezavantajlı Alanlar Kalkınma Projesi**

Proje Uygulama Dönemi: 2019-2026

Finansman Kaynağı ve Yatırım Miktarı: IFAD (Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu), Yatırım Tutarı 98,1 milyon Euro

Proje Hedefi: Yüksek rakımlarda yaşayan toplulukların, özellikle de gençlerin ve kadınların yaşam standartlarının ve gelir düzeylerinin iyileştirilmesi ve pazara entegrasyonlarının artırılması. Bu amaçla öncelikle hedef grupların kümelenme yaklaşımı ile kolektif üretim yapmaları ve sorunsuz işleyen bir tarımsal değer zinciri yapısı ile iç ve dış pazarlara erişimleri sağlanacaktır. Program 2 projeyi kapsamaktadır: Doğu Akdeniz Kırsal Kalkınma Projesi (Adana, Mersin, Osmaniye; ve daha sonra dahil edilecek: Kahramanmaraş), Batı Karadeniz Kırsal Kalkınma Projesi (Sinop, Bartın, Kastamonu; ve daha sonra dahil edilecek: Çankırı)

#### **Göksu-Taşeli Havzası Kalkınma Projesi**

Proje Uygulama Dönemi: 2017-2023

Finansman Kaynağı ve Yatırım Miktarı: IFAD (Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu), Yatırım Tutarı 22,2 milyon Euro

Proje Hedefi: Karaman (Merkez, Başyayla, Sarıveliler ve Ermenek) ve Konya (Ahırılı, Bozkır, Taşkent, Hadim, Yalıhöyük, Akören ve Güneysınır) illerine bağlı 11 ilçedeki 238 dağ köyünün az gelişmiş bölgelerinde yaşayan kırsal nüfusun gelirinin artırılması ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi.

Bu projeler, tarımsal üretimin desteklenmesi, az gelişmiş ve kırsal dezavantajlı bölgelerde yaşayan kırsal nüfusun yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi ve ortak faaliyetlere katılımın artırılması yoluyla IPARD Programı uygulamaları açısından tamamlayıcı bir rol üstlenmektedir. Bu tür bir tamamlayıcılık, Göksu-Taşeli Havzası Kalkınma Projesi kapsamında yeni üzüm bağları veya meyve bahçeleri kurulması amacıyla tohum ve fidan dağıtımını destekleyen faaliyetlerle örneklendirilebilir. Projenin yararlanıcıları daha sonra IPARD desteğine başvurarak işlerini daha da geliştirmek isteyebilecek, örneğin meyve ve sebzeleri için soğuk hava depoları inşa etmek isteyebilecektir.

## 6. PROGRAMIN STRATEJİ VE HEDEFLERİNİN TANIMLANMASI

### 6.1. Mevcut Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisinin (UKKS) Tanımı

On Birinci Kalkınma Planı'na (2019-2023) göre, Türkiye sürdürülebilir kırsal kalkınma anlayışı ile üretici birlikleri ve aile işletmelerinin üretim kapasitesinin ve kırsal işgücünün istihdam edilebilirliğinin artırılmasını, kırsal toplumun yaşam kalitesinin yükseltilmesini, yoksullukla mücadeleyi ve refah düzeyinin artırılmasını ve nüfusun kırsal alanda tutulmasını hedeflemektedir.

Bu hedefler doğrultusunda 2021-2023 dönemini kapsayan UKKS-III belgesi, ulusal refah düzeyinin görece gerisinde kalan kırsal alanlardaki kalkınma dinamiklerinin sağlıklı bir şekilde belirlenmesini ve belirlenen stratejiler çerçevesinde bu alanlardaki ekonomik ve beşeri kaynak potansiyelinin harekete geçirilmesini amaçlamaktadır. Bu stratejiler, Türkiye'nin kırsal politika uygulamasındaki ulusal deneyimi doğrultusunda ve AB kırsal kalkınma politikaları dikkate alınarak geliştirilmiştir.

UKKS-III belgesinde, Tarım ve Orman Bakanlığı koordinasyonunda kamu sektörü, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları gibi paydaşları kapsayan anketler ve akademik çalışmalar doğrultusunda bir GZFT analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda nüfus ve göç, yerleşim alanları, kırsal alanda yerleşim, sürdürülebilir ve iklim dostu tarımsal üretim, işgücü ve istihdam, yoksulluk ve gelir dağılımı konularında tedbirler öngörülmüştür. Bu analize göre, UKKS-III belgesinde aşağıdaki konulara odaklanılmaktadır;

- Kırsal altyapı hizmetleri
- Çevre dostu tarımsal üretim yöntemleri,
- Gıda güvenliği
- Tedarik zinciri yönetimi
- Bilişim teknolojileri
- Kırsal-kent etkileşimi, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, üretici birlikleri, demografik yapı
- İşgücü piyasası
- Döngüsel ekonomi
- Göç ve yoksulluk
- Yenilenebilir enerji
- Doğal kaynak yönetimi
- AB Yeşil Mutabakatı ve iklim değişikliğine uyum

UKKS'nin uygulanması hususunda bir dizi araç ve faaliyetten yararlanılacaktır:

#### a. Ulusal kaynaklar aracılığıyla yürütülen destek faaliyetleri

- Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından sağlanan Kırsal Kalkınma için Tarımsal Destek.

- İl Özel İdareleri tarafından yürütülen Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (KÖYDES).
- Kalkınma Ajansları aracılığıyla yürütülen Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı (SOGEP).
- Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) il müdürlükleri tarafından sunulan KOSGEB Desteği.
- Bölge Kalkınma İdareleri (BKİ) tarafından sağlanan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Doğu Anadolu Projesi (DAP), Doğu Karadeniz Bölgesi Projesi (DOKAP) ve Konya Ovası Projesi (KOP) gibi Bölgesel Kalkınma Destekleri.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından sağlanan Yoksulluğun Azaltılması Desteği.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından sağlanan Çevre Altyapısı ve Çevre Koruma Desteği.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yürütülen Katı Atık Programı Projesi (KAPP).
- İLBANK (İller Bankası) tarafından yürütülen Su, Kanalizasyon ve Altyapı Projesi (SUKAP).

#### **b. Uluslararası kuruluşların destek faaliyetleri**

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) kapsamında yoksullukla mücadele, çevrenin korunması, kadınların güçlendirilmesi, ulusal kapasitenin geliştirilmesi, yönetim ve katılımcı demokrasi, sosyo-ekonomik ve bölgesel eşitsizliklerin azaltılması ve toplumsal cinsiyet eşitliği alanlarında proje bazlı destekler sunulmaktadır.

#### **c. IPARD Program Desteği**

Tarım sektörünün rekabet gücünün artırılması ve kırsal alanların sürdürülebilir kalkınması, temel amaçlarından biri aday ülkelerin tarım ve kırsal kalkınma politikalarını AB müktesebatına uyumlu hale getirmek ve onları Ortak Tarım Politikasının uygulanması ve yönetimi için hazırlamak olan IPARD Fonu aracılığıyla desteklenmektedir.

IPARD çerçevesinde, tarımsal işletmelere yönelik yatırımlar ile tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasına yönelik yatırımlar, üretici gruplarının kurulmasına yönelik destekler, çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi, LEADER Yaklaşımı, tarım-çevre-iklim ve organik tarım tedbiri, ormanların korunması gibi birçok tedbirin yanı sıra kırsal kamu altyapısına yönelik yatırımlar ile eğitim ve danışmanlık hizmetlerine yönelik destekler sağlanabilmektedir. Bu destekler sadece kırsal alanlara yönelik olduğu için kırsal kalkınmayı doğrudan destekleyen faaliyetleri içermektedir. IPARD, özellikle ulusal desteklerin ulaşmadığı bölgelere ve potansiyel yararlanıcılara ulaşmayı hedeflemektedir. Bu nedenle, diğer ulusal desteklerle birlikte kırsal kalkınmayı desteklemek için eksiksiz bir fırsatlar çerçevesi sunmaktadır.

Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü

(Yönetim Otoritesi) tarafından hazırlanan 2007-2013 IPARD-I programı, ödemededen sorumlu IPARD Ajansı olarak akredite edilen Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) aracılığıyla uygulanmıştır. 2014-2020 dönemini kapsayan IPARD-II tamamlanmak üzeredir.

IPARD-I döneminde Türkiye'ye tahsis edilen fonların tamamına yakınının yatırımcılar tarafından kullanılması sağlanmış ve 10.697 projeye 3.152.896.051 TL destek ödemesi yapılmıştır. 2023 yılında tamamlanacak 2014-2020 IPARD-II döneminde 2020 yılı sonu itibariyle 5.405 projeye 1.924.126.978 TL destek ödemesi yapılmıştır. Sonuç olarak, 2020 yılı sonu itibariyle, IPARD-I ve IPARD-2 programları kapsamında 16.102 proje ile kırsal kalkınmaya 5.077.023.029 TL katkı sağlanmıştır.

UKKS-3 kapsamında belirlenen hedeflere ulaşılmasında hem ulusal hem de uluslararası destekler büyük önem taşımaktadır. Bilhassa, AB tarafından finanse edilen IPARD destekleri bu hedeflere ulaşılmasına büyük katkı sağlamaktadır.

## 6.2. İhtiyaçların Tespiti ve Genel Stratejinin Özeti

İhtiyaçların belirlenmesi, Programın 3. ve 4. başlıkları altında belirtilen Sektörel Analiz çalışması ve GZFT analizi temelinde yapılmıştır. Sektörel Analiz çalışması, Program hazırlıkları kapsamında bağımsız olarak yürütülmüştür. IPARD Programının hedefleri doğrultusunda belirlenen ihtiyaçlar aşağıda listelenen beş başlık altında toplanmıştır.

### Üretim

1. Çiftliklerin ve tarımsal gıda işletmelerinin AB'nin yeni mevzuatına ve standartlara uyumu.

Türkiye, AB mevzuatına uyum için uzun süredir çalışmalar yürütmektedir. Özellikle küçük ve orta ölçekli üreticilerin mevzuata uyum çalışmaları teşvik edilmektedir. "Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar" ve "Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması Konusunda Fiziki Varlıklara Yönelik Yatırımlar" tedbirleri ile bu çiftlikler ve işletmeler bu hususta desteklenmeye devam edecektir.

2. Tarım - gıda sektöründe rekabet gücünün artırılması.

Ticari tesislerin ve çiftliklerin çoğu küçük kapasitelere sahiptir. Aile işletmesi veya küçük çiftçilik olarak tanımlanan geçimlik işletmeler oldukça yaygındır. Sektörün rekabet gücünü artırmak ve ekonominin genel gelişimine katkıda bulunmak için işletmelerin kapasitelerinin artırılması gerekmektedir. "Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar" ve "Çiftlik Çeşitlendirme ve İş Geliştirme" tedbirleri bu amaca hizmet edecektir. Bu bağlamda, yeterli kurutma tesislerinin bulunmaması nedeniyle uygun olmayan koşullarda gerçekleştirilen ve insan sağlığı üzerinde zararlı etkilere neden olan kurutma işlemlerinin modernize edilmesi gerekmektedir. "Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması Konusunda Fiziki Varlıklara Yönelik Yatırımlar" başlıklı tedbir ile bu sorunun ele alınması amaçlanmaktadır.

3. Gıda işleme tesislerinde soğuk zincir, depolama ve hijyenik koşulların iyileştirilmesi ve hasat sonrası kayıpların azaltılması.

Tarımsal ürünlerdeki kayıp ve israfın önlenmesi amacıyla gıda işleme ve depolama tesislerinin iyileştirilmesi, gıda ürünlerinin uygun koşullarda toplanması, depolanması ve taşınması için soğuk zincirin oluşturulması/geliştirilmesi konuları "Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar" ve "Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması Konusunda Fiziki Varlıklara Yönelik Yatırımlar" tedbirleri kapsamında desteklenecektir. Bazı küçük ve orta ölçekli üreticilerin ve işleme tesislerinin ürünlerini tarladan sofraya hijyenik koşullarda üretmek ve işlemek için ihtiyaç duydukları temel ekipman da aynı şekilde desteklenecektir. Ayrıca paketleme, işleme ve depolama altyapılarının iyileştirilmesi de ürün kayıplarının azaltılmasında etkili olacaktır.

4. Çiftliklerde hayvan refahının iyileştirilmesi.

"Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar" tedbiri kapsamında çiftliklerin desteklenmesiyle, hayvan refahının iyileştirilmesine ilişkin AB mevzuatına uyum konusunda da ilerleme sağlanacaktır. Bu tedbir, daha iyi hayvan refahı koşullarının sağlanması amacıyla yeni hayvan tesislerinin kurulmasına ve mevcut yapıların iyileştirilmesine hizmet edecektir.

### **Kırsal Ekonomi**

5. Kırsal alanlarda daha fazla istihdam olanakları.

IPARD III çerçevesinde önerilen tüm tedbirler kırsal ekonominin gelişimini doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir. Kırsal ekonominin gelişmesi kırsal istihdamın artmasına yol açmakta ve böylece kırsal alanlardan kentsel alanlara göç önlenmekte veya en azından sınırlandırılmaktadır. "Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme" tedbiri doğrudan kırsal ekonominin geliştirilmesini ve tarıma alternatif kırsal alanlarda istihdamın artırılmasını amaçlamaktadır.

Bu tedbir kapsamında hane halkı gelirlerinin artırılması ve aşağıdaki alanlarda yeni iş imkânlarının yaratılması hedeflenmiştir:

- Bitkisel üretim, işleme ve pazarlamanın çeşitlendirilmesi,
- El sanatları ve zanaatkarlar tarafından yapılan katma değerli ürünlerin imalatı,
- Arıcılık, arıcılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması,
- Kırsal turizm,
- Çiftçilerin ortak kullanımı için makine parkları,
- Su ürünleri yetiştiriciliği.

6. Kısa tedarik zincirlerinin teşvik edilmesi.

"Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme" tedbiri kapsamında, araçların sayısı azaltılarak ve bu şekilde çiftçilerin gıda ve diğer ürün tedarikinden elde ettikleri fayda payı korunarak veya artırılarak kırsal ekonominin geliştirilmesi için kısa tedarik zincirleri desteklenecektir.

7. Küçük çiftçilere destek.

Küçük çiftçiler olarak da tanımlanan geçimlik aile işletmelerinin sadece yarattıkları istihdam için değil, aynı zamanda kırsal alanların ve ekonomilerinin korunması ve çevre ve doğa koruma ile bağlantılı olanlar da dahil olmak üzere topluma çeşitli hizmetler sunmaya devam edebilmeleri için canlı tutulmaları açısından da desteklenmeleri gerekmektedir. Ayrıca, kırsal alanlardan kentsel alanlara göçün kontrolünde en kırılgan grubu oluşturan küçük çiftçilerin desteklenmesi kırsal kalkınma için önemli bir parametredir. Bu destek, "Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme" tedbiri kapsamında teşvik edilecektir.

**Doğal kaynaklar**

8. Biyoeçitliliğin yok olmasının önlenmesi.

Tarım biyoeçitliliğin kaybına katkıda bulunan birçok faktörden yalnızca biri olsa da, doğal çevrenin korunması açısından taşıdığı önem nedeniyle, bu türlerin varlığı açısından risk oluşturan faktörlerin ortadan kaldırılması yoluyla belirli kilit türlerin korunmasına katkıda bulunmak için çok iyi bir konuma sahiptir. "Tarım-Çevre-İklim ve Organik Tarım" kapsamında yeterli taahhütlerin uygulanması biyolojik çeşitliliğin korunmasına katkıda bulunacaktır.

9. Tarımsal toprak kaybının önlenmesi.

Başta toprak erozyonu olmak üzere, yetersiz tarım uygulamaları da dahil olmak üzere çeşitli nedenlerden kaynaklanan bazı çevresel olaylar, doğal kaynakların durumu için önemli bir risk teşkil etmekte ve aynı zamanda tarım alanlarının azalmasına yol açmaktadır. Bu nedenle, "Tarım-Çevre-İklim ve Organik Tarım" ve "Yerel Kalkınma Stratejilerinin Uygulanması - LEADER Yaklaşımı" tedbirleri tarımsal toprak kaybının önlenmesi amacına hizmet edecektir.

10. Su Kalitesinin Korunması.

Tarım-Çevre-İklim ve Organik Tarım tedbiri kapsamında, hem doğa hem de insan sağlığı için yıkıcı sonuçlara yol açan aşırı ve kontrolsüz gübre, herbisit ve pestisit kullanımı ve bu kullanımın kontrol altına alınması gerektiği konusunda farkındalığın artırılması amaçlanmıştır. "Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar" tedbiri de hayvan barınaklarının inşasını ve iyileştirilmesini desteklerken, gübrenin çevreye zarar vermesini önlemek için uygun şekilde depolanmasını ve yönetilmesini sağlayacaktır. Ayrıca, "Yerel Kalkınma Stratejilerinin Uygulanması - LEADER Yaklaşımı" tedbiri de paydaşların bu konudaki farkındalığını artıracaktır.

11. İklim değişikliğini azaltım ve iklim değişikliğine uyum.

İklim değişikliğinin başlıca nedeni atmosfere salınan sera gazlarıdır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artırılması, sera gazı üreten karbon bazlı enerji kullanımının azalmasına yol açacaktır. "Yenilenebilir enerji üretimi" "Kırsal Altyapı Yatırımları" ve "Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme" tedbirleri kapsamında desteklenecektir.

12. Gıda atıklarının geri dönüşümüne yönelik mekanizmaların geliştirilmesi.

"Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme" tedbiri, tüketilmeyen gıda fazlasının değerlendirilmesine yönelik mekanizmaların oluşturulmasını destekleyecektir. Bu mekanizma, gıda atıklarından evcil hayvan maması üretimi yapan işletmelerin kurulmasını ve modernizasyonunu destekleyecektir.

**Altyapı**

13. Kırsal altyapı tesislerinde enerji harcamalarının azaltılması.

"Kırsal Kamu Altyapısına Yatırımlar" tedbiri, yerel yönetimlerin atık su yönetimi tesislerinin işletme maliyetlerini azaltmaya yönelik yenilenebilir enerji yatırımlarını da destekleyecektir.

**Yatay Konular:**

14. Yerel kalkınma kapasitesinin geliştirilmesi.

Sürdürülebilir bir kırsal kalkınma için, LEADER tedbiri yerel aktörlerin karar alma mekanizmalarına entegre edildiği ve katılımcı bir yaklaşımla kırsal kalkınma hedeflerine ulaşmayı amaçlayan yenilikçi ve kapasite geliştirici bir yöntem olarak kırsal alanlara destek sağlayacaktır. Böylece, yerel kırsal kalkınma stratejilerinin ve eylem planlarının hazırlanmasına yerel aktörlerin katılımı sağlanacaktır.

15. İnovasyon ve Bilgi Transferinin Desteklenmesi

İnovasyonun sadece kentsel ekonomi için değil, tarım da dahil olmak üzere kırsal alanların kalkınması ve ekonomisi için de çok önemli bir unsur olduğu gelişen teknoloji ile birlikte daha da belirgin hale gelmiştir. Kırsal ekonominin gelişmesine, rekabet edebilirliğine ve modernizasyonuna katkıda bulunacak inovasyon ve bilgi transferini sağlayacak yatırımların desteklenmesi bir gerekliliktir. İnovasyon ve bilgi transferinin desteklenmesinin AB Yeşil Mutabakatı ve Döngüsel Ekonomi politikaları ile ilgili konuları kapsamı beklenmektedir. IPARD III çerçevesinde öngörüldüğü şekilde bilgi temelli tedbir(ler)in uygulamaya konulması olasılığı, IPARD III programının Türkiye uygulaması sırasında değerlendirilecektir.

**Tablo 38. Temel Kırsal Kalkınma İhtiyaçları ve Halen Yürürlükte Olan Tedbirleri Gösteren Özet Tablo**

| Tespit edilen ihtiyaç                                                                        | IPARD II                                                                                                                                                                                                                                        | IPA III                                     | Diğer donör – çok taraflı yardım                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                | Ulusal                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |
|----------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Üretim</b>                                                                                |                                                                                                                                                                                                                                                 |                                             |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
| 1. Çiftliklerin ve tarımsal gıda işletmelerinin AB'nin yeni mevzuatına ve standartlara uyumu | <p>Tedbir:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>Tarım İşletmelerinin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar,</li> <li>Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması Konusunda Fiziki Varlıklara Yönelik Yatırımlar</li> </ul> | -                                           |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 | <p>Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP) kapsamında yeni teknolojiler ve tarıma dayalı küçük ve orta ölçekli sanayi bu program kapsamında desteklenmektedir.</p> <p>Bölgesel Kalkınma Ajansları da kendi bölgelerindeki yatırımlar için mali destek sağlamaktadır. 2020 yılı itibarıyla 26 kalkınma ajansı kalkınma planları, sektör stratejileri ve Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS) çerçevesinde Sonuç Odaklı Programlar (SOP/SOP) oluşturmuş olup 2020-2023 yılları arasında 12 kalkınma ajansı söz konusu SOP'lar kapsamında kırsal kalkınma ile doğrudan ilgili faaliyetleri içeren projeleri yürütecektir.</p> |
| 2. Tarım - gıda sektöründe rekabet gücünün geliştirilmesi                                    | <p>Tedbir:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>Tarım İşletmelerinin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar</li> <li>Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanmasına İlişkin Fiziki Varlıklara Yatırımlar</li> </ul>          | Pencere 4, Rekabet gücü ve kapsayıcı büyüme | <p>Göksu-Taşeli havzası kalkınma projesi, Karaman ve Konya illerinin az gelişmiş bölgelerinde yaşayan kırsal nüfusun gelirini artırmayı ve yaşam kalitesini iyileştirmeyi amaçlamaktadır.</p> <p>Yaylalar Kırsal Kalkınma Projesi IFAD ve Ulusal Kaynaklar tarafından finanse edilmektedir ve daha yüksek rakımlı bölgelerde yaşayan toplulukların gelir seviyelerinin artırılması amacıyla</p> | <p>Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP) Ekonomik yatırımlar ve kırsal ekonomik altyapı yatırımları bu program kapsamında desteklenmektedir.</p> <p>Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında bölgenin sosyo-ekonomik kalkınmasına katkı sağlamak amacıyla 9 ilde birçok sektörde projeler yürütülmektedir.</p> <p>Doğu Anadolu Projesi (DAP) bölgesel bir projedir ve toplam 15 ili kapsamaktadır. Kırsal kalkınma faaliyetlerini destekleyerek sosyo-ekonomik kalkınmayı amaçlamaktadır.</p>                                                                                                                               |

|  |                                                                      |  |                                                                                                                          |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
|--|----------------------------------------------------------------------|--|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|  | <p>▪ Çiftlik faaliyetlerini n çeşitlendirilmesi ve iş geliştirme</p> |  | <p>2018-2026 döneminde Doğu Akdeniz ve Batı Karadeniz bölgelerindeki 6 ilde bir hibe programı olarak uygulanacaktır.</p> | <p>Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) 11 ilde uygulanmaktadır. Bu kapsamda arıcılığı geliştirme faaliyetleri, çiğ süt toplama altyapısının geliştirilmesi, sulama projesi, tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliğinin yaygınlaştırılması projesi, solucan gübresi üretiminin yaygınlaştırılması, istiridye mantarı üretiminin yaygınlaştırılması, organik havzalarda organik üretimin geliştirilmesi vb. projeler yürütülmüştür.</p> <p>KOP (Konya Ovası Projesi) Kırsal Kalkınma Programı 8 ili kapsamakta ve tarımsal gıda sektörüne yönelik pilot projeler içermektedir.</p> <p>Bölgesel Kalkınma Ajansları da kendi bölgelerindeki yatırımlar için mali destek sağlamaktadır. 2020 yılı itibarıyla 26 kalkınma ajansı kalkınma planları, sektör stratejileri ve Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS) çerçevesinde Sonuç Odaklı Programlar (SOP/SOP) oluşturmuş olup 2020-2023 yılları arasında 12 kalkınma ajansı söz konusu SOP'lar kapsamında kırsal kalkınma ile doğrudan ilgili faaliyetleri içeren projeleri yürütecektir. Türkiye balık türleri için yönetim planları, av araçlarının düzenlenmesi, deniz kaynaklarının korunması, balıkçılık verilerinin toplanması, yasadışı ve düzensiz balıkçılığın önlenmesi için etkili kontrol yöntemlerinin ve gemi izleme sistemlerinin kurulması ve nesli tükenmekte olan türlerin korunması gibi birçok teknik konuyu kapsayan ve bu konularda rehberlik sağlayan Akdeniz Balıkçılık Genel Komisyonu'nun üyesidir. Bu çerçevede yukarıda belirtilen hususlara ilişkin kabul edilen tavsiyeler Türkiye'nin ulusal mevzuatına aktarılmıştır.</p> |
|--|----------------------------------------------------------------------|--|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|

|                                                                                                                                    |                                                                                                                                                                                                                                                    |   |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                                                                                                    |                                                                                                                                                                                                                                                    |   |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                | <p>Orta Asya ve Kafkasya Bölgesel Balıkçılık ve Su Ürünleri Yetiştiriciliği Komisyonu (CACFISH) kapsamında, Türkiye'nin su ürünleri yetiştiriciliği ve kaynakların sürdürülebilir kullanımı konusundaki deneyim ve kazanımları bölge ülkelerine aktarılmaktadır.</p> <p>Avrupa İç Su Balıkçılığı ve Su Ürünleri Yetiştiriciliği Danışma Komisyonu (EIFAAC) çalışmaları kapsamında, EIFAAC hedeflerine ve beklenen sonuçlara ulaşmak için yeni projeler geliştiren ve BM'nin Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına katkıda bulunan yeni bir strateji (2020-2024) ve Komisyon'un 2020-2021 dönemi için çalışma planı oluşturulmuştur. Tarım ve Orman Bakanlığı toplantılara katılarak faaliyetlere katkı sağlamaktadır. Bu toplantılarda ele alınan konular Türkiye'de yürütülen çalışmalarda dikkate alınmaktadır.</p> |
| 3. Gıda işleme tesislerinde soğuk zincir, depolama ve hijyenik koşulların iyileştirilmesi ve hasat sonrası kayıpların azaltılması. | <p>Tedbir:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Tarım İşletmelerinin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar</li> <li>▪ Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması Konusunda Fiziki Varlıklara Yönelik Yatırımlar</li> </ul> | - | <p>Göksu-Taşeli havzası kalkınma projesi, Karaman ve Konya illerinin az gelişmiş bölgelerinde yaşayan kırsal nüfusun gelirini artırmayı ve yaşam kalitesini iyileştirmeyi amaçlamaktadır.</p> <p>Yaylalar Kırsal Kalkınma Projesi yüksek rakımlı bölgelerde yaşayan toplulukların gelir düzeylerinin artırılması amacıyla 2018-2026 döneminde Doğu Akdeniz ve Batı Karadeniz bölgelerindeki 6 ilde hibe olarak uygulanacak</p> | <p>Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP) kapsamında depolama tesisleri desteklenmektedir.</p> <p>Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında bölgenin sosyo-ekonomik kalkınmasına katkı sağlamak amacıyla 9 ilde birçok sektörde projeler yürütülmektedir.</p> <p>Doğu Anadolu Projesi (DAP) bölgesel bir projedir ve toplam 15 ili kapsamaktadır.</p> <p>Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) 11 ilde uygulanmakta olup, depolama kapasitesinin artırılmasına da hizmet etmektedir.</p> <p>KOP (Konya Ovası Projesi) Kırsal Kalkınma Programı kapsamında, pilot projeler depolama kapasitesi eylemlerini içermekte ve 8 ili kapsamaktadır.</p>                                                                                                                                                   |

|                                                   |                                                                          |                                                    |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
|---------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                   |                                                                          |                                                    | ve destekleriyle bu ihtiyaca da cevap verecektir                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
| 4. Çiftliklerde hayvan refahının iyileştirilmesi. | Tedbir:<br>▪ Tarım İşletmelerinin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar | Pencere 3, Yeşil gündem ve sürdürülebilir bağlantı | Göksu-Taşeli havzası kalkınma projesi, Karaman ve Konya illerinin az gelişmiş bölgelerinde yaşayan kırsal nüfusun gelirini artırmayı ve yaşam kalitesini iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, hayvan refahını sağlamakla yükümlü olan tarımsal işletmelerin fiziki varlıklarına yönelik yatırımlar için de destek sağlamaktadır. Yaylalar Kırsal Kalkınma Projesi yüksek rakımlı bölgelerde yaşayan toplulukların gelir düzeylerinin artırılması amacıyla 2018- 2026 döneminde Doğu Akdeniz ve Batı Karadeniz bölgelerindeki 6 ilde hibe olarak uygulanacaktır. Ayrıca hayvancılık desteklerini de kapsamaktadır. | Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP), hayvan refahını sağlamakla yükümlü olan tarımsal işletmelerin fiziki varlıklarına yönelik yatırımları desteklemektedir.<br><br>Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), hayvan refahına katkıda bulunan çiftlik içi kalkınma faaliyetleri gibi konuları içeren kapsamlı bir Programdır.<br><br>Doğu Anadolu Projesi (DAP) bölgesel bir proje olup toplam 15 ili kapsamakta ve hayvancılık sektörü desteklerini içermektedir.<br><br>Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) 11 ilde uygulanmakta ve modern hayvancılık sektörünü de desteklemektedir.<br><br>KOP (Konya Ovası Projesi) Kırsal Kalkınma Programı kapsamında, hayvan sağlığı ve hayvan hastalıklarının kontrolü için hayvancılık altyapısının geliştirilmesi ve hayvan refahının sağlanması hedeflenmektedir.<br><br>Hayvan hastalıkları ile mücadele kapsamında Bakanlık, hayvan hastalıkları tazminat destekleri, hastalıktan ari çiftliklerin desteklenmesi, hayvan genetik kaynaklarının yerinde korunması ve geliştirilmesine yönelik destekler vb. çeşitli uygulamalar yürütmektedir. |

| Kırsal Ekonomi                                      |                                                                                                                                                                                                                                                                                |                                             |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
|-----------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 5. Kırsal alanlarda daha fazla istihdam olanakları. | <p>Tedbir:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Tarım İşletmelerinin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar</li> <li>▪ Çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve iş geliştirme</li> <li>▪ Yerel Kalkınma Stratejilerinin Uygulanması - LEADER Yaklaşımı.</li> </ul> | Pencere 4, Rekabet gücü ve kapsayıcı büyüme | <p>Göksu-Taşeli havzası kalkınma projesi, Karaman ve Konya illerinin dağlık bölgelerinde yaşayan kırsal nüfusun gelirini artırmayı ve yaşam kalitesini iyileştirmeyi amaçlamaktadır.</p> <p>Yaylalar Kırsal Kalkınma Projesi - Yüksek rakımlarda yaşayan toplulukların, özellikle de gençlerin ve kadınların yaşam standartlarını ve gelir düzeylerini iyileştirmek ve pazara entegrasyonlarını artırmak bu Programın ana hedefidir.</p> | <p>Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP) - Ekonomik yatırımlara ve kırsal ekonomik altyapı yatırımlarına verdiği desteklerle alternatif gelir kaynakları yaratmayı amaçlamaktadır.</p> <p>Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında bölgenin sosyo-ekonomik kalkınmasına katkı sağlamak amacıyla 9 ilde birçok sektörde projeler yürütülmektedir.</p> <p>Doğu Anadolu Projesi (DAP) bölgesel bir projedir ve tarımsal kapasitenin geliştirilmesine de hizmet edecek olan toplam 15 ili kapsamaktadır.</p> <p>Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) 11 ilde uygulanmaktadır. Yeni iş fırsatları yaratan birçok yatırımı kapsamaktadır.</p> <p>Bölgesel Kalkınma Ajansları da kendi bölgelerindeki yatırımlar için mali destek sağlamaktadır. 2020 yılı itibarıyla 26 kalkınma ajansı kalkınma planları, sektör stratejileri ve Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS) çerçevesinde Sonuç Odaklı Programlar (SOP/SOP) oluşturmuş olup 2020-2023 yılları arasında 12 kalkınma ajansı söz konusu SOP'lar kapsamında kırsal kalkınma ile doğrudan ilgili faaliyetleri içeren projeleri yürütecektir.</p> <p><b>Sosyal Gelişmeyi Destek Programı (SOGEP):</b> Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından 2019 yılından bu yana uygulanmaktadır. Program kapsamında, toplumun dezavantajlı kesimlerinin ekonomik ve sosyal hayata daha aktif katılımı sağlanarak istihdamı artıran belirli kırsal üretim faaliyetleri uygulanmaktadır.</p> |

|                                                |                                                                                                               |                                                        |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
|------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 6. Kısa tedarik zincirlerinin teşvik edilmesi. | <ul style="list-style-type: none"> <li>Çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve iş geliştirme.</li> </ul> | Pencere 3, Yeşil gündem ve sürdürülebilir bağlantırlık | <p>Göksu-Taşeli havzası kalkınma projesi, Karaman ve Konya illerinin az gelişmiş bölgelerinde yaşayan kırsal nüfusun gelirini artırmayı ve yaşam kalitesini iyileştirmeyi amaçlamaktadır.</p> <p>Yaylalar Kırsal Kalkınma Projesi yüksek rakımlı bölgelerde yaşayan toplulukların gelir düzeylerinin artırılması amacıyla 2018-2026 döneminde Doğu Akdeniz ve Batı Karadeniz bölgelerindeki 6 ilde hibe olarak uygulanacaktır.</p> | <p>Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında bölgenin sosyo-ekonomik kalkınmasına katkı sağlamak amacıyla 9 ilde birçok sektörde projeler yürütülmektedir. Çiftlik içi kalkınma, tarım ve tarıma dayalı sanayi, kırsal turizm, tarımsal yayım, istihdamın artırılması vb. konuları içermektedir.</p> <p>Doğu Anadolu Projesi (DAP) bölgesel bir proje olup, canlı hayvan pazarı ve kesimhane projesi, bitkisel üretim altyapısının iyileştirilmesi projesi, Tarihi Kent Bölgelerinin Canlandırılması, güneş enerjisi gibi birçok kırsal sektörü kapsamaktadır.</p> <p>Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) 11 ilde uygulanmaktadır. Bu kapsamda arıcılığı geliştirme faaliyetleri, çiğ süt toplama altyapısının geliştirilmesi, tıbbi ve aromatik bitki ıslahı projesinin yaygınlaştırılması, istiridye mantarı üretiminin yaygınlaştırılması, organik havzalarda organik üretimin geliştirilmesi vb. projeler yürütülmüştür.</p> |
|------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|

|                                           |                                                                      |  |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |
|-------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------|--|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <p>7. Küçük çiftçilerin desteklenmesi</p> | <p>■ Çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve iş geliştirme.</p> |  | <p>Göksu-Taşeli havzası kalkınma projesi, Karaman ve Konya illerinin az gelişmiş bölgelerinde yaşayan kırsal nüfusun gelirini artırmayı ve yaşam kalitesini iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Yaylalar Kırsal Kalkınma Projesi yüksek rakımlı bölgelerde yaşayan toplulukların gelir düzeylerinin artırılması amacıyla 2018- 2026 döneminde Doğu Akdeniz ve Batı Karadeniz bölgelerindeki 6 ilde hibe olarak uygulanacaktır.</p> | <p>Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), çok sektörlü bir politikaya dayanmaktadır ve hedef gruplarından biri küçük çiftçilerdir.</p> <p>Doğu Anadolu Projesi (DAP) bölgesel bir proje olup, tarımsal sulama projesi, hayvan pazarı ve kesimhane projesi, bitkisel üretim altyapısının geliştirilmesi projesi, Tarihi Kent Bölgelerinin Canlandırılması Projesi, Okuma Kültürünün Geliştirilmesi Projesi ve güneş enerjisini kapsamaktadır.</p> <p>Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) 11 ilde uygulanmaktadır. Bu kapsamda arıcılığı geliştirme faaliyetleri, çiğ süt toplama altyapısının geliştirilmesi, sulama projesi, tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliğinin yaygınlaştırılması projesi, solucan gübresi üretiminin yaygınlaştırılması, istiridye mantarı üretiminin yaygınlaştırılması, organik havzalarda organik üretimin geliştirilmesi vb. projeler yürütülmüştür.</p> <p>KOP (Konya Ovası Projesi) Kırsal Kalkınma Programı, yetiştiricilerin yaşam koşullarını iyileştiren projeleri ve küçük çiftçileri hedefleyen diğer birçok projeyi de içermektedir.</p> <p>Bölgesel Kalkınma Ajansları da kendi bölgelerindeki yatırımlar için mali destek sağlamaktadır. 2020 yılı itibarıyla 26 kalkınma ajansı kalkınma planları, sektör stratejileri ve Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS) çerçevesinde Sonuç Odaklı Programlar (SOP/SOP) oluşturmuş olup 2020-2023 yılları arasında 12 kalkınma ajansı söz konusu SOP'lar kapsamında kırsal kalkınma ile doğrudan ilgili faaliyetleri içeren projeleri yürütecektir.</p> |
|-------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------|--|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|

| Doğal kaynaklar                              |                                                                                                                                     |                                                       |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
|----------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 8. Biyoçeşitliliğin yok olmasının önlenmesi. | Tedbir:<br>▪ Tarım Çevre İklim Değişikliği ve Organik Tarım.                                                                        | Pencere 3, Yeşil gündem ve sürdürülebilir bağlantılık |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            | Organik Tarım ve İyi Tarım destekleri Bakanlık tarafından sağlanmaktadır (uygulanmaktadır).<br><br>Ayrıca, hayvan genetik kaynaklarının yerinde korunması ve geliştirilmesi için destek sağlanmaktadır.                                                                                                                                                                                                |
| 9. Tarımsal toprak kaybının önlenmesi.       | Tedbir:<br>▪ Tarım Çevre İklim Değişikliği ve Organik Tarım<br><br>▪ Yerel Kalkınma Stratejilerinin Uygulanması - LEADER Yaklaşımı. | Pencere 3, Yeşil gündem ve sürdürülebilir bağlantılık | Göksu-Taşeli havzası kalkınma projesi, Karaman ve Konya illerinin az gelişmiş bölgelerinde yaşayan kırsal nüfusun gelirini artırmayı amaçlamakta olup, aynı zamanda doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimini de sağlayacaktır                                                                                           | Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), sulama projeleriyle eş zamanlı olarak yürütülen arazi toplulaştırma ve tarla içi geliştirme hizmetlerini kapsamaktadır KOP (Konya Ovası Projesi) kapsamında modern ve daha verimli sulama sisteminin kurulması, dolaylı olarak toprak kaynaklarının daha iyi korunmasını da sağlayacak, toprağın korunması da sağlanacaktır.                                          |
| 10. Su kalitesinin korunması                 | Tedbir:<br>▪ Tarım Çevre İklim Değişikliği ve Organik Tarım<br><br>▪ Yerel Kalkınma Stratejilerinin Uygulanması -                   | Pencere 3, Yeşil gündem ve sürdürülebilir bağlantılık | Çoruh Nehri Havzası Rehabilitasyon Projesi (JICA) tarafından desteklenmekte olup bölgesel bir projedir ve Orman Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Proje, doğal kaynakların korunması, rehabilitasyonu ve sürdürülebilir yönetimini kapsamaktadır<br><br>Göksu-Taşeli havzası kalkınma projesi ve Yaylalar Kırsal | Gübre Takip Sistemi üzerinden katı organik-organomineral ürünler, katı organik toprak düzenleyici ürünler, kaplama gübreleri ve fermantasyon sonucu elde edilen organik gübreleri temin eden çiftçilere Çiftçi Kayıt Sistemine (ÇKS) kayıtlı arazi varlıkları oranında dekar başına Destekleme Ödemesi yapılmaktadır.<br><br>Organik Tarım ve İyi Tarım destekleri Bakanlık tarafından sağlanmaktadır. |

|                                                                                    |                                                                                                                                                                                                                                                                          |                                                               |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |                                                                                                                                                                              |
|------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                                                    | <p>LEADER Yaklaşımı.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Tarım İşletmelerinin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar</li> </ul>                                                                                                                                 |                                                               | <p>Kalkınma Projesi hem doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimini hem de ortak faaliyetlere katılımın artırılmasını amaçlamaktadır</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |                                                                                                                                                                              |
| <p>11. İklim değişikliğini azaltım ve iklim değişikliğine uyum</p>                 | <ul style="list-style-type: none"> <li>▪ "Kırsal Altyapı Yatırımları"</li> <li>▪ "Çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve iş geliştirme"</li> <li>▪ "Kırsal Altyapı Yatırımları"</li> <li>▪ "Çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve iş geliştirme"</li> </ul> | <p>Pencere 3, Yeşil gündem ve sürdürülebilir bağlantırlık</p> | <p>Çoruh Nehri Havzası Rehabilitasyon Projesi (JICA) tarafından desteklenmekte olup bölgesel bir projedir ve Orman Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Proje, doğal kaynakların korunması, rehabilitasyonu ve sürdürülebilir yönetimini kapsamaktadır</p> <p>Hem Göksu-Taşeli Havzası Kalkınma Projesi hem de Yaylalar Kırsal Kalkınma Projesi doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimini ve ortak faaliyetlere katılımın artırılmasını amaçlamaktadır</p> | <p>Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), karbon emisyonlarının azaltılmasını sağlayan bazı faaliyetleri ve iklim değişikliğine uyuma yönelik birtakım projeleri içermektedir.</p> |
| <p>12. Gıda atıklarının geri dönüşümüne yönelik mekanizmaların geliştirilmesi.</p> |                                                                                                                                                                                                                                                                          | <p>Pencere 3, Yeşil gündem ve sürdürülebilir bağlantırlık</p> | <p>Bu amaca yönelik herhangi bir Kalkınma Programı veya hibe sistemine rastlanmamıştır.</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         | <p>Bu amaca yönelik herhangi bir Kalkınma Programı veya hibe sistemine rastlanmamıştır.</p>                                                                                  |

| <b>Altyapı</b>                                                                                   |                                                                             |                                                       |                                                                                      |  |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------|--|
| 13. Atık su işleme tesisleri gibi kırsal altyapı tesislerinde enerji harcamalarının azaltılması. | Tedbir:<br>▪ Kırsal Altyapı Yatırımları.                                    | Pencere 3, Yeşil gündem ve sürdürülebilir bağlantılık | Bu amaca yönelik herhangi bir Kalkınma Programı veya hibe sistemine rastlanmamıştır. |  |
| <b>Yatay Konular</b>                                                                             |                                                                             |                                                       |                                                                                      |  |
| 14. Yerel kalkınma kapasitesinin geliştirilmesi.                                                 | Tedbir:<br>▪ Yerel Kalkınma Stratejilerinin Uygulanması - LEADER Yaklaşımı. | -                                                     | -                                                                                    |  |

Yukarıda belirtilen ulusal destek kalemlerine ek olarak, Bölgesel Kalkınma Ajansları, bölgesel kalkınma programlarının önceliklerine bağlı olarak kamu kurumlarına ve KOBİ'lere destek sağlamaktadır. Destek oranı genellikle kamu kuruluşları için %100, tüzel kişiler için %50 şeklindedir. Ayrıca, ulusal kaynaklı diğer bazı çalışmalara Programın 10. başlığı altında yer alan "IPARD'IN DİĞER KAYNAKLARLA (ULUSAL VEYA ULUSLARARASI) FİNANSE EDİLEN TEDBİRLERLE UYUMLULUĞUNA İLİŞKİN BİLGİLER" başlıklı bölümde ayrıntılı olarak değinilmektedir.

### 6.3. Programın Hedefleri

IPARD III bir ölçüde IPARD II'nin devamı niteliğinde olmakla birlikte, IPA III çerçevesinde belirlenen önceliklere atıfta bulunarak ve UKKS'nin (Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi) stratejik hedefleriyle uyumlu olacak şekilde tasarlanmıştır.

IPARD III Programı, kırsal bölge faaliyetleri ile doğrudan ilgili ana sektörler üzerinde yapılan analizler sonucunda belirlenen ihtiyaçların karşılanması için oluşturulan tedbirlerin uygulanmasını sağlayacaktır.

IPARD III Programının hedefleri şunlardır:

- Gıda güvenliği, veterinerlik, bitki sağlığı politikaları ve balıkçılık alanlarında müktesebata uyumun sürdürülmesi,
- Tarımsal işletmelerin modernize edilmesi,
- Belirli sektörler için yeni işleme birimlerinin kurulması,
- Kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi,
- Yenilenebilir enerji yatırımlarının artırılması,
- Tarımsal işletmelerin çevre ve diğer standartlara uyumunu sağlarken rekabet güçlerinin artırılması
- Toprak ve su dahil olmak üzere doğal kaynakların sürdürülebilir yönetiminin iyileştirilmesi ve biyoçeşitliliğin korunması
- Değer zincirlerinin kısaltılması,
- Küçük çiftçilerin desteklenmesi,
- Kolektif yatırımların desteklenmesi,
- Kırsal alanlarda sosyo-ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi,
- Kadınların ve genç çiftçilerin kırsal ekonomiye entegrasyonu,
- İklim değişikliğini azaltım ve iklim değişikliğine uyum,
- Döngüsel ekonomi perspektifine uygun yatırımların desteklenmesi,
- Hayvan refahının iyileştirilmesi,
- İşletmeler tarafından çevreye atılan atıkların kontrolü,
- İnsan sağlığına zararlı etkenlerin ortadan kaldırılması,
- LEADER yaklaşımı doğrultusunda yerel kalkınma stratejilerinin uygulanması,
- Eğitimin iyileştirilmesi,
- Teknik Destek Yoluyla Kapasite Geliştirme.

### 6.4. Önerilen IPARD Müdahalesi ile IPA III Program Çerçevesi Arasındaki Tutarlılık ve Stratejik Müdahale

2021-2027 yıllarını kapsayacak IPARD III Programının, taslak IPA III Program Çerçevesinin belirli hedefleriyle uyumlu olması beklenmektedir. Dördüncü pencere olan "Rekabet Gücü ve Kapsayıcı Büyüme" kapsamındaki dört tematik öncelikten üçüncüsü olan "Tarım ve Kırsal Kalkınma" ile üçüncü pencere olan "Yeşil Gündem ve Sürdürülebilir Bağlanırlık" kapsamındaki birinci öncelik olan "Çevre ve İklim Değişikliği", IPARD III ile "örtüşen" ana IPA III programlama çerçevesi bileşenleridir.

IPA III Çerçeve yapısı, Tablo 39'da gösterildiği gibi pencereleri ile özetlenebilir.

**Tablo 39. Pencereleri ile birlikte IPA III Çerçeve yapısı**

|           |                                                                                   |
|-----------|-----------------------------------------------------------------------------------|
| Pencere 1 | Hukukun üstünlüğü, temel haklar ve demokrasi                                      |
| Pencere 2 | İyi yönetim, AB müktesebatına uyum, iyi komşuluk ilişkileri ve stratejik iletişim |
| Pencere 3 | Yeşil gündem ve sürdürülebilir bağlantı                                           |
| Pencere 4 | Rekabet gücü ve kapsayıcı büyüme                                                  |
| Pencere 5 | Bölgesel ve sınır ötesi işbirliği                                                 |

IPA Çerçevesinin üçüncü ve dördüncü pencereleri Tablo 40 ve Tablo 41'de olduğu gibi tematik önceliklerine göre detaylandırılırsa IPARD ve IPA III Çerçevesi arasındaki tutarlılık daha iyi anlaşılabilir.

**Tablo 40. Pencere 3: Yeşil gündem ve sürdürülebilir bağlantı**

|                   |                                             |
|-------------------|---------------------------------------------|
| Tematik Öncelik 1 | Çevre ve iklim değişikliği                  |
| Tematik Öncelik 2 | Ulaşım, dijital ekonomi ve toplum ve enerji |

**Tablo 41. Pencere 4: Rekabet gücü ve kapsayıcı büyüme**

|                   |                                                                  |
|-------------------|------------------------------------------------------------------|
| Tematik Öncelik 1 | Eğitim, istihdam, sosyal koruma ve içerme politikaları ve sağlık |
| Tematik Öncelik 2 | Özel sektör gelişimi, ticaret, araştırma ve inovasyon            |
| Tematik Öncelik 3 | Tarım ve kırsal kalkınma                                         |
| Tematik Öncelik 4 | Balıkçılık                                                       |

Pencere 3'ün Tematik Önceliği 1 "Yeşil gündem ve sürdürülebilir bağlantı" IPARD III tedbirlerinin birçoğu tarafından ele alınıp katkıda bulunulabilecektir. Tarım-Çevre-İklim Değişikliği ve Organik Tarım tedbiri kapsamında desteklenen toprak örtüsünün yönetimi, toprak erozyonu kontrolü ve biyoçeşitliliğin geliştirilmesi gibi eylemler "Yeşil gündem ve sürdürülebilir bağlantı" önceliği ile uyumludur.

"Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar", "Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması ile İlgili Fiziki Varlıklara Yönelik Yatırımlar" ürün kayıplarını azaltacak paketlenme, işleme ve depolama tesislerinin desteklenmesinin yanı sıra tarım ve üretim altyapısının ve ekipmanının çevresel açıdan daha sürdürülebilir ve doğal kaynakların yönetimi açısından daha iyi performans gösterecek şekilde modernizasyonunu da destekleyebilecektir.

"Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar" da hayvan refahı ve gübre yönetimi açısından daha iyi koşullar sağlayacaktır. Ayrıca, çevrenin korunmasıyla doğrudan ilgili üretime dönük olmayan yatırım modüllerini de içermektedir.

"Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme" tedbir, genellikle geleneksel ve doğa dostu uygulamalar kullanılarak üretilen yerel gıda ve ürünleriyle kısa tedarik zincirlerini ve küçük çiftçileri destekleyecektir. Aynı zamanda bu tür destekler çiftçilerin gıda zincirindeki konumunu da güçlendirecektir.

"Yerel Kalkınma Stratejilerinin Uygulanması - LEADER Yaklaşımı" bazı toprak ve su koruma eylemleri ile gübre, herbisit ve pestisitlerin kontrolsüz kullanımı ve gübre yönetimine ilişkin eğitim prosedürlerini içermektedir.

"Kırsal Altyapı Yatırımları" ve "Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme" tedbirleri ile iklim değişikliğinin azaltılmasına hizmet etmek üzere yenilenebilir enerji yatırımları artırılacaktır.

Pencere 4'ün Tematik Önceliği 3 "Tarım ve kırsal kalkınma", IPARD III'ün tüm tedbirleriyle bağlantılıdır çünkü tüm tedbirlerin tarım sektörünün ve kırsal kalkınmanın ihtiyaçlarına cevap vermesi nedeniyle tarım ve kırsal kalkınmada iyileşmeye yol açması beklenmektedir. Bu tedbirler AB gıda güvenliği, veterinerlik, bitki sağlığı ve çevre standartlarına uyumu geliştirirken elde edilen daha yüksek üretimin önünü açacak, rekabet gücünü artıracak, daha fazla istihdam sağlayacak ve kırsal alanlarda yerel kalkınma kapasitesini artıracaktır.

Sürdürülebilir ve rekabetçi gıda sistemlerine geçiş öngörüsüyle, Avrupa Birliği Gıda Güvenliği müktesebatı, AB Tarladan Sofraya Stratejisi ve AB Yeşil Mutabakatı daha adil, sağlıklı ve çevreyle uyumlu gıda sistemlerinin sağlanması çabalarına katkıda bulunacaktır.

Ülkenin 2021-2023 yılları arasındaki Kırsal Kalkınma yol haritasını ortaya koyan UKKS (Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi) belgesi sadece AB müktesebatıyla uyumlu olmakla kalmayıp, aynı zamanda AB Tarladan Sofraya Stratejisi ve AB Yeşil Mutabakatı çerçevesinde takip edilen yeni politika dönüşümüne ve dolayısıyla çevrenin korunması ve iklim değişikliğiyle mücadeleye de katkıda bulunacaktır. Bu bağlamda, Ulusal Tarım Politikasının Ortak Tarım Politikası ile daha fazla uyumlaştırılması takip edilecektir.

Türkiye'nin Stratejik Yanıtında belirtildiği üzere, tedbirler ve bunların bütçe içindeki ağırlıkları, sosyo-ekonomik kalkınma ve müktesebat uyumu, ileri düzeyde çevre koruma ve iklim değişikliği ile mücadele hedefleri arasında bir denge sağlamak üzere belirlenmiştir. IPARD Programı ile Ulusal Kırsal Kalkınma Politikaları arasında tamamlamayı sağlanması da esas alınacaktır.

Ayrıca, diğer bazı ulusal fonlar veya diğer fonlar, çakışmadan kaçınılması ancak tamamlamayı sağlanması koşuluyla IPARD hedef ve önceliklerini ele almak için kullanılacaktır.

IPARD 2021-2027 Programı kapsamında tanımlanan ve UKKS'deki önerilere göre Tarım ve Kırsal Kalkınma Sektörü için planlanan eylem türleri ile uyumlu olan tedbirler, her bir tedbirin AB katkısından alacağı pay ile birlikte aşağıda verilmiştir.

- 1) Tarım İşletmelerinin Fiziki Varlıklarına Yapılan Yatırımlar, %75
- 2) Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması ile İlgili Fiziki Varlıklara Yönelik Yatırımlar, %75
- 3) Tarım Çevre İklim Değişikliği ve Organik Tarım, %85
- 4) Yerel Kalkınma Stratejilerinin Uygulanması - LEADER Yaklaşımı, %90

- 5) Kırsal Altyapı Yatırımları, %75
- 6) Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme, %75
- 7) Teknik Destek, %85

#### **6.5. Seçilen Tedbirlerin ve seçim kriterlerinin AB Yeşil Mutabakatı'nın temel unsurlarıyla ve Batı Balkanlar Yeşil Gündemi ile uyumu**

Avrupa Komisyonu tarafından 11 Aralık 2019 tarihinde ilan edilen Avrupa Yeşil Mutabakatı, AB'nin yeni büyüme stratejisidir. Söz konusu strateji çerçevesinde, AB'nin 2050 yılında net sera gazı emisyonunun olmadığı ve ekonomik büyümenin kaynak kullanımından ayrıldığı, modern, kaynakları verimli kullanan, rekabetçi, çevresel açıdan sürdürülebilir bir ekonomi temelinde inşa edilmiş adil ve müreffeh bir yapıya dönüşmesi hedeflenmektedir.

UKKS'de belirlenen "Kırsal çevrenin geliştirilmesi, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı" stratejik hedefi ile IPARD III Programı kapsamında uygulanacak destekler, AB'nin bu öncelikli dönüşüm stratejisi ile tam uyumludur.

IPARD III'ün "Tarım-Çevre-İklim ve Organik Tarım" tedbiri kimyasal pestisit ve gübre kullanımının azaltılması, organik tarım yöntem ve uygulamalarının yaygınlaştırılması, antimikrobiyal tüketiminin azaltılması ve tarım arazilerinde biyoçeşitliliğin korunması gibi AB Yeşil Mutabakat hedeflerine karşılık gelmekle birlikte, diğer tedbirler de bu stratejik hedeflere katkıda bulunacaktır.

IPARD III kapsamında uygulanacak yatırım tedbirlerinde "kaynakların verimli kullanımının desteklenmesi ve yenilenebilir enerji kullanımının yaygınlaştırılması" amaçlanmıştır. Yenilenebilir enerji üretimi sadece enerji arzını artırmak için değil, aynı zamanda kırsal yerleşimlerdeki maliyetleri azaltmak ve kırsal girişimleri çeşitlendirmek için de büyük bir potansiyel sunmaktadır. Bu faaliyetler "Çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve iş geliştirme" tedbiri aracılığıyla desteklenecektir. Yatırım tedbirlerinin uygulanması yoluyla yenilenebilir enerji kullanımının yaygınlaştırılması, AB Yeşil Mutabakatı'nı tamamlayıcı nitelikte olacaktır.

"Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması ile İlgili Fiziki Varlıklara Yatırım" tedbiri, ürün kayıplarının ve gıda israfının önlenmesine ilişkin Yeşil Mutabakat hedeflerine cevap verecek depolama, paketleme ve işleme süreçlerinin geliştirilmesine katkıda bulunacaktır.

Ayrıca IPARD III'ün hedefleri arasında yer alan herbisit ve pestisitlerin kontrollü kullanımı, kısa tedarik zincirlerinin geliştirilmesine yönelik faaliyetler, uygun gübre yönetimi, biyoçeşitliliğin korunması, organik tarımın yaygınlaştırılması, tarım arazilerinin kaybının önlenmesi, su kaynaklarının aşırı kullanımının engellenmesi ve gıda atıklarının değerlendirilmesine yönelik mekanizmaların geliştirilmesi gibi konuların tamamı AB Yeşil Mutabakatı'nın temel unsurlarıyla örtüşmektedir.

Yerel kalkınma kapasitesinin geliştirilmesi tedbiri -LEADER Yaklaşımı- kapsamında planlanacak çalışmalar, kırsal alandaki paydaşların döngüsel ekonomi konusunda farkındalık kazanması ve yaratıcı davranışlar geliştirmesi ve bu konuda ortak aklı harekete geçirerek uygun yatırımların gerçekleştirilmesi için bir fırsat sunmaktadır.

IPARD III kapsamında yukarıda bahsedilen tüm bu faaliyetler, AB Yeşil Mutabakatı'nın iklim hedefleri ve sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik AB stratejileri ve taahhütleri doğrultusunda, iklim değişikliğinin etkisini hafifletmek ve iklim değişikliğine uyum sağlamak için gerekli çabaları destekleme potansiyelini temsil etmektedir.

## 6.6. IPARD için seçilen tedbirler, sayısal hedefleri gösteren müdahale mantığı özet tablosu

**Tablo 42. Programın Sayısal Hedefleri**

| <b>Tedbir</b>                                               | <b>Sayısal hedef</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           | <b>Program hedefleri (Tedbir düzeyinde göstergelerin birleşimi şeklinde toplam)</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
|-------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Tarım İşletmelerinin Fiziki Varlıklarına Yapılan Yatırımlar | <p>Modernizasyon konusunda IPARD tarafından desteklenen çiftlik ve tarımsal gıda işleme işletmelerinin sayısı: <b>220</b></p> <p>Modernizasyon için çiftliklere ve tarımsal gıda sektörüne yapılan toplam yatırım (EUR): <b>165 000 000</b></p> <p>AB hijyen ve hayvan refahı standartlarına aşamalı olarak uyum sağlamak için IPARD yatırım desteği alan çiftlik ve gıda işleme işletmelerinin sayısı: <b>345</b></p> <p>Yaratılan istihdam sayısı: <b>3 130</b></p> <p>Yatırım için IPARD desteği alan genç çiftçi sayısı: <b>225</b></p> <p>Desteklenen üretici örgütü sayısı: <b>103</b></p> <p>Desteklenen Üretici Örgütlerine, yerel pazarlara, kısa tedarik zinciri devrelerine ve kalite programlarına katılan çiftçi sayısı: <b>10 300</b></p> <p>Kolektif yatırım sayısı: <b>86</b></p> <p>Çevre veya iklim değişikliği ile ilgili yatırımlarda destek alan IPARD yararlanıcılarının sayısı: <b>510</b></p> <p>Gübre yönetimi ile ilgili yatırımlarda destek alan IPARD yararlanıcılarının sayısı: <b>243</b></p> <p>Atık arıtma veya yönetimi yatırımlarına destek olunan IPARD yararlanıcılarının sayısı: <b>138</b></p> <p>Yenilenebilir enerji üretimine yönelik yatırımlarda destek alan IPARD yararlanıcılarının sayısı: <b>138</b></p> <p>Döngüsel ekonomi tipi yatırımlara sahip proje sayısı: <b>69</b></p> | <ul style="list-style-type: none"> <li>Tarım-gıda ve kırsal kalkınma alanında IPA desteği alan proje sayısı: <b>2 330</b></li> <li>IPA aracılığıyla tarımsal gıda sektörü ve kırsal kalkınma alanında gerçekleştirilen toplam yatırım miktarı (EUR): <b>727 000 000</b></li> <li>Modernizasyon projesi gerçekleştiren işletme sayısı: <b>1 560</b></li> <li>Aşamalı olarak AB standartlarına yönelik gelişme gösteren işletme sayısı: <b>520</b></li> <li>Yaratılan istihdam (brüt): <b>11 077</b></li> <li>Tarım, gıda ve ormancılık sektörlerinde kaynak verimliliğinin artırılmasına yatırım yapan ve düşük karbonlu ve iklim uyumlu bir ekonomiye geçişi</li> </ul> |

|                                                                                                           |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |  |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--|
|                                                                                                           | <p>Üretime dönük olmayan yatırımlar için destek alan IPARD yararlanıcılarının sayısı: <b>80</b></p> <p>M4'ü tamamlayıcı olarak desteklenen üretime dönük olmayan yatırım operasyonlarının sayısı: <b>0</b></p> <p>Toplam yatırım değeri (EUR): <b>250 000 000</b></p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |  |
| Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması ile İlgili Fiziki Varlıklara Yönelik Yatırımlar | <p>Modernizasyon konusunda IPARD tarafından desteklenen çiftlik ve tarımsal gıda işleme işletmelerinin sayısı: <b>140</b></p> <p>Modernizasyon için çiftliklere ve tarımsal gıda sektörüne yapılan toplam yatırım (EUR): <b>102 000 000</b></p> <p>AB hijyen ve hayvan refahı standartlarına aşamalı olarak uyum sağlamak için IPARD yatırım desteği alan çiftlik ve gıda işleme işletmelerinin sayısı: <b>175</b></p> <p>Yaratılan istihdam sayısı: <b>2 250</b></p> <p>Desteklenen üretici grubu/örgütü sayısı: <b>45</b></p> <p>Desteklenen Üretici Gruplarına, Üretici Örgütlerine, yerel pazarlara, kısa tedarik zinciri devrelerine ve kalite programlarına katılan çiftçi sayısı: <b>4 500</b></p> <p>Kolektif yatırım sayısı: <b>40</b></p> <p>Çevre veya iklim değişikliği ile ilgili yatırımlarda destek alan IPARD yararlanıcılarının sayısı: <b>150</b></p> <p>Atık arıtma veya yönetimi yatırımlarına destek olunan IPARD yararlanıcılarının sayısı: <b>80</b></p> <p>Yenilenebilir enerji üretimine yönelik yatırımlarda destek alan IPARD yararlanıcılarının sayısı: <b>40</b></p> <p>Döngüsel ekonomi tipi yatırımlara sahip proje sayısı: <b>35</b></p> |  |
| Tarım- Çevre- İklim Değişikliği                                                                           | <p>Sözleşme sayısı: <b>400</b></p> <p>Toprak örtüsü yönetimi ve toprak erozyonu kontrolü için yapılan sözleşme sayısı: <b>300</b></p> <p>Biyoçeşitlilik için yapılan sözleşme sayısı: <b>100</b></p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |  |

|                                              |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |  |
|----------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--|
| ve Organik Tarım                             | <p>-Çevre ve/veya iklim sözleşmeleri kapsamındaki toplam tarım arazisi (ha)Toprak örtüsü yönetimi ve toprak erozyonu kontrolü: <b>2 100 ha</b></p> <p>Biyçeşitlilik: <b>1 000 ha</b></p> <p>-Aşağıdaki kategorilerde yer alan faaliyet türlerine göre toplam alan (ha)</p> <p>Girdi yönetimi (entegre üretim, gübre ve zirai ilaç kullanımının azaltılması, hassas tarım, gübre yönetimi vb. dahil): <b>1 000 ha</b></p> <p>Ekim uygulamaları (ürün rotasyonu, ürün çeşitlendirme, toprak işlemez veya korumalı toprak yönetimi, toprak örtüsü vb. dahil): <b>3 100 ha</b></p> <p>Peyzajın, habitatların, otlakların yönetimi (sulak alan ve turbalık alan, türlerin korunması, geniş otlak yönetimi vb. dahil olmak üzere peyzaj özelliklerinin belirlenmesi ve yönetimi dahil): <b>1 000 ha</b></p> <p>Nesli tükenmekte olan ırklara yönelik destek kapsamında</p> <p>Desteklenen tür sayısı: <b>≥0</b></p> <p>Desteklenen hayvan sayısı: <b>0</b></p> <p>Nesli tükenmekte olan bitki çeşitlerine yönelik destek kapsamında</p> <p>Desteklenen her çeşide yönelik toplam alan: <b>0</b></p> <p>Desteklenen işletme sayısı;</p> <p>Organik tarıma dönüşüm: <b>0</b></p> <p>Organik tarımın sürdürülmesi: <b>0</b></p> <p>Desteklenen toplam alan;</p> <p>Organik tarıma dönüşüm: <b>0</b></p> <p>Organik tarımın sürdürülmesi: <b>0</b></p> |  |
| Yerel Kalkınma Stratejilerinin Uygulanması - | <p>Bilgilendirme ve tanıtım faaliyetlerinin sayısı: <b>4 805</b></p> <p>YEG'lerin verdiği eğitimlerin sayısı: <b>1 202</b></p> <p>Bilgilendirme ve tanıtım faaliyetlerindeki katılımcı sayısı: <b>96 096</b></p> <p>Eğitim faaliyetlerine katılan katılımcı sayısı: <b>12 013</b></p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |  |

|                                                            |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |  |
|------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--|
| LEADER Yaklaşımı                                           | Yerel kalkınma stratejilerinin sayısı: <b>80</b><br>Kırsal alanlarda faaliyet gösteren YEG sayısı: <b>80</b><br>YEG'ler tarafından kapsanan nüfus: <b>2 402 400</b><br>Önerilen proje sayısı: <b>802</b><br>Küçük proje sayısı: <b>4 805</b><br>Yaratılan gayrisafi iş sayısı: <b>197</b><br>Yenilenebilir enerji üretimine yönelik yatırımlarda destek alan IPARD yararlanıcılarının sayısı: <b>3</b>                                                                                                                                  |  |
| Kırsal Altyapı Yatırımları                                 | Desteklenen yerel altyapıların sayısı: <b>160</b><br>-Çevre veya iklim değişikliği ile ilgili yatırımlarda destek alan IPARD yararlanıcılarının sayısı: <b>80</b><br>-Atık arıtma veya yönetimi yatırımlarına destek olunan IPARD yararlanıcılarının sayısı: <b>60</b><br>-Yenilenebilir enerji üretimine yönelik yatırımlarda destek alan IPARD yararlanıcılarının sayısı: <b>80</b><br>-Yaratılan yeni iş sayısı: <b>1 250</b><br>- Kırsal çeşitlendirme, iş geliştirme ve altyapıya yapılan toplam yatırım (EUR): <b>200 000 000</b> |  |
| Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme | -Kırsal çeşitlendirme ve iş geliştirme alanında IPARD yatırım desteği alanların sayısı: <b>1 650</b><br>Modernizasyon konusunda IPARD tarafından desteklenen çiftlik ve tarımsal gıda işleme işletmelerinin sayısı: <b>1 200</b><br>-Modernizasyon için çiftliklere ve tarımsal gıda sektörüne yapılan toplam yatırım (EUR): <b>100 000 000</b><br>-Kırsal çeşitlendirme, iş geliştirme ve altyapıya yapılan toplam yatırım (EUR): <b>175 000 000</b><br>-Yaratılan yeni iş sayısı: <b>5 000</b>                                        |  |

|               |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |  |
|---------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--|
|               | -Yatırım için IPARD desteği alan genç çiftçi sayısı: <b>4.000</b><br>-Desteklenen üretici grubu/örgütü sayısı: <b>120</b><br>-Yenilenebilir enerji üretimine yönelik yatırımlarda destek alan IPARD yararlanıcılarının sayısı: <b>420</b><br>-Döngüsel ekonomi tipi yatırımlara sahip proje sayısı: <b>100</b><br>-Yatırımlara IPARD desteği sağlanan organik çiftlik sayısı: <b>50</b><br>-Atık arıtma veya yönetimi yatırımlarına destek olunan IPARD yararlanıcılarının sayısı: <b>50</b><br>-Desteklenen Üretici Gruplarına, Üretici Örgütlerine, yerel pazarlara, kısa tedarik zinciri devrelerine ve kalite programlarına katılan çiftçi sayısı: <b>120</b><br>-Kolektif yatırım sayısı: <b>50</b><br>-Çevre veya iklim değişikliği ile ilgili yatırımlarda destek alan IPARD yararlanıcılarının sayısı: <b>450</b> |  |
| Teknik Destek | Tüm ilgili tarafların genel bilgilendirilmesi için kullanılan tanıtım materyalleri sayısı (broşür/poster v.b.): <b>350 000</b><br>Tanıtım kampanyası sayısı: <b>7</b><br>Desteklenen uzman atamalarının sayısı: <b>20</b><br>Eğitim, çalıştay, konferans, seminer sayısı: <b>50</b><br>İzleme komitesi toplantılarının sayısı: <b>14</b><br>Program tedbirlerinin detaylandırılması ve uygulanmasına yönelik çalışmaların sayısı: <b>10</b><br>Program değerlendirme raporlarının sayısı: <b>4</b><br>Desteklenen kırsal ağ oluşturma eylemlerinin sayısı: <b>26</b><br>Desteklenen potansiyel YEG sayısı: <b>80</b>                                                                                                                                                                                                      |  |

## 7. KAPSAMLI MALİ TABLO

### 7.1. Yıllar İtibariyle Euro Olarak IPARD Fonlarına Maksimum AB Katkısı\*

**Tablo 43. Yıllar İtibariyle Euro Olarak IPARD Fonlarına Maksimum AB Katkısı\***

| Yıl           | 2021       | 2022       | 2023       | 2024       | 2025       | 2026       | 2027       | 2021-2027   |
|---------------|------------|------------|------------|------------|------------|------------|------------|-------------|
| <b>Toplam</b> | 50 000 000 | 50 000 000 | 50 000 000 | 70 000 000 | 70 000 000 | 70 000 000 | 70 000 000 | 430 000 000 |

\* Asıl miktarlar AB bütçesi çerçevesinde yıllık olarak kararlaştırılacağı için, buradaki yıllık katkılar sadece gösterge niteliğindedir.

### 7.2. Her bir Tedbir İçin Finansal Plan, Euro Olarak, 2021-2027

**Tablo 44. Her bir Tedbir İçin Finansal Plan, Euro Olarak, 2021-2027**

| Tedbir                                                                                                   | Toplam kamu desteği | AB katkısı         | AB katkı oranı | Ulusal Katkı       | Ulusal katkı oranı |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------|--------------------|----------------|--------------------|--------------------|
| Tarımsal işletmelerin fiziki varlıklarına yönelik yatırımlar                                             | 134 588 234         | 102 000 000        | %75            | 32 588 234         | %25                |
| Üretici gruplarının kurulmasına destek                                                                   | -                   | -                  | -              | -                  | -                  |
| Tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması konusunda fiziki varlıklara yapılan yatırımlar | 93 333 333          | 70 000 000         | %75            | 23 333 333         | %25                |
| Tarımsal çevre-iklim ve organik tarım tedbiri                                                            | 16 470 588          | 14 000 000         | %85            | 2 470 588          | %15                |
| Yerel kalkınma stratejilerinin uygulanması - LEADER yaklaşımı                                            | 50 000 000          | 45 000 000         | %90            | 5 000 000          | %10                |
| Kırsal alanda kamu altyapı yatırımları                                                                   | 104 000 000         | 78 000 000         | %75            | 26 000 000         | %25                |
| Çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve iş geliştirme                                               | 124 000 000         | 93 000 000         | %75            | 31 000 000         | %25                |
| Eğitimin iyileştirilmesi                                                                                 | -                   | -                  | -              | -                  | -                  |
| Teknik destek                                                                                            | 11 764 706          | 10 000 000         | %85            | 1 764 706          | %15                |
| Danışmanlık hizmetleri                                                                                   | 21 176 470          | 18 000 000         | %85            | 3 176 470          | %15                |
| Ormanların oluşturulması ve korunması                                                                    | -                   | -                  | -              | -                  | -                  |
| Mali araçlar                                                                                             | -                   | -                  | -              | -                  | -                  |
| İnovasyon ve bilgi transferi                                                                             | -                   | -                  | -              | -                  | -                  |
| <b>Toplam</b>                                                                                            | <b>555 333 331</b>  | <b>430 000 000</b> | <b>%77</b>     | <b>125 333 331</b> | <b>%23</b>         |

### 7.3. Tedbir Bazında Bütçe Dökümü

**Tablo 45. Tedbir Bazında Bütçe Dökümü**

| <b>Tedbirler</b>                                                                                          | <b>Toplam Kamu Desteği (EUR)</b> | <b>Yararlanıcı Katkısı (EUR)</b> | <b>Toplam Harcamalar (EUR)</b> |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------|----------------------------------|--------------------------------|
| Tarım İşletmelerinin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar                                               | 134 588 234                      | 57 680 671                       | 192 268 905                    |
| Üretici Gruplarının Kurulmasına Destek**                                                                  | -                                | -                                | -                              |
| Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması ile İlgili Fiziki Varlıklara Yönelik Yatırımlar | 93 333 333                       | 40 000 000                       | 133 333 333                    |
| Tarım Çevre İklim Değişikliği ve Organik Tarım                                                            | 16 470 588                       | -                                | 16 470 588                     |
| Yerel Kalkınma Stratejilerinin Uygulanması – LEADER Yaklaşımı                                             | 50 000 000                       | -                                | 50 000 000                     |
| Kırsal Alanda Kamu Altyapı Yatırımları***                                                                 | 104 000 000                      | 15 540 230                       | 119 540 230                    |
| Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme                                                | 124 000 000                      | 53 142 857                       | 177 142 857                    |
| Eğitimin İyileştirilmesi**                                                                                | -                                | -                                | -                              |
| Teknik Destek                                                                                             | 11 764 706                       | -                                | 11 764 706                     |
| Danışmanlık Hizmetleri                                                                                    | 21 176 470                       | -                                | 21 176 470                     |
| Ormanların Oluşturulması ve Korunması**                                                                   | -                                | -                                | -                              |
| Mali araçlar**                                                                                            | -                                | -                                | -                              |
| İnovasyon ve bilgi transferi**                                                                            | -                                | -                                | -                              |

*\*\* Yararlanıcı ülke tarafından seçilmeyen bir tedbir olduğu için bütçesi yoktur. Bu nedenle, Tablo 46 ve Tablo 47'ye dahil edilmemiştir.*

*\*\*\*Destek yoğunluklarındaki değişkenlik nedeniyle tahmini bir ağırlıklı ortalama oran esas alınmıştır.*

#### 7.4. İzleme Amaçlı Euro Olarak 2021-2027 Yıllarında Tedbir Bazında AB Katkısı Bütçesi (EURO)

**Tablo 46. İzleme Amaçlı Euro Olarak 2021-2027 Yıllarında Tedbir Bazında AB Katkısı Bütçesi (EURO)**

| <b>Tedbirler</b>                                                                                          | <b>2021</b>       | <b>2022</b>       | <b>2023</b>       | <b>2024</b>       | <b>2025</b>       | <b>2026</b>       | <b>2027</b>       | <b>2021-2027</b>   |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------|-------------------|-------------------|-------------------|-------------------|-------------------|-------------------|--------------------|
| Tarım İşletmelerinin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar                                               | 12 000 000        | 12 000 000        | 12 000 000        | 16 500 000        | 16 500 000        | 16 500 000        | 16 500 000        | <b>102 000 000</b> |
| Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması ile İlgili Fiziki Varlıklara Yönelik Yatırımlar | 8 000 000         | 8 000 000         | 8 000 000         | 11 500 000        | 11 500 000        | 11 500 000        | 11 500 000        | <b>70 000 000</b>  |
| Tarım Çevre İklim Değişikliği ve Organik Tarım                                                            | 1 200 000         | 1 200 000         | 1 200 000         | 2 600 000         | 2 600 000         | 2 600 000         | 2 600 000         | <b>14 000 000</b>  |
| Yerel Kalkınma Stratejilerinin Uygulanması – LEADER Yaklaşımı                                             | 5 000 000         | 5 000 000         | 5 000 000         | 7 500 000         | 7 500 000         | 7 500 000         | 7 500 000         | <b>45 000 000</b>  |
| Kırsal Alanda Kamu Altyapı Yatırımları                                                                    | 8 000 000         | 8 000 000         | 8 000 000         | 13 500 000        | 13 500 000        | 13 500 000        | 13 500 000        | <b>78 000 000</b>  |
| Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme                                                | 12 800 000        | 12 800 000        | 12 800 000        | 13 650 000        | 13 650 000        | 13 650 000        | 13 650 000        | <b>93 000 000</b>  |
| Teknik Destek                                                                                             | 1 000 000         | 1 000 000         | 1 000 000         | 1 750 000         | 1 750 000         | 1 750 000         | 1 750 000         | <b>10 000 000</b>  |
| Danışmanlık Hizmetleri                                                                                    | 2 000 000         | 2 000 000         | 2 000 000         | 3 000 000         | 3 000 000         | 3 000 000         | 3 000 000         | <b>18 000 000</b>  |
| <b>TOPLAM</b>                                                                                             | <b>50 000 000</b> | <b>50 000 000</b> | <b>50 000 000</b> | <b>70 000 000</b> | <b>70 000 000</b> | <b>70 000 000</b> | <b>70 000 000</b> | <b>430 000 000</b> |

## 7.5. Tedbir Bazında AB Katkısının Oranı

**Tablo 47. Tedbir Bazında AB Katkısının Oranı**

|                                                                                                           | <b>2021<br/>(%)</b> | <b>2022<br/>(%)</b> | <b>2023<br/>(%)</b> | <b>2024<br/>(%)</b> | <b>2025<br/>(%)</b> | <b>2026<br/>(%)</b> | <b>2027<br/>(%)</b> | <b>2021-2027<br/>(%)</b> |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------|---------------------|---------------------|---------------------|---------------------|---------------------|---------------------|--------------------------|
| Tarım İşletmelerinin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar                                               | %24                 | %24                 | %24                 | %24                 | %24                 | %24                 | %24                 | <b>%24</b>               |
| Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması ile İlgili Fiziki Varlıklara Yönelik Yatırımlar | %16                 | %16                 | %16                 | %16                 | %16                 | %16                 | %16                 | <b>%16</b>               |
| Tarım Çevre İklim Değişikliği ve Organik Tarım                                                            | %2                  | %2                  | %2                  | %4                  | %4                  | %4                  | %4                  | <b>%3</b>                |
| Yerel Kalkınma Stratejilerinin Uygulanması – LEADER Yaklaşımı                                             | %10                 | %10                 | %10                 | %11                 | %11                 | %11                 | %11                 | <b>%11</b>               |
| Kırsal Alanda Kamu Altyapı Yatırımları                                                                    | %16                 | %16                 | %16                 | %19                 | %19                 | %19                 | %19                 | <b>%18</b>               |
| Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme                                                | %26                 | %26                 | %26                 | %20                 | %20                 | %20                 | %20                 | <b>%22</b>               |
| Teknik Destek                                                                                             | %2                  | %2                  | %2                  | %2                  | %2                  | %2                  | %2                  | <b>%2</b>                |
| Danışmanlık Hizmetleri                                                                                    | %4                  | %4                  | %4                  | %4                  | %4                  | %4                  | %4                  | <b>%4</b>                |
| <b>TOPLAM</b>                                                                                             | <b>100%</b>         | <b>100%</b>         | <b>100%</b>         | <b>100%</b>         | <b>100%</b>         | <b>100%</b>         | <b>100%</b>         | <b>100%</b>              |

## **8. SEÇİLEN TEDBİRLERİN TANIMI**

Bölüm 8.3'te belirtilen tedbirler, IPA III Programlama Çerçevesinin 4. Penceresi kapsamında tarım ve kırsal kalkınmaya ilişkin tematik öncelik hedeflerine yönelik olarak Program kapsamında uygulanacaktır.

### **8.1. Tüm ya da birden fazla tedbiri ilgilendiren koşullar**

#### **a. Programla ilgili ve AB standartlarıyla uyumlu ulusal standartlar**

En geç yatırımın nihai ödemesinden önce, tüm işletme yürürlükte olan ve ilgili tedbir için geçerli olan ilgili ulusal standartlara uymalıdır.

Yatırım, sonuçlandırıldığında, tedbir 1 için çevre koruma ve hayvan refahı, tedbir 3 için çevre koruma, halk sağlığı, hayvan refahı ve iş güvenliği konularında ilgili AB standartlarına uymalıdır.

Ulusal asgari standartlara atıfta bulunan ilgili ulusal mevzuat Ek III - Programla İlgili Ulusal Mevzuat'ta belirtilmiştir.

Kolektif yatırımın üyeleri adına yasal olarak kurulmuş bir kuruluş tarafından gerçekleştirilmesi durumunda, ulusal standartlar bu kuruluşun her bir katılımcısının/üyesinin sahip olduğu varlıklara değil, kuruluşun varlıklarına uygulanmaktadır.

Destekten yararlanabilmek için yatırım faaliyetleri, söz konusu yatırım türüne özgü kanunlar uyarınca beklenen çevresel etkilerin değerlendirilmesine tabi tutulmalıdır.

#### **b. Uygun harcamalar**

1. Finansman Anlaşmasının imzalanmasından ve IPARD Ajansı ile yararlanıcı arasında sözleşmenin imzalanmasından önce, imzalanan sözleşmeler ve zeyilnameler veya yararlanıcılar tarafından yapılan harcamalar ve Türkiye tarafından yapılan ödemeler IPARD III programı kapsamında finansman için uygun olmayacaktır. Bu kural, harcamaların IPARD III programının onaylanmasından sonra yararlanıcılar tarafından gerçekleştirilmesi koşuluyla, Teknik Destek tedbiri kapsamındaki faaliyetler ve 4. maddede atıfta bulunulan faaliyetlere ilişkin harcamalar için geçerli olmayacaktır.
2. Taşınmaz malların inşası veya iyileştirilmesi, varlığın pazar değerine kadar uygun olacaktır,
3. Bilgisayar yazılımı da dahil olmak üzere ekipman ve yeni makinelerin alımı ürünlerin pazar değerine kadar uygun olacaktır,
4. Çalışmalar, pazarlama ve ilgili ürünlerin geliştirilmesi ve harekete geçirme maliyetlerini (tümü Uygun Harcamalar Listesinde (UHL) belirtilecektir) ve mimarlar gibi (2) ve (3) numaralı bentlerde belirtilen harcamalarla bağlantılı genel maliyetleri de içerebilen kolektif projelerle bağlantılı genel maliyetler,

mühendis ve diğer danışmanlık ücretleri ve fizibilite çalışmaları, aşağıdaki koşullar altında (2) ve (3) numaralı bentlerde atıfta bulunulan maliyetlerin %10'una kadar uygun olacaktır:

- Genel masrafların uygun tutarı makul maliyeti aşmayacaktır;
- Uygun yatırım harcaması 3 milyon Euro'dan fazla olan projeler için iş planı hazırlama maliyetleri, bu yatırımların uygun harcamalarının %3'ünü geçemez;
- Uygun yatırım harcaması en az 1 milyon Euro ve en fazla 3 milyon Euro olan projeler için, iş planı hazırlama maliyetleri bu yatırımların uygun harcamalarının %4'ünü geçemez;
- Uygun yatırım harcaması 1 milyon Euro'dan az olan projeler için, iş planı hazırlama maliyetleri, bu yatırımların uygun harcamalarının %5'ini geçemez.
- İş planı hazırlama maliyetleri hiçbir durumda tedbir 1 ve 7 için 6.000 Euro'yu ve tedbir 3 için 9.000 Euro'yu geçemez.

Genel maliyetler, yararlanıcı ile IPARD Ajansı arasında proje eş-financemanı için sözleşme imzalanmadan veya projenin uygulama için onaylanmasına ilişkin karar verilmeden önce, ancak IPARD III program onayından önce gerçekleşebilecektir. Genel maliyetlerin eş finansman için uygun kabul edilebilmesi için, başvuru sahibinin başvurusunda genel maliyetler için destek talep etmiş olması, maliyetlerin gerçekliğini ve geçerliliğini gerekçelendiren ayrıntılı belgeler sunması ve ilgili oldukları projenin IPARD Ajansı tarafından gerçekten seçilmiş ve sözleşmeye bağlanmış olması gerekir.

- Yararlanıcı, IPARD Ajansına sunduğu ödeme talebi/talepleri ile birlikte maliyetlerin gerçekliğini ve geçerliliğini gerekçelendiren ayrıntılı belgeler sunmak zorundadır. IPARD Ajansı, maliyetlerin gerçekliğini ve geçerliliğini kontrol etmekten ve başvuru sahibi/yararlanıcı tarafından maliyetlerin gerekçelendirilmesi için gereken bir dizi gereklilik ve belgeyi yararlanıcıların rehberlerinde yayınlamaktan sorumludur.
- Yenilenebilir enerji tesislerine yapılan yatırımlarda, 1. ve 3. tedbirler için, "öz tüketim" sınırına uyulduğu sürece şebekeye elektrik satışına izin verilmektedir. "Öz tüketim" kavramı, bir projenin sunulduğu aşamada kontrol edilmelidir. Yenilenebilir enerji sektörüne yatırım yapılması durumunda (tedbir 7'de), "öz tüketim" sınırı aranmayacaktır.
- Sulama sistemine yönelik bir yatırım için, desteklenen yatırım düzeyinde su kullanımının ölçülmesini sağlayan su ölçümü mevcut olmalı veya bu yatırımın bir parçası olarak uygulamaya konulmalıdır.

#### **c. Dayanıklılık koşulunun uygulanması**

- Yararlanıcının destek aldığı yatırım, yararlanıcıya yapılan son ödeme tarihinden itibaren beş yıl içinde önemli bir değişikliğe uğramamalıdır.

- Bir yatırımda yapılan önemli değişiklikler, aşağıdakilerle sonuçlanan değişikliklerdir:
  - bir üretim faaliyetinin durdurulması veya IPARD III programının kapsadığı coğrafi alanın dışına taşınması;
  - bir firmaya veya kamu kurumuna haksız bir avantaj sağlayan mülkiyet değişikliği;
  - niteliğini, hedeflerini veya uygulama koşullarını etkileyen ve başlangıçtaki hedeflerini zayıflatacak önemli bir değişiklik.
- Sektörel Anlaşmada tanımlandığı üzere, yatırımları etkileyebilecek "istisnai durumlar" (örn. yangın veya sel) veya "mücbir sebepler" (örn. pandemi) söz konusu olduğunda, yararlanıcı Sektörel Anlaşmaya veya eş finansman sözleşmesine göre belirlenen süreler içerisinde IPARD Ajansını bilgilendirmelidir.
- Yararlanıcılar, yatırımların gerçekleşmesinden sonra en az 7 yıl boyunca tüm muhasebe kayıtlarını tutmak ve ilgili Bakanlık, IPARD Ajansı, Avrupa Komisyonu ve projenin uygulanmasını kontrol etmek ve denetlemekle yetkili Avrupa Sayıştay yetkilileri ile NAO/UF ve Denetim Otoritesi ve IPARD Ajansının talebi üzerine diğer yetkili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmak ve talep edilen bilgileri sağlamakla yükümlüdür.

#### **d. Program kapsamında destek için uygun olmayan harcamalar**

(1) Aşağıdaki harcamalar IPARD III programı kapsamında uygun değildir:

- (a) katma değer vergileri de dahil olmak üzere vergiler;
- (b) gümrük ve ithalat vergileri veya eşdeğer etkiye sahip diğer ücretler;
- (c) IPARD III programının hükümleri aksini belirtmedikçe, mülkiyetin kiracılara geçip geçmediğine bakılmaksızın arazi ve mevcut binaların alımı, kiralınması veya finansal kiralınması;
- (d) cezalar, mali cezalar ve mahkeme giderleri;
- (e) IPARD III programındaki tedbirin niteliği gereği usulüne uygun olarak gerekçelendirildiği durumlar veya mücbir sebepler ya da istisnai durumlar haricinde, işletme maliyetleri;
- (f) ikinci el makine ve ekipman;
- (g) banka ücretleri, teminat maliyetleri ve benzer ücretler;
- (h) diğer salt mali harcamaların yanı sıra IPARD Euro hesabıyla ilgili her türlü para birimi dönüşüm masrafları, harçlar, ücretler ve kur kayıpları;
- (i) kendi işçilik maliyetleri de dahil olmak üzere aynı katkılar;
- (j) zirai üretim haklarının, hayvanların, yıllık bitkilerin satın alınması ve bunların ekilmesi;
- (k) IPARD III programındaki tedbirin niteliği gereği usulüne uygun olarak gerekçelendirildiği durumlar veya mücbir sebepler ya da istisnai durumlar haricinde, her türlü bakım, amortisman ve kira maliyetleri;

- (1) IPARD III programındaki tedbirin niteliği gereği usulüne uygun olarak gerekçelendirilen durumlar hariç olmak üzere, yönetim ve işletme yapısına ilişkin olanlar ve özellikle genel giderler, kiralara ve yönetim, uygulama, izleme ve kontrol faaliyetlerinde istihdam edilen personelin maaşları da dâhil olmak üzere, kamu idaresi tarafından yardımın yönetilmesi ve uygulanmasında katlanılan her türlü maliyet ve yapılan her türlü ödeme.

(2) Aşağıdaki harcamalar da uygun değildir:

- (a) Alınan ücretler talep edilen maliyetlerden düşülmediği sürece, tamamlanmadan önce kullanıcılardan veya katılımcılardan ücret alınan projelere ilişkin harcamalar;
- (b) ortak çıkarlara yönelik hususlar dışında promosyon maliyetleri; ortak çıkar, yararlanıcının bireysel çıkarından daha büyük bir çıkar olarak anlaşılmalıdır.
- (c) sermayesinin %25'inden fazlası bir kamu kurum veya kuruluşuna ait olan bir yararlanıcı tarafından yapılan harcamalar (Türkiye Ziraat Odaları Birliği ve bağlı il ve ilçe birimleri hariç). Bu istisna yalnızca 1, 2, 3, 4 ve 7 numaralı tedbirler için geçerlidir. Bu kural 11. tedbir için geçerli değildir.

(3) Tütün ve kenevir sektörüne yapılan yatırımlar IPARD kapsamında uygun değildir.

#### **e. Menşe kuralları**

IPARD III kapsamında, mal ve malzemeler için menşe kuralı uygulanmamaktadır. Ancak, bu uygulama sözleşmeleri imzalayan kuruluşa yönelik bir doğrulama olarak yürürlükte kalmaktadır.

Tüzel kişi olması durumunda (2021/1529 sayılı Tüzüğün (AB) 11. Maddesi), bu durum şu şekilde belirlenmelidir:

- (a) Üye Devletler, bu Tüzüğün Ek I'inde listelenen yararlanıcılar, Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşmasının akit tarafları ve 2021/947 sayılı Tüzüğün (AB) Ek I'i kapsamındaki ülkeler; ve
- (b) Komisyon tarafından dış yardıma karşılıklı erişimin sağlandığı ülkeler.

#### **f. Ekonomik sürdürülebilirlik**

Yatırım yapan yararlanıcının ekonomik sürdürülebilirliği, tedbir 1, 3 ve 7 için bir uygunluk koşuludur.

Başvuru aşamasında doğrulanan iş planı, yatırımın gerçekleştirilmesi sonunda tek bir yasal ve ekonomik varlık olarak kabul edilen tüm tarımsal işletmenin ekonomik sürdürülebilirliğini ortaya koymalıdır. Yatırımın ekonomik sürdürülebilirliği Ek IV'de listelenen kriterler ile karşılaştırılarak doğrulanacaktır.

Bir projenin iş planı kriterlerine göre uygun olabilmesi için mali açıdan sürdürülebilir olması gerekmektedir. İş planları nakit akışı açısından sürdürülebilir olmalıdır.

Mali sürdürülebilirlik değerlendirilirken projenin toplam yatırım bütçesini karşılayacak finansman kaynakları ile projenin gelir ve gider kalemleri göz önünde bulundurulmaktadır. Yararlanıcıya verilen IPARD fonları, yararlanıcının ekonomik sürdürülebilirliği hesaplanırken dikkate alınmaktadır. Yatırım dönemi için iş planında sunulacak finansman kaynağının toplam değeri en az yatırım bütçesi (uygun ve uygun olmayan harcamaların toplamı) kadar olmalıdır. Yeterli finansman kaynağına sahip

olduğunu kanıtlayamayan veya teklif edilen finansman kaynakları gerçekçi olmayan başvuru sahiplerine ait projeler, mali açıdan sürdürülebilir olmadıkları gerekçesiyle reddedilmektedir.

İş planı değerlendirmesi sırasında, ekonomik sürdürülebilirlik için gerekli tüm koşullar ayrıntılı olarak incelenmektedir. Ekonomik sürdürülebilirlik kriterlerini karşılamayan projeler uygun bulunmayarak reddedilmektedir.

Projede önemli değişiklikler yapıp yapılmadığının doğrulanması amacıyla yatırım faaliyetleri üzerinde *uygulama sonrası* doğrulamalar gerçekleştirilecektir. Ekonomik sürdürülebilirliğe ilişkin bir kontrol olarak, projenin operasyonel ve faal olup olmadığı doğrulanmaktadır.

#### **g. Taksitlerin ve peşin ödemelerin ödenmesi hususunda geçerli kurallar**

Uygun yatırım faaliyetleri, IPARD Ajansı ile sözleşmenin imzalanmasından sonra gerçekleştirilmelidir. Kamu yardımı faaliyetlerin gerçekleştirildiğini ve bunların uygunluğunu kanıtlayan ödeme talebi ve gerekçelendirici belgeler temelinde ödenecektir. Ödeme talebinin şekli sözleşme hükümlerine ve ilgili faaliyetlere özgü olarak IPARD Ajansı tarafından belirlenmektedir.

Ödemeler, projenin tamamlanması veya bir bölümünün tamamlanmasının ardından yararlanıcılara yapılmaktadır. TKDK ile yararlanıcılar arasındaki sözleşme yükümlülükler ve bu yükümlülüklerin yerine getirilmediği durumlarda uygulanacak yaptırımlara ilişkin bilgilere dayanmaktadır. Sözleşme TKDK tarafından belirlenen tutar ve taksit sayısı üzerinden imzalanacaktır.

Kamu yararlanıcısı (belediyeler ve kamu işletmeleri) tarafından uygulanan "Kırsal kamu altyapısına yönelik yatırımlar" tedbiri kapsamındaki kamu yatırımları durumunda, taksit sayısı, kamu yararlanıcısının tercihiyle, sözleşmede öngörülen inşaat aşamalarının sayısına göre artırılabilir.

Yerel Kalkınma Stratejilerinin Uygulanması - Leader Yaklaşımı durumunda, ödeme talepleri stratejinin uygulandığı yıllar içinde düzenli olarak (örneğin, her ay veya üç ayda bir) sunulabilir.

Tarım-çevre-iklim tedbirleri söz konusu olduğunda, ödemeler beş yıllık taahhüt süresi içinde sabit yıllık ödeme oranları temelinde yapılacaktır. Tedbir kapsamındaki ödeme talepleri, sözleşmelerin imzalanmasından sonra yıllık taahhüt yenileme formları ve/veya yıllık özel ödeme talep formları olarak sunulacaktır. Yıllık taahhüt yenileme formlarının ve ödeme talep formlarının formatı ilgili sözleşme hükümlerine ve faaliyetlere özgü olarak IPARD Ajansı tarafından belirlenmektedir.

Yararlanıcılara avans ödemeleri, Sektörel Anlaşma temelinde oluşturulan avans ödemelerine ilişkin kural ve koşullara göre bu Programın bütçesinden sağlanabilir. Avans ödemeleri, yatırım ile ilgili kamu yardımının %50'sine kadar uygun harcama olarak nitelendirilmektedir ve avans tutarının %110'una tekabül eden bir banka garantisi veya eşdeğer bir garantinin tesis edilmesine tabi olacaktır.

## **h. Tüketici fazlası**

Tüketici fazlası harcamaları, kamu finansmanındaki verimsizliğin ciddi bir göstergesidir. Bu, yararlanıcıların sübvansiyon olmadan da uygulanabilecek projeler için sübvansiyon aldıkları anlamına gelmektedir. Tüketici fazlalığından kaçınmak için, IPARD III Programı küçük çiftçileri ve küçük-orta ölçekli işletmeleri hedefleyecektir. Ayrıca, başvuru aşamasında yararlanıcıların mevcut mali durumları da değerlendirilmektedir. Bunun yanında, IPARD III Programı organik üretim, kısa tedarik zinciri, atık ve atık su yönetimi, çevre koruma, yenilenebilir enerji, yeşil ulaşım, yenileme/inovasyon gibi ekonomik açıdan daha az cazip yatırımlara öncelik vermektedir.

## **i. Basitleştirilmiş maliyet seçeneklerinin kullanımı**

Basitleştirilmiş maliyet seçenekleri, fiilen katlanılan maliyetlerden bağımsız olan hibelerdir. Basitleştirilmiş maliyetlerin ana biçimleri şunlardır:

- Standart birim maliyetler
- Bir veya birkaç tanımlanmış maliyet kategorisine bir yüzde uygulanarak belirlenen sabit oranlı finansman.
- Kamu katkısının yararlanıcı başına yıllık 100.000 Euro'yu aşmayan toplu ödemeleri;

Basitleştirilmiş maliyet seçenekleri M5-LEADER, M6-Kırsal Alanda Kamu Altyapı Yatırımları, M9-Teknik Destek ve M10-Danışmanlık Hizmetleri için geçerli olacaktır.

M1-Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yatırımlar, M3-Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması ile İlgili Fiziki Varlıklara Yatırımlar ve M7-Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme yatırım tedbirleri için basitleştirilmiş maliyet seçeneği de kullanılabilir.

## **8.2. İdari prosedür**

- Başvuru sahiplerinin devlete ödenmemiş vergi ve sosyal güvenlik borçları olmamalıdır (Tarım-Çevre-İklim ve Organik Tarım tedbirleri hariç). Olağanüstü sosyal güvenlik kuralı kamu idareleri için geçerli değildir.
- Başvuru sahipleri (gerçek kişilerde kendisi, tüzel kişilerde tüzel kişiliği temsil ve ilzama yetkili kişi) başvurunun yapıldığı tarihte 18 yaşından küçük ve 65 yaşından büyük olmamalıdır. Bu kural kamu kurumları ve Tarım-Çevre-İklim ve Organik Tarım tedbiri başvuru sahipleri için geçerli değildir.
- Kiralanmış bir mülk üzerinde yapılacak yatırımlar uygun yatırımlardır. Kiralama süresi yatırımın tamamlandığı tarihten itibaren en az beş yılı kapsamalıdır.
- Başvuru sahibi, IPARD Ajansı tarafından geliştirilecek formata uygun olarak bir iş planı sunmalıdır. Küçük yatırımlar için basitleştirilmiş bir iş planı sunulacaktır.
- Başvuru sahipleri, belirlenen başvuru süresi içerisinde başvurularını TKDK'nın İl Koordinatörlüklerine (İK) sunacaklardır. Projenin idari kontrolleri ve yerinde kontrolleri TKDK tarafından gerçekleştirilir. İdari kontroller ve yerinde kontrolleri geçen başvuruların iş planları değerlendirmeye alınacaktır. İş planı değerlendirmesinin ardından uygulanabilir olarak belirlenen başvurular, IPARD

programında belirtildiği üzere “Proje Seçimine İlişkin Sıralama Kriterleri” temel alınarak puanlanacaktır. Seçilen başvuru sahipleri ile sözleşmeler imzalanmaktadır.

- Bölüm 8.1'deki Kısım c'nin ikinci bendinde veya IPARD III Programında belirtilen taahhütlere uyulduğunu doğrulamak için yatırım operasyonları üzerinde gerçekleştirilen *uygulama sonrası* doğrulamalar. Uygulama sonrası doğrulamalar yararlanıcıya nihai ödemenin yapıldığı tarihten itibaren 5 yıl içinde gerçekleştirilecektir. Tarım-çevre projeleri normalde 5 yıl süreyle yürütülmektedir. Bu nedenle, tarım-çevre tedbirine yönelik doğrulamalar bu süre içerisinde gerçekleştirilecektir. Tüm yatırımlar beş yıllık dönem boyunca en az bir kez kontrol edilecektir. Beş yıllık dönem boyunca gerçekleştirilen uygulama sonrası doğrulamalar, farklı faaliyetlerin, faaliyet gruplarının veya tedbirlerin risklerinin ve mali etkilerinin analizine dayalı olarak gerçekleştirilecektir. *Uygulama sonrası* doğrulamalar fiziksel bir ziyaretle veya alternatif araçlar kullanılarak yapılabilecektir.

Tedbirlerin denetlenebilirliği ve doğrulanabilirliği aşağıda belirtilen taraflarca sağlanacaktır:

Yönetim Otoritesi, TKDK ile işbirliği halinde, tedbirlerin denetlenebilirliği ve doğrulanabilirliğinden sorumludur. YO, TKDK'dan alınan görüşe dayanarak programdaki tedbirlerin kontrol edilebilir ve doğrulanabilir olduğunu teyit etmektedir.

Açık, şeffaf ve ayrımcı nitelikte olmayan uygunluk ve seçim kriterlerinin tanımlanması ve uygulanması sağlanacaktır.

Seçim kriterleri, başvuru sahiplerine eşit muamele, mali kaynakların verimli kullanımı ve programın kuruluş öncelikleri ile uyumlu tedbirlerin hedeflenmesini sağlamayı amaçlamaktadır.

Seçim süreci; şeffaf ve yazılı olarak desteklenmiş prosedürler (denetim izleri) ve idari kapasite ile önceden tanımlanmış ve duyurulmuş kriterlere dayalı olmalı; sağlam mali yönetim ilkelerine uyumlu olmalı; başvuruların seçimi ve harcamaların uygunluğunun idari ve yerinde kontrolünü içermelidir.

Başvurular ve ödeme taleplerine ilişkin yerinde doğrulamalar, fiziki ziyaretler veya alternatif araçlar kullanılarak gerçekleştirilecek ve doğrulama sırasında kontrol edilebilecek tüm unsurları kapsayacaktır. Ancak, usulüne uygun olarak kaydedilen ve açıklanan istisnai durumlarda, yerinde doğrulamanın gerekli olmadığına karar verilebilecektir. Alternatif araçlar kullanılarak yapılacak yerinde doğrulamalar mobil uygulamalarla uzaktan kontroller, başvuru sahibinden fotoğraf veya video kayıtları, daha çok belge bazlı kontroller vb. ile gerçekleştirilebilecektir. Yerinde denetçilerin eğitim ihtiyaçları periyodik olarak değerlendirilecek ve gerekli eğitimler sağlanacaktır.

Referans maliyetler, standart birim maliyetler, farklı tekliflerin karşılaştırılması veya bir değerlendirme komitesi gibi uygun bir değerlendirme sistemi kullanılarak değerlendirilecek olan teklif edilen maliyetlerin makul olup olmadığı, yapım işleri, makine-ekipman, genel maliyetler ve görünürlük maliyetlerine ilişkin uygun harcamalar sözleşme döneminden önce kontrol edilecektir.

Uygun dokümantasyon yönetimi ve belgelerin doğrulanması - yararlanıcının operasyon kayıtlarını, faturaları ve muhasebe kayıtlarını tutması gerekecektir.

Uygun bir başvuru değerlendirme sistemi oluşturulacaktır.

Başvuruların tesliminden sonra TKDK tarafından idari kontroller ve yerinde kontroller ile başvuruların iş planı değerlendirmesi yapılmaktadır. Kontroller sonrasında uygun bulunan başvurular IPARD programında belirtilen "Proje Seçimine İlişkin Sıralama Kriterleri" esas alınarak puanlanmaktadır. Sözleşmeler, seçilen başvuru sahipleri ile imzalanmaktadır. Ödemeler idari kontroller ve projenin yerinde kontrolleri yoluyla gerçekleştirilen eksiksizlik ve uygunluk kontrollerinin sonuçlarına göre yapılacaktır.

### 8.3. Tedbir Bazında Açıklamalar

#### 8.3.1 TARIM İŞLETMELERİNİN FİZİKİ VARLIKLARINA YÖNELİK YATIRIMLAR - M1

##### 8.3.1.1 *Tedbirin Başlığı*

Tarımsal işletmelerin fiziki varlıklarına yönelik yatırımlar - M1.

##### 8.3.1.2 *Yasal dayanak*

##### 8.3.1.3 *Gerekçe*

Bu tedbirin amacı, AB standartlarına (çevre, hayvan refahı) uyum sağlanması hususunda fiziksel yatırımları desteklemek, tarımsal işletmelerin ekonomik ve çevresel performansını iyileştirmek, tarımın gelişmesi için gereken altyapıyı ve çevresel hedeflere ulaşmak için gerekli yatırımları sağlamak, çiftçilerin gıda zincirindeki konumunu güçlendirmek ve tarım sektöründeki işgücünün yenilenmesini teşvik etmektir.

Tarım-çevre-iklim hedeflerine ulaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla, tamamen çevresel hedeflere ulaşmak için gerekli olan ve getiri sağlamayan yatırımlar ("üretime dönük olmayan" yatırımlar<sup>4</sup>) da desteklenecektir.

AB Yeşil Mutabakat, iklim değişikliği ve çevresel bozulmayı tehdit olarak tanımlamakta ve AB'yi ekonomik büyümeyi kaynak kullanımından ayıran kaynak verimli ve rekabetçi bir ekonomiye dönüştürerek bu tehditleri ele almayı amaçlamaktadır. Ayrıca, dönüşüm süreci herkes için adil ve kapsayıcı olmalı ve iklim ve çevre sorunlarının fırsata dönüştürülmesine olanak sağlamalıdır. Çevrenin korunması ve iklim değişikliğine karşı dayanıklılığın artırılmasını amaçlayan sürdürülebilir ve yenilenebilir enerji üretiminin yanı sıra döngüsel ekonomi ile ilgili yatırımların yapılması çok önemlidir, ancak birçok küçük ve orta ölçekli işletme için maliyet artırıcıdır. Dolayısıyla, tarımsal işletmelerin bu konuda desteklenmesi bir gereklilik haline gelmektedir.

Mart 2020'den bu yana COVID-19 pandemisi ana tarım sektörlerini (süt, et, kümes hayvanları ve yumurta) etkilemiştir. Bu bağlamda, gıda tedarik zincirindeki tüm paydaşların işbirliğine dayalı olarak gıda tedarikinin sürekliliğinin sağlanması büyük önem taşımaktadır. Tüketicilerin güvenli ve sağlıklı gıdaya kesintisiz erişimini garanti altına almak için bu sektörleri desteklemek de daha önemli hale gelmiştir.

Türkiye'deki kırsal nüfusun çoğunluğu geçimlik ve yarı geçimlik tarımsal işletmelerde çalışmaktadır. Dolayısıyla, küçük ölçekli tarım işletmelerinin gıda güvenliği, sürdürülebilirlik, istihdam yaratma ve iklim değişikliğine uyum konularındaki katkılarını sağlamak amacıyla desteklenmelerine ciddi bir ihtiyaç vardır.

Süt üretimi ve besicilikte yem maliyeti fiyat ve girdi maliyetleri içinde çok önemli bir paya sahip olduğundan, üreticilerin yem bitkileri yetiştirmesi bu açıdan önem arz etmektedir.

---

<sup>4</sup> "Üretime dönük olmayan yatırımlar" tarım veya ormancılık işletmesinin değerinde veya karlılığında önemli bir artışa yol açmayan yatırımlardır.

Dezavantajlı bölgelerin ve genç nüfusun destekten daha yüksek oranda yararlanması da önemlidir. Ayrıca, kolektif yatırımlar için daha yüksek yoğunluk oranları yoluyla üretici örgütlerine özel önem verilecektir.

Son yıllarda, organik ürünlere olan talep, artan gelir ve organik ürünlerin daha sağlıklı olduğu, üretimlerinin hayvanlar için daha iyi yaşam koşulları sağladığı ve kullanılan tarım yöntemlerinin çevre dostu olduğu gerçeğinin kamuoyu tarafından benimsenmesi nedeniyle artmıştır.

Türkiye'de organik tarım daha çok bitkisel ürünlerde gelişmiştir. Sağlıklı ve dengeli beslenmede büyük öneme sahip olan organik et, süt ve yumurta üretimi istenilen düzeyde değildir ve bu alanın daha fazla desteklenmesi gerekmektedir.

Organik hayvansal üretimde, gübre gibi hayvansal atıkların neden olduğu çevre kirliliğini önlemek amacıyla hayvan sayısı yönetmelikle sınırlandırılmıştır. Hayvan başına ayrılması gereken gezinti alanı, hayvanların açık alanlara veya meralara erişimi ve kaliteli yem kullanımı önemli faktörlerdir. Konvansiyonel üretim yapan işletmelerin organik üretime geçişi, faaliyet alanına göre belirlenen kurallar dahilinde yapılmaktadır.

Hayvansal organik tarım ürünlerine yönelik artan talebe cevap verebilmek için, organik üreticilerin organik tarım standartlarına uyum sağlamalarına destek olunması gerekmektedir. Bu, kümes hayvanları da dahil olmak üzere çiftlik hayvanlarının barınaklarının yeniden tasarlanmasının desteklenmesi şeklinde olacaktır.

Türkiye'de süt, et (kümes hayvanları dahil) ve yumurta üretimi sektörleri ana tarım sektörleridir. Bu sektörlerdeki tarımsal işletmeler rekabet gücünün artırılması, ekonomik kalkınma ve doğal kaynakların daha iyi korunması açısından büyük bir potansiyele sahiptir.

### Süt ve Süt Ürünleri

Süt çiftliklerinin çoğu, ekonomik sürdürülebilirliği sınırlı olan geçimlik veya yarı geçimlik küçük aile işletmeleridir. Bu işletmelerin ticari ölçekli işletmelere dönüşmelerine yardımcı olmak hayatta kalmaları için önemlidir. İşletmelerin kapasitesi sürdürülebilir bir büyüklüğe ulaşmaz ve gerekli modernizasyon yapılmazsa, uzun vadede başarısız olma riski yüksektir. Desteklendikleri takdirde, bu küçük ölçekli işletmeler rekabetçi bir statüye sahip olacak ve böylece kırsal refahın artmasına katkıda bulunacaktır.

2018 yılı verilerine göre süt sığırcılığı işletmelerinin %59,7'si 1-4 baş hayvana sahipken, %21,3'ü 5-9 baş hayvana sahiptir. Buna göre, işletmelerin yaklaşık üçte ikisi 10 başın altında hayvana sahiptir ve 50 baş ve üzeri hayvana sahip işletmelerin oranı sadece %0,7'dir. Küçükbaş süt işletmelerinin %53,0'ında 1-50 hayvan bulunmaktadır. Küçükbaş hayvan varlığı 300 baş ve üzerinde olanların oranı ise %6,2'dir. Bu veriler, küçük ölçekli tarımsal işletmelerin hakim olduğu bir yapıyı göstermektedir.

AB'ye katılım sürecinde ilgili yasal düzenlemelerin yapılması suretiyle AB standartlarına uyum konusunda gerekli adımlar atılmış olmakla birlikte, kalite ve hijyen normları ile çevre standartları da dâhil olmak üzere uygulamadaki eksiklikler devam etmektedir. Tüketicilerin beklediği kaliteli ve hijyenik süt ürünlerinin üretilmesi birincil üretim ve depolamanın ilgili standart ve normlara uygun olarak yapılmasına bağlı olduğundan, Türkiye'deki birçok süt üreticisi işletme bu standartlara uygun süt üretimini sağlamak için desteğe ihtiyaç duymaktadır.

Son on yılda çiğ süt üretiminde niceliksel bir artış yaşanmış olsa da, önümüzdeki yıllarda yetiştiricilik işletmelerinin kapasitelerini geliştirmeleri ve modern yönetimin gerekliliklerini yerine getirmeleri halinde Türkiye'deki süt üretimi ve süt verimi daha da artabilecektir.

Destegin amacı, küçük ölçekli işletmelerin optimum ölçeğe ulaşmasına yardımcı olmak ve orta ölçekli, üretken, pazar odaklı ve AB standartlarına saygılı işletmeler oluşturmak olmalıdır. Desteklenecek tarımsal işletmelerin gelecekte de ekonomik faaliyetlerine devam edebilecek durumda olmaları ve mevcut üretim sistemlerini sürdürülebilir bir şekilde geliştirerek hayvan refahı ve çevrenin korunmasına ilişkin AB standartlarını yerine getirmeye istekli olmaları gerekmektedir.

### Kırmızı Et

Türkiye'de et sektörüyle ilgili olarak, kırsal alanlarda faaliyet gösteren besi hayvanı çiftlikleri küçük ölçekli veya aile tipi çiftliklerdir. Çiftliklerin %80'inden fazlası 10 başın altında sığira sahiptir ve üretim düşük verimlilikle geleneksel bir yapıda sürdürülmektedir. Küçük ölçekli işletmelerin toplam üretimdeki payı %65'e kadar çıkmaktadır. Büyükbaş hayvanlarda 1-4 baş arası grupta yoğunlaşan hayvanların oranı %44,5 iken, 20-49 baş arası grupta bu oran %24,8'dir. Küçükbaş hayvanlarda 50-149 baş grubunda yoğunlaşan hayvan oranı %28,5, 300+ baş grubunda yoğunlaşan hayvan oranı ise %36,3'tür.

Türkiye'de kırmızı et üretimi ve tüketiminde gelişmeler meydana gelmiştir. Ancak bunlar, sektörün yapısal sorunları nedeniyle verimlilik ve karlılığı sağlayacak düzeyde değildir. Karşılaşılan sorunlar kırmızı et sektöründe kaba yem sıkıntısı, girdi maliyetlerinin yüksekliği ve ölçek ekonomisinde üretimin yeterince yaygınlaşmaması nedeniyle etkin bir şekilde örgütlenememe olarak sayılabilir.

Artan nüfusun beslenme ihtiyaçlarını karşılamak için, et sektörünün üretim ve verimliliğine yansıyan rekabet gücünün daha da artması ve çevresel etkilerinin sınırlandırılması beklenmektedir. Buna küçük ölçekli üretim modeline sahip ancak sürdürülebilir üretim için önemli bir üretim potansiyeli bulunan tarımsal işletmeler de dahildir.

Kırmızı et sektöründe üretimin insan ve hayvan sağlığı, hayvan refahı ve çevrenin korunmasını gözeterek hijyenik koşullarda gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ancak, hayvan sektöründe baskın olan küçük ölçekli çiftlikler, işletmelerini AB standartlarına uygun hale getirme konusunda sıklıkla sorun yaşamaktadır. Türkiye'de kırmızı et sektörünün bel kemiği olma potansiyeline sahip bu işletmelerin değer zincirine entegrasyonu büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, "geçimlik" kategorisinden ilgili standart ve koşullara uygun sürdürülebilir "üretim-ticari" kategorisine geçmeleri desteklenmelidir.

### Kanatlı Eti ve Yumurta

Kanatlı eti sektörü, hem dünyada hem de Türkiye'de hayvancılık sektörünün en hızlı büyüyen alt sektörlerinden biridir. Türkiye, özellikle tavuk eti ve yumurta üretimi açısından kanatlı sektöründe en büyük üretici ve ihracatçılardan biridir.

Türkiye, hammadde üretiminden pazarlamaya kadar tüm aşamalarda 600 bin kişiye istihdam sağlayan modern bir entegre kümes hayvanı üretim sistemine sahiptir. Bu, aynı zamanda kırdan kente göçün azaltılmasına ve yarattığı yerinde istihdam ile kırsal kesimin sosyoekonomik kalkınmasına da katkı sağlamaktadır.

Kanatlı eti üretimi yem fabrikası, damızlık kümesleri, kuluçkahaneler, kümesler, kesimhaneler, rendering tesisi, atık su arıtma tesisi ve pazarlama ağını içeren "entegre" tip şirketler tarafından AB standartlarına ve uluslararası normlara ve gıda güvenliği ilkelerine uygun olarak yapılmaktadır.

Entegre üretim modeli ile faaliyet gösteren kanatlı sektörü firmaları, kendi üretimlerinin yanı sıra sözleşmeli üretim modelini de uygulayarak çok sayıda küçük ve orta ölçekli kanatlı çiftliğinin üretim zincirine katılmasını sağlamaktadır.

Artan nüfus nedeniyle, yüksek üreme oranı ve verimliliği ile kümes hayvanı üretiminin önemi artmıştır. Kanatlı eti ve yumurta tüketimi artmış olsa da, birçok gelişmiş ülkeye kıyasla Türkiye'de istenilen tüketim seviyesine ulaşamadığı söylenebilir.

Türkiye, kanatlı eti ürünlerinde belirli bir kaliteyi yakalamış, sürdürülebilirliği sağlamış, AB standartlarına uygun üretim yapan ve planlı üretim gerçekleştiren bir ülkedir. Yine de, kuş gribi gibi yaygın zoonotik hastalıklar, üretimin sağlıklı bir şekilde devam etmesini sağlamak ve ekonomik kayıplara neden olacak ihracatın durdurulmasını önlemek için ciddiye alınmalıdır.

Bu nedenlerle, biyogüvenlik yatırımları desteklenerek sektörün kalitesi ve rekabet gücü daha da artırılmalıdır. Hem broyler hem de yumurta üretiminde, yeni işletmelerin kurulmasından ziyade küçük ve orta ölçekli işletmelerin modernizasyonuna destek verilmesi önemli görülmektedir. Bu bağlamda, binaların yenilenmesi (daha iyi yalıtım), makine ve ekipman alımı ve otomatik sistemlerin kurulması (yemleme, sulama, yumurta toplama vb.) gibi yapısal değişiklikler desteklenmelidir. Ayrıca, binalara erişimin kontrol edilmesi ve yeterli dezenfeksiyon sistemlerinin geliştirilmesi için biyogüvenlikle ilgili yatırımlar da destek kapsamına uygun olmalıdır.

Yumurta üretim işletmelerinde zenginleştirilmiş kafeslerin kullanımı artmaktadır. Yeni kurulan işletmelerde hayvan refahı gözetilerek zenginleştirilmiş kafeslerin kullanılması AB'ye uyum doğrultusunda zorunlu hale getirilmiştir. 2014 tarihli "Yumurtacı Tavukların Korunması ile İlgili Asgari Standartlara İlişkin Yönetmelik" uyarınca mevcut işletmeler açısından zenginleştirilmiş kafeslere geçiş için son tarih 2023 olarak belirlenmiştir. Kafes sistemlerindeki değişiklikler nispeten yavaştır ve mevcut tarımsal işletmeler yukarıda belirtilen son tarihin sonuna kadar bu konuda desteklenmelidir.

Süt ve et üretiminden kaynaklanan başlıca çiftlik atığı gübreden gelen metandır. Hayvancılık, tarım sektörü içerisinde metan emisyonlarına en fazla katkıda bulunan sektördür. Bu olumsuz etkileri en aza indirmek için, hayvancılıktan kaynaklanan atıkların yönetimi desteklenen tarımsal işletmeler için zorunludur. Öngörülen bir atık yönetimi hem doğal kaynakların sürdürülebilirliği hem de işletmenin ekonomisi için önemlidir. Gübre şeklindeki hayvancılık yan ürünü de çiftliklerin döngüsel ekonomisinin bir parçası haline gelmelidir. Bu bağlamda, gübreyi biyogaz gibi enerjiye dönüştüren yenilenebilir enerji yatırımlarına verilen destek, gübre depolarına verilen destekle birlikte daha fazla desteklenmelidir.

#### 8.3.1.4 Genel hedefler

- Tarımsal gıda sektöründe verimliliği, rekabet gücünü ve daha sürdürülebilir tarımsal üretimi artırmak için, örneğin Birlik standartlarına aşamalı olarak uyum sağlamak, çiftçilerin gıda zincirindeki konumunu güçlendirmek ve genç çiftçileri desteklemek.

- Tarımsal gıda sektörünün yüksek kaliteli, güvenli, besleyici ve sürdürülebilir gıda ile hayvan refahına yönelik kamu talebine verdiği yanıtı iyileştirmek.
- İklim değişikliğinin azaltılmasının yanı sıra sürdürülebilir enerjiye katkıda bulunmak ve su, toprak ve hava gibi doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimini teşvik etmek.

#### 8.3.1.4.1 Özel hedefler

- İş fırsatları yaratarak kırsal kesimde yaşayanların ve bölgelerin refahını ve sosyal-ekonomik kalkınmasını artırmak.
- Tarımsal işletmelerde atık su ve atık yönetimi ile ilgili yatırımları, yenilenebilir enerji ve döngüsel ekonomi tipi yatırımları AB Yeşil Mutabakatı doğrultusunda teşvik etmek.
- Daha fazla üreticinin desteklerden faydalanmasını sağlamak ve üreticilerin gıda zincirindeki konumunu iyileştirmek için toplu yatırımı desteklemek.

#### 8.3.1.5 Tedbirin Programdaki diğer IPARD tedbirleri ve ulusal tedbirlerle olan bağlantısı

Bu "Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması ile İlgili Fiziki Varlıklara Yönelik Yatırımlar" tedbiri M3 ile bağlantılıdır çünkü süt, kırmızı et, kanatlı eti ve yumurta üretimindeki herhangi bir iyileşmenin ilgili işleme sektörleri üzerinde çarpan etkisi olacaktır.

Buna ek olarak, M3 kapsamındaki sebze, meyve ve diğer gıda işleme endüstrilerinin atıkları M1'deki birincil üretim için kaba yem kaynağı olarak kullanılabilir ve bu da hem rekabet gücü hem de çevrenin korunması açısından önemli olan girdi maliyetlerinin azaltılmasına katkıda bulunacaktır.

M1 ayrıca "Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme" ile de güçlü bir şekilde bağlantılıdır. Süt işleme tesislerinin gelişmediği ve süt toplama sisteminin bulunmadığı bölgelerde, üretilen süt çiftliklerde süt ürünlerine dönüştürülerek genellikle yerel markalar yaratılmaktadır.

M7 kapsamında desteklenen makine parkları da bu tedbir kapsamında destek alan üreticilere fayda sağlayacaktır.

"Danışmanlık Hizmetleri"nin de yatırım tedbiriyle bir bağlantısı bulunmaktadır. M1 kapsamında faaliyet gösteren tarımsal yetiştirici işletmelere yönelik teknik, ekonomik ve çevresel konularda eğitim faaliyetlerinin yürütülmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Damızlık hayvan seçimi, yem kalitesi ve hayvan besleme, hijyen ve diğer malzemelerin tedariki, ilaç, aşılama, çiftleştirme malzemeleri ve hastalıkların tedavisi gibi veterinerlik hizmetlerine ilişkin bilgi açığı sektörlerin rekabet gücünü etkileyecektir.

Bu bağlamda, M10'un M1 kapsamında yer alan paydaşların eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılabilirliği söylenebilir. Kamu kurumları ve STK'lar eğitim konusunda etkin hale getirilebilecek ve ilgili eğitim modüllerini tamamlayan üreticilere sertifika verilebilecektir.

M1 aynı zamanda "Tarım-Çevre-İklim ve Organik Tarım" tedbiri çerçevesinde izlenen hedeflerle de ilgilidir. Gübre arıtımı çevre, iklim ve yenilenebilir enerji konularındaki mevcut AB ve ulusal politikalarla ilgili olarak odak noktası haline gelmektedir. Üretilen inek gübresi gibi büyük miktarlardaki organik atık, doğal kaynaklara boşaltılan organik

atıkların yönetimi için yeni bir yaklaşımı ve yeni yöntemler aranmasını zorunlu kılmaktadır. Diğer taraftan, inek gübresi yenilenebilir enerji kaynağı (biyogaz) ve toprakta organik doğal katkı maddesi (biyo-gübre) olarak faydalı olabilecek birçok özellik sunmaktadır. Türkiye yenilenebilir enerji ve biyo-gübre üretimi için kullanılabilecek %68 büyükbaş, %5 küçükbaş ve %27 kanatlı hayvan kaynaklı yüksek hayvan gübresi potansiyeline sahiptir.

Kanatlı eti konusunda, yukarıda bahsi geçen destekler içerisinde, IPARD aracılığı ile desteklenen yatırımların finansmanını kolaylaştıran ve biyo-güvenlik ve yenilenebilir enerji konuları da dahil olmak üzere yapılacak yatırımlar için sadece sübvansiyonlu krediler mevcuttur.

#### 8.3.1.6 Yararlanıcılar

Tedbirin yararlanıcıları tarımsal işletmelerdeki yatırımları yürütmek ve finanse etmekten sorumlu olan (kamu tüzel kişileri hariç) ve ulusal yasalarca tanınan ve aşağıdaki sistemlere kayıtlı olan gerçek ve tüzel kişilerdir:

- Ulusal Çiftlik Kayıt Sistemi/ Tarımsal Üretim Kayıt Sistemi veya
- Yararlanıcının yatırımın gerçekleştirildiği işletmenin sahibi olmadığı durumlarda, ilgili taraflar arasında, projenin tamamlanmasından sonra en az 5 yıl boyunca projenin yapısal etkilerine olanak tanıyan hükümler içeren bir sözleşme yapılmalıdır.

#### Kolektif Yatırımlara Uygun Üretici Örgütleri

- Kolektif yatırımlar kapsamında, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu uyarınca kurulan (kuruluşu/denetimi Tarım ve Orman Bakanlığı sorumluluğunda olan) ve süt ve et sektöründe faaliyet gösteren Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri bu tedbir kapsamında destek almaya uygundur. Yasa uyarınca, her kooperatifin en az 7 çiftçi ile kurulması gerekmektedir. Kooperatifin ortaklarına gelir dağılımı ana sözleşmesinde belirtilmiştir.
- Kolektif yatırımlar kapsamında süt, et ve yumurta sektöründe faaliyet gösteren 5996 sayılı Kanunun ilgili maddelerine göre kurulmuş Damızlık Sığır Yetiştirici Birlikleri bu tedbir kapsamında desteklenmeye uygundur. Yasa uyarınca, her bir yetiştirici birliğinin en az 7 çiftçi ile kurulması gerekmektedir. Yetiştirici birliğinin gelir dağılımı ana sözleşmesinde belirtilmiştir.

#### 8.3.1.7 Ortak uygunluk kriterleri

- Nihai ödeme talebinin yapıldığı tarihte başvuru sahipleri Ulusal Hayvan Kayıt Sistemi'ne kayıtlı olmalıdır.
- "Kolektif yatırımlar", üretici örgütleri tarafından (özel uygunluk kriterleri kapsamında belirtilen) AB standartlarına uygun tarımsal ürünlerin üretimi için tesis, makine, ekipman ve diğer altyapının paylaşılmasına yönelik yatırımlar anlamına gelmektedir.
- Organik üretim hedeflenen yatırımlarda, aşağıdaki sektörler ile ilgili sertifikaların/belgelerin yeni kurulacak tarımsal işletmeler için nihai ödemeden önce, mevcut işletmeler için ise başvuru aşamasında sunulması gerekmektedir:

- o Süt

o Kırmızı Et

aşağıdaki sektörler içinse üretim yapan tarımsal işletmeler için başvuru aşamasında sunulması gerekmektedir:

o Kanatlı Eti

o Yumurta

#### 8.3.1.7.1 Uygun işletmelerin türü

Birincil üretimde yer alan süt, et, kanatlı eti ve yumurta üreten küçük ve orta ölçekli tarımsal işletmeler bu tedbir bağlamında destek kapsamındadır.

#### 8.3.1.7.2 Yararlanıcının ekonomik sürdürülebilirliği

Yararlanıcının ekonomik sürdürülebilirliği bir iş planı aracılığıyla gösterilmelidir. İş planı işletmenin kısa bir tanımını, mevcut varlık ve yükümlülüklerini, insan kaynaklarını, önerilen yatırımın tanımını, finansmanını ve gelecekteki ekonomik operasyona ilişkin projeksiyonları (pazarlama dahil) içermektedir.

İş planı, yatırımın gerçekleşmesinin sonucunda tarım işletmesinin ekonomik sürdürülebilirliğini kanıtlamalıdır. Yatırımın ekonomik sürdürülebilirliği, Programın Ek IV'sinde listelenen kriterlere göre doğrulanacaktır.

Bir projenin iş planı kriterlerine göre uygun olabilmesi için mali açıdan sürdürülebilir olması gerekmektedir. İş planları nakit akışı açısından sürdürülebilir olmalıdır.

Uygun harcama tutarı 180.000 Euro ve altında olan daha küçük yatırımlar için basitleştirilmiş bir iş planı formu kullanılabilir. IPARD Ajansı, tüm potansiyel nihai yararlanıcılara sunulmak üzere bu tür iş planları için şablonlar hazırlayacaktır.

#### 8.3.1.7.3 Ulusal standartlar/AB standartları

Geçerli AB standartları ve ulusal standartların yerine getirilmesine ilişkin ilkeler programın 8.1 Bölümünde açıklanmaktadır. Bu tedbir kapsamında desteklenen sektörler ile ulusal/AB standartları arasındaki ilişki, ilgili standartların listesini içeren Ek III'te verilmektedir.

Kolektif yatırımın<sup>5</sup> yasal olarak kurulmuş bir tüzel kişilik tarafından üyeleri adına gerçekleştirilmesi durumunda, programın 8.1 bölümünde açıklanan koşullar geçerlidir.

Nihai ödeme talebinin yapıldığı tarihe kadar, tarım işletmeleri EK III'te listelenen çevrenin korunması ve hayvan refahı konularındaki minimum ulusal gereklilikleri yerine getirmek zorundadır. Desteklenen yatırımlar, yatırım döneminin sonunda, yatırım kapsamı ile ilgili olan hayvan refahı ve çevrenin korunması konularındaki ilgili AB standartları ile uyum sağlamalıdır. Ulusal veterinerlik ve çevre makamları ilgili AB standartları ve ulusal standartların karşılanıp karşılanmadığını değerlendirmeli ve bunu teyit eden bir sertifika düzenlemelidir. Böyle bir sertifika nihai ödemeden önce IPARD Ajansına sunulmalıdır ve bu koşulların yerine getirildiğini doğrulamak amacıyla kullanılacaktır.

Ulusal bir İyi Tarım Uygulamaları Kodu (GAP) olması durumunda, ulusal asgari standartlar bu kod kapsamında sunulanlarla aynı olabilecektir.

<sup>5</sup> Ek II. 2021-2027 IPA kırsal kalkınma programları için Taslak Programlama rehberlerinin toplu yatırımlarına ilişkin rehber

Yatırım, Antlaşma Ek I'de listelenen ve programın 8.1 Bölümünde açıklanan tarımsal ürünlerin üretimi, depolanması ve işlenmesi ile ilgili olmalıdır.

- Bu tedbir kapsamında süt, kırmızı et, kanatlı eti ve yumurta üretimi desteklenmektedir.
- Bu tedbir kapsamında desteklenecek uygun sektörlerin seçimi sektör analizine dayanmaktadır. Her bir sektör altında ihtiyaç duyulan/uygun yararlanıcıların ve spesifik yatırımların belirlenmesinde de aynı yaklaşım izlenmektedir ve ilgili sektör analizi ile tarımsal üretim zincirinde belirlenen en zayıf halkaların geliştirilmesine öncelik verilmektedir.
- Traktör ve çiftlik ekipmanı alımına yönelik yatırımlar söz konusu olduğunda, bu yatırımlar, özellikle gaz ve partikül kirletici emisyon limitleri olmak üzere, çevrenin korunmasına ilişkin ilgili Avrupa Birliği mevzuatına uygun olacaktır.
- Yararlanıcı, IPARD programı Bölüm 8.1'de açıklanan genel uygunluk kurallarına uymalıdır (uygun ve uygun olmayan harcamalar dahil).
- Yararlanıcılar, IPARD programı Bölüm 8.1'de açıklanan menşe kurallarına uymalıdır.
- Başvuru sahibi (gerçek kişi olması durumunda kendisi, tüzel kişiliklerde, tüzel kişiliği temsil ve ilzama yetkili olan kişi) ziraat, veterinerlik veya ilgili diğer uzmanlık alanındaki bir ziraat meslek lisesi, meslek yüksekokulu veya üniversite diploması ile (master veya doktora dahil) ya da ilgili ulusal kayıt sistemleri tarafından belgelenebilecek şekilde tarım ya da ilgili diğer uzmanlık alanında minimum 3 yıl çalışma deneyimi ile yeterliliğini kanıtlamalıdır.

#### 8.3.1.7.4 Üretime dönük olmayan yatırımlar

Belirli tarım-çevre-iklim operasyonları ve hedefleri, ancak öncesinde üretime dönük olmayan yatırımlar yapılması halinde hayata geçirilebilecektir. Üretime dönük olmayan yatırımlar, önemli bir getiri, gelir veya kazanç sağlamayan veya yararlanıcıların elindeki değeri önemli ölçüde artırmayan ancak olumlu bir çevresel etkiye sahip olan yatırımlardır.

Üretime dönük olmayan yatırımlar için destek, tarım-çevre-iklim hedeflerinin uygulanmasıyla ilgili sermaye çalışmalarını kapsamaktadır; örneğin, habitatların uygun şekilde yönetilmesini sağlamak için gereken altyapının kurulması veya yeniden kurulması da dahil olmak üzere habitatların ve peyzajların restorasyonu için. (Daha fazla ayrıntı için uygun harcamalar bölümüne bakınız).

#### 8.3.1.7.5 Yenilenebilir enerji tesislerine yapılan yatırımlar

Bu yatırım desteği kapsamında, şebekeye elektrik satışına "öz tüketim" sınırına uyulduğu sürece izin verilmektedir (yani, şebekeye satılan elektrik, yıl boyunca ortalama olarak alınan elektriğe eşittir). Bu durum, elektrik depolanamayacağı için, israf edilmediği sürece şebekeye satılması gerektiği gerçeğiyle gerekçelendirilmektedir; elektrik şebekesi, yıl boyunca benzer miktarda ve farklı bir ritimle verilen ve çekilen elektrik için bir depolama yeri olarak düşünülebilir.

"Öz tüketim" kavramı, bir projenin sunulduğu/değerlendirildiği aşamada kontrol edilmelidir. Yenilenebilir enerji tesisinin (teorik) güç kapasitesi ("yatırım") çiftliğin 3 yıllık ortalama (öz) tüketiminin %120'sini aşmadığında yatırım uygun kabul edilmektedir. Ayrıca, desteğe esas olan yenilenebilir enerji tesisinin ("yatırım") (teorik)

güç kapasitesinin EPDK tarafından belirlenen ulusal mevzuattaki sınırdan fazla olması halinde, fazla olan kısım desteğe tabi olmayacaktır.

Yeni çiftlikler veya son üç yıl içinde faaliyetlerinin boyutunu önemli ölçüde değiştiren çiftlikler söz konusu olduğunda, beklenen tüketim IPARD Ajansı tarafından tahmin edilmelidir. Desteğe esas olan yenilenebilir enerji tesisinin ("yatırım") tahmini güç kapasitesinin EPDK tarafından belirlenen ulusal mevzuattaki sınırdan fazla olması halinde, fazla olan kısım desteğe tabi olmayacaktır. Aynı durum, potansiyel yararlanıcı tarafından aynı uygulamanın bir parçası olarak yapılacak yeni yatırımlar nedeniyle beklenen güç tüketimi artışlarıyla da ilgilidir<sup>6</sup>. Destek kapsamındaki bir yatırımın tamamlayıcısı olarak, Enterkonneksiyon Kullanım Anlaşmasına uygun olarak yenilenebilir enerji yatırımı yapılabilecektir.

#### 8.3.1.8 Özel uygunluk kriterleri

- Yatırımlar, programın 2. Bölümünde tanımlanan uygun illerden birinde olmalıdır.
- Yatırımlar, yatırım sonunda aşağıda belirtilen kapasite limitlerine ulaşmalıdır.
- Yatırım konusu sektörde faaliyet gösteren ve yatırım alanı olarak tanımlanan bölgede yer alan başvuru sahibine ait tarımsal işletmenin toplam kapasitesi (yatırıma bağlı kapasite dahil) yatırım sonunda aşağıda belirtilen kapasite limitlerini aşmamalıdır.
- Mevcut ve yeni tarımsal işletmeler (kümes hayvanları ve yumurta tavuğu söz konusu olduğunda sadece mevcut işletmeler) bu tedbir kapsamında uygundur.
- Kolektif yatırımlar için sağlanan daha yüksek bir yoğunluk oranından yararlanabilmek için:
  - Kooperatifler, yetiştirici birlikleri (aşağıda tanımlanmıştır), kooperatifin/yetiştirici birliklerinin ana sözleşmesinde belirtilen ürünle ilgili sektörlere başvuracaktır.
- Tüm sektörler için, tarımsal işletme, yatırımın sonunda gübrenin ilgili AB standartlarına uygun olarak depolandığını ve yönetildiğini kanıtlamalıdır.
- Kümes hayvanları ve yumurta sektörleri için, tarımsal işletme, yatırımın sonunda atıkların ilgili AB standartlarına göre işlendiğini kanıtlamalıdır.

Tarımsal işletmeler için yatırımlar sonunda uygun yatırım kapasiteleri sektörel bazda aşağıda tanımlanmıştır:

---

6 Ares (2018) 6385137-12/12/2018 sayılı DG AGRI rehberi doğrultusunda

#### Süt Üretimi (organik üretim dahil)

- En az 10, en fazla 150 süt ineği, veya
- En az 5, en fazla 50 süt veren manda, veya
- En az 75, en fazla 800 süt veren koyun, veya
- En az 75, en fazla 800 süt veren keçi.

#### Kırmızı Et Üretimi (organik üretim dahil)

- En az 30, en fazla 250 sığır veya
- En az 10, en fazla 50 manda veya
- En az 75, en fazla 500 koyun, veya
- En az 75, en fazla 500 keçi.

#### Kanatlı Eti Üretimi

(Sadece kapasitesini artırmayan aktif mevcut tarımsal işletmeler başvuruda bulunabilecektir):

- En az 15 000, en fazla 100 000 broyler, veya
- En az 3 000, en fazla 20 000 broyler (organik üretim için) veya
- En az 1 000, en fazla 10 000 hindi (organik üretim dahil) veya
- En az 400, en fazla 4 000 kaz (organik üretim dahil)

#### Yumurta Üretimi

- En az 20 000, en fazla 100 000 yumurta tavuğu
- En az 2 000, en fazla 15 000 yumurta tavuğu (organik üretim için) Yalnızca
- tesis ve ekipman yenileme ihtiyacı olan veya
- tarımsal işletmelerini kapasitelerini artırmaksızın yerleşim alanlarından

uzağa taşıyan yumurta üretiminde faaliyet gösteren mevcut tarımsal işletmeler<sup>7</sup> uygundur (bu durumda tarımsal işletme başvuru sahibine ait olmalıdır).

#### *8.3.1.9 Uygun harcamalar*

Uygun yatırımlar aşağıda belirtilenler ile sınırlı olacaktır:

- Taşınmaz malların inşası, yeniden inşası, yenilenmesi ve genişletilmesi (örneğin, mülk alımı hariçtir).
- Varlığın pazar değerine kadar bilgisayar donanımı ve yazılımı da dahil olmak üzere yeni makine ve ekipman alımı.
- Üretime dönük olmayan yatırımlar (tarım-çevre-iklim hedeflerine ulaşılmamasıyla bağlantılı).

---

<sup>7</sup> Hayvan refahı koşullarını yerine getirmek amacıyla mevcut tarımsal işletmeler, kapasitelerini artırmadan, yumurta tavukları için binalarını genişletebilecektir.

- Mimar, mühendis ve diğer danışmanlık ücretleri<sup>8</sup>, fizibilite çalışmaları gibi yatırımla ilgili harcamalarla bağlantılı genel maliyetler, yatırım maliyetlerinin %10'una kadar uygun olacaktır. Özellikle 6.3 kapsamında atıfta bulunulan iş planları için (yatırımın türüne göre) belirli kalemlere ilişkin spesifik alt tavanlar belirlenebilecektir.
- Geçmişe dönük olarak uygun olan genel maliyetler (sözleşme imzalanmasından önce gerçekleşebileceği için) ancak maliyetlerin ilişkili olduğu projenin IPARD Ajansı tarafından fiili olarak seçilmesi ve sözleşme imzalanması durumunda uygun maliyet olarak ele alınacaktır.
- Üretici örgütleri için - kaynakların ortak kullanımı (makineler, depolama vb.), kısa değer zincirleri veya tarımsal ürünlere değer katma (paketleme, sınıflandırma vb.) konularında kolektif projeler için.

### Uygun kolektif yatırımlar

Desteklenen kolektif yatırımlar şunları kapsayabilecektir:

- AB standartlarını sağlamak amacıyla tarımsal ürünlerin üretimi için tesislerin (binaların), makinelerin, ekipmanın ve diğer altyapının paylaşılması; Örnekler: tarım makinelerinin, süt soğutucularının, sınıflandırma ve paketleme ekipmanının ortak kullanımı.
- kısa tedarik zincirlerinin\* ve yerel pazarların kurulması ve geliştirilmesi. Örnekler: doğrudan satış için pazar tezgahı aracı; pazar tezgahları için ekipman; buzdolapları

\*Kısa tedarik zinciri "sınırlı sayıda ekonomik operatörü kapsayan, işbirliğini, yerel ekonomik kalkınmayı ve üreticiler, işleyiciler ve tüketiciler arasında yakın coğrafi ve sosyal ilişkileri taahhüt eden bir tedarik zinciridir" (1305/2013<sup>9</sup> sayılı Tüzüğün (AB) 2. Maddesi). Ayrıca, "kısa tedarik zincirlerinin kurulması ve geliştirilmesine yönelik destek ... sadece çiftçi ve tüketici arasında birden fazla aracı içermeyen tedarik zincirlerini kapsayacaktır"<sup>10</sup>.

### "Genel maliyetler"<sup>11</sup> kapsamında kolektif yatırımlarla bağlantılı ek uygun maliyetler

Kolektif yatırımlarla bağlantılı ek genel maliyetler de bu kapsama dahildir:

- Çalışmalar,
- İlgili ürünlerin pazarlanması ve geliştirilmesi,
- Harekete geçirme maliyetleri (en fazla %10).

<sup>8</sup> Diğer danışman ücretleri, karmaşık bir inşaat projesinin denetlenmesi, teknik belgelerin hazırlanması (nihai ödeme için) ücretleri şeklinde olabilecektir. Sektörel Anlaşma'nın ... Maddesi uyarınca, bu harcama makul ve sınırlı olmalıdır.

<sup>9</sup> Avrupa Kırsal Kalkınma Tarımsal Fonu (EAFRD) tarafından sağlanan kırsal kalkınma desteğine ilişkin 1305/2013 sayılı Tüzük (AB).

<sup>10</sup> Kırsal Kalkınma Tüzüğünü tamamlayıcı 807/2014 sayılı Avrupa Komisyonu Delegasyon Tüzüğü'nün (AB) 11. Maddesi.

<sup>11</sup> Kolektif projelerle bağlantılı genel maliyetler (mevcut) Sektörel Anlaşma'nın 33(5)(c) Maddesinde öngörülmektedir.

#### Örnekler:

- Hijyen standartları ve kaliteli bir peynirin (veya diğer kaliteli ürünlerin) üretim yöntemine ilişkin şartname üzerinde çalışma;
- İş planı;
- Yerel bir süpermarkete teslimat yapan bir grup meyve ve sebze üreticisinin kısa değer zincirini oluşturmak ve yürütmek için harekete geçirme maliyetleri (yerel bir kolaylaştırıcının maliyeti);
- Tıbbi veya aromatik bitkilerin yeni ürünleri için ürün geliştirme ve pazarlama çalışması veya diğer ürünler için benzer çalışmalar.

Sektör bazında uygun harcama kategorilerinin listesi aşağıda verilmiştir. Uygun harcamaların ayrıntılı bir listesi Uygun Harcamalar Listesinde (UHL) verilecektir.

#### Süt

- Kapalı, açık ve yarı açık ahırların/ağılların inşası, genişletilmesi ve modernizasyonu,
- Süt sağım ve depolama odaları, depo binaları, makine garajları ile sınırlı olmak kaydıyla diğer tarımsal binaların inşası ve/veya yenilenmesi.
- Sadece mera yönetimine yönelik çit ve kapıların inşası.
- Silaj muamele, çiftlik içi yem hazırlama, muamele, dağıtma sistemleri ve depolama için makine ve ekipman alımı,
- Sağım odası tesisatı, süt soğutma ve depolama ekipmanı ile çiftlikte üretilen süt için nakil ekipmanı alımı,
- Atık ve atık su işleme tesis ve sistemlerinin kurulması.
- Gübre depolama ve arıtma tesis ve sistemlerinin kurulması, gübrenin araziye uygulanmasına yönelik yatırımlar.
- Yenilenebilir enerji üretimine yapılan yatırımlar.
- Hayvan işleme sistemleri ile ilgili tesislerin kurulması ve makine ve ekipman alımı (örn. tartım, dezenfeksiyon).
- Kapasitesi 85 kW'a kadar olan elektrikli traktör alımı.
- Yapım işleri ve makine ve ekipman alımı ve öz tüketim ve atık yönetimi için yenilenebilir enerji üretimi de dahil olmak üzere döngüsel ekonomi tipi yatırımlar.
- Otomatik sulama sistemlerinin kurulması.
- Motorlu taşıtlar hariç, Ek XI'de belirtilen yem bitkilerinin üretimi için makine ve ekipman alımı.
- Bilişim teknolojileri ve yazılım da dahil olmak üzere, özel teknolojik makine ve ekipmanın satın alınması (genel çiftlik yönetimi, sürü yönetimi, süt kaydı).
- Tarımsal işletmelerin faaliyetlerini duyurmak için web sitesinin kurulması ve sürdürülmesi.

### Kırmızı Et

- Ahırların/ağılların inşası/ genişletilmesi / modernizasyonu.
- Depo binaları ve makine garajlarının inşası ve/veya yenilenmesi.
- Silaj muamele, çiftlik içi yem hazırlama, muamele, dağıtma sistemleri ve depolama için makine ve ekipman alımı.
- Gübrenin araziye uygulanmasına yönelik yatırımlar da dahil olmak üzere gübre ve atık işleme, depolama ve arıtma tesis ve sistemlerinin kurulması
- Hayvan işleme sistemleri ile ilgili tesislerin kurulması ve makine ve ekipman alımı (örn. tartım, dezenfeksiyon).
- Motorlu taşıtlar hariç olmak üzere, hayvan refahına ilişkin AB standartlarıyla uyumlu ulaşım ekipmanı ile ilgili makine ve ekipman alımı.
- Yapım işleri ve makine ve ekipman alımı ve öz tüketim ve atık yönetimi için yenilenebilir enerji üretimi de dahil olmak üzere döngüsel ekonomi tipi yatırımlar için.
- Kapasitesi 85 kW'a kadar olan elektrikli traktör alımı.
- Sulama sistemlerinin kurulması.
- Sadece mera yönetimine yönelik çit ve kapıların inşası.
- Motorlu taşıtlar hariç, Ek XI'de belirtilen yem bitkilerinin üretimi için makine ve ekipman alımı.
- Bilişim teknolojileri ve yazılım da dahil olmak üzere, özel teknolojik makine ve ekipmanın satın alınması (genel çiftlik yönetimi, sürü yönetimi, hayvan kaydı).
- Tarımsal işletmelerin faaliyetlerini duyurmak için web sitesinin kurulması ve sürdürülmesi

### Kanatlı Eti ve Yumurta

- Kanatlı kümesleri (broyler, yumurta tavuğu, hindi ve kaz) ve hayvan barınaklarının genişletilmesi/modernizasyonu.
- Depo binaları ve makine garajlarının yenilenmesi.
- Kanatlıların fiziki biyolojik güvenliğine yönelik kapı ve çitlerin (kuş gribinin kontrolüne yönelik) inşası,
- 2007/43/EC sayılı Direktif altında belirtilen otomatik yemleme ve içme suyu, sulama, ısıtma ve havalandırma ekipmanı ve enerji tasarrufu sağlayan ekipmanlar da dahil olmak üzere çevresel otomatik kontrol sistemlerinin kurulması.
- Gübre ve atık işleme, depolama ve arıtma tesis ve sistemlerinin kurulması.
- Sağlık kontrolü ile ilgili özel makine ve ekipman alımı.
- Motorlu taşıtlar hariç olmak üzere AB hayvan refahı standartlarına uygun nakliye ekipmanı alımı.

- Bilişim teknolojileri ve yazılım da dahil olmak üzere, özel teknolojik makine ve ekipmanın satın alınması (genel çiftlik yönetimi, sürü yönetimi, hayvan kaydı).
- Yumurta tavukları için kafes sistemlerinin alımı.
- Motorlu taşıtlar hariç, Ek XI'de belirtilen yem bitkilerinin üretimi için makine ve ekipman alımı.
- Motorlu taşıtlar hariç olmak üzere yumurtaların toplanması, ayrılması, nakli ve paketlemesine yönelik makine ve ekipman alımı.
- Yapım işleri ve makine ve ekipman alımı ve öz tüketim ve atık yönetimi için yenilenebilir enerji üretimi de dahil olmak üzere döngüsel ekonomi tipi yatırımlar için.
- Kapasitesi 85 kW'a kadar olan elektrikli traktör alımı.
- Tarımsal işletmelerin faaliyetlerini duyurmak için web sitesinin kurulması ve sürdürülmesi.

#### Üretime dönük olmayan yatırımlar

- Aşağıda tanımlanan üretime dönük olmayan uygun yatırımlar için yapım işleri.
- Aşağıda tanımlanan üretime dönük olmayan uygun yatırımlar için makine ve ekipman alımı.

#### **Üretime dönük olmayan yatırımlar**

- Koruma yönetimini kolaylaştırmak için gereken çit ve diğer çalışmalar;
- Sulak alanların, bozkırların veya turbalıkların restorasyonu;
- Çalılar gibi peyzaj özelliklerinin restorasyonu veya oluşturulması;
- Hendeklerin restorasyonu;
- Geleneksel kuru taş duvar restorasyonu;
- Hakim rüzgar yönüne dik olacak şekilde tek veya paralel sıralar halinde ağaçlar, çalılar veya otsu bitkiler kullanarak rüzgar perdeleri oluşturmak;
- Doğa temelli çözümler<sup>12</sup> kapsamında, farklı teknikler kullanılarak doğal yağmur suyu toplama göletlerinin oluşturulması (eğim boyunca akan suyu toplamak için taş, kaya ve toprak gibi doğal malzemelerle inşa edilen göletler, teraslar, banketler vb.)

##### *8.3.1.10 Seçim kriterleri*

Bu tedbir kapsamında desteklenecek küçük tarımsal işletmelerin sıralanmasında, yatırımın sonundaki nihai kapasitesi yukarıda tanımlanan sınırlar arasında olan Tablo 48 'deki kriterler kullanılacaktır (Bölüm 7).

<sup>12</sup> Doğa temelli çözümler, sosyo-çevresel zorlukların üstesinden gelmek için doğanın sürdürülebilir yönetimi ve kullanımını ifade eder. Bu zorluklar arasında iklim değişikliği, su güvenliği, su kirliliği, gıda güvenliği, insan sağlığı, biyolojik çeşitlilik kaybı ve afet risk yönetimi gibi konular yer almaktadır. Örnekler, havzalardaki ormanların ve sulak alanların restorasyonu ve korunması, kıyı habitatının restorasyonudur vb.

**Tablo 48. Seçim kriterleri ve puanlama tablosu**

| No | Seçim Kriterleri                                                                                                      | Puanlama |
|----|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|
| 1  | Başvuru mevcut aktif tarımsal işletmelerin modernizasyonunu kapsıyor ise                                              | 20       |
| 2  | Yatırım organik üretim içeriyorsa                                                                                     | 10       |
| 3  | Başvuru sahibi yatırım uygulama alanının sahibi ise                                                                   | 15       |
| 4  | Başvuru sahibi IPARD programı kapsamında bir sözleşme imzalamamışsa                                                   | 15       |
| 5  | Başvuru sahibi veya yasal temsilcisi (tüzel kişilikler için) kadın ise                                                | 10       |
| 6  | Başvuru sahibinin gerçek kişi veya üretici örgütü ya da hakim ortağı üretici örgütü olan tüzel kişiler olması halinde | 20       |
| 7  | Yatırım, yenilenebilir enerjinin üretilmesini içeriyor ise                                                            | 10       |

#### 8.3.1.10.1 Hedefleme ve seçim kriterlerinin belirlenmesine ilişkin ilkeler

Destekler belirlenen yapısal ve bölgesel ihtiyaçları ve bu sektörün yapısal dezavantajlarını yansıtan tanımlanmış hedeflere yönelik olarak tasarlanmıştır. GZFT analizine ve IPARD kapsamındaki illerin tespit edilen ihtiyaçlarına bağlı olarak yapılacak yatırımlar bu tedbir kapsamında desteğe tabidir. Bu tedbir kapsamında desteklenen tarımsal işletmelerin, verilen desteklerle ilgili AB standartlarını yakalaması ve AB Yeşil Mutabakatı doğrultusunda çevrenin korunmasına ve iklim değişikliğine karşı direnç oluşturulmasına dikkat edilmesi amaçlanmaktadır.

Genel olarak, programın 8.1 bölümünde açıklanan ilke doğrultusunda tüketici fazlası<sup>13</sup> riskinin en aza indirilmesine özellikle dikkat edilmelidir.

#### 8.3.1.10.2 Projelerin seçimi

Uygun bulunan projeler sıralama kriterlerinden aldıkları puanlara göre sıralanacak ve buna göre hibe desteklerinden faydalanabilecektir.

#### 8.3.1.11 Destek oranı ve AB katkısı

Her bir proje için uygun yatırımların toplam değerinin minimum ve maksimum limitleri 5 000 Euro ve 500 000 Euro'dur. (Kanatlı hayvanlar için üst limit 250 000 Euro, kaz çiftlikleri için üst limit 125 000 Euro'dur).

<sup>13</sup> Ölü ağırlık tanımı (Avrupa Sayıştay tarafından): Sübvansane edilen bir faaliyetin kamu yardımı olmadan da tamamen veya kısmen gerçekleştirilebileceği bir durum.

IPARD 2021-2027 dönemi içerisinde her bir yararlanıcının maksimum 4 adet uygun yatırıma izin verilmektedir.

Yararlanıcı, IPARD desteği için yeni bir başvuruyu ancak önceki yatırım tamamlandığında (nihai ödmeden sonra), iptal edildiğinde veya geri çekildiğinde sunabilecektir.

IPARD III çerçevesinde, bu tedbir dahilinde her bir yararlanıcı için uygun yatırımların maksimum toplam değeri 1 000 000 Euro ile sınırlandırılmıştır (kanatlılar için 500 000 Euro ve kazlar için 250 000 Euro'dur).

Bu tedbir kapsamında temel kamu katkısı oranı, toplam uygun yatırım miktarının %60'ı tutarında olacaktır.

- Başvuru sırasında 40 yaşın altında olan gerçek kişi veya üretici örgütüne (üretici örgütünü temsil ve ilzama yetkili kişi) ilave %5 kamu desteği sağlanacaktır.
- Yatırımın dağlık bir alanda olması halinde ekstra %5 kamu desteği sağlanacaktır.
- Üretici örgütleri ve sertifikalı organik çiftçilerin kolektif yatırımları için kamu desteği, yatırımın toplam uygun maliyetinin %70'i olacaktır.
- Atık su ve atık yönetimiyle ilgili yatırımlar veya atık yönetimiyle bağlantılı yenilenebilir enerji veya döngüsel ekonomi tipi yatırımlar için ekstra %10 kamu desteği sağlanacaktır.

Kümülatif birleşik desteğin %75'i aşmaması gerekmektedir.

AB eş-finance oranı kamu desteğinin %75'idir, ancak üretime dönük olmayan yatırımlar söz konusu olduğunda destek oranı %85'e kadar çıkabilmektedir<sup>14</sup>.

#### 8.3.1.12 Gösterge niteliğinde bütçe

**Tablo 49. Gösterge niteliğinde bütçe**

| Yıllar | Toplam<br>Uygun<br>Yatırım | Toplam      |     | Kamu Harcamaları |     |              |     | Yararlanıcı<br>Katkısı |     |
|--------|----------------------------|-------------|-----|------------------|-----|--------------|-----|------------------------|-----|
|        |                            |             |     | AB<br>Katkısı    |     | Ulusal Bütçe |     |                        |     |
|        | EUR                        | EUR         | %60 | EUR              | %75 | EUR          | %25 | EUR                    | %40 |
| 2021   | 24 444 445                 | 14 666 667  | 60  | 11 000 000       | 75  | 3 666 667    | 25  | 9 777 778              | 40  |
| 2022   | 24 444 445                 | 14 666 667  | 60  | 11 000 000       | 75  | 3 666 667    | 25  | 9 777 778              | 40  |
| 2023   | 24 444 445                 | 14 666 667  | 60  | 11 000 000       | 75  | 3 666 667    | 25  | 9 777 778              | 40  |
| 2024   | 33 333 333                 | 20 000 000  | 60  | 15 000 000       | 75  | 5 000 000    | 25  | 13 333 333             | 40  |
| 2025   | 33 333 333                 | 20 000 000  | 60  | 15 000 000       | 75  | 5 000 000    | 25  | 13 333 333             | 40  |
| 2026   | 33 333 333                 | 20 000 000  | 60  | 15 000 000       | 75  | 5 000 000    | 25  | 13 333 333             | 40  |
| 2027   | 33 333 333                 | 20 000 000  | 60  | 15 000 000       | 75  | 5 000 000    | 25  | 13 333 333             | 40  |
| Toplam | 206 666 667                | 124 000 000 |     | 93 000 000       |     | 31 000 000   |     | 82 666 667             |     |

<sup>14</sup> Üretime dönük olmayan yatırımlar için daha yüksek AB katkı oranı (ilave %10'a kadar) belirlenmiştir, çünkü bu yatırımlar toplumsal ihtiyaçlara (kamu mallarının sağlanması) hizmet etmektedir, doğası gereği gelir getirici değildir ve daha yüksek bir katkı oranı olmaması durumunda gerçekleştirilemeyecektir. Bunlar aynı zamanda tedbir 4'ün uygulanmasıyla da yakından bağlantılıdır.

**Tablo 50. Üretime dönük olmayan yatırımlar için bütçe**

| Yıllar        | Toplam Uygun Yatırım | Toplam            |             | Kamu Harcamaları |            |                  |            |
|---------------|----------------------|-------------------|-------------|------------------|------------|------------------|------------|
|               |                      |                   |             | AB Katkısı       |            | Ulusal Bütçe     |            |
|               | EUR                  | EUR               | %100        | EUR              | %85        | EUR              | %15        |
| 2021          | 1 176 470            | 1 176 470         | 100         | 1 000 000        | 85         | 176 470          | 15         |
| 2022          | 1 176 470            | 1 176 470         | 100         | 1 000 000        | 85         | 176 470          | 15         |
| 2023          | 1 176 470            | 1 176 470         | 100         | 1 000 000        | 85         | 176 470          | 15         |
| 2024          | 1 764 706            | 1 764 706         | 100         | 1 500 000        | 85         | 264 706          | 15         |
| 2025          | 1 764 706            | 1 764 706         | 100         | 1 500 000        | 85         | 264 706          | 15         |
| 2026          | 1 764 706            | 1 764 706         | 100         | 1 500 000        | 85         | 264 706          | 15         |
| 2027          | 1 764 706            | 1 764 706         | 100         | 1 500 000        | 85         | 264 706          | 15         |
| <b>Toplam</b> | <b>10 588 234</b>    | <b>10 588 234</b> | <b>100%</b> | <b>9 000 000</b> | <b>%85</b> | <b>1 588 234</b> | <b>%15</b> |

Tedbir kapsamında, tedbirin toplam başlangıç bütçesinin en fazla %20'si elektrikli traktörlerin satın alınması için harcanabilecektir.

#### 8.3.1.13 Programda kullanılacak göstergeler ve hedefler

**Tablo 51. Programda kullanılacak göstergeler ve hedefler**

| Göstergeler                                                                                                                                         | Sektör başına hedefler    |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------|
| Modernizasyon konusunda IPARD tarafından desteklenen çiftlik ve tarımsal gıda işleme işletmelerinin sayısı                                          | Süt 75                    |
|                                                                                                                                                     | Kırmızı et 110            |
|                                                                                                                                                     | Kanatlı eti 25            |
|                                                                                                                                                     | Yumurta 10                |
|                                                                                                                                                     | tavuğu                    |
|                                                                                                                                                     | <b>Toplam 220</b>         |
| Modernizasyon için çiftliklere ve tarımsal gıda sektörüne yapılan toplam yatırım (EUR)                                                              | Süt 55 000 000            |
|                                                                                                                                                     | Kırmızı et 82 000 000     |
|                                                                                                                                                     | Kanatlı eti 20 000 000    |
|                                                                                                                                                     | Yumurta 8 000 000         |
|                                                                                                                                                     | tavuğu                    |
|                                                                                                                                                     | <b>Toplam 165 000 000</b> |
| AB hijyen ve hayvan refahı standartlarına aşamalı olarak uyum sağlamak için IPARD yatırım desteği alan çiftlik ve gıda işleme işletmelerinin sayısı | Süt 120                   |
|                                                                                                                                                     | Kırmızı et 170            |
|                                                                                                                                                     | Kanatlı eti 40            |
|                                                                                                                                                     | Yumurta 15                |
|                                                                                                                                                     | tavuğu                    |
|                                                                                                                                                     | <b>Toplam 345</b>         |
| Yaratılan istihdam sayısı                                                                                                                           | Süt 1 050                 |

| Göstergeler                                                                                                                      | Sektör başına hedefler |        |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------|--------|
|                                                                                                                                  | Kırmızı et             | 1 500  |
|                                                                                                                                  | Kanatlı eti            | 460    |
|                                                                                                                                  | Yumurta tavuğu         | 120    |
|                                                                                                                                  | Toplam                 | 3 130  |
| -Yatırım için IPARD desteği alan genç çiftçi sayısı                                                                              | Süt                    | 78     |
|                                                                                                                                  | Kırmızı et             | 111    |
|                                                                                                                                  | Kanatlı eti            | 26     |
|                                                                                                                                  | Yumurta tavuğu         | 10     |
|                                                                                                                                  | Toplam                 | 225    |
| Desteklenen üretici örgütü sayısı                                                                                                | Süt                    | 36     |
|                                                                                                                                  | Kırmızı et             | 50     |
|                                                                                                                                  | Kanatlı eti            | 12     |
|                                                                                                                                  | Yumurta tavuğu         | 5      |
|                                                                                                                                  | Toplam                 | 103    |
| Desteklenen Üretici Örgütlerine, yerel pazarlara, kısa tedarik zinciri devrelerine ve kalite programlarına katılan çiftçi sayısı | Süt                    | 3 600  |
|                                                                                                                                  | Kırmızı et             | 5 000  |
|                                                                                                                                  | Kanatlı eti            | 1 200  |
|                                                                                                                                  | Yumurta tavuğu         | 500    |
|                                                                                                                                  | Toplam                 | 10 300 |
| Kolektif yatırım sayısı                                                                                                          | Süt                    | 30     |
|                                                                                                                                  | Kırmızı et             | 42     |
|                                                                                                                                  | Kanatlı eti            | 10     |
|                                                                                                                                  | Yumurta tavuğu         | 4      |
|                                                                                                                                  | Toplam                 | 86     |
| Çevre veya iklim değişikliği ile ilgili yatırımlarda destek alan IPARD yararlanıcılarının sayısı                                 | Süt                    | 200    |
|                                                                                                                                  | Kırmızı et             | 220    |
|                                                                                                                                  | Kanatlı eti            | 65     |
|                                                                                                                                  | Yumurta tavuğu         | 25     |
|                                                                                                                                  | Toplam                 | 510    |
| Gübre yönetimi ile ilgili yatırımlarda destek alan IPARD yararlanıcılarının sayısı                                               | Süt                    | 84     |
|                                                                                                                                  | Kırmızı et             | 120    |
|                                                                                                                                  | Kanatlı eti            | 28     |
|                                                                                                                                  | Yumurta tavuğu         | 11     |
|                                                                                                                                  | Toplam                 | 243    |
| Atık arıtma veya yönetimi yatırımlarına destek olunan IPARD yararlanıcılarının sayısı                                            | Süt                    | 48     |
|                                                                                                                                  | Kırmızı et             | 68     |
|                                                                                                                                  | Kanatlı eti            | 16     |
|                                                                                                                                  | Yumurta tavuğu         | 6      |

| Göstergeler                                                                                     | Sektör başına hedefler |             |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------|-------------|
|                                                                                                 | Toplam                 | 138         |
| Yenilenebilir enerji üretimine yönelik yatırımlarda destek alan IPARD yararlanıcılarının sayısı | Süt                    | 48          |
|                                                                                                 | Kırmızı et             | 68          |
|                                                                                                 | Kanatlı eti            | 16          |
|                                                                                                 | Yumurta                | 6           |
|                                                                                                 | tavuğu                 |             |
|                                                                                                 | Toplam                 | 138         |
| Döngüsel ekonomi tipi yatırımlara sahip proje sayısı                                            | Süt                    | 24          |
|                                                                                                 | Kırmızı et             | 34          |
|                                                                                                 | Kanatlı eti            | 8           |
|                                                                                                 | Yumurta                | 3           |
|                                                                                                 | tavuğu                 |             |
|                                                                                                 | Toplam                 | 69          |
| Üretime dönük olmayan yatırımlar için destek alan IPARD yararlanıcılarının sayısı               |                        | 80          |
| M4'ü tamamlayıcı olarak desteklenen üretime dönük olmayan yatırım operasyonlarının sayısı       |                        | 0           |
| Toplam yatırım değeri (EUR)                                                                     | Süt                    | 88 000 000  |
|                                                                                                 | Kırmızı et             | 122 000 000 |
|                                                                                                 | Kanatlı eti            | 28 000 000  |
|                                                                                                 | Yumurta                | 12 000 000  |
|                                                                                                 | tavuğu                 |             |
|                                                                                                 | Toplam                 | 250 000 000 |

#### 8.3.1.14 İdari prosedür

Başvuru sahipleri, belirlenen başvuru süresi içerisinde başvurularını TKDK'nın İl Koordinatörlüklerine (İK) sunacaklardır. Projenin idari kontrolleri ve yerinde kontrolleri TKDK tarafından gerçekleştirilir. İdari kontroller ve yerinde kontrolleri geçen başvuruların iş planları değerlendirmeye alınacaktır. İş planı değerlendirmesinin ardından uygulanabilir olarak belirlenen başvurular, IPARD programında belirtildiği üzere "Proje Seçimine İlişkin Sıralama Kriterleri" temel alınarak puanlanacaktır. Seçilen başvuru sahipleri ile sözleşmeler imzalanmaktadır.

Ödemeler, projenin tamamlanması veya bir bölümünün tamamlanmasının ardından yararlanıcılara yapılmaktadır. Yararlanıcının başvuru formunda talep etmesi durumunda ödemeler taksitler halinde yapılabilir ve bu durum uygun şekilde iş planına yansıtılacaktır. Sözleşme ve/veya ekleri, taksitlerin proje uygulamasının hangi aşamasında ödeneceğinin belirlenmesi konusu da dahil olmak üzere, tüm ilgili detayları tanımlayacaktır. Uygun yatırımlar için taksitli ödeme talebi aşağıda belirtilen şekilde yapılmaktadır:

- Uygun harcamaların toplam değeri 500 000 TL'ye eşit ve daha düşük olan yatırımlar: 1 taksit
- Uygun harcamaların toplam değeri 500.000 TL'den fazla olan yatırımlar: 2 taksit.

Eğer yatırım inşaat işlerini içeriyorsa ve yukarıda bahsedildiği üzere uygun harcamaların miktarına göre taksitlere bölünebiliyorsa, her bir bina/yapı ile ilgili inşaat işleri harcamaları tek bir taksit halinde talep edilmelidir.

#### *8.3.1.15 Tedbirin coğrafi kapsamı*

Bu tedbir, IPARD programı kapsamındaki tüm illerde uygulanmaktadır.

### 8.3.2 TARIM VE BALIKÇILIK ÜRÜNLERİNİN İŞLENMESİ VE PAZARLANMASI İLE İLGİLİ FİZİKİ VARLIKLARA YÖNELİK YATIRIMLAR - M3

#### *8.3.2.1 Tedbirin Başlığı*

Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması Konusunda Fiziki Varlıklara Yönelik Yatırımlar - M3.

#### *8.3.2.2 Yasal dayanak*

#### *8.3.2.3 Gerekçe*

Türkiye 12. Fasıl kapsamında yer alan AB müktesebatı ile ulusal mevzuatın uyumlaştırılması konusunda ilerleme kaydetmiştir. Veterinerlik hizmetleri, bitki sağlığı ve gıda güvenliği konularındaki düzenlemeler 2011 yılı sonunda yürürlüğe girmiştir. Bu düzenlemeler sonrasında gıda işleyen tüm işletmelerin AB mevzuatı ile uyumlu ulusal standartları karşılaması gerekmektedir. Bu yükümlülük mevcut işletmeler üzerinde ekonomik bir yük oluşturmaktadır. Bu durum kuruluşlar için fırsatlar sunarken, aynı zamanda bazılarının faaliyetlerine devam etmesini devamını tehlikeye atabilmekte ve sosyo-ekonomik sorunlara yol açabilmektedir. Ulusal standartlar ile hali hazırda uyum sağlayan işletmeler arasında bazı küçük ve orta ölçekli işletmelerin, rekabet güçlerini iyileştirmek amacı ile kapasitelerini artırmaya ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu nedenle, IPARD 2021-2027 programı kapsamında, aşağıdaki paragraflarda tanımlanan sektörlerde faaliyet gösteren gıda işleme işletmeleri, çifte finansmandan kaçınarak Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisini tamamlayıcı şekilde desteklenecektir.

Destek mevcut KOBİ işletmelerinin kapasitesini ve verimliliğini artırmayı, AB standartlarına uyumlarını sağlamayı, rekabet güçlerini geliştirmeyi ve seçilen sektörlerde yeni işletmeler kurmayı amaçlayacaktır.

AB Yeşil Mutabakatı, AB'yi ekonomik büyümeyi kaynak kullanımından ayıran, kaynak verimli ve rekabetçi bir ekonomiye dönüştürerek iklim değişikliğine karşı direnç oluşturmayı ve çevresel bozulmayı önlemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, bu süreç herkes için adil ve kapsayıcı olmalı ve iklim ve çevre sorunlarının fırsata dönüştürülmesine olanak sağlamalıdır. Bu bağlamda, atık yönetimi, döngüsel ekonomi ve sürdürülebilir ve yenilenebilir enerji üretimi ile ilgili yatırımların yapılması, bu amaçlarla desteklenecek birçok küçük ve orta ölçekli gıda işleme işletmesi için çok önemli ancak maliyet artırıcıdır.

#### Süt İşleme

Süt toplama ve işleme işletmeleri, piyasada daha yüksek bir rekabet gücüne sahip olma amacıyla kapasite ve verimliliklerini arttırmaları ve ayrıca AB standartlarına uyum sağlamaları için desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Süt toplama merkezlerinin, süt ve süt ürünleri için artan iç talebi karşılamak amacı ile hem ölçek hem de sayı olarak artmaları gerekmektedir. Günlük 10 ile 100 ton arasında değişen kapasitelere sahip süt işleyen işletmeler kapasite ve verimlilik artışı ile ürün çeşitlendirme konularında yatırım yapmaya ihtiyaç duymaktadır. Bu durum, enerji tasarruflu ekipmanın kullanılması ve işletmelerin kendi tüketimi için yenilenebilir enerji üretmeleri yoluyla sağlanacaktır. Süt toplama merkezlerinin sayısı yüksek olmakla birlikte, bunların çoğu küçük ölçeklidir. Süt ürünleri işleme tesislerinin çoğu da küçük ölçeklidir ve bölgesel üretim yapmaktadır.

2019 yılı verilerine göre Türkiye'de inek sütünün %45,74'ü sanayiye aktarılmıştır. Bu oran AB'de %94 olarak gerçekleşmiştir. Daha fazla katma değer yaratmak için sanayide süt kullanım oranı artırılmalıdır. Bu nedenle, hem süt toplama merkezlerinde hem de süt işleme işletmelerinde üretim kapasitesinin artırılması ve süt ürünlerinin kalitesinin sağlanması gerekmektedir. Bu bağlamda, üretici örgütlerinin sahip olduğu işletmelere öncelik verilmesi faydalı olabilecektir. Ayrıca, müşterilerin gıda güvenliği ve kalitesi konusundaki bilgi ve farkındalığının artması ve sektördeki rekabetin artması, her ikisinin de modernizasyonunu zorunlu kılmaktadır. Süt işleyen işletmelerin atık su ve hayvansal atıkların arıtılması, yenilenebilir enerji kullanımı, ambalaj malzemesi gibi katı atıkların geri dönüşümü ve sütün işlenmesinden kaynaklanan emisyonların giderilmesi gibi çevre koruma konuları açısından da önemli eksiklikleri bulunmaktadır.

### Et İşleme

Kırmızı et işleme sektörü bağlamında, desteğin odak noktası orta ölçekli kesimhanelerin başta gıda güvenliği ile ilgili olanlar olmak üzere AB standartlarına uyumu olmalıdır. Küçük kesimhanelerin kapatılması ve bazı bölgelerdeki kesimhanelerin dengesiz dağılımı, uygun altyapı ve donanımına sahip yeni kesimhanelerin kurulmasını gerektirse de, mevcut kapasiteler hala yeterince kullanılmadığından, bu sektördeki destek, fazla kapasite yaratılmadan, bu işletmelerin hijyen ve çevre standartlarına uymalarını ve enerji ihtiyaçlarını karşılamalarını kolaylaştırmakla sınırlı olacaktır.

Benzer şekilde kanatlı hayvan kesimi ve işlenmesi, mevcut kapasitelerin korunması şartı ile, AB standartlarına uyum ve alternatif enerji kaynaklarının kullanılması konularında desteklenecektir. Kümes hayvancılığı sektörü söz konusu olduğunda, odak noktalarından biri iyi işleyen bir soğuk zincirin sağlanması olacaktır.

Potansiyel halk sağlığı ve çevresel tehlikeleri önlemek için atık su arıtma ve kesim sırasında ortaya çıkan atıkların değerlendirilmesine yönelik yatırımlar desteklenmelidir.

### Yumurta İşleme

Türkiye'de son yıllarda yumurta ihracat olanakları artmakta ve bu durum yumurta stoklarının bazı dönemlerde daha da yükselmesine neden olmaktadır. Yumurtalar bozulabilir yapıları nedeniyle yaklaşık bir aylık kısa bir raf ömrüne sahiptir. Raf ömrünü uzatmak için söz konusu yumurtalar sıvı, kurutulmuş, dondurulmuş vb. yumurta ürünlerine dönüştürülebilmektedir. İşlenmiş yumurta ürünleri de protein kaliteleri süreç boyunca aynı kaldığından gıda formülasyonlarındaki protein içeriğini artırmak için iyi alternatiflerdir. Bu ürünler doğru şekilde saklandığında aylarca raf ömrünü koruyabilmektedir. Bu tedbir kapsamında sıvı ve kurutulmuş yumurta üretiminin desteklenmesi sadece yumurta kaybının önlenmesi için değil, aynı zamanda yumurtaların değerli gıda bileşenlerine dönüştürülmesi için de önemlidir.

### Meyve ve Sebze İşleme

Meyve ve sebze işleme işletmeleri, hasat sonrası kayıpları en aza indirmek, AB standartlarına uygunluklarını sağlamak ve daha yüksek gıda güvenliği ve kalitesi sağlarken daha çevre dostu üretim yöntemlerini teşvik etmek açısından desteklenmelidir. Bu, üreticilerin İyi Üretim Uygulamalarını benimsemeleri ve HACCP izleme mekanizmalarının kurulması ile sağlanacaktır. Meyve ve sebzelerin daha uzun süreli muhafazası ve gıda güvenliği standartlarının benimsenmesi için koşulların iyileştirilmesi amacıyla soğuk depolama tesisleri, kurutma, tasnif, sınıflandırma ve ambalajlama üniteleri destek kapsamında olacaktır.

### Balık İşleme

Balık işleme sektörünün kapasitesini geliştirmek için IPARD desteği kapsamında yeni işletmelerin kurulmasına yardımcı olunması ve ilgili AB standartlarına uygunluklarının sağlanması ve ihracat fırsatlarının artırılmasına yardımcı olacak ürün çeşitliliğinin artırılması da dahil olmak üzere mevcut işletmelerin kapasitesi ve verimliliğinin artırılması amaçlanmalıdır. İşletmelerin rekabet gücünü etkileyen yüksek enerji maliyetleri göz önünde bulundurulduğunda, yenilenebilir enerji kullanımının teşvik edilmesi gerekmektedir.

#### *8.3.2.4 Genel hedefler*

Bu tedbir tarımsal gıda sektörünün rekabet gücünü artıracak, tarla içi üretimin verimliliğini ve sürdürülebilirliğini geliştirecek, ilgili AB standartlarına uygun fiziksel altyapı yatırımları yoluyla gıda sektörünün sağlıklı, güvenli, besleyici ve sürdürülebilir gıdaya yönelik toplumsal taleplere daha iyi yanıt vermesini sağlayacaktır.

Bu tedbir aynı zamanda yenilenebilir enerji ve döngüsel ekonomiyi teşvik ederek iklim değişikliği sorununun ele alınmasına da yardımcı olacaktır.

Bu tedbirdeki bazı eylemler, çiftçileri kısa tedarik zincirlerinde işbirliği yapmaya ve daha yüksek katma değerli ürünler üretmeye teşvik ederek gıda zincirindeki konumlarını güçlendirmeye de katkıda bulunacaktır.

##### *8.3.2.4.1 Özel hedefler*

- Yeni işler yaratarak istihdama katkı sağlamak.
- Daha fazla üreticinin desteklerden faydalanmasını sağlamak için kolektif yatırımları desteklemek.
- AB Yeşil Mutabakatı doğrultusunda atık su ve atık yönetimi, yenilenebilir enerji ve döngüsel ekonomi tipi yatırımlarla ilgili işletmelerin işlenmesine yönelik yatırımları teşvik etmek.

Sektörler özelinde:

### Süt İşleme

- Süt toplama ve işlemede soğuk zinciri iyileştirmek
- Küçük ve orta ölçekli süt toplama merkezlerinin ve süt işleme işletmelerinin üretim kapasitelerini artırmak
- Süt ürünlerinin kalitesini artırmak
- Küçük ve orta ölçekli süt ve peynir altı suyu işleme işletmelerinin rekabet gücünü artırmak, ürünlerinin kalitesini iyileştirmek ve bu işletmelerin çevre standartlarına (Ek III'te tanımlanmıştır) uyumunu sağlamak.

### Et ve Yumurta İşleme

- Sığır, manda, koyun ve keçi için mezbahalar kurmak.
- Mevcut mezbahaları ve sığır, manda, koyun, keçi ve kümes hayvanı eti işleyen işletmeleri modernize etmek.
- Yumurtanın raf ömrünü uzatmak için sıvı, toz ve işlenmiş yumurta üretim işletmeleri kurmak.

### Meyve ve Sebze İşleme

- Soğuk hava depolarının kapasitelerini geliştirerek meyve ve sebzelerin hasat sonrası kayıplarını azaltmak
- AB standartlarına yükseltmek için meyve ve sebze işlemeyi desteklemek

### Balık İşleme

- Soğuk zinciri etkinleştirmek ve balıkçılık işlemleriyle ilgili hasat sonrası atıkları en aza indirmek.
- Küçük ve orta ölçekli balıkçılık işletmelerini kapasitelerinin artırılması ve süreçlerinin AB standartlarına ulaşacak şekilde modernize edilmesi açısından desteklemek.
- Balıkçılık işleme işletmelerinin rekabet gücünü artırmak için işleme teknolojisini ve katma değerli ürün sayısını geliştirmek.

#### *8.3.2.5 Tedbirin Programdaki diğer IPARD tedbirleri ve ulusal tedbirlerle olan bağlantısı*

Bu tedbir özellikle, daha kaliteli tarımsal hammadde temin edilmesini sağlayan "Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yatırım" tedbiri ile bağlantılıdır.

"Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme" başlıklı tedbir, kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi konusunda bu tedbirin kapsamında bulunmayan mikro işletmeleri desteklemektedir.

Bu tedbir kapsamındaki sektörlerle bağlantılı ulusal destekler, işleme sektörüne yönelik ulusal desteğin marjinal maliyetleri karşılayacak seviyeden uzak olduğu göz önünde bulundurulduğunda, IPARD kapsamında sağlanan destekleri tamamlayıcı niteliktedir.

Bölge Kalkınma Ajansları tarafından sağlanan destekler, bölge kalkınma planları temelinde ve bölgesel kalkınma programlarında gıda endüstrisinin yüksek öncelikli sektörler arasında gösterilmesine bağlı olarak tasarlanmaktadır. Ayrıca, Bölge Kalkınma Ajansları, desteklenecek sektörleri yıllık olarak belirlemekte ve desteklenen yatırımların sayısını sınırlı tutmaktadır.

#### *8.3.2.6 Yararlanıcılar*

Bu tedbirin yararlanıcıları, projelerin kendi kuruluş(lar)ında yürütülmesinden sorumlu olan işletmelerdir. Bir işletme bir veya daha fazla kuruluştan oluşabilmektedir.

Bu tedbir aşağıdaki taraflara açıktır:

- 2012/3834 sayılı Tüzük ve ileride yapılacak değişik versiyonlarında küçük ve orta ölçekli işletme<sup>15</sup> olarak tanımlanan tüm gerçek kişiler, üretici örgütleri ve tüzel kişiler.

#### *8.3.2.7 Ortak uygunluk kriterleri*

- Başvuru sırasında, yeni işletmeler hariç olmak üzere, başvuru sahiplerinin aşağıda belirtilen yasa ve yönetmeliklere uygun olması beklenmektedir:
  - ✓ 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu.

<sup>15</sup> Bir işletme bir veya daha fazla kuruluştan oluşabilmektedir.

✓ 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu.

✓ 2872 sayılı Çevre Kanunu<sup>16</sup>

- Bu yasa ve yönetmeliklerle bağlantılı ikincil mevzuat ve bu yasa, yönetmelik ve ikincil mevzuatta gelecekte yapılacak değişikliklere tüm alt sektörler için riayet edilmelidir.
- Desteklenen yatırım, yatırım döneminin sonunda, yani son ödemedan önce, geçerli olan ilgili AB standartlarına uygun olmalıdır.
- "Kolektif yatırımlar", üretici örgütlerinin tarım ve balıkçılık ürünlerinin AB standartlarında işlenmesi için tesis, makine, ekipman ve diğer altyapıların paylaşımına yönelik yatırımları anlamına gelmektedir.
- Yeni bir işletme kurulması durumunda, yararlanıcı nihai ödemedan önce yukarıda belirtilen kanunlar uyarınca gerekli sertifikaları sağlamalıdır.
- Başvuru sahipleri, TKDK tarafından talep edilen formata uygun olarak bir iş planı sunmalıdır. İş planı, yatırımın gerçekleşmesi sonucunda işletmenin ekonomik sürdürülebilirliğini göstermelidir. Yatırımın ekonomik sürdürülebilirliği Ek IV'de listelenen kriterler ile karşılaştırılarak doğrulanacaktır.
- AB'nin (DG SANTE) web sitesinde belirli hayvansal gıda kategorisi için AB onaylı üçüncü ülke işletmesi olarak listelenen işletmeler, bu web sitesinde listelenen ilgili alt sektöre ilişkin destek açısından uygun değildir.
- Yenilenebilir enerji veya döngüsel ekonomiye yönelik yatırımlar için, AB'ye hayvansal gıda ihraç etme yetkisine sahip AB dışı işletmelerin SANTE listesinde yer alan işletmeler, AB standartlarına ilişkin iyileştirmelere yönelik ulusal plana bakılmaksızın destek için başvuruda bulunabilecektir.
- Başvuru yapılan alt sektör için belirlenen spesifik uygunluk kriterleri altında belirtilen minimum kapasite limitlerinin altında bir günlük kurulu kapasiteye sahip olan, ancak yatırımın tamamlanmasıyla başvuru yapılan alt sektör için en az belirlenen spesifik uygunluk kriterlerinde yer alan minimum kapasite limitine sahip olacağını kanıtlayan mevcut işletmeler uygun başvuru sahibidir.
- Süt işleme, peynir altı suyu işleme, süt toplama, yumurta işleme, kırmızı et kesimhaneleri, kırmızı et parçalama tesisleri, meyve ve sebze işleme ve balık işleme alanlarında, ilde kapasite fazlası olmaması (Tarım ve Orman Bakanlığı İl Müdürlüğü tarafından onaylanması) şartıyla başvuru aşamasında yeni bir işletme kurulması uygundur.
- Yeni bir işletme olması durumunda, yeni işletme, yatırımın sonunda her bir sektör için aşağıda verilen ilgili kapasite kriterlerine uymalıdır.

---

<sup>16</sup> Bu yönetmelik süt toplama merkezlerine uygulanmamaktadır.

#### 8.3.2.7.1 Desteklenen işletme ve üretici örgütlerinin türleri

- Süt, peynir altı suyu, kırmızı et, kanatlı eti ve yumurta (süt toplama merkezleri ve kesimhaneler dahil), meyve ve sebze ve balık işleyen küçük ve orta ölçekli işletmeler bu tedbir bağlamında destek kapsamındadır. Bu işletmeler, Ek I'de yer alan Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı'nın ulusal KOBİ tanımına uygun olmalıdır.
- Ek I'deki KOBİ tanımı kapsamına girmeyen, ancak 750'den az çalışanı olan veya yıllık cirosu 500.000.000 TL'yi aşmayan ve atık arıtma yatırımı yapmak isteyen işletmeler destek kapsamına alınabilecektir.
- Aşağıda tanımlanan Üretici Örgütleri, kolektif yatırımlar kapsamında desteklenmeye uygundur.

#### Kolektif Yatırımlara Uygun Üretici Örgütleri

Kooperatiflerin ve üretici örgütlerinin genel amacı ortaklarının ekonomik ve sosyal kalkınmalarına yardımcı olmak, ekonomik güçlerini artırmak, mesleki faaliyetleri ile ilgili ihtiyaçlarını karşılamak ve ekonomik çıkarlarını korumaktır.

Süt toplama sektöründe oldukça aktif olan üretici birlikleri, bu sektörde IPARD destekleri ile çiğ sütün kalitesi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olacaktır. Bu tedbir kapsamındaki kooperatif ve üretici örgütlerinin sayısı 9 906 ve ortalama üye sayısı 166'dır.

Ayrıntılar özel uygunluk bölümünde verilmiştir.

#### 8.3.2.7.2 Yararlanıcının ekonomik sürdürülebilirliği

Yararlanıcının ekonomik sürdürülebilirliği bir iş planı aracılığıyla gösterilmelidir. İş planı işletmenin kısa bir tanımını, mevcut varlık ve yükümlülüklerini, insan kaynaklarını, önerilen yatırımın tanımını, finansmanını ve gelecekteki ekonomik operasyona ilişkin projeksiyonları (pazarlama dahil) içermektedir.

İş planı, yatırımın gerçekleşmesinin sonucunda tarım işletmesinin ekonomik sürdürülebilirliğini kanıtlamalıdır. Yatırımın ekonomik sürdürülebilirliği, Programın Ek IV'sinde listelenen kriterlere göre doğrulanacaktır.

Bir projenin iş planı kriterlerine göre uygun olabilmesi için mali açıdan sürdürülebilir olması gerekmektedir. İş planları nakit akışı açısından sürdürülebilir olmalıdır.

#### 8.3.2.7.3 Ulusal standartlar/AB standartları

En geç son ödemedan önce, tüm işletme çevre koruma, halk sağlığı, hayvan refahı ve iş güvenliği ile ilgili yürürlükteki ulusal standartlara uymalıdır.

En geç nihai ödemedan önce, desteklenen yatırım, yatırım için geçerli olan ilgili AB standartlarını karşılamalıdır.

Bu tedbir kapsamında desteklenen sektörler ile ulusal standartlar/AB standartları arasındaki ilişki, ilgili ulusal standartları tanımlayan Ek III'te verilmektedir

Kolektif yatırımın üyeleri adına yasal olarak kurulmuş bir kuruluş tarafından gerçekleştirilmesi durumunda, ulusal standartlar bu kuruluşun her bir katılımcısının/üyesinin sahip olduğu varlıklara değil, kuruluşun varlıklarına uygulanmaktadır.

Başvurunun IPARD Ajansına sunulmasından önce, ilgili ulusal veterinerlik ve çevre otoriteleri (i) yararlanıcının işletmesi tarafından ilgili ulusal standartların ve (ii) yatırım için geçerli olan ilgili AB standartlarının proje sonunda yerine getirilip getirilmeyeceğini değerlendirmelidir.

#### 8.3.2.7.4 Diğer uygunluk kriterleri

-

#### 8.3.2.8 Özel uygunluk kriterleri

- Yatırım konusu sektörde faaliyet gösteren, aynı başvuru sahibine ait ve aynı ilde yer alan işletmelerin toplam kapasitesi, yatırımın sonunda aşağıda belirtilen kapasite limitlerini (söz konusu yatırımın kapasitesi dahil) aşmamalıdır.
- Kolektif yatırımlar için daha yüksek destek oranına sahip olmak (bölüm 6.1'de tanımlanmıştır):
  - Kooperatifler ve yetiştirici birlikleri kooperatif/yetiştirici birliklerinin ana sözleşmesinde belirtilen ürünün işlenmesi ve pazarlanması ile ilgili sektörlere başvuruda bulunabilecektir.
  - Tarımsal üretici birlikleri için birlik, ana sözleşmede belirtilen ürünün işlenmesi ve pazarlanması ile ilgili sektörlere başvuruda bulunabilecektir.

#### Süt İşleme

- Süt işleyen işletmelerin yatırım sonunda günlük en az 10 ton kurulu işleme kapasitesine sahip olması gerekmektedir.
- Kolektif yatırımlar kapsamında, Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri<sup>17</sup> ve Damızlık Sığır Yetiştirici Birlikleri<sup>18</sup> süt ve süt ürünleri sektörü için başvuruda bulunabilecektir.
- Kolektif yatırımlar kapsamında, Tarımsal Üretici Birlikleri<sup>19</sup> sadece süt toplama sektörü için başvuruda bulunabilecektir.
- Peynir altı suyu işleyen işletmelerin yatırım sonunda günlük en az 10 ton kurulu işleme kapasitesine sahip olması gerekmektedir.

<sup>17</sup> 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu uyarınca kurulan (kuruluşu/denetimi Tarım ve Orman Bakanlığı sorumluluğunda olan) Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ve Su Ürünleri Kooperatifi. Yasa uyarınca, her kooperatifin en az 7 çiftçi ile kurulması gerekmektedir. Kooperatifin ortaklarına gelir dağılımı ana sözleşmesinde belirtilmiştir.

<sup>18</sup> 5996 sayılı Kanunun ilgili maddelerine göre kurulan Damızlık Sığır Yetiştirici Birlikleri. Yasal belgelerine göre, her bir yetiştirici birliğinin en az 7 çiftçi tarafından kurulması gerekmektedir. Yetiştirici birliğinin gelir dağılımı ana sözleşmesinde belirtilmiştir.

<sup>19</sup> 5200 Sayılı Kanuna göre kurulan Tarımsal Üretici Birlikleri.

- Yatırım döneminin sonunda yatırım, iş güvenliği, AB hijyen (çiğ süt hariç) ve yapısal standartları (EC 852/2004, EC 853/2004'e istinaden) ve AB çevre standartlarını karşılamalıdır.

#### Et ve Yumurta İşleme

Kolektif yatırımlar kapsamında et ve et ürünleri sektörü için Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri ve Damızlık Sığır Yetiştirici Birlikleri başvuruda bulunabilecektir.

İşletmeler aşağıda belirtilen kapasitelere sahip olmalıdır:

Kırmızı et kesimhaneleri için:

- Eğer sadece sığır ve manda kesimi gerçekleştiriliyorsa, günde en az 30 baş, en fazla 500 baş,
- Eğer sadece koyun ve keçi kesimi gerçekleştiriliyorsa, günde en az 50 baş ve en fazla 4 000 baş,
- Eğer kesimhanede sığır, manda ve koyun/keçi kesimi gerçekleştiriliyorsa, sığır, manda ve koyun/keçi için belirtilen maksimum ve minimum limitler karşılanmalıdır.

Kanatlı kesimhaneleri için:

- Saatte en az 2 000 broyler ve en fazla 7 000 broyler kapasitesi, veya
- Saatte en az 100 ve en fazla 1 000 hindi veya kaz kapasitesi
- İşletmelerin kapasite artırımı için yapacağı yatırımlar uygun değildir ve yeni kanatlı kesimhanelerinin kurulması desteklenmemektedir.
- Et işleme için: Minimum 0,5 ton, maksimum 5 ton kurulu günlük işleme kapasitesi.

Kırmızı et ve kanatlı etinin işlenmesi konusunda, işletmelerin kapasite artırımı için yapacakları yatırımlar uygun değildir ve yeni işletmelerin kurulması desteklenmemektedir. Yeni kümes hayvanı kesim tesislerinin ve mezbahaların kurulması desteklenmemektedir.

Parçalama tesisleri için:

- Tesislerin, en az 0,5 ton ve en fazla 5 tonluk toplam günlük kurulu parçalama kapasitesine sahip olmaları gerekmektedir.

Yumurta işleme işletmeleri söz konusu olduğunda:

- Sıvı yumurta üretim işletmeleri yatırım sonunda en az 3, en fazla 10 ton, toz yumurta üretim işletmeleri ise en az 5, en fazla 15 ton kurulu günlük işleme kapasitesine sahip olmalıdır.
- Bir yatırımın aynı anda hem et işleme hem de kesimhane tesislerini içermesi durumunda, bu yatırımın, yukarıda kesimhaneler ve et işleme tesisleri için listelendiği üzere, her iki tesis için de gerekli tüm kriterleri karşılaması gerekmektedir.
- Bir yatırımın aynı anda et işleme ve/veya kesimhane ve/veya parçalama tesislerini veya üçünü birden içermesi durumunda, bu yatırımın, yukarıda kesimhaneler, parçalama tesisleri ve et işleme tesisleri için

listelendiği üzere, gerekli tüm kriterleri karşılaması gerekmektedir.

- Et işleme söz konusu olduğunda, işletme 852/2004 nolu Komisyon Tüzüğü'nün (AB) 2m maddesinde tanımlanan şekilde işleme ve pazarlamayı gerçekleştirmelidir.
- Yatırım döneminin sonunda yatırım, iş güvenliği, AB hijyen ve yapısal standartları (EC 852/2004, EC 853/2004'e istinaden) ve AB çevre standartlarını karşılamalıdır.

#### Balıkçılık İşleme

- İşletme, en az 100 ton/yıl ve en fazla 2 000 ton/yıl su ürünleri, balık yağı, yumuşakça, çift kabuklu yumuşakça ve kabuklu deniz canlıları üretim kapasitesine sahip olmalıdır.
- Kolektif yatırımlar kapsamında, Su Ürünleri Kooperatifleri su ürünleri sektörü için başvuruda bulunabilecektir.
- Bu alt sektör altındaki yatırımlar, karada gerçekleştirilen hizmetler olmalıdır.
- İnsan tüketimine yönelik olmayan su ürünleri ve kültür balıkçılığı ürünleri ile ilgili yatırımlar uygun değildir. Fakat su ürünleri ve kültür balıkçılığı ürünlerinin (insan tüketimine yönelik olanlar) atıklarının işleme ve pazarlamaları ile ilgili yatırımlar uygundur.
- Yatırım döneminin sonunda yatırım, iş güvenliği, AB hijyen ve yapısal standartları (EC 852/2004, EC 853/2004'e istinaden) ve AB çevre standartlarını karşılamalıdır.

#### Meyve ve Sebze İşleme

- İşletme, 5957 sayılı "Sebze Ve Meyveler ile Yeterli Arz ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun" ve müteakip değişikliklerinde öngörülen şartları karşılamalıdır (sadece kurutma ve/veya dondurma ile ilgili yatırımlar hariç).
- Üretici örgütleri (1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu, 5200 sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu, 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu tarafından tanınan), 5957 sayılı Kanunda verilen tanımlara uymak zorundadırlar.
- Toplu yatırımlar kapsamında, Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri ve Tarım Satış Kooperatifleri<sup>20</sup> meyve ve sebze sektörü için başvuruda bulunabilecektir.
- Yatırımlar 1308/2013 sayılı Konsey Tüzüğü Ek I, Kısım VII: Zeytinyağı ve sofralık zeytin listesi ile uyumlu olmalıdır.
- Soğuk hava depolarının toplam kapasitesi en fazla 10 000 m3 olmalıdır. Üretici örgütleri ve hakim ortağı üretici örgütü olan tüzel kişiler için bu kapasite kontrolü uygulanmayacaktır.

<sup>20</sup> 4572 sayılı Kanuna göre kurulan Tarım Satış Kooperatifleri: Yasaya göre, her kooperatif en az 30 çiftçi tarafından kurulmalıdır. Tarım satış kooperatifinin üyelerine gelir dağılımı ana sözleşmesinde belirtilmiştir.

- Yatırım döneminin sonunda yatırım, iş güvenliği, AB hijyen ve yapısal standartları (EC 852/2004'e istinaden) ve AB çevre standartlarını karşılamalıdır.

#### 8.3.2.9 Uygun harcamalar

Bu programın 8.1 bölümünde atıfta bulunulan uygun harcamalara ek olarak, uygun harcamalar aşağıdakilerle sınırlıdır:

- Kolektif projelerle bağlantılı genel maliyetler (aşağıya bakınız) (tümü uygun harcamalar listesinde (UHL) belirtilecektir).
- Yenilenebilir enerji projeleri de uygundur (öz tüketim için).
- Perakende seviyedeki yatırımlar uygun değildir.

Uygun harcamaların ayrıntılı bir listesi, tedbire yönelik Uygun Harcamalar Listesinde (UHL) sağlanacaktır.

#### Tüm sektörler için ortak

- AB standartlarına tam uyumlu bir şekilde hijyen ve ürün kalitesinin iyileştirilmesine yönelik makine ve ekipman alımı.
- HACCP ilkelerine temelinde prosedürlerin uygulanması için gerekli yatırımlar.
- İnsan sağlığı ve çalışma koşulları bakımından Topluluk standartlarına doğru iyileşmeye yönelik ekipman ve tesisler.
- Çevrenin korunması, atık yönetimi, atıkların arıtılması ve ortadan kaldırılması, atık geri kazanımı/yeniden kullanımı, ara ürünlerin ve arıtılabilir atıkların yeniden işlenmesi, atık su arıtımına yönelik yatırımlar.
- Boş ağırlık sınırlaması olmaksızın proje başına bir frigorifik kamyon veya proje başına her biri maksimum 8 ton boş ağırlığa sahip maksimum 2 frigorifik kamyon veya proje başına her biri 3,5 ton boş ağırlığa sahip maksimum 3 frigorifik araç. Toplam soğutma kapasitesi proje başına 90m<sup>3</sup> 'ü geçemez.
- Yapım işleri ve makine ve ekipman alımı ve öz tüketim için yenilenebilir enerji üretimi de dahil olmak üzere döngüsel ekonomi tipi yatırımlar için.
- Paketleme için ekipman satın alınması,
- Ürün ve işleme yönetimi için Bilişim Teknolojileri donanım ve yazılımları.
- İşletmenin faaliyetlerini duyurmak için web sitesinin kurulması ve sürdürülmesi.

#### Sektörlere Özel

##### Süt İşleme

- Süt toplama merkezlerinin veya süt işleme işletmelerinin veya peynir altı suyu işleme işletmelerinin inşası, modernizasyonu ve/veya genişletilmesi,
- Frigorifik kamyonlar ve soğutma ekipmanları dahil süt ve süt ürünlerinin homojenizasyonu, pastörizasyonu, paketlenmesi, soğutulması ve depolanmasına yönelik yatırımlar
- Peynir altı suyu ve peynir altı suyu ürünlerinin test edilmesi ve süt kalitesinin

test edilmesine yönelik ekipman,

- Peynir altı suyunun pastörizasyonu, konsantre edilmesi, demineralizasyonu, laktozun peynir altı suyundan ayrılması, peynir altı suyu ve peynir altı suyu ürünlerinin kurutulması, paketlenmesi, soğutulması ve depolanmasına yönelik yatırımlar.
- Gıda güvenliği yönetim sistemlerinin kurulmasına yönelik yatırımlar,

#### Et İşleme

- Kırmızı et için kesimhanelerinin ve kesim tesislerinin inşası/modernizasyonu ve/veya genişletilmesi.
- Kanatlı kesimhanelerinin ve kesim tesislerinin modernizasyonu.
- Et işleme işletmelerinin modernizasyonu.
- Ürün kalitesi ve hijyen kontrollerinin iyileştirilmesi için laboratuvarlar ve ekipman.
- Hayvan refahı ile uyumlu koşullarda büyükbaş ve küçükbaş kesimine yönelik yatırım,
- Kesim tesisleri ve/veya işleme işletmeleri için soğutmalı kamyonlar, soğuk hava depoları ve soğutma ekipmanı.
- İşleme işletmesi içinde karkas ve etin izlenebilirliğini sağlamaya yönelik yazılım ve takip sistemi.

#### Yumurta İşleme

- Sıvı ve toz yumurta üretim işletmelerinin inşası, modernizasyonu ve/veya genişletilmesi.
- Sıvı ve toz yumurta üretim işletmeleri için makine ve ekipman alımı.

#### Meyve ve Sebze İşleme

- Markalama ve izlenebilirlik sistemlerine yapılan yatırımlar.
- Kurutma makine, ekipman ve paketleme hatları.
- Ön soğutma ve soğutma ünitelerinin ve soğuk hava depolarının inşası ve/veya modernizasyonu, kurutma, temizleme, sınıflandırma, derecelendirme ve paketleme üniteleri, Modifiye atmosferli soğuk hava tesisleri ve modifiye atmosfer koşulları altında paketleme üniteleri,
- Zeytinyağı ve zeytin ürünlerinin işlenmesi için paketleme/ şişeleme/işleme hatlarına ve makine ve ekipman alımına yatırım (1308/2013 sayılı Konsey Tüzüğü Ek I, Kısım VII: Zeytinyağı ve sofralık zeytin listesi doğrultusunda).
- Hammadde ve paketleme için depolama ünitelerine yapılan yatırımlar.
- Meyve ve sebzelerin işlenmesine yönelik işleme ekipmanı.
- Meyve ve sebzelerin dondurulması ve kurutulmasına yönelik makine ve ekipman alımı. (1308/2013 sayılı Konsey Tüzüğü Ek I, Kısım IX: Meyve ve sebze listesi).
- Sert kabuklu meyvelerin kurutulması ve kavrulmasına yönelik makine ve ekipman alımı (1308/2013 sayılı Konsey Tüzüğü Ek I, Kısım IX: Meyve ve sebze listesi).
- Frigorifik kamyonlar ve soğutma ekipmanı.

## Balık İşleme

- Kültür balıkçılığı ve su ürünleri işleyen işletmelerin inşası, modernizasyonu ve/veya genişletilmesi,
- Frigorifik kamyonlar dahil su ürünlerinin soğutulması, işlenmesi, paketlenmesi ve pazarlanmasına yönelik makine ve ekipman,

### **Uygun kolektif yatırımlar**

"Kolektif yatırımlar" Bölüm 8.3.2.8 kapsamında üretici örgütleri tarafından yapılan yatırımlar olarak belirtilen üretici örgütleri tarafından yapılan yatırımları kapsayabilmektedir:

- AB standartlarının yakalanması amacıyla tarımsal ürünlerin işlenmesine yönelik olarak tesis, makine, ekipman ve diğer altyapının paylaşılması.  
Örnekler: meyve ve sebze sektöründe paketleme/şişeleme/işleme makinelerinin ortak kullanımı; meyve ve sebze sektöründe soğuk depolama tesisi; süt toplama merkezi; zeytinyağı üretimi için pres.
- kısa tedarik zincirlerinin\* ve yerel pazarların kurulması ve geliştirilmesi.  
Örnekler: doğrudan satış için pazar tezgahı aracı; pazar tezgahları için ekipman; buzdolapları.

\*Kısa tedarik zinciri "sınırlı sayıda ekonomik operatörü kapsayan, işbirliğine, yerel ekonomik kalkınmaya ve üreticiler, işleyiciler ve tüketiciler arasında yakın coğrafi ve sosyal ilişkilere kendini adanmış bir tedarik zinciridir" (1305/2013 sayılı Tüzüğün (AB) 2. Maddesi<sup>21</sup>). Ayrıca, "kısa tedarik zincirlerinin kurulması ve geliştirilmesine yönelik destek ... sadece çiftçi ve tüketici arasında birden fazla aracı içermeyen tedarik zincirlerini kapsayacaktır"<sup>22</sup>.

### **"Genel maliyetler" <sup>23</sup> kapsamında kolektif yatırımlarla bağlantılı ek uygun maliyetler**

Kolektif yatırımlarla bağlantılı ek genel maliyetler de bu kapsama dahildir:

- Çalışmalar,
- İlgili ürünlerin pazarlanması ve geliştirilmesi,
- Harekete geçirme maliyetleri (en fazla %10).

Örnekler:

- Hijyen standartları ve kaliteli bir peynirin (veya diğer kaliteli ürünlerin) üretim yöntemine ilişkin şartname üzerinde çalışma;
- İş planı;
- Yerel bir süpermarkete teslimat yapan bir grup meyve ve sebze üreticisinin kısa değer zincirini oluşturmak ve yürütmek için harekete geçirme maliyetleri (yerel bir kolaylaştırıcının maliyeti);

<sup>21</sup> Avrupa Kırsal Kalkınma Tarımsal Fonu (EAFRD) tarafından sağlanan kırsal kalkınma desteğine ilişkin 1305/2013 sayılı Tüzük (AB).

<sup>22</sup> Kırsal Kalkınma Tüzüğünü tamamlayıcı 807/2014 sayılı Avrupa Komisyonu Delegasyon Tüzüğü'nün (AB) 11. Maddesi.

<sup>23</sup> Kolektif projelerle bağlantılı genel maliyetler (mevcut) Sektörel Anlaşma'nın 33(5)(c) Maddesinde öngörülmektedir.

- Tıbbi veya aromatik bitkilerin yeni ürünleri için ürün geliştirme ve pazarlama çalışması veya diğer ürünler için benzer çalışmalar.

### **Yenilenebilir enerji üretimine yapılan yatırımlar**

Bu yatırım desteği kapsamında, şebekeye elektrik satışına "öz tüketim" sınırına uyulduğu sürece izin verilmektedir (yani, şebekeye satılan elektrik, yıl boyunca ortalama olarak alınan elektriğe eşittir). Bu durum, elektrik depolanamayacağı için, israf edilmediği sürece şebekeye satılması gerektiği gerçeğiyle gerekçelendirilmektedir; elektrik şebekesi, yıl boyunca benzer miktarda ve farklı bir ritimle verilen ve çekilen elektrik için bir depolama yeri olarak düşünülebilir.

"Öz tüketim" kavramı, bir projenin sunulduğu/değerlendirildiği aşamada kontrol edilecektir. Yenilenebilir enerji tesisinin (teorik) güç kapasitesi ("yatırım") çiftliğin 3 yıllık ortalama (öz) tüketiminin %120'sini aşmadığında yatırım uygun kabul edilmektedir. Ayrıca, desteğe esas olan yenilenebilir enerji tesisinin ("yatırım") (teorik) güç kapasitesinin EPDK tarafından belirlenen ulusal mevzuattaki sınırdan fazla olması halinde, fazla olan kısım desteğe tabi olmayacaktır.

Yeni çiftlikler veya son üç yıl içinde faaliyetlerinin boyutunu önemli ölçüde değiştiren çiftlikler söz konusu olduğunda, beklenen tüketim IPARD Ajansı tarafından tahmin edilmelidir. Desteğe esas olan yenilenebilir enerji tesisinin ("yatırım") tahmini güç kapasitesinin EPDK tarafından belirlenen ulusal mevzuattaki sınırdan fazla olması halinde, fazla olan kısım desteğe tabi olmayacaktır. Aynı durum, potansiyel yararlanıcı tarafından aynı uygulamanın bir parçası olarak yapılacak yeni yatırımlar nedeniyle beklenen güç tüketimi artışlarıyla da ilgilidir<sup>24</sup>. Destek kapsamındaki bir yatırımın tamamlayıcısı olarak, Enterkonneksiyon Kullanım Anlaşmasına uygun olarak yenilenebilir enerji yatırımı yapılabilecektir.

#### **8.3.2.10 Seçim kriterleri**

Bu tedbir kapsamında Tablo 52 'deki seçim kriterleri ve puanlama kullanılacaktır.

**Tablo 52. Seçim kriterleri ve puanlama tablosu**

| <b>No</b> | <b>Seçim Kriterleri</b>                                                                                                                                                                                   | <b>Puanla<br/>ma</b> |
|-----------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------|
| 1         | Başvuru sahibi mevcut bir işletme ise                                                                                                                                                                     | 20                   |
| 2         | Başvuru sahibinin üretici örgütü ya da hakim ortağı üretici örgütü olan tüzel kişiler olması halinde                                                                                                      | 15                   |
| 3         | Yatırım 500.000 Euro'dan az ise                                                                                                                                                                           | 15                   |
| 4         | Yatırım enerji tasarrufu eylemleri, yenilenebilir enerji üretimi, atık yönetimi (atık arıtma, atık geri kazanımı / yeniden kullanımı), atık su arıtma içeriyorsa veya yatırım döngüsel ekonomi tipindeyse | 20                   |

<sup>24</sup> Ares (2018)6385137-12/12/2018 sayılı DG AGRI rehberi doğrultusunda

|   |                                                                                                                                           |    |
|---|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| 5 | Yatırım organik üretim içeriyorsa                                                                                                         | 20 |
| 6 | Başvuru sahibi (gerçek kişi olması durumunda kendisi, tüzel kişiliklerde ise tüzel kişiliği temsil ve ilzama yetkili olan kişi) kadın ise | 10 |

#### 8.3.2.10.1 Hedefleme ve seçim kriterlerinin belirlenmesine ilişkin ilkeler

Destekler belirlenen yapısal ve bölgesel ihtiyaçları ve bu sektörün yapısal dezavantajlarını yansıtan tanımlanmış hedeflere yönelik olarak tasarlanmıştır. GZFT analizine ve IPARD kapsamındaki illerin tespit edilen ihtiyaçlarına bağlı olarak yapılacak yatırımlar bu tedbir kapsamında desteğe tabidir. Bu tedbir kapsamında desteklenen işletmelerin, verilen desteklerle ilgili AB standartlarını yakalaması ve AB Yeşil Mutabakatı doğrultusunda çevrenin korunmasına ve iklim değişikliğine karşı direnç oluşturulmasına dikkat edilmesi amaçlanmaktadır.

Programın 8.1 bölümünde açıklanan ilke doğrultusunda ölü ağırlık<sup>25</sup> riskinin en aza indirilmesine özellikle dikkat edilmelidir.

#### 8.3.2.10.2 Projelerin seçimi

Projeler sıralama kriterlerine göre değerlendirilerek uygun projeler seçilmektedir.

#### 8.3.2.11 Destek oranı ve AB katkısı

Kamu katkısı, toplam uygun yatırım miktarının %50'sidir. Kolektif yatırımlar söz konusu olduğunda, kamu katkısı toplam uygun yatırım miktarının %70'idir.

Atık suların arıtılmasına ilişkin yatırımlar ve atık maddelerin verimli kullanımına - döngüsel ekonomi - ve yenilenebilir enerjiye yönelik yatırımlar için azami destek oranı %10 oranında artırılabilir.

Her bir proje için, uygun yatırımların toplam değerinin minimum ve maksimum limitleri aşağıdaki gibidir:

- Süt (peynir altı suyu dahil), et ve yumurta sektörleri için 30.000 Euro ve 3.000.000 Euro,
- Süt toplama merkezleri için 30.000 Euro ve 1.000.000 Euro
- Meyve ve sebzeler için 30.000 Euro ve 1.250.000 Euro.
- Balık işleme için 30.000 Euro ve 1.500.000 Euro

IPARD 2021-2027 uygulama dönemi süresince her bir yararlanıcı en fazla 4 adet uygun yatırımı için destek alabilmektedir.

Bir yararlanıcı, devam etmekte olan bir yatırımı tamamlamadan yeni bir yatırım için finansman başvurusunda bulunamaz. Yeni başvurular, devam eden yatırım ile ilgili sözleşmenin son ödemesinden sonra veya proje iptal edildikten ya da geri çekildikten sonra yapılabilecektir.

<sup>25</sup> Ölü ağırlık tanımı (Avrupa Sayıştay tarafından): Sübvans edilen bir faaliyetin kamu yardımı olmadan da tamamen veya kısmen gerçekleştirilebileceği bir durum.

Bu tedbir kapsamında yararlanıcı başına uygun yatırımların azami toplam değeri 3.000.000 Euro ile sınırlıdır.

Sadece süt toplama merkezleri için geçerli bir istisna olarak, bir başvuru sahibi, toplam uygun yatırım değerinin 1.000.000 Euro'yu aşmaması koşuluyla, aynı ilde beş adede kadar süt toplama merkezi kurmak için tek bir çağrı kapsamında teklif sunabilecektir.

AB eş finansman oranı kamu desteğinin %75'i tutarındadır.

#### 8.3.2.12 Gösterge niteliğinde bütçe

**Tablo 53. Gösterge niteliğinde bütçe**

| Yıllar | Toplam Uygun Yatırım | Toplam     |     | Kamu Harcamaları |     |              |     | Yararlanıcı Katkısı |     |
|--------|----------------------|------------|-----|------------------|-----|--------------|-----|---------------------|-----|
|        |                      |            |     | AB Katkısı       |     | Ulusal Bütçe |     |                     |     |
|        | EUR                  | EUR        | %50 | EUR              | %75 | EUR          | %25 | EUR                 | %50 |
| 2021   | 21 333 334           | 10 666 667 | 50  | 8 000 000        | 75  | 2 666 667    | 25  | 10 666 667          | 50  |
| 2022   | 21 333 334           | 10 666 667 | 50  | 8 000 000        | 75  | 2 666 667    | 25  | 10 666 667          | 50  |
| 2023   | 21 333 334           | 10 666 667 | 50  | 8 000 000        | 75  | 2 666 667    | 25  | 10 666 667          | 50  |
| 2024   | 30 666 666           | 15 333 333 | 50  | 11 500 000       | 75  | 3 833 333    | 25  | 15 333 333          | 50  |
| 2025   | 30 666 666           | 15 333 333 | 50  | 11 500 000       | 75  | 3 833 333    | 25  | 15 333 333          | 50  |
| 2026   | 30 666 666           | 15 333 333 | 50  | 11 500 000       | 75  | 3 833 333    | 25  | 15 333 333          | 50  |
| 2027   | 30 666 666           | 15 333 333 | 50  | 11 500 000       | 75  | 3 833 333    | 25  | 15 333 333          | 50  |
| Toplam | 186 666 666          | 93 333 333 | 100 | 70 000 000       | 75  | 23 333 333   | 25  | 93 333 333          | 50  |

#### 8.3.2.13 Programda kullanılacak göstergeler ve hedefler

**Tablo 54. Programda kullanılacak göstergeler ve hedefler**

| Gösterge                                                                                                   | Sektör başına hedefler    |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------|
| Modernizasyon konusunda IPARD tarafından desteklenen çiftlik ve tarımsal gıda işleme işletmelerinin sayısı | Süt 64                    |
|                                                                                                            | Et 24                     |
|                                                                                                            | Meyve ve Sebze 40         |
|                                                                                                            | Su Ürünleri 12            |
|                                                                                                            | <b>Toplam 140</b>         |
| Modernizasyon için çiftliklere ve tarımsal gıda sektörüne yapılan toplam yatırım (EUR)                     | Süt 46 000 000            |
|                                                                                                            | Et 18 000 000             |
|                                                                                                            | Meyve ve Sebze 29 000 000 |

|                                                                                                                                                      |                |                    |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------|--------------------|
|                                                                                                                                                      | Su Ürünleri    | 9 000 000          |
|                                                                                                                                                      | <b>Toplam</b>  | <b>102 000 000</b> |
| AB hijyen ve hayvan refahı standartlarına aşamalı olarak uyum sağlamak için IPARD yatırım desteği alan çiftlik ve gıda işleme işletmelerinin sayısı  | Süt            | 80                 |
|                                                                                                                                                      | Et             | 30                 |
|                                                                                                                                                      | Meyve ve Sebze | 50                 |
|                                                                                                                                                      | Su Ürünleri    | 15                 |
|                                                                                                                                                      | <b>Toplam</b>  | <b>175</b>         |
| Yaratılan istihdam sayısı                                                                                                                            |                | 2 250              |
| Desteklenen üretici grubu/örgütü sayısı                                                                                                              |                | 45                 |
| Desteklenen Üretici Gruplarına, Üretici Örgütlerine, yerel pazarlara, kısa tedarik zinciri devrelerine ve kalite programlarına katılan çiftçi sayısı |                | 4 500              |
| Kolektif yatırım sayısı                                                                                                                              |                | 40                 |
| Çevre veya iklim değişikliği ile ilgili yatırımlarda destek alan IPARD yararlanıcılarının sayısı                                                     |                | 150                |
| Atık arıtma veya yönetimi yatırımlarına destek olunan IPARD yararlanıcılarının sayısı                                                                |                | 80                 |
| Yenilenebilir enerji üretimine yönelik yatırımlarda destek alan IPARD yararlanıcılarının sayısı                                                      |                | 40                 |
| Döngüsel ekonomi tipi yatırımlara sahip proje sayısı                                                                                                 |                | 35                 |

#### 8.3.2.14 İdari prosedür

Bu tedbirin uygulanmasına yönelik idari prosedür aşağıdaki aşamaları kapsayacaktır:

- İdari kontroller,
- İş planı değerlendirmesi
- IPARD programında belirtildiği gibi "Proje Seçimine İlişkin Sıralama Kriterleri" temelinde puanlama

İdari prosedürde IPARD III düzenleyici çerçevesinin gerekliliklerine uygun hareket edilecek ve idari prosedür ilgili kılavuzlara ve prosedürlere yansıtılacaktır.

Seçilen başvuru sahipleri ile sözleşmeler imzalanmaktadır.

Yararlanıcılar, bir projenin veya projenin bir kısmının tamamlanmasının ardından ödeme talep paketini sunacaktır. demeler kontrol sonuçlarına göre yapılacaktır. demeler, yararlanıcının talebi üzerine taksitlendirilebilecektir.

Taksitli deme talebi, aşağıdaki toplam uygun harcama limitlerine göre yapılacaktır:

- Uygun harcamaların toplam değeri 500 000 TL'ye eşit veya altında olan yatırımlar: 1 taksit.
- Uygun harcamaların toplam değeri 500 000 TL'den fazla ve 2 500 000 TL'ye eşit veya bu miktardan daha az olan yatırımlar: 2 taksit.
- Uygun harcamaların toplam değeri 2.500.000 TL'den fazla olan yatırımlar: 3 taksit.

Eğer yatırım inşaat işlerini içeriyorsa ve yukarıda bahsedildiği üzere uygun harcamaların miktarına göre taksitlere bölünebiliyorsa, her bir bina /yapı ile ilgili inşaat işleri harcamaları tek bir taksit halinde talep edilmelidir.

#### *8.3.2.15 Tedbirin coğrafi kapsamı*

Bu tedbir, IPARD programı kapsamındaki tüm illerde uygulanmaktadır.

### 8.3.3 TARIM-ÇEVRE, İKLİM VE ORGANİK TARIM TEDBİRİ - M4

#### 8.3.3.1 Tedbirin Başlığı

Tarım – Çevre, İklim ve Organik Tarım - M4

#### 8.3.3.2 Yasal Dayanak

#### 8.3.3.3 Gerekeçe

Tarımsal işletmelerin modernizasyonu ve ürün kalitesinin iyileştirilmesi gibi tarımsal gelişmelerin üretim ve çiftçi gelirleri üzerinde olumlu etkileri olmakla birlikte, başta toprak, su ve biyoçeşitlilik olmak üzere çevre üzerinde olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Tarım-çevre-iklim planları bu olumsuz etkileri önlemek için yapılandırılmıştır. Bu programlar, çiftçiler tarafından kabul edilen tarım-çevre-iklim taahhütlerinin uygulanmasından kaynaklanan gelir kayıplarını ve maliyetleri telafi ederek çevreyi, peyzajı ve özelliklerini, doğal kaynakları, toprağı, suyu ve biyolojik çeşitliliğı korumak ve iyileştirmek için çiftçileri çevre dostu tarımsal üretim yöntemlerini benimsemeye teşvik etmektedir.

Bölüm 4'te sunulan GZFT analizi aşağıdaki eksiklikleri işaret etmektedir:

Toprak bozunumu, Türkiye'de geçtiğimiz dönemde yapılan çalışmalarda ortaya çıkan temel problemlerden biridir. Toprak organik madde seviyesi çok düşüktür. Erozyon riski çok yüksektir, erozyona yönelik tedbirlerin çoğı eğime odaklanmıştır ve bu tedbirlerde toprak yapısı veya iklim gibi diğer faktörler dikkate alınmamaktadır. Çölleşme riski de yüksektir. Yanlış ürün deseni veya yeşil nadas uygulaması eksikliği gibi yanlış tarım uygulamaları tuzlanma ve alkalileşmeye, toprak yapısının bozulmasına ve toprak kirliliğine neden olmaktadır. Çiftçilerin toprak koruma yöntemleri konusundaki bilgi ve beceri eksikliği toprak erozyonunu güçlendirmektedir. Bu tedbir yeşil nadasın uygulanması ve toprak organik maddesi ve yapısına faydalarının gösterilmesi için bir örnek teşkil edecektir.

Biyoçeşitlilik üzerindeki en büyük baskı tarım ve gıda üretimi, tarım arazilerinin konut/yerleşim amaçlı kullanımı ve fosil yakıt çıkarımı gibi insan faaliyetleriyle bağlantılıdır. Sanayileşme, yetersiz atık yönetimi (örn. atıkların alanlarda bırakılması, atıkların suya karıştırılması), bitki ve çiçek soğanlarının toplanması, avcılık, yoğun girdili tarımsal faaliyetler biyolojik çeşitliliğe zarar veren diğer baskılardır. Arazi kullanımındaki değişiklikler (tarım arazilerinin kentsel yerleşimlere dönüştürülmesi) ve ekim modellerindeki değişiklikler, mevcut arazi kullanımının ve geleneksel uygulamaların terk edilmesi, çevresel koşullardaki değişiklikler de tarımsal peyzajlardaki biyolojik çeşitliliğin azalmasına nedenleridir.

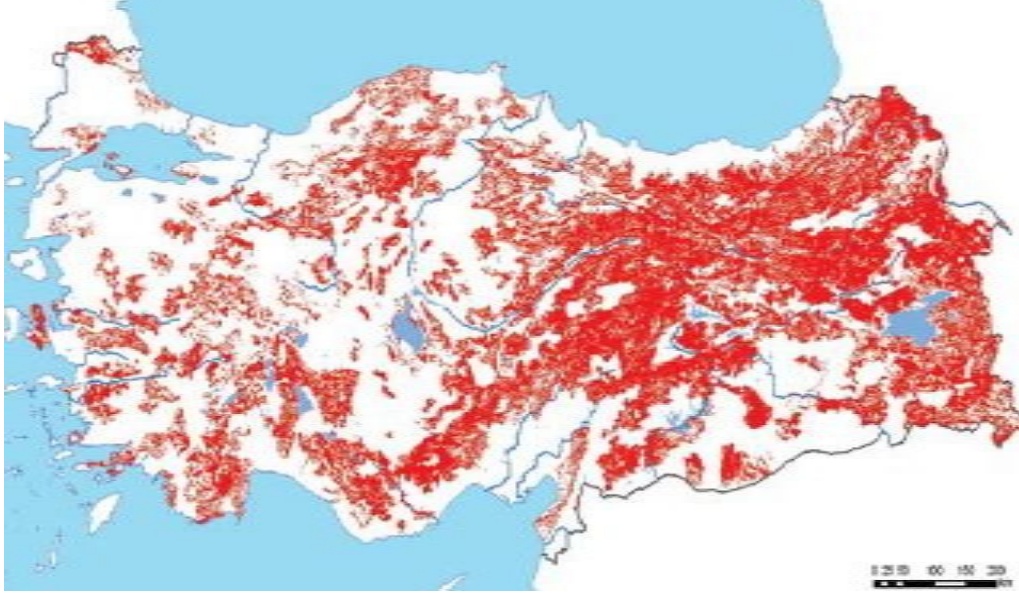
Ekilebilir arazi kullanımına dönüşüm nedeniyle otlakların kaybı, yetersiz pestisit kullanımı (aşırı kullanım), geleneksel yem bitkilerinin terk edilmesi ve çiftlik arazilerindeki birçok küçük habitatın ortadan kaldırılması gibi faktörler birçok yaygın ve nadir türün azalmasına katkıda bulunmuştur.

Yüksek dağlar, bozkırlar, sulak alanlar, ormanlar, çalılıklar ve mağaralardaki farklı jeolojik, jeomorfolojik ve iklimsel özellikler nedeniyle Türkiye çok çeşitli ekosistemlere sahiptir ve bu ekosistemler farklı flora ve fauna türleri için değerli kaynaklardır.

Türkiye'deki son derece zengin biyolojik çeşitlilik yalnızca koruma altındaki alanlarla kısıtlı kalmayıp Türkiye'nin büyük kısmını kaplayan Yüksek Doğa Değeri olan tarım arazilerine de yayılmış durumdadır (Şekil 6). Bu tedbir, yoğun olarak kullanılan tarım

arazilerine bağı olan Toy Kuşunu kapsamaktadır. Bu eylem aynı zamanda diğer türler ve genel biyoçeşitlilik üzerinde de faydalı bir etkiye sahip olacak ve gelecekteki biyoçeşitlilik önlemleri için bir örnek ve deneme teşkil edecektir.

**Şekil 6. Türkiye'deki yüksek doğa değerine sahip tarım arazilerinin muhtemel dağılımını gösteren harita**



Kaynak: 2008 yılında hazırlanmıştır / Türkiye için Tarım-Çevre El Kitabı

Tarımda su kullanımına ilişkin olarak, Türkiye'deki en önemli sorunlar sulama amacıyla yeraltı suyunun aşırı çekilmesi, sulama suyu israfı, yetersiz drenaj sistemleri nedeniyle suda gübre ve kimyasalların bulunması ile ilgili olanlardır.

Su tüketimi ölçülmemekte ve su sayaçları verimli kullanılmamaktadır (su tüketiminin kontrolü konusunda bilgi eksikliği vardır). Çıkarılan toplam tatlı suyun neredeyse dörtte üçü tarımsal amaçlarla kullanıldığından ve çiftçilerin uygun olmayan sulama sistemleri kullanması sorunu daha da ağırlaştırdığından, sulama yeraltı suyu dengesi için bir tehdit oluşturmaktadır. Artan nüfusun ihtiyaçlarına cevap verebilmek için gelecekte tarımın yeraltı suyu üzerindeki baskısının artacağı düşünülmektedir. Bu tedbir, çiftçilerin çok su tüketen ürünler yerine daha az su tüketen ürünleri seçmelerini sağlayarak su verimli uygulamalar gerçekleştirmelerine olanak tanıyacaktır.

Tarımın su kalitesi üzerindeki etkisi de dikkate alınması gereken bir diğer konudur. İnorganik gübrelerin, bitki koruma ürünlerinin (pestisitler ve herbisitler) aşırı kullanımı, yüksek besin yüklerinin (özellikle fosfor ve azot) bir sonucu olarak ötrofikasyon, ekosistemlerin (göller, nehirler, yeraltı suları) bozulmasına ve biyolojik çeşitliliğin kaybına neden olmaktadır.

Türkiye iklim, toprak, su kaynakları, ürün çeşitliliği ve işgücü açısından organik tarım için uygun koşullara sahiptir. Organik tarım gibi çevre dostu ve sürdürülebilir tarımsal üretim yöntemleri çevre ve doğal kaynaklar için fayda sağlarken, kimyasal gübre kullanılmaması ve uygun toprak yönetimi sayesinde iklim değişikliği üzerinde de olumlu bir etkiye sahiptir. Ancak, üreticilerin yeterli bilgiye sahip olmaması ve etkin olmayan eğitim ve yayım faaliyetleri organik tarımın yaygınlaşmasının önündeki engellerden bazılarıdır. Bazı tüketiciler arasında organik ürünlere yönelik farkındalık ve aynı zamanda güven eksikliği, organik sektörün gelişiminde bir başka engel teşkil etmektedir.

Tarım-çevre-iklim tedbiri, taahhütlerin iklim değişikliğinin azaltılması ve/veya adaptasyonu ile ilgili bazı gereklilikleri de içermesi nedeniyle, iklim değişikliğinin ele alınmasına yardımcı olacaktır.

Avrupa Yeşil Mutabakatı Aralık 2019'da AB tarafından uygulamaya konmuştur. Bu yeni AB büyüme stratejisinin amacı, 2050 yılına kadar iklim nötrlüğüne ulaşmak, ekonomik büyümeyi kaynak kullanımından ayırmak ve doğal sermayeyi korumak, muhafaza etmek ve geliştirmek ve böylece çevresel açıdan sürdürülebilir bir ekonomi sağlamaktır.

Yeşil Mutabakat kapsamında benimsenecek bir yol haritası oluşturan birkaç temel eylem vardır. Bunlar arasında tarım ve kırsal kalkınma perspektifiyle ilgili çeşitli eylemler yer almaktadır: AB'nin 2030 ve 2050 için iklim hedefinin daha da ilerletilmesi, temiz, uygun fiyatlı ve güvenli enerji sağlanması, temiz ve döngüsel bir ekonomi için sanayinin harekete geçirilmesi, enerji ve kaynak verimli bir şekilde bina inşa edilmesi ve yenilenmesi, tarım politikasının yeşillendirilmesi ve "Tarladan Sofraya stratejisi" doğrultusunda adil, sağlıklı ve çevre dostu bir gıda sisteminin tasarlanması, ekosistemlerin ve biyoçeşitliliğin korunması ve restore edilmesi ve zehirsiz bir çevre için sıfır kirlilik hedefinin izlenmesi.

Tarım açısından bakıldığında, AB Yeşil Mutabakatı ulaşılması gereken bazı temel hedefler ortaya koymaktadır:

- 2030 yılına kadar kimyasal pestisitlerin genel kullanımını ve riskini %50 oranında azaltmak ve daha tehlikeli pestisitlerin kullanımını %50 oranında azaltmak,
- 2030'a kadar AB'deki tarım alanlarının en az %25'ini organik tarıma açmak ve organik su ürünleri yetiştiriciliğinde önemli bir artış sağlamak,
- çiftlik hayvanları ve su ürünleri yetiştiriciliği için antimikrobiyal satışlarını 2030 yılına kadar %50 oranında azaltmak,
- toprak verimliliğinde bozulma olmamasını sağlarken besin maddesi kayıplarını en az %50 azaltmak (bu, 2030 yılına kadar gübre kullanımını en az %20 azaltacaktır),
- 2030'a kadar tarım alanlarının en az %10'unu yüksek çeşitliliğe sahip peyzaj özelliklerine geri getirmek.

Tarım-çevre-iklim ve organik tarım tedbiri iklim değişikliğinin azaltılması ve adaptasyonu, sürdürülebilir ve azaltılmış pestisit kullanımı, sürdürülebilir kalkınma ve doğal kaynakların verimli yönetimi, biyoçeşitliliğin korunması, tarımda suyun etkin kullanımı, su kalitesinin iyileştirilmesi, ekosistem hizmetlerinin iyileştirilmesi ve habitatların ve peyzajların korunması ile hayvan refahının iyileştirilmesine potansiyel katkısı açısından Yeşil Mutabakat'ın amaçlarına uygundur.

Tarım-çevre-iklim tedbiri çevre ve iklimle ilgili hedefleri izlerken çeşitli hedeflere ulaşılmasına yardımcı olacaktır:

- çiftçiler arasında tarım-çevre bilincinin artırılması
- ilgili zorunlu standartların ötesine geçen taahhütleri gönüllü olarak üstlenen çiftçilerin vazgeçtikleri gelirleri ve maliyetlerini telafi etmek suretiyle çiftçilerin daha çevre dostu ve sürdürülebilir tarımsal uygulamaları benimsemeye teşvik edilmesi
- çiftçilerin tarım arazileri ve çevresinin korunması ve muhafaza edilmesi
- izleme ve pazarlama olanaklarının iyileştirilmesi.

Bu Programda önerildiği gibi tarım-çevre-iklim tedbirleri yoluyla çiftçiler şunları yapabilecektir:

- Ürün rotasyonu ile eldeki suyu en iyi şekilde kullanabilecek,
- Ekim zamanını sıcaklık ve yağış düzenine uyarlayabilecek,
- Yeni hava koşullarına daha uygun ürün çeşitlerini kullanabilecektir.

#### 8.3.3.4 Genel hedefler

- Üye Devletler için OTP ile ilgili programlar kapsamında tarım-çevre-iklim ve organik tarım tedbirlerinin gelecekte uygulanması için Türkiye'nin hazırlanmasına katkıda bulunulması (Not: bu tedbir tüm Üye Devletler için zorunludur);
- İlgili zorunlu standartların ötesine geçerek çevrenin su, hava, toprak, biyolojik çeşitlilik, peyzaj ve özellikleri ve genetik çeşitlilik dahil olmak üzere doğal kaynakların korunması ve iyileştirilmesi ile uyumlu tarımsal üretim yöntemlerinin uygulanması yoluyla doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimine ve iklim değişikliğine uyum ve azaltıma katkıda bulunulması.

#### 8.3.3.4.1 Özel hedefler

Yukarıdaki açıklamalara göre, tedbirin spesifik hedefleri şu şekilde tanımlanabilir:

- Çevre dostu tarım uygulamaları konusunda farkındalık yaratarak tarımın çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması,
- Toprak erozyonunun azaltılması ve verimlilik, organik madde içeriği ve toprak yapısı açısından toprak kalitesinin korunması,
- Tarımda sulama için kullanılan su miktarını azaltarak yeraltı su kaynaklarının iyileştirilmesi,
- Özellikle yaşam alanlarının iyileştirilmesi ve çiftçilerin biyoçeşitliliğin değeri konusunda bilinçlendirilmesi yoluyla Toy kuşu popülasyonunun korunarak biyoçeşitliliğin korunması.

#### 8.3.3.5 Tedbirin Programdaki diğer IPARD tedbirleri ve ulusal tedbirlerle olan bağlantısı (öncelikler, hedefler)

Tedbir tarım-çevre-iklim hedeflerinin uygulanmasıyla ilgili sermaye çalışmalarını kapsayan üretime dönük olmayan yatırımları içeren M1 ile ve tarımsal faaliyetlerin çevre üzerindeki olası olumsuz etkilerini ele almaya yönelik M1 hedefi ile doğrudan bağlantılıdır.

Tarım-çevre-iklim tedbiri aynı zamanda çevresel ihtiyaçları ele almak üzere geliştirilebilecek yerel kalkınma stratejilerinin geliştirilmesine yönelik LEADER yaklaşımının yanı sıra "Beceri ve yeterliliklerin geliştirilmesi" ve "Danışmanlık hizmetleri" tedbirleri ile de ilişkilidir. IPARD III kapsamında bu iki tedbir sağlanana kadar çiftçilere yönelik eğitim veya danışmanlık hizmetleri ihtiyaçları "Teknik Destek"ten karşılanacaktır.

### 8.3.3.6 Yararlanıcılar

Yararlanıcılar Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS) ve Tarımsal Üretim Kayıt Sistemi (TÜKAS), Tapu ve Kadastro Bilgi Sistemi, Coğrafi Bilgi Sistemi vb. bilgileri içeren Tarım Bilgi Sistemine (TBS) kayıtlı olan ve 5 yıl boyunca gönüllü olarak arazi yönetimi için tarımsal-çevresel taahhütlerde bulunan gerçek ve tüzel kişilerdir.

ÇKS Yönetmeliğinde çiftçiler sürekli tarımsal üretim yapan veya mülk sahibi, kiracı, ortak veya ortakçı olarak en az bir üretim/ekim dönemi gerçekleştiren gerçek ve tüzel kişiler olarak tanımlanmaktadır.

Tarımsal işletmeler TÜKAS Yönetmeliğinde, yasal statüye bakılmaksızın ve sahip olunan veya ortakçılık, bölünme veya kiralama yoluyla işlenen arazinin büyüklüğüne bakılmaksızın kendi adına bitkisel üretim ve/veya hayvancılık faaliyetleri ve/veya su ürünleri yetiştiriciliği yapan tek yönetim altındaki ekonomik birimler olarak tanımlanmaktadır.

### 8.3.3.7 Ortak uygunluk kriterleri

#### 8.3.3.7.1 Faaliyet türü

Bu tedbir çiftçileri tarım arazilerinin çevresel kalitesini korumaya, sürdürmeye ve geliştirmeye teşvik ettiği için Türkiye bağlamında yenilikçidir. Bu uygulama pilot olarak düşünülmelidir, yani tedbirin Türkiye'nin karmaşık gerçeklerini (olağanüstü iklim olayları, vb.) yansıtacak şekilde elde edilen deneyimler ışığında daha fazla revize edilmesi gerekebilecektir. Tedbir fişinin revizyon edilmesinin gerekmesi halinde, bu revizyonların devam eden sözleşmelere de yansıtılması ve çiftçiler (yararlanıcılar) tarafından kabul edilmesi gerekecektir.

Tarım-çevre-iklim tedbiri kapsamındaki faaliyet türleri (alt tedbirler) aşağıdaki gibidir:

- Toprak örtüsü yönetimi ve toprak erozyonu kontrolü,
- Biyoçeşitlik-Toy Kuşu popülasyonunun geliştirilmesi.

Tarım-çevre-iklim tedbiri kapsamında IPARD III Programı'nın uygulanması sırasında dahil edilebilecek diğer faaliyet türlerine karar vermek için 2022 yılında bir teknik destek projesi yürütülmesi planlanmaktadır.

### **Faaliyet türü: Toprak örtüsü yönetimi ve toprak erozyonu kontrolü**

#### **Pilot bölgenin genel tanımı**

Beyşehir, Türkiye'nin İç Anadolu bölgesinde Ankara iline bağlı bir ilçedir (Şekil 7), Tarihi İpek Yolu üzerinde bulunan Beyşehir, havucu (Türkiye'de havucun yaklaşık %60'ı üretilmektedir) ve kaliteli doğal maden suyu ile de ünlü, kültürel zenginliklere ve doğal güzelliklere sahip bir yerdir.

İlçenin doğası yaylalar, vadiler, tepeler ve önemli biyolojik çeşitlilik ve Beyşehir Geveni" (yabani meyan kökü) gibi nadir bitki endemik türlerinden meydana gelmektedir. Bölgenin sulak alanları, ekilebilir arazileri, çayırıları, ormanları ve bozkırları birçok su kuşu ve yırtıcı kuş için önemli üreme, beslenme ve barınma alanlarıdır (Türkiye için Doğa Dostu Tarım Kitaplığı, 2008). Bu zengin çevre ve biyolojik çeşitlilik, Beyşehir'i bu büyüleyici uygulamayı gözlemleme fırsatı sunan

çekici bir alan haline getirmektedir.

**Şekil 7.** Beypazarı'nın Ankara'daki konumu



#### **Pilot alanda tarım sektörünün tanımı**

İlçe nüfusunun %67'si tarımla uğraşmaktadır. Çiftçilerin %70'i Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yönetilen Çiftçi Kayıt Sistemine kayıtlıdır. Toplam tarım arazisi 61 257 ha'dır. Sulanan alanlarda yılda 2 veya 3 ürün hasat edilebilmektedir<sup>26</sup>.

Beypazarı Tarım İlçe Müdürlüğü'nden alınan 2020 yılı verilerine göre; bölgede yetiştirilen başlıca ürünler buğday, arpa, marul, havuç, nohut, yeşil soğan, ayçiçeği ve ıspanaktır. Sulanmayan tarlalarda buğday, arpa, nohut, yulaf, ayçiçeği (çerezlik) ve nadasa bırakılan yerler bulunmaktadır. Sulanan tarlalarda turp, sakız kabağı, kırmızı pancar, domates ve biber başta olmak üzere sebzeler de yetiştirilmektedir.

Sulanmayan buğday, arpa, nohut ve nadas tarlaları genellikle ortalama 1,5 hektar büyüklüğündedir. Yaklaşık 1.800 çiftçi, sulamasız mahsul yetiştirmektedir (daha küçük alanlarda genelde sulanan mahsullerle birlikte).

Ortalama sulamasız tahıl verimi arpa için 2.650-2.800 kg/ha ve buğday için de 2000-3500 kg/ha'dır. Ekstrem iklim koşullarına bağlı olarak (özellikle değişken yağış), yıllar arasında verim belirgin bir şekilde değişim göstermektedir.

Nadasa bırakılan alan, otlatmada kullanılmaktadır (genelde koyun). Toplam ekilebilir arazinin %19-20'sini kapsayan yaklaşık 11 916 hektar arazi nadasa bırakılmıştır.

<sup>26</sup> Beypazarı Yöresel Ürünleri Ticarileştirme Stratejisi Raporu, 2012

Buğday ve arpanın piyasa fiyatı sabit olup ekmeklik buğday için yaklaşık 1.74 TL/kg ve yemlik arpa için 1.34 TL/kg'dır.

Beypazarı Tarım İlçe Müdürlüğü'nden alınan 2020 yılı verilerine göre; seçilen alanda (Beypazarı ilçesinin tamamı) yaklaşık 2 305 çiftçi (ÇKS'ye kayıtlı), 5 Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ve 4 Sulama Kooperatifi bulunmaktadır.

**Tablo 55. Beypazarı'nda Arazi Dağılımı**

| <b>ARAZİ DAĞILIMI</b> | <b>Arazi Türü</b>           | <b>Miktar (ha)</b> | <b>Yüzde (%)</b>                |
|-----------------------|-----------------------------|--------------------|---------------------------------|
|                       | Sulu                        | 11 581             | 18<br>(toplam tarım arazisinin) |
|                       | Susuz                       | 49 676             | 82<br>(toplam tarım arazisinin) |
|                       | <b>Toplam Tarım Arazisi</b> | 61 257             | % 32,8                          |
|                       | Mera                        | 24 184             | % 12,94                         |
|                       | Orman-Çalılık-Bozkır        | 70 275             | % 37,63                         |
|                       | Tarım dışı                  | 31 075             | % 16,63                         |
|                       | <b>TOPLAM</b>               | <b>186 792</b>     | <b>% 100</b>                    |

İlçede tarıma elverişli olan alanların büyük çoğunluğunda tarla bitkileri (tahıl) yetiştiriciliği yapılmaktadır. Tarla bitkilerinin kapladığı alan nadas alanları da dahil olmak üzere 50 098 hektardır. 11 581 hektar ekilebilir arazi sulanabilmektedir ve bu da toplam tarım arazisinin %18'ine tekabül etmektedir.

**Tablo 56. Beypazarı'nda tarımsal arazilerin dağılımı**

| <b>Arazi Türü</b>                                    | <b>Ekilebilir Arazi (ha)</b> | <b>Yüzde (%)</b> |
|------------------------------------------------------|------------------------------|------------------|
| Tarla arazisi (tahıl, baklagil ve aromatik bitkiler) | 38 282                       | 77,7             |
| Sebzeler (havuç, ıspanak, marul, yeşil soğan)        | 9 356                        | 19               |
| Endüstriyel Bitkiler (şeker pancarı, aspir)          | 158                          | 0,3              |
| Yem Bitkileri                                        | 742                          | 1,5              |
| Bağ                                                  | 581                          | 1,1              |
| Meyve Bahçeleri                                      | 222                          | 0,4              |
| <b>TOPLAM</b>                                        | <b>49 341</b>                | <b>100</b>       |

İl Müdürlüğüne ve TÜİK'e ilçe tarafından verilen rakamlar yukarıdadır. Toplam ekilebilir arazinin 14 534.59 ha'lık kısmı eğimi %12'den fazla olan yerlerdedir.

#### **Faaliyet türü ile korunacak değerler**

Bu faaliyet türü ile korunacak değerler: Yüksek toprak kalitesi, yüksek içerikte toprak organik maddesi, uygun toprak yapısı, erozyona karşı daha fazla direnç ve yüksek oranda toprak biyoçeşitliliği vs.'dir. İyi özelliklere ve verimliliğe sahip toprak tarımsal üretim için en büyük kaynaktır ve neredeyse hiç yenilenemez. Bitki büyümesi için gerekli olan elementler yeterli ve dengeli besin döngüsü ve yeterli toprak yönetimi süreçleriyle sağlanmaktadır. Bu süreçler tüm diğer ekosistem faaliyetlerine temel

oluşturmaktadır:

- toprak yaşayan çeşitli organizmalar, hem hayvanlar hem bitkiler, için bir habitattır;
- toprak çok etkin bir su filtreleme sistemidir;
- atmosferdeki karbonun büyük bir kısmı topraktaki biyolojik reaksiyonlardan kaynaklandığı için topraktaki karbon döngüsü iklim değişikliğinde önemli bir rol oynamaktadır;
- toprak organizmaları hayvan gübresi, bitki kalıntıları, gübreler ve pestisitler gibi birçok organik bileşenin ayrıştırılmasına yardımcı olarak bunların suya girişini ve kirlletici hale gelmelerini engellemektedir.

### **Seçilen pilot alandaki tarım çevre sorunları**

Seçilen pilot alandaki toprak ile ilgili sorunlar temelde rüzgâr ve su erozyonu ile bağlantılı olup özellikle geleneksel nadasla birlikte tahıl üretiminde kullanılan sulanmayan araziye etkilemektedir. Türkiye'nin erozyon risk haritaları ile Beypazarı İlçesi Erozyon ve Parsel Eğim Haritaları da Ek VII'de verilmiştir.

Erozyon sürecine bağlı organik madde kaybı, toprağın derinden sürülmesi ve toprağın rüzgâr erozyonundan en çok etkilendiği ilkbahar aylarında bitki örtüsü olmaksızın geleneksel nadas yöntemlerinin uygulanması gibi toprağın uygunsuz yönetimi toprakların bozulmasına neden olmaktadır.

Toprakla ilgili bu sorunlar gerek toprağın altındaki gerekse üstündeki biyoçeşitlilik kaybı ile yakından ilişkilidir.

### **Faaliyet türünün hedefleri şunlardır:**

- Toprak erozyonunu azaltmak;
- Toprak verimliliği, topraktaki organik madde içeriği, toprak yapısı ve toprak biyoçeşitliliği gibi toprağın mevcut değerlerini korumak;
- Bu tür faaliyet paketlerinin etkinliğini test etmek;
- Çevre ve toprak dostu tarım uygulamaları hakkında farkındalık yaratmak.

### **Nihai yararlanıcıların tanımı**

Destek, gönüllülük esasında arazi yönetiminde 5 yıllık tarım-çevre taahhüdünde bulunan, Çiftçi Kayıt Sistemine kayıtlı gerçek ya da tüzel kişilere verilecektir ("Bölüm 5. Yararlanıcılar"da açıklandığı üzere).

Yararlanıcı, aşağıda "Bölüm 6.2 Mevcut Durum" kısmında belirtildiği üzere, seçilen pilot bölgede taahhüt kapsamına giren alanda iyi tarım ve çevre (GAEC) standartları da dahil olmak üzere ilgili mevcut durum koşullarını takip etmelidir.

### **Uygunluk Kriterleri**

#### **Uygun arazi**

Destek için uygun görülen arazi pakete bağlı olup her koşulda Beypazarı ilçesinde bulunan sulanmayan ekilebilir arazidir.

Başvuru yapılabilecek minimum tarımsal parsel büyüklüğü 0.2 ha'dır. Başvuru sahibinin destek için başvuracağı minimum arazi büyüklüğü de 1 ha'dır.

## **Diğer uygunluk kriterleri**

Arazi kadastro mülkiyeti veya kiralama belgesinin (en az 5 yıllık) sağlanması gerekmektedir. Başvuru sahibi taahhüt döneminin ilk yılında bu faaliyet türü hakkında (tarım-çevre-iklim, ekim nöbeti, yeşil örtü bakımı, vb.) 4 saatlik zorunlu eğitime katılmalıdır.

### **Faaliyet türünün genel tanımı**

Toprak kalitesi ile ilgili faaliyet türü çiftçileri toprağın korunması ve geliştirilmesi ile uyumlu tarımsal yöntemler uygulaması için teşvik etmektedir.

Paketler içinde, ekim nöbeti dikkate alınmış ve bu amaçla kullanılacak ürünler baklagiller arasından seçilmiştir. Yeşil gübre bitkisi olarak kullanılabilecek en uygun bitkiler baklagiller (fiğ, korunga ve yonca) ve buğdaygillerdir (arpa, çavdar ve yulaf). Baklagiller gerek kışın tohumlanan birçok yıllık gerek geç baharda erken tohumlanan bir tek yıllık kullanımı imkânı yaratarak yüksek oranda nitrojen bağlanması ve iyi bir biokütle üretimi sağlamakta ve yeterli yer örtüsü oluşturarak toprak erozyonunu da engellemektedir.

Baklagil türleri toprak için doğal azot sağlamakta ve ürün rotasyonu içindeki ürünler için kimyasal gübre (azot) kullanımını azaltmaktadır.

Erozyondan etkilenen alanlarda, toprağın organik madde ve fosfor açısından fakir olduğu tespit edilmiştir. Çünkü organik madde, toprak parçacıklarını (kil, mil, kum) birbirine bağlar ve dayanıklı bir kümeleşme meydana getirmektedir ve organik madde vasıtasıyla, toprağın yapısı iyileşerek erozyon engellenmektedir. Toprakların organik madde elde etmesi için en uygun bitkiler baklagillerdir. Bir başka örnek de toprağın örtülmesini sağlayan ve erozyonu önleyen anızdır. Aşağıdaki seçilmiş tüm faaliyetler erozyon ile mücadeleye katkı sağlamaktadır.

### **TÇ faaliyet türü gereksinimleri**

Bu faaliyet türü sadece sulanmayan ekilebilir arazilerde uygulanan 2 paketten oluşmaktadır:

- 1) Yeşil nadas gerekliliklerinden oluşan paket (fiğ);
- 2) Çok yıllık yeşil örtü içeren paket (korunga);

Her iki paket de erozyonu önlemeyi ve topraktaki organik madde içeriğini artırmayı amaçlamaktadır. Gönüllü olarak erozyon alt-tedbirine başvuru yapan çiftçiler seçecekleri pakete göre aşağıda gereklilikleri uygulayarak tarlalarında erozyon ile mücadele etmeyi taahhüt etmektedir.

#### **1) Yeşil nadas gerekliliklerinden oluşan paket (fiğ);**

Başvuru sahipleri aşağıdaki şartları yerine getirmek için 12 derece gradyandan az eğimli, kuru tarım yapılan, ekilebilir arazileri hakkında 5 yıllık taahhütte bulunmak zorundadır:

- Çiftçi taahhüt ettiği arazisinin %100'ünde iki yılda bir yeşil nadas uygulamalıdır. Taahhüt döneminde tahıl (buğday, arpa vb.) ve yeşil örtü (fiğ) dönüşümlü olarak ekilmelidir.
- Taahhüt edilen alana; Mart veya Nisan ayında yıllık fiğ ekilmelidir. Hububat sonbaharda en geç Ekim ayı sonuna kadar ekilmelidir.

- Bir önceki tahılın anızı yeşil nadas ekilene kadar tarlada kalmalıdır.
- Nadasa bırakılan yeşil bitki örtüsü Mayıs-Haziran ayları arasında sürülmeli ve toprakla karıştırılmalıdır; ilk sürüm çiçeklenme döneminde yapılmalıdır.
- Yeşil nadas mahsulü toprağa karıştırılmalı ve tahıl ekilene kadar tarlada bırakılmalıdır (hasat edilmemeli / biçilmemelidir).
- Otlama yapılamaz.
- Başvuru sahibi, tarla kayıt defterini taslak (çizim) düzeyde 5 yıllık taahhüt döneminin tümünde saklamalıdır.

## **2) Çok yıllık yeşil örtü içeren paket (korunga);**

Başvuru sahipleri aşağıdaki şartları yerine getirmek için %12 derece veya daha çok eğimli, kuru tarım yapılan, ekilebilir arazileri hakkında 5 yıllık taahhütte bulunmak zorundadır:

- Destek, boş bırakılan arazide eğimin %12'den fazla olduğu ve tüm taahhüt dönemi boyunca kalıcı bitki örtüsü altında olan alanlar için verilmektedir.
- Çiftçi taahhüt ettiği arazisinin %100'ünde yeşil nadas uygulamalıdır.
- Boş bırakılan arazide, çok yıllık korunga ekilmeli ve korunganın bakımı (özellikle arazideki bitki yoğunluğuna göre kısmen yeniden ekim) sağlanmalıdır.
- Ekim, Mart veya Nisan ayında yapılmalıdır.
- Yeşil nadas mahsulü taahhüt dönemi (5 yıl) boyunca (hasat edilemez) tarlada bırakılmalıdır. Yeşil örtü bitkisi üçüncü yıldan sonra üstten biçilebilecektir.
- Otlama yapılamaz.
- Başvuru sahibi, tarla kayıt defterini 5 yıllık taahhüt döneminin tümünde saklamalıdır.

**Tablo 57. Göstergeler ve hedef seviyeleri**

| Gösterge türü          | Gösterge                                                                           | Hedef                                    |
|------------------------|------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------|
|                        | Destek alan tarım işletmeleri ve toprak yönetimi ile ilgili diğer işletmeler       | 300                                      |
| Çıktı göstergesi       | Faaliyet türü kapsamındaki alan, ha                                                | 2 100                                    |
|                        | Sözleşme sayısı                                                                    | 300                                      |
| İlave çıktı göstergesi | Organize edilen eğitim sayısı                                                      | Her başvuru sahibi için 4 saatlik eğitim |
| Sonuç Göstergesi       | Toprak kalitesinin iyileştirilmesine katkıda bulunma taahhüdünün tamamlandığı alan | 2 100                                    |
| İlave sonuç göstergesi | Eğitimleri başarı ile tamamlayan katılımcı sayısı                                  | 300                                      |
|                        | Rüzgar ve su erozyonundan kaynaklanan toprak kaybı                                 | Toprak kaybının azaltılması              |
| Etki göstergesi        | Toprak verimliliğinin iyileştirilmesi ve korunması                                 | Toprak verimliliğinin iyileştirilmesi    |

**Faaliyet Türü: Biyoçeşitlilik-Toy Kuşu popülasyonunun geliştirilmesi****Pilot bölgenin genel tanımı**

Faaliyet türü Ankara ilçesi Polatlı'da(Şekil 8) uygulanacaktır. Polatlı, Türkiye'nin İç Anadolu Bölgesi'nde, Ankara iline bağlı, Ankara'nın 80 km batısında, Yukarı Sakarya Bölgesi'nde yer alan bir ilçedir. Kuzeyden gelen Ankara Çayı ve batıdan gelen Porsuk Çayı Sakarya Nehri ile birleşmektedir. İlçe 3 789 km<sup>2</sup>'lik bir alanı kaplamaktadır ve ortalama rakım 850 m'dir. Polatlı, geniş bir bozkır alanı olan yüksek Anadolu Platosu'nun kalbinde yer almaktadır.

Bölgenin doğal bitki örtüsü bozkırdır. Geven kökü ve diğer otsu bitkilerin baskın olduğu bu bozkırlarda, nehir kenarlarındaki korularda söğüt, iğde, akasya, yabani armut, yaban eriği, armut ve karaçalı görülebilmektedir.

**Şekil 8. Polatlı'nın Ankara'daki konumu**



Polatlı'nın destek almaya hak kazanan sekiz köyü 62 348 hektarlık bir alanı kapsamaktadır: Adatoprakpınar (1 253 ha), İnler (11 745 ha), Özyurt (14 053 ha), Sinanlı (1 397 ha), Şeyhametli (4 067 ha), Uzunbeyli (11 978 ha), Yağcıoğlu (8 548 ha) ve Yüzükbaşı (9 307 ha).

#### **Pilot alanda tarım sektörünün tanımı**

Polatlı, Türkiye'nin en verimli tarım ilçelerinden biridir ve başta arpa ve buğday olmak üzere tahıl üretimiyle tanınmaktadır. Bu ilçe Türkiye'nin en büyük tahıl depolarından biridir. Şeker pancarı ,kavun ve soğan da yetiştirilmektedir.

Polatlı Tarım İlçe Müdürlüğü'nden alınan 2020 yılı verilerine göre toplam tarım alanı (ekilebilir, mera ve nadas dahil) 352 846 ha olup dağılımı aşağıda gösterilmiştir. Ekilebilir arazinin 37 300 hektarında nadas, 179 136 hektarında tahıl, 8 750 hektarında sanayi bitkileri, 14 100 hektarında sebze (kavun dahil) ve yem bitkileri yetiştirilmektedir.

**Tablo 58. Polatlı'nın Arazi Dağılımı**

|                       | <b>Arazi Türü</b>    | <b>Miktar (ha)</b> | <b>Yüzde (%)</b> |
|-----------------------|----------------------|--------------------|------------------|
| <b>ARAZİ DAĞILIMI</b> | Tarım Arazisi        | 219 498            | % 62,27          |
|                       | Mera                 | 24 184             | % 29,15          |
|                       | Orman-Çalılık-Bozkır | 70 275             | % 0,45           |
|                       | Tarım dışı           | 31 075             | % 8,13           |
|                       | <b>TOPLAM</b>        | <b>186 792</b>     | <b>% 100</b>     |

**Tablo 59. Tarımsal Arazi Büyüklüğü ve Dağılımı**

|                    | Tarla Arazisi<br>(ha) |         |        | Sebze Arazisi<br>(ha) |       | Bağ ve Meyve<br>Bahçesi Arazisi<br>(ha) |       | Toplam<br>Arazi<br>(ha) |
|--------------------|-----------------------|---------|--------|-----------------------|-------|-----------------------------------------|-------|-------------------------|
| Arazinin<br>Durumu | Sulu                  | Susuz   | Nadas  | Sulu                  | Susuz | Sulu                                    | Susuz |                         |
| Büyüklük           | 26 835                | 143 765 | 37 330 | 10 910                |       | 630                                     | 30    | 219 500                 |
| Toplam             | 207 930               |         |        | 10 910                |       | 660                                     |       | 219 500                 |

Pilot olarak seçilen 8 köyde (Şeyhametli, Özyurt, Sinanlı, Uzunbeyli, Yüzükbaşı, İnler, Yağcıoğlu ve Adatoprakpınar) sulanan ekilebilir arazi 5 050 hektardır.

Mevcut verilere göre, parsellerin (tarlaların) çoğu 11-50 ha büyüklüğündedir (23 438 ha) ve bunu 1-10 ha büyüklüğündeki parseller (tarlalar) izlemektedir (7 812 ha'lık bir alanı kapsamaktadır).

Polatlı Tarım İlçe Müdürlüğü'nden alınan 2020 yılı verilerine göre önemli ekinler ve üretim miktarları Tablo 60'ta yer almaktadır.

**Tablo 60. Polatlı'daki önemli ürünler ve üretim miktarları**

| Ekin Türü      | Miktar (ha) | Üretim (Ton) |
|----------------|-------------|--------------|
| Buğday         | 107 200     | 37 520       |
| Arpa           | 45 000      | 16 875       |
| Şeker pancarı  | 5 500       | 24 750       |
| Soğan          | 8 600       | 27 520       |
| Kavun          | 1 200       | 2 040        |
| Karpuz         | 700         | 2 450        |
| Ayçiçeği (yağ) | 1 100       | 374          |

**Tablo 61. Ürün bazında 2020 yılı için ekim miktarı**

| Ekin          | Miktar (da) | Ekin                | Miktar (da) |
|---------------|-------------|---------------------|-------------|
| Buğday        | 1 072 000   | Ayçiçeği (Yağ)      | 11 000      |
| Arpa          | 450 000     | Ayçiçeği (Çerezlik) | 1 700       |
| Çavdar        | 800         | Aspir               | 150         |
| Yulaf         | 12.000      | Nohut               | 30.000      |
| Kimyon        | 7 000       | Mercimek (Yeşil)    | 250         |
| Şeker pancarı | 55 000      | Kavun               | 12.000      |
| Soğan         | 86 000      | Karpuz              | 7 000       |

## **Faaliyet türü ile korunacak değerler**

Toy Kuşu (Otis tarda Linnaeus, 1758), IUCN tarafından "savunmasız" olarak sınıflandırılan ve küresel olarak tehdit altında olan bir türdür (IUCN 2016). Avrupa Birliği'nde de koruma altındadır ve Kuş Direktifi Ek 1'de (özellikle tehdit altındaki türlerin listesini içerir) yer almaktadır. Toy Kuşu Bern Anlaşması, Göçmen Türler Sözleşmesi - (CMS) ve Nesli Tehlike Altındaki Türlerin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme (CITES) uyarınca "koruma altında" statüsüne sahiptir.

Ulusal düzeyde de koruma altında olan Toy Kuşu, Merkez Av Komisyonu tarafından tüm yıl boyunca avlanması yasak türler arasında yer almaktadır. Türkiye ayrıca yukarıda belirtilen Bern ve CITES Uluslararası Sözleşmeleri kapsamında bu türü koruma taahhüdünde bulunmuştur.

IUCN Tehdit Altındaki Türlerin Kırmızı Listesi'ne göre, Toy Kuşu'nun dünya popülasyonunun 44 054 ila 57 005 birey arasında olduğu tahmin edilmektedir. Geçmişte büyük ölçüde Asya ve Avrupa'nın yanı sıra Kuzey Afrika'da da var olan bu tür, son zamanlarda Avrupa ve Asya'nın bazı ülkelerinde de görülmekte ve popülasyonu azalmaya devam etmektedir. Türkiye'deki popülasyon 764-1 250 arasındadır (Toy Kuşu Eylem Planı- 2017). Türkiye'deki Toy kuşu nüfusu İspanya, Portekiz ve Macaristan'dan sonra Avrupa'da 4. sırada yer almaktadır.

Toy Kuşu, tarım faaliyeti ile güçlü ilişkisi olan türlere iyi bir örnektir. Toy kuşu ve korunması, bölgenin doğal değeri ve özellikleri açısından önemli bir gösterge olarak ek bir rol kazanmaktadır. Toy kuşunun bölgedeki varlığının korunması ve geliştirilmesi elzemdir ve bu da ancak sürdürülebilir tarım uygulamalarının geliştirilmesiyle sağlanabilecektir (Akarsu 2018).

Polatlı'da en büyük popülasyon TOB'a ait devlet çiftliği (TİGEM) alanında yaşamaktadır; bu nedenle pilot bölge (pilot köyler) TİGEM çevresinde seçilmiştir. Bu alan Önemli Biyoçeşitlilik Alanı (ÖBA) olarak belirlenmiştir ve İç Anadolu'da Toy kuşunun üremekte olduğu bilinen alanlardan biridir. Literatür çalışmaları ve "Tarım-Çevre Kapsamında Biyoçeşitlilik Alt Tedbiri Revizyonları İle İlgili Çalışmaların Düzenlenmesi" isimli Teknik Destek Projesi kapsamında 2018 yılında Polatlı TİGEM ve çevresinde yapılan saha ziyaretleri ile en az 45, en fazla 75 bireyin varlığı tespit edilmiştir (Ek XII).

## **Seçilen pilot bölgede Toy Kuşu ile ilgili sorunlar**

Bu tür, yaşam alanlarının kaybı ve parçalanmasının yanı sıra avlanma nedeniyle hızlı popülasyon azalmasına maruz kalmıştır. Ayrıca, Toy Kuşu popülasyonundaki azalma pestisit kullanımı, yoğun endüstriyel tarım, tarımın modernizasyonu, sulama ve arazi kullanımındaki değişiklikler (konut, yol yapımı gibi) ile de bağlantılıdır.

Avrupa Komisyonu adına Birdlife International tarafından hazırlanan Batı Paleartik Toy Kuşu (Otis tarda) Popülasyonu için Uluslararası Tek Tür Eylem Planı adlı Eylem Planında, Toy Kuşu popülasyonunun karşı karşıya olduğu başlıca sorunlar şöyle sıralanmaktadır:

- Tarım ve diğer faaliyetlerden kaynaklanan rahatsızlıklara karşı duyarlılıkları;
- İlkbaharda ayrılmış arazinin çok erken sürülmesi, yuva yeri bulmada sorunlara yol açmaktadır;
- Yaz aylarında çok erken hasat yuvaların tahrip olmasına ve yavruların ölmesine yol açmaktadır;

- Gübre, pestisit ve herbisit kullanımı nedeniyle böcek ve tohum şeklindeki gıda mevcudiyetinde azalma (ayrıca Toy Kuşları granül gübre ve pestisitleri gıda olarak görüp yemektedir ve bu nedenle ölebilmektedir);
- Beslenme için baklagil yem parsellerinin eksikliği (Toy kuşları için yiyecek eksikliği özellikle kış aylarında önemli bir tehdittir, Toy kuşlarının yaşam alanlarında ürün çeşitliliği ve zengin bir ürün deseni dikkate alınmalıdır);
- Yasadışı avlanma;
- Özellikle arazi kullanımı değişiklikleri ve elektrik hatları gibi altyapı gelişiminden kaynaklanan artan ölümler (seçilen alanda elektrik direkleri varsa, bu kuşlar çarpışma sonucu ölebileceği için bu durum tehlikeli olabilecektir);
- Yasadışı anız yakma;
- Meraların aşırı otlatılması;
- Toy kuşunun korunması önceliği konusunda yerel farkındalık artırma faaliyetlerinin yetersiz olması.

Bu sorunların hepsi seçilen ilçe olan Polatlı açısından da geçerlidir.

#### **Faaliyet türünün hedefleri**

- Toy kuşu popülasyonunun istikrarını ve sürdürülebilirliğini sağlamak;
- Biyoçeşitlilik alt tedbiri kapsamındaki alanlarda Toy Kuşlarına yönelik habitatları iyileştirmek;
- Özellikle Toy Kuşu popülasyonu olmak üzere biyoçeşitliliğin değeri konusunda farkındalık yaratmak;
- Bu tür bir faaliyetin Toy Kuşu habitatını iyileştirmek ve popülasyon seviyesini korumak için etkili bir yol olup olmadığını test etmek; ayrıca, tarım-çevre-iklim tedbiri altında benzer biyoçeşitlilik uygulamaları için bir örnek sağlamak.

#### **Kurallar/gereksinimler**

##### **Nihai yararlanıcıların tanımı**

Destek, gönüllülük esasında arazi yönetiminde 5 yıllık tarım çevre taahhüdünde bulunan, Çiftçi Kayıt Sistemine kayıtlı gerçek ya da tüzel kişilere verilecektir ("Bölüm 5. Yararlanıcılar'da açıklandığı üzere).

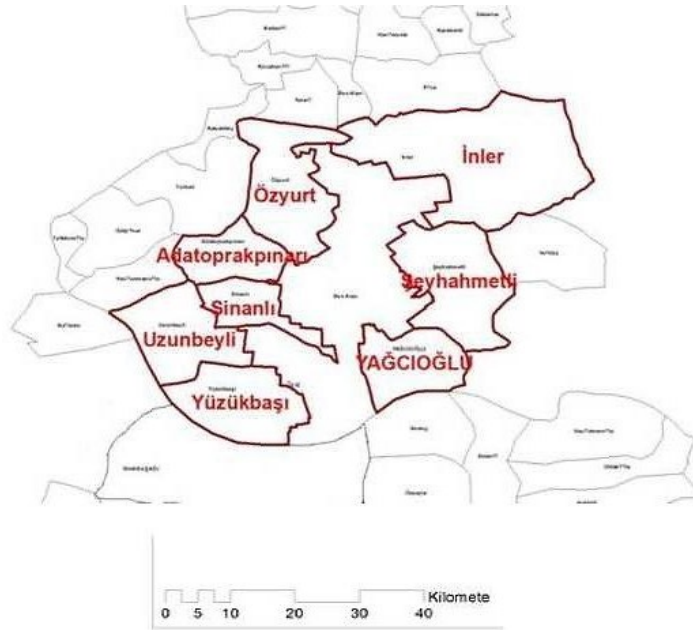
Yararlanıcı, aşağıda "Bölüm 6.2 Mevcut Durum" kısmında belirtildiği üzere, seçilen pilot bölgede taahhüt kapsamına giren alanda ilgili mevcut durum koşullarını (GAEC standartları da dahil olmak üzere) takip etmelidir.

#### **Uygunluk kriterleri**

##### **Uygun arazi**

Destek için uygun araziler, Ankara'nın Polatlı ilçesine bağlı Şeyhametli, Özyurt, Sinanlı, Uzunbeyli, Yüzükbaşı, İnler, Yağcıoğlu, Adatoprakpınarı köylerindeki sulanmayan ekilebilir arazilerdir (Şekil 9).

### Şekil 9. Polatlı'nın faaliyet türüne uygun köyleri



Başvuru yapılabilecek minimum tarımsal parsel büyüklüğü 0.2 ha'dır. Başvuru sahibinin destek için başvuracağı minimum arazi büyüklüğü de 1 ha'dır.

#### **Diğer uygunluk kriterleri**

Arazi kadastro mülkiyeti veya kiralama belgesinin (en az 5 yıllık) sağlanması gerekmektedir.

Başvuru sahibi, sözleşme süresince TÇ tedbiri hakkında 4 saat süren zorunlu bir eğitime katılmalıdır.

#### **Faaliyet türünün genel tanımı**

Toy Kuşu yaşam alanı olarak bir parseller kompleksi kullanmaktadır: yuva yapmak ve beslenmek için ayrılmış arazi ve ekilebilir arazi. Pilot bölge için arzu edilen mozaik göz önünde bulundurulduğunda, hem yuvalama alanları hem de kış alanları daha uygun bir şekilde yönetilebilecektir. Ayrıca, bazı genel gereklilikler de belirtilmiştir.

Yuvaların çoğu hububat, yonca ve otlaklarda bulunmaktadır. Nadasa bırakılmış ve ayrılmış araziler, Toy Kuşu için yuvalama ve beslenme habitatı olarak çok önemlidir. Tahıl ekili araziler hem yetişkin kuşları hem de yavruları beslemek ve saklamak amacıyla kullanılmaktadır. Tahıl hasadı sırasında, özellikle hasat gece yapıldığında hem yetişkin hem de yavru kuşlar ölebilecektir. Bu nedenle hasat, üreme dönemlerine göre yapılmalı ve bu kuşların ölme olasılığını azaltmak için sadece gündüz yapılmalıdır (bu koşullar doğrultusunda paketler "kenara ayırma ve nadas" temelinde hazırlanmıştır).

Kış aylarında, ekilebilir arazi de beslenme alanı olarak önemlidir. Bazı bölgelerde mahsul hasat edilmeden bırakılmalıdır. Bu alanlarda kuşlar tüm kış boyunca beslenebilecektir. Parsellerdeki doğal su dengesini ve yönetimini olduğu gibi korumak için sulamaya izin verilmemektedir. Alanların çoğu zaten kuru olduğu için drenaj kullanılmamaktadır.

Baklagil yem bitkileri ekili tarlalar yetişkin kuşlar için önemli bir beslenme alanıdır ve uzun süreli nadasa bırakılan alanlar yaşamlarının ilk üç ayında yavruların beslenmesinin

temelini oluşturan böcekleri içerdiğinden yavrular için beslenme alanları olarak özellikle önemlidir.

### **TÇ faaliyet türü gereksinimleri**

#### Tüm paketlere yönelik genel gereklilikler:

Beş yıllık taahhütte bulunan tüm başvuru sahiplerinin aşağıdaki şartları yerine getirmesi gerekmektedir:

- Buğday ve baklagillerde 5 yıllık taahhüt süresince kimyasal gübre, herbisit, fungusit ve insektisit kullanılmaması;
- Otlatma yapılmaması;
- Yeni drenaj kanalı açılmaması;
- Yeni çit çekilmemesi;
- Başvuru sahibi, tarla kayıt defterini 5 yıllık taahhüt döneminin tümünde saklamalıdır.

#### Paket 1 – Buğday ekerek araziyi boş bırakma (uzun süreli nadas):

- Buğdayın aynı parselde beş yıl üst üste yetiştirilmesi gerekmektedir;
- Buğday 1. yıl parselde ekilmeli ve hasat edilmemelidir (kalan 4 yıl boyunca buğdayın tarlada kalması sağlanmalıdır);
- Aynı parsel kalan 4 yıl boyunca hasat yapılmadan (ekilmemiş olarak) bırakılmalıdır;
- Anız (ekim nedeniyle toprakta kalan buğday kök ve sapları) yaz boyunca parselde bırakılmalıdır;
- Beş yıllık taahhüt süresi boyunca Eylül veya Ekim aylarında (iklim ve toprak koşullarına göre) parselde her yıl bir sürüm yapılmalıdır;

#### Paket 2 - 5 yıl üst üste korunga ekilecek ekilebilir arazi:

- Korunga aynı parselde 5 yıl üst üste yetiştirilmelidir;
- Korunga 1. yıl Mart veya Nisan ayında parselde ekilmeli ve hasat edilmemelidir (kalan 4 yıl boyunca korunganın tarlada kalması sağlanmalıdır);
- Korunganın bakımı (özellikle alandaki bitki yoğunluğuna bağlı olarak kısmi yeniden tohumlama) sağlanmalıdır;
- Korunga sadece çiçeklenme döneminde bakım için tırpanla (yavrulara zarar verilmemesi için) üstten biçilebilecektir;

#### Paket 3 - 5 yıl üst üste Macar fiği ekilecek ekilebilir arazi:

- Macar Fiği aynı parselde 5 yıl üst üste yetiştirilmelidir;
- Macar fiği her yıl Eylül veya Ekim aylarında parselde ekilmelidir (İklim ve toprak koşullarına göre);
- Macar fiğinin biçilmesi veya kesilmesi, hasat edilmesi yasaktır;
- Anız (Macar fiğinin toprakta kalan kök ve sapları) tarlada bırakılmalıdır;

**Tablo 62. Göstergeler ve hedef seviyeleri**

| Gösterge türü          | Gösterge                                                                                            | Hedef                                                                                                                                                                                                             |
|------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Çıktı göstergesi       | Destek alan tarım işletmeleri ve toprak yönetimi ile ilgili diğer işletmeler                        | 100                                                                                                                                                                                                               |
|                        | Faaliyet türü kapsamındaki alan, ha                                                                 | 1.000                                                                                                                                                                                                             |
|                        | Sözleşme sayısı                                                                                     | 100                                                                                                                                                                                                               |
| İlave çıktı göstergesi | Organize edilen eğitim sayısı                                                                       | Her başvuru sahibi için 4 saatlik eğitim                                                                                                                                                                          |
| Sonuç Göstergesi       | Biyoçeşitliliğin iyileştirilmesine katkıda bulunma taahhüdünün tamamlandığı alan                    | 1.000                                                                                                                                                                                                             |
| İlave sonuç göstergesi | Eğitimleri başarı ile tamamlayan katılımcı sayısı                                                   | 100                                                                                                                                                                                                               |
| Etki göstergesi        | Habitat kullanımı - habitat başına kuş yoğunluğu<br>Toy Kuşu popülasyonundaki değişiklikler (artış) | TÇ yönetimi altındaki habitatlarda toy kuşlarının yoğunluğu başlangıç seviyesine göre ortalama %X artmaktadır (2018'deki popülasyon 70-75 arasında gözlemlenmiştir)<br>Toy Kuşu bolluğu sabittir veya artmaktadır |

#### 8.3.3.7.2 Referans durum

Tarım-çevre ödemeleri zorunlu standart ve koşulların (referans durum) ötesine geçen tarım-çevre-iklim taahhütlerini 5 yıl boyunca gönüllü olarak üstlenmeyi kabul eden yararlanıcılara yapılmaktadır. Yararlanıcılar, işletmenin tamamında bu ilgili zorunlu standartlara ve koşullara uymak zorunda olacaktır.

Referans durum kavramı toprak, su, biyoçeşitlilik ve peyzaj yönetimi ile ilgili iyi tarım ve çevre koşulları (GAEC) dahil olmak üzere ilgili tüm zorunlu standartları ve koşulları kapsamaktadır. Referans durum aynı zamanda gübre ve bitki koruma ürünlerinin yanı sıra normal tarımsal üretim uygulamaları için ilgili asgari gereklilikleri de içermektedir. Bu referans duruma tarım-çevre-iklim ödemelerinin yararlanıcıları tarafından bir giriş koşulu olarak uyulacak ve referans duruma uyulup uyulmadığı yerinde kontroller de dahil olmak üzere kontrol prosedürleri sırasında TKDK tarafından kontrol edilecektir.

**Tablo 63. Türkiye’de pilot tarım-çevre-iklim tedbirine yönelik ilgili zorunlu standartlar (referans durum)**

| Taahhütler                                                                                                                                           | İlgili Referans Durum                                            | Yasal Dayanak                                       | Taahhüdün Referans Durum ve olağan üretim yöntemleri ile karşılaştırılması                                                        |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Genel - tüm faaliyet türlerine yönelik ortak gereklilikler.</b>                                                                                   |                                                                  |                                                     |                                                                                                                                   |
| Ekilebilir arazilerde anız yakılması yasaktır                                                                                                        | Bölüm 5 / Madde 20 /Paragraf 1<br>Bölüm 6 / Ek Madde 6 / Fıkra c | 2872 sayılı Çevre Kanunu                            | Ekilebilir arazilerde anız yakılması yasaktır                                                                                     |
| Sekiler ve diğer fiziksel yapılar (rüzgar perdeleri, sel oyuntuları ve diğer önleme yapıları) yok edilemez.                                          | Bölüm 4 / Madde 15                                               | 5403 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu | Sekiler ve diğer fiziksel yapılar (rüzgar perdeleri, sel oyuntuları ve diğer önleme yapıları) yok edilemez.                       |
| Çiftçiler, arazilerinde uyguladıkları taahhütlerin kayıtlarını tutmalıdır.                                                                           | Yasal zorunluluk yok                                             | Yasal zorunluluk yok                                | Çiftçileri kayıt tutmaya zorlayan herhangi bir yasal gereklilik bulunmamaktadır.                                                  |
| Çiftçiler, taahhüdün ilk yılında, uyguladıkları faaliyet türü ve ilgili taahhütlerle doğrudan ilgili konularda ek eğitim veya danışmanlık almalıdır. | Yasal zorunluluk yok                                             | Yasal zorunluluk yok                                | Çiftçileri danışmanlık hizmetlerinden yararlanmaya veya eğitime katılmaya zorlayan herhangi bir yasal gereklilik bulunmamaktadır. |
| <b>Toprak Örtüsü Yönetimi ve Toprak Erozyonu Kontrolü</b>                                                                                            |                                                                  |                                                     |                                                                                                                                   |
| Taahhüt döneminde tahıl (buğday, arpa vb.) ve yeşil örtü (fiğ) dönüşümlü olarak ekilmektedir. Bir önceki tahıl ürününün anızı                        | Yasal zorunluluk yok                                             | Yasal zorunluluk yok                                | İlçede referans ürün rotasyonu "tahıl + nadas + tahıl + nadas + tahıl" şeklindedir. Tahıl hasat edilir ve anız balyalanır.        |

| <b>Taahhütler</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                   | <b>İlgili Mevcut Durum</b> | <b>Yasal Dayanak</b> | <b>Taahhüdün Referans Durum ve olağan üretim yöntemleri ile karşılaştırılması</b>                                          |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------|----------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| yeşil nadas ekilene kadar tarlada bırakılmalıdır. Yeşil nadas bitki örtüsü sürülmeli, toprakla karıştırılmalı ve tahıl ekilene kadar tarlada bırakılmalıdır (hasat edilmemeli/biçilmemelidir).                                                                                                                      |                            |                      |                                                                                                                            |
| Minimum toprak örtüsü: %12 eğimin altındaki tarım arazileri, taahhüt yılı boyunca Mart ayından Eylül ayına kadar fiğ ile kaplanmalıdır.                                                                                                                                                                             | Yasal zorunluluk yok       | Yasal zorunluluk yok | Normal bir uygulama olarak, bölgede sırasıyla tahıl ve nadas uygulanmaktadır.                                              |
| Boş bırakılan arazide, çok yıllık korunga ekilmeli ve korunganın bakımı (özellikle arazideki bitki yoğunluğuna göre kısmen yeniden ekim) sağlanmalıdır. Yeşil nadas mahsulü taahhüt dönemi (5 yıl) boyunca (hasat edilemez) tarlada bırakılmalıdır. Yeşil örtü bitkisi üçüncü yıldan sonra üstten biçilebilecektir. | Yasal zorunluluk yok       | Yasal zorunluluk yok | İlçede referans ürün rotasyonu "tahıl + nadas + tahıl + nadas + tahıl" şeklindedir. Tahıl hasat edilir ve anız balyalanır. |
| Minimum toprak örtüsü: %12 eğimin üzerindeki tarım arazileri 5 yıl boyunca korunga ile kaplanmalıdır.                                                                                                                                                                                                               | Yasal zorunluluk yok       | Yasal zorunluluk yok | Normal bir uygulama olarak, bölgede sırasıyla tahıl ve nadas uygulanmaktadır.                                              |
| <b>Biyoçeşitliliği artırıcı Toy Kuşu popülasyonu</b>                                                                                                                                                                                                                                                                |                            |                      |                                                                                                                            |

| <b>Taahhütler</b>                                                                                                   | <b>İlgili Referans Durum</b> | <b>Yasal Dayanak</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                          | <b>Taahhüdün Referans Durum ve olağan üretim yöntemleri ile karşılaştırılması</b>                                                                                                                                                                                                            |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Buğdayın aynı parselde beş yıl üst üste hasat edilmeden yetiştirilmesi gerekmektedir. Anız tarlada kalmalıdır       | Yasal zorunluluk yok         | Yasal zorunluluk yok                                                                                                                                                                                                                                                                                          | İlçede referans ürün rotasyonu "tahıl + nadas + tahıl + nadas + tahıl" şeklindedir. Buğday hasat edilir ve anız balyalanır.                                                                                                                                                                  |
| Korunganın aynı parselde beş yıl üst üste hasat edilmeden yetiştirilmesi gerekmektedir. Bakımı sağlanmalıdır.       | Yasal zorunluluk yok         | Yasal zorunluluk yok                                                                                                                                                                                                                                                                                          | Korunga, ilçede alışlagelmiş bir uygulama değildir/alışlagelmiş bir ekin değildir.                                                                                                                                                                                                           |
| Macar fiğinin aynı parselde beş yıl üst üste hasat edilmeden yetiştirilmesi gerekmektedir. Anız tarlada kalmalıdır. | Yasal zorunluluk yok         | Yasal zorunluluk yok                                                                                                                                                                                                                                                                                          | Macar fiği, ilçede alışlagelmiş bir uygulama değildir/alışlagelmiş bir ekin değildir.                                                                                                                                                                                                        |
| Gübre, herbisit ve pestisit kullanımı tüm taahhüt süresi boyunca yasaktır.                                          |                              | 2016/46 sayılı İyi Tarım Uygulamaları Kodu Tebliği<br>23.07.2016 tarih ve 29779 sayılı Sularda Tarımsal Faaliyetlerden Kaynaklanan Nitrat Kirliliğinin Önlenmesine Dair Yönetmelik<br>23.02.2018 tarihli ve 30341 sayılı Tarımda Kullanılan Organik, Mineral ve Mikrobiyal Kaynaklı Gübrelere Dair Yönetmelik | Çiftçilerin verimi artırmak için gübre, herbisit ve pestisit kullanımı yaygındır. Ancak bunların kullanımı toy kuşu yavruları için zararlıdır. Bu nedenle, bunların taahhüt süresi boyunca hiç kullanılmaması gerekir ve bunların kullanılmaması asgari gerekliliklerin ötesine geçmektedir. |

#### 8.3.3.7.3 İlgili bilgiler

Bu tedbirin uygulanmasının mümkün olduğunca etkili hale gelmesini sağlamak üzere Tarım ve Orman Bakanlığı (TOB) pilot bölgede en az dört tanıtım etkinliği düzenleyecektir: biri tedbirin açılışını duyurmak için, ikisi sözleşme süresi boyunca (bunlar çiftçilerin eğitimini içerebilir) ve biri de sözleşme süresinin sonunda. Bu etkinliklere potansiyel yararlanıcılar ve onları temsil eden kuruluşlar (kooperatifler, birlikler, ziraat odaları, çevre örgütleri vb) ile tarımsal yayım hizmetleri dahil edilecektir.

Bu etkinliklerle birlikte iletişim faaliyetleri de uygulanacaktır. Bunlara örnek olarak yerel radyo ve TV kanallarında ya da diğer mecralarda yayınlanacak duyurular ve bilgiler verilebilir.

Danışmanlık hizmetlerine yönelik eğitimler de bu tedbir altında yer alacaktır. Bu eğitimlerin zamanları Yönetim Otoritesi tarafından hazırlanacak eğitim planında verilecektir.

Yararlanıcı, 5 yıllık taahhüt süresince TKDK'nın belirlediği formata uygun şekilde çiftlik kayıt defteri tutmalıdır. Çiftlik kayıtları, söz konusu çiftlikte yürütülen ve taahhüde konu olan tüm tarımsal faaliyetleri içeren belgelerdir.

Yararlanıcı uygulama kuralları, arazinin eğim derecesi, imzalanacak sözleşme, alt tedbirlerin (faaliyet türleri) başarılı bir şekilde uygulanması için uyulması gereken koşullar, tarım uygulamaları ile bunların çevre üzerindeki etkileri arasındaki ilişkiler hakkında genel bilgiler vb. gibi faaliyet türü hakkında bilgi almak için yeterli eğitim almış danışmanların hizmetlerinden yararlanabilecektir.

Yararlanıcı, taahhüdün ilk yılı içerisinde TÇİ tedbiri hakkında 4 saat süren zorunlu bir eğitime katılmalıdır.

#### 8.3.3.8 Özel uygunluk kriterleri

- Başvuru yapılabilecek minimum tarımsal parsel büyüklüğü 0,2 ha'dır; başvuru sahibinin destek için başvuracağı minimum arazi büyüklüğü de 1 ha'dır.
- Başvuru sahibi arazinin tapusuna ya da en az 5 yıllık kira sözleşmesi sahip olmalıdır.
- Başvuru sahibi, sözleşme süresince TÇİ tedbiri hakkında 4 saat süren zorunlu bir eğitime katılmalıdır.

#### Toprak örtüsü yönetimi ve toprak erozyonu kontrolü:

- Destek için uygun araziler Ankara'nın Beypazarı ilçesinde yer alan kuru tarım yapılan ekilebilir arazilerdir.

#### Biyçeşitlilik:

- Destek için uygun araziler Ankara'nın Polatlı ilçesinde yer alan kuru tarım yapılan ekilebilir arazilerdir.

#### 8.3.3.9 Uygun harcamalar - ödemelerin hesaplanması

##### 8.3.3.9.1 İlkeler ve metodoloji

Bu tedbir kapsamında yapılacak ödemeler, pilot bölgedeki referans ürün rotasyonunun tarım-çevre-iklim tedbiri kapsamında belirli bir ürün rotasyonu ile değiştirilmesi taahhüdünün üstlenilmesi sonucunda vazgeçilen gelirin ve katlanılan maliyetlerin telafisine dayanmaktadır. Vazgeçilen gelir, brüt kar cinsinden ifade edilmektedir (gelir eksi doğrudan maliyetler) ve referans brüt karı taahhütten kaynaklanan brüt kar ile karşılaştırarak hesaplanmaktadır. Oluşan maliyetler arasında yeşil örtü ekimi, ilgili işçilik maliyeti, tohum alımı yer almaktadır. Ödemelere ilişkin tablolar Ek V'te ayrıntılı olarak görülebilmektedir.

Metodolojiye ilişkin standart varsayımlar ve her iki operasyon türü kapsamındaki paketlere ilişkin hesaplamalar, pilot ilçelerdeki çiftçilerle yapılan anketler yoluyla sağlanan ve bu ilçelerin Tarım ve Orman İlçe Müdürlüklerinin yerel personeli tarafından teyit edilen verilere dayanmaktadır.

Hesaplamalar Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Toprak, Gübre ve Su Kaynakları Merkez Araştırma Enstitüsü tarafından yapılmıştır. Destek düzeyinin hesaplanması amacıyla kullanılan veriler ile hesaplamaların yeterliliği ve doğruluğu bağımsız bir uzman olan Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nden Profesör Doktor Kenan Peker tarafından teyit edilmiştir.

Tablo 64'te belirlenen işlem maliyetleri, tarım-çevre-iklim taahhütlerinin uygulanmasıyla ilgili maliyetleri telafi etmek için tarım-çevre-iklim ödemelerinin bir parçası olarak sağlanacaktır. Bu maliyetler çiftlik başına hesaplanmakta ve başvuru sahibinin bilgi birikimi ve bilgiler ile ilgili faaliyetler için harcaması gereken çalışma saatlerine ve başvurunun hazırlanmasında ve TÇİ kapsamındaki faaliyetlerin uygulanmasında başvuru sahibine yardımcı olacak bir uzmanın (pilot bölgelerin Ziraat Odaları tarafından istihdam edilecek danışman) işe alınmasıyla ilgili maliyetlere dayanmaktadır. Çiftliğin büyüklüğünün işlem maliyetleri üzerinde bir etkisi yoktur. Fazla ödemenin önüne geçilmesi için işlem maliyeti hesaplanmış olan gelir kaybının ve belirli bir faaliyet türü için üstlenilen maliyetlerin %20'sini geçemez.

**Tablo 64. TÇ alt tedbirinde işlem maliyetinin hesaplanması**

|                                                                        | Saat | Çiftlik başına toplam maliyet, TL | Yıllık maliyet, TL | İlgili açıklama                                                                                                       |
|------------------------------------------------------------------------|------|-----------------------------------|--------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Başvuru sahibinin zorunlu eğitime katılımı (tarladaki işgücü maliyeti) | 4    | 75<br>(150 TL / gün)              |                    | Eğitim çiftçiler için ücretsizdir, ancak çiftlik işlerinden ayrı geçirdikleri süre için çiftçiler telafi edilecektir. |
| Tarla kayıt defterinin hazırlanması (Tarladaki işgücü maliyeti)        | 8    | 150<br>(150 TL / gün)             |                    |                                                                                                                       |
| Danışmanlık hizmetleri                                                 | 4    | 300                               |                    |                                                                                                                       |
| <b>Toplam</b>                                                          |      | <b>525 TL</b>                     | <b>45 TL / yıl</b> | <b>1. yılda ödenecek danışmanlık hizmetleri için 300 TL.</b>                                                          |

Hesaplamalar Ankara Tarım İlçe Müdürlüklerinden alınan 2020 yılı rakamlarına göre yapılmıştır.

#### 8.3.3.9.2 Ödeme hesaplamaları

Ödemelerin hesaplanmasında kullanılan rakamlar, yıllık başvuru döneminin başlangıç tarihinden önceki yılın Aralık ayında TÜİK'ten enflasyon oranına ilişkin alınan veriler doğrultusunda her yıl güncellenebilecektir.

Uygulamanın ikinci yılından itibaren, aşağıdaki linklerde yayınlanan resmi enflasyon oranındaki değişikliklere bağlı olarak her yıl prim seviyesi değiştirilebilecektir (endekslenebilecektir):

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası: <https://www.tcmb.gov.tr/>

Türkiye İstatistik Kurumu: <http://www.turkstat.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

#### **"Toprak örtüsü yönetimi ve toprak erozyonu kontrolü" alt-tedbiri hesaplamaları için başlıca tarımsal varsayımlar:**

##### **Ödemeler**

##### **Destek düzeyi**

Paket 1 için: Yıllık 4 742,1 TL /ha ödeme + 45 TL/yıl işlem maliyeti (sadece ilk yıl kullanılan 300 TL danışmanlık hizmeti dahil)

Paket 2 için: Yıllık 3 844,74 TL /ha ödeme + 45 TL/yıl işlem maliyeti (sadece ilk yıl kullanılan 300 TL danışmanlık hizmeti dahil)

#### **"Biyçeşitliliğin artırıcı Toy Kuşu popülasyonunun artırılması" alt tedbiri hesaplamaları için başlıca tarımsal varsayımlar**

##### **Ödemeler**

##### **Destek düzeyi**

Paket 1 için: Yıllık 4 374,72 TL/ha ödeme + 45 TL/yıl işlem maliyeti (sadece ilk yıl kullanılan 300 TL danışmanlık hizmeti dahil)

Paket 2 için: Yıllık 4 038,48 TL/ha ödeme + 45 TL/yıl işlem maliyeti (sadece ilk yıl kullanılan 300 TL danışmanlık hizmeti dahil)

Paket 3 için: Yıllık 6 507,36 TL/ha ödeme + 45 TL/yıl işlem maliyeti (sadece ilk yıl kullanılan 300 TL danışmanlık hizmeti dahil).

#### 8.3.3.10 Seçim kriterleri

Bu tedbir kapsamında başvuru sahipleri için herhangi bir seçim kriteri bulunmamaktadır. Ancak, M4 kapsamındaki faaliyet türünden yararlanacak çok sayıda yararlanıcı olması durumunda, "ilk gelen yararlanır" kuralı uygulanacaktır.

#### 8.3.3.11 Destek oranı ve AB katkısı

Destek oranı (kamu desteği) toplam uygun masrafların %100'ü seviyesinde olacaktır. AB katkısı kamu harcamalarının %85'i ile sınırlıdır. Bu tedbir kapsamında gösterge niteliğindeki bütçe kamu desteği %100'dür.

8.3.3.12 Gösterge niteliğinde bütçe

**Tablo 65. Gösterge niteliğinde bütçe**

| Yıl           | Toplam Uygun Maliyet | Kamu Harcamaları  |            |                   |           |                  |           |
|---------------|----------------------|-------------------|------------|-------------------|-----------|------------------|-----------|
|               |                      | Toplam            | AB Katkısı |                   |           | Ulusal Katkı     |           |
|               | EUR                  | EUR               | %100       | EUR               | %85       | EUR              | %15       |
| 2021          | 1 411 765            | 1 411 765         | 100        | 1 200 000         | 85        | 211 765          | 15        |
| 2022          | 1 411 765            | 1 411 765         | 100        | 1 200 000         | 85        | 211 765          | 15        |
| 2023          | 1 411 765            | 1 411 765         | 100        | 1 200 000         | 85        | 211 765          | 15        |
| 2024          | 3 058 823            | 3 058 823         | 100        | 2 600 000         | 85        | 458 823          | 15        |
| 2025          | 3 058 823            | 3 058 823         | 100        | 2 600 000         | 85        | 458 823          | 15        |
| 2026          | 3 058 823            | 3 058 823         | 100        | 2 600 000         | 85        | 458 823          | 15        |
| 2027          | 3 058 823            | 3 058 823         | 100        | 2 600 000         | 85        | 458 823          | 15        |
| <b>Toplam</b> | <b>16 470 587</b>    | <b>16 470 587</b> | <b>100</b> | <b>14 000 000</b> | <b>85</b> | <b>2 470 587</b> | <b>15</b> |

8.3.3.13 Programda kullanılacak göstergeler ve hedefler

**Tablo 66. Programda kullanılacak göstergeler ve hedefler**

| Göstergeler                                                                | Hedef Değerler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
|----------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Sözleşme sayısı                                                            | Toprak örtüsü yönetimi ve toprak erozyonu kontrolü: <b>300</b><br>Biyoçeşitlilik: <b>100</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
| Çevre ve/veya iklim sözleşmeleri kapsamındaki toplam tarım arazisi (ha)    | Toprak örtüsü yönetimi ve toprak erozyonu kontrolü: <b>2 100 ha</b><br>Biyoçeşitlilik: <b>1 000 ha</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
| Aşağıdaki kategorilerde yer alan faaliyet türlerine göre toplam alan (ha): | (a) girdi yönetimi (entegre üretim, gübre ve zirai ilaç kullanımının azaltılması, hassas tarım, gübre yönetimi vb. dahil): <b>1 000 ha</b><br>(b) ekim uygulamaları (ürün rotasyonu, ürün çeşitlendirme, toprak işlemez veya korumalı toprak yönetimi, toprak örtüsü vb. dahil): <b>3 100 ha</b><br>(c) peyzajın, habitatların, otlakların yönetimi (sulak alan ve turbalık alan, türlerin korunması, geniş otlak yönetimi vb. dahil olmak üzere peyzaj özelliklerinin belirlenmesi ve yönetimi dahil): <b>1 000 ha</b> |

|                                                                    |                                                                                                                                                |
|--------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Nesli tükenmekte olan ırklara yönelik destek kapsamında:           | <ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Desteklenen tür sayısı: <math>\geq 0</math></li> <li>▪ Desteklenen hayvan sayısı: <b>0</b></li> </ul> |
| Nesli tükenmekte olan bitki çeşitlerine yönelik destek kapsamında: | <ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Desteklenen her çeşide yönelik toplam alan: <b>0</b></li> </ul>                                       |
| Desteklenen işletme sayısı:                                        | <ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Organik tarıma dönüşüm: <b>0</b></li> <li>▪ Organik tarımın sürdürülmesi: <b>0</b></li> </ul>         |
| Desteklenen toplam alan:                                           | <ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Organik tarıma dönüşüm: <b>0</b></li> <li>▪ Organik tarımın sürdürülmesi: <b>0</b></li> </ul>         |

#### 8.3.3.14 İdari prosedür

Başvuru sahipleri başvurularını belirtilen zaman içinde İl Koordinatörlüklerine (İK) yapmaktadır. İdari kontroller İK'ler tarafından TBS (Tarım Bilgi Sistemi) üzerinden yapılmaktadır. Tüm parseller bu parsel tabanlı sistemde kayıtlıdır. Parsel büyüklüğü, sulama koşulları (sulanan ve sulanmayan), tarımsal üretim çeşidi (ekilebilir veya mera), eğim, verim, çiftçinin diğer uygulamaları, gibi tarım arazisi parsel verileri bu sistemden görülebilir. Uygun yararlanıcılarla sözleşme imzalanmaktadır. Taahhütlerin kontrolü, EK-VI'da sunulan prosedürler çerçevesinde TKDK tarafından gerçekleştirilmektedir.

Kira sözleşmesi bulunan alanlara ilişkin başvurularda, mülkiyet belgesine 5 yıllık uygulama süresi içinde olası satışları engelleyen bir şerh eklenecektir. Birincil taahhüde kıyasla, mali bütçe olanak tanındığında, yararlanıcı taahhüde konu olan tarım arazisinin alanını artıramayacaktır. Çiftçilerin alanı %20 sınırının ötesine genişletmek istemeleri halinde, yeni başvuru çağrıları ve yeni taahhütler (sözleşmeler) uygulanabilecektir.

Başvuru sahibi, destek kapsamındaki taahhüde konu tarım arazisi alanını, taahhüdün ilk yılında belirlenen alana kıyasla, önceki yıllarda bu arazi için ödenmiş olan destek geri alınmaksızın %20'ye kadar azaltılabilecektir. Destek sadece taahhüdün fiilen yerine getirildiği alan için sağlanacaktır.

Taahhüt kapsamındaki alanın izin verilen limit dahilinde azaldığı (veya arttığı) durumlarda, tarım parsellerinin takas edilmemesi sağlanmalıdır, yani yararlanıcılar tarım parsellerinin yerini daha önce sözleşme yapılmamış başka parsellerle takas edemeyecektir.

Uyumsuzluk vakalarını önlemek amacıyla, orantılılık ilkeleri doğrultusunda bir yaptırım sistemi geliştirilecektir. Uygunsuzluklara yönelik yaptırım sistemi Başvuru Çağrı Rehberinde yer alacaktır.

Tedbire ilişkin seçim kriterleri "ilk gelen ilk hizmet alır" ilkesine dayalı olarak uygulanacaktır. Ancak, bu tedbir kapsamındaki bir başvuru çağrısı dahilinde bir yararlanıcı tarafından yapılacak maksimum başvuru sayısı ve alanı 100 hektara kadar sadece 1 başvuru ile sınırlı olacaktır. 2021-2027 programlama dönemi içerisinde TÇİ tedbirine ilişkin diğer başvuru çağrılarına başvuru için herhangi bir sınırlama bulunmamaktadır. Benzer şekilde, IPARD III Programı yatırım tedbirleri kapsamındaki diğer başvurular için de yararlanıcı sınırı olmayacaktır.

Taahhütler 5 yıllık süreden bağımsız olarak tamamen iptal edilebilecek veya taahhüt alanı daraltılabilecektir ve özellikle mücbir sebepler veya bazı istisnai durumlarda ödenen destek geri alınmayacaktır:

- Yararlanıcının ölümü;
- İlgili kamu kuruluşunun arazi toplulaştırma uygulamaları;
- Yararlanıcının uzun süre iş göremez hale gelmesi;
- Taahhüdün verildiği tarihte öngörülemeyecek şekilde arazinin büyük bir kısmının kamulaştırılması;
- Araziyi ya da işletmeyi ciddi şekilde etkileyen büyük bir doğal afet;
- İşletmenin hayvan barınaklarının kaza sonucu zarar görmesi;
- Başvuru sahibinin hayvan varlığının tamamını ya da bir kısmını etkileyen bir salgın hastalık.

#### 8.3.3.15 Tedbirin coğrafi kapsamı

Tedbirin uygulanması, IPARD Programı kapsamındaki pilot alanlar aracılığıyla sağlanacaktır.

Tarım-çevre-iklim tedbirlerinin yaygınlaştırılmasına ilişkin bir Teknik Destek projesinin 2022 yılında gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Bu proje kapsamında, aralarında toprak yönetimi ve toprak erozyonunun önlenmesine ilişkin faaliyetlerin de bulunduğu tarım-çevre-iklim faaliyetlerinin başlatılması veya revize edilmesi olasılığı analiz edilecektir. Ayrıca, proje kapsamında toprakla ilgili faaliyetlerin coğrafi kapsamına ilişkin seçenekleri de analiz edilecektir.

#### Toprak örtüsü yönetimi ve toprak erozyonu kontrolü:

Beypazarı tedbirinin uygulanması, IPARD Programı kapsamındaki pilot alanlar aracılığıyla sağlanacaktır.

#### Toprak örtüsü yönetimi ve toprak erozyonu kontrolü:

İç Anadolu'daki genel sulanmayan tarım uygulamalarını temsil ettiği ve ciddi erozyon sorunuyla karşı karşıya olduğu için Ankara'nın Beypazarı ilçesi.

#### Biyçeşitlilik:

Ankara ilinin Polatlı ilçesinin bazı köylerinde Toy kuşu popülasyonu bulunmaktadır.

Yönetim Otoritesi, Teknik Destek tedbiri çerçevesinde, IPARD III'te tarım-çevre-iklim tedbiri uygulaması dahilinde diğer faaliyet türlerinin olası uygulamalarına ilişkin bir çalışma yürütmeyi taahhüt etmektedir.

Bu çalışmalar, en azından organik tarımın yanı sıra su koruma çalışmaları, yeni erozyon kontrolü uygulamaları/toprak işlemenin korunması, nesli tükenmekte olan yerel bitki türleri gibi konuları da içerecektir.

### 8.3.4 YEREL KALKINMA STRATEJİLERİNİN UYGULANMASI - LEADER YAKLAŞIMI - M5

#### *8.3.4.1 Tedbirin Başlığı*

Yerel kalkınma stratejilerinin uygulanması - leader yaklaşımı - M5

#### *8.3.4.2 Yasal dayanak*

#### *8.3.4.3 Gerekçe*

LEADER yerel düzeyde uygulanması amaçlanan ve bölgesel tutarlılığa, uzun vadeli sürdürülebilir kalkınmaya ve kırsal alanların sosyal sermayesinin geliştirilmesine doğrudan katkıda bulunan entegre bir bölgesel kalkınma aracıdır<sup>27</sup>. LEADER politika uygulamasında kapasite ve deneyim oluşturmada AB kırsal kalkınma politikasının bir parçasıdır ve bu nedenle aday ülkelere AB'ye katılım hazırlıklarında yardımcı olmaktadır. Bu yöntem kırsal geçim kaynaklarını iyileştirme, yerel yönetişimi güçlendirme ve çok düzeyli politika diyalogunu teşvik etme potansiyeline sahiptir. LEADER yaklaşımı Türkiye'de toprak ve suyun yanı sıra biyolojik çeşitliliği ve genel çevreyi korurken kaynakların sürdürülebilir kullanımına, tarımsal girdilerin üretimine ve katma değeri yüksek ürünlere dönüştürülmesine katkıda bulunacaktır.

LEADER yaklaşımı AB Ortak Tarım Politikası ve Kırsal Kalkınma Politikasına uyum sağlanmasına katkıda bulunmak amacıyla "Yerel Kırsal Kalkınma Stratejilerinin Hazırlanması ve Uygulanması" tedbiri kapsamında Türkiye'nin Programına (2007-2013) dahil edilmiştir. Bu şekilde, Türkiye LEADER ile IPARD I Programı aracılığıyla tanışmıştır.

LEADER yaklaşımına aşinalık sağlamak, Yerel Eylem Gruplarının (YEG) kurulmasını ve Yerel Kalkınma Stratejilerinin (YKS) hazırlanmasını teşvik etmek amacıyla 2010 yılından bu yana kapasite geliştirme faaliyetleri yürütülmektedir.

Bu doğrultuda, potansiyel YEG'ler oluşturulmuş ve Birecik/Şanlıurfa ve İskilip/Çorum ilçeleri pilot YEG olarak seçilmiştir. YKS'nin öncelikleri belirlenerek pilot çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

2014-2020 IPARD II döneminde çalışmalar yoğunlaştırılmış ve LEADER Ankara, Amasya, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Erzurum, Kastamonu, Manisa, Ordu ve Samsun illerini kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

Komisyon'un 20.02.2019 tarihli yazısı ile "Türkiye'nin LEADER tedbirine ilişkin bütçenin yürütülmesi için yetki devri başvurusunun onaylandığı ve revize Finansman Anlaşmasının yürürlüğe girmesiyle sürecin başlatılabileceği" belirtilmiş ve böylece LEADER tedbiri akredite edilmiştir.

Türkiye'de şu anda 12 IPARD ilinde yerel düzeyde kurulan ve 2020 yılında sözleşme imzalayan 49 YEG bulunmaktadır. YEG'ler tarafından YKS'nin uygulanması LEADER bütçesinden sağlanan fonlarla devam etmektedir.

<sup>27</sup> AB Üye Devletlerinde LEADER sosyal, çevresel ve ekonomik zorluklara yanıt geliştirmede yerel düzeyde vatandaşları sürece dahil etmeye yönelik bir araç olan ve politikayı kapsayan Toplum öncülüğünde yerel kalkınma (CLLD) yaklaşımının bir parçasıdır. AB Fonlarına (Bölgesel, Sosyal vb.) erişimin olmaması nedeniyle IPARD ülkelerinde CLLD yaklaşımı kullanılamamaktadır.

LEADER yaklaşımının yaygınlaştırılması amacıyla, LEADER yaklaşımı hakkında bilgi sağlamak, YKS'lerin hazırlanmasını kolaylaştırmak ve 15 IPARD ilinde (Balıkesir, Burdur, Bursa, Çankırı, Elâzığ, Erzincan, Giresun, Hatay, Isparta, Karaman, Kütahya, Mardin, Muş, Uşak ve Yozgat) kurulacak potansiyel YEG'lere ilişkin motivasyon yaratmak ve yerel farkındalığı artırmak amacıyla yeni bir proje başlatılmıştır.

Bu yeni proje kapsamında, 14 IPARD ilinde yerel düzeyde kurulmuş ve 2022 ve 2023 yıllarında sözleşme imzalanmış 49 YEG bulunmaktadır. YEG'ler tarafından YKS'nin uygulanması LEADER bütçesinden sağlanan fonlarla devam etmektedir.

#### *8.3.4.4 Genel hedefler*

LEADER yaklaşımının uygulanması çok çeşitli ve çok sektörlü özel ve kamu ortaklarının katılımını sağlayarak ve yerel düzeyde toplum kaynaklarını değerlendirerek toplum kalkınmasını geliştirmektedir, sosyal sermayeyi artırmaktadır ve yerel alanların ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel açıdan iyileştirmelerine katkıda bulunmaktadır. Çalışma yöntemi yerel paydaşların karşılıklı öğrenmesine ve ağ oluşturmaya güçlü bir şekilde dayanan aşağıdan yukarıya, çok düzeyli ve çok sektörlü (tarımın ötesinde) bir yaklaşıma dayanmaktadır.

##### *8.3.4.4.1 Özel hedefler*

Bu tedbir aşağıdaki özel hedeflere katkıda bulunmaktadır:

- Tabandan tavana YKS'leri kuran ve uygulayan özel-kamu ortaklıkları (YEG'ler) oluşturularak sosyal sermayenin ve yerel yönetişimin geliştirilmesi;
- Bölgenin canlandırılması ve yerel nüfus ile YEG'lerin kapasitelerinin geliştirilmesi;
- Kırsal ekonomiye katkı, kırsal turizm, toplumun kültürel ve sosyal yaşamının canlandırılması, köylerdeki kamusal alanların iyileştirilmesi, YEG'lerin bölgelerindeki çevre standartlarının iyileştirilmesi YKS'lere yönelik ana temalardır;
- Diğer YEG'lerle ağ oluşturulması, en iyi uygulamaların paylaşılması, IPARD programı hakkında bilgi yayılması ve ulusal düzeyde, diğer aday ülkeler ve AB Üye Devletleri ile kırsal kalkınmaya yönelik yeni yaklaşımların öğrenilmesi.

#### *8.3.4.5 Programdaki diğer IPARD tedbirleri ile bağlantılar*

Bu tedbir, tedbir 9 Teknik Destek, uygun harcama kategorisi f) ile bağlantılıdır: Potansiyel Yerel Eylem Gruplarını “Yerel kırsal kalkınma stratejilerinin hazırlanması ve uygulanması-LEADER yaklaşımı” başlıklı tedbirin uygulanması için hazırlamak üzere yapılan, “Becerilerin kazandırılması” ile ilişkili harcamalar. Teknik Destek, potansiyel YEG'leri "LEADER yaklaşımı" tedbirine başvurmaya hazır hale getirmek üzere desteklemektedir.

IPARD Teknik Destek tedbiri kapsamında YEG'lerin ağ oluşturmaya da desteklenmektedir.

Bu tedbir, doğal kaynakların sürdürülebilir yönetiminin teşvik edilmesi söz konusu olduğu sürece, tedbir 7 (Çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve iş geliştirme) ve tedbir 4 (tarım-çevre-iklim tedbiri) ile yakın bağlantılı olarak uygulanmaya da çok uygundur.

#### *8.3.4.6 Yararlanıcılar*

IPARD Ajansı tarafından sözleşme imzalanan YEG'ler.

#### 8.3.4.6.1 IPARD kapsamında LEADER uygulaması

Program düzeyinde LEADER yaklaşımı asgari olarak aşağıdaki unsurları içermelidir:

- (a) İyi belirlenmiş alt bölgesel kırsal alanlar için alan bazlı yerel kalkınma stratejileri;
- (b) Kamu-özel ortaklıkları (Yerel Eylem Grupları);
- (c) Yerel Eylem Gruplarının yerel kalkınma stratejilerini hazırlanması ve uygulanması için karar verici güce sahip olduğu tabandan-tavana yaklaşım
- (d) Yerel ekonominin farklı sektörlerine ait aktörler ve projeler arasındaki etkileşime dayalı olarak stratejinin çok sektörlü tasarımı ve uygulanması;
- (e) Yerel ortaklık ağının oluşturulması;
- (f) Yenilikçi yaklaşımların uygulanması.

YEG'ler, aşağıdaki **altı öncelikli temadan** bir veya daha fazlasını kapsayabilecek bir YKS uygulamaktadır: Seçilen temalar birbirini tamamlayıcı nitelikte olmalıdır.

- **Kırsal ekonomi:** kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi için kaliteli ürünler, el sanatları ve diğer faaliyetler dahil olmak üzere kısa tedarik zincirlerinin ve katma değerli ürünlerin geliştirilmesi;
- **Kırsal turizm:** yerel, doğal ve kültürel kaynakların kullanımına dayalı kırsal turizm ürünlerinin geliştirilmesi;
- **Toplum:** Toplumun kültürel ve sosyal yaşamının canlandırılması ve kolektif yerel kuruluşların, derneklerin ve STK'ların desteklenmesi;
- **Kamusal alanlar:** köylerdeki kamusal alanların iyileştirilmesi;
- **Çevre:** YEG bölgelerinde çevre standartlarının iyileştirilmesi ve yerel toplum tarafından yenilenebilir enerji kullanımının teşvik edilmesi;
- **Ağ oluşturma:** YEG'ler arasında ağ oluşturma, en iyi uygulama alışverişi, IPARD programının yaygınlaştırılması ve kırsal kalkınmaya yönelik yeni yaklaşımların öğrenilmesi.

YKS uygulaması şunları kapsamaktadır:

- seçilmiş Yerel Eylem Gruplarının kapasitesini geliştirmek ve harekete geçirmek için “YEG bölgesinde yaşayanlara yetenek kazandırılması ve harekete geçirilmesi”,
- küçük projelerin uygulanması ve
- YEG’e yönelik işletme maliyetleri.

Faaliyetler, yukarıda özetlenen seçilmiş öncelikli temalarla bağlantılı olmalıdır.

Her bir Yerel Eylem Grubu aşağıdaki koşulları yerine getirmelidir:

- YKS'nin asgari içeriği tanımlandığı şekilde LEADER özelliklerine dayalı bir YKS önermelidir.
- Söz konusu bölgede yerel ile ilişkili çeşitli sosyo-ekonomik sektörlerden gelen bir grup temsilci ortaktan oluşmalıdır. Kadınların karar alıcı düzeyde katılımı ile cinsiyet eşitliği sağlanmalıdır. Programda en az belirli bir sayıda kadın ve gencin yer alması sağlanacaktır;
- Bölge için bir YKS tanımlama ve uygulama becerisi göstermelidir.

- Yerel Eylem Grubu yasal bir şekilde sahip olmalıdır (örneğin, dernek);
- Kamu fonlarını yönetme becerisi: Yönetim Otoritesi, YEG'lerin kamu fonlarını yönetebilecek ve ortaklığın tatmin edici bir şekilde işlemlerini sağlayabilecek bir idari ve mali lider aktör seçmesini sağlamalıdır. Bir YEG üyesi tarafından sağlanamayan muhasebe gibi belirli işlevler dışarıdan temin edilebilecektir.

YKS'nin kapsadığı YEG alanına ilişkin gereklilikler:

- YEG alanı sürdürülebilir bir kalkınma stratejisini desteklemek üzere uyumlu olmalı ve yeterli düzeyde insan kaynakları ve finansal ve ekonomik kaynak sağlamalıdır;
- Her bir bölgenin nüfusu, genel bir kural olarak, 10 000 kişiden fazla olmalı ve nüfusu 25 000'den az olan yerleşim yerleri de dahil olmak üzere 150 000 kişiyi geçmemelidir. Bu genel kuraldan sapma, uygun şekilde gerekçelendirilmiş durumlarda mümkün olacaktır;
- Aynı alan birden fazla YEG'e ait olmamalıdır, diğer bir deyişle, tek ortaklık, tek strateji ve tek alan olmalıdır.

YKS'nin asgari içeriği:

- İnsan kaynakları, mali ve ekonomik kaynaklar açısından tutarlılık ve yeterli kritik kütle de dahil olmak üzere, YKS'nin kapsadığı alan ve nüfusun tanımı;
- Güçlü yönler, zayıf yönler, fırsatlar ve tehditler (GZFT) analizi de dahil olmak üzere bölgenin kalkınma ihtiyaçları ve potansiyelinin analizi - YEG'ler sadece istatistikleri değil, aynı zamanda yerel aktörlerin görüşlerini de dikkate almalıdır;
- Stratejinin ve hedeflerinin tanımlanması - YEG'ler toplumla etkileşimli modelde tabandan tavana bir strateji hazırlayarak IPARD öncelik temaları doğrultusunda vizyon ve hedefleri tanımlamaktadır;
- Strateji hazırlama sürecine toplum katılımı, ortaklık yapısı ve iç karar alma kurallarının tanımı. Strateji projelere dönüştürülmektedir;
- Eylem planı - YKS'nin "kalbi". Önerilen tüm faaliyetler, seçilen öncelikli temalarla bağlantılıdır. Eylem Planı asgari (bağlayıcı) faaliyet düzeyini (asgari hedef düzeyini) belirlemektedir. Eylem Planı daha sonra daha ayrıntılı Yıllık Planlara dönüştürülmektedir;
- YKS süresine yönelik olarak gösterge niteliğinde bir bütçe kapsayan mali plan: YEG'in işletme maliyetleri, harekete geçirme / kapasite geliştirme, küçük projeler.

YKS'ye ilişkin ayrıntılı gereklilikler Yönetim Otoritesi tarafından rehberlerde sağlanacaktır.

*8.3.4.7 Uygun faaliyetler*

Bu tedbir, YKS'de tanımlanan öncelikli tema(lar) ile bağlantılı aşağıdaki faaliyetleri kapsayacaktır:

- Seçilmiş Yerel Eylem Gruplarının kapasitesini geliştirmek ve harekete geçirmek için "YEG bölgesinde yaşayanlara yetenek kazandırılması ve harekete geçirilmesi",
- "İşletme maliyetleri ": seçilen YEG'lerin işletilmesi için;
- "Küçük projelerin" uygulanması;
- Bölgeler arası (bir ülke içinde) veya ulus ötesi (ülkeler arasında) projelere yönelik "işbirliği projeleri"; bu faaliyet, uygulamanın en son aşamasında, deneyim kazanmış en gelişmiş YEG'ler tarafından uygulanmalıdır. Bu faaliyete ilişkin başvuru prosedürleri Yönetim Otoritesi tarafından daha sonra

geliştirilecek ve programda tanımlanacaktır.

#### 8.3.4.7.1 Yetenek kazandırma, YEG bölgesindeki halkın harekete geçirilmesi

- Harekete geçirme faaliyeti, yerel topluluk liderlerinin katılımıyla tanıtım materyallerinin hazırlanması da dahil olmak üzere bilgilendirme ve tanıtım etkinliklerinin düzenlenmesi (seminerler, çalıştaylar, toplantılar, vb.)
- Eğitim ve öğretim (iş planlarının hazırlanması, proje başvurularının hazırlanması, muhasebe vb;)
- Bölgenin daha da geliştirilmesi için ilgili çalışmaların hazırlanması (sosyo-ekonomik, bölgesel, pazarlama, vb.);
- Ağ oluşturma, ulusal ve Avrupa Kırsal Kalkınma Ağı etkinlikleri de dahil olmak üzere ulusal ve uluslararası seminerlere, çalıştaylara, toplantılara, çalışma ziyaretlerine katılım.

“YEG bölgelerinde yaşayanları harekete geçiren becerilerin kazanılması” YKS'nin uygulanması için ayrılan bütçenin en az %30'una tekabül etmelidir ve bu miktar aynı yılın işletme giderleri için ayrılan miktardan az olamayacaktır.

#### 8.3.4.7.2 Yerel Eylem Grubu'nun işletme maliyetleri

İşletme maliyetleri BT dahil ofis ekipmanları, personel maliyetleri, ofis maliyetleri ve dış hizmetler (muhasebe, BT hizmetleri vb.) gibi Yerel Eylem Grubunun (YEG) işletilmesiyle bağlantılıdır. YEG çalışan(lar)ının maaşları genellikle işletme maliyetlerinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

#### 8.3.4.7.3 Küçük projeler

Küçük projeler, IPARD hibesi 5.000 Euro'ya kadar olan projeler şeklinde kabul edilmektedir. Bunlar, örneğin sosyal ve kültürel dernekler, spor kuruluşları, üretici örgütleri veya belediye tarafından yerel toplumun yararına kolektif niteliktedir. Diğer ortakların veya bağışçıların küçük projeye katkıda bulunması halinde, bütçe 5.000 Euro'yu aşabilecektir.

Küçük projeler, YKS'de tanımlanan öncelikli tema(lar) ile bağlantılı olmalıdır.

Küçük projelerin seçimi bir YEG yöneticisi veya ilgili paydaşlardan (belediye, sosyal kuruluşlar, vb.) gelen teklifler temelinde YEG Yönetim Kurulu tarafından yapılacaktır. Belirli bir yıl için planlanan projelere ait genel bakış Yıllık Uygulama Planında yer almaktadır.

YEG'ler küçük projelerin destekleyicisi olmalıdır: bu tür küçük projelerin uygulanmasında başka kuruluşlar yer alsa bile, nihai fatura her zaman YEG'e kesilmektedir.

Küçük proje örnekleri:

- Etkinlikler (köy festivalleri, yarışmalar, fuarlara katılım ve benzeri eylemler gibi);
- Malzeme ve ekipman alımı (bilgisayarlar, ambalajlama ve pazarlama ekipmanı, tanıtım ve pazarlama malzemeleri, turizm bilgilendirme panoları, tabelalar, güneş panelleri, kompost makineleri, kültür ve gençlik grupları için malzemeler, topluluk odaları için mobilya ve ekipman ve benzeri kalemler gibi);
- Topluluk binalarının küçük ölçekli yenilenmesi, kamusal alanların ve turistik parkurların iyileştirilmesi ve küçük ölçekli altyapı (örn. oyun alanları) ve benzeri eylemler;
- Kısa tedarik zincirinin geliştirilmesinde yer alan YEG kooperatifleri ve birlikleri

için özel motorlu araçların (elektrikli üç tekerlekli bisiklet, elektrikli kamyonet ve elektrikli kamyonetler dahil) satın alınması. (Araç alımı desteklenen yatırımın hedefleri ve amacıyla doğrudan ilgili özel araçlar olduğu sürece uygun olacaktır. Özel araç alımının uygunluğu, kısa tedarik zincirlerinin geliştirilmesiyle ilgili YEG'lerin projeleriyle sınırlı olacaktır. Küçük projeler kapsamında kooperatif, dernek vb. YEG paydaşı STK'lara yatırımın amacıyla ilişkili olarak 5.000 Euro bütçe ile elektrikli araç desteği sağlanacaktır. 5000 Euro'luk sınır aşılamayacaktır)

- Tarihi binaların restorasyonuna yönelik tasarım planları.

Seyahat maliyetleri uygundur, ancak seyahatin doğası gereği bu tür maliyetler ile yukarıda belirtilen uygun faaliyet kategorilerine (beceri edinimi ve harekete geçirme, işletme maliyetleri veya küçük projeler) bağlantı oluşturulmalı ve söz konusu maliyetler bu kategorilere dahil edilmelidir.

#### 8.3.4.8 Yerel Eylem Gruplarını seçim prosedürü

YEG'leri seçmek için yapılan çağrı(lar) tüm kırsal alanlara açık olmalı ve YKS'leri öneren YEG'ler arasında rekabeti sağlamalıdır.

Seçim prosedürü iki aşamadan oluşmaktadır:

- IPARD Ajansı tarafından YEG'lerin uygunluk kontrolü,
- Değerlendirme Komitesi tarafından uygun YEG'lerin YKS'lerinin seçim kriterlerine göre değerlendirilmesi.

Değerlendirme Komitesi Leader Prosedürü ekinde tanımlandığı üzere Yönetim Otoritesi ve diğer ilgili kırsal aktörler ve kırsal kalkınma ile ilgilenen STK'ların temsilcilerinden oluşmaktadır. Değerlendirme Komitesi Üyeleri, Yönetim Otoritesinin teklifi üzerine Bakan veya ilgili Bakan Yardımcısı tarafından atanacaktır.

#### 8.3.4.8.1 Uygunluk kriterleri

Uygunluk kriterleri YKS'nin kapsadığı bölge, YEG'in bileşimi ve yasal şekli ve YKS'nin sunumu ile ilgilidir.

##### Bölge:

- Nüfusu 25.000'den az olan yerleşim yerleri de dahil olmak üzere, yeterli bütünlüğe ve kritik kütleyle sahip, bir başka deyişle 10.000 - 150.000 nüfuslu kırsal alanlardan bölgeler;
- Aynı belediye/yerleşim yeri sadece bir YEG'e aittir. Çakışmaya izin verilmez - bir başka deyişle 'tek ortaklık, tek strateji, tek bölge'.

##### Yasal şekli:

- Bir YEG, geçerli ilgili yasal düzenlemeler bağlamında, resmi olarak tescil edilmiş yasal bir dernek olmalıdır. Ulusal mevzuata uygun olarak, anayasası ortaklık yönetimi ve yönetiminin tatmin edici bir şekilde çalışmasını ve kamu fonlarını yönetme yeteneğini garanti eden bir kuruluş olarak tescil edilebilecektir. Kurulan organizasyonun iç işleyiş kuralları ve tüzüğünde, bölgenin kalkınması ve stratejinin uygulanması için üyelerin taahhütleri, rolleri ve sorumlulukları açıkça belirtilmektedir.

##### Yönetim Kurulu:

- Karar alma düzeyinde, ekonomik ve sosyal ortaklar ve çiftçiler, kırsal alanda

yaşayan kadınlar, gençler ve bunların dernekleri gibi sivil toplumun diğer temsilcileri, ortaklığın %50'den fazlasını oluşturmalıdır. Sivil, sosyal veya ekonomik grupların temsilinin, bireyler söz konusu olduğunda ilgili ortaklar tarafından nasıl sağlandığı gösterilmelidir. Ayrıca minimum yüzde 20'lik kesim yerel otoritelerin temsilcilerinden oluşacaktır. Bununla birlikte ulusal kanunlara uygun olarak tanımlanan kamu kurumu temsilcileri veya tek bir çıkar grubunun oy hakkı %50'den fazla olmayacaktır;

- Cinsiyet ve yaş eşitliğini sağlamak için Yönetim Kurulunda en az bir kadın üye ve en az bir genç üye (25 yaşın altındaki genç üyeler) (bu aynı kişi olamaz);
- YEG karar alma organlarının üyeleri YKS'nin kapsadığı bölgede ikamet etmekte veya başka bir şekilde faaliyet göstermektedir. İhtiyaçlara bağlı olarak, ortaklığı genişletmek için yeni üyeler daha sonra katılabilecektir.

#### Yerel Kalkınma Stratejisi:

- YEG, IPARD Programında belirtilen asgari unsurları ve öncelikli temaları içeren entegre bir YKS teklif etmelidir.

#### *8.3.4.9 Seçim kriterleri*

Aşağıdaki seçim kriterleri kullanılabilir:

- Gençlerin ve kadınların katılımı dahil ortaklığın kalitesi, temsil kuralları, yönetişim, karar alma, çıkar çatışmasından kaçınma;
- YEG'lerin bölgesinin tutarlılığı ve insan, mali ve ekonomik kaynaklar açısından yeterli kritik kütle;
- Stratejinin müdahale mantığının kalitesi (GZFT analizi vb. dahil);
- Önerilen eylemlerin GZFT analizi ve IPARD öncelik temaları ile tutarlılığı;
- Paydaşların YKS'nin hazırlanmasına katılımı;
- YEG'in harekete geçirme kapasitesi de dahil olmak üzere YKS'nin uygulanmasını yönetme kapasitesi;
- Diğer kaynaklar (IPARD Programı değil) tarafından desteklenen projeler katma değer olarak değerlendirilmeli, ancak çifte finansmandan kaçınılmalıdır.

Ayrıntılı puanlama tablosu IPARD programına eklenmiştir (Ek X).

#### *8.3.4.10 Destek oranı ve AB katkısı*

Uygun harcamalarda kamu desteği oranı şeklinde açıklanan destek miktarı %100'e kadar olabilecektir. Bu miktar içerisinde AB katkı oranı %90'dır.

YEG kategorisine göre YKS için bütçe tahsisatları aşağıdaki gibidir:

Tahsis edilecek azami toplam yıllık tutar;

- Küçük ölçekli YEG'ler için 100.000 €
- Orta ölçekli YEG'ler için 120.000 €
- Büyük ölçekli YEG'ler için 140.000 €

Bu YEG'lerden:

Küçük ölçekli YEG'ler için yinelenen maliyet için tahsis edilen azami yıllık tutar 30.000 €

Orta ölçekli YEG'ler için yinelenen maliyet için tahsis edilen azami yıllık tutar 35.000 €

Büyük ölçekli YEG'ler için yinelenen maliyet için tahsis edilen azami yıllık tutar 40.000 €

Tüm YKS dönemi boyunca varlıkların satın alınması için her bir YEG başına tahsis edilecek azami tutar. 30.000 €

Sözleşmeli YEG'ler ulusal fondan başlangıç faaliyetleri için bir avans alabilecektir, ancak bu hiçbir durumda Komisyon tarafından IPARD aracılığıyla geri ödenecek maliyetler olarak kabul edilmeyecektir.

#### 8.3.4.11 Gösterge niteliğinde bütçe

**Tablo 67. Gösterge niteliğinde bütçe**

| Yıl    | Toplam Uygun Maliyet | Kamu Harcamaları |     |            |    |              |    |
|--------|----------------------|------------------|-----|------------|----|--------------|----|
|        |                      | Toplam           |     | AB Katkısı |    | Ulusal Katkı |    |
|        |                      | EUR              | %   | EUR        | %  | EUR          | %  |
| 2021   | 5 555 555            | 5 555 555        | 100 | 5 000 000  | 90 | 555 555      | 10 |
| 2022   | 5 555 555            | 5 555 555        | 100 | 5 000 000  | 90 | 555 555      | 10 |
| 2023   | 5 555 555            | 5 555 555        | 100 | 5 000 000  | 90 | 555 555      | 10 |
| 2024   | 8 333 333            | 8 333 333        | 100 | 7 500 000  | 90 | 833 333      | 10 |
| 2025   | 8 333 333            | 8 333 333        | 100 | 7 500 000  | 90 | 833 333      | 10 |
| 2026   | 8 333 333            | 8 333 333        | 100 | 7 500 000  | 90 | 833 333      | 10 |
| 2027   | 8 333 333            | 8 333 333        | 100 | 7 500 000  | 90 | 833 333      | 10 |
| Toplam | 50 000 000           | 50 000 000       | 100 | 45 000 000 | 90 | 5 000 000    | 10 |

#### 8.3.4.12 Programda kullanılacak göstergeler ve hedefler

**Tablo 68. Programda kullanılacak göstergeler ve hedefler**

| Gösterge                                                                  | Hedef  |
|---------------------------------------------------------------------------|--------|
| <b>Yetenek kazandırma ve YEG bölgesindeki halkın harekete geçirilmesi</b> |        |
| Bilgilendirme ve tanıtım faaliyetlerinin sayısı                           | 4 805  |
| YEG'lerin verdiği eğitimlerin sayısı                                      | 1 202  |
| Bilgilendirme ve tanıtım faaliyetlerine katılan katılımcı sayısı          | 96 096 |
| Eğitim faaliyetlerine katılan katılımcı sayısı                            | 12 013 |
| <b>Yerel Kalkınma Stratejisinin uygulanması</b>                           |        |
| Kırsal alanlarda faaliyet gösteren Yerel Eylem Gruplarının sayısı         | 80     |

|                                                                                                 |           |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| Yerel Kalkınma Stratejilerinin Sayısı                                                           | 80        |
| Yerel Eylem Grupları tarafından kapsanan nüfus                                                  | 2 402 400 |
| Tavsiye edilen projelerin sayısı                                                                | 802       |
| Küçük projelerin sayısı                                                                         | 4 805     |
| Yaratılan brüt yeni iş sayısı                                                                   | 197       |
| Yenilenebilir enerji üretimine yönelik yatırımlarda destek alan IPARD yararlanıcılarının sayısı | 3         |

#### 8.3.4.13 İdari prosedür

IPARD Ajansı bir çağrı başlatarak Ajans tarafından yapılan uygunluk kontrolüne ve Yönetim Otoritesi tarafından oluşturulan Değerlendirme Komitesinin değerlendirmesine dayanarak YEG'leri yararlanıcı olarak seçmektedir. Sözleşme, IPARD Ajansı ile seçilen YEG'ler arasında YKS'nin uygulanması için imzalanmaktadır. Buna göre, IPARD Ajansı sözleşme imzalanırken yararlanıcılara bildirilen ve yararlanıcıların meşru beklentilerini zedelemeyen belirlenen usul ve koşullara dayanarak sözleşmede değişiklik (zeyilname) yapma/yapmama ve sözleşmeyi feshetme yetki ve sorumluluğuna sahiptir.

Her yıl bir Yerel Eylem Grubu, IPARD Ajansı ve Yönetim Otoritesine bir Yıllık Uygulama Planı (YKS'deki Eylem Planının detaylandırıldığı) sunmaktadır.

Bir YEG, Yıllık Plana uygun olarak harekete geçirme, kapasite geliştirme ve küçük projeler yürütmektedir. YEG ayrıca fiyatların makul olmasını ve yüklenici seçiminin tarafsız olmasını sağlamaktadır.

YEG kapasite geliştirme maliyetlerinin, işletme maliyetlerinin ve uygulanan küçük projelerin maliyetlerinin geri ödenmesi için düzenli olarak (örneğin her ay veya üç ayda bir) bir ödeme talebi sunmaktadır. Her ödeme talebi Yıllık Eylem Planı ile açıkça ilişkilendirilmelidir (YKS'ye geri besleme). IPARD Ajansı, YEG'i sözleşme taahhütlerine uygun olarak kontrol edecektir (fiyat makullüğü de dahil olmak üzere idari ve yerinde kontroller). IPARD Ajansı, onaylanan ödeme taleplerine dayanarak YEG'lere (düzenli) ödemeler yapmaktadır.

#### 8.3.4.14 Tedbirin coğrafi kapsamı

Bu tedbir IPARD programı kapsamındaki tüm illerde uygulanmaktadır.

### 8.3.5 KIRSAL ALANDA KAMU ALTYAPI YATIRIMLARI - M6

#### 8.3.5.1. Tedbirin Başlığı

Kırsal alanda kamu altyapı yatırımları - M6.

#### 8.3.5.2.Yasal dayanak

- 2021/1529 sayılı IPA Konsey Tüzüğü Madde 3.2.d
- IPA Komisyon Uygulama Tüzüğü (AB) No: 2021/2236, Madde 20
- IPARD Sektörel Anlaşmasının ilgili hükümleri

#### 8.3.5.3.Gerekçe

Yerel altyapının geliştirilmesi büyüme potansiyelinin gerçekleştirilmesi, kırsal alanların sürdürülebilirliğinin desteklenmesi, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ve kırsal alanlardan göçün önlenmesine yönelik her türlü çabanın temel bir unsurudur. Kırsal altyapı öncelikle yol, su temini, kanalizasyon sistemleri, internet erişimi ve yenilenebilir enerji sağlanmasını kapsamaktadır.

Türkiye'de; Mahalli İdare Birlikleri<sup>28</sup>, İlçe Belediyeleri, İl Belediyeleri, İl Yönetimleri, Tarımda İhtisaslaşmış Organize Sanayi Bölgeleri Yönetim Organları<sup>29</sup> bu yatırımlar kapsamında hizmet vermektedir. Bu kurum ve kuruluşların genel amacı kırsal alanların altyapı ihtiyaçlarının karşılanması ve temel hizmetlere erişimlerinin sağlanması için yatırımlar yapmanın yanı sıra iyileştirilmiş çevre ve yaşam koşulları açısından göstergeler elde ederek bu alanlar ile kentler arasındaki farkın azaltılmasına yönelik çalışmalar yürütmektir.

Türkiye'deki kırsal yerleşimlerin coğrafi açıdan bir hayli dağınık olması ve bu yerlerdeki nüfus yoğunluğunun nispeten düşük olması nedeniyle, kırsal altyapı yatırımlarının bu alanlara götürülmesinin maliyeti yüksektir. Kırsal altyapı yatırımlarının eksikliği, kırsal alanlarda kaynak kullanımının etkinliğini azaltmaktadır.

**Köy yolu ve köy yolu ağının** yılın her mevsiminde ulaşım imkân verecek nitelikte olması, kırsal alanlara yatırım yapılması ve yatırımların sürdürülebilir olması açısından hayati önem taşımaktadır. Türkiye'de ana yollar yeterli kalitede olmasına rağmen, köy yollarının %42,2'si stabilize, %42,1'i asfalt (%36,0'ı sathi kaplama, %6,1'i bitümlü sıcak karışım), %6,9'u tesviye, %3,5'i parke, %3,0'ı beton ve %2,3'ü ham yoldur.<sup>30</sup> Bu verilere göre, köy yolu ve köy yolu ağının yaklaşık %50'sinden fazlasının geliştirilmesi gerekmektedir. Kırsal alanlara erişimin iyileştirilmesi ekonomik büyüme ve kalkınma için kilit bir koşuldur.

Temiz içme suyuna erişim, kanalizasyon sistemi, arıtma tesisi ve atıkların toplanması, enerji ve ısıtma ihtiyaçlarının karşılanması kırsal alanlarda yaşayanlar için büyük önem taşımaktadır.

**Su dağıtım şebekelerindeki** su kayıpları yaygın bir sorundur. Türkiye'de yıllık ortalama su kaybı %50'nin üzerindedir<sup>31</sup>.

5355 sayılı Kanun uyarınca kurulmuştur (Köylere Hizmet Götürme Birlikleri, Katı Atık Yönetim Birlikleri, Turizm Altyapı Birlikleri vb.)

28 4562 sayılı Kanunun 26/A maddesi uyarınca kurulmuştur

29 (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019)

30 (Su Kaynakları Yönetimi ve Güvenliği-Özel İhtisas Komisyonu Raporu -2018).

Su kayıpları şebekedeki borularda ve bağlantı noktalarında zaman içinde meydana gelen erozyon ve korozyondan kaynaklanmaktadır. Bunun önüne geçmek için, kırsal alanlardaki su şebeke hatlarının yenilenmesi gerekmektedir. Ayrıca, kırsal alanlarda içme suyu kaynağı olarak kuyu suyu kullanılmaktadır. Kuyu suyunun arsenik gibi zararlı kirleticiler taşıma tehlikesi bulunduğundan, kırsal alanlarda kuyu suyunun güvenli kullanımını sağlayacak yeni bir su tedarik hattının kurulması önemlidir.

Belediyelerin yaklaşık yarısında ve köylerin çoğunda kanalizasyon sistemi bulunmamaktadır. Köyler ve bağlı birimleri dikkate alındığında, bunların yaklaşık %20'sinde kanalizasyon sistemi olduğu söylenebilir. Kırsal alanlarda **kanalizasyon sistemi ve arıtma tesisine** yapılacak yeni yatırımlarla kırsal alanlarda yaşayanların hijyen ihtiyaçları ve yaşam konforunun yanı sıra yeraltı sularının korunması da iyileştirilecektir. Ayrıca; arıtılmış su sulama amacıyla da kullanılabilir.

Buna ek olarak, atık su sorununun bir başka boyutu da belediyelerin mevcut atık arıtma tesislerini kullanmalarını engelleyen yüksek işletme maliyetleri (özellikle enerji maliyetleri nedeniyle) ile bağlantılıdır. Yenilenebilir enerjiye yapılan yatırımlar, işletme maliyetlerini düşürerek bu sorunun çözümüne yardımcı olacak ve böylece atık tesislerinin kullanımını mümkün kılacaktır.

Kırsal alanlardaki **atıkların** düzenli olarak **toplanması** ve düzenli depolama tesislerine gönderilmesi çevrenin korunması ve kırsal alanların refahının artırılması açısından önemlidir.

Türkiye'de belediyeler tarafından toplanan atıkların yalnızca %67,2'si düzenli depolama tesislerine gönderilmektedir<sup>32</sup>. Kırsal alanda atıkları toplayan kamu idarelerinin kuracakları atık depolama tesislerine verilecek destek ile bu oranın artırılmasına katkı sağlanacaktır. Ayrıca, atık geri dönüşüm tesisleri desteklenerek depolanan atıklar ayrıştırılabilir ve geri dönüştürülebilir. Atık geri dönüşüm tesislerinin desteklenmesi ile atıkların mekanik ayrıştırma tesislerinde organik (biyobozunur), tehlikeli geri dönüştürülebilir atıklar (ambalaj vb.) gibi türlerine göre ayrıştırılması ve biyobozunur atıklardan kompost yapılarak geri dönüştürülmesi mümkün olacaktır. Ayrıca biyobozunur atıklardan elde edilen metan gazı da elektrik üretiminde kullanılabilir.

Atık depolama tesisleri ile entegre çalışabilecek biyogaz tesislerinin desteklenmesi ile atıklar değerlendirilecek ve kamu idaresi tarafından kullanılabilir elektrik enerjisi üretilecektir. Ayrıca kırsal atıkların toplanması için kullanılan taşıtlar da destek kapsamına alınarak bu hizmetin sürdürülebilirliğine katkı sağlanacaktır.

Kırsal alanların sürdürülebilir kalkınması için gerekli koşulların sağlanması amacıyla, mevcut **iletişim teknolojilerine** erişim sağlanmalıdır. Bu, kırsal kesimin geçim kaynaklarını ve yaşam kalitesini iyileştirmek ve iş fırsatları yaratmak için gerekli bir koşuldur. OECD 2020 yılı verilerine göre Türkiye, internet hızı genel sıralamasında 175 ülke arasında 103. sırada yer almakta olup geniş bant (ADSL, kablolu internet, fiber vb.) üzerinden internete erişen hane oranı %50,8'dir. Bu yatırımlar kamu tarafından yapılmalı ve bu oran önemli ölçüde artırılmalıdır.

Kırsal alanların sürdürülebilir kalkınmasına katkıda bulunmak için enerji ihtiyaçlarının özellikle **yenilenebilir enerji** ile karşılanması çok önemlidir. Türkiye'deki pek çok köy, kış aylarında uygun ısınma koşullarını sağlayacak doğalgaza sahip olmadığı için ailelerin mevsimsel olarak şehirlere ve şehir merkezlerine yakın yerleşim yerlerine (kış

koşullarının oldukça zor olduğu Doğu Anadolu Bölgesi gibi) göç etmesi olgusunu yaşamaktadır.

(TÜİK Belediye Atık İstatistikleri Raporu, 2018)

Köylerdeki konaklama yerlerinin yenilenebilir enerji ile sağlanabilecek ısınma imkanına sahip olması durumunda, kırsaldan kente göç oranlarının en az %30 oranında azalacağı tahmin edilmektedir.

Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı kırsal alanlardaki kamu binaları ve altyapıları için de aynı derecede önemlidir, zira sürdürülebilirliklerinin iyileştirilmesine yardımcı olacak ve enerji kullanımına ayrılan bütçeyi azaltarak kırsal alanların cazibesinin artırılmasıyla bağlantılı diğer öncelikler için kullanılabilecektir. Türkiye, jeotermal gibi yenilenebilir enerji kaynaklarından ısı üretme konusunda büyük bir potansiyele sahiptir. Bu bağlamda, kamu binaları, sokak aydınlatmaları vb. alanların ısınma ve elektrik ihtiyaçlarının karşılanması için elektrik üretiminin yenilenebilir enerji yatırımları ile desteklenmesi gerekmektedir.

Kırsal kalkınmayı çarpan ve hızlandıran etkileri üzerinden incelediğimizde, Türkiye'de kırsal alanlardan kentlere göçü azaltacak koşulları yaratarak kırsal alanların büyümesini sağlamak, işsizlik oranını düşürmek ve yaşam kalitesini artırmak için kırsal altyapı yatırımları en acil ihtiyaçlar arasında sayılabilir.

#### *8.3.5.4.Genel hedefler*

Bu tedbirin genel amacı, Türkiye'de fiziki altyapının geliştirilmesi yoluyla akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir büyümeye yol açan ekonomik, sosyal ve bölgesel kalkınmayı desteklemek ve kırsal alanlarda iş ve toplum gelişimini, büyümeyi ve istihdamı kolaylaştırmaktır.

Ayrıca, kırsal alanlardaki yaşam koşullarını iyileştirerek kentsel alanlara göçü önlemektir.

#### *8.3.5.4.1. Özel hedefler*

- Kırsal alanların kalkınması için ihtiyaç duyulan köy yolu ve köy yolu ağları, su yönetimi ve kanalizasyon yönetimi sistemlerini destekleyerek altyapı sağlamak;
- Kırsal nüfusun yaşam standartlarını iyileştirmek için bilgi ve iletişim sistemlerinin geliştirilmesini desteklemek;
- Kamu işletmelerinin işletme maliyetlerini düşürmek ve kamu işletmelerine ve köylere ısınma ve elektrik kaynağı sağlamak için yenilenebilir enerji yatırımlarını desteklemek.

#### *8.3.5.5.Tedbirin Programdaki diğer IPARD tedbirleri ve ulusal tedbirlerle olan bağlantısı*

Kırsal Alanda Kamu Altyapı Yatırımları tedbiri, "Tarımsal işletmelerin fiziki varlıklarına yatırımlar", "Tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması ile ilgili fiziki varlıklara yatırımlar" ve "Çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve iş geliştirme" tedbirleri ile bağlantılıdır. Bu tedbir kapsamında yapılacak yatırımlarla kırsal alanların yaşam koşulları ve altyapıları iyileştirilecektir. Bu, aynı zamanda daha elverişli yatırım koşullarının yaratılmasına da yol açacaktır.

LEADER tedbiri kapsamında faaliyetlerini yürüten YEG'lerin yatırım alanlarındaki altyapı hizmetlerinin artması da daha fazla faaliyeti teşvik edecek ve bu hizmetlerin kalitesini artırarak bu iki tedbir arasında tamamlayıcılık sağlayacaktır.

Bu tedbir kapsamında verilen yardımların kapsamı, belediyelerin su, kanalizasyon ve altyapı projelerini desteklemek amacıyla 2011 yılında başlatılan SUKAP gibi ulusal destek programları ve tarım ve kırsal kalkınmaya yönelik diğer IPA bileşenleri kapsamında verilen yardımların kapsamıyla çakışmayacaktır.

#### 8.3.5.6.Yararlanıcılar

Bu tedbir kapsamındaki yararlanıcılar, Türkiye için aşağıdaki kamu idari kuruluşlarıdır:

- Köy idareleri
- Belde belediyeleri
- İlçe belediyeleri
- İl belediyeleri
- 5355 Sayılı Kanun kapsamındaki Yerel Yönetim Birlikleri (Köylere Hizmet Götürme Birlikleri, Katı Atık Yönetim Birlikleri, Turizm Altyapı Hizmet Birlikleri vb.).
- İl Yönetimleri

#### 8.3.5.7.Ortak uygunluk kriterleri

- Proje umumi yollar, yerel ekonomik kalkınma için özel öneme sahip yollara yerel erişim, çiftlik ve orman arazilerine erişim, enerji tedariki, atık ve su yönetimi, bilgi ve iletişim teknolojisi noktalarına yerel erişim vb. dahil olmak üzere kırsal alanların kalkınması için gereken altyapı ile ilgili olmalıdır.
- Yatırımlar istisnasız olarak kırsal alanlarda yapılmalıdır.
- Tüm projelerdeki satın almalar, Mali Tüzük'te yer alan Komisyon'un dış yardım kurallarına uygun olarak gerçekleştirilmelidir.
  - Toplam uygun harcama tutarının 300.000 Euro'dan az olması halinde, yararlanıcılar P.R.A.G. kuralları uyarınca ihaleye kendileri katılacaktır.
  - Toplam uygun harcama tutarının 300.000 Euro'ya eşit veya bu tutardan daha fazla olması halinde, kamu alımları yararlanıcı adına merkezi bir yetkili kamu kurumu tarafından gerçekleştirilecektir<sup>33</sup>.
- Yararlanıcı, projenin son ödemesinden sonra en az beş yıl boyunca projenin devam etmesini/ettirilmesini sağlamalıdır. Ancak, söz konusu sürdürme maliyetleri AB eş finansmanı için uygun değildir.
- IPARD Ajansı tarafından yatırımın nihai ödemesi yapılmadan önce her bir projenin ilgili ulusal, yasal gereklilikler ve yürürlükteki ilgili AB standartları ile uyumlu olması gerekmektedir (fiziki kapanış).

<sup>33</sup> Merkezi Finans ve İhale Birimi (MFİB), Hazine ve Maliye Bakanlığı.

#### 8.3.5.8.Özel uygunluk kriterleri

##### Yollar;

- umumi altyapıyı ana yollara bağlayan yollar, köy yan yolları, köy yolları, çiftliklere, tarım arazilerine ve ormanlara kamu erişim yolları vb. (Tarla içi yollar çiftlik işletmelerine verilen yardımın bir parçasıdır, bu nedenle bu tedbir kapsamında uygun olmayacaktır),

##### Su Yönetimi;

- köy kanalizasyon tesisleri, kanalizasyon sistemleri, su tedarik sistemleri.

##### Atık Yönetimi;

- atık toplama noktaları ve atık geri dönüşüm tesisleri ve gerektiğinde tüm çevresel gereklilikleri yerine getiren atık boşaltma sahaları.

##### Bilgi ve İletişim Sistemleri;

- bilgi ve iletişim teknolojilerine yerel erişim ve hızlı ve ultra hızlı geniş bandın geliştirilmesi.

##### Enerji Arzı ve Enerji Verimliliği;

- Çiftliklere ve köylere enerji tedariki ve yenilenebilir enerji tesislerinin inşası ve projelerin bir kamu kuruluşu tarafından uygulandığı ölçüde kurulum.
- Eğer yatırım yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üretilmesini hedefliyor ise, ulusal şebekeye bağlanması zorunludur ve aşağıda belirtilen koşullar karşılanmalıdır:
  - Yararlanıcı başvuru paketi ile birlikte, şebekeye bağlantının mevcut olduğunu tasdik eden ve yetkili kurum tarafından verilen (elektrik dağıtım şirketleri, organize sanayi bölgeleri, Türkiye Elektrik Dağıtım Şirketi vb.) bir doküman/sertifika sunacaktır.
  - Yararlanıcı nihai ödeme talebi paketi ile birlikte ilgili makamlar tarafından verilen geçici kabul tutanağını sunacaktır.
- Yararlanıcı kamu binasının ve kamuya açık alanların (köy yolları, parklar, sokaklar, meydanlar vb.) aydınlatma ve ısıtma ihtiyaçları için tüketim limitine bakılmaksızın kamu yararına yenilenebilir enerji yatırımları için net gelir elde etmeksizin destek talebinde bulunacaktır. Bu durumda "öz tüketim" sınırı aranmayacaktır.

#### 8.3.5.9.Uygun harcamalar

##### 8.3.5.9.1. Uygun harcama başlıkları

##### Tüm yatırım türleri için;

- Mimar, mühendis ve diğer danışmanlık ücretleri (ihale işlerinin hazırlanması dahil), fizibilite çalışmaları gibi yatırımla ilgili harcamalarla bağlantılı genel maliyetler, yatırım maliyetlerinin %10'una kadar uygun olacaktır. Yatırımın türüne göre münferit kalemler için spesifik alt tavanlar belirlenebilecektir,
- Eğer projenin entegre bir parçası ise, yazılım dahil olmak üzere bilişim ve iletişim teknolojileri ekipmanı,
- AB eş-financemanı normal bakım müdahalelerini kapsamayacaktır.

- Görünürlük maliyetleri.

Her türe özel:

Aşağıdakiler de dahil olmak üzere yollar:

- Mevcut belediye yollarının ve köprülerinin yapımı/yeniden yapımı/modernizasyonu (örneğin, yerleşim yerlerini ana yollara bağlayan yollar, yerleşim yerleri arasındaki bağlantılar, işletmelere, çiftliklere, turizm tesislerine, yerel kültürel, geleneksel veya doğal öneme sahip binalara veya açık alanlara, tarım arazilerine, ormanlara vb. kamu erişim yolları);
- Tarımsal yol (sadece çiftlik ve orman arazilerine erişim) ağının inşası.

Aşağıdakiler de dahil olmak üzere su yönetimi:

- Su tedarik sisteminin, tesislerin ve ilgili tesislerin (örneğin, arıtma, filtreleme, vb.) inşası/yeniden inşası/modernizasyonu;
- Kanalizasyon sisteminin, tesislerinin ve ilgili tesislerin inşası/yeniden inşası/modernizasyonu (örn. atık su deşarjının arıtılması, vb.);
- Su yönetimi projesinin entegre bir parçası olması halinde yeni makine ve ekipman alımı;
- Projenin entegre bir parçası olması halinde, veri kayıt ve izleme sistemleri de dahil olmak üzere BT donanımı / yazılımı.

Aşağıdakiler de dahil olmak üzere atık yönetimi:

- Atık yönetimi için altyapının inşası/yeniden inşası/modernizasyonu (örneğin, atık geri dönüşüm tesisleri, atık toplama noktaları, gerektiğinde çevresel gereklilikleri karşılayan çöp boşaltma alanları vb.);
- Biyogaz tesislerinin inşası/yeniden inşası/modernizasyonu;
- Biyogaz tesisi makine ve ekipmanının, atık toplama makine ve ekipmanının (örn. konteynerler, taşıma römorkları ve taşıtlar) ve çöp boşaltma sahaları ve/veya atık toplama noktaları için kullanılan makine ve ekipmanın satın alınması ve kurulması;
- Projenin entegre bir parçası olması halinde, veri kayıt ve izleme sistemleri de dahil olmak üzere BT donanımı / yazılımı.

Aşağıdakiler de dahil olmak üzere Bilgi ve İletişim Sistemleri:

- Telefon, kablolu yayın ve internet altyapı (min 30 Mbps kapasiteli) hizmetlerinin kurulması veya modernizasyonu,
- Projenin entegre bir parçası olması halinde, bilgi ve iletişim sistemleri için makine ve ekipman alımı

Aşağıdakiler de dahil olmak üzere Enerji Arzı ve Enerji Verimliliği:

- Atık su arıtma tesisleri için yenilenebilir enerji tesislerinin ve yenilenebilir kaynaklardan kamu dağıtım tesislerinin (biyo-yakıtlar, enerji, ısı) inşası veya modernizasyonu ve donatılması;
- Kamu binalarına ve/veya toplum hizmetlerinin (eğitim ve sağlığın yanı sıra sağlanması için kullanılan binalara elektrik sağlamak amacıyla yenilenebilir enerji tesislerinin inşası veya modernizasyonu; ve kırsal alanlarda sokakları aydınlatmak için elektrik sağlanması;
- Kamu binalarının ve/veya köylerin ve kırsal alanlardaki münferit konutların ısıtılması için yenilenebilir enerji tesislerinin inşası veya modernizasyonu;

- Kamu hizmetlerinin (eğitim ve sağığın yanı sıra) sağılanması için kullanılan belediye binaları ve diğler binalarda enerji verimliliğinin iyileştirilmesine yönelik yatırımlar;
- Projenin entegre bir parçası olması halinde, yeni makine ve ekipman alımı;
- Projenin entegre bir parçası olması halinde, veri kayıt ve izleme sistemleri de dahil olmak üzere BT donanımı / yazılımı.

#### 8.3.5.9.2. Yardımın diğler destekler ile çakışmaması

Bu tedbir kapsamında desteklenen yatırım konuları, aynı yatırım konularının finanse edildiğı diğler AB destekli programlardan ayırt edici unsurlara sahip olmalıdır.

Sınırlandırma kriteri olarak, yatırımın toplam azami uygun harcama limitinin 1 500 000 Euro olması ve yatırımın sadece kırsal alanlarda yapılması gerektiğı belirlenmiştir. Bu miktarın üzerindeki yatırımlar IPA II Sektörel Operasyonel Programı, Çevre ve İklim Eylemi gibi AB tarafından finanse edilen diğler programlardan desteklenebilecektir.

#### 8.3.5.9.3. Seçim kriterleri

Seçim kriterleri ve puanlama Tablo 69'da verilmektedir.

**Tablo 69. Seçim kriterleri ve puanlama tablosu**

| No | Seçim Kriterleri                                                                                                       | Puanlama |
|----|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|
| 1  | Başvuru sahibi IPARD programı kapsamında hiç sözleşme imzalamamışsa                                                    | 25       |
| 2  | Başvuru sahibinin nüfusu 10 000'den az olan bir köy idaresi veya belde belediyesi veya ilçe belediyesi olması halinde. | 15       |
| 3  | Yatırım dağılık bölgelerde ise                                                                                         | 15       |
| 4  | Yatırımın su ve/veya kanalizasyon yönetimi veya atık geri dönüşüm tesisleriyle ilgili olması halinde                   | 25       |
| 5  | Uygun harcama tutarı 1 000 000 Euro'dan az ise                                                                         | 20       |

#### 8.3.5.10. Destek oranı ve AB katkısı

Azami kamu desteğı miktarı, önemli net gelir getirecek nitelikte olmayan yatırımlar için toplam uygun harcamaların %100'ü; kırsal altyapıya yönelik diğler yatırımlar için ise %50'sidir.

Yatırım başına uygun harcama tutarı 15.000 Euro ile 1.500.000 Euro arasında sınırlandırılmıştır.

AB katkı oranı kamu desteğinin %75'idir.

8.3.5.11. Gösterge niteliğinde bütçe

**Tablo 70. Kamu ve AB fonlarının gösterge niteliğindeki yıllık tahsisatları**

| Yıl           | Topla<br>m<br>Uygun<br>Maliyet | Kamu Harcamaları   |            |                   |           |                   |           |
|---------------|--------------------------------|--------------------|------------|-------------------|-----------|-------------------|-----------|
|               |                                | Toplam             |            | AB Katkısı        |           | Ulusal Katkı      |           |
|               |                                | EUR                | %100       | EUR               | %75       | EUR               | %25       |
| 2021          | 10 666 667                     | 10 666 667         | 100        | 8 000 000         | 75        | 2 666 667         | 25        |
| 2022          | 10 666 667                     | 10 666 667         | 100        | 8 000 000         | 75        | 2 666 667         | 25        |
| 2023          | 10 666 667                     | 10 666 667         | 100        | 8 000 000         | 75        | 2 666 667         | 25        |
| 2024          | 18 000 000                     | 18 000 000         | 100        | 13 500 000        | 75        | 4 500 000         | 25        |
| 2025          | 18 000 000                     | 18 000 000         | 100        | 13 500 000        | 75        | 4 500 000         | 25        |
| 2026          | 18 000 000                     | 18 000 000         | 100        | 13 500 000        | 75        | 4 500 000         | 25        |
| 2027          | 18 000 000                     | 18 000 000         | 100        | 13 500 000        | 75        | 4 500 000         | 25        |
| <b>Toplam</b> | <b>104 000 000</b>             | <b>104 000 000</b> | <b>100</b> | <b>78 000 000</b> | <b>75</b> | <b>26 000 000</b> | <b>25</b> |

8.3.5.12. Programda yer verilecek göstergeler ve hedefler

**Tablo 71. Programda yer verilecek göstergeler ve hedefler**

| Gösterge                                                                                         | Hedef       |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------|
| Desteklenen yerel altyapıların sayısı                                                            | 160         |
| Çevre veya iklim değişikliği ile ilgili yatırımlarda destek alan IPARD yararlanıcılarının sayısı | 80          |
| Atık arıtma veya yönetimi yatırımlarına destek olunan IPARD yararlanıcılarının sayısı            | 60          |
| Yenilenebilir enerji üretimine yönelik yatırımlarda destek alan IPARD yararlanıcılarının sayısı  | 80          |
| Yaratılan yeni iş sayısı                                                                         | 1 250       |
| Kırsal çeşitlendirme, iş geliştirme ve altyapıya yapılan toplam yatırım (EUR)                    | 200 000 000 |

8.3.5.13. İdari prosedür

Başvuru sahibi başvuru paketini TKDK'ya sunacaktır. TKDK başvuru paketi ve ihale çağrı dosyasının bütünlüğünü ve doğruluğunu kontrol edecektir. Bu kontrollerin olumlu olması durumunda, TKDK seçim kriterlerine ve tahsis edilen bütçeye göre başvuru sahiplerini seçecek ve TKDK ile seçilen başvuru sahipleri arasında bir mutabakat zaptı

(MZ) imzalanacaktır.

Tüm projelerdeki satın almalar, Mali Tüzük'te yer alan Komisyon'un dış yardım kurallarına uygun olarak gerçekleştirilmelidir.

- Toplam uygun harcama tutarının 300.000 Euro'dan az olması halinde, yararlanıcılar P.R.A.G. kuralları uyarınca ihaleye kendileri katılacaktır.
- Toplam uygun harcama tutarının 300.000 Euro'ya eşit veya bu tutardan daha fazla olması halinde, kamu alımları yararlanıcı adına merkezi bir yetkili kamu kurumu tarafından gerçekleştirilecektir.

TKDK ihale değerlendirme sürecine gözlemci olarak katılabilecektir.

Başvuru sahibi tüm ihale dosyalarını ve değerlendirme dokümanlarını ve uygun harcamaların listesini TKDK'ya sunacaktır. TKDK idari ve yerinde kontrolleri gerçekleştirecektir. Eğer bu kontroller olumlu ise uygun harcamaların listesi onaylanacak ve fonların tahsisi kararı TKDK tarafından verilecektir. IPARD sözleşmesi TKDK ve başvuru sahibi arasında imzalanacaktır.

Yararlanıcı ve yüklenici arasında PRAG Sözleşmesi imzalanacaktır. Proje yüklenici tarafından gerçekleştirilecektir. Projenin gerçekleştirilmesi sırasında tüm ödemeler yararlanıcı tarafından yapılacaktır.

Projenin uygulanmasından sonra yararlanıcı bir ödeme talep paketini TKDK'ya sunacaktır. TKDK idari ve yerinde kontrolleri gerçekleştirecek ve bu kontroller uygunsa yararlanıcıya ödemeyi yapacaktır.

#### *8.3.5.14. Tedbirin coğrafi kapsamı*

Bu tedbir, programda tanımlandığı üzere, kırsal alanlardaki yatırımlar için IPARD programı kapsamındaki tüm illerde uygulanacaktır.

### 8.3.6. ÇİFTLİK FAALİYETLERİNİN ÇEŞİTLENDİRİLMESİ VE İŞ GELİŞTİRME - M7

#### *8.3.6.1.Tedbirin Başlığı*

Çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve iş geliştirme - M7.

#### *8.3.6.2.Yasal Dayanak*

#### *8.3.6.3.Gerekçe*

Kırsal alanlar demografik ve sosyolojik farklılıklar içeren çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Çevrenin doğal, nüfusun az ve baskın ekonomik faaliyetin tarım olduğu bu alanlarda, gelir getirici ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve kadınlar ile gençlerin işgücüne katılımı büyük önem taşımaktadır. Türkiye'de kırsal alanlar da yüksek kırdan kente göç oranından etkilenmektedir. Bu nedenle, kırsal ekonomiyi güçlendirmek ve kırsal alanlarda yaşamı daha cazip hale getirmek için çeşitli politikalar uygulanmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda politikalar ve yasal düzenlemeler çerçevesinde kırsal alanda mevcut doğa, emek, sermaye ve girişimcilik (bilgi, bilim, teknoloji dahil) gibi kaynaklardan uygun girdilerin elde edilmesi ve döngüsel ekonomi ilkelerine uygun olarak üretim, paylaşım, dağıtım, tüketim ve geri dönüşümde döngüsel bir yaklaşımla büyümenin sağlanması hedeflenmektedir.

Türkiye'de nüfusun yaklaşık %20'si kırsal alanlarda yaşamaktadır. Kırsal kesimde yaşayan hanelerin gelirini artırmak için alternatif tarım faaliyetleri hatta tarım dışı faaliyetlere yönelmek gerekmektedir. Kırsal kesimde yaşayanları çiftçiliğe bu tür alternatifler getirmeye teşvik ederken, çeşitlendirmenin olası istenmeyen etkilerinden kaçınmak için çevre, iklim, kültürel simgeler ve insan sağlığının korunması gibi konulara azami dikkat gösterilmesi gerekmektedir.

Kırsaldan kent merkezlerine doğru ilerleyen göç, nitelikli işgücünün tarımdan kopmasına neden olmaktadır. Bu durum, kırsal alanlarda insan kaynaklarına ilişkin aşağıdaki önceliklerin belirlenmesine yol açmaktadır;

- Kırsal alanların düzenlenmesi ve yönetilmesindeki rollerini geliştirmek için gençlerin ve özellikle kadınların kooperatiflerde ve birliklerde istihdamının artırılması,
- Kırsal kesimde yaşayan insanlara eğitim verilmesi ve teknoloji kullanma becerilerinin artırılması,
- Kırsal alanlarda sosyoekonomik kalkınmanın artırılmasına yönelik altyapı yatırımlarının yapılması,
- Eko-turizm ve el sanatları gibi faaliyetler yoluyla kırsal alanlarda yeni işgücü talebi yaratarak katma değer sağlayan işlerin yaratılması,
- Köylerde sosyal altyapı ihtiyacını karşılayan ve kırsal sosyal ve ekonomik kalkınmanın yaygınlaştırılması için sosyal sermaye ve sosyal girişimciliğin başlatılmasına yardımcı olan çok amaçlı köy konakları şeklinde yenilenebilir enerji ile donatılmış yapılar inşa edilmesi.

AB Yeşil Mutabakatı, iklim değişikliği ve çevresel bozulmayı tehdit olarak tanımlamakta ve AB'yi ekonomik büyümeyi kaynak kullanımından ayıran kaynak verimli ve rekabetçi bir ekonomiye dönüştürerek bu tehditleri ele almayı amaçlamaktadır. Ayrıca, dönüşüm süreci herkes için adil ve kapsayıcı olmalı ve iklim

ve çevre sorunlarının fırsata dönüştürülmesine olanak sağlamalıdır. Çevrenin korunması ve iklim değişikliğine karşı dayanıklılığın artırılmasını amaçlayan sürdürülebilir ve yenilenebilir enerji üretiminin yanı sıra döngüsel ekonomi ile ilgili yatırımların yapılması çok önemlidir ancak birçok işletme için maliyet artırıcıdır. Dolayısıyla, işletmelerin bu konuda desteklenmesi bir gereklilik haline gelmektedir.

Bu tedbirde, programdaki M1 ve M3 tedbirlerinden farklı olarak, mikro ve küçük ölçekli işletmeler hedef grup olarak belirlenmiştir.

Kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi için ihtiyaç duyulan temel müdahaleler aşağıda özetlenmektedir.

**Bitkisel üretimin çeşitlendirilmesi**, bu ürünlerin işlenmesi ve pazarlanmasına yönelik destek, çiftçilerin katma değeri yüksek işlere daha fazla odaklanmasını sağlayacak ve emek yoğun yapısı nedeniyle özellikle kadınlar ve gençler arasında yeni istihdam fırsatları yaratacaktır. Alternatif bir ürün/iş üretmek ve ek iş kollarına girmek isteyen çiftçiler, bunu günlük tarımsal faaliyetlerine ek olarak yapabilmekte ve ek gelir elde edebilmektedir.

Bitkisel üretimin çeşitlendirilmesi büyük ölçüde toprağın kalitesine ve verimliliğine bağlı olduğundan, tarım arazilerini zenginleştirici ve verimi artırıcı etkisi olan organik gübre (alternatif kaynaklardan elde edilen kompost) üretimi için çiftçiler desteklenmelidir.

Türkiye coğrafi konumu, iklimi, tarımsal potansiyeli ve geniş yüzölçümü nedeniyle tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliği için çok uygun koşullara sahiptir. Özellikle tüketici ve imalatçıların talepleri doğrultusunda, Türkiye'nin ekolojik koşullarına uygun kaliteli çeşitlerin belirlenmesi ve geliştirilmesi, doğaya zarar vermeden toplanması, hasat sonrası işleme teknolojilerinin geliştirilmesi, üretim ve pazar olanaklarının iyileştirilmesi sektörün gelişimi açısından büyük önem taşımaktadır.

Tıbbi ve aromatik bitki ticaretini sınırlayan en önemli faktörler, üretimin olmaması veya sürekliliğinin sağlanamaması ve yüksek kalitede ürün üretilmemesidir. Tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliği yoğun emekle yapıldığından, üretimleri küçük alanlarda, sermaye yapısı yetersiz, kapasite ve teknolojik düzeyi düşük aile işletmeleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu kadar küçük ölçekli bir üretim zayıf bir pazarlama, yetersiz altyapı, bu işletmelerde sınırlı makine, ekipman ve otomasyon kullanımı, pestisit kullanımına bağlı kontaminasyon gibi birçok soruna yol açmaktadır.

**Zanaatkar ve katma değerli yöresel** ürünlerle uğraşan kırsal hanelerin desteklenmesi üretim kapasitelerini ve pazarlama beceri ve kabiliyetlerini geliştirmelerine yardımcı olacak ve çalışmalarını sürdürmek ve bir nesilden diğerine aktarılan bilgiyi kullanmak için motivasyon yaratacaktır. Ekipman ve makinelerin yenilenmesine yönelik destek bu hanelerin pazarın daha kaliteli ürün talebini daha iyi karşılamalarına, markalaşmalarını geliştirmelerine ve büyüme fırsatı bulmalarına olanak sağlayacaktır.

Konaklama, yeme-içme ve rekreasyon tesislerinin kurulması ve mevcut tesislerin koşullarının ve kapasitelerinin iyileştirilmesi yoluyla **kırsal turizmin** geliştirilmesi yalnızca kırsal yaşama ve doğaya ilgi duyan turistleri çekmekle kalmayacak, her şeyden önce kırsal alanlardaki yaşam koşullarının iyileştirilmesine, istihdam yaratılmasına ve doğal varlıkların korunmasına katkıda bulunacaktır. Rekreasyon faaliyetleri olarak binicilik, balıkçılık, avcılık, eğlence gibi faaliyetler de kırsal turizme çeşitlilik katacaktır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yayımlanan "Türkiye Turizm Stratejisi-2023"te alternatif turizmin Türkiye'nin tüm bölgelerinde kırsal turizmi de kapsayacak şekilde geliştirileceği ve bu çerçevede yeni geliştirilen destinasyonlarda konaklama kapasitesinin artırılacağı vurgulanmaktadır. Ekoturizm, kırsal turizm ve agroturizm konusunda farkındalığın artırılması, kırsal turizm tesislerinin kurulması için özel sektörün desteklenmesi temel öncelikler arasındadır.

Bir mikro-fınans işletmesi olarak değerlendirilen **arıcılık sektörü** erkek egemen işgücünün kullanıldığı alanlardan biridir: Türkiye Arı Yetiştiricileri Merkez Birliği (TAB) üyelerinin yalnızca %6,8'i kadın üyelerden oluşmaktadır. Arıcılık kırsal kesimde yaşayan ve yeterli araziye sahip olmayan kadınlar ve gençler de dahil olmak üzere üreticiler için önemli bir istihdam ve yatırım kaynağı olurken, sektörde ihtiyaç duyulan işgücü için de istihdam fırsatı yaratabilecektir. Arıcılık ve arıcılık ürünlerinin pazarlanması ile uğraşanların üretim kapasitelerinin ve pazarlama imkanlarının desteklenmesi gelir düzeyinin önemli ölçüde artırılmasına ve mevsimlik istihdam yaratılmasına olanak sağlayacaktır. Kovan sayısı 2010-2019 yılları arasında sürekli bir artış gösterirken, kovan başına ortalama bal verimi aynı dönemde azalmıştır. Türkiye arıcı ve kovan sayısı bakımından iyi durumda olsa da, arı döllemesinde dünya ortalamasının oldukça altındadır.

**Su ürünleri yetiştiriciliği** kapsamında, tatlı veya tuzlu su ürünleri yetiştirmek veya mevcut yetiştiricilik tesislerini modernize etmek isteyenlerin desteklenmesi ve alternatif su ürünleri yetiştirmek isteyenlere öncelik verilmesi gerekmektedir.

Makineleşmenin tarımda verimlilik üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda, **zirai makinelerin** üretici örgütleri aracılığıyla temin edilmesi yerel pazarların gelişmesine ve çiftçilerin üretimlerini daha verimli hale getirmelerine katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda, makine kiralama hizmetlerinin sağlanmasıyla, zirai makine ve ekipmana ihtiyaç duyan çiftçiler (özellikle mevsimlik üreticiler) bunları yüksek fiyatlarla satın almak zorunda kalmayacak, üretici örgütlerinin makine parklarından kiralarak ek gelir elde etme imkanına sahip olacaktır.

Türkiye iklimi ve coğrafi konumu (denizler, havanın mevsimselliği, dağlık yapı ve güneşlenme durumu) nedeniyle **yenilenebilir enerji** potansiyeli açısından oldukça avantajlıdır. Yenilenebilir enerji yatırımları ve tüketimi teşvik edilerek mevcut enerji ihtiyacının %30'u yenilenebilir enerjiden karşılanmaktadır. Avrupa ortalamasının üzerinde olmakla birlikte, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı henüz istenen düzeyde değildir. Bu durumun nedeni, bu konudaki bilgi yetersizliği, yüksek yatırım maliyetleri ve ilgili bölgelerdeki teknik personel eksikliğidir. Ülkenin birincil enerjide dışa bağımlılığı göz önünde bulundurulduğunda, mevcut yenilenebilir enerji potansiyelinin maksimum düzeyde kullanılması büyük önem taşımaktadır.

Kırsal alanlarda yenilenebilir enerji üretimi, AB Yeşil Mutabakatı uyarınca yüksek karbon emisyonlarına yol açan fosil yakıtların kullanımının azaltılmasına ve enerji verimliliğinin artırılması sayesinde maliyetlerin düşürülmesine katkıda bulunacaktır. Kırsal alanlarda ihtiyaç duyulan atık geri dönüşüm tesisleri döngüsel ekonomi ilkelerinin hayata geçirilmesinin somut örneklerini ortaya koyacak ve çevrenin iyileştirilmesine katkı sağlayacaktır.

#### 8.3.6.4.Genel hedefler

Bu tedbirin genel hedefi şudur:

- Hanelerin gelir ve refah düzeyini artırmak ve böylece kırsal alanların hem ekonomik hem de sosyal açıdan daha iyi bir bölgesel dengeye kavuşmasına katkıda bulunmak amacıyla mevcut iş faaliyetlerini geliştirmek ve yeni iş faaliyetleri kurmak ve böylece kırsal alanlarda yeni istihdam fırsatları yaratmak.
- Özellikle kadınların ve gençlerin kırsal ekonomideki konumuna odaklanarak çiftçilerin ve kırsal hanelerin değer zincirindeki konumunu güçlendirmek. Bu tedbir, çiftlik üretimini sürdürürken yeni ekonomik faaliyetlere yönelmek isteyen genç çiftçilere de yardımcı olmalıdır.
- Kırsal alanların doğasını ve kültürünü korumak ve temiz enerji ile çevre ve insan sağlığını koruma bilincini destekleyerek iklim değişikliği sorunlarına yanıt vermek.
- Tüm çiftlik faaliyetleri kapsamında işletmelerin enerji tüketimini ve ısıtma ve aydınlatma dahil olmak üzere satış amaçlı üretimini yenilenebilir enerjiden sağlamak.

##### 8.3.6.4.1. Özel hedefler

Bu tedbir özellikle, çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve kırsal alanlarda yürütülecek tarım dışı faaliyetlerin geliştirilmesine yönelik yatırımların modernizasyonu, genişletilmesi, yeniden inşası veya yeniden kurulması yoluyla kırsal ekonomik faaliyetlerin oluşturulması, çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi ve çiftçilerin ürünlerini kısa tedarik zincirleriyle pazarlamalarının sağlanmasını amaçlamaktadır.

- Bitkisel üretimin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi, süs bitkileri, yem bitkileri, tıbbi ve aromatik bitkiler, mantar, vermi-kompost üretimi, fide ve fidan, ampul, misel vb. dahil olmak üzere bitkisel ürünlerin işlenmesi ve ambalajlanması.
- Arıcılık ve arı ürünlerinin üretimi, işlenmesi ve paketlenmesi.
- Geleneksel el sanatlarına, yerel tarım (gıda - gıda dışı) ürünlerinin işlenmesine ve pazarlanmasına yatırım yapan Zanaatkar ve Katma Değerli Yöresel Ürün İşletmeleri.
- Konaklama, yeme-içme ve rekreasyon tesisleri dahil olmak üzere Kırsal Turizm ve Rekreasyon Faaliyetleri.
- Su ürünleri yetiştiriciliği: su ürünleri yetiştiriciliği, ürünleri servis eden restoranlar.
- Yerel tarım sektörünün ortak ihtiyaçları için tarım makineleri ve ekipman talebine hizmet edecek Makine Parkları.
- Elektrik, ısı, ışık, gaz vb. üretimine yönelik Yenilenebilir Enerji Yatırımları Uygun yararlanıcılar, bu Tedbir kapsamındaki diğer çiftlik faaliyeti çeşitlendirme ve iş geliştirme faaliyetlerinden bağımsız olarak enerji ihtiyaçları için enerji üretmek amacıyla yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapabilecektir.

### 8.3.6.5.Tedbirin Programdaki diğer IPARD tedbirleri ve ulusal tedbirlerle olan bağlantısı

Bu tedbir, "Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yapılan Yatırımlar - M1" ve "Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması

- M3" tedbirlerini tamamlayıcı niteliktedir. Tedbir kapsamında, kırsal alanda faaliyetlerini çeşitlendirmek isteyenlere, hayvansal ve bitkisel gıda işleme, paketlenme ve depolama faaliyetlerinde bulunan çiftçilere ve yatırımcılara, enerji ihtiyacını yenilenebilir enerji ile karşılamak isteyenlere destek sağlanmaktadır. Özellikle süt ve et üreten çiftçiler için makine ve ekipmana erişim sağlamanın yanı sıra M7 kapsamında desteklenen daha yüksek katma değerli ürünler için ürün sağlaması bakımından M1 tedbiri ile yakından ilişkilidir.

Bu tedbir, LEADER yaklaşımı kapsamında kırsal alanlarda kurulan Yerel Eylem Grupları tarafından geliştirilen Yerel Kalkınma Stratejileri ile de kırsal alanlarda ekonomik kalkınmanın güçlendirilmesi ve yeni iş imkânlarının sağlanması açısından ilişkilidir.

M6 tedbiri kapsamında kırsal alanlarda yapılacak altyapı geliştirmeleri çiftçileri ve diğer uygun yararlanıcıları bu tedbir kapsamında uygun faaliyetlere yatırım yapmaya teşvik edecektir. Enerji, atık yönetimi, aydınlatma ve ısıtma gibi temel ihtiyaçların ve koşulların iyileştirildiği bölgeler yatırım için daha uygun olacaktır.

Mesleki ve tarıma dayalı becerilere yönelik eğitim faaliyetlerinin yürütülmesi ihtiyacı göz önünde bulundurulduğunda "Danışmanlık Hizmetleri" de bu tedbirle bağlantılıdır.

### 8.3.6.6.Yararlanıcılar

"Çiftçi", 5488 sayılı "Tarım Kanunu" tanımına göre, "Mal sahibi, kiracı, yarıcı veya ortakçı olarak devamlı veya en az bir üretim dönemi veya yetiştirme devresi tarımsal üretim yapan gerçek ve tüzel kişileri" ifade eder.

Uygun yararlanıcılar:

- Çiftlik içi veya dışı faaliyetleri çeşitlendiren çiftlikler ve/veya hane halkı üyeleri, kentsel veya kırsal alanda bulunup bulunmadıklarına bakılmaksızın uygun yararlanıcılar olabilecektir.
- Yatırımla ilgili bir mevzuat uyarınca kurulan üretici örgütleri. Üretici örgütleri kentsel veya kırsal alanlarda bulunup bulunmadıklarına bakılmaksızın uygun yararlanıcılar olabilecektir.
- Kırsal bölgelerdeki gerçek kişiler: Tedbir kapsamında yararlanıcı konumunda bulunan ve ekonomik bir faaliyet yürüten gerçek kişiler kırsal bir bölgede yaşadıklarını kanıtlayabilmelidir.
- Kırsal bölgelerdeki özel tüzel kişiler: Kırsal alanlarda kurulmuş veya faaliyet gösteren özel hukuk tüzel kişileri, projeyi gerçekleştirme potansiyeline sahip mikro (sadece zanaatkar ve katma değerli yöresel ürün işletmeleri için bir uygunluk kriteri) ve küçük ölçekli işletmelerin yanı sıra kırsal alanlarda kurulmuş her türlü tüzel kişiyi de kapsayacaktır. Kırsal alanların dışında kurulmuş olan tüzel kişilikler, eğer desteklenen yatırımları/faaliyetleri kırsal alanda bulunuyor ise uygun yararlanıcı olabilecektir.

### 8.3.6.7.Ortak uygunluk kriterleri

Başvuru sahibi aşağıda belirtilenleri sağlamalıdır;

- Başvuru aşamasında, mevcut işletmeler açısından, başvuru sahibi belirli bir çeşitlendirme faaliyeti için Ek III'te tanımlanan ilgili ulusal standartlar ile uyumlu olmalıdır.
- Yeni kurulan işletmelerin nihai ödemeden önce ilgili ulusal standartlara uyması,
- Başvurdukları yatırım konusunda mesleki yeterliliklerini kanıtlamaları gerekmektedir. faaliyetine ilişkin herhangi bir yasal mevzuat bulunmaması halinde, yatırım uygun kabul edilecektir. Mesleki yeterlilik şu şekilde kanıtlanabilecektir;
  - o yatırımla ilgili faaliyetin en az 1 yıldır yürütüldüğünü gösteren tescil kayıtları,
  - o ilgili uzmanlık sertifikası,
  - o ülkede yaygın olarak verilen eğitimlerin tamamlandığını gösteren sertifika.
- Belirli uygunluk kriterlerinde tanımlanan kapasite sınırları dahilinde faaliyet göstermek zorundadır,
- Yenilenebilir enerji yatırımlarının bir projenin entegre bir parçası olması durumunda "öz tüketim" sınırı aranmayacaktır,
- Yenilenebilir enerji yatırımlarının bir projenin entegre bir parçası olması durumunda ilgili açıklamalar aşağıdaki gibidir:
  - o şebekeye elektrik satışına "öz tüketim" sınırına uyulduğu sürece izin verilmektedir. Bu durum, elektrik depolanamayacağı için, israf edilmediği sürece şebekeye satılması gerektiği gerçeğiyle gerekçelendirilmektedir; elektrik şebekesi, yıl boyunca benzer miktarda ve farklı bir ritimle verilen ve çekilen elektrik için bir depolama yeri olarak düşünülebilir.
  - o "Öz tüketim" kavramı, bir projenin sunulduğu/değerlendirildiği aşamada kontrol edilmelidir. Yenilenebilir enerji tesisinin (teorik) güç kapasitesi ("yatırım") işletmenin 3 yıllık ortalama (öz) tüketiminin %120'sini aşmadığında yatırım uygun kabul edilmektedir. Ayrıca, desteğe esas olan yenilenebilir enerji tesisinin ("yatırım") (teorik) güç kapasitesinin EPDK tarafından belirlenen ulusal mevzuattaki sınırdan fazla olması halinde, fazla olan kısım desteğe tabi olmayacaktır.
  - o Yeni işletmeler veya son üç yıl içinde faaliyetlerinin boyutunu önemli ölçüde değiştiren işletmeler söz konusu olduğunda, beklenen tüketim IPARD ajansı tarafından tahmin edilmelidir. Desteğe esas olan yenilenebilir enerji tesisinin ("yatırım") tahmini güç kapasitesinin EPDK tarafından belirlenen ulusal mevzuattaki sınırdan fazla olması halinde, fazla olan kısım desteğe tabi olmayacaktır. Aynı durum, potansiyel yararlanıcı tarafından aynı uygulamanın bir parçası olarak yapılacak yeni yatırımlar nedeniyle beklenen güç tüketimi artışlarıyla da ilgilidir<sup>34</sup>. Destek kapsamındaki bir yatırımın tamamlayıcısı olarak, Enterkonneksiyon Kullanım Anlaşmasına uygun olarak yenilenebilir enerji yatırımı yapılabilecektir.

- (Çiftçiler veya çiftlik hanehalkının üyeleri için) başvuru sırasında TOB'nın yetkili birimi tarafından verilen resmi bir belge ile statülerini kanıtlamalıdır.
- (Kırsal alanda yaşayan gerçek kişiler için) Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi kayıtlarına göre kırsal bir alanda ikamet ediyor olmalıdır.
- Yatırımların yeri aşağıda belirtilenler istisna olmak üzere kırsal alanda olmalıdır;
  - o Bitkisel üretimin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi, bitkisel ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması konusunda yatırım yapan veya arıcılık ve balın üretilmesi, işlenmesi ve pazarlanması konusunda çalışan, zanaatkar ve katma değerli yöresel ürünler veya su ürünleri yetiştiriciliği konularında faaliyet gösteren, başka hiçbir ekonomik faaliyeti bulunmayan gerçek kişiler olarak, çiftçiler veya bunların hanehalkı üyeleri;
  - o Su ürünleri yetiştiriciliği konusundaki yatırımlarının bir uzantısı olarak restoranlar açmak isteyen, veya zanaatkar ve katma değerli yöresel ürünler konusundaki yatırımlarının bir uzantısı olarak satış noktaları kurmak isteyen, kırsal alanlarda yaşayan gerçek kişiler.

#### 8.3.6.7.1. Uygun İşletmelerin Türü

Başvuru aşamasında sadece tüzel kişiler, KOSGEB tarafından yürürlüğe konulan "Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik" (Ek I'de belirtilmiştir) ve gelecekteki değişikliklerinde tanımlandığı şekilde mikro/küçük ölçekli olmalıdır.

#### 8.3.6.7.2. Yararlanıcının ekonomik sürdürülebilirliği

Yararlanıcının ekonomik sürdürülebilirliği bir iş planı aracılığıyla gösterilmelidir. İş planı işletmenin kısa bir tanımını, mevcut varlık ve yükümlülüklerini, insan kaynaklarını, önerilen yatırımın tanımını, finansmanını ve gelecekteki ekonomik operasyona ilişkin projeksiyonları (pazarlama dahil) içermektedir.

İş planı, yatırımın gerçekleşmesinin sonucunda tarım işletmesinin ekonomik sürdürülebilirliğini kanıtlamalıdır. Yatırımın ekonomik sürdürülebilirliği, Programın Ek IV'sinde listelenen kriterlere göre doğrulanacaktır.

Bir projenin iş planı kriterlerine göre uygun olabilmesi için mali açıdan sürdürülebilir olması gerekmektedir. İş planları nakit akışı açısından sürdürülebilir olmalıdır.

Uygun harcama tutarı 180.000 Euro ve altında olan daha küçük yatırımlar için basitleştirilmiş bir iş planı formu kabul edilebilecektir. IPARD Ajansı, tüm potansiyel nihai yararlanıcılara sunulmak üzere bu tür iş planları için şablonlar hazırlayacaktır.

---

34 2018 Ares (6385137-12/12/2018)6385137-12/12/2018 sayılı DG AGRI rehberi doğrultusunda

#### 8.3.6.7.3. Ulusal standartlar/AB standartları

Yatırım, en geç yatırım için yapılacak nihai ödemeden önce ilgili ulusal standartlara uygun olmalıdır. Kolektif yatırımın üyeleri adına yasal olarak kurulmuş bir kuruluş tarafından gerçekleştirilmesi durumunda, ulusal standartlar bu kuruluşun her bir katılımcısının/üyesinin sahip olduğu varlıklara değil, kuruluşun varlıklarına uygulanmaktadır.

#### 8.3.6.7.4. Özel uygunluk kriterleri

##### Bitkisel üretimin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi, bitkisel ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması

- Çiftçi (tarım dışında ekonomik faaliyeti olmayan gerçek kişiler olarak anlaşılır) veya bir çiftlik hanesi üyesi tarafından gerçekleştirilen yatırımlar hariç olmak üzere, yatırım kırsal alanlarda yapılmalıdır.
- Bu tedbir kapsamında desteklenecek yatırım konuları tıbbi ve aromatik bitkiler, süs bitkileri, yem bitkileri (Ek XI'de belirtilmiştir), mantar, vermi-kompost, fide ve fidan, çiçek soğanları ve miselyumdur.
- Açık alan büyüklüğü en fazla 4 hektar (tıbbi ve aromatik bitkiler, yem bitkileri, fide ve fidanlar hariç), sera büyüklüğü ve mantar/misel üretim alanı ise en fazla 2 hektar olmalıdır. Yeni işletmeler nihai ödeme talebi sırasında bu kriterleri karşılamalıdır.
- Bitkilerin işlenmesi ve /veya paketlenmesi ve solucan gübresi üretimi sektöründe, yararlanıcı, başvuru esnasında tanınmış olmalı ve gerekli üretim ve kayıt belgelerine sahip olmalıdır. Yeni işletmeler için bu prosedür nihai ödeme talebi sırasında tamamlanmalıdır.

##### Arıcılık ve arı ürünlerinin üretimi, işlenmesi ve paketlenmesi.

- Çiftçi (tarım dışında ekonomik faaliyeti olmayan gerçek kişiler olarak anlaşılır) veya bir çiftlik hanesi üyesi tarafından gerçekleştirilen yatırımlar hariç olmak üzere, yatırım kırsal alanlarda yapılmalıdır.
- Arıcılar, arıcılık kayıt sisteminde kayıtlı olmalıdır.
- Bal ve diğer arı ürünleri için, yatırım kapsamında ulaşılabilecek kovan sayısı, nihai ödeme talebi sırasında gerçekleştirilmek üzere, yararlanıcı başına minimum 30 ve maksimum 500 kovan ile sınırlıdır.
- Bal ve diğer arı ürünlerinin işlenmesi ve paketlenmesi ve kovanların üretimi için kovan sayısındaki sınırlama dikkate alınmayacaktır.
- Balın işlenmesi ve paketlenmesi için, yararlanıcı, başvuru sırasında 5996 sayılı Gıda Kanununa uygun olarak tanınmış olmalı ve gerekli üretim ve kayıt sertifikalarına sahip olmalıdır. Yeni işletmeler için bu prosedür nihai ödeme talebi sırasında tamamlanmalıdır.
- Ana arı üretimi için yararlanıcının, nihai ödeme talebi esnasında, geçerli bir yetiştirme lisansına sahip olması gerekmektedir.

##### Zanaatkar ve Katma Değerli Yöresel Ürünler

- Yatırım kırsal alanlarda yapılmalıdır.
- Tüzel kişiler mikro ölçekli işletmeler olmalıdır.

- Eğer başvuru sahibi kırsal alanda yaşayan gerçek kişi ise, yatırım kırsal alanda olmalıdır. Bununla birlikte, tanıtım standları veya satış noktaları, yatırımın gerçekleştiği ilin kırsal veya kırsal olmayan alanlarında olabilecektir.
- Desteklenecek zanaatkar ve katma değerli yöresel ürünler Ek VIII'de listelenmiştir.
- Tarımsal ürünlerin birincil üretimi uygun olmayacaktır.
- Süt işleme konusunda yapılan yatırımların nihai kapasitesi, yatırımın sonunda maksimum 8 ton/gün olacaktır.
- Et işleme konusunda yapılan yatırımların nihai kapasitesi, yatırımın sonunda 0,5 ton/gün olacaktır.
- Yerel gıda ürünlerinin işlenmesi ve paketlenmesi için, yararlanıcı, başvuru sırasında 5996 sayılı Gıda Kanunu hükümlerine uygun olarak tanınmış olmalı ve gerekli üretim ve kayıt sertifikalarına sahip olmalıdır. Yeni işletmeler için bu prosedür nihai ödeme talebi sırasında tamamlanmalıdır.

#### Kırsal Turizm ve Rekreasyonel Faaliyetler

- Bu faaliyet kapsamındaki yatırımlar, yararlanıcının statüsüne bakılmaksızın kırsal bir alanda olmalıdır.
- Konaklama tesisleri, nihai ödeme talebine kadar, "Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik" uyarınca belgelendirilmelidir.
- Mevcut tesisler başvuru aşamasında "İşletme Belgesi" ibraz edecek ve son ödeme talebine kadar "Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik" hükümlerine uygun olarak belgelendirilecektir.
- Nihai ödeme talebi sırasında konaklama tesislerinin kapasitesi en fazla 40 yer/kişi<sup>35</sup> veya 20 oda olmalıdır,
- Yeme içme tesisleri için, başvuru sahibi, başvuru sırasında 5996 sayılı Gıda Kanunu hükümlerine uygun olarak gerekli üretim ve kayıt sertifikalarına sahip olmalıdır ve tanınmalıdır. Yeni işletmeler için bu prosedür nihai ödeme talebi sırasında tamamlanmalıdır.
- Rekreasyonel faaliyetleri kapsayan tesislerdeki uygun faaliyetler; binicilik, trekking, bisiklet, dağcılık, piknik alanları, balıkçılık, çocuklar için eğlence faaliyetleri, spor faaliyetleri ve kültürel faaliyetlerdir.

#### Su Ürünleri Yetiştiriciliği

- Çiftçi (tarım dışında ekonomik faaliyeti olmayan gerçek kişiler olarak anlaşılır) veya bir çiftlik hanesi üyesi tarafından gerçekleştirilen yatırımlar hariç olmak üzere, yatırım kırsal alanlarda yapılmalıdır.
- Eğer başvuru sahibi kırsal alanda yaşayan gerçek kişi ise yatırım kırsal alanda olmalıdır. Bununla birlikte restoran veya satış noktası aynı ilde yer alan kırsal olmayan bir alanda olabilecektir.

<sup>35</sup> Tesiste aynı anda konaklayabilecek maksimum turist sayısı.

- Eğer yatırım bir restoran veya satış noktası içeriyor ise başvuru sahibinin, 1380

sayılı Su Ürünleri Kanununda tanımlandığı üzere bir su ürünleri yetiştiricisi olması gerekmektedir. Yeni işletmeler için bu prosedür nihai ödeme talebi sırasında tamamlanmalıdır.

- Tatlı su yatırımının kapasitesi, nihai ödeme talebi esnasında 10-200 ton/yıl arasında olmalıdır. Tuzlu su yatırımının kapasitesi 150-500 ton/yıl arasında olmalıdır.
- Su ürünleri işletmesi, nihai ödeme talebi sırasında 1380 sayılı Su Ürünleri Kanununda tanımlandığı üzere belgelendirilmelidir. Yeni işletmeler için bu prosedür nihai ödeme talebi sırasında tamamlanmalıdır.
- Yeni işletmeler olması durumunda, sertifikasyon işleminin yatırımın sonunda tamamlanması gerekmektedir.
- Tatlı suda desteklenmesi gereken türler şunlardır: Alabalık, Sazan, Midye, Salyangoz, Yayın Balığı, Kerevit, Kurbağa, Algler, Sudak, Tatlı Su Levreği, Turna, Tilapya, Mersin Balığı, Gelin Balığı (Karabalık) (*Clarias Lazera*), mavi yengeç (*callinectes sapidus*), Amerikan Yayın Balığı (*Ictalurus Sp.*).
- Tuzlu suda desteklenecek türler şunlardır: Türk Somonu, Deniz Alabalığı, İstiridye, Karides, Çipura, Levrek, Midye, Beyaz Orfoz, Sariağız/İşkine (*sciaena aquila*).

#### Makine Parkları

- Bu faaliyet kapsamındaki yatırımlar, yararlanıcının statüsüne bakılmaksızın kırsal bir alanda olmalıdır.
- Zirai makinelerin ihtiyaç sahibi çiftçilerin kullanımına sunulduğu ve çiftçilerin mevcut zirai makinelerinin tamir ve bakımının yapıldığı tesisler uygundur.
- Başvuru sahibi bir üretici örgütü olmalıdır.

#### Yenilenebilir Enerji Tesisleri

- Bu faaliyet kapsamındaki yatırımlar, yararlanıcının statüsüne bakılmaksızın kırsal bir alanda olmalıdır.
- Uygun yenilenebilir enerji faaliyetleri elektrik ve/veya ısı üretimine yönelik fotovoltaiik güneş enerjisi sistemi, konsantre güneş enerjisi sistemi, rüzgar enerjisi sistemi, jeotermal, biyo-kütle, mikro kojenerasyondur.
  - Kapasitesi 5 MW'a kadar olan yenilenebilir enerji yatırımları (300 kWe'a kadar olan fotovoltaiik güneş enerjisi sistemi ve konsantre güneş enerjisi sistemi yatırımları için) (100 kWe'a kadar olan mikro kojenerasyon yatırımları için) desteklenecektir.
- Eğer yatırım yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üretilmesini hedefliyor ise, ulusal şebekeye bağlanması zorunludur ve aşağıda belirtilen koşullar karşılanmalıdır:
  - Başvuru sahibi, başvuru paketi ile birlikte, şebekeye bağlantının mevcut olduğunu tasdik eden ve yetkili kurum tarafından verilen (elektrik dağıtım şirketleri, organize sanayi bölgeleri, Türkiye Elektrik Dağıtım Şirketi vb.) bir doküman/sertifika sunacaktır.
  - Şebekeye elektrik satışı, "öz tüketim" sınırına uyulduğu sürece uygundur. Yenilenebilir enerji tesisinin teorik güç kapasitesi, yatırımın 3 yıllık kullanımının ortalaması olan öz tüketimin %120'sinden yüksek olmamalıdır. Yeni bir kuruluş olması durumunda, bu oran TKDK tarafından tahmin edilecektir.
  - Yukarıda belirtilen sınırlar, EPY<sup>36</sup> kapsamında sınırlandırılan kurulu güç

kapasitesine ilişkin kısıtlamalarla da uyumlu olmalıdır.

<sup>36</sup> 30 Mayıs 2018 tarihli Elektrik Piyasası Tüketici Hizmetleri Yönetmeliği

#### 8.3.6.8. Uygun harcamalar

Bu tedbir kapsamındaki destekler yalnızca fiziksel yatırımlara yönelik desteklerle ilgilidir.

##### 8.3.6.8.1. Tüm sektörler açısından ortak uygun harcamalar:

"Çiftlik içi" yatırımlar (tedbir 1 "Tarımsal işletmelerin fiziki varlıklarına yapılan yatırımlar" ve tedbir 3 "İşleme ve Pazarlama" kapsamında uygun olmayanlar):

- Malın pazar değerini geçmeyecek şekilde, bilgisayar yazılımı dahil olmak üzere, her bir sektör için tanımlanan şekilde yeni makine ve ekipman alımı.
- Biyokütle, rüzgar, güneş ve jeotermal kullanılarak enerji üretimi için makine/ekipman alımı ve yapım işleri.
- Yararlanıcıların değer zincirine katılmaları için ticari bir web sitesinin kurulması ve yönetilmesine yönelik hizmetler<sup>37</sup>.
- Yenilenebilir enerji üretimi için makine/ekipman alımı ve yapım işleri ile trafolar, enerji nakil hatları, devre kesiciler vb. dahil olmak üzere elektrik şebekesi bağlantıları için yapılan harcamalar.
  - Yenilenebilir enerji sektörüne yatırım yapılması durumunda, yenilenebilir enerji tesisinin (teorik) güç kapasitesi ("yatırım") çiftliğin 3 yıllık ortalama (öz) tüketimini aştığında yatırım uygun kabul edilecektir.
  - Yenilenebilir enerji yatırımının bir projenin entegre bir parçası olması durumunda (örneğin IPARD III programında belirtildiği gibi kırsal turizm veya diğer sektörlerdeki güneş panelleri) "öz tüketim" limiti dikkate alınmaz ve kontrol edilmesi gerekmez.
- Ara ürünler ve arıtılabilir atık maddelerin yeniden işlenmesi için gerekli olan ekipman ve tesisler, çevre koruma amacı ile yapılacak yatırımlar, atığın işlenmesi ve ortadan kaldırılması.
- Eğer projenin entegre bir parçası ise, yazılım dahil olmak üzere bilişim ve iletişim teknolojileri ekipmanı.
- Eğer projenin entegre bir parçası ise, gerekli bilgi teknolojileri ekipmanları ve yazılımların satın alınması.

<sup>37</sup> Hizmet süresi mali kapanışı kapsadığı sürece uygun olacaktır.

- Mimar, mühendis ve diğer danışmanlık ücretleri, fizibilite çalışmaları gibi yatırım ile ilgili harcamalarla bağlantılı genel maliyetler, yatırım maliyetlerinin %10'una kadar uygun olacaktır. Makine, ekipman dahil olmak üzere belirli kalemlerde iş planları bağlamında belirli alt tavanlar belirlenmelidir.

- Görünürlük maliyetleri.
- Çevre veya iklim değişikliği ile ilgili yatırımlar.
- Döngüsel ekonomi tipi yatırımlar.

#### 8.3.6.8.2 Sektörlere özgü uygun harcamalar;

##### Bitkisel üretimin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi, bitkisel ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması

- Depolama binaları ve makine garajlarının inşası ve modernizasyonu.
- Toprağı işlemek için bahçe ve tarım ekipmanı alımı.
- Mahsul üretimi için ekipman, makine (hasat makinesi, gübreleme makinesi, pulluk vb). ve hasat sonrası malzemeler (ön soğutma ekipmanları, kasalar , kutular vb.) alımı.
- Vermi-kompost üretim ekipmanının satın alınması (depolama tankı, gübre havuzları, eleme ve paketlenme, nemlendirme sistemi, aspiratör, ısıtım işlem fırını, sürekli akış sistemleri).
- Bitkilerin üretimi, depolanması/olgunlaştırılması, kurutulması, işlenmesi ve pazarlanması için ekipman alımı ve tesislerin inşası, modernizasyonu veya genişletilmesi.
- Seraların (kısa ömürlü plastik hariç olmak üzere, özellikle cam, sert ve uzun ömürlü plastik veya diğer materyallerin kurulumu) ve/veya mantar/misel üretim birimlerinin inşası ve /veya yeniden kurulması ve/veya gerekli makine ve ekipman alımı.

##### Arıcılık ve arı ürünlerinin üretilmesi, işlenmesi ve pazarlanması

- Bal ve arı ürünlerinin depolanması veya işlenmesi için garaj ve müştemilatının inşası.
- Arı kovanlarının üretilmesi, yönetimi ve bakımı için çalışma ekipmanları alımı.
- Çiftlik içerisinde balın işlenmesi ve paketlenmesi için işleme ve paketlenme hatları satın alınması veya mevcut hatların modernizasyonu.
- Lisanslı üreticiler tarafından ana arıların üretilmesi için yetiştirme istasyonlarının kurulması ve donatılması.

##### Zanaatkar ve Katma Değerli Yöresel Ürünler

- İşletme binaları ve üretim tesislerinin inşası ve/veya modernizasyonu, kurulması, genişletilmesi ve yeniden inşası.
- Yerel gıdalar ve tarımsal ürünlerin üretilmesi ve paketlenmesi için ve ayrıca el sanatları faaliyetleri için özel ekipman alımı.
- Paketlenme tesisleri, ekipmanı konusunda fiziksel yatırımlar.
- Aynı il sınırları içerisinde yer alan dükkanlar ve standların kurulması dahil olmak üzere, katma değerli yöresel ürünler veya el sanatları için, tanıtım ve

pazarlama ile ilişkili yatırımlar.

#### Kırsal Turizm ve Rekreasyonel Faaliyetler

- Pansiyonlar veya mikro/küçük ölçekli konaklama tesislerinin kurulması veya yeniden tefrişi, mevcut binalarda oda & kahvaltı odalarının yenilenmesi veya çiftliklerde ve açık alanlarda konaklama amacıyla bina ve tesislerin inşası (örnek olarak, kamp yerleri, spor ve rekreasyon alanları).
- Yeme içme tesisleri veya çiftlik ürünleri tanıtım standlarının kurulması.
- Özellikle dağ bisikleti, rafting, doğa yürüyüşleri olmak üzere at biniciliği, spor veya sulara rekreasyon balıkçılığı gibi rekreasyonel faaliyetlerin düzenlenmesi ile doğrudan bağlantılı verimli altyapı yatırımları v.b.
- Uygun ekipman:
  - Aydınlatma ve tertibatı, havalandırma ekipmanı, filtreleme ve arıtma ekipmanı, haberleşme ekipmanı, mobilya, temizlik gereçleri , eğlence amaçlı ses ve görüntü ekipmanı.
  - Yeme içme tesisleri için mutfak ekipmanı.

#### Su Ürünleri Yetiştiriciliği

- Balık üretme çiftliği için ekipman alımı ve yapım işleri.
- Özellikle balık üretme çiftlikleri için çiftlik faaliyetlerinin etkinliğinin artırılması, atık su arıtma sistemleri, balık seçimi, kapalı devre sistemlerle ilgili ekipman ve makine alımı.
- Su ürünleri restoranları kurmak üzere ekipman alımı.
- Havuzlar ve rezervuarların geliştirilmesi.
- Üretim süreçlerinin etkinliğinin artırılması için ekipman; besleme, balık yemleme veya besleme otomasyon ekipmanı optimizasyonu için ekipman; su devridaim sistemleri için ekipman.
- Yumurta ve yavru balık üretimi için ekipman satın alınması ve yapım işleri.
- Üretim ve hasat konusunda kalite ve hijyen koşullarının iyileştirilmesi için ekipman.
- Bu alandaki AB standartlarına uygun olarak su ürünleri işletmelerinin yaptığı çevresel etkilerin azaltılması için ekipman: atık yönetim sistemleri, havuzlar ve rezervuarlardan serbest bırakılan suların arıtılması için ekipman ve su kalitesi parametrelerinin niteliğini izlemek için ekipman.
- Hasat sonrası ürünün depolanması için küçük soğuk hava depolarının kurulması.
- Su ürünleri işletmelerinin modernizasyonu, inşası ve genişletilmesi, ve su ürünleri işletmesi ile aynı ilde yer alan su ürünleri restoranları ve satış noktalarının modernizasyonu, inşası ve genişletilmesi.

### Makine Parkları

- Makine ve ekipmanın saklanması için binaların inşası, yenilenmesi veya genişletilmesi,
- Kendinden tahrikli taşıtlar da dahil olmak üzere zirai makine, alet ve ekipman alımı,
- Zirai makine-ekipman ve kendinden tahrikli taşıtların bakımına yönelik bakım istasyonlarının inşa edilmesi.
- Zirai makine-ekipman ile kendinden tahrikli taşıtların bakımına yönelik makine ve ekipman alımı.

Yenilenebilir Enerji Tesisleri (Çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve iş geliştirme faaliyetlerinden bağımsız olarak gelir elde etmek için - hidroelektrik hariç - yenilenebilir enerji üretimi konusunda yapılan yatırımlar)

- Yenilenebilir enerji tesislerinin inşası, modernizasyonu, genişletilmesi.
- Yenilenebilir enerji tesislerinin sabit makine ve ekipmanı.
- Yenilenebilir enerji tesislerinin işletilmesi için bilgi teknolojileri donanım ve yazılımları.

#### 8.3.6.9. Seçim kriterleri

**Tablo 72. Seçim kriterleri ve puanlama tablosu**

| No | Seçim Kriterleri                                                                                                                          | Puanlama |
|----|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|
| 1  | Yenilenebilir enerji üretimi ve teknolojilerini kapsayan yatırımlar                                                                       | 10       |
| 2  | Dağlık alanlardaki yatırımlar                                                                                                             | 15       |
| 3  | Başvuru sahibinin kadın olması                                                                                                            | 15       |
| 4  | Başvuru sahibinin genç çiftçi olması                                                                                                      | 15       |
| 5  | Başvuru sahibinin üretici örgütü olması                                                                                                   | 15       |
| 6  | Belediyelerin ve temel hizmetlerinin geliştirilmesi için yerel bir kırsal kalkınma stratejisi ve/veya planı kapsamında uygulanan projeler | 10       |
| 7  | Başvuru sahibi IPARD programı kapsamında daha önce sözleşme imzalamamışsa                                                                 | 20       |

#### 8.3.6.10. Destek oranı ve AB katkısı

Kamu katkısı, toplam uygun yatırım miktarının %60'ına kadar olacaktır. Bu katkı oranı aşağıdakiler için %70'e kadar artırılabilir:

- genç çiftçiler tarafından yapılan yatırımlar veya
- sertifikalı organik çiftçiler<sup>38</sup> tarafından yapılan yatırımlar veya,

Aşağıdaki yatırımlar için ek bir %10 verilebilir:

- Atık su ve atık yönetimi, yenilenebilir enerji ve döngüsel ekonomi tipi yatırımlar (atık malzemelerin verimli bir şekilde yeniden kullanımı) ile ilgili yatırımlar.

Yukarıdaki yatırım türleri için azami destek oranı %75'i geçemez. AB eş finansman oranı kamu desteğinin %75'i tutarındadır.

Her bir proje için uygun yatırımların toplam değerinin minimum ve maksimum limitleri 5 000 Euro ve 500 000 Euro'dur.

IPARD 2021-2027 dönemi içerisinde her bir yararlanıcının maksimum 4 adet uygun yatırımına izin verilmektedir.

Yararlanıcı ancak bir önceki yatırımı tamamlandığı (fiziki kapanış) zaman IPARD desteği için yeni bir başvuru sunabilecektir. IPARD 2021-2027 dönemi içerisinde, bu tedbir için yararlanıcı başına uygun yatırımların maksimum toplam değeri 500 000 Euro ile sınırlıdır.

#### 8.3.6.11. Gösterge niteliğinde bütçe

**Tablo 73. Gösterge niteliğinde bütçe**

| Yıllar | Toplam<br>Uygun<br>Yatırım | Toplam      |     | Kamu Harcamaları |     |              |     | Yararlanıcı<br>Katkısı |     |
|--------|----------------------------|-------------|-----|------------------|-----|--------------|-----|------------------------|-----|
|        |                            |             |     | AB Katkısı       |     | Ulusal Bütçe |     |                        |     |
|        | EUR                        | EUR         | %60 | EUR              | %75 | EUR          | %25 | EUR                    | %40 |
| 2021   | 28 444 445                 | 17 066 667  | 60  | 12 800 000       | 75  | 4 266 667    | 25  | 11 377 778             | 40  |
| 2022   | 28 444 445                 | 17 066 667  | 60  | 12 800 000       | 75  | 4 266 667    | 25  | 11 377 778             | 40  |
| 2023   | 28 444 445                 | 17 066 667  | 60  | 12 800 000       | 75  | 4 266 667    | 25  | 11 377 778             | 40  |
| 2024   | 30 333 333                 | 18 200 000  | 60  | 13 650 000       | 75  | 4 550 000    | 25  | 12 133 333             | 40  |
| 2025   | 30 333 333                 | 18 200 000  | 60  | 13 650 000       | 75  | 4 550 000    | 25  | 12 133 333             | 40  |
| 2026   | 30 333 333                 | 18 200 000  | 60  | 13 650 000       | 75  | 4 550 000    | 25  | 12 133 333             | 40  |
| 2027   | 30 333 333                 | 18 200 000  | 60  | 13 650 000       | 75  | 4 550 000    | 25  | 12 133 333             | 40  |
| Toplam | 206 666 666                | 124 000 000 | 60  | 93 000 000       | 75  | 31 000 000   | 25  | 82 666 666             | 40  |

<sup>38</sup> Yalnızca yararlanıcılar organik tarım sertifikalarını başvuru aşamasında sunarsa

\*Tebdir M7'nin yıllık bütçesinin %15'i açık alanda bitkisel üretim alt sektörüne tahsis edilmektedir ve bu miktarı aşamaz.

#### 8.3.6.12. Programda kullanılacak göstergeler ve hedefler

**Tablo 74. Programda kullanılacak göstergeler ve hedefler**

| Gösterge                                                                                                                                             | Hedef       |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------|
| Kırsal çeşitlendirme ve iş geliştirme alanında IPARD yatırım desteği alanların sayısı                                                                | 1.650       |
| Modernizasyon konusunda IPARD tarafından desteklenen çiftlik ve tarımsal gıda işleme işletmelerinin sayısı                                           | 1 200       |
| Modernizasyon için çiftliklere ve tarımsal gıda sektörüne yapılan toplam yatırım (EUR)                                                               | 100 000 000 |
| Kırsal çeşitlendirme, iş geliştirme ve altyapıya yapılan toplam yatırım (EUR)                                                                        | 175 000 000 |
| Yaratılan yeni iş sayısı                                                                                                                             | 5 000       |
| Yatırım için IPARD desteği alan genç çiftçi sayısı                                                                                                   | 4.000       |
| Desteklenen üretici grubu/örgütü sayısı                                                                                                              | 120         |
| Yenilenebilir enerji üretimine yönelik yatırımlarda destek alan IPARD yararlanıcılarının sayısı                                                      | 420         |
| Döngüsel ekonomi tipi yatırımlara sahip proje sayısı                                                                                                 | 100         |
| Yatırımlara IPARD desteği sağlanan organik çiftlik sayısı                                                                                            | 50          |
| Atık arıtma veya yönetimi yatırımlarına destek olunan IPARD yararlanıcılarının sayısı                                                                | 50          |
| Desteklenen Üretici Gruplarına, Üretici Örgütlerine, yerel pazarlara, kısa tedarik zinciri devrelerine ve kalite programlarına katılan çiftçi sayısı | 120         |
| Kolektif yatırım sayısı                                                                                                                              | 50          |
| Çevre veya iklim değişikliği ile ilgili yatırımlarda destek alan IPARD yararlanıcılarının sayısı                                                     | 450         |

#### 8.3.6.13. İdari prosedür

Bu tedbirin uygulanmasına yönelik idari prosedür aşağıdaki aşamaları kapsayacaktır:

- İdari kontroller,
- İş planı değerlendirmesi
- IPARD programında belirtildiği gibi "Proje Seçimine İlişkin Sıralama Kriterleri" temelinde puanlama.

İdari prosedürde IPARD III düzenleyici çerçevesinin gerekliliklerine uygun hareket edilecek ve idari prosedür ilgili kılavuzlara ve prosedürlere yansıtılacaktır.

Seçilen başvuru sahipleri ile sözleşmeler imzalanmaktadır.

Yararlanıcılar, bir projenin veya projenin bir kısmının tamamlanmasının ardından ödeme talep paketini sunacaktır. Ödemeler kontrol sonuçlarına göre yapılacaktır. Ödemeler, yararlanıcının talebi üzerine taksitlendirilebilecektir.

Taksitli ödeme talebi, aşağıdaki toplam uygun harcama limitlerine göre yapılacaktır:

- Uygun harcamaların toplam değerinin 500 000 TL ve altında olduğu yatırımlar: 1 taksit
- Uygun harcamaların toplam değeri 500.000 TL'den fazla olan yatırımlar: 2 taksit.
- Eğer yatırım inşaat işlerini içeriyorsa ve yukarıda bahsedildiği üzere uygun harcamaların miktarına göre taksitlere bölünebiliyorsa, her bir bina /yapı ile ilgili inşaat işleri harcamaları tek bir taksit halinde talep edilmelidir.

#### *8.3.6.14. Tedbirin coğrafi kapsamı*

Bu tedbir, programda tanımlandığı üzere kırsal alanlardaki yatırımlar için uygundur. Ancak, sadece kısa değer zincirindeki yatırımlar amacıyla,

- çiftçiler ve/veya hane halkı üyeleri ya da üretici örgütleri tarafından yürütülen ve
- kendi ürünlerini satmak için tesisler kurmaktan oluşan yatırımlar

kırsal veya kentsel alanlarda bulunabilecektir.

### 8.3.7. TEKNİK DESTEK - M9

#### 8.3.7.1. *Tedbirin Başlığı*

Teknik destek - M9.

#### 8.3.7.2. *Yasal dayanak*

#### 8.3.7.3. *Gerekçe*

Teknik destek (TD) tedbiri teknik destek sağlanmasını ve IPARD programının uygulanmasıyla ilgili maliyetlerin desteklenmesini kapsamaktadır. Bu eylemler hazırlık, yönetim, izleme ve değerlendirme, iletişim ve ağ oluşturma faaliyetleri ile kontrol ve denetim işlevlerine yönelik olacaktır.

Daha sonraki bir aşamada başvuru yapılmasının öngörüldüğü tedbirler de dahil olmak üzere, etkinliklerini sağlamak amacı ile programda yer alan tedbirlerin uygulanmasının hazırlanması veya düzenlenmesi ile ilişkili eylemlere de TD tedbiri kapsamında yer verilmektedir. Yukarıda belirtilen eylemler bilgilendirme ve tanıtım kampanyalarını, bilgi yayma hizmetlerini, baskı, çeviri ve dağıtım maliyetlerini kapsayacaktır. Her türlü uzman desteği, eğitim, toplantı, seminer, çalıştay, açılış, fuar ve çalışma ziyaretlerini içeren hizmet alımları kapsamaktadır.

#### 8.3.7.4. *Genel hedefler*

Türkiye'de tarım ve kırsal kalkınmaya yönelik modern kamu idarelerinin oluşturulmasına katkıda bulunmak, iyi yönetim ilkelerine saygı göstermek ve kırsal alanlarda toplumsal kalkınmayı ve sosyal sermayeyi geliştirmek.

#### 8.3.7.4.1. *Özel hedefler*

Bu tedbirin amacı, IPARD programının ve olası müteakip modifikasyonlarının özellikle uygulanması ve izlenmesine yardımcı olmaktır. Bu amacı desteklerken hedeflenenler aşağıdakileri içermektedir:

- programın modifikasyonu, izlenmesi, raporlanması, değerlendirilmesi ve yayınlanması için destek sağlamak;
- daha sonraki bir aşamada uygulanması öngörülen tedbirler de dahil olmak üzere, program tedbirlerinin uygulanmasının hazırlanması veya düzenlenmesi için destek sağlamak;
- IPARD programı ile ilgili yeterli düzeyde bilgi akışı ve tanıtım sağlamak;
- IPARD yapılarının ve yararlanıcıların kapasitesini geliştirmeye yönelik çalışmaları, eğitimleri, toplantıları, seminerleri, çalıştayları, açılışları, fuarları ve çalışma ziyaretlerini desteklemek;
- dış uzmanlık için destek sağlamak,
- LEADER Yerel Eylem Gruplarının (YEG'ler) kurulması ve ulusal bir kırsal ağın kurulması ve uygulanması için destek sağlamak;

- IPARD III programında M10 'Danışmanlık Hizmetleri' uygulamasını hazırladığı ölçüde ulusal danışmanlık hizmetlerinin kapasitesinin geliştirilmesine destek sağlamak;
- IPARD programının uygulanmasını destekleyen yerel kuruluşların (örneğin belediyeler, bölgesel kuruluşlar) kapasitesini geliştirmek;
- IPARD programını yöneten ulusal idareleri güçlendirmek.

#### 8.3.7.5. *Tedbirin diğer IPARD tedbirleri ve ulusal tedbirlerle olan bağlantısı*

Teknik Destek tedbiri çerçevesinde, IPARD programı kapsamındaki tüm tedbirlerin teknik destek ihtiyaçları için hazırlanan tüm uygun projelere destek sağlanacaktır.

Bu tedbirin LEADER yaklaşımı ile özel bir bağlantısı bulunmaktadır çünkü becerilerin kazanılması ve kırsal bölgelerde yaşayanların harekete geçirilmesine yönelik faaliyetler bu tedbir kapsamında finanse edilmektedir. İlk olarak, potansiyel yerel eylem gruplarının oluşturulmasını teşvik etmek ve Yerel Kalkınma Stratejilerinin (YKS'ler) hazırlanması için altyapı oluşturmak amacıyla faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Bu amaçla, LEADER yaklaşımı konusunda yerel sakinlerin farkındalığının yükseltilmesi için eğitimler, seminerler ve çalıştaylar organize edilmektedir. Potansiyel yerel eylem gruplarının oluşturulmasından sonra, Yerel Kalkınma Stratejilerinin hazırlanması için uzmanlardan hizmet alınmaktadır. Bu şekilde, potansiyel Yerel Eylem Grupları “Yerel Kalkınma Stratejilerinin Uygulanması” tedbiri kapsamında destek almak için hazır olacaktır.

Tarımsal işletmelerin ve kırsal alanlardaki işletmelerin genel ekonomik ve çevresel performansının iyileştirilmesi amacına hizmet eden, bilgi ile ilgili paralel bir tedbir olan Danışmanlık Hizmetleri tedbiri, Teknik Destek Tedbiri ile iki şekilde bağlantılıdır: tedbirin hazırlanması ve/veya pilot bir bölgede uygulanmasına ilişkin faaliyetlere dair projeler Teknik Destek Tedbiri kapsamında finanse edilebilir. Ayrıca, bir diğer paralel konu olan Ulusal Kırsal Ağın kurulmasına ilişkin faaliyetler de teknik destek kapsamındadır.

Bir teknik destek projesi kapsamında finanse edilen bir faaliyet, desteklenen faaliyetler arasında çakışmayı ve çifte finansmanı önlemek için başka bir teknik destek projesi kapsamında desteklenemez.

#### 8.3.7.6. *Yararlanıcılar*

Bu tedbir kapsamındaki yararlanıcı Yönetim Otoritesidir. Diğer IPARD III kuruluşları ve ilgili organlar (işletme yapısı, yönetim yapısı, danışmanlık hizmetleri, teknik organlar, potansiyel yerel eylem grupları (YEG'ler) ve ulusal kırsal (kalkınma) ağları) Yönetim Otoritesi aracılığıyla Teknik Destek faaliyetlerinden faydalanabilecektir.

#### 8.3.7.7. *Ortak uygunluk kriterleri*

Uygun harcamalar, ortak olarak finanse edilen operasyonların uygulanması ile ilişkili olan gerçek maliyetlere bağlıdır ve ödenmiş faturalar veya eşit ispat değeri bulunan muhasebe dokümanları tarafından desteklenen ve yararlanıcı tarafından gerçekleştirilen ödemeleri kapsamaktadır<sup>39</sup>. Basitleştirilmiş maliyet seçenekleri de gerçek maliyetler için bir alternatif olarak kullanılabilir.

<sup>39</sup> ‘eşdeğer kanıtlayıcı değere sahip muhasebe belgesi’, defter kaydının yürürlükteki muhasebe hukukuna uygun olarak gerçek işlemin doğru ve adil bir görünümünü verdiğini kanıtlamak için sunulan herhangi bir belge anlamına gelmektedir.

Tüm projelerdeki satın almalar, Mali Tüzük'te yer alan Komisyon'un dış yardım kurallarına uygun olarak gerçekleştirilmelidir. Bu amaç doğrultusunda, AB Dış Yardım Sözleşme Usulleri Uygulama Kılavuzu'nun (PRAG) uygulanması, yararlanıcı ülkenin özel koşullarına uyarlanacaktır. Bununla beraber kamu alımları, yararlanıcı adına, merkezi ve bağımsız bir yetkili kamu makamı tarafından gerçekleştirilebilecektir. Teknik Destek faaliyetlerinin uygulanması kamu alımları ile uyumlu olacaktır.

Uygun harcamalar, Teknik Destek için Yıllık Eylem Planı (APTA/TDEP) kapsamında raporlanacaktır. Harcama, AB eş finansmanının söz konusu olmadığı durumlarda, benzer eylemler için ilgili yararlanıcı ülkenin kamu sektöründe uygulanan koşullar ve oranlara uygun bir şekilde sabit oranlı tutarlar (harcırah gibi) üzerinden de olabilecektir. Uzmanlar ve diğer katılımcılarla ilgili tüm harcamalar, AB Üye Devletlerinden Türkiye'ye (IPARD yararlanıcısı ülke) veya tersi yönde ya da Türkiye içinde seyahat edenlerle sınırlı olacaktır.

Bu tedbir için diğer IPA bileşenleri kapsamında desteklenen eşleştirme sözleşmeleri veya diğer projelerin parçası olarak finanse edilen veya finanse edilmesi öngörülen eylemler uygun faaliyet sayılmayacaktır.

1 Ocak 2021 tarihinden sonra gerçekleşen harcamalar için yeni tedbirler kapsamında ilk bütçe uygulama görevlerinin devrinden önceki yönetim ve kontrol sistemlerinin kurulmasını desteklemek hususunda gerçekleştirilecek teknik destek uygun faaliyettir.

#### 8.3.7.8. Özel uygunluk kriterleri

-

#### 8.3.7.9. Uygun harcamalar

Bu tedbir kapsamında aşağıda belirtilen eylemler, yıllık, gösterge niteliğinde teknik destek eylem planı tarafından kapsaması koşulu ile uygundur:

- a) Uzmanların ve diğer katılımcıların katılımının, komitenin etkin çalışmasını sağlamak için gerekli olduğu düşünülen durumlarda, tüm uzmanlar ve diğer katılımcıların masrafları dahil olmak üzere İzleme Komitesi toplantılarının harcamaları.
- b) Aşağıda belirtilen kategoriler kapsamına giren, izleme komitesinin sorumluluklarını yerine getirebilmesi için gerekli olan diğer harcamalar:
  - Programın temel durumu ve göstergelerinin değerlendirilmesi ve incelenmesi için uzman desteği,
  - İzleme düzenlemelerinin uygulanması ve işleyişi ile ilgili olarak izleme komitesine uzman veya danışmanlık desteği,
  - Çalışma gruplarının toplantıları ve buna bağlı görevleri ile ilgili harcamalar;
  - Seminerler.
- c) İnternette duyurulma, basım ve dağıtım maliyetleri dahil olmak üzere bilgilendirme ve tanıtım kampanyalarının masrafları.
- d) Çerçeve, sektörel ve finansman anlaşmalarında belirtilen ve Komisyon tarafından talep edilen belgelerin tercüme ve çeviri maliyeti.

- e) İdare yetkililerine yönelik eğitimler, ziyaretler ve seminerlerle ilgili harcamalar. Desteklenen seminerler, izleme komitesine zamanında yazılı bir rapor sunulmasını gerektirecektir.
- f) Potansiyel Yerel Eylem Gruplarını “Yerel kırsal kalkınma stratejilerinin hazırlanması ve uygulanması-LEADER yaklaşımı” başlıklı tedbirin uygulanması için hazırlamak üzere yapılan, “Becerilerin kazandırılması” ile ilişkili harcamalar.
- g) Devir/uygulamanın daha sonraki bir aşamada öngörüldüğü tedbirler de dahil olmak üzere, programdaki tedbirlerin etkinliğini sağlamak için hazırlanması, yararlanıcılar için idari yükün azaltılması veya uygulamanın kolaylaştırılması ile ilgili harcamalar.
- h) Programın değerlendirilmesi için yapılan harcamalar.
- i) Kırsal kalkınma için ulusal bir ağın geliştirilmesi ve işletilmesi ile ilgili harcamalar. Bu, aynı zamanda Üye Devletler için AB kuralları doğrultusunda ulusal bir kırsal kalkınma ağının kurulmasıyla ilgili harcamaları ve Ortak Tarım Politikası için Avrupa Ağına (Avrupa OTP ağı) katılımı ile bağlantılı harcamaları da kapsayabilecektir.
- j) IPARD uygulaması amacıyla BT ekipmanı ve yazılım lisanslarının satın alınmasıyla ilgili harcamalar (teknik destek bütçesinin %5'ine kadar).
- k) IPARD III kuruluşlarında sürdürülebilir bir insan kaynakları politikasının uygulanmasına ilişkin harcamalar. Bu harcamanın başlatılması ancak Komisyon'un ön onayından sonra yapılabilecek ve zaman açısından sınırlı olabilecektir.
- l) IPARD'ın uygulanması ile ilgili görevleri yerine getirmek üzere ulusal danışmanlık hizmetlerinin kapasitesinin geliştirilmesine ilişkin harcamalar.
- m) Kısa değer zincirlerinde ve kaliteli ürünlere yönelik değer zincirlerinde işbirliğinin kurulmasına yönelik pilot projelerin oluşturulması ve işletilmesi ile ilgili harcamalar.

Uygun harcamalar, 'uygun harcamalar listesi'nde daha ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

Teknik destek, IPARD programının idaresi ve uygulanmasıyla bağlantılı olmayan kapasite geliştirme faaliyetleri için kullanılmamalıdır.

#### 8.3.7.10. Seçim kriterleri

-

#### 8.3.7.11. Destek oranı ve AB katkısı

Uygun harcamalarda kamu desteği oranı şeklinde açıklanan destek miktarı %100'e kadar olabilecektir. Bu miktar içerisinde AB katkı oranı %85'tir.

8.3.7.12. Gösterge Niteliğinde Bütçe

**Tablo 75. Gösterge niteliğinde bütçe**

| Yıl           | Toplam Uygun Maliyet | Kamu Harcamaları  |            |                   |           |                  |           |
|---------------|----------------------|-------------------|------------|-------------------|-----------|------------------|-----------|
|               |                      | Toplam            |            | AB Katkısı        |           | Ulusal Katkı     |           |
|               | EUR                  | EUR               | %100       | EUR               | %85       | EUR              | %15       |
| 2021          | 1 176 471            | 1 176 471         | 100        | 1 000 000         | 85        | 176 471          | 15        |
| 2022          | 1 176 471            | 1 176 471         | 100        | 1 000 000         | 85        | 176 471          | 15        |
| 2023          | 1 176 471            | 1 176 471         | 100        | 1 000 000         | 85        | 176 471          | 15        |
| 2024          | 2 058 823            | 2 058 823         | 100        | 1 750 000         | 85        | 308 823          | 15        |
| 2025          | 2 058 823            | 2 058 823         | 100        | 1 750 000         | 85        | 308 823          | 15        |
| 2026          | 2 058 823            | 2 058 823         | 100        | 1 750 000         | 85        | 308 823          | 15        |
| 2027          | 2 058 823            | 2 058 823         | 100        | 1 750 000         | 85        | 308 823          | 15        |
| <b>Toplam</b> | <b>11 764 706</b>    | <b>11 764 706</b> | <b>100</b> | <b>10 000 000</b> | <b>85</b> | <b>1 764 706</b> | <b>15</b> |

8.3.7.13. Programda kullanılacak göstergeler ve hedefler

**Tablo 76. Programda kullanılacak göstergeler ve hedefler**

| Gösterge                                                                                                       | Hedef   |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------|
| Tüm ilgili tarafların genel bilgilendirilmesi için kullanılan tanıtım materyalleri sayısı (broşür/poster v.b.) | 350 000 |
| Tanıtım kampanyası sayısı                                                                                      | 7       |
| Desteklenen uzman atamalarının sayısı                                                                          | 20      |
| Eğitim, çalıştay, konferans, seminer sayısı                                                                    | 50      |
| İzleme komitesi toplantılarının sayısı                                                                         | 14      |
| Program tedbirlerinin detaylandırılması ve uygulanmasına yönelik çalışmaların sayısı                           | 10      |
| Program değerlendirme raporlarının sayısı                                                                      | 4       |
| Desteklenen kırsal ağ oluşturma eylemlerinin sayısı                                                            | 26      |
| Desteklenen potansiyel YEG sayısı                                                                              | 80      |

#### 8.3.7.14. İdari prosedür

Bir sonraki yıl uygulanması öngörülen projeler, Teknik Destek Tedbiri Eylem Planı olarak İzleme Komitesi'nin onayına sunulmaktadır.

PRAG kurallarında yer alan kriterlere göre, onaylanan Eylem Planında yer alan projelerin İş Tanımı (İT/ToR) için başvuru formu ve diğer PRAG dokümanları hazırlanarak TKDK'ya sunulmaktadır. TKDK tarafından yapılan kontrollerin ardından YÖ ile TKDK arasında Destek Sözleşmesi imzalanmaktadır. Sonrasında PRAG ihale prosedürlerinde belirtilen limitlere göre yapılan ihale sonucunda şartları sağlayan aday ile Hizmet Sözleşmesi imzalanmaktadır.

Projenin sözleşme gerekliliklerine uygun olarak uygulanıp uygulanmadığını belirlemek üzere YO tarafından isteklinin düzenli kontrolleri yapılmaktadır. Uygulamanın sona ermesinin ardından tüm destekleyici ve kanıtlayıcı belgeleri içeren bir ödeme talep paketi hazırlanarak TKDK'ya ödeme talebinde bulunmaktadır.

Yönetim Otoritesi, Teknik Destek tedbiri kapsamında öngörülen faaliyetler için her yıl DG AGRI istişare halinde geçici bir eylem planı hazırlayacaktır. Daha sonra plan, onay için IPARD İzleme Komitesine sunulacaktır. Eylem planında yapılacak her türlü değişiklik konusunda DG AGRI'ye danışılacaktır.

Her bir eylem planı, IPARD izleme komitesine sunulmadan önce Komisyon ile istişareye tabi tutulacaktır. Eylem planının ana hatları aşağıdaki gibidir:

| Harcama türü | Eylem başlığı ve nicelleştirme dahil kısa açıklaması<br>(kim faydalanacak, hangi eylemler, hangi konular),<br>nicelleştirme<br>(faaliyet sayısı, kursiyerler, vb.) | Gösterge niteliğinde bütçe | Uygulama için gösterge niteliğinde zaman çizelgesi |
|--------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------|----------------------------------------------------|
|--------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------|----------------------------------------------------|

Tüm sözleşmeler, uygun dış yardım kamu alımları prosedürleri takip edilerek onaylanmalı ve şeffaflık, orantılılık, eşit muamele, ayırım yapmama gibi temel Anlaşma prensiplerine uymalıdır. Ayrıca, sağlam finansal yönetim (paranın karşılığında alınan değer) sağlanmalıdır.

Yerinde doğrulamalar destekleyici ve kanıtlayıcı belgeler aracılığıyla yapılacaktır, bu belgelere ek olarak fotoğraf, video vb. gibi alternatif araçlar da kullanılabilir. Teknik Destek Tedbirinin yararlanıcısı Yönetim Otoritesi olduğundan, Ödeme Talep Paketi sadece ulusal katkı açısından gerekli belgeleri (faturalar, makbuzlar, hizmet kabul kayıtları vb.) kapsayacaktır. Gerekli görülmesi halinde video, fotoğraf, ses kaydı gibi dijital materyaller de dahil edilebilir. Başvuru ve ödeme prosedürlerinde, Yönetim Otoritesi ve TKDK PRAG kurallarını tam anlamıyla uygulayacaktır.

Finansmanın bir IPARD Ajansına fayda sağladığı durumlarda, proje onayında görevler ayrılığı sağlanacaktır.

#### 8.3.7.15. *Tedbirin coğrafi kapsamı*

-

#### 8.3.7.16. *Geçiş düzenlemeleri*

2021-2027 programlama dönemi kapsamında desteklenen teknik destek faaliyetleri, önceki ve sonraki programlama dönemlerini ilgilendirebilecektir. Bu nedenle, 2021-2027 programlama dönemi için tahsis edilen teknik destek, özellikle 2014-2020 programlarının *nihai* değerlendirmeleri veya 2027 sonrası programlama dönemine hazırlık ile ilgili olarak, örneğin önceki programlama dönemlerinin kapanışını kolaylaştırmak amacıyla kullanılabilir.

## 9. ULUSAL KIRSAL KALKINMA AĞI

2014-2020 programlama döneminde Türkiye, kırsal kalkınma politika ve uygulamalarına ilişkin paydaşlar arasında bilgi paylaşımı ve koordinasyonu sağlamak amacıyla Ulusal Kırsal Kalkınma Ağını kurmuştur. Ağ, 2017 yılında Tarım ve Orman Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü bünyesindeki Yönetim Otoritesi tarafından tüm ulusal bölgeyi kapsayacak şekilde düzenlenen bir tanıtım toplantısıyla başlatılmıştır.

OTP Stratejik Planının desteklenmesine ilişkin yönetmelikte öngörülen "Tarım ve Kırsal Kalkınma alanında çalışan çeşitli kuruluşların, idarelerin, danışmanların, araştırmacıların ve diğer inovasyon aktörlerinin ağ oluşturmaya yönelik Ortak Tarım Politikası Ağı", IPARD III Ulusal kırsal kalkınma ağı konsepti açısından bir yapı sağlayacaktır.

Ulusal OTP ağları, OTP Avrupa ağının (Avrupa OTP ağı) bir parçası olacaktır. AB üye devleti veya diğer ilgili ülke/devletin seçtiği idari yapıya göre farklılık gösteren söz konusu ağ aşağıdaki amaçlara sahiptir:

- Kırsal kalkınmanın gerçekleştirilmesine paydaşların katılımını artırmak,
- Kırsal kalkınma programının uygulanmasının kalitesini iyileştirmek,
- Kırsal kalkınma politikası ve finansman imkanları konusunda daha geniş bir kamuoyunu ve potansiyel yararlanıcıları bilgilendirmek.
- Tüm paydaşların izleme ve değerlendirme kapasitelerini desteklemek;
- OTP Stratejik Planlarının sonuçlarının yaygınlaştırılmasına katkıda bulunmak;
- Tarım, gıda üretimi, ormancılık ve kırsal alanlarda inovasyonun geliştirilmesini ve uygulanmasını sağlamaya yönelik çabaları sürdürmek.

### **Ulusal Kırsal Ağ (UKA) Üyelik Yapısı**

UKA, paydaşlar arasında bilgi alışverişini, güveni ve işbirliğini kolaylaştırarak kırsal kalkınma programlarının etkili bir şekilde uygulanmasını desteklemektedir. Ağa erişim, kırsal kalkınma konularıyla ilgilenen tüm paydaşlara açıktır. UKA üyelerinin bir listesi UKA'nın web sitesinde erişime açık olacaktır.

UKA, kırsal kalkınma alanında faaliyet gösteren kuruluş ve idarelerden oluşmaktadır. Ulusal kırsal ağda ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşları, odalar ve meslek örgütleri, özel sektör, kooperatifler, yerel yönetimler, çiftçiler, üreticiler, girişimciler ve yerel eylem gruplarının temsilcileri yer almaktadır.

### **Ulusal Kırsal Ağ İzleme ve Yönlendirme Komitesi**

Ulusal kırsal ağ izleme ve yönlendirme komitesi, Türkiye'deki ulusal kırsal kalkınma ağının genel stratejisini belirleyen karar alma sürecinden sorumlu bir kuruluştur. Türkiye İBBS düzey 2-Bölgesel İstatistik Birimleri temelinde, UKA üyelerinden bir temsilci seçilerek oluşturulan bir komiteye karşılık gelmektedir.

### **Ulusal Kırsal Ağ Destek Birimi (ADB)**

Destek birimi, UKA'nın çalışmalarını kolaylaştırmaktan sorumludur ve faaliyetleri ve süreçleri uygulamaya geçirmektedir. Merkezi ADB, bölge temsilcileriyle işbirliği içinde çalışmaktadır. Bölgesel ADB'lerin sorumlulukları, ağın yerel ve ilçe düzeylerinde temsil edilmesini sağlayan merkezi yapının sorumluluklarına benzerdir.

### **Ulusal Kırsal Ağ Destek Birimi Faaliyetleri**

- Tarım politikasının geliştirilmesine katkıda bulunması,
- Kırsal kalkınma programı döneminin hazırlanması,
- Ulusal kırsal kalkınma ağı toplantıları, bölgesel toplantılar,
- Bilgi geliştirme ve eğitim çalışmaları, tematik toplantılar,
- İyi proje örneklerinin derlenmesi ve yaygınlaştırılması,
- YEG'ler arasında ağ ve işbirliğinin kolaylaştırılması,
- Fuarlar, festivaller ve yerel kültürel faaliyetler gibi ağlara katılım,
- İletişim, tanıtım ve izleme faaliyetleri,
- Avrupa Kırsal Kalkınma Ağı ile işbirliği; Türkiye'nin temsili.

### **Ulusal Kırsal Ağ Faaliyetlerinin Finansmanı:**

Ağ, kırsal kalkınma programının teknik yardım tedbiri kapsamında finanse edilmektedir.

### **Yürütülen faaliyetler:**

2018'den bu yana yerli ve yabancı uzmanların katılımıyla yürütülen çalışmalar şu şekilde özetlenebilir:

- Çalıştaylar düzenlenerek UKA'nın yapısı ele alınmış ve tematik gruplar oluşturulmuştur.
- Tematik gruplar arasında kısa tedarik zinciri, tıbbi ve aromatik bitkiler (TAB), LEADER yaklaşımı, kırsal turizm, kırsal girişimcilik ve yenilikçilik, küçük çiftçilerin desteklenmesi, kırsal alanların tanımı ve IPARD Programının geliştirilmesi yer almaktadır.
- UKA'nın tanıtımı ve ağa katılımın sağlanması amacıyla Ankara, Balıkesir, Isparta, Manisa, Mardin, Muş, Samsun ve Şanlıurfa'da bölgesel toplantılar düzenlenmiştir.
- Ankara Nallıhan, Samsun, Isparta ve Mardin'de kadın kooperatiflerine yönelik farkındalık artırma toplantıları düzenlenmiştir.
- UKA'nın yerel temsilcileri seçilmiştir. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) İl Koordinatörlükleri ve 42 IPARD ilindeki Tarım ve Orman İl Müdürlüklerinde toplam 84 UKA temsilcisine eğitim verilmiştir.
- Geniş katılımlı bir çevrimiçi yıllık ulusal kırsal kalkınma ağı toplantısı ve UKAFEST düzenlenmiştir.
- Tıbbi ve aromatik bitkiler sektörü üzerine geliştirilen Gulanta Projesi ile bir yol haritası oluşturulmuştur. Gulanta kapsamında Kuyucak'taki Lavanta Kokulu Köy Kadın Kooperatifleri için bir damıtma ünitesi inşa edilmiş ve ticaret, markalaşma gibi konularda eğitimler verilmiştir. Gulanta Dünya Çölleşme ve Kuraklıkla Mücadele Günü, Fitovizyon kongreleri ve Avrupa kırsal ağ etkinliği sırasında tanıtılmıştır.

- Yürütülen faaliyetlere ilişkin bilgiler bir web sitesi kurularak paylaşılmıştır (www.uka.org.tr).
- AB üye devletlerindeki uygulamalar dikkate alınmış, bu ülkelerden uzmanların katılımı sağlanmış ve belirli uygulamaları yerinde gözlemlemek üzere çalışma ziyaretleri düzenlenmiştir.
- YEG'ler arasında ağ ve işbirliğinin kolaylaştırılmıştır.
- İyi proje örnekleri derlenmiş ve yaygınlaştırılması sağlanmıştır.

**Gelecekteki faaliyetler:**

- Tematik Grup çalışmaları,
- Yıllık Bölgesel Kırsal Kalkınma Ağ toplantıları,
- LEADER Ağ oluşturma faaliyetleri,
- Kolektif yatırımlar konusunda paydaşların kapasitesinin geliştirilmesi,
- Kısa değer zincirlerinin geliştirilmesine yönelik pilot projeler,
- Tarım danışmanları arasında ağ oluşturma ve inovasyon destek faaliyetleri,
- Kırsal kalkınma girişimlerinin ve projelerinin ödüllendirilmesi,
- Uluslararası işbirliği faaliyetleri,
- İzleme ve yönlendirme komitesi toplantıları,
- İzleme ve değerlendirme faaliyetleri.

## **10. IPARD'IN DİĞER KAYNAKLAR (ULUSAL VEYA ULUSLARARASI) TARAFINDAN FİNANSE EDİLEN TEDBİRLER İLE TAMAMLAYICILIĞI KONUSUNDA BİLGİLER**

### **10.1. IPARD ile diğer IPA III Programlama Çerçeve Pencereleri kapsamında veya aynı Pencere dahilinde sağlanan destekler arasındaki ayırım kriterleri**

IPARD Programı ile diğer kırsal kalkınma programları/projeleri ve IPA bileşenleri arasındaki tamamlayıcılık ve çakışmanın önlenmesi ilk olarak programlama aşamasında dikkate alınmaktadır. Bu amaçla, IPARD III Programı hazırlık aşamasında paydaşlarla kapsamlı toplantılar düzenlenerek tedbirler tasarlanmıştır.

IPA İzleme Komitesi, ülke strateji belgesinde ve Finansman Anlaşmalarında öngörülen hedeflere ulaşmaya yönelik tüm eylemlerin genel verimliliğini, kalitesini, tutarlılığını ve uygunluğunu analiz etmektedir. Sektörel İzleme Komiteleri, IPA İzleme Komitesinde görüşülecek konuların her bir sektör veya alt sektör düzeyinde detaylı bir şekilde ele alınması ve sağlanan fonun etkin ve amacına uygun bir şekilde kullanılmasının sağlanması amacıyla her bir sektör veya alt sektörden sorumlu kurumlar tarafından oluşturulmuştur. IPARD III'e yönelik Sektörel İzleme Komitesi, IPARD ve IPA ile ilgili konulardan sorumlu yetkililerin katılımını kapsayacaktır.

IPA III konuları ve IPARD sektörleri tamamlayıcılık açısından karşılaştırıldığında, "Yeşil Gündem ve Sürdürülebilir Taahhüt" başlığı altındaki 1. Tematik Öncelik: Çevre ve İklim Değişikliği ile "Rekabet Gücü ve Kapsayıcı Büyüme" başlığı altındaki tematik öncelikler arasında bir tamamlayıcılık söz konusudur.

IPARD Programı kapsamında uygulanan projelerin hem IPA hem de diğer finansman kaynaklarıyla desteklenen projeler tarafından çifte finanse edilmesini önleyen ve bu programlar arasında koordinasyonu sağlayan mekanizmalar oluşturulmaktadır. Bu sayede, yararlanıcıların aynı faaliyetlerinin birden fazla kaynak tarafından finanse edilmesi önlenmiş olmaktadır. TKDK, uygulama aşamasında çifte finansmanı önlemek için veri tabanlarını kontrol etmektedir.

Çifte finansmanı önlemek amacıyla TKDK tarafından kontrol listelerinde ve sözleşme içeriklerinde bir dizi önlem alınmaktadır:

- İl Koordinatörlüklerindeki uygunluk kontrolleri sırasında uzmanlar, başvuru sahibinin aynı yatırım için bu destek mekanizmaları kapsamında destek alıp almadığını çapraz kontrol etmek üzere Merkezi Finans ve İhale Birimi (MFİB) Hibe Veri Tabanı, Ekonomi Bakanlığı Destek Listesi, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı veri tabanını kullanmaktadır.
- Başvuru sahibi sözleşme aşamasında "yatırımın ulusal ve uluslararası fonlar ve diğer IPA bileşenleri çerçevesinde herhangi bir destek almadığını ve almayacağını" belirten bir beyanname imzalayacaktır.
- Sözleşmede "Yararlanıcı, TKDK Sözleşmesi kapsamında desteklenen uygun harcamaları finanse etmek üzere diğer Avrupa Birliği fonlarını ve diğer ulusal ve uluslararası fonları kullanamaz" ifadesi yer almaktadır.
- Sözleşmede yer alan ek bir maddede "Yararlanıcının sözleşme konusu TKDK tarafından desteklenen uygun harcamalar için başka herhangi bir mali mekanizmadan yararlandığının tespit edilmesi halinde

bu durum sözleşme fesih nedenidir. Sözleşmenin feshi halinde yapılan ödemeler geri alınır" hükmüne yer verilmektedir..

- Ön ödeme kontrolleri sırasında yukarıda belirtilen veri tabanları tekrar kontrol edilmektedir. Düzenlenen faturalarda, faturanın başka bir hibe için düzenlendiğine dair herhangi bir ibare olup olmadığı kontrol edilmektedir. Fatura IPARD damgası ile damgalanmaktadır.

## **10.2. IPARD'ın diğer finansal enstrümanlar ile tamamlayıcılığı**

Bölüm 5.3'te açıklandığı üzere, çok taraflı desteklerle finanse edilen mevcut bölgesel kalkınma projeleri bazı illerde uygulanmaktadır. Genel olarak, birkaç il uygulama alanı olarak belirlenmiştir. Bu projeler, özellikle kırsal kesimdeki kadınların ve gençlerin yaşam standartlarını ve gelir düzeylerini yükseltmeyi ve iç ve dış pazarlara erişimlerini sağlayarak piyasalara entegrasyonlarını artırmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, söz konusu projelerle bölgesel farklılıkların azaltılmasına yardımcı olarak kendi kendine yeterlilik kapasitesi teşvik edilmektedir.

Bu projeler kırsal kesimdeki insanların katılımını artırmaktadır. Kooperatifler ve birlikler de hedef gruplar arasında yer aldığından, projeler kırsal örgütlenmeleri teşvik etmektedir. Ayrıca, kamu sektörü ve özel sektör, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları arasındaki koordinasyon ve işbirliğini güçlendirerek proje kültürüne yakın hale gelmektedir. Kırsal alanların sürdürülebilir kalkınmasına ve kırsal göçün önlenmesine olumlu katkı sağlayan bu projeler, IPARD Programı çerçevesinde desteklenen uygulamaları tamamlayıcı niteliktedir. Diğer finansman kaynakları ve IPARD projeleri tarafından desteklenen projelerin çifte finansmanının önlenmesini ve bu programlar arasında koordinasyonu sağlayan mekanizmalar (yukarıdaki 10.1 maddesine bakınız) mevcuttur.

Ayrıca, büyükbaş/küçükbaş hayvan yetiştiriciliği, basınçlı sulama sistemleri, yem bitkileri üretimi, tarım makineleri gibi çeşitli faaliyetlere yönelik düşük faizli krediler de kırsal ekonomi potansiyelinin geliştirilmesine ve kırsal işletmelerin sürdürülebilirliğine katkıda bulunmaktadır. Ekonomik açıdan sürdürülebilir kırsal bölge kuruluşları da IPARD Programının potansiyel yararlanıcılarıdır.

Interreg IPA Programı'nın coğrafi kapsamı IPARD Türkiye illerini kapsamasa da, bu program kapsamında Türkiye'de pek çok proje başarıyla uygulanmıştır. Buna Interreg destekli ENPI projesi MAREAS - Küresel Değişimlerin Etkilerinin Azaltılması ve Adaptasyon için Karadeniz Ortak Bölgesel Araştırma Merkezi de dahildir. Ayrıca, Türkiye'de NEXT Programı kapsamında 25 il bulunmaktadır ve bunlardan yedisi (Kastamonu, Çankırı, Çorum, Amasya, Trabzon, Ordu ve Giresun) IPARD kapsamındaki illerdir. Sınır ötesi işbirliği projeleri, LEADER Yerel Eylem Grupları ile diğer ülkelerdeki YEG'ler arasında kurulabilecek işbirliği için bir model olarak alınabilecektir.

## **10.3. IPARD Tedbirlerinin ulusal politika ile tamamlayıcılığı ve aralarındaki ayırım kriterleri**

Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2021-2023) (UKKS) ulusal kırsal kalkınma politikalarının temelini oluşturmaktadır. UKKS belgesi, 11. Kalkınma Planı'nın kırsal kalkınma yaklaşımı doğrultusunda hazırlanmıştır.

UKKS'nin stratejik hedefleri şu şekildedir:

1. Kırsal Ekonominin Geliştirilmesi ve İstihdam Olanaklarının Artırılması

Tarım ve gıda sektörünün piyasa koşullarına, tüketici beklentilerine ve çevresel sürdürülebilirliğe uygun üretime yönelik olarak yeniden yapılandırılması bir yandan sektörün rekabet gücünün artırılması, diğer yandan tarımın ve kırsal alanların sürdürülebilir kalkınması için daha dengeli bir yaklaşım gerektirmektedir. Modernizasyon yatırımları da dahil olmak üzere verimliliğin, ürün kalitesinin, mesleki bilgi düzeyinin ve çiftçi örgütlenmesinin artırılması, tarım-sanayi ilişkilerinin güçlendirilmesi, kırsal alanlarda tarım dışı kırsal sanayinin oluşturulması ve genişletilmesi, gıda güvenliğinin ve besleyici ve sağlıklı gıda üretiminin geliştirilmesi, tarımsal üretimde bitki ve hayvan sağlığının iyileştirilmesi ve kayıt dışı ekonominin azaltılması hedeflenmektedir.

## 2. Kırsal Çevrenin İyileştirilmesi ve Doğal Kaynakların Sürdürülebilir Kullanımı

Su ve toprak kaynaklarının korunması için fiziksel, sosyal, ekonomik ve çevresel öncelikleri ve özellikleri dikkate alan bütüncül yaklaşımlar geliştirilmelidir. Bu, izleme ve değerlendirme kapasitelerinin geliştirilmesini ve toprak analizinin iyileştirilmesi, özelliklerinin belirlenmesi, haritalanması ve bir veri tabanı oluşturulması açısından bilim ve teknolojilerin sağladığı araçların daha iyi kullanılmasını kapsamaktadır. Kırsal alanlar, stratejik açıdan nitelikli doğal kaynaklara ve giderek daha önemli hale gelecek çevresel hizmetlere (su, gıda, enerji ve temiz çevre) ev sahipliği yapmaktadır. Ancak doğal kaynaklardan kısa vadede en iyi şekilde yararlanma ve bunları sadece ekonomik değere dönüştürme çabası, doğal çevrenin tahrip olmasına ve kaynakların hızla tükenmesine yol açmaktadır. Su ve toprak kaynaklarının kullanımında sürdürülebilir olmayan tarım teknikleri kirliliğe, çölleşmeye, kuraklığa, erozyona, orman yangınlarına, sellere, toprak kaymalarına ve biyoçeşitliliğin azalmasına neden olmaktadır.

Bu sorunların ele alınması için, bu stratejik amaç hayvansal atıklardan kaynaklanan kirliliği önlemeye yönelik çevre dostu üretim yöntemlerini teşvik etmek, organik ve organomineral gübre kullanımını artırmak, organik tarımı teşvik etmek, tarımsal sulamada ve tarım arazilerinin kullanımında verimliliği artırmaktır.

## 3. Kırsal Yerleşimlerin Sosyal ve Fiziksel Altyapısının Geliştirilmesi

Kırsal yerleşimlerdeki yaşam kalitesini artırmak ve nüfus azalması sorununu ele almak için, kırsal nüfusun kamu hizmetlerine erişimini ve kırsal ekonominin kentsel pazarlarla entegrasyonunu güçlendirecek fiziksel ve sosyal altyapının geliştirilmesi gerekmektedir. "Kırsal yerleşimler" stratejik hedefi için oluşturulan tedbirler ile ulaşım ağının sağlanması, içme suyuna erişimin ve uygun bir atık yönetiminin sağlanması, bilgi teknolojilerine erişimin ve bağlanabilirliğin sağlanması ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının teşvik edilmesi yoluyla köylerin erişilebilirliğinin iyileştirilmesi hedeflenmektedir. Gerekli yatırımlar aynı zamanda yerel kültürle ve kırsal yerleşimlerin peyzajıyla uyumlu, depreme ve diğer doğal afetlere dayanıklı geleneksel mimari ile sosyal ve kültürel faaliyetlerle ilgili altyapıyı da kapsamaktadır.

## 4. Kırsal Toplumda Beşeri ve Sosyal Sermayenin Geliştirilmesi ve Yoksulluğun Azaltılması

Kırsal nüfusa yönelik sosyal politikalar, Türkiye'nin temel kalkınma göstergelerinin uluslararası ölçekte iyileştirilmesinde kilit öneme sahiptir. Kırsal alandaki bireylerin genel refahının iyileştirilmesi, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerine erişimin güçlendirilmesi takip edilecek hedeflerden bazılarıdır. Kırsal alanda yoksullukla mücadele ve sosyal içerme sağlamak amacıyla dezavantajlı grupları kapsayan daha

yapısal tedbirler uygulanmalı ve yoksulluk sınırının altındaki haneler ve uzak kırsal yerleşim yerleri öncelikli olarak ele alınmalıdır.

Bu hedeflere temel eğitim ve koruyucu sağlık hizmetlerinin kesintisiz olarak sağlanması, kırsal alandaki işgücünün mesleki nitelik ve becerilerinin geliştirilmesi, kırsal alandaki kadın ve gençlerin istihdamının artırılmasına yönelik projelerin desteklenmesi, mevsimlik gezici tarım işçilerinin yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi, iş güvenliği ve iş sağlığı hizmetlerinin sağlanması yoluyla ulaşılabacaktır.

##### 5. Yerel ve Kırsal Kalkınma için Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi

Yerel ve kırsal kalkınma kapasitesine duyulan ihtiyacın iki yönü vardır. Bunlardan ilki, kırsal nüfusa hizmet sunan yerel yönetimlerin kurumsallaşma düzeyini artırmak, ikincisi ise yerel kalkınma aktörlerinin kırsal kalkınma programları hazırlama, uygulama ve izleme kapasitelerini geliştirmektir. Bu doğrultuda, "yerel kalkınma" ile ilgili tedbirler, kırsal alanlara hizmet sağlamak için gereken kurumsallaşmayı ve yerel yönetim kapasitesini sağlayacaktır. Ayrıca, yerel kalkınma girişimlerini teşvik eden yerel yönetişimi güçlendirmek ve yerel ve kırsal kalkınmaya yönelik ulusal ve uluslararası ölçekte bilgi ve deneyim paylaşımını sağlayacak bir ağ platformu oluşturmak için kamu, özel sektör ve STK'ların işbirliği ve ortaklığına dayalı kırsal kalkınma girişimlerini harekete geçirecektir.

UKKS (2021-2023) ve IPARD III Programı birbiriyle uyumlu olarak hazırlanmıştır. IPARD III Programı tedbirleri, yukarıda belirtilen stratejik hedeflerle tamamlayıcı niteliktedir. Aynı şekilde, ulusal bütçeden verilen tarımsal destekler de üreticilerin faaliyetlerine devam etmelerini sağlamaktadır ve aşağıda belirtildiği üzere IPARD desteğini tamamlayıcı niteliktedir.

##### **A. Tarımsal destekler**

Tarımsal destekler 81 ilde Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından uygulanmaktadır. Bu destekler aşağıda ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

**A.1. Alan Bazlı Tarımsal Destekler:** Çiftçilerin bu tür destekleri alabilmeleri için Çiftçi Kayıt Sistemine (ÇKS) kayıtlı olmaları gerekmektedir.

Fark Ödemeleri: Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Geliştirme Modeline göre, Tarımsal Desteklemelere İlişkin Karar kapsamında belirlenen havzalarda, fark ödemesi desteğine tabi ürünlerin üreticilerine fark ödemesi desteği sağlanmaktadır. Söz konusu ürünler şunlardır: Arpa, Buğday, Çavdar, Yulaf, Triticale, Tatlı Mısır, Çeltik, Pamuk Tohumu, Yağlık Ayçiçeği, Soya, Kolza (Kanola), Aspir, Mercimek, Nohut, Kuru Fasulye, Çay, Zeytin ve Zeytinyağı.

Mazot-Gübre Desteği: Mazot-Gübre Destekleri, tarımsal faaliyetlerin gerçekleştirildiği tarım arazisinin yüzölçümüne bağlı olarak ürün bazında farklı birim destek miktarları üzerinden çiftçilere verilmektedir.

Organik - Organomineral Gübre Desteği: Gübre Takip Sistemi üzerinden katı organik-organomineral ürünler, katı organik toprak tesviye ürünleri, kaplamalı gübreler ve fermentasyon yoluyla üretilen organik gübreleri temin eden çiftçilere, ÇKS'ye kayıtlı arazi varlığı ile orantılı olarak dekar başına destekleme ödemesi yapılmaktadır.

Yukarıda açıklanan destekler dışında, Toprak Analizi Desteği, Küçük Aile İşletmesi Desteği, Fındık Alan Bazlı Gelir Desteği, Organik Tarım Desteği,

İyi Tarım Uygulamaları Desteği, Organik Arıcıların Desteklenmesi, Yem Bitkileri Desteği ve Telafi Edici Ödemeler kapsamında destekler de verilmektedir. Bunlara ek olarak, lisanslı depolar için kira destekleri, Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (ÇMVA) destekleri ve tarımsal sulamada kullanılan elektrik tüketim bedelleri üzerinden destekler de sağlanmaktadır.

## **A.2. Hayvancılık Destekleri**

Doğrudan ödemeler yetiştirici/üretici örgütlerinin üyelerine yapılmaktadır. Destek programı, yetiştirilen türlere bağlı olarak değişiklik göstermektedir.

Dişi Manda / Malak Yetiştiriciliğine Yönelik Destekler: En az bir dişi manda veya yavru mandaya sahip yetiştiriciler, yetiştirici/üretici örgütü üyeleri, hayvan başına desteklerden yılda bir kez yararlanabilmektedir. Bu destek, tarımsal işletmelerin üretim düzeylerinin iyileştirilmesi açısından IPARD Programı ile tamamlayıcı niteliktedir.

Buzağı Destekleri: Desteklemeden e-ıslah ve TÜRKVET veri tabanına kayıtlı olan ve tebliğde belirtilen diğer şartları taşıyan buzağılar yararlanabilmektedir. Bölgesel kalkınma programları kapsamında desteklenen buzağılar bu destekten faydalanamamaktadır. Bu destek, tarımsal işletmelerin üretim düzeylerinin iyileştirilmesi açısından IPARD Programı ile tamamlayıcı niteliktedir.

Anaç koyun ve keçi yetiştiriciliği destekleri: Anaç Koyun Keçi Yetiştiricileri Birliklerine üye yetiştiriciler, Bakanlık kayıt ve tescil sistemi TÜRKVET tarafından Koyun-Keçi Bilgi Sistemine (KKBS) aktarılan kayıtlarda yer alan 15 ay ve üzeri yaştaki dişi koyun ve keçi başına yılda bir kez bu desteklemeden yararlanabilmektedir. Bu destek, tarımsal işletmelerin üretim düzeylerinin iyileştirilmesi açısından IPARD Programı ile tamamlayıcı niteliktedir.

Bombus Arılarına Yönelik Destekler: Sera üreticileri, bombus arı kolonisini polinasyon amaçları doğrultusunda satın almaları durumunda, koloni başına doğrudan destek almaktadır. Bu destek, IPARD programı kapsamında desteklenen sera yatırımları açısından tamamlayıcı nitelik taşımaktadır.

İpek böceği yetiştiriciliğine yönelik destekler: Bursa Koza Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (KozaBirlik) ipek böceği üreticilerine ücretsiz olarak ipek böceği tohumu temin etmekte ve tohum kutusu başına ödeme almaktadır. Yaş ipek böceği kozasını KozaBirlik'e veya flatör ile ipek çekimi yapan işletmelere satan yetiştiricilere de ayrıca kilogram başına destek verilmektedir.

Besilik Erkek Sığır Desteklemesi: Amaç, hayvancılıkla uğraşan küçük ve orta ölçekli işletmelerin maruz kaldığı karkas et üretim maliyetlerini azaltmak ve üretimin sürdürülebilirliğini sağlamaktır. Yetiştiricilerin Bakanlık kayıt sistemlerine kayıtlı, yurt içinde doğmuş ve damızlık süresini tamamlamış sığırlarını (manda dahil) ilgili mevzuata uygun olarak kesimhanelerde kestirmeleri halinde hayvan başına 250 TL'ye kadar destekleme ödemesi yapılmaktadır. Bu destek gelir getirici bir eylem olduğu için IPARD Programı ile tamamlayıcı niteliktedir.

Sürü yöneticisi istihdamı için destek: Sürü yöneticisi istihdamı için destek en az 100 anaç koyun veya keçiye sahip olan işletmelere sağlanmaktadır.

Hayvan hastalığı tazminat destekleri: Bir hayvan hastalığının ortaya çıkması durumunda tazminat ödemeleri, zorunlu kesim veya hayvanların imha edilmesi için çiftçilere yapılmaktadır.

Bu destek, hayvan sağığının korunması bakımından IPARD programının tamamlayıcısı durumundadır.

Hastalıktan ari çiftlikler için destek: Hastalıktan Ari İşletme Sağlık Sertifikasına sahip işletmelerde (yetiştirme merkezleri hariç) damızlık boğalar hariç, altı yaşından büyük erkek hayvanlar hariç tüm büyükbaş hayvanlar için yetiştiricilere hayvan başına 450 TL ödenmektedir. Hastalıktan ari sığır başına ödeme birimi tutarları 500 hayvana kadar tam ödemeye, 501 hayvan ve üzeri için ise %50'ye karşılık gelen bir tutara eşittir. Ayrıca, Onaylı Süt Çiftliği Sertifikasına sahip hastalıktan ari işletmeler için destek almaya hak kazanan tüm büyükbaş hayvanlar hususunda hayvan başına 100 TL ek ödeme yapılmaktadır. Bu destek hastalıklardan ari hayvanları desteklemesi bakımından IPARD programının tamamlayıcısıdır.

Hayvan gen kaynaklarının yerinde korunması ve iyileştirilmesi için destek: Yetiştiriciler veya yetiştirici birlikleri (arı döl, kayıtlı türler) koyun, keçi, sığır ve manda için hayvan başına ve Kafkas arısı için koloni başına destek almaktadır. Bu destek, çiftçilerin yüksek kazanç elde etmesine yardımcı olmaktadır ve böylelikle tarımsal işletmelerin verimliliğini artırmaktadır. Bu nedenle, IPARD'ın tamamlayıcısı durumundadır.

Su ürünleri yetiştiriciliği için destekler: Seçilmiş su ürünleri için doğrudan ödemeler, satılan balığın kilogramı başına, entansif su ürünleri yetiştiriciliği işletmelerine yapılmaktadır. Çiftçiler için bir gelir desteği olduğundan, bu destek IPARD'ın tamamlayıcısı durumundadır.

Yem bitkileri üretimi için destek: Doğrudan ödeme, çok yıllık veya tek yıllık yem bitkileri üreten çiftçilere yapılmaktadır. Ödemeler hektar başına yapılmaktadır. Bu destek, tarımsal işletmelerin verimliliğinin artırılması bakımından IPARD programı hedeflerinin tamamlayıcısı durumundadır.

Küçükbaş Soy Kütüğü için Destek: Yetiştirici birlikleri üyeleri, ıslah programı çerçevesinde koyun-keçi soy kütüğüne kayıtlı damızlık koyun/keçi yetiştiricileri ve bu işletmelerde yetiştirilen ve seçilen damızlık koç/tekeleri satın alan yetiştiriciler, hayvanlarının Hayvan Bilgi Sistemi (HBS) ile Soy Kütüğü ve Ön Soy Kütüğü Bilgi Sistemine (SOYBİS) kayıtlı olması şartıyla yılda bir kez olmak üzere bu destekten yararlanabilmektedir. Bu destek, tarımsal işletmelerin üretim düzeylerinin artırılması açısından IPARD Programı ile tamamlayıcı niteliktedir.

Aşı-Küpe Uygulamaları için Destek: Bu desteğin amacı, kamu kaynaklarının verimli kullanılması, hayvan hastalıklarıyla mücadelenin kesintisiz sürdürülmesi ve serbest veteriner hekimlerin teşvik edilmesidir. Bakanlık tarafından belirlenen programlı aşılama ve küpeleme uygulamaları için uygulayıcılara sığırlar için 1,5 TL/hayvan ve koyun/keçiler için 1 TL/hayvan ödeme yapılmaktadır.

Atık Desteği: Amaç, Bakanlık tarafından uygulanan hayvan hastalıkları ile mücadelede aşılama sonrası ortaya çıkabilecek atıklar nedeniyle hayvan sahiplerinin mağduriyetinin giderilmesidir. Bakanlık tarafından planlanan aşılama sonrası ortaya çıkan atıklarla ilgili olarak, hayvan sahiplerine büyükbaş hayvan atıkları için 1 000 TL/hayvan, koyun/keçi atıkları için ise 150 TL/hayvan ödeme yapılmaktadır.

### **A.3. Tarım Sigortası Desteği**

Devlet Destekli Tarım Sigortaları çerçevesinde Devlet tarafından sağlanacak prim katkılarının tutarları, ürünlere, risklere, bölgelere ve işletme ölçeklerine bağlı olarak yıllık bazda bir Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile belirlenmektedir. Tarım Sigortalı üreticiler %50 ila %67 oranında devlet primi ile

desteklenmektedir. Bu destek, üreticilerin faaliyetlerine devam etmelerini sağlayarak IPARD desteği açısından tamamlayıcı olmaktadır.

#### **A.4. Kırsal Finans ve Kredi**

Tarımsal kredilerin ana tedarikçileri olan T.C. Ziraat Bankası A.Ş. Ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretime Dair Düşük Faizli Yatırım Ve İşletme Kredisi Kullanılmasına İlişkin Uygulama Esasları Tebliği, 02/01/2020 tarihli ve 2015 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile yürürlüğe konulmuştur. Bu destek, üreticilerin faaliyetlerine devam etmelerini sağlayarak IPARD desteği açısından tamamlayıcı olmaktadır.

#### **B. Kırsal Kalkınma Destekleri**

Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP) 2006 yılından bu yana 81 ilde uygulanmaktadır. KKYDP'nin uygulanmasındaki amaç, üreticilerin gelirlerini artıran ve çeşitlendiren, yeni teknolojileri kapsayan ve tarıma dayalı küçük ve orta ölçekli sanayinin gelişmesine ve yaygınlaşmasına katkıda bulunan projelerin desteklenmesidir. Bu kapsamda, kadın ve genç girişimciler başta olmak üzere gerçek ve tüzel kişiler tarafından yürütülen tarıma dayalı ekonomik faaliyetlere ilişkin yatırım projelerinde, desteklenen proje bedelinin %50'si hibe olarak verilmektedir. (Hibe, tüm yatırımlarda KDV hariç olarak hesaplanmaktadır). Projelere yönelik destek eşikleri yayımlanan Aşama Tebliğlerinde belirtilmiştir.

Yatırımlar için hibeye tabi proje limitleri Tablo 77'de verilmiştir.

**Tablo 77. KKYDP alt ve üst sınırları**

| <b>Yatırımın Konusu / Niteliği</b>                         | <b>Yeni tesisler<br/>(TL)</b> | <b>Mevcut tesisler:<br/>Kapasite Artırımı,<br/>Teknoloji Yenileme<br/>ve/veya Modernizasyon<br/>(TL)</b> | <b>Tamamlama<br/>(TL)</b> |
|------------------------------------------------------------|-------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------|
| Bitkisel Ürünlerin İşlenmesi, Paketlenmesi ve Depolanması  | 1 250 000 /<br>2 500 000      | 750 000 /<br>1 250 000                                                                                   | 1 000 000 /<br>1 750 000  |
| Hayvansal Ürünlerin İşlenmesi, Paketlenmesi ve Depolanması | 1 250 000 /<br>2 500 000      | 750 000 /<br>1 250 000                                                                                   | 1 000 000 /<br>1 750 000  |
| Su Ürünlerinin İşlenmesi, Paketlenmesi ve Depolanması      | 1 250 000 /<br>2 500 000      | 750 000 /<br>1 250 000                                                                                   | 1 000 000 /<br>1 750 000  |
| Çelik Silo (Tarımsal Ürünlerin Depolanması)                | 1 250 000 /<br>2 500 000      | -                                                                                                        | -                         |
| Soğuk Hava Deposu                                          | 1 250 000 /<br>2 500 000      | -                                                                                                        | -                         |
| Alternatif Enerji Kaynaklarından Yararlanan Seralar        | 1 250 000 /<br>2 500 000      | -                                                                                                        | -                         |

|                                                                         |                          |                        |                          |
|-------------------------------------------------------------------------|--------------------------|------------------------|--------------------------|
| Tarımsal Üretime Yönelik Sabit Yatırımlar                               | 1 250 000 /<br>2 500 000 | 750 000 /<br>1 250 000 | 1 000 000 /<br>1 750 000 |
| Yenilenebilir Enerji Santralleri                                        | -                        | 750 000 /<br>1 250 000 | 1 000 000 /<br>1 750 000 |
| Hayvansal ve Bitkisel Gübrelerin İşlenmesi, Paketlenmesi ve Depolanması | 1 250 000 /<br>2 500 000 | 750 000 /<br>1 250 000 | 1 000 000 /<br>1 750 000 |
| Kırsal Turizm Yatırımları                                               | 500 000                  | -                      | -                        |
| Çiftçilik Faaliyetlerinin Geliştirilmesi                                | -                        | 500 000                | -                        |
| Zanaatkar ve Katma Değerli Ürünler                                      | -                        | 500 000                | -                        |
| Bilgi Sistemi Yatırımları                                               | -                        | 500 000                | -                        |

Kaynak: TRGM

### C. Bölgesel Kalkınma Projeleri ve Altyapı Destekleri

Bölüm 5.1'de açıklanan Bölgesel Kalkınma Projelerinin (Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Doğu Anadolu Projesi (DAP), Doğu Karadeniz Bölgesel Kalkınma Projeleri (DOKAP), Konya Ovası Projesi (KOP)) uygulama alanları IPARD illerinin bazılarını içermektedir. Bu projelerdeki uygulamalar (örneğin sulama altyapısının desteklenmesi, arazi toplulaştırma, tarla içi geliştirme yatırımları) bölgeler arasındaki eşitsizliğin giderilmesine katkıda bulunarak IPARD Programını tamamlayıcı niteliktedir. Bölgesel Kalkınma Ajansları tarafından sağlanan destekler, yararlanıcıların ekonomik gücünün artırılmasına da katkıda bulunduğu için, IPARD Programı hedeflerini olumlu yönde tamamlamaktadır.

SUKAP (Su, Kanalizasyon ve Altyapı Projeleri) çerçevesinde altyapı destekleri ile belediyelerin su, kanalizasyon ve altyapı projeleri desteklenmektedir. Köy yolları, içme suyu kaynakları, atık su toplama ve arıtma sistemlerinin inşasına yönelik yatırımlar KÖYDES (Köy Altyapısının Desteklenmesi Projesi) kapsamında finanse edilmektedir. Dolayısıyla bu projeler IPARD Programı ile de tamamlayıcı niteliktedir.

## 11. YÖNETİM VE KONTROL YAPISININ ÖZET TANIMI

IPARD yönetim ve kontrol yapısı, ..... sayılı Komisyon Uygulama Tüzüğü (AB) ve Çerçeve Anlaşmada açıklanan sorumlulukların yerine getirilmesi için tanımlanmıştır. Kurumsal yapılar, AB Katılım Öncesi Fonlarının Yönetimi ve Avrupa Birliği Programlarına Katılım konulu 2019/20 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesinde tanımlanmıştır. Bu Genelge IPA III dönemi için güncellenecek ve Yönetim Kontrol Sistemleri IPA III yasal çerçevesine uygun olarak daha da netleştirilecektir. Bu dokümanlar kapsamındaki IPA ve IPARD yapılarına ilişkin bilgiler aşağıda verilmektedir.

**Ulusal IPA Koordinatörü (NIPAC):** Ulusal IPA Koordinatörünün sekretarya hizmetleri Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı tarafından yürütülmektedir.

..... sayılı Komisyon Uygulama Tüzüğü

Madde ... uyarınca, Ulusal IPA Koordinatörü;

- IPA III dönemi için finansman önceliklerinin belirlenmesine yönelik çalışmaları yürütecek,
- IPA III Mali Çerçeve Ortaklık Anlaşması, Sektörel anlaşma ve Finansman anlaşmasının içeriğine ilişkin müzakere süreçlerini yönetecek; bu anlaşmaları imzalayacak,
- Nihai hale getirilmiş Sektörel Operasyonel programlar, sektörel planlama belgeleri ve eylem araçları da dahil olmak üzere belgeleri Avrupa Komisyonu'na iletecektir.

Yıllık/çok yıllık programların yönetiminden sorumlu kurumlar, sektörel planlama dokümanlarının, operasyonel programların, eylem araçlarının ve operasyonel tanımlama dokümanlarının hazırlanması sırasında Ulusal IPA Koordinatöründen görüş alacaktır. Ulusal IPA Koordinatörü, uygulama sürecinde koordinasyonu kolaylaştırmak amacıyla, yıllık ve çok yıllık programlar kapsamında yürütülen eylemler için İzleme Komitesi ve yönlendirme komitesi toplantılarına katılımı sağlayacaktır. Ayrıca, Ulusal IPA Koordinatörü, sınır ötesi işbirliği programlarının programlama, izleme ve değerlendirme faaliyetlerini yürütecek ve uygulama sürecinin koordinasyonunu sağlayacaktır.

**Ulusal Yetkilendirme Görevlisi (NAO):** Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü'nün bağlı olduğu Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın Bakan Yardımcısı Ulusal Yetkilendirme Görevlisi olarak belirlenmiştir. NAO, IPA III kapsamında Türkiye'ye sağlanacak fonların mali yönetiminden ve işlemlerin mevzuata uygun olarak düzenli bir şekilde yürütülmesinden sorumlu olacaktır. NAO'nun sekretarya hizmetleri, Hazine ve Maliye Bakanlığı bünyesinde kurulan ve bir Ulusal Fon ile NAO destek ofisinden oluşan Yönetim Yapısı tarafından yürütülür.

..... sayılı Komisyon Uygulama Yönetmeliği Madde ... uyarınca, NAO özellikle aşağıdaki görevlerden sorumlu olacaktır:

- IPA III hesaplarının ve mali operasyonların Ulusal Fon aracılığıyla yönetilmesi,
- IPA III fonlarının uygulanmasına yönelik iç kontrol sisteminin IPA III Mali Çerçeve Ortaklık Anlaşması Ek B'de belirtilen usullere uygun olarak etkin bir şekilde işlemesi,
- Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı çerçevesinde oluşturulan sistemin izlenmesi.

**Yönetim Otoritesi:** Tarım ve Orman Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, Tarım ve Kırsal Kalkınma politika alanı altında yer alan Kırsal Kalkınma Programı alt sektörü için bir program hazırlamak (taslak), uygulamak ve değiştirmek, izlemek ve değerlendirmek, raporlamak ve tanıtmak ve İzleme Komitesinin sekretarya ve koordinasyon işlerini yürütmek üzere Yönetim Otoritesi olarak belirlenmiştir. Yönetim Otoritesinin görevleri, ..... sayılı Komisyon Uygulama Yönetmeliği Madde ....'ya göre Tarım Reformu Genel Müdürlüğü bünyesinde görevlendirilen Daire Başkanlığı tarafından yerine getirilecektir,

**Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK):** başvuru çağrılarının yapılması, idari ve yerinde kontrollerin yapılacağı projelerin seçilmesi, sözleşmelerin imzalanması, idari ve yerinde ön ödeme kontrollerinin gerçekleştirilmesi, ödeme, muhasebe, izleme ve raporlama işlemlerinin yürütülmesinden sorumludur. Bu görevler TKDK tarafından ..... sayılı Komisyon Uygulama Yönetmeliği Madde ... çerçevesinde yerine getirilecektir,

**Denetim Otoritesi:** Hazine ve Maliye Bakanlığı Hazine Kontrolörleri Kurulu, IPA yönetim ve kontrol mekanizmalarının işleyişini ve etkinliğini denetlemek üzere Denetim Otoritesi olarak belirlenmiştir. Denetim Otoritesi, IPA III Mali Çerçeve Ortaklık Anlaşması kapsamında yönetim ve kontrol mekanizmasının parçası olan kişi ve kurumlardan talimat almayacak ve işlevsel açıdan bağımsız olacaktır. .... sayılı Komisyon Uygulama Yönetmeliği

Madde ... uyarınca, Denetim Otoritesi IPA ile ilgili tüm yönetim ve kontrol sistemlerini, faaliyetleri, işlemleri, hesapları, yükümlülükleri (vergi, resim ve harçlar gibi diğer mali yükümlülükler), harcamaların uygunluğunu ve mali tabloları denetleyecektir. Bu kapsama giren kamu idareleri de dâhil olmak üzere her gerçek ve tüzel kişi ve/veya kurum, yönetim ve kontrol sistemlerine ilişkin olarak Denetim Otoritesi tarafından talep edilen her türlü bilgi, belge, kayıt, rapor ve bilgi sistemini vermek ve denetime hazır bulundurmak zorundadır.

**Tablo 78. IPA III Yönetim ve Kontrol Mekanizması Kurumları**

| <b>Yetki Türü</b>                           | <b>Kurumun adı</b>                                                        | <b>Kurumun başkanı</b>                  | <b>Adres</b>                                               | <b>Telefon</b>  | <b>E-posta</b>                 |
|---------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------|------------------------------------------------------------|-----------------|--------------------------------|
| <b>NIPAC</b>                                | Dışişleri Bakanlığı,<br>Avrupa Başkanlığı                                 | Bakanlığı,<br>Birliği<br>Faruk KAYMAKÇI | Mustafa Kemal Mah.<br>2082 Cad. No: 5<br>Çankaya / ANKARA. | +90 312 2181300 | faruk.kaymakci@ab.gov.tr       |
| <b>Ulusal Yetkilendirme Görevlisi (NAO)</b> | Hazine ve Maliye Bakanlığı,<br>Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü         | Murat ZAMAN                             | İsmet İnönü Bulvarı<br>No:36 Emek / ANKARA                 | +90 312 2047359 | bymakam@hmb.gov.tr             |
| <b>Yönetim Otoritesi</b>                    | Tarım ve Orman Bakanlığı,<br>Reformu Genel Müdürlüğü                      | Dr. Osman YILDIZ                        | Eskişehir Yolu 9.<br>Km Lodumlu / ANKARA                   | +90 312 2588004 | osman.yildiz@tarimorman.gov.tr |
| <b>IPARD Ajansı</b>                         | Tarım ve Orman Bakanlığı,<br>Kırsal Tarım ve Kalkınmayı Destekleme Kurumu | Dr. Muhammed ADAK                       | Turan Güneş Bulvarı<br>No:68<br>Çankaya/Ankara             | +90 312 4091400 | muhammed.adak@tkdk.gov.tr      |
| <b>Denetim Otoritesi</b>                    | Hazine ve Maliye Bakanlığı,<br>Hazine Kontrolörleri Kurulu                | Ahmet TUTAL                             | İsmet İnönü Bulvarı<br>No:36 Emek / ANKARA                 | +90 312 2047091 | ahmet.tutal@hmb.gov.tr         |

## **12. İZLEME VE DEĞERLENDİRME DAHİL OLMAK ÜZERE UYGULAMA OTORİTESİNİN TANIMLANMASI**

### **12.1. Uygulama yapısının (Yönetim Otoritesi ve IPARD Ajansı) ve temel fonksiyonlarının tanımlanması**

IPARD III Programının, yakın işbirliği içinde faaliyet gösteren ayrı otoritelerden oluşan Program Otoritesi Yapısı, FFPA'nın [10 (1)] Maddesinin gereklilikleri doğrultusunda oluşturulmuştur:

- (a) Merkezi düzeyde faaliyet gösteren bir kamu kurumu olan Yönetim Otoritesi, tedbirlerin seçimi ve tanıtımı, koordinasyonu, değerlendirilmesi, izlenmesi ve raporlanması dahil olmak üzere eylemlerin hazırlanması ve uygulanmasından sorumlu olacak ve münhasır sorumluluklara sahip üst düzey bir yetkili tarafından yönetilecektir
- (b) Üye Devletlerdeki ödeme ajansı ile benzer nitelikte işlevlere sahip olan ve tanıtım, projelerin seçimi, taahhütlerin ve ödemelerin yetkilendirilmesi, kontrolü ve muhasebesi ile ödemelerin yürütülmesinden sorumlu olan IPA Kırsal Kalkınma (IPARD) Ajansı

YO'nun faaliyetleri Tarım ve Orman Bakanlığı (TOB) Tarım Reformu Genel Müdürlüğü (TRGM) bünyesindeki "AB Yapısal Uyum Yönetim Otoritesi Daire Başkanlığı" tarafından yürütülmektedir. Yönetim Otoritesi, 29825 sayılı ve 8 Eylül 2016 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan "Kırsal Kalkınma Programı Yönetim Otoritesinin Görevleri ile Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğe" uygun olarak faaliyetlerini gerçekleştirmektedir.

Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK), 15 Temmuz 2018 tarihli ve 30479 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (4 sayılı Kararname)"nin 35 inci maddesi kapsamında IPARD Ajansı olarak faaliyetlerini yürütmektedir.

Yönetim Otoritesi ile IPARD Ajansı (TKDK) arasındaki ilişkiler Mutabakat Zabıtları aracılığıyla düzenlenmektedir:

- "Tarım Reformu Genel Müdürlüğü (Yönetim Otoritesi) ile Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) Arasında İmzalanan 22.12.2015 Tarihli Mutabakat Zaptı",
- "IPARD II Programı için Ulusal Yetkilendirme Görevlisi ile IPARD Program Otoritesi Arasında İmzalanan 05.04.2016 tarihli Mutabakat Zaptı" ve
- "Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu ile Tarım Reformu Genel Müdürlüğü Arasında IPARD Programı (2014-2020) Kapsamında Teknik Destek Tedbirinin Uygulanmasına İlişkin İmzalanan 04.06.2018 tarihli Mutabakat Zaptı".

Kurumlar arasında görüş ayrılığı olması halinde, sorunun TKDK Başkanı ile Yönetim Otoritesi Başkanı arasında çözülmesi esastır. Kurumlar arasındaki görüş ayrılığının devam etmesi halinde, konu ilgili Bakan Yardımcısının kararıyla çözüme kavuşturulmaktadır.

## **Yönetim Otoritesi (YO)**

FFPA Ek A Madde 6a ve SA Madde 8 uyarınca, YO aşağıdaki görev ve sorumluluklara sahip olacaktır:

- a) Programın hazırlanması ve uygulama sonucunda ihtiyaç duyulan Program değişiklikleri ile ilgili çalışmaların yürütülmesi,
- b) TKDK ile işbirliği halinde programda tanımlanan tedbirlerin denetlenebilirliği ve doğrulanabilirliğinin sağlanması,
- c) Program kapsamında yapılacak başvurular için her bir çağrı altındaki tedbirlerin seçilmesi ve her tedbir ve her çağrı için zamanlama, uygunluk koşulları ve mali tahsisatların belirlenmesi; her bir tedbir ve her bir çağrı için mali tahsisatlar konusundaki karar TKDK ile mutabakat halinde verilecektir,
- d) IPARD'ın uygulanması için uygun ulusal yasal dayanağın mevcut olmasını ve gerektiği zaman güncellenmesinin sağlanması,
- e) IPARD III izleme komitesine, program uygulamasının kalitesini izlemek için gerekli belgeleri sağlamak ve koordinasyon rollerini üstlenmek de dahil olmak üzere faaliyetlerinde yardımcı olmak,
- f) Program kriterlerine uygun olarak program uygulamalarının gerçekleşmesinin gözlenmesi ve program içindeki işlemlerin Avrupa Birliği ile yapılan anlaşmalar ve ilgili AB mevzuatı ve ulusal mevzuat ile uygunluğunun takip edilmesi,
- g) Etkili bir biçimde programın uygulama sürecinin izlenmesi ve değerlendirilmesi ve yıllık ve nihai uygulama raporlarına katkıda bulunulması için bir bilgi ve raporlama sisteminin oluşturulması, sürdürülmesi ve güncellenmesinin sağlanması,
- h) Bir değerlendirme planı hazırlanması ve program uygulamalarının izlenmesi ve değerlendirilmesi için çalışmalar gerçekleştirilmesi,
- i) TKDK ile işbirliği halinde yıllık ve nihai uygulama raporlarının hazırlanması için çalışmalar gerçekleştirilmesi,
- j) Oluşturulan görünürlük ve iletişim planında yer alan programa ilişkin iletişim ve tanıtım faaliyetlerinin yürütülmesi,
- k) Teknik destek tedbiri kapsamındaki faaliyetlere yönelik yıllık bir eylem planı hazırlanması ve uygulanması,
- l) Yerel Kalkınma Stratejileri/LEADER Yaklaşımının uygulanması kapsamında planlanan faaliyetlerin yürütülmesi,

Yönetim Otoritesi ayrıca Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki ikili anlaşmalar ve diğer ilgili ulusal mevzuattan kaynaklanan tüm faaliyetlerin yürütülmesinden sorumludur.

YO'nun organizasyon şeması Ek XIII'te yer almaktadır.

### **IPARD Ajansı (Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu-TKDK)**

FFPA Ek A Madde 6b ve SA Madde 9 uyarınca, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) aşağıdaki görev ve sorumluluklara sahip olacaktır:

- a) IPARD III programındaki tedbirlerin kontrol edilebilirliği ve doğrulanabilirliği konusunda Yönetim Otoritesine teyit vermek,
- b) Yönetim Otoritesiyle önceden mutabık kalınarak başvuru çağrılarını yapmak ve uygunluk koşullarını yayımlamak,
- c) Başvuru paketlerini almak ve uygulanacak projeleri seçmek,
- d) Projelerin onaylanması için başvuruları, idari kontrollere uygun olarak, şartlara ve uygunluk koşullarına göre kontrol etmek ve uygun olduğunda kamu ihale hükümleri de dahil Anlaşmalara uyulup uyulmadığını kontrol etmek,
- e) Seçim kriterlerine uygun olarak başvuruları değerlendirmek ve sunulan iş planlarının değerlendirmesini yapmak,
- f) TKDK ve nihai yararlanıcılar arasındaki akdi yükümlülükleri ve bu yükümlülüklerin uyulmaması halinde uygulanacak olası yaptırımlar da dahil olmak üzere ilgili bilgileri ve gerekirse sözleşme tarihini yazılı olarak belirlemek,
- g) Proje ve faaliyetlerin uygulamasını izlemek, yararlanıcıların sözleşme hükümlerini ve yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini takip etmek ve bu amaçlarla gerekli kontrolleri yapmak,
- h) Sözleşme imzalama öncesinde ve sonrasında uygunluğu sağlamak için yerinde kontroller gerçekleştirmek,
- i) Projelere yönelik tahakkuk, ödeme ve muhasebe işlemlerini gerçekleştirmek,
- j) Uygulanmakta olan projelerde ilerleme sağlamak için faaliyetleri takip etmek,
- k) Uygulanmakta olan tedbirlerin ilerlemesini göstergelerle raporlamak,
- l) Nihai yararlanıcının Topluluğun projeye katkısının bilincinde olmasını sağlamak,
- m) FFPA'nın 24. Maddesinde atıfta bulunulan tanıtıma ilişkin yükümlülüklerin uyulmasını sağlamak ve Yönetim Otoritesi ile birlikte tanıtım faaliyetlerini yürütmek,
- n) Ulusal düzeyde usulsüzlük raporlamasının yapılmasını sağlamak;
- o) NAO, yönetim yapısı ve Yönetim Otoritesinin görevlerini yerine getirmeleri için gereken bütün bilgileri almalarını sağlamak,
- p) Programın ve desteklerin etkinleştirilmesi yönündeki görüş ve değişiklik önerilerini ilgili makamlara bildirmek,
- q) Kurumun görevleri ve faaliyetleri ile ilgili güvenilir bir veri tabanı ve bilgi işlem sistemi kurmak,

Kurum ayrıca, ilgili kamu kurumları ve özel kuruluşlar, gerçek kişiler, Avrupa Komisyonu ve uluslararası kuruluşlar ile işbirliği ve koordinasyonun sağlanmasından sorumludur.

IPARD Ajansının organizasyon şeması Ek XIV'te yer almaktadır.

## **12.2. Öngörülen İzleme Komitesi'nin oluşturulması dahil, izleme ve değerlendirme sistemlerinin tanımlanması.**

IPARD III Programı'nın (2021-2027) ilerlemesi ve ayrıca programın hedefleri ile ilgili olarak verimliliği ve etkililiği, başlangıçtaki durum ve programın finansal olarak yürütülmesi ile ilgili göstergelere dayalı olarak ölçülmektedir. YO, IPARD Programının izlemesini sağlamaktadır ve IPARD İzleme Komitesi'nin çalışmalarına destek olmaktadır. En önemlisi, IPARD Programının uygulanmasının kalitesini izlemede kullanılan belgeleri temin ederek bunu gerçekleştirmektedir. Bu bakımdan, TKDK, YO'nun programı izleme görevini gerçekleştirmek için gerekli olan tüm bilgilere ulaşmasını sağlamaktadır.

Sonuç olarak, IPARD III Programı'nın (2021-2027) izlenmesi için geliştirilen sistem, fiziki ve finansal göstergelerin belirlenmesi ve toplanması ve bu göstergelerle ilgili verilerin kaydedilmesi ve analizini kapsamaktadır. IPARD Programının izlenmesi işlevi için ihtiyaç duyulan tüm veriler, TKDK ve Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınan verilerden elde edilmektedir. Programın izlenmesi, tedbirler kapsamında önerilen izleme göstergeleri kapsamında gerçekleştirilecektir.

YO tarafından hazırlanan yıllık ve nihai uygulama raporları, IPA Uygulama Komisyon Tüzüğü (AB) No 2021/2236 Madde 10'a uygun olarak, raporlarda sunulan içerik, analizler ve sonuçların müzakere edilmesi ve onaylanması için IPARD İzleme Komitesi'ne sunulmaktadır.

### **İzleme Komitesi**

FFPA'nın [53] Maddesi uyarınca, IPARD III İzleme Komitesi, ilk finansman anlaşmasının yürürlüğe girmesinden sonra en geç altı ay içinde kurulacaktır.

İzleme Komitesi, Programın belirlenen strateji, amaç ve hedeflerinin başarılı bir şekilde uygulanmasını sağlamak üzere yılda en az iki kez toplanacaktır. Acil durumlarda, belgelerin İzleme Komitesi üyeleri tarafından onaylanması yazılı usulle gerçekleştirilmektedir.

### **Görevler ve sorumluluklar**

İzleme Komitesinin görev ve sorumlulukları SA Madde [52]'de tanımlanmıştır ve şunları kapsamaktadır:

- a) IPARD III Programının sonuçlarının incelenmesi: her bir tedbir için belirlenen hedeflere ulaşılması ve bu tedbirlere tahsis edilen mali kaynakların kullanımında kaydedilen ilerleme;
- b) IPARD III Programında belirlenen hedeflere ulaşılması yönünde kaydedilen ilerlemenin gözden geçirilmesi;
- c) Yönetim Otoritesinin programda değişiklik yapılmasına yönelik her türlü teklifini incelemek ve onaylamak;
- d) Yıllık ve nihai uygulama raporlarını, görünürlük ve iletişim faaliyetleri planını ve güncellemelerini ve teknik destek faaliyetlerinin uygulanmasına yönelik yıllık eylem planını değerlendirmek ve onaylamak.

### Kompozisyon

İzleme Komitesinin kompozisyonu ve işleyişi, FFPA'nın 53(7) Maddesi uyarınca belirlenmektedir. Söz konusu Komitenin kurulmasından önce, Komisyon ile Komitenin oluşumu konusunda bir anlaşmaya varılmaktadır. Bu mutabakat neticesinde "İzleme Komitesinin Teşkili ile Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik" Resmi Gazete'de yayımlanmış olup, çalışmalar bu Yönetmelik çerçevesinde yürütülmektedir.

IPARD İzleme Komitesi üyeleri, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının (ilgili bakanlıklar), ekonomik, sosyal ve çevresel ortaklar gibi diğer paydaşların ve sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, uluslararası kuruluşlar da dâhil olmak üzere sivil toplumu temsil eden ilgili kurumların ve Avrupa Komisyonu'nun temsilcilerinden oluşmaktadır.

Komite oy hakkı olan üyeler, oy hakkı olmayan üyeler, gözlemciler, davetliler ve AB Komisyonu temsilcilerinden oluşmaktadır. Gözlemci statüsündeki ve oy hakkına sahip üyelerin sayısı en az ulusal makam ve organlardan gelen üyelerin sayısına eşittir. Böylece kamu ve kamu dışı üyelerin sayısal temsilde bir denge sağlanmaktadır ve bu sayı Komite'nin işleyişi boyunca korunmaktadır.

Yönetim Otoritesi, IPARD Ajansı, Ulusal Yetkilendirme Görevlisi (NAO) ve NIPAC temsilcileri Komite çalışmalarına oy hakkı olmayan üyeler olarak katılmaktadır. Bu kurumları temsil eden İzleme Komitesi üyelerinin en az icra (karar alma) düzeyinde olması sağlanmaktadır.

İzleme Komitesinin öngörülen bileşimi, IPARD Programının hedef ve stratejileri doğrultusunda seçilen üyelerden oluşmaktadır.

İzleme Komitesinde yer alacak kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarından birer asil ve birer yedek üye belirlenmiş olup, üyeler eşit oy hakkına sahiptir.

Oylama gerektiren konuların yanı sıra, bilgilendirme amacıyla sunulan diğer konular da İzleme Komitesi toplantısında görüşülmektedir. Komite kararları oybirliğiyle alınmaktadır. Kararların alınabilmesi için oy kullanan üyelerin üçte ikisinin Komite toplantılarında hazır bulunması gerekmektedir. Toplantı tutanakları toplantı sonunda hazırlanmaktadır. Usule ilişkin ayrıntılar İK usul kurallarında düzenlenmektedir.

Komite, IPARD Programının uygulanmasını izleyecek ve denetleyecektir. YO, IPARD İzleme Komitesi'nin sekretaryası olarak görev yapmaktadır.

### Değerlendirme

IPARD Programı'nın (2021-2027) uygulama aşamasına bağlı olarak, desteklenen eylemlerin uygunluğunu, verimliliğini, etkililiğini, faydalarını ve sürdürülebilirliğini değerlendirmek amacıyla bir değerlendirme sistemi oluşturulmaktadır.

IPARD Programının ön değerlendirmesi 29/09/2021 tarihinde başlamış ve nihai taslak 03/11/2021 tarihinde sunulmuştur. Ön değerlendirme sonucunda, Programın geliştirilmesi amacıyla taslak programla ilgili bazı tavsiyelerde bulunulmuştur. Ön değerlendirmenin sonuçlarına ilişkin bilgilere Bölüm 14'te yer verilmektedir.

IPARD Programı (2021-2027), uygulama sonrası değerlendirmeye ve Komisyon tarafından uygun görülen durumlarda, Yönetim Otoritesinin sorumluluğu altında, bağımsız değerlendiriciler tarafından gerçekleştirilecek olan ara değerlendirmelere tabi olacaktır.

Yönetim Otoritesi tarafından bir değerlendirme planı hazırlanacak ve IPARD Programının (2021-2027) Komisyon tarafından kabul edilmesinden en geç bir yıl sonra İzleme Komitesine sunulacaktır.

### **13. İLGİLİ YETKİLİLER, KURUMLAR VE UYGUN EKONOMİK, SOSYAL VE ÇEVRESEL ORTAKLAR İLE PROGRAMLAMA VE ANLAŞMA HÜKÜMLERİ KONUSUNDA GERÇEKLEŞTİRİLEN İSTİŞARELERİN SONUÇLARI**

#### **13.1. İlgili Makamları, Organları ve Ortakları Sürece Dahil Etmek İçin Benimsenen Yöntem**

IPARD III 2021-2027 Programı hazırlanırken katılımcı bir yaklaşım benimsenmiştir. İlgili makamlar, paydaşlar ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği düzenlenen toplantılar, sektördeki uzmanlarla gerçekleştirilen sektörel analizler, resmi yazışmalar ve ikili görüşmeler yoluyla sağlanmıştır.

Programa dahil edilecek tedbir fişlerinin kapsadığı sektörler 13 başlığa ayrılarak Türkiye'nin önde gelen üniversitelerinden ve TOB'dan uzmanların katıldığı 100'e yakın online toplantı kapsamında analiz edilmiş ve bu analizin sonuçları şeffaf bir şekilde programa yansıtılmıştır.

Programın temelini oluşturan Ulusal Kırsal Kalkınma Strateji Belgesi (2021-2023) ilgili bakanlık, kurum ve kuruluşların (Ek II'de belirtilmiştir) işbirliğinde ve TOB koordinasyonunda, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın teknik desteği ile hazırlanmıştır.

Program hazırlık sürecinin COVID-19 pandemisiyle aynı döneme denk gelmesi nedeniyle saha ziyaretleri, çalıştaylar ve yüz yüze toplantılar gerçekleştirilememiş; bunun yerine yalnızca çevrimiçi toplantılar düzenlenmiştir. Çevrimiçi toplantılar için ilgili kamu kurum/kuruluşlarından, Tarım ve Orman Bakanlığı'nın ilgili Genel Müdürlüklerinden ve STK'lardan resmi yazı ile iletişim bilgileri ve katkı talep edilmiştir. Bu kapsamda 100'e yakın paydaş kurumla iletişime geçilmiş ve sektörel analizdeki konu dağılımına uygun olarak tüm paydaşlar çeşitli toplantılara davet edilmiştir. Bu toplantıların yanı sıra anlık bilgi/veri paylaşımı veya kurumsal talepler için telefonla veya yüz yüze ikili görüşmeler de gerçekleştirilmiştir. Bazı paydaşlar istişareye davet edilmiş ancak olumlu yanıt vermemiş ve istişareye katılmamıştır.

Aralık 2020 ile Mart 2021 tarihleri arasında devam eden tüm istişare süreci toplantılarının gündeminde, IPARD III Programının daha verimli hale getirilmesi amacıyla paydaşlarla saha deneyimleri ve IPARD II Programının (2014-2020) uygulanmasında tespit edilen eksiklikler (eksiklikler, hatalar) hakkında görüşmeler yer almaktadır. Katılımcıların yeni programa yönelik tüm beklentileri değerlendirilmiş ve değerlendirme sonucuna bağlı olarak bazıları Komisyon ile istişareler için sunulan taslak programa dahil edilmiştir.

Toplantıların ardından, toplantı çıktılarını içeren tutanaklar ve paydaşlar tarafından sunulan resmi görüş yazıları, Program içeriğine yansımalarını analiz etmek amacıyla Yönetim Otoritesi tarafından değerlendirilmiştir.

### 13.2. Danışılan Ortakların Listesi - Özet

**Tablo 79. Danışılan Paydaş Listesi - Özet**

| <b>Kurum / Kuruluş / Kişi Adı</b>                      | <b>Görevi / Uzmanlığı</b>                                                                                                              | <b>İrtibat Kişisinin Adı</b>                                                  |
|--------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------|
| Cumhurbaşkanlığı - Strateji ve Bütçe Başkanlığı        | Düzenlemeler, fasıl müzakerelerinde ilerlemeler                                                                                        | Dr. Funda Baydu Hakan Günlü<br>Ali Rıza Dereli Serdar Çatakçı Mustafa Şahiner |
| Dışişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı (NIPAC) | AB müktesebatına uyum                                                                                                                  | Erkin Soysaldı Eda Zorlu İbrahim Gündoğar                                     |
| Çevre ve Şehircilik Bakanlığı                          | -Yenilenebilir enerji destekleri<br>-Toprak ve yeraltı sularına ilişkin uygulamalar<br>-Bakanlığın altyapı projeleri<br>-Biyçeşitlilik | Dr. İsmail Raci Bayer<br>Buğçe Doğan Çimentepe                                |
| Ticaret Bakanlığı                                      | Sektörlerin üretim kapasiteleri ve üretim rakamları                                                                                    | Yunus Karayel                                                                 |
| Kültür ve Turizm Bakanlığı                             | -Kırsal turizm<br>-Turizm sertifikası denetimleri                                                                                      | Barış Can Üstüntaş<br>Murat Özdemir                                           |
| Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü                     | -Bölgesel konular ve kırsal kalkınma konuları<br>-Dezavantajlı Bölgeler Çalışması                                                      | Burak Yardımcı Gizem Serim                                                    |
| Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı                   | Tarımsal üretim istatistikleri                                                                                                         | Arap Diri                                                                     |
| Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü                   | Yenilenebilir enerji sektörü ve ulusal mevzuat                                                                                         | Hakan Şener Akata                                                             |
| Türk Patent ve Marka Kurumu Başkanlığı                 | Yerel ürünler ve coğrafi işaretler                                                                                                     | Emre Çelebi<br>Kemal Demir Eralp                                              |
| Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası                     | Tarımsal krediler ve finansman programları                                                                                             | Gökhan Güven                                                                  |
| İller Bankası                                          | Su Kanalizasyon ve Altyapı Projeleri                                                                                                   | Uğur Memiş                                                                    |

| <b>Kurum / Kuruluş / Kişi Adı</b>                    | <b>Görevi / Uzmanlığı</b>                                                                                                                       | <b>İrtibat Kişisinin Adı</b>                                                                |
|------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------|
| Türkiye İhracatçıları Meclisi                        | Gıda ihracatçıları için AB Mevzuatı ve mevcut uygulamalar                                                                                       | Caner Ortakçı                                                                               |
| AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü                  | -AB Kırsal Kalkınma Politikası<br>-AB Yeşil Mutabakatı<br>-Çiftlikten Çatala Stratejisi                                                         | Adil Yüksel Perkin                                                                          |
| Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü                      | -Tohum destekleri, süs bitkileri ve tıbbi-aromatik bitkiler<br>-Tohum sektöründeki üretici örgütleri<br>-Organik tarım<br>-Çiftçi Kayıt Sistemi | Lokman Üç<br>Nalan Altındal Öztuna<br>İlhan Özcan                                           |
| Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü            | Balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği ve işleme sektörü                                                                                     | Adem Akbaş                                                                                  |
| Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü                      | -Onay ve kayda tabi gıda işletmelerinin hijyen gereklilikleri ve onay prosedürleri                                                              | Halil Apaydin<br>Gürkan Karaca<br>Cahit Coşkun Altunoğlu<br>Bayram Kerimoğlu                |
| Hayvancılık Genel Müdürlüğü                          | -Hayvan Kayıt Sistemi<br>-Arıcılık Kayıt Sistemi<br>-Hayvan refahı ve sağlık sorunları                                                          | Yeşim Başkuş<br>Nejat Aydın                                                                 |
| Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü | -Yumurta ve kümes hayvancılığı sektörü<br>-Su ürünleri sektörü<br>-Hayvan sağlığı, gıda ve yem araştırmaları                                    | Dr. A. Oya Akın<br>Recep Kodaş<br>Doç. Dr. Serdar Kamanli<br>Dr. Mesut Kırdag Serhat Dinçer |
| Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı                   | -Tarımsal eğitim, yayım ve danışmanlık hizmetleri                                                                                               | Nesimi Erarslan<br>Ali Ağören<br>Ayşe Bayram                                                |

| <b>Kurum / Kuruluş / Kişi Adı</b>                                 | <b>Görevi / Uzmanlığı</b>                                                                                | <b>İrtibat Kişisinin Adı</b>                                                          |
|-------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------|
| Strateji Geliştirme Başkanlığı                                    | -Tarımsal ürünlerde markalaşma<br>-Coğrafi İşaretler<br>-Dijital Tarım Pazarı (DİTAP)                    | Mahmut Değirmenci<br>Tahsin Aba<br>Cihan Nazlı<br>Nazlı Şimşek                        |
| Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü                                 | Hayvancılık ve bitkisel üretim sektörü                                                                   | Elif Arslan                                                                           |
| Et ve Süt Kurumu Genel Müdürlüğü                                  | Kırmızı et ve süt ürünleri sektörü                                                                       | Dr. Neslihan Kamanlı Can                                                              |
| Atatürk Orman Çiftliği                                            | -Süt ve süt ürünlerinin işlenmesi<br>-Arıcılık ve arı ürünlerinin üretimi ve işlenmesi                   | Ayşe Erdoğan                                                                          |
| Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü                    | -Arazi örtüsü yönetimi ve toprak erozyonu kontrolü                                                       | İbrahim Yamaç<br>Bayram Hopur<br>Serpil Acartürk<br>Hüseyin Akkuş<br>Yusuf Kantarkaya |
| Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Genel Müdürlüğü | Üreticilere finansman desteği                                                                            | Harun Kırmızı<br>Caner Çelebi                                                         |
| Su Yönetimi Genel Müdürlüğü                                       | Su tasarrufu                                                                                             | Erdem Eroğlu<br>M. Can Güçlü<br>Onur Altun                                            |
| Kırsal Kalkınma ve Kredilendirme Daire Başkanlığı                 | Kırsal Kalkınma Yatırımları Destek Projeleri (KKYDP)                                                     | Tuba Hıdırlıgil                                                                       |
| Örgütlenme Daire Başkanlığı                                       | -Tarımsal Üretici Örgütleri ve Kooperatifleri<br>-Tarımsal Üretici Birlikleri<br>-Yetiştirici Birlikleri | Mehmet Ali Korkmaz<br>Filiz Bilgili                                                   |

| <b>Kurum / Kuruluş / Kişi Adı</b>                           | <b>Görevi / Uzmanlığı</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              | <b>İrtibat Kişisinin Adı</b>                                                                                                                                                                                     |
|-------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Tarımsal Çevre ve Doğal Kaynakları Koruma Daire Başkanlığı  | <ul style="list-style-type: none"> <li>-İklim değişikliği</li> <li>-Erozyon</li> <li>-Sürdürülebilir arazi yönetimi</li> <li>-Tarımsal kuraklıkla mücadele</li> <li>-Sera gazı emisyon hesaplamaları</li> </ul>                                                                                                                                                                                        | <p>Abdüssamet Aydın</p> <p>Dr. Elif Demirbaş Topçu</p>                                                                                                                                                           |
| Toprak Koruma ve Arazi Değerlendirme Daire Başkanlığı       | <ul style="list-style-type: none"> <li>-Tarımsal arazi kullanım planlaması</li> <li>-Arazi örtüsü yönetimi ve toprak erozyonu kontrolü</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                      | <p>Nurcan Hacıalibeyoğlu</p> <p>Semra Yıldırım</p> <p>Derya Sürek</p>                                                                                                                                            |
| Tarım Arazileri Yönetimi Daire Başkanlığı                   | <ul style="list-style-type: none"> <li>-Arazi örtüsü yönetimi ve toprak erozyonu kontrolü</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                   | Oğuzhan Fakılı                                                                                                                                                                                                   |
| Antalya Batı Akdeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü | <ul style="list-style-type: none"> <li>-Serada sebze ve süs bitkileri yetiştiriciliği, sera teknolojileri, tıbbi ve aromatik bitkiler</li> <li>-Tarla bitkileri ve ikinci ürün yetiştiriciliği (soya fasulyesi, yer fıstığı, susam, mısır ve yem bitkileri yetiştiriciliği)</li> <li>-Tropikal ve subtropikal meyve yetiştiriciliği</li> <li>-Toprak ve su yönetimi</li> <li>-Bitki sağlığı</li> </ul> | <p>İbrahim Çelik</p> <p>Doç. Dr. Muharrem Gölükcü</p> <p>Dr. Arzu Bayır Yeğin</p> <p>Mehmet Kocatürk</p> <p>Mehmet Özdemir</p> <p>Dr. Işıl Yılmaz</p> <p>Dr. Filiz Asrı</p> <p>Nazmi Dinç</p> <p>Nejla Çelik</p> |
| Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB)                       | <ul style="list-style-type: none"> <li>-Tarım ve gıda endüstrilerinin gereksinimleri</li> <li>-Kırsal alanlarda ikamet eden üreticilerin ihtiyaçları</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                        | <p>Şemsi Bayraktar</p> <p>Neşe Tezer</p>                                                                                                                                                                         |
| Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB)                   | <ul style="list-style-type: none"> <li>-Yerel emtia borsaları</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               | Yiğit Ateş                                                                                                                                                                                                       |

| <b>Kurum / Kuruluş / Kişi Adı</b>                                                           | <b>Görevi / Uzmanlığı</b>                                                                                                                                                    | <b>İrtibat Kişisinin Adı</b>                                                                                                                                                                        |
|---------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Türkiye Belediyeler Birliği Başkanlığı                                                      | Kırsal altyapı ve yenilenebilir enerji                                                                                                                                       | Ali Esener Esenboğa                                                                                                                                                                                 |
| Ankara Üniversitesi                                                                         | -Kırsal kalkınma politikaları                                                                                                                                                | Prof. Dr. Ayşegül Mengi<br>Prof. Dr. Bülent Gülçubuk<br>Prof. Dr. Erdoğan Güneş<br>Prof. Dr. Ayten Namlı<br>Prof. Dr. Günay ERPUL<br>Doç.Dr. Özdal KÖKSAL<br>Araştırma Görevlisi<br>Gökçe Karalezli |
| -Ziraat Fakültesi (Toprak Bilimi ve Bitki Besleme, Tarım Ekonomisi Bölümleri)               | -Kırsal çevre sorunları<br>-Tarımsal yayım<br>-Arazi örtüsü yönetimi ve toprak erozyonu kontrolü                                                                             |                                                                                                                                                                                                     |
| - Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü (Kent, Çevre ve Yerel Yönetim Politikaları Bölümü) |                                                                                                                                                                              |                                                                                                                                                                                                     |
|                                                                                             |                                                                                                                                                                              |                                                                                                                                                                                                     |
| İstanbul Teknik Üniversitesi-Enerji Enstitüsü                                               | Güneş Enerjisi (Yoğunlaştırılmış Güneş Enerjisi Sistemleri ve Fotovoltaik Güç Sistemleri)                                                                                    | Dr. Coşkun Fırat<br>Dr. Sevan Karabetoğlu                                                                                                                                                           |
| Orta Doğu Teknik Üniversitesi- Deniz Bilimleri Enstitüsü                                    | -Deniz ve Kıyı Bilimleri<br>-Su ürünleri yetiştiriciliği                                                                                                                     | Dr. Devrim Tezcan                                                                                                                                                                                   |
| Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ)-Gıda Mühendisliği Bölümü                               | Gıda işleme sektörü                                                                                                                                                          | Prof. Dr. S. Gülüm Şümnü<br>Prof. Dr. Serpil Şahin                                                                                                                                                  |
| Ekosistem Uygulama ve Araştırma Merkezi (EKOSAM)                                            | -Havza bazlı su yönetimi<br>-Sucul ekoloji ve ekosistem yönetimi<br>-Uzaktan algılama ile su yönetimi<br>-Ekosistem hizmetleri,<br>- Havza bazlı sürdürülebilir su kullanımı | Prof. Dr. Meryem Beklioğlu<br>Nur Filiz<br>Gülce Saydam                                                                                                                                             |
| Ulusal Süt Konseyi (USK)                                                                    | Süt sektörünün mevcut durumu ve ihtiyaçları                                                                                                                                  | Mehmet Sadi Güngör                                                                                                                                                                                  |

| <b>Kurum / Kuruluş / Kişi Adı</b>                                   | <b>Görevi / Uzmanlığı</b>                                             | <b>İrtibat Kişisinin Adı</b>              |
|---------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------|
| Ambalajlı Süt ve Süt Ürünleri Sanayicileri Derneği (ASÜD)           | Süt ürünleri işleme sektörünün mevcut durumu ve ihtiyaçları           | Mustafa Civelek                           |
| Türkiye Damızlık Sığır Yetiştiricileri Merkez Birliği (TDSYMB)      | Sığır yetiştiriciliği sektörünün mevcut durumu ve ihtiyaçları         | Mehmet Sadi Güngör<br>İbrahim Karakoyunlu |
| Türkiye Süt Üreticileri Merkez Birliği                              | Süt sektörünün mevcut durumu ve ihtiyaçları                           | Ali Özgehan                               |
| Türkiye Damızlık Koyun Keçi Yetiştiricileri Merkez Birliği (DKKYMB) | Koyun ve keçi yetiştiriciliği sektörünün mevcut durumu ve ihtiyaçları | Nihat Çelik<br>Niyazi Sinci               |
| Türkiye Yem Sanayicileri Birliği                                    | Hayvancılık sektöründe karma yem üretimi ve teknolojisi               | M. Ülkü Karakuş                           |
| Yumurta Üreticileri Merkez Birliği (YUM-BİR)                        | Kanatlı eti ve yumurta sektörü                                        | İbrahim Afyon                             |
| Türkiye Kalkınma Vakfı (TKV)                                        | -Kırsal turizm<br>-Arıcılık ve bal üretimi<br>-LEADER yaklaşımı       | İbrahim Tuğrul                            |
| Uluslararası Güneş Enerjisi Topluluğu - Türkiye Bölümü              | Güneş enerjisi sistemleri                                             | Esen Erkan                                |
| GTC SOLAR                                                           | Güneş enerjisi sistemleri                                             | Elif Durmaz<br>Sümeyye Yaman              |
| Doğa Koruma Merkezi                                                 | Biyoçeşitlilik                                                        | Özge Balkız<br>Melike Kuş                 |
| Ulusal Kırmızı Et Konseyi (UKON)                                    | Kırmızı et sektörünün mevcut durumu ve ihtiyaçları                    | Ahmet Hacıince<br>Osman Civil             |
| Türkiye Süt, Et, Gıda Sanayicileri ve Üreticileri Birliği (SETBİR). | Süt-kırmızı et üretim ve işleme sektörü                               | Elif Yücel                                |

| <b>Kurum / Kuruluş / Kişi Adı</b>                                  | <b>Görevi / Uzmanlığı</b>                                                                                                                  | <b>İrtibat Kişisinin Adı</b>                       |
|--------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------|
| Türkiye Kırmızı Et Üreticileri Merkez Birliği                      | -Kırmızı et üreten işletmeler<br>-Kırmızı et işleme ve pazarlama                                                                           | Adnan Gültek                                       |
| Beyaz Et Sanayicileri ve Damızlıkçıları Birliği Derneği (BESD-BİR) | Beyaz et sektörünün mevcut durumu ve ihtiyaçları                                                                                           | Ahmet Ergün                                        |
| Su Ürünleri Yetiştiricileri Üretici Merkez Birliği (SUYMERBİR)     | Su Ürünleri Yetiştiriciliği                                                                                                                | Osman Parlak<br>Buket Yazıcıoğlu<br>Aslıhan Bektaş |
| Türkiye Arı Yetiştiricileri Merkez Birliği (TAB)                   | Arıcılık, arı ürünleri üretimi ve yetiştiriciliği                                                                                          | Alim Tutar<br>Suat Musabeşeoğlu                    |
| Süs Bitkileri Üreticileri Alt Birliği (SÜS-BİR)                    | Süs bitkileri sektörü                                                                                                                      | Hatice Ünal                                        |
| Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği                   | -Ormancılık ve ağaçlandırma<br>-Fide ve fidan yetiştiriciliği<br>-Kooperatif mevzuatı                                                      | Ünal Örnek                                         |
| MARMARABİRLİK                                                      | Zeytin ve zeytinyağı sektörünün mevcut durumu ve ihtiyaçları                                                                               | Mehmet ŞEN                                         |
| ÇUKOBİRLİK                                                         | Bitkisel yağ sektörü                                                                                                                       | Sıdıka Şahpaz                                      |
| Pankobirlik Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği                | -Arazi örtüsü yönetimi ve toprak erozyonu kontrolü<br>-Bitkisel üretimin çeşitlendirilmesi ve bitkisel ürünlerin işlenmesi ve paketlenmesi | Ayhan Işık<br>Eşref Dikmen<br>Ahmet Doğan          |
| Türk Veteriner Hekimleri Birliği                                   | Hayvan sağlığı ve refahı                                                                                                                   | H. Haluk Aşkaroğlu                                 |
| Tiftik ve Yapağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği                | Tiftik keçisi ve yapağı üretimi                                                                                                            | Güldane Oğuz                                       |
| İstanbul Hazır Giyim ve Konfeksiyon İhracatçıları Birliği (İHKİB)  | Tekstil                                                                                                                                    | Selin Yeşilşerit                                   |

| <b>Kurum / Kuruluş / Kişi Adı</b>              | <b>Görevi / Uzmanlığı</b>                                          | <b>İrtibat Kişisinin Adı</b>                                                                                                                                                         |
|------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Ege İhracatçı Birlikleri                       | Meyve ve Sebze Sektörü                                             | Serap Ünal<br>Özlem Gökkan Vural                                                                                                                                                     |
| Batı Akdeniz İhracatçıları Birliği             | Meyve ve Sebze Sektörü                                             | Zafer Aydın                                                                                                                                                                          |
| Akdeniz İhracatçıları Birliği                  | Meyve ve Sebze Sektörü                                             | İdil Dilan Öğüt                                                                                                                                                                      |
| Ulusal Baklagil Konseyi                        | -Baklagil sektörü<br>-Bitkisel ürünlerin işlenmesi ve paketlenmesi | İsmail İnam                                                                                                                                                                          |
| Ulusal Çay Konseyi                             | Çay sektörünün mevcut durumu ve ihtiyaçları                        | Oğuzhan Civelekoğlu<br>Sadık Yıldızbayrak                                                                                                                                            |
| Ulusal Fındık Konseyi                          | Fındık sektörünün mevcut durumu ve ihtiyaçları                     | Sabahattin Arslantürk                                                                                                                                                                |
| Ulusal Hububat Konseyi                         | Hububat sektörünün mevcut durumu ve ihtiyaçları                    | İsmail Özkan                                                                                                                                                                         |
| Ulusal Zeytin ve Zeytinyağı Konseyi Başkanlığı | Zeytinyağı sektörü                                                 | Ferhat Çağla Yürekli                                                                                                                                                                 |
| Kadın Emekçini Değerlendirme Vakfı             | Kadın Hakları                                                      | Gökçen Durutaş                                                                                                                                                                       |
| Yerel Eylem Grubu (YEG)                        | LEADER yaklaşımı                                                   | 12 IPARD İlinden 50 Yerel Eylem Grubu (YEG) Temsilcisi<br>Amasya, Ankara<br>Çanakkale<br>Çorum, Denizli<br>Diyarbakır<br>Erzurum<br>Kastamonu<br>Manisa, Ordu<br>Samsun<br>Şanlıurfa |

### 13.3. İstişarelerin Sonuçları - Özet

**Tablo 80. İstişarelerin Sonuçları - Özet**

| İstişare Konusu                                                  | İstişare Toplantılarının Tarihi | Görüş Bildirimi İçin Verilen Süre | İstişarede Bulunulan Kurumlar / Kuruluşlar / Kişilerin İsimleri                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                | Sonuçların Özeti                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
|------------------------------------------------------------------|---------------------------------|-----------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| M1- Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yapılan Yatırımlar | 16.03. 2021<br>17.03. 2021      | 1 ay                              | Cumhurbaşkanlığı - Strateji ve Bütçe Başkanlığı<br>Dışişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı<br>AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü<br>Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü<br>Hayvancılık Genel Müdürlüğü<br>Et ve Süt Kurumu Genel Müdürlüğü<br>Atatürk Orman Çiftliği<br>Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası<br>Türk Veteriner Hekimleri Birliği<br>Ulusal Kırmızı Et Konseyi<br>Ulusal Süt Konseyi<br>Türkiye Damızlık Sığır Yetiştiricileri Merkez Birliği<br>Türkiye Süt, Et, Gıda Sanayicileri ve Üreticileri Birliği<br>Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Genel Müdürlüğü<br>Türkiye Damızlık Koyun Keçi Yetiştiricileri Merkez Birliği | 1) Program biyoekonomi, atık yönetimi, yenilenebilir enerji ve döngüsel ekonomi alanlarındaki yatırımların yüksek hibe oranı ile desteklenmesi ve bu alandaki yatırımlar için KOBİ kapsamında olmayan işletmelerin desteklenmesi önerisine ilişkin düzenlemeleri kapsamaktadır.<br><br>2) Organik kırmızı et üretim tesislerinin kurulması ve modernizasyonunun desteklenmesi önerisi programa yansıtılmıştır.<br><br>3) Organik kanatlı eti ve yumurta üretim tesislerinin modernizasyonunun desteklenmesi önerisi programa yansıtılmıştır.<br><br>4) Hayvancılıkta önemli bir gider kalemi olan kaba yem üretiminin desteklenmesi önerisi programa yansıtılmıştır.<br><br>5) Kolektif yatırımlara ilişkin hibe oranlarının artırılması tavsiye edilmiştir. |

| <b>İstisare Konusu</b>                                                                                         | <b>İstisare Toplantı Tarihi</b> | <b>Görüş Bildirimi İçin Verilen Süre</b> | <b>İstisarede Bulunulan Kurumlar / Kuruluşlar / Kişilerin İsimleri</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           | <b>Sonuçların Özeti</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------|------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                                                                                |                                 |                                          | Kanatlı Hayvan Eti Üreticileri ve Yetiştiricileri Birliği<br>Yumurta Üreticileri Merkez Birliği<br>Güneydoğu Anadolu İhracatçı Birlikleri                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        | . IPARD II'de de verilen ilave hibe desteğinin IPARD III programı kapsamında devam ettirilmesine karar verilmiştir.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
| M3 – Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması ile İlgili Fiziki Varlıklara Yapılan Yatırımlar | 17.03. 2021<br>18.03. 2021      | 1 ay                                     | Cumhurbaşkanlığı - Strateji ve Bütçe Başkanlığı<br>Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü<br>Dışişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı<br>Ticaret Bakanlığı<br>Kanatlı Hayvan Eti Üreticileri ve Yetiştiricileri Birliği<br>Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü<br>Hayvancılık Genel Müdürlüğü<br>Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı<br>Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü<br>Yumurta Üreticileri Merkez Birliği<br>Marmarabirlik<br>Su Ürünleri Yetiştiricileri Üretici Merkez Birliği<br>Ulusal Zeytin ve Zeytinyağı Konseyi<br>Batı Akdeniz İhracatçıları Birliği<br>ODTÜ - Deniz Bilimleri Enstitüsü | 1) Sıvı, toz, ileri işlenmiş yumurta gıdası ve yumurtanın toplu depolanması gibi katma değerli ürünlerin IPARD Programı desteği kapsamına alınması önerisi programda ele alınmıştır.<br>2) Program biyoekonomi, atık yönetimi, yenilenebilir enerji ve döngüsel ekonomi alanlarındaki yatırımların yüksek hibe oranı ile desteklenmesi ve bu kapsamdaki yatırımlar için KOBİ kapsamında olmayan işletmelerin desteklenmesi önerisine ilişkin düzenlemeleri kapsamaktadır.<br>3) Kolektif yatırımlara ilişkin hibe oranlarının artırılması tavsiye edilmiştir. IPARD II'de de verilen ilave hibe desteğinin IPARD III programı kapsamında devam ettirilmesine karar verilmiştir.<br>4) Zeytin ve zeytinyağı üretimi kapsamında, |

| <b>İstişare Konusu</b>                                          | <b>İstişare Toplantılarının Tarihi</b>                   | <b>Görüş Bildirimi İçin Verilen Süre</b> | <b>İstişarede Bulunulan Kurumlar / Kuruluşlar / Kişilerin İsimleri</b>                                                                                                                                                          | <b>Sonuçların Özeti</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
|-----------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------|------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                                 |                                                          |                                          | Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası                                                                                                                                                                                              | temiz (çevre dostu) ileri teknoloji bir üretim merkezi ile akıllı zeytin ve zeytinyağı depolama ve işleme yatırımlarının (yer tahsisi, inşaat, makine-ekipman, yazılım vb.) destek kapsamına alınması teklifi programa yansıtılmıştır.<br>5) Meyve-sebze işleme kapsamında modernizasyon başvurusu yapılan projelerde soğuk hava deposuna yönelik kapasite sınırı belirlenmemesi önerilmiştir. Üretici örgütlerine ilişkin böyle bir sınır olmadığı ve bu öneri diğer işletmeler için uygun görülmediği için teklif programa yansıtılmamıştır. |
| M7 – Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme | 18.03. 2021<br>19.03. 2021<br>22.03. 2021<br>23.03. 2021 | 1 ay                                     | Dışişleri Bakanlığı,<br>Avrupa Birliği Başkanlığı<br>Kültür ve Turizm Bakanlığı<br>Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü<br>Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü<br>Strateji Geliştirme Başkanlığı<br>Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı | 1) Yem bitkileri üretimi, programda "Bitkisel Üretim" sektörü altında destek kapsamına alınmıştır.<br>2) Organik gübre üretimi kapsamında, çeşitli tekliflerden sadece solucan gübresi üretimi destek kapsamına alınmıştır.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |

| <b>İstişare Konusu</b> | <b>İstişare Toplantılarının Tarihi</b> | <b>Görüş Bildirimi İçin Verilen Süre</b> | <b>İstişarede Bulunulan Kurumlar / Kuruluşlar / Kişilerin İsimleri</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          | <b>Sonuçların Özeti</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
|------------------------|----------------------------------------|------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                        |                                        |                                          | <p>Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı</p> <p>Akdeniz İhracatçıları Birliği</p> <p>Ege İhracatçı Birlikleri</p> <p>Antalya Batı Akdeniz Tarımsal Araştırma Merkezi</p> <p>Türkiye Arı Yetiştiricileri Merkez Birliği</p> <p>Kırsal Kalkınma ve Kredilendirme Daire Başkanlığı</p> <p>Uluslararası Güneş Enerjisi Topluluğu - Türkiye Bölümü</p> <p>GTC SOLAR</p> <p>İTÜ Enerji Enstitüsü</p> <p>İstanbul Hazır Giyim ve Konfeksiyon İhracatçıları Birliği</p> <p>Sebahat Ada</p> | <p>3) M7 tedbiri kapsamındaki işletmelerin ölçeğine ilişkin şartın kaldırılması talebi kabul edilmemiştir.</p> <p>4) Yem bitkileri ve fidefidan yetiştiriciliği için açık alan büyüklüğü şartı kaldırılmıştır.</p> <p>5) Kırsal turizm sektöründe yer alan işletmelerin "Turizm İşletmelerinin Sınıflandırılmasına İlişkin Yönetmelik"e göre belgelendirilmesi zorunluluğunun kaldırılması talebi kabul edilmemiştir.</p> <p>6) Yenilenebilir Enerji alt sektörü için elektrik dağıtım şirketlerine satış odaklı şebeke içi tesisler destek kapsamına alınmıştır.</p> <p>7) Su ürünleri yetiştiriciliği kapsamında yeni türler ve tuzlu suda yetiştiricilik destek kapsamına alınmıştır.</p> <p>8) Makine parkları için bakım istasyonu kurulması uygun harcamalara dahil edilmiştir.</p> <p>9) Danışmanlık Tedbirinin IPARD III'e dâhil edilmesi tavsiye edilmektedir.</p> |

| <b>İstişare Konusu</b>                                        | <b>İstişare Toplantılarının Tarihi</b> | <b>Görüş Bildirimi İçin Verilen Süre</b> | <b>İstişarede Bulunulan Kurumlar / Kuruluşlar / Kişilerin İsimleri</b>                                  | <b>Sonuçların Özeti</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
|---------------------------------------------------------------|----------------------------------------|------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                               |                                        |                                          |                                                                                                         |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |
| M6 - Kırsal Alanda Kamu Altyapı Yatırımları                   | 22.03. 2021                            | 1 ay                                     | Dışişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı<br><br>Kırsal Kalkınma ve Kredilendirme Daire Başkanlığı | 1) Nihai ödeme talebinden önce sadece ulusal standartların karşılanması talebi kabul edilmemiştir. AB Standartlarının da karşılanması gerektiği programa yansıtılmıştır.<br><br>2) Genel harcamaların toplam uygun harcamaların %12'si ile sınırlandırılması talebi kabul edilmemiştir. Programa %10 olarak dahil edilecektir. |
| Kısa Değer Zinciri kapsamında web sitesi kurulumu ve yönetimi | 18.03. 2021                            | -                                        | Genel İstişare                                                                                          | Mali kapanış dönemi de dahil olmak üzere ticari satışlar için web sitelerinin kurulumu ve yönetimi programa uygun harcamalar olarak dahil edilecektir.                                                                                                                                                                         |
| Dezavantajlı Bölgeler                                         | 07.05. 2021                            | 2 hafta                                  | Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü                                                                      | Türkiye'de Kentsel ve Kırsal Yerleşim Sistemleri Araştırması sonuçlarına göre belirlenen dezavantajlı bölgeler sıralama kriteri olarak programa dahil edilecektir. Daha sonraki değerlendirmelerde, çok kapsamlı olmadığı için bu çalışmadan vazgeçilmiştir.                                                                   |
| Coğrafi kapsam                                                |                                        | -                                        | Genel İstişare                                                                                          | - Programın kapsamının 81 ili kapsayacak şekilde genişletilmesi. STK'lar ve bazı kamu kurumları gibi birçok ulusal makam                                                                                                                                                                                                       |

| <b>İstişare Konusu</b>      | <b>İstişare Toplantı Tarihi</b>                                                                          | <b>Görüş Bildirimi İçin Verilen Süre</b> | <b>İstişarede Bulunulan Kurumlar / Kuruluşlar / Kişilerin İsimleri</b>                                                                                                                                      | <b>Sonuçların Özeti</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                   |
|-----------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                             |                                                                                                          |                                          |                                                                                                                                                                                                             | bu konuda çok sayıda yazılı talepte bulunmuştur. Bu konu program bütçesinin yetersizliği ve akreditasyon sürecinin uzunluğu göz önünde bulundurularak bir sonraki değerlendirme için geçici olarak askıya alınmıştır.                                                                                     |
| LEADER Tedbir               | 06.04. 2021                                                                                              | 6 hafta                                  | 12 IPARD İlinden 50 Yerel Eylem Grubu (YEG) Temsilcisi<br>-Amasya<br>-Ankara<br>-Çanakkale<br>-Çorum<br>-Denizli<br>-Diyarbakır<br>-Erzurum<br>-Kastamonu<br>-Manisa<br>-Ordu<br>-Samsun<br>-Şanlıurfa      | 1) Toplam bütçenin mevcut döviz kuruna göre yeniden düzenlenmesi talep edilmiştir. Reddedilmiştir.<br>2) Avans ödeme miktarının %10'dan %25'e çıkarılması talep edilmiştir. Reddedilmiştir.                                                                                                               |
| Tarım- Çevre- İklim Tedbiri | Açılış toplantısı<br>29.03. 2021<br><br>Arazi örtüsü yönetimi ve toprak erozyonu kontrolü<br>05.04. 2021 | 1 Ay (toplama)                           | <b>Tarım Reformu Genel Müdürlüğü</b><br>-Tarımsal Çevre ve Doğal Kaynakları Koruma Daire Başkanlığı<br>-Toprak Koruma ve Arazi Değerlendirme Daire Başkanlığı<br>-Tarım Arazileri Yönetimi Daire Başkanlığı | 1) Uzmanlar tarafından biyoçeşitlilik alt tedbirinin Polatlı İlçesinin tamamında uygulanması yerine, toy kuşunun yaşam alanı olan yerlerin pilot bölge olarak seçilmesi önerilmiştir. Katılımcılar programın bu şekilde uygulanacağı konusunda bilgilendirilmiştir.<br><br>2) İstişareye katılan uzmanlar |

| İstişare Konusu     | İstişare Toplantılarının Tarihi                                                                                | Görüş Bildirimi İçin Verilen Süre | İstişarede Bulunulan Kurumlar / Kuruluşlar / Kişilerin İsimleri                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                | Sonuçların Özeti                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
|---------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                     | <p>Su tasarrufu<br/>06.04. 2021</p> <p>Biyoçeşitlilik<br/>07.04. 2021</p> <p>Organik tarım<br/>08.04. 2021</p> |                                   | <p><b>Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü</b><br/>-İyi Tarım Uygulamaları ve Organik Tarım Daire Başkanlığı<br/>-Tarım Havzaları Daire Başkanlığı<br/><b>Su Yönetimi Genel Müdürlüğü</b><br/>- İzleme ve Su Bilgi Sistemleri Daire Başkanlığı<br/>-Araştırma ve Değerlendirme Daire Başkanlığı<br/>-Araştırma ve Değerlendirme Daire Başkanlığı<br/><b>Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü</b><br/>- Bahçe Bitkileri Araştırmaları Dairesi Başkanlığı (Meyve Yetiştiriciliği ve Organik Tarım Araştırma Çalışma Grubu)<br/>-Hayvancılık ve Su Ürünleri Araştırmaları Dairesi Başkanlığı<br/>-Hayvan Sağlığı, Gıda ve Yem Araştırmaları Daire Başkanlığı<br/>-Tarla Bitkileri Araştırmaları Dairesi Başkanlığı</p> | <p>toy kuşuna uygun bir yaşam alanı yaratmak için kimyasal gübre, böcek ilacı ve haşere ilacı kullanımının yasaklanması gerektiğini belirtmiştir. Katılımcılar programın bu şekilde uygulanacağı konusunda bilgilendirilmiştir.</p> <p>3) Tarım-çevre-iklim tedbiri kapsamında 4 alt tedbirin tasarlanmasına temel oluşturmak üzere arazi örtüsü yönetimi ve toprak erozyonu kontrolü, su koruma, biyoçeşitlilik ve organik tarım konularında paydaşlarla GZFT analizleri ve istişareler gerçekleştirilmiştir. Toprak erozyonunun önlenmesi ve Toy kuşunun nüfusunun korunması dışındaki alt tedbirlerin eklenmesine ilişkin karar ertelenmiştir.</p> <p>4) Paydaşlar Bölüm 3.3 "Çevre ve Toprak Yönetimi"ne aşağıdaki konularda bilgi eklenmesini talep etmiştir:</p> |
| <b>Tarım-Çevre-</b> | 29.03. 2021 –                                                                                                  | 1 ay                              | -Bitki Sağlığı Araştırmaları Dairesi Başkanlığı                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                | 1) Ülkemizde zirai amaçlarla aktif olarak kullanılan toprak miktarında yıllara göre yaşanan değişimler                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |

| <b>İstişare Konusu</b> | <b>İstişare Toplantı Tarihi</b> | <b>Görüş Bildirimi İçin Verilen Süre</b> | <b>İstişarede Bulunulan Kurumlar / Kuruluşlar / Kişilerin İsimleri</b>                                                                                                                                                                                                                                                                        | <b>Sonuçların Özeti</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
|------------------------|---------------------------------|------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>İklim Tedbiri</b>   | 02.04. 2021                     |                                          | <p>-Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü</p> <p>AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü</p> <p>Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü</p> <p>Dışişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı</p> <p>Doğa Koruma Merkezi</p> <p>ODTÜ-Ekosistem Uygulama ve Araştırma Merkezi (EKOSAM)</p> <p>Ankara Üniversitesi-Ziraat Fakültesi</p> | <p>.</p> <p>2) Son yıllarda ülkemizde yaşanan erozyonun boyutları. Bu bilgi eklenmiştir.</p> <p>3) Arazi ıslah (çayır/mera) çalışmalarının durumu (proje sayısı)</p> <p>4) Sulanan tarım arazisi miktarı</p> <p>5) Sulanan arazinin sulama türüne göre dağılımı</p> <p>6) İklim değişikliği çalışmaları</p> <p>7) Gübre/pestisit kullanımı</p> <p>8) Biyoçeşitlilik durumu</p> <p>9) Organik tarım sektöründeki güncel çalışmalar ve veriler</p> |

## **14. PROGRAMIN UYGULAMA ÖNCESİ DEĞERLENDİRME ÇALIŞMASI SONUÇLARI VE ÖNERİLER**

### **14.1. Sürecin Tanımı**

2021-2027 IPARD Programı için ön değerlendirme çalışması, 2021-2027 IPARD Programı dokümanının ve diğer destekleyici belgelerin gözden geçirilmesini takiben 29 Eylül 2021 tarihinde başlamıştır. Ön değerlendirme raporunun nihai versiyonu 3 Kasım 2021 tarihinde tamamlanmıştır. Ön değerlendirme raporunun hazırlanması sırasında Yönetim Otoritesi ile sık sık toplantılar yapılmıştır. Ön değerlendirme raporu, Başkent Üniversitesi İşletme Bölümü öğretim üyesi ve Finans Profesörü Güray Küçükkoçaoğlu ile Başkent Üniversitesi İşletme Bölümü öğretim üyesi Türker Açıkgoz tarafından hazırlanmıştır. IPARD III Programının hazırlanması ve son rötuşların yapılması süreci bu tarihten sonra da devam etmiştir. Değerlendiriciler ön değerlendirme raporunu, Yönetim Otoritesi tarafından değerlendiriciye sunulan programın en son versiyonunu temel alarak yazmıştır. Bu nedenle, IPARD III Program dokümanı nihai hale getirildiğinde, ön değerlendirme raporunda yer alan bazı yorumların geçerliliğini yitirmesi ihtimali bulunmaktadır.

Ön değerlendirme raporu, IPARD III Programı kapsamında hedeflenen ihtiyaçları, müdahale mantığını ve ihtiyaçların ne ölçüde karşılandığını değerlendiren ve Programın tutarlılığını değerlendiren bir belgedir.

2021-2027 IPARD Programının ön değerlendirmesi için kullanılan başlıca bilgi ve belge kaynakları 2021-2027 IPARD Program Taslağı, 2021-2027 IPARD III tedbir fişi taslakları, 2021-2027 IPARD Ön Değerlendirme Rehberi, Türkiye Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi-III, 2021-2027 IPARD Sektör Analizi Raporları ve önceki IPARD Programı yararlanıcıları ve yararlanıcı olmayan kişilerle yapılan görüşmelerdir. Ön değerlendirme sürecinde ilgili bilgi kaynakları, istatistikler ve düzenlemeler de dikkate alınmıştır. Ayrıca, ön değerlendirme raporunun hazırlanmasının ön aşamasında çeşitli AB aday ülkelerinde hazırlanan örnekler de incelenmiştir.

Sektörler için hazırlanan GZFT analizleri incelenmiş ve bu analizlere göre belirlenen 20 ihtiyaç ile karşılaştırılarak aralarındaki ilişki değerlendirilmiştir. Programda yer alan tedbirlerin genel ve özel hedefleri ile tespit edilen ihtiyaçlar kontrol edilerek aralarındaki uyumluluk incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Program kapsamında önerilen 7 tedbirin gerekçeleri (müdahale mantığı) ve hedefleri incelenmiş ve önerilen tedbirlerin IPARD III yasal çerçevesi ile tutarlılığını belirlemek üzere 2021-2027 IPARD III çerçevesi ve tedbirleri ile karşılaştırılmıştır.

Uygulanan her bir müdahalenin mantığının ulusal strateji, sektörlerin GZFT analizleri ve ihtiyaç değerlendirmesi ile uyumlu olup olmadığı incelenmiştir. Ön değerlendirme raporunun hazırlanması sırasında IPARD III kapsamındaki tedbirlerin nihai yararlanıcıları, başvuru koşulları, uygun harcamalar ve bütçenin dağılımı (tahsis) incelenmiştir. Bu çalışmalar sonucunda, hedeflerin belirlenmesi ve mali tahsisatın dağılımının değerlendirilmesi amacıyla tedbirlerle karşılaştırmalar ve değerlendirmeler yapılmıştır. IPARD III Programının uygulanması, izlenmesi, göstergeleri, hedefleri, idari süreçleri, sağlanan desteklerin miktarı, dağılımı ve coğrafi kapsamı gibi konuların incelenmesi gerçekleştirilmiştir.

Yürütülen çalışmalar, IPARD III Programının hazırlanmasında görev alan Yönetim Otoritesi personeli ile yapılan toplantılar çerçevesinde desteklenmiştir. Avrupa Komisyonu tarafından sağlananlar da dâhil olmak üzere, farklı tarafların 2021-2027 IPARD Programı taslağına ilişkin yorumları ve düzeltmeleri, ön değerlendirme raporunun hazırlanmasında dikkate alınmıştır. Yönetim Otoritesinin aşağıdaki tavsiyelere yanıt vermesi ve taslak IPARD III Programını tamamlarken ön değerlendirme bölümünde belirtilen düzeltmeleri yapması ve Program belgesini buna göre son haline getirmesi beklenmektedir.

#### **14.2. Önerilerin Özeti**

2021-2023 yıllarını kapsayan Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi III (UKKS III), ulusal refah düzeyinin görece gerisinde kalan kırsal alanların kalkınma dinamiklerini tespit etmeyi ve belirlenen stratejiler çerçevesinde bu alanlardaki ekonomik ve beşeri kaynak potansiyelini harekete geçirmeyi amaçlamaktadır. Bu ana hedef doğrultusunda 7 alt hedef ve uygulamaya yönelik 6 politika belirlenmiştir. 2021-2023 dönemini kapsayacak Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi, IPARD III Programının temel hedef ve tedbirlerine karşılık gelen ve bunlarla çelişmeyen tamamlayıcı bir konuma sahiptir.

Bazı küçük düzeltmeler dışında, IPARD III Programı kapsamında geliştirilen GZFT analizi, ön değerlendirme raporunu hazırlayan değerlendiriciler tarafından teyit edilmiştir. Ön değerlendiricilerin görüşüne göre, GZFT ve ihtiyaç değerlendirmesinde yansıtılan analizler AB Ortak Tarım Politikası ve Türkiye'nin Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi ile uyumludur. Kırsal ve kentsel kalkınma arasındaki farklılıkların nedenleri tespit edilmiş; hedefe ilişkin temel göstergeler, temel ihtiyaçlar ve bunların hedefe dönüşümü ile atılacak adımlara ilişkin somut öncelikler belirlenmiştir.

Ön değerlendirme raporunda yer alan incelemeler sonucunda, Programın genel amaçları ile tedbirler kapsamındaki eylem önerilerinin birincil ve özel hedefler ile uyumlu olduğu ve Programın genel hedefleri ile tutarlı olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca değerlendirici tarafından, tedbirlerin uygulanmasında ortaya konan müdahale mantığının Program hedefleri ve öngörülen uygulama eylemleri ile tutarlı bir şekilde belirlendiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca müdahale mantığı geliştirilirken tedbirlerin program hedeflerinin gerçekleştirilmesine katkısı açıkça belirtilmiştir.

Türkiye'nin sosyoekonomik, kültürel ve siyasi yapısı göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye büyük ölçüde tarım sektörüne bağımlı bir ülkedir ve küresel rekabet gücünü ve kırsal alanlarının düzgün bir şekilde gelişmesini sağlamak için önemli yatırımlara ihtiyaç duymaktadır. IPARD kapsamında, AB desteği ve buna ek olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin mali desteği ile oluşturulan bütçenin, Yönetim Otoritesi'nin planlaması ve yönetimi ile Türkiye'nin tarım ve kırsal kalkınmadaki rekabet gücünü desteklemek üzere en uygun şekilde dağıtılması beklenmektedir.

Değerlendiriciler, genel olarak tedbirlerin hedef gruplarının iyi tanımlandığı ve hedef grupların doğru belirlendiği görüşündedir. Ancak bu noktada önemli bir husus, tedbir fişlerinde hedef gruplar belirlenirken Türkiye Cumhuriyeti'nin kırsal kalkınmasındaki coğrafi farklılıkların göz ardı edilmesidir. Bu konuda

ön değerlendirme raporunda belirtilen bir diğer husus ise alıcılar için belirlenen koşulların anlaşılmasının nispeten zor ve karmaşık olmasıdır. Kırsal kalkınmaya dayalı ve dolayısıyla kırsal hane halklarına yönelik bir Program olması nedeniyle, IPARD III kapsamındaki tedbirlere ilişkin başvuru koşullarının, bu koşulları anlamakta bazı güçlükler yaşayabilecek potansiyel destek yararlanıcıları olan kırsal hane halkları için basit ve açık olması uygun olacaktır.

Türkiye'nin 2021-2027 IPARD Programının iyileştirilmesi için değerlendiriciler tarafından yapılan başlıca öneriler aşağıda yer almaktadır:

### **GZFT analizi, ihtiyaç analizi**

#### **Öneri No. 1;**

**Tarih:** 30/09/2021

**Konu:** GZFT Analizi

**Önerinin tanımı:** Süt, Kırmızı Et, Meyve ve Sebze üretim ve işleme sanayi, Toprak koruma ve erozyon kontrolü, Kırsal alanda altyapı yatırımları, Biyoçeşitlilik alanları için yapılan GZFT analizinde bazı çelişkili, hatalı ve anlaşılmaz ifadeler tespit edilmiştir. Çelişkili, hatalı ve anlaşılmaz ifadelerin ortadan kaldırılması tavsiye edilmektedir.

#### **Öneri sonucunda yapılan çalışmalar veya öneri dikkate alınmamışsa gerekçesi:**

Kabul edilmiştir: Çelişkili ifadeler gözden geçirilmiş ve düzeltilmiştir.

#### **Öneri No. 2;**

**Tarih:** 03/10/2021

**Konu:** Tedbirlerle ilgili ihtiyaçlar

**Önerinin tanımı:** Belirlenen bazı ihtiyaçlar ile tedbirler arasında bağlantı kurulmamıştır. Program kapsamında belirlenen 19. ihtiyaç olan kırsal ekonomiye yönelik finansal araçların geliştirilmesi ve 20. ihtiyaç olan inovasyon ve bilgi transferinin desteklenmesine yönelik olarak herhangi bir tedbir belirlenememiştir. Bu ihtiyaçlara karşılık gelen tedbirler mevcut değilse, bunların Programdan çıkarılması tavsiye edilmektedir.

#### **Öneri sonucunda yapılan çalışmalar veya öneri dikkate alınmamışsa gerekçesi:**

Kabul edilmiştir: Öneriye konu "M12-Finansal Araç" ve "M13-Bilgi ve İnovasyon Transferi" tedbirleri yararlanıcı ülke tarafından seçilmemiştir. Gerekli düzeltmeler yapılmaktadır.

### **Müdahale mantığının yapısı**

#### **Öneri No. 3;**

**Tarih:** 05/10/2021

**Konu:** Nihai yararlanıcıların belirlenmesi, ortak ve özel uygunluk kriterleri

**Önerinin tanımı:** Nihai yararlanıcıların tedbir fişlerindeki tanımları, ortak ve özel uygunluk kriterlerinin anlaşılması zordur. Tedbirlerin kapsamına giren yararlanıcı gruplarının ve başvuru koşullarının belirlenmesi

oldukça karmaşıktır ve kırsal alanlarda yaşayan çiftçiler ve işletmeler için anlaşılması zor olabilir.

**Öneri sonucunda yapılan çalışmalar veya öneri dikkate alınmamışsa gerekçesi:**

Reddedilmiştir: Öneri uygun görülmemiştir. Nihai yararlanıcıların tanımının tüm tedbir fişlerinde açık olduğu düşünülmektedir.

**Öneri No. 4;**

**Tarih:** 07/10/2021

**Konu:** Ortak uygunluk kriterleri

**Önerinin tanımı:** Ortak uygunluk kriterleri kapsamında yararlanıcılardan talep edilen bazı belge ve bilgilerin temininde sorunlar yaşanması muhtemeldir. Tarımsal işletmeler tarafından tedbirler kapsamında talep edilen iş planı, fizibilite, projeksiyonlar, pazarlama stratejileri vb. konularda gerekli belge ve bilgilerin temininde yaşanabilecek sorunlar için yararlanıcılara teknik destek ve hizmet sağlanması önerilmektedir.

**Öneri sonucunda yapılan çalışmalar veya öneri dikkate alınmamışsa gerekçesi:**

Reddedilmiştir: Öneri uygun görülmemiştir. Yararlanıcılar için hazırlanan başvuru çağrı rehberlerinde yeterli bilgi mevcuttur. Geriye kalan hususlar ise yararlanıcıların sorumluluğundadır.

**Öneri No. 5;**

**Tarih:** 07/10/2021

**Konu:** Müdahale mantığı

**Önerinin tanımı:** Tedbir fişlerinde geçen "AB standartları" ifadesi oldukça genel bir ifadedir. Burada hangi AB standardına atıfta bulunulduğunun belirtilmesi olası yanlış anlamaları önleyecektir.

**Öneri sonucunda yapılan çalışmalar veya öneri dikkate alınmamışsa gerekçesi:**

Kabul edilmiştir: Programın 3 numaralı ekinde hangi ulusal standartların AB standartlarıyla uyumlu olduğunu gösterilmektedir. Ek 3'te yer alan tüm ulusal yönetmelikler, AB standardındaki yönetmeliklere referans olan mevzuatı içermektedir.

**Öneri No. 6;**

**Tarih:** 08/10/2021

**Konu:** Nihai yararlanıcılar ve kaynak tahsisi

**Önerinin tanımı:** Hem sektör analiz raporları hem de IPARD III Programında parçalı yapılardan oluşan ve genellikle mikro-küçük ölçekli işletmeler olan tarımsal işletmeler sorununa çeşitli vesilelerle değinilmiştir. Bu bağlamda, tedbirler kapsamında nihai yararlanıcıların seçilmesi sürecinde çiftçi kooperatifleri ve örgütlerine, bireysel yararlanıcıların menfaatlerine zarar vermeyecek şekilde pozitif ayrımcılık uygulanması ve kooperatif/örgüt başvurularını teşvik edecek eklemeler yapılması gerekmektedir.

**Öneri sonucunda yapılan çalışmalar veya öneri dikkate alınmamışsa gerekçesi:**

Kabul edilmiştir: Programda kolektif yatırımlara ekstra hibe oranı verilmekle birlikte, bazı tedbirlerde üretici örgütlerine sıralama kriterlerinde ek puan verilmektedir.

**Öneri No. 7;**

**Tarih:** 08/10/2021

**Konu:** Müdahale mantığı

**Önerinin tanımı:** İşletmelerin kendi kendilerine yeterli yenilenebilir enerji üretmelerini desteklemek yerine, bölgedeki birçok tarımsal işletmeye fayda sağlayacak bölgesel ölçekte daha büyük çaplı yenilenebilir enerji yatırımlarını desteklemenin maliyet/fayda açısından ve bütçe kısıtı göz önünde bulundurulduğunda daha uygun olduğu değerlendirilmiş ve tavsiye edilmiştir.

**Öneri sonucunda yapılan çalışmalar veya öneri dikkate alınmamışsa gerekçesi:**

Kabul edilmiştir: Öneri kapsamında "M6- Kırsal Alanda Kamu Altyapı Yatırımları" tedbirinin uygulanması amaçlanmaktadır. Destek aynı zamanda hem öz tüketimi hem de şebekeye elektrik satışını kapsamaktadır.

**Öneri No. 8;**

**Tarih:** 08/10/2021

**Konu:** Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yapılan Yatırımlara İlişkin Tedbirin Gerekçesi

**Önerinin tanımı:** Tedbirin gerekçe bölümünde "Dezavantajlı bölgeler ve genç nüfus destek kapsamında verilecek teşviklerden daha fazla yararlanacaktır" ifadesi yer almaktadır. Bu ifadenin hangi kanıta dayandığı açık değildir. Eğer bu ifade programın odak noktasını yansıtan önemli bir konu ise, program bunun nasıl başarılacağını daha açık bir şekilde ortaya koymalıdır.

**Öneri sonucunda yapılan çalışmalar veya öneri dikkate alınmamışsa gerekçesi:**

Kabul edilmiştir: Dezavantajlı bölgelere ilişkin çalışma, çok kapsamlı olmadığı ve bazı sorunlara yol açabileceği için, taslak programdan çıkarılmıştır. Genç çiftçilere ise ekstra hibe oranı ve sıralama kriterlerinde puan verilecektir.

**Öneri No. 9;**

**Tarih:** 08/10/2021

**Konu:** Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yapılan Yatırımlara İlişkin Tedbir

**Önerinin tanımı:** Kırmızı et ve kanatlı eti sektörü kısaca "Et Sektörü" olarak destek kapsamına alınmıştır. Bununla birlikte, IPARD III Programının birçok bölümünde Türkiye'de kanatlı eti sektörünün oldukça gelişmiş olduğu açıklanmıştır. Öte yandan, kırmızı et sektörünün artan fiyatlar ve düşük tüketim miktarı nedeniyle geride kaldığı sektör analizinde yer almaktadır. Bu noktada, desteklerin ağırlıklı olarak kırmızı et sektörüne yönelik olduğunu metin içerisinde belirtmekte fayda vardır.

**Öneri sonucunda yapılan çalışmalar veya öneri dikkate alınmamışsa gerekçesi:**

Reddedilmiştir: M1 tedbiri kapsamında, kümes hayvancılığı sektörü sadece mevcut işletmelerin modernizasyonu açısından destek kapsamına alınırken, kırmızı et sektörü söz konusu olduğunda destek hem yeni işletmelerin kurulması hem de mevcut işletmelerin modernizasyonu için sağlanacaktır.

**Öneri No. 10;**

**Tarih:** 08/10/2021

**Konu:** Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yapılan Yatırımlara İlişkin Tedbirin nihai yararlanıcıları

**Önerinin tanımı:** Nihai yararlanıcıların tanımı şu anda "tarımsal işletmeyi" içermemektedir ve destekle işletme kurmayı amaçlayan çiftçilerin bu kapsama dahil edilip edilmeyeceği belirsiz görünmektedir. Bu konunun açıklığa kavuşturulması faydalı olacaktır.

**Öneri sonucunda yapılan çalışmalar veya öneri dikkate alınmamışsa gerekçesi:**

Reddedilmiştir: Tedbir 1'de, ulusal yasalarca tanınan gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan ve tarımla uğraşan işletmelerin tarımsal işletmeler olduğu belirtilmektedir.

**Öneri No. 11;**

**Tarih:** 08/10/2021

**Konu:** Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yapılan Yatırımlara İlişkin Tedbirin genel uygunluk kriterleri

**Önerinin tanımı:** Genel uygunluk kriterleri kapsamında, gerekli AB standartlarına uyum konusunda ulusal makamlardan alınan sertifikaların bu koşulu yerine getirmek için belge olarak kullanılacağı belirtilmektedir. Ulusal makamlardan alınacak ve yukarıda belirtilen standartlarla ilişkilendirilecek sertifikaların neler olduğunun daha ayrıntılı olarak açıklanması önerilmektedir.

**Öneri sonucunda yapılan çalışmalar veya öneri dikkate alınmamışsa gerekçesi:**

Reddedilmiştir: Öneri uygun görülmemiştir. Teklifte bahsi geçen resmi belgeler veya benzerleri için ileride uygulama değişikliği yapılması ihtimali göz önünde bulundurularak, resmi belgelere ilişkin bilgilerin başvuru aşamasındaki çevrimiçi bilgilendirmede veya başvuru çağrı rehberlerinde yer alması daha uygun bulunmuştur.

**Öneri No. 12;**

**Tarih:** 08/10/2021

**Konu:** Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yapılan Yatırımlara İlişkin Tedbirin özel uygunluk kriterleri

**Önerinin tanımı:** Özel uygunluk kriterlerinden birinde, "Tüm sektörlerdeki tarımsal işletmeler, yatırımın sonunda gübrenin ilgili AB standartlarına uygun olarak depolandığını ve yönetildiğini kanıtlamalıdır" denmektedir. Bu noktada, bazı işletmelerin (özellikle mikro ve

küçük ölçekli) AB standartlarına uygun gübre depolama alanlarına sahip olup olmadıkları konusunda bir çalışma yapılmamıştır. Bu bağlamda, işletmelere AB standartlarına uygun gübre depolamaları için yatırım yapmalarını sağlayacak teşvikler/destekler sağlanacak mıdır, sağlanmayacak mıdır? Böyle bir imkanın (ilgili desteğin varlığı) bulunup bulunmadığına dair bilgi programda sağlanmalıdır.

**Öneri sonucunda yapılan çalışmalar veya öneri dikkate alınmamışsa gerekçesi:**

Reddedilmiştir: Gübre depolamaya yönelik uygun harcama kalemleri bulunmakla birlikte, bunlar aynı zamanda tedbir kapsamında zorunlu uygun harcamalardır (Yatırım sonunda karşılanması gereken asgari koşullar). Yararlanıcının işletmesinin kapasitesine uygun olarak ne tür ekipman satın alması veya yapım işleri gerçekleştirmesi gerektiği başvuru çağrı rehberlerinde belirtilecektir.

**Öneri No. 13;**

**Tarih:** 08/10/2021

**Konu:** Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması Konusunda Fiziki Varlıklara Yönelik Yatırımlar Tedbirine ilişkin özel hedefler

**Önerinin tanımı:** Özel hedefler kapsamında sektöre özgü hedefler içerisinde, su ürünleri işleme sektörleri için "işletmelerin rekabet gücünü artırmak, işleyen su ürünleri işleme teknolojilerini ve katma değerli ürün sayısını geliştirmek" şeklinde bir hedef belirtilmiştir. Burada bahsedilen "katma değerli ürünler" ifadesinin ne anlama geldiğinin metin içinde açıklanmasında fayda vardır (gerekçe bölümünde su ürünleri işleme kısmında olabilir).

**Öneri sonucunda yapılan çalışmalar veya öneri dikkate alınmamışsa gerekçesi:**

Kabul edilmiştir: Özel hedefler bölümünde, su ürünlerinin işlenmesindeki hedeflerden biri "su ürünlerini işleyen işletmelerin rekabet gücünü artırmak için işleme teknolojilerini geliştirmek ve katma değerli ürün sayısını artırmak" olarak ifade edilmiştir.

**Öneri No. 14;**

**Tarih:** 08/10/2021

**Konu:** Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması ile İlgili Fiziki Varlıklara Yönelik Yatırımlar Tedbiri için genel uygunluk kriterleri

**Önerinin tanımı:** Genel Uygunluk Kriterleri altında ilk paragrafta yer alan "başvuru sahiplerinin aşağıda belirtilen yasa ve yönetmeliklere uymaları beklenmektedir" ifadesinde atıfta bulunulan yasa ve yönetmeliklerin neler olduğuna açıklık getiren bir bölümün eklerde yer alması uygun olacaktır.

**Öneri sonucunda yapılan çalışmalar veya öneri dikkate alınmamışsa gerekçesi:**

Reddedilmiştir: Öneri uygun görülmemiştir. Söz konusu yasalar, ulusal asgari standartların çerçevesini belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Yararlanıcıları hangi yasa ya da yönetmelik için harekete geçmeleri gerektiği konusunda bilgilendirmek amacıyla bu şekilde hazırlanmıştır. Bu kanunların hangi düzenlemeleri içerdiğini tek tek programa yazmak doğru olmayacaktır.

**Öneri No. 15;**

**Tarih:** 08/10/2021

**Konu:** Yerel Kalkınma Stratejilerinin Uygulanmasının - LEADER Yaklaşımı Tedbirinin özel hedefleri

**Önerinin tanımı:** Özel hedefler bölümünde "Kırsal ekonomiye katkı, kırsal turizm, toplumun kültürel ve sosyal yaşamının canlandırılması, köylerde kamusal alanların iyileştirilmesi, YEG'lerin alanlarında çevre standartlarının iyileştirilmesi Yerel Kalkınma Stratejilerinin ana temalarıdır" ifadesi yer almaktadır. Burada geçen "toplumun kültürel ve sosyal yaşamının canlandırılması, köylerdeki kamusal alanların iyileştirilmesi" ifadesinin kapsamının genişletilmesi uygun olacaktır. Söz konusu iyileştirmelerin ve canlandırmanın amacı nedir? Ayrıca, YEG'lerin faaliyetleri bu iyileşme ve gelişmenin kaynağı olacak mıdır? Bu bölümün de daha fazla açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

**Öneri sonucunda yapılan çalışmalar veya öneri dikkate alınmamışsa gerekçesi:**

Bu konu, Program taslağının "Yerel Kalkınma Stratejilerinin Uygulanması-LEADER yaklaşımı" başlığı altında çeşitli yerlerde detaylandırılmıştır. Örneğin, 7.3. Küçük Projelerde, "toplumun kültürel ve sosyal yaşamının canlandırılması, köylerdeki kamusal alanların iyileştirilmesi" kapsamında aşağıdaki başlıklar altında bilgi mevcuttur;

- Etkinlikler (köy festivalleri, yarışmalar, fuar katılımları ve benzeri eylemler gibi)/Aktiviteler (köy festivalleri, yarışmalar, fuar katılımları vb;)

- Küçük ölçekli kamu binalarının yenilenmesi, kamusal alanların ve turist rotalarının iyileştirilmesi ve küçük ölçekli altyapı (örneğin oyun alanları) ve benzeri eylemler/Küçük ölçekli kamu binalarının yenilenmesi, kamusal alanların ve turist rotalarının iyileştirilmesi ve küçük ölçekli altyapı (örneğin oyun alanları) vb;

-Tarihi binaların restorasyonuna yönelik tasarım planları;

Bu nedenle, özel hedeflere ilişkin mükerrer bilgi verilmesine gerek olmadığı düşünülmektedir.

**Öneri No. 16;**

**Tarih:** 08/10/2021

**Konu:** Kırsal Alanda Kamu Altyapısı Yatırımları Tedbirine yönelik seçim kriterleri

**Önerinin tanımı:** Seçim kriterlerinde "yatırım başvuru adresinin bulunduğu en küçük yerleşim yerinin nüfusu 10.000'in altında ise 25 puan" ibaresi yer almaktadır. Bu ifadenin nüfusu az olan yerleşim yerlerinde yatırımları teşvik etmek için kullanıldığı bilinmektedir. Ancak nüfusları az olmasına rağmen diğer bölgelere göre daha gelişmiş kırsal yerleşim yerleri bulunmaktadır. Bu nedenle, burada kırsal kalkınma için az gelişmiş bölgeleri teşvik etmek üzere nüfus yerine farklı bir gösterge kullanılması fikri önerilmektedir.

**Öneri sonucunda yapılan çalışmalar veya öneri dikkate alınmamışsa gerekçesi:**

Tedbir fişinin mevcut taslağında "yatırım başvuru adresinin bulunduğu en küçük yerleşim yerinin nüfusu 10.000'in altında ise 25 puan" ibaresi kaldırılmıştır. "Başvuru sahibinin nüfusu 10.000'den az olan bir köy idaresi

veya belde belediyesi veya ilçe belediyesi olması halinde." ibaresi ile değiştirilmiştir.

**Öneri No. 17;**

**Tarih:** 08/10/2021

**Konu:** Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme Tedbirine İlişkin Özel Uygunluk Kriterleri

**Önerinin tanımı:** Sektörlere yönelik uygun harcamalar bölümünde, Su Ürünleri Yetiştiriciliği kısmında "Hasattan sonra ürünün depolanması için küçük soğuk hava depolarının kurulması" maddesi yer almaktadır. Soğuk hava depolarının kurulumu, ne kadar küçük olursa olsun, yüksek yatırım maliyetleri gerektiren bir yatırımdır. Bu bağlamda, yaklaşımın bireysel bir işletmeye sağlanması yerine kooperatif veya YEG'lere yönlendirilmesinin daha doğru olabileceği önerilmektedir.

**Öneri sonucunda yapılan çalışmalar veya öneri dikkate alınmıyorsa gerekçesi:**

Reddedilmiştir: Öneri uygun görülmemiştir. Kooperatifler halihazırda bu tedbirden yararlanabilmektedir.

**Göstergeler ve sayısallaştırılmış hedefler**

**Öneri No. 18;**

**Tarih:** 10/10/2021

**Konu:** Yenilenebilir enerji yatırımlarına yönelik sayısallaştırılmış hedefler

**Önerinin tanımı:** Sayısallaştırılmış hedeflerde yer alan "yenilenebilir enerji üretimine yatırım yapan işletme/yararlanıcı sayısı" hedefi, Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar, Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması ile İlgili Fiziki Varlıklara Yönelik Yatırımlar, Yerel Kalkınma Stratejilerinin Uygulanması - LEADER Yaklaşımı, Kırsal Alanda Kamu Altyapısı Yatırımları ve Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme tedbirlerinde yer almaktadır. Bu tedbirlerle ilgili sayısallaştırılmış hedeflerde işletme sayısının ölçülmesinin yanı sıra, üretilen yenilenebilir enerji miktarı konusunda da farklı bir hedef geliştirilmesi önerilmektedir. Böyle bir hedef, yenilenebilir enerji tüketiminin ne kadarının yenilenemeyen enerjinin yerini aldığını gösterecek ve aynı zamanda ilgili AB Yeşil Mutabakat hedefine bir katkı sağlayacaktır. Bu etkiyi görmek, her bir tedbir için sayısal hedeflerin altına dahil edilebileceği gibi, tüm tedbirlerin toplam etkisini göstermek için Program hedefleri altında tek bir kalemde de gösterilebilir.

**Öneri sonucunda yapılan çalışmalar veya öneri dikkate alınmıyorsa gerekçesi:**

Reddedilmiştir: Öneri uygun görülmemiştir. Fosil yakıtlara alternatif olarak tüketilen yenilenebilir enerjinin ölçümüne ilişkin veri toplamının zorluğu göz önünde bulundurulduğunda, bu ölçümün IPARD özelinde yapılmasının çok uygun olmayacağı sonucuna varılmıştır.

**Öneri No. 19;**

**Tarih:** 10/10/2021

**Konu:** Uygulanmayan tedbirler hakkında bilgiler

**Önerinin tanımı:** Üretici Gruplarının Kurulmasına Destek, Beceri ve Yetkinliklerin Geliştirilmesi, Danışmanlık Hizmetleri, Ormanların Kurulması ve Korunması, Finansal Araçların Geliştirilmesi, İnovasyon ve Bilgi Transferi için İşbirliğinin Teşvik Edilmesi tedbirler olarak değerlendirilmiş ve bölüm 6.6'daki tabloda yer almıştır. Ancak, taslak IPARD III programı bu tedbirleri içermemesine rağmen, bu tedbirlerle ilgili sayısallaştırılmış hedefler (finansal araçların geliştirilmesi ve Yenilik ve Bilgi Transferi için İşbirliğinin Teşvik edilmesi tedbirleri hariç) boş bırakılmıştır. Bu bağlamda, yukarıda belirtilen tedbirlerin tablodan çıkarılması önerilmektedir (IPARD III Bölüm 6.6).

**Öneri sonucunda yapılan çalışmalar veya öneri dikkate alınmamışsa gerekçesi:**

Kabul edilmiştir: Söz konusu tedbirler Bölüm 6.6'daki tablodan çıkarılmıştır.

**Öneri No. 20;**

**Tarih:** 10/10/2021

**Konu:** Tarım-Çevre, İklim ve Organik Tarım Tedbirinin sayısallaştırılmış hedefleri

**Önerinin tanımı:** Tarım-Çevre, İklim ve Organik Tarım Tedbirinin sayısallaştırılmış hedefleri arasında yer alan "organik tarım yapılan toplam alan" ifadesi kümülatif bir araziye işaret etmektedir. Bununla birlikte, Programda organik tarıma dönüştürülen arazi büyüklüğü de belirtilmelidir.

**Öneri sonucunda yapılan çalışmalar veya öneri dikkate alınmamışsa gerekçesi:**

Reddedilmiştir: Organik tarım alanına dönüştürülen tarım arazisinin hesaplanması, tedbirin uygulama usulleri açısından kapsam dışıdır.

**Öneri No. 21;**

**Tarih:** 10/10/2021

**Konu:** Göstergeler ve sayısallaştırılmış hedefler

**Önerinin tanımı:** Program hedefleri, tüm tedbirlerin etkilerini ortak bir temelde göstererek, Programdan beklenen çıktıların yansıtılmasını sağlamakta ve istenen etkilere ulaşma düzeyini göstermektedir. Burada tüm tedbirler kapsamındaki sayısallaştırılmış hedeflerin matematiksel ve anlamlı bir şekilde toplandığı bir sütun daha eklenmesi ve tüm tedbirlerdeki sayısallaştırılmış hedeflerin genel değerlendirmeler için bir bütün olarak görünmesi faydalı olacaktır.

**Öneri sonucunda yapılan çalışmalar veya öneri dikkate alınmamışsa gerekçesi:**

Reddedilmiştir: "6.6. IPARD için seçilen tedbirleri, sayısallaştırılmış hedefleri gösteren müdahale mantığının özet tablosu" bölümünde, tüm tedbirlerde yer alan tüm göstergeleri (toplam olarak) gösteren tek bir sütun bulunmaktadır.

**Öneri No. 22;**

**Tarih:** 10/10/2021

**Konu:** Tarım-Çevre, İklim ve Organik Tarım Tedbirinin sayısallaştırılmış hedefleri

**Önerinin tanımı:** Tarım-Çevre, İklim ve Organik Tarım Tedbirindeki bazı göstergeler ve sayısallaştırılmış hedefler henüz belirlenmemiştir, bu nedenle "?" işareti ile belirtilmektedir. Belirlenmeleri halinde, bunlar eklenmelidir.

**Öneri sonucunda yapılan çalışmalar veya öneri dikkate alınmamışsa gerekçesi:**

Kabul edilmiştir: Şimdilik 0 olarak belirlenmiştir. Gelecekte, tedbir uygulanacağı zaman hesaplanan rakamlar yazılacaktır.

**Öneri No. 23;**

**Tarih:** 10/10/2021

**Konu:** Yerel Kalkınma Stratejilerinin Uygulanması/LEADER Yaklaşımı ve Teknik Destek Tedbirlerine ilişkin sayısallaştırılmış hedefler

**Önerinin tanımı:** Yerel Kalkınma Stratejilerinin Uygulanması/LEADER Yaklaşımı ve Teknik Destek tedbirlerinde yer alan göstergeler ve sayısallaştırılmış hedefler oldukça yetersizdir. Özellikle IPARD II ile karşılaştırıldığında, bu tedbirlere yönelik daha kapsamlı göstergeler ve sayısallaştırılmış hedefler olduğu görülmektedir. Bu tedbirler için önerilen göstergelerin ve sayısallaştırmaların, tedbirler sonucunda ulaşılması beklenen hedefleri ölçmede yetersiz kalacağı düşünülmektedir.

**Öneri sonucunda yapılan çalışmalar veya öneri dikkate alınmamışsa gerekçesi:**

Kabul edilmiştir: Hem M5 hem de M9 ile ilgili ek göstergeler belirlenmiştir.

**Öneri No. 24;**

**Tarih:** 10/10/2021

**Konu:** Göstergeler ve sayısallaştırılmış hedefler

**Önerinin tanımı:** Programda yer alan tüm tedbirler sonucunda ulaşılacak iklimsel ve çevresel hedeflerin, Program kapsamındaki her bir tedbiri veya tüm tedbirlerin toplamını kapsayacak şekilde yer alması tavsiye edilmektedir.

**Öneri sonucunda yapılan çalışmalar veya öneri dikkate alınmamışsa gerekçesi:**

Reddedilmiştir: Öneri uygun görülmemiştir. Yenilenebilir enerji, atık yönetimi ve döngüsel ekonomi gibi göstergeler bulunmaktadır. Bunlar tam anlamıyla iklim ve çevre konularıyla ilgilidir. Söz konusu göstergeler iklim ve çevre bilinci ile başvuran yararlanıcıların/başvuruların sayısını göstermektedir. Ancak IPARD'ın çevre ve iklim değişikliği konuları üzerindeki etkisinin burada yazılacak göstergelerle ölçülmesi beklenemez.

**Öneri No. 25;**

**Tarih:** 11/10/2021

**Konu:** Programın etkilerinin ölçülmesi

**Önerinin tanımı:** "Programın etkisini ölçmek için önerilen mevcut durum ve etki göstergeleri tablosu"

Programda henüz tamamlanmamıştır. Bu tablo, IPARD III Programının hazırlanması sırasında mevcut durumun analiz edilebilmesi için doldurulmalıdır.

**Öneri sonucunda yapılan çalışmalar veya öneri dikkate alınmamışsa gerekçesi:**

Kabul edilmiştir: Öneride belirtilen tablo, Programın nihai taslağında tamamlanmıştır.

**Tablo 81. Ön Değerlendirmede yer alan önerilerin özeti**

| Tarih                           | Konu                                                                                | Öneri                                                                                  | Öneri sonucunda yapılan çalışmalar veya öneri dikkate alınmamışsa gerekçesi                        |
|---------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------|
| GZFT Analizi ve İhtiyaç Analizi |                                                                                     |                                                                                        |                                                                                                    |
| 30/09/2021                      | Öneri No. 1; GZFT analizi                                                           | Çelişkili, hatalı ve anlaşılmasız ifadelerin ortadan kaldırılması.                     | Çelişkili ifadeler gözden geçirilmiş ve düzeltilmiştir.                                            |
| 03/10/2021                      | Öneri No. 2; Tedbirlerle ilgili ihtiyaçlar                                          | Tedbirlerle uyumsuz ihtiyaçların gözden geçirilmesi                                    | Seçilmeyen tedbirler nedeniyle gerekli düzeltmeler yapılmıştır.                                    |
| Müdahale Mantığının Yapısı      |                                                                                     |                                                                                        |                                                                                                    |
| 05/10/2021                      | Öneri No. 3; Nihai yararlanıcıların belirlenmesi, ortak ve özel uygunluk kriterleri | Tedbir fişindeki başvuru koşullarının dilinin sadeleştirilmesi                         | Nihai yararlanıcıların tanımı tüm tedbir fişlerinde açıktır.                                       |
| 07/10/2021                      | Öneri No. 4; Ortak uygunluk kriterleri                                              | Desteklere ilişkin başvuru koşullarının sadeleştirilmesi veya teknik destek sağlanması | Gerekli bilgiler başvuru çağrı rehberinde yer alacaktır.                                           |
| 07/10/2021                      | Öneri No. 5; Müdahale mantığı                                                       | "AB Standartları" ifadelerinin açıklaması ve tanımı                                    | Ek III'te yer alan tüm ulusal yönetmelikler AB standartlarını referans alan mevzuatı içermektedir. |
| 08/10/2021                      | Öneri No. 6; Nihai yararlanıcılar ve kaynak tahsisi                                 | Tedbirlerde kooperatifler ve çiftçi örgütlerine yönelik destekler                      | ÜÖ'ler için programda ek destek oranı ve sıralama kriterleri için puan verilecektir.               |

|            |                                                                                                                           |                                                                                                                     |                                                                                                                                                                                                             |
|------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 08/10/2021 | Öneri No. 7;<br>Müdahale mantığı                                                                                          | Yenilenebilir enerji desteğinde işletme düzeyindeki (münferit manada) destekler yerine münferit yatırımlar          | Bu nedenle M6'nın hem öz tüketim hem de satış odaklı olarak programda uygulanması planlanmaktadır                                                                                                           |
| 08/10/2021 | Öneri No. 8;<br>Tarımsal işletmelerin fiziki varlıklara yapılan yatırımlara ilişkin tedbirin gerekçesi                    | Tarımsal işletmelerin fiziki varlıklara yapılan yatırımlara ilişkin tedbirin gerekçe bölümünün yeniden düzenlenmesi | Dezavantajlı bölgelere ilişkin çalışma, çok kapsamlı olmadığı ve bazı sorunlara yol açabileceği için, taslak programdan çıkarılmıştır                                                                       |
| 08/10/2021 | Öneri No. 9;<br>Tarımsal işletmelerin fiziki varlıklara yapılan yatırımlara ilişkin tedbir                                | Metinde et sektöründe kırmızı et sektörüne yapılan vurgunun belirtilmesi                                            | M1 tedbiri kapsamında kümes hayvancılığı sektörü sadece mevcut işletmelerin modernizasyonu açısından destek kapsamındadır ancak kırmızı et sektöründe aynı durum söz konusu değildir.                       |
| 08/10/2021 | Öneri No. 10;<br>Tarımsal işletmelerin fiziki varlıklara yapılan yatırımlara ilişkin tedbirin nihai yararlanıcıları       | Nihai yararlanıcılar konusunun açıklığa kavuşturulması                                                              | Tarımsal işletmelerin tanımı programda açıkça belirtilmiştir.                                                                                                                                               |
| 08/10/2021 | Öneri No. 11;<br>Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yapılan Yatırımlara İlişkin Tedbirin genel uygunluk kriterleri | Genel uygunluk kriterlerinde sertifikalarla ilgili hususların açıklığa kavuşturulması                               | İlgili mevzuatın içeriğini yazmak yerine, ileride yapılması muhtemel değişiklikler için hangi mevzuatın referans alındığını belirtmek daha doğru olacaktır.                                                 |
| 08/10/2021 | Öneri No. 12;<br>Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yapılan Yatırımlara İlişkin Tedbirin özel uygunluk kriterleri  | Özel uygunluk kriterlerinde gübre yönetimi konusunun açıklığa kavuşturulması                                        | Gübre yönetimine ilişkin uygun harcamalar programda zaten belirtilmiştir.                                                                                                                                   |
| 08/10/2021 | Öneri No. 13;<br>Tarımsal işletmelerin fiziki varlıklara yapılan yatırımlara ilişkin tedbire dair özel hedefler           | Özel hedefler kapsamında balıkçılık işleme sektörüne ilişkin konuya dair belirtilen ifadenin revizyonu              | Bu hususta deniz ürünü işleyen işletmelerin rekabet gücünün artırılması amacıyla “işleme teknolojisinin geliştirilmesi ve katma değerli ürün sayısının artırılması” şeklinde bir ifadeye yer verilmektedir. |

|                                            |                                                                                                                                                                |                                                                                                    |                                                                                                                                                                                                           |
|--------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                            | Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması Hakkında                                                                                             |                                                                                                    | .                                                                                                                                                                                                         |
| 08/10/2021                                 | Öneri No. 14; Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması ile İlgili Fiziki Varlıklara Yönelik Yatırımlar Tedbiri için genel uygunluk kriterleri | Genel uygunluk kriterleri kapsamındaki ifadenin açıklanması                                        | Yararlanıcıları hangi yasa veya yönetmelik hakkında harekete geçmeleri gerektiği konusunda bilgilendirmek amacıyla belirtilmektedir. Detayların yazılması programın anlatım bütünlüğüne zarar verecektir. |
| 08/10/2021                                 | Öneri No. 15; Yerel Kalkınma Stratejilerinin Uygulanmasının - LEADER Yaklaşımı Tedbirinin özel hedefleri                                                       | Özel hedefler kapsamındaki ifadenin revizyonu                                                      | Gerekli bilgiler tedbir fişinde verilmiştir. Mükerrer bilgilerden kaçınılmalıdır.                                                                                                                         |
| 08/10/2021                                 | Öneri No. 16; Kırsal Alanda Kamu Altyapısı Yatırımları Tedbirine yönelik seçim kriterleri                                                                      | Yararlanıcıların seçimine ilişkin beyanın gözden geçirilmesi                                       | "Başvuru sahibinin nüfusu 10.000'den az olan bir köy idaresi veya belde belediyesi veya ilçe belediyesi olması halinde." ibaresi ile değiştirilmiştir.                                                    |
| 08/10/2021                                 | Öneri No. 17; Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme Tedbirine İlişkin Özel Uygunluk Kriterleri                                            | Özel uygunluk kriterleri kapsamındaki ifadeye ilişkin durum tespiti ve öneri                       | Kooperatifler halihazırda bu tedbirden yararlanabilmektedir.                                                                                                                                              |
| Göstergeler ve sayısallaştırılmış hedefler |                                                                                                                                                                |                                                                                                    |                                                                                                                                                                                                           |
| 10/10/2021                                 | Öneri No. 18; Yenilenebilir enerji yatırımlarına yönelik sayısallaştırılmış hedefler                                                                           | Yenilenebilir enerji yatırımlarına yönelik sayısallaştırılmış hedeflere dair ölçüm yöntemi önerisi | Fosil yakıtlara alternatif olarak tüketilen yenilenebilir enerjinin ölçümüne ilişkin veri toplamak çok zordur.                                                                                            |
| 10/10/2021                                 | Öneri No. 19; Uygulanmayan tedbirlere ilişkin bilgiler                                                                                                         | Tespit edilmeyen ihtiyaçların ve hakkında hüküm bulunmayan hususların çıkarılması.                 | Tablodan çıkarılmıştır.                                                                                                                                                                                   |

|            |                                                                                                                                                                      |                                                                                                                               |                                                                                                                                       |
|------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 10/10/2021 | Öneri No. 20;<br>Tarım-Çevre, İklim<br>ve Organik Tarım<br>Tedbirinin<br>sayısallaştırılmış<br>hedefleri                                                             | Tarım-Çevre, İklim<br>ve Organik Tarım<br>Tedbirinin<br>sayısallaştırılmış<br>hedeflerine yönelik<br>ölçüm yöntemi<br>önerisi | Organik tarım alanına<br>dönüştürülen tarım<br>arazisinin hesaplanması,<br>tedbirin uygulama<br>usulleri açısından kapsam<br>dışıdır. |
| 10/10/2021 | Öneri No. 21;<br>Göstergeler ve<br>sayısallaştırılmış<br>hedefler                                                                                                    | Göstergeler için<br>resmi öneri ve<br>sayısallaştırılmış<br>hedefler tablosu                                                  | Bölüm 6.6'da bunun için<br>zaten bir sütun<br>bulunmaktadır.                                                                          |
| 10/10/2021 | Öneri No. 22;<br>Tarım-Çevre, İklim<br>ve Organik Tarım<br>Tedbirinin<br>sayısallaştırılmış<br>hedefleri                                                             | Organik tarım için<br>boş bırakılan<br>sayısallaştırılmış<br>hedeflerin<br>tamamlanması                                       | Şimdilik “0” olarak<br>belirtilmiştir.                                                                                                |
| 10/10/2021 | Öneri No. 23;<br>Yerel Kalkınma<br>Stratejilerinin<br>Uygulanması/LEA<br>DER Yaklaşımı ve<br>Teknik Destek<br>Tedbirlerine ilişkin<br>sayısallaştırılmış<br>hedefler | İlgili tedbirler için<br>belirlenen sayısal<br>hedeflerin<br>kapsamının<br>genişletilmesine<br>yönelik öneri                  | Ek göstergeleri<br>belirlenmiştir.                                                                                                    |
| 10/10/2021 | Öneri No. 24;<br>Göstergeler ve<br>sayısallaştırılmış<br>hedefler                                                                                                    | Sayısallaştırılmış<br>hedeflere ek olarak<br>iklimsel ve çevresel<br>hedeflerle ilgili<br>hedeflerin<br>belirlenmesi önerisi  | Çevre ve iklime yatırım<br>yapan yararlanıcılara<br>yönelik göstergeler<br>halihazırda mevcut<br>programa dahil edilmiştir.           |
| 11/10/2021 | Öneri No. 25;<br>Programın etkilerinin<br>ölçülmesi                                                                                                                  | Mevcut durum ve<br>etki göstergeleri<br>tablosunun<br>tamamlanması<br>önerisi                                                 | Tablo tamamlanmıştır.                                                                                                                 |

Ön değerlendirme raporunun özeti Ek IX'da yer almaktadır. Ön değerlendirme raporunun tamamını şu adreste bulabilirsiniz [www.ipard.gov.tr](http://www.ipard.gov.tr).

**Tablo 82. Tüm ilgili otoritelerin belirlenmesi ve yönetim ve kontrol yapısının özet bir tasviri**

| <b>Yetki Türü</b>                                         | <b>Yetkili makamın / kuruluşun adı ve uygun olduğu durumlarda departman veya birimin adı</b>        | <b>Yetkili / kurum görevlisi (pozisyon veya görev)</b>                                 | <b>Adres</b>                                                    | <b>Telefon</b>        | <b>E-posta</b>                                                           |
|-----------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------|-----------------------|--------------------------------------------------------------------------|
| Ulusal IPA Koordinatörü .<br>(NIPAC)                      | Dışışleri Bakanlığı<br>- Avrupa Birliği Başkanlığı<br>Avrupa Birliği                                | Faruk KAYMAKCI<br>Büyükelçi<br>Dışışleri Bakan Yardımcısı ve<br>Avrupa Birliği Başkanı | Mustafa Kemal Mah. 2082<br>Cad. No: 5<br>06530 Çankaya / ANKARA | +90 312 218 16 42     | <a href="mailto:faruk.kaymakci@mfa.gov.tr">faruk.kaymakci@mfa.gov.tr</a> |
| Ulusal Yetkilendirm e Görevlisi (NAO)<br>(Yönetim Yapısı) | Hazine ve Maliye Bakanlığı, Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü                                  | Murat ZAMAN<br>Bakan Yardımcısı<br>Ulusal Yetkilendirme Görevlisi Ofisi Vekili         | İnönü Bulvarı No:36 06510 Emek / ANKARA                         | +90 312 204 53 00     | bymakam@hmb.gov.tr                                                       |
|                                                           | Hazine ve Maliye Bakanlığı<br>Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü<br>Ulusal Fon Daire Başkanlığı | Ali DOĞAN<br>Daire Başkanı                                                             | İnönü Bulvarı No: 36 06510 Emek / ANKARA                        | + 90 312 204 73 60-61 | <a href="mailto:ali.dogan@hmb.gov.tr">ali.dogan@hmb.gov.tr</a>           |

| <b>Yetki Türü</b> | <b>Yetkili makamın / kuruluşun adı ve uygun olduğu durumlarda departman veya birimin adı</b>                                                         | <b>Yetkili / kurum görevlisi (pozisyon veya görev)</b>                  | <b>Adres</b>                                      | <b>Telefon</b>               | <b>E-posta</b>                                                                                                                                                                                                                       |
|-------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------|------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                   | Hazine ve Maliye Bakanlığı<br>Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü<br>Ulusal Yetkilendirme Görevlisi (NAO)<br>Destek Dairesi Başkanlığı I          | Harun GÜRER<br>Daire Başkanı                                            | İnönü Bulvarı<br>No: 36 06510<br>Emek /<br>ANKARA | + 90 312<br>204 73 60-<br>61 | <a href="mailto:harun.gurer@hmb.gov.tr">harun.gurer@hmb.gov.tr</a>                                                                                                                                                                   |
|                   | Hazine ve Maliye Bakanlığı<br>Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü<br>Ulusal Yetkilendirme Görevlisi (NAO)<br>Destek Dairesi Başkanlığı II (IPARD) | Aygün CİLAN<br>Daire Başkanı                                            | İnönü Bulvarı<br>No: 36 06510<br>Emek /<br>ANKARA | + 90 312<br>204 73 60-<br>61 | <a href="mailto:aygun.cilan@hmb.gov.tr">aygun.cilan@hmb.gov.tr</a>                                                                                                                                                                   |
| Yönetim Otoritesi | Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü                                                                                              | Dr. Osman YILDIZ<br>Yönetim Otoritesi Başkanı<br>Genel Müdür Yardımcısı | Eskişehir Yolu<br>9. Km Lodumlu / ANKARA          | + 90 312<br>258 80 04        | <a href="mailto:osman.yildiz@tarimorman.gov.tr">osman.yildiz@tarimorman.gov.tr</a><br><a href="mailto:ipard.Turkiye@tarimorman.gov.tr">ipard.Turkiye@tarimorman.gov.tr</a><br><a href="mailto:ipard.Turkiye@tarimorman.gov.tr">r</a> |

| <b>Yetki Türü</b> | <b>Yetkili makamın / kuruluşun adı ve uygun olduğu durumlarda departman veya birimin adı</b> | <b>Yetkili / kurum görevlisi (pozisyon veya görev)</b> | <b>Adres</b>                                           | <b>Telefon</b>        | <b>E-posta</b>                                                           |
|-------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------|-----------------------|--------------------------------------------------------------------------|
| Ödeme Ajansı      | Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu                                                 | Muhammed ADAK<br>TKDK Başkan Vekili                    | Turan Güneş<br>Bulvarı No:68<br>Çankaya /<br>ANKARA    | + 90 312<br>409 14 00 | <a href="mailto:muhammed.adak@tkdk.gov.tr">muhammed.adak@tkdk.gov.tr</a> |
| Denetim Otoritesi | Hazine ve Maliye Bakanlığı, Hazine Kontrolörleri Kurulu Başkanlığı                           | Ahmet TUTAL<br>Hazine Kontrolörleri Kurul Başkanı      | İsmet İnönü<br>Bulvarı No:36<br>06510 Emek /<br>ANKARA | + 90 312<br>204 70 91 | <a href="mailto:ahmet.tutal@hmb.gov.tr">ahmet.tutal@hmb.gov.tr</a>       |

## **15. IPA MEVZUATI İLE UYUMLU OLARAK TANITIM, GÖRÜNÜRLÜK VE ŞEFFAFLIK**

### **15.1. Potansiyel yararlanıcıların, mesleki örgütlerin, ekonomik sosyal ve çevre ile ilgili paydaşların, kadın ve erkek arasındaki eşitliği savunan ve yaygınlaştıran kurumların ve STK'ların, programın sunduğu fırsatlar ve fon edinmeye yönelik kurallar hakkında bilgilendirilmesi.**

Aşağıdaki nihai amaçları gerçekleştirmeye yönelik olarak genel kamuoyunu ve yararlanıcıları hedeflemek suretiyle Çerçeve Anlaşmanın ... Maddesi ve Sektörel Anlaşmanın ... Maddesi ile uyumlu olarak tanıtım faaliyetleri yürütülecektir:

- Başvuru sahiplerini sözleşme koşulları ve ilgili bölümler hakkında bilgilendirmek de dahil olmak üzere teklifler için çağrı yayınlarının yapılması.
- Yararlanıcıların AB katkısı hakkında bilgilendirilmesi.

TKDK teklif çağrılarının hazırlanmasından ve tekliflerin sunulmasında kullanılan belgelerin yayınlanmasından sorumlu iken, YO ve TKDK potansiyel yararlanıcılar arasında program hakkında farkındalığı artırmak için tanıtım faaliyetlerinin yürütülmesinden ortaklaşa sorumludur.

Tanıtım faaliyetlerinin ana hedef grupları şunlardır:

- Halk,
- Potansiyel yararlanıcılar: Tüzel kişiler, gerçek kişiler, üretici grupları, yerel eylem grupları,
- Paydaşlar: kamu kurumları, meslek odaları ve kuruluşları, ekonomik ve sosyal ortaklar, kadın-erkek eşitliğini teşvik eden kuruluşlar ve çevre örgütleri de dahil olmak üzere ilgili sivil toplum kuruluşları, bankalar, danışmanlık şirketleri vb,
- Yerel ve bölgesel yetkililer, ticaret odaları, ziraat odaları, danışmanlık hizmeti sunan kişiler, üniversiteler, araştırma enstitüleri ve gazeteciler gibi çarpan etkisine sahip kişiler/kanaat önderleri.

Tanıtım ve Görünürlük Araçları:

IPARD III Programına ilişkin tanıtım ve görünürlük araçları; medya (radyo ve televizyon programları, yerel gazeteler, basın bültenleri), seminerler, çalıştaylar, fuarlar, internet sitesi, basılı materyaller (broşürler, rehberler, posterler, el ilanları ve kitapçıklar vb.), tanıtım filmleri, tanıtım toplantıları ve eğitimleri, saha ziyaretleri, tanıtım stantları, yardım masası, tanıtım materyallerini kapsamaktadır. Tanıtım ve görünürlük araçları İletişim ve Tanıtım Planında daha ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

Hedef gruplar finansman fırsatları ve başvuru çağrılarının yayınlanması, karşılanması gereken harcamalara ilişkin uygunluk koşulları, başvuruların incelenme prosedürünün ve ilgili sürelerin tanımı, desteklenecek faaliyetler için seçim kriterleri, program, projeler ve başvuru çağrıları hakkında ayrıntılı bilgi sağlayabilecek ulusal, bölgesel veya yerel düzeydeki irtibat noktaları hakkında bilgilendirilmektedir.

Yasal referanslara] göre, ... operasyonel yapılar yararlanıcıların listesinin, operasyonların isimlerinin ve

operasyonlara tahsis edilen AB fonu miktarının yayınlanmasını organize etmekten sorumludur. Tanıtım materyallerinin dağıtımı aşağıda belirtilen ilkeler doğrultusunda olacaktır:

1. IPARD III Programı uygulanmaya başlamadan önce, IPARD III görünürlük ve tanıtım faaliyetleri için genel bir İletişim ve Tanıtım Eylem Planı hazırlanmaktadır. Yürütülecek tanıtım faaliyetlerini tanımlayan bu Eylem Planı, Programın ilk İzleme Komitesinde kabul edilecektir. Bu planda yer alan tanıtım faaliyetleri ve tanıtım araçları seçilerek, Yıllık Tanıtım Eylem Planı'na aktarılmakta ve IPARD İzleme Komitesi'nin onayına sunulmaktadır. YO ve TKDK, bu tanıtım araçlarını kullanarak tanıtım ve iletişim faaliyetlerini gerçekleştirecektir.
2. TKDK ve YO basılı tanıtım ve bilgi materyallerinin üretici örgütlerine, ziraat, ticaret ve sanayi odalarına, TKDK il koordinatörlüklerine, TOB il müdürlüklerine ve ilgili diğer kuruluşlara teslim edilmesini sağlayacaktır.
3. Tanıtım ve bilgi materyalleri potansiyel yararlanıcılara ücretsiz verilmektedir.

Tanıtım ve görünürlük faaliyetlerine tahsis edilen bütçe programın Teknik Destek tedbiri altında yer almaktadır.

#### **15.2. Yararlanıcıları AB katkısından haberdar etmek için öngörülen faaliyetler**

Mali Çerçeve Anlaşmanın ... maddesi gereğince yararlanıcılar listesinin, operasyonların isimlerinin ve operasyonlara ayrılan AB finansmanının yayınlanmasından TKDK sorumlu olacaktır. TKDK, AB eş finansmanına açık bir şekilde atıfta bulunarak, desteğin mevcudiyeti hakkında yeterli tanıtımın yapılmasını ve yararlanıcının, finansmanın kabul edilmesinin, yararlanıcının adının otomatik olarak IPARD III destek yararlanıcılarının yayınlanan listesine dahil edilmesi anlamına geldiği konusunda bilgilendirilmesini sağlayacaktır.

TKDK şu konularla ilgili bilgilendirme faaliyetleri yürütmektedir:

1. Programın Amacı,
2. Program kapsamındaki tedbirler ve sektörler,
3. Program kapsamında uygun yatırımlar,
4. Hibe meblağı,
5. IPARD III Programında Avrupa Komisyonu'nun oynadığı rol,
6. Programın uygulanmasıyla ilgili ulusal ve yerel irtibat noktaları,
7. Programın Avrupa Komisyonu tarafından onaylanması, Programın güncellenmesi, Programın uygulanmasında elde edilen temel kazanımlar ve Programın kapanışı,
8. Başvuru kriterleri, başvuru süreci, iş planının hazırlanması hususunda teklif toplama kuralları, hibe verilecek projelerin değerlendirilmesi ve seçimi, uygun ve uygun olmayan harcamalar, kamu katkısı, ödeme süreci, nihai yararlanıcının sorumluluğu ve diğer gerekli hususlar.
9. IPARD illerindeki potansiyel yararlanıcıları, kamuoyunu ve aracı kuruluşları basın açıklaması, e-bülten, radyo, TV, yerel ve ulusal gazeteler aracılığıyla TKDK faaliyetleri, Program uygulaması ve AB desteği hakkında bilgilendirecektir.

### 15.3. Yararlanıcıların sorumlulukları

Yararlanıcıların sorumlulukları şunlardır:

- a. yararlanıcıların web sitesinde (eğer varsa), destek seviyesiyle orantılı olarak, amaçları ve sonuçları da dahil olmak üzere operasyonun kısa bir tanımının yapılması ve AB'den sağlanan mali desteğin vurgulanması;
- b. bir binanın giriş alanı gibi halkın kolayca görebileceği bir yere, AB'den alınan mali destek de dahil olmak üzere proje hakkında bilgi içeren en az bir poster (minimum A3 boyutunda) yerleştirilmesi;
- c. AB amblemine ek olarak IPARD logosunu da içeren reklam panoları, posterler, (açıklayıcı) plaketler ve web siteleri gibi proje/operasyonu açıklayan görünürlük ekipmanının sağlanması.

### 15.4. Kamuoyunun programda AB'nin rolü ve bunun sonuçları hakkında bildirilmesine yönelik faaliyetler

IPA yardım programlarının ve bunların vatandaşlar üzerindeki etkisinin görünürlüğü, IPARD programı kapsamında AB'nin rolü, eylemleri ve destekleri hakkında kamuoyu farkındalığının sağlanması ve Mali Çerçeve Ortaklık Anlaşması'nın ... Maddesi uyarınca IPARD tedbirlerine ilişkin tutarlı bir imaj yaratılması için elzemdir.

Nihai yararlanıcıların listesi, operasyonların isimleri ve bu operasyonlara tahsis edilen AB fonu miktarına ilişkin bilgiler Yönetim Otoritesi ve TKDK tarafından Programın internet sitelerinde yayınlanacaktır.

Görünürlük faaliyetleri Sektörel Anlaşma uyarınca İzleme Komitesi tarafından değerlendirilecek olan iletişim planı temel alınarak yürütülecektir. Bu faaliyetler ile eş fonlama imkanları ve IPARD Programı sonucu oluşan yatırımlar hakkında kamuoyunun bilgilendirilmesi hedeflenecektir.

Katılım öncesi programların anlaşılmasını ve kullanılmasını sağlamak için kapasite geliştirmeye yönelik olarak idari kuruluşlar, kamu ve özel sektör ve potansiyel faydalanıcılar da dahil olmak üzere tüm paydaşların programın içeriği ve uygulama proesedürleri hakkında detaylı olarak bilgilendirilmesini temin etmek amacıyla faaliyetler yürütülecektir. Bu faaliyetler, medya, broşürler / kılavuzlar, ulusal ve yerel TV kanallarında yayınlar, toplantılar, seminerler, posterler, bildiriler, el kitapları, kısa filmler ve internet siteleri aracılığıyla yürütülecektir. Ayrıca, geniş çaplı olarak potansiyel faydalanıcılara yönelik yönlendirme ve eğitim faaliyetleri yürütülecektir.

İlgili idari kurumlardan kilit kişiler programın içeriği ve uygulanması hakkında özel çalıştaylar sırasında bilgilendirilecek ve bu kişilere eğitim verilecek ve potansiyel yararlanıcılar bilgi ve tavsiyelerin yayılması için bilgi ve araçlar sağlanacaktır. Bu tür eğitimleri verme kapasitesi, hem merkez hem de taşra düzeyindeki TOB teşkilatlarında çok yüksektir. Yardım masaları ve bilgi ofisleri şeklinde hareket eden çoğu birim, vatandaşlara ilgili bilgi hizmetleri sunmaktadır. Ayrıca, potansiyel yararlanıcılarla doğrudan temas halinde olan STK'lar ve danışmanlar da dahil olmak üzere farklı paydaşlar IPARD III programının iletişimine ve tanıtımına yardımcı olacaktır.

## **16. PROGRAMIN ÇEŞİTLİ AŞAMALARINDA (TASARIM, UYGULAMA, İZLEME, DEĞERLENDİRME) TEŞVİK EDİLEN KADIN ERKEK EŞİTLİĞİ VE AYRIMCILIK YAPILMAMASI.**

### **16.1. Programın Çeşitli Aşamalarında (Tasarım, Uygulama, İzleme, Değerlendirme) Kadın Erkek Eşitliğinin Nasıl Teşvik Edileceği**

... Yönetmeliği uyarınca, IPARD programı pozitif ayrımcılığı teşvik ederek sıralama kriterlerinde çiftliklerin/işletmelerin modernizasyonu ve ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi alanında kadınlar tarafından sunulan projelere özel bir öncelik vermektedir. Alternatif istihdam olanakları sağlayan ve bu sayede tarım ve kırsal alanlardaki kadınların istihdam koşullarının iyileştirilmesi ihtiyacını ele alan program kapsamında özellikle hedeflenen ve teşvik edilen yararlanıcı grubunu kadınlar oluşturmaktadır.

IPARD III hazırlıkları kapsamında özellikle tematik çalışmalar çerçevesinde dezavantajlı grupların ve kadın kooperatiflerinin önerileri alınmıştır. Ayrıca, Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı gibi ilgili STK'lar da İzleme Komitesinde yer almaktadır.

Türkiye'de<sup>40</sup> kayıtlı 2.127.957 üreticinin 280.749'unu (%13), 2.418 yeni işletmenin 118'ini (%4,88) ve 66.101 arıcının 4.030'unu (%6,1) kadınlar oluşturmaktadır.

Kırsal alanlarda yaşayan kadın ve erkeklerin nüfus ve yaş yapısı benzerdir (yaklaşık %50).

LEADER tedbiri de dahil olmak üzere IPARD kapsamındaki seçim kriterleri açısından kadınlara ve gençlere öncelik verilmektedir. Bu tedbirin amacı, diğerlerinin yanı sıra, yerel kırsal kalkınma stratejileri önermek için özellikle kadınların ve gençlerin rolüne odaklanarak yerel toplulukları güçlendirmektir.

Yerel Kalkınma Stratejileri hazırlanırken zorunlu tutulan tematik önceliklerden biri de toplumun kültürel ve sosyal yaşamının canlandırılması ve kadın grupları da dahil olmak üzere kolektif yerel örgütlerin, derneklerin ve STK'ların desteklenmesidir.

Yerel stratejileri uygulayan Yerel Eylem Gruplarının (YEG) yönetim kurulunda yeterli yaş çeşitliliği ve cinsiyet eşitliği sağlanmalıdır: en az bir kadın ve 25 yaş ve altında en az bir genç yönetim kurulunda yer almalıdır. YEG'lerin değerlendirilmesinde bu kriterler göz önünde bulundurularak puanlama yapılmaktadır.

Türkiye Ulusal Kırsal Ağı (UKA) üyeleri kırsal kalkınmaya ilişkin çok sayıda konuyla ilgilenen paydaşların bireysel temsilcilerinden ve kurumlardan oluşmaktadır. Bu bağlamda, kırsal kadın örgütlerinin kooperatifler veya sivil toplum kuruluşları ve kadın çiftçiler, üreticiler ve girişimcilerle birlikte ağın bireysel veya kurumsal üyeleri olmaları ve böylece Türkiye'de kırsal kalkınma politikasının tasarımı ve uygulanmasında söz sahibi olmaları teşvik edilecektir.

<sup>40</sup> Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından oluşturulan Tarım Bilgi Sistemine göre, 2020.

## **16.2. Programın Çeşitli Uygulama Aşamaları Sırasında Gerçekleşebilecek, Cinsiyet, Irk, Tabiyet, Din, Yaş, Cinsel Yönelime Dayalı Her Türlü Ayrımcılığın Nasıl Önleneceğinin Açıklanması**

Destek uygulamalarının çeşitli aşamaları sırasında, cinsiyet, ırk veya etnik köken, din veya inanç, engellilik, yaş veya cinsel yönelime dayalı her türlü ayrımcılık Türk Ceza Kanunu'nun 122. Maddesi uyarınca önlenecektir. Bu Programın tüm uygulama aşamalarında, ayrımcılığın önlenmesini sağlamak için gerekli tedbirler YO ve TKDK tarafından alınacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin ilgili maddeleri, ilgili değişikliklerin yapılması suretiyle güçlendirilmiştir. 2002'de yürürlüğe giren Yeni Türk Medeni Kanunu, kadın ve erkek arasında yasal eşitliği tesis etmekte, cinsiyet ayrımcılığına son vermekte ve kadınları aile ve toplum içinde erkeklerle eşit kılmaktadır. Ayrıca, istihdamda ayrımcılık yapılmaması için zemin hazırlamaktadır.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü koordinasyonunda hazırlanarak yürürlüğe konulan "Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı" 2018- 2023 dönemi için hazırlanmıştır. Bu Strateji kadınların ekonomik ve sosyal hayata katılımını güçlendirmeyi, kadınlara eşit hak ve fırsatlar sağlamayı amaçlamakta ve kadın-erkek fırsat eşitliğini tüm politikalara ve ilgili girişimlere yansıtmak için temel ve kapsamlı bir eylem planı sunmaktadır.

## 17. TEKNİK ORGANLAR VE DANIŞMANLIK HİZMETLERİ

Tarım ve Orman Bakanlığı Eğitim ve Yayın Daire Başkanlığı çiftçilere yeni teknolojiler ve yeni gelişmeler hakkında bilgi sağlamak ve tarımsal ve kırsal kalkınma politikasına dahil tüm aktörlerin genel bilgi birikimini geliştirmekle sorumludur.

Çiftçilerin eğitimi için tarımsal yayım hizmetleri tarımsal üretim yapan ve kırsal alanlarda yaşayan tüm çiftçilere ücretsiz olarak sağlanmaktadır. Çiftçilerin eğitimi ve yayım hizmetleri il ve ilçelerdeki TOB İl/İlçe Müdürlükleri ve Eğitim Merkezleri tarafından koordine edilmektedir.

Yayım ve danışmanlık hizmetlerinin görevleri arasında çiftçi kursları, toplantılar, demonstrasyonlar ve tarla günleri, işletme ziyaretleri vb. organizasyonların yanı sıra ulusal politikalar doğrultusunda çiftçilere, kadınlara ve gençlere ulaşmak üzere basılı ve görsel materyallerin hazırlanması ve basılı ve elektronik kitle iletişim araçlarının kullanılması yer almaktadır.

Her bir Tarım ve Orman Bakanlığı İl Müdürlüğü ve TKDK İl Koordinatörlüğü altında koordinasyon ve tarımsal verilerden sorumlu birimler bulunmakta ve bu birimlerle koordineli olarak diğer birimler ve ilçe müdürlükleri tarafından da hizmet sunulmaktadır. Bu birimler ulusal destek programları çerçevesinde çiftçilere yönelik eğitim programları, seminerler düzenleyerek yayım hizmetleri sağlamaktadır. Bu birimler aynı zamanda başvuruların hazırlanması, destek programlarıyla bağlantılı prosedürler ve iş planı hazırlama ilkeleri hakkında bilgi vererek çiftçilere destek olmaktadır. Ayrıca çiftçilere el kitaplarının ve broşürlerin yorumlanmasında yardımcı olarak onlara ilgili belgeleri sağlamaktadır.

Mevcut danışmanlık hizmetleri iki kategoriye ayrılabilir:

1. IPARD programı desteği için başvuruların hazırlanması ve projelerin uygulanması konusunda danışmanlık hizmetleri. Bu hizmet çoğunlukla özel şirketler ve ikinci olarak da STK'lar tarafından sağlanmaktadır.
2. TOB Eğitim ve Yayın Daire Başkanlığı tarafından koordine edilen saha/arazi danışmanlık (grup/bireysel danışmanlık) hizmetleri. Bu hizmet ziraat odaları, üretici ve/veya yetiştirici birlikleri, tarım kooperatifleri, serbest çalışan tarım danışmanları ve danışmanlık dernekleri tarafından sağlanmaktadır.

Tarım danışmanları için çeşitli tematik konularda eğitim ve toplantılar düzenlenmektedir. Danışmanlık hizmetlerinin konuları çiftçilerin ihtiyaçları doğrultusunda hazırlanmaktadır ve bunlar çoğunlukla tarımsal üretim ve çevre konularında bilgiler içermektedir; örneğin bahçecilik, hayvansal üretim, bitkisel üretim, koruma ve sağlık, gıda güvenliği, hayvan sağlığı, hayvan refahı, çevre, iş güvenliği, iklim değişikliği, sulama, doğal kaynakların etkin kullanımı vb. Tarım danışmanları çiftçilerle doğrudan temas kurarak, çiftçilerin danışmanlık tematik ihtiyaçlarını iletmektedir ve böylece danışmanlık hizmetlerinin kapsadığı konuların listesinin güncel sorunlar ve ihtiyaçlar doğrultusunda düzenli olarak güncellenmesini sağlamaktadır.

TOB web siteleri ulusal destek planları ile uygulama ve başvuru ilkeleri hakkında bilgi vermenin yanı sıra “sıkça sorulan sorular” bölümü altında sorulan sorulara cevap vermektedir. Çiftçilere ve diğer paydaşlara Tarım ve Ormancılık Akademisi, Web Tarım TV ve web üzerindeki dijital kanallar aracılığıyla hizmet sunulmaktadır. Bilgiler Tarım İletişim Merkezi tarafından, çiftçilerin

talebi üzerine telefonla arama yöntemiyle sağlanmaktadır. TOB Tarım Bülteni ve Türk Tarım Orman Dergisi paydaşları bilgilendirmek için kullanılan bir diğer araçtır.

Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin Düzenlenmesine Dair Yönetmelik kapsamında danışmanlık hizmeti veren kuruluşlara, yönetmelikte belirlenen şartlara uygun olarak "Tarım Danışmanı Lisansı" verilmektedir. Bunun yanı sıra, bu kuruluşların yukarıda belirtilen yönetmelik kapsamında "Tarım Danışmanı Sertifikası" olan kişilere istihdam sağlaması, bu kişilerin nitelikleri ve yeterlilikleri kanıtlamaktadır.

42 IPARD ilinde şu anda 447 yetkili Danışmanlık Hizmet Sağlayıcısı ve 838 danışman bulunmaktadır. Bunların 370'i ziraat odalarında, 7'si kooperatiflerde, 257'si üretici birliklerinde, 204'ü ise serbest çalışan danışmanlardan oluşmaktadır.

Tüm ülkede (sadece 42 IPARD ilinde değil) toplam 648 yetkili Danışmanlık Hizmet Sağlayıcısı ve 1.170 Danışman bulunmaktadır. Bunların 542'i ziraat odalarında, 8'i kooperatiflerde, 360'ı üretici birliklerinde, 260'ı ise serbest çalışan danışmanlardan oluşmaktadır.

IPARD hedeflerinin daha iyi uygulanmasına katkıda bulunmak için danışmanlık sektörünün bilgi altyapısının güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, danışmanlık hizmeti sağlayıcılarının kapasitelerini geliştirmek amacıyla, 2019 yılında YO tarafından IPA 2014 eylem belgesinde tanıtılan "Türkiye'de IPARD II Programı'nın Danışmanlık Hizmetleri Tedbiri için Kapasite Oluşturma Teknik Destek Projesi" yürütülmüştür. IPARD III Programı kapsamında uygulanması öngörülen "Danışmanlık Hizmetleri" tedbirinde yer alacak bazı uygulamaların altyapısını oluşturmak üzere iki modül halinde eğitimler verilmiştir.

Eğitimlere 42 IPARD ilinde bulunan Tarım ve Orman İl Müdürlüklerinde çalışan kamu personeli ile Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Kooperatifler ve diğer ilgili Üretici Birliklerinde çalışan danışmanlar katılmıştır. Ele alınan konular genellikle danışmanlık hizmetlerinin kapsadığı konular olmuştur: sürdürülebilirlik kavramı, çapraz uyum, çevre, gıda güvenliği, hayvan sağlığı ve refahının yanı sıra program içeriği, proje teklifi, ödeme paketi ve başvuru paketinin hazırlanması ve uygulanması.

Yayım hizmetleri aşağıdaki gereksinimleri karşılamak üzere geliştirilecektir:

- IPARD hakkında bilgi, başvuru yapmak için yerine getirilmesi gereken koşullar, fonların kullanımı için izlenecek kurallar ve prosedürler;
- İş planı hazırlama ve düzgün bir şekilde hazırlanmış başvurular üzerine pratik öneriler;
- Yatırım ve kalkınma faaliyetlerinin gerekliliklerini karşılamak için sağlam ve tutarlı yönetim uygulamaları;
- Yapılan yatırımlarla ilgili olarak bilgi aktarımı ve tarımsal ya da gıda işleme uygulamaları – örneğin damla sulama sistemi yatırımı ile ilgili uygun bölgesel sulama yönetimi danışmanlığı;
- Köy düzeyinde halihazırda iyi kurulmuş olan diğer yayım projeleriyle yakın işbirliği sağlanması;
- Eğitimcilerin çiftçilere ve diğer başvuru sahiplerine tavsiye ve bilgi sağlamadaki etkinliğini artırmak üzere mevcut danışmanlık hizmetlerinin güçlendirilmesi;
- Çiftçilerin danışmanlık ihtiyaçlarının karşılanması.

## **EKLER**

[EK I. ORTA VE KÜÇÜK ÖLÇEKLİ İŞLETMELERİN TANIMI](#)

[EK II. ULUSAL KIRSAL KALKINMA STRATEJİSİ \(2014-2020\) TASLAĞININ  
HAZIRLANMASI İÇİN GÖREVLENDİRİLEN ÇEKİRDEK GRUPTA TEMSİL  
EDİLEN KURUMLAR](#)

[EK III. PROGRAMLA İLGİLİ ULUSAL MEVZUAT](#)

[EK IV. YARARLANICILARIN FİNANSAL KAPASİTESİNİN  
DEĞERLENDİRİLMESİNDE KULLANILACAK GENEL KRİTERLER \(M1,  
M3 VE M7 İÇİN\)](#)

[EK V. TARIM-ÇEVRE-İKLİM TEDBİRİ KAPSAMINDA YÜRÜTÜLECEK  
FAALİYET TÜRÜNE İLİŞKİN ÖDEME HESAPLAMALARI](#)

[EK VI. TARIM-ÇEVRE-İKLİM TAAHHÜTLERİNİN KONTROL  
EDİLEBİLİRLİĞİ VE DOĞRULANABİLİRLİĞİ](#)

[EK VII. BEYPAZARI İLÇESİ EROZYON VE PARSEL EĞİM HARİTALARI  
VE TÜRKİYE'NİN EROZYON RİSK HARİTALARI](#)

[EK VIII. UYGUN ELSANATLARI LİSTESİ](#)

[EK IX. ÖN DEĞERLENDİRME RAPORUNUN ÖZETİ](#)

[EK X. YKS SEÇİMİ İÇİN PUANLAMA CETVELİ](#)

[EK XI. YEM BİTKİLERİ LİSTESİ](#)

[EK XII. “TARIM-ÇEVRE TEDBİRİ KAPSAMINDAKİ BİYOÇEŞİTLİLİK ALT  
TEDBİRİ REVİZYONLARI İLE İLGİLİ ÇALIŞMALARIN DÜZENLENMESİ”  
ADLI TEKNİK DESTEK PROJESİ RAPORU](#)

[EK XIII. GÖREV VE SORUMLULUKLARININ YERİNE GETİRİLMESİNE  
YÖNELİK YO ORGANİZASYON ŞEMASI](#)

[EK XIV. GÖREV VE SORUMLULUKLARININ YERİNE GETİRİLMESİNE  
YÖNELİK IPARD AJANSI \(TKDK\) ORGANİZASYON ŞEMASI](#)

## **EK I. ORTA VE KÜÇÜK ÖLÇEKLİ İŞLETMELERİN TANIMI**

KOBİ tanımı, 18 Kasım 2005 tarihinde yürürlüğe giren 2005/9617 sayılı Yönetmelik ile Türk hukukunda teyit edilmiş ve AB tanımına uygun hale getirilmiştir. Bu yönetmelik, 25 Mayıs 2023 tarihli ve 32201 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler Yönetmeliği" ile yürürlükten kaldırılmıştır. Mevcut tanıma göre KOBİ'ler "Yıllık çalışan sayısı ikiyüzelli kişiden az olan yıllık net satış hasılatı veya mali bilançosundan herhangi biri beşyüz milyon Türk Lirası'nı aşmayan ekonomik işletmelerdir". TÜİK'in 2020 verilerine göre, KOBİ sayısı 3,2 milyondur ve Türkiye'deki işletmelerin %99,8'ini oluşturmaktadır. KOBİ'ler Türkiye'deki istihdamın %73,8'ini, toplam cironun %64,5'ini ve toplam ihracatın %56,3'ünü oluşturmaktadır.

Mevcut mevzuatta KOBİ'lerin alt bölümleri aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

- Yıllık çalışan sayısı on kişiden az olan ve yıllık net satış hasılatı veya mali bilançosundan herhangi biri on milyon Türk Lirasını aşmayan işletmeler mikro işletmelerdir.
- Yıllık çalışan sayısı elli kişiden az olan ve yıllık net satış hasılatı veya mali bilançosundan herhangi biri yüz milyon Türk Lirasını aşmayan işletmeler küçük işletmelerdir.
- Yıllık çalışan sayısı ikiyüzelli kişiden az olan ve yıllık net satış hasılatı veya mali bilançosundan herhangi biri beşyüz milyon Türk Lirasını aşmayan işletmeler orta büyüklükteki işletmelerdir.

**EK II. ULUSAL KIRSAL KALKINMA STRATEJİSİ (2014-2020) TASLAĞININ  
HAZIRLANMASI İÇİN GÖREVLENDİRİLEN ÇEKİRDEK GRUPTA TEMSİL EDİLEN  
KURUMLAR**

1. Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı (Koordinatör- Sekreteryası),
2. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (Teknik Koordinatör),
3. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü),
4. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı,
5. Türkiye Cumhuriyeti Çevre ve Şehircilik Bakanlığı,
6. Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı,
7. Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı,
8. Türkiye Cumhuriyeti İşişleri Bakanlığı,
9. Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı,
10. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı,
11. Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı,
12. Ankara Üniversitesi,
13. Selçuk Üniversitesi,
14. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu,
15. Türkiye İstatistik Kurumu,
16. Türkiye İş Kurumu,
17. Türk Patent ve Marka Kurumu,
18. Türkiye Kalkınma Vakfı.

**EK III. PROGRAMLA İLGİLİ ULUSAL MEVZUAT**

**Tablo 83. Programla ilgili ulusal mevzuat, Kanunlar**

| Kanunlar              |                            |                               |        |            |                    |         |                     |    |             |                |                            |               |                            |        |                               |              |               |                             |                 |                      |        |                     |                |
|-----------------------|----------------------------|-------------------------------|--------|------------|--------------------|---------|---------------------|----|-------------|----------------|----------------------------|---------------|----------------------------|--------|-------------------------------|--------------|---------------|-----------------------------|-----------------|----------------------|--------|---------------------|----------------|
| No                    | Resmi Gazete Tarih ve Sayı | Konu                          | Üretim |            |                    |         | İşleme ve Pazarlama |    |             |                | Arı Yetiştiriciliği ve Bal | Süs Bitkileri | Tıbbi ve Aromatik Bitkiler | Mantar | Katma değerli yöresel ürünler | El Sanatları | Kırsal Turizm | Su Ürünleri Yetiştiriciliği | Makine Parkları | Yenilenebilir Enerji | Leader | Tarım - Çevre-İklim | Kırsal Altyapı |
|                       |                            |                               | Süt    | Kırmızı Et | Kanath Eti Sektörü | Yumurta | Süt                 | Et | Su Ürünleri | Meyve ve Sebze |                            |               |                            |        |                               |              |               |                             |                 |                      |        |                     |                |
| 1380                  | 04.04.1971 - 13799         | Su ürünleri yetiştiriciliği*  |        |            |                    |         |                     |    |             |                |                            |               |                            |        |                               |              |               | X                           |                 |                      |        |                     |                |
| 2872                  | 11.08.1983 - 18132         | Çevre*                        | X      | X          | X                  | X       | X                   | X  | X           | X              | X                          | X             | X                          | X      | X                             | X            | X             | X                           |                 | X                    |        | X                   | X              |
| 555 sayılı Kararn ame | 27.06.1995 - 22326         | Coğrafi İşaretlerin Korunması |        |            |                    |         |                     |    |             |                |                            |               |                            |        | X                             | X            |               |                             |                 |                      |        |                     |                |
| 5253                  | 23.11.2004- 25649          | Dernekler Kanunu *            |        |            |                    |         |                     |    |             |                |                            |               |                            |        |                               |              |               |                             |                 | X                    |        |                     |                |
| 5262                  | 03.12.2004- 25659          | Organik Tarım                 | X      | X          | X                  | X       |                     |    |             |                | X                          |               | X                          | X      |                               |              |               |                             |                 |                      |        |                     |                |
| 5393                  | 13.07.2005 - 25874         | Belediyeler                   |        |            |                    |         |                     |    |             |                | X                          |               | X                          | X      | X                             | X            | X             | X                           | X               |                      |        |                     | X              |

| Kanunlar |                            |                                                                                        |        |            |                    |         |                     |    |             |                |   |   |   |   |   |   |   |   |   |
|----------|----------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------|--------|------------|--------------------|---------|---------------------|----|-------------|----------------|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| No       | Resmi Gazete Tarih ve Sayı | Konu                                                                                   | Üretim |            |                    |         | İşleme ve Pazarlama |    |             |                |   |   |   |   |   |   |   |   |   |
|          |                            |                                                                                        | Süt    | Kırmızı Et | Kanath Eti Sektörü | Yumurta | Süt                 | Et | Su Ürünleri | Meyve ve Sebze |   |   |   |   |   |   |   |   |   |
| 5346     | 18.05.2005 - 25819         | Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amacıyla Kullanılması     | X      | X          | X                  | X       | X                   | X  | X           | X              | X | X | X | X | X | X | X | X | X |
| 5403     | 19.07.2005 - 25880         | Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı                                                       |        |            |                    |         |                     |    |             |                |   |   |   |   |   |   |   | X |   |
| 5488     | 25.04.2006- 26149          | Tarım                                                                                  | X      | X          | X                  | X       | X                   | X  | X           | X              | X | X | X | X | X | X | X | X | X |
| 5957     | 26.03.2010 - 27533         | Meyve ve Sebzeler ile Yeterli Arz ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticareti * |        |            |                    |         |                     |    | X           |                |   |   |   |   |   |   |   |   |   |
| 5996     | 11.06.2010- 27610          | Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem                                       | X**    | X**        | X**                | X**     | X                   | X  | X           | X              | X |   | X | X | X |   | X | X |   |

| Kanunlar |                            |                         |        |            |                   |         |                     |    |             |                |   |   |   |   |   |   |   |   |   |
|----------|----------------------------|-------------------------|--------|------------|-------------------|---------|---------------------|----|-------------|----------------|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| No       | Resmi Gazete Tarih ve Sayı | Konu                    | Üretim |            |                   |         | İşleme ve Pazarlama |    |             |                |   |   |   |   |   |   |   |   |   |
|          |                            |                         | Süt    | Kırmızı Et | Kanath Et Sektörü | Yumurta | Süt                 | Et | Su Ürünleri | Meyve ve Sebze |   |   |   |   |   |   |   |   |   |
| 6331     | 30.12.2012 - 28339         | İş Sağlığı ve Güvenliği | X      | X          | X                 | X       | X                   | X  | X           | X              | X | X | X | X | X | X | X | X | X |
| 6446     | 30.03.2013 - 28603         | Enerji Piyasası         | X      | X          | X                 | X       | X                   | X  | X           | X              | X | X | X | X | X | X | X | X | X |

**Tablo 84. Programla ilgili ulusal mevzuat, İkincil Mevzuat**

| İkincil Mevzuat            |                                                                                          |        |            |                    |         |                     |    |             |                |                            |               |                   |        |                               |              |               |                             |                 |                      |        |                     |                |
|----------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------|--------|------------|--------------------|---------|---------------------|----|-------------|----------------|----------------------------|---------------|-------------------|--------|-------------------------------|--------------|---------------|-----------------------------|-----------------|----------------------|--------|---------------------|----------------|
| Resmi Gazete Tarih ve Sayı | Konu                                                                                     | Üretim |            |                    |         | İşleme ve Pazarlama |    |             |                | Arı Yetiştiriciliği ve Bal | Süs Bitkileri | Tıbbi ve Aromatik | Mantar | Katma değerli yöresel ürünler | El Sanatları | Kırsal Turizm | Su Ürünleri Yetiştiriciliği | Makine Parkları | Yenilenebilir Enerji | Leader | Tarım - Çevre-İklim | Kırsal Altyapı |
|                            |                                                                                          | Süt    | Kırmızı Et | Kanath Eti Sektörü | Yumurta | Süt                 | Et | Su Ürünleri | Meyve ve Sebze |                            |               |                   |        |                               |              |               |                             |                 |                      |        |                     |                |
| 05.11.1995 - 22454         | Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında 555 Sayılı Kararnamenin Uygulanması               |        |            |                    |         |                     |    |             |                |                            |               |                   |        | X                             | X            |               |                             |                 |                      |        |                     |                |
| 18.02.2004 - 25377         | Suların Tarım Kaynaklı Nitrat Kirliliğine Karşı Korunması                                | X      | X          | X                  | X       |                     |    |             |                |                            |               |                   |        |                               |              |               |                             |                 |                      |        | X                   |                |
| 29.06.2004 - 25507         | Su ürünleri yetiştiriciliği*                                                             |        |            |                    |         |                     |    |             |                |                            |               |                   |        |                               |              |               | X                           |                 |                      |        |                     |                |
| 31.03.2005 - 25772         | Dernekler Yönetmeliği *                                                                  |        |            |                    |         |                     |    |             |                |                            |               |                   |        |                               |              |               |                             |                 | X                    |        |                     |                |
| 21.06.2005 - 25852         | Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesi ve Nitelikleri (sadece konaklama tesisleri için) * |        |            |                    |         |                     |    |             |                |                            |               |                   |        |                               |              | X             |                             |                 |                      |        |                     |                |
| 10.08.2005- 25902          | İşyeri Açma ve Çalışma Ruhsatlarına İlişkin Yönetmelik*                                  |        |            |                    |         |                     |    |             |                | X                          |               | X                 | X      | X                             | X            | X             | X                           | X               |                      |        |                     |                |
| 10.09.2014 - 29115         | Çevre İzin ve Lisans Yönetmeliği*                                                        | X      | X          | X                  | X       | X                   | X  | X           | X              | X                          |               | X                 |        | X                             | X            | X             | X                           |                 |                      |        |                     |                |

| İkincil Mevzuat            |                                                                                                    |        |            |                    |         |                     |    |             |                |                            |               |                   |        |                               |              |               |                             |                 |                      |        |                     |                |
|----------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------|--------|------------|--------------------|---------|---------------------|----|-------------|----------------|----------------------------|---------------|-------------------|--------|-------------------------------|--------------|---------------|-----------------------------|-----------------|----------------------|--------|---------------------|----------------|
| Resmi Gazete Tarih ve Sayı | Konu                                                                                               | Üretim |            |                    |         | İşleme ve Pazarlama |    |             |                | Arı Yetiştiriciliği ve Bal | Süs Bitkileri | Tıbbi ve Aromatik | Mantar | Katma değerli yöresel ürünler | El Sanatları | Kırsal Turizm | Su Ürünleri Yetiştiriciliği | Makine Parkları | Yenilenebilir Enerji | Leader | Tarım - Çevre-İklim | Kırsal Altyapı |
|                            |                                                                                                    | Süt    | Kırmızı Et | Kanath Eti Sektörü | Yumurta | Süt                 | Et | Su Ürünleri | Meyve ve Sebze |                            |               |                   |        |                               |              |               |                             |                 |                      |        |                     |                |
| 18.08.2010 - 27676         | Organik Tarımın İlkeleri ve Bu İlkelerin Uygulanması                                               | X      | X          | X                  | X       |                     |    |             |                | X                          |               | X                 | X      |                               |              |               |                             |                 |                      |        |                     |                |
| 30.11.2011 - 28128         | Arı Yetiştiriciliği*                                                                               |        |            |                    |         |                     |    |             |                | X                          |               |                   |        |                               |              |               |                             |                 |                      |        |                     |                |
| 17.12.2011 - 28145         | Hayvansal Kaynaklı Gıdaların Resmi Kontrolüne İlişkin Özel Kurallar                                | X      | X          | X                  | X       | X                   | X  | X           |                |                            |               |                   |        |                               |              |               |                             |                 |                      |        |                     |                |
| 17.12.2011 - 28145         | Canlı Hayvanların ve Hayvansal Ürünlerin Ülke İçinde Taşınması                                     | X      | X          | X                  | X       |                     | X  | X           |                |                            |               |                   |        |                               |              |               |                             |                 |                      |        |                     |                |
| 17.12.2011 - 28145         | Gelen Canlı Hayvanların Sınırdan Beyanı ve Veteriner Kontrolü                                      | X      | X          | X                  | X       |                     | X  |             |                |                            |               |                   |        |                               |              |               |                             |                 |                      |        |                     |                |
| 17.12.2011 - 28145         | Canlı Hayvanlar ve Hayvansal Ürünlerdeki Kalıntı Maddeler ve Bunların İzlenmesine Yönelik Önlemler | X      | X          | X                  | X       |                     | X  | X           |                |                            |               |                   |        |                               |              |               |                             |                 |                      |        |                     |                |
| 17.12.2011 - 28145         | Gıda İşletmelerinin Kayıt ve Onay İşlemleri *                                                      |        |            |                    |         | X                   | X  | X           | X              | X                          |               | X                 | X      | X                             |              | X             |                             |                 |                      |        |                     |                |
| 17.12.2011 - 28145         | Gıda Hijyeni Yönetmeliği                                                                           |        |            |                    |         | X                   | X  | X           |                | X                          |               | X                 | X      | X                             |              | X             |                             |                 |                      |        |                     |                |

| İkincil Mevzuat            |                                                                                                                                                                                                                                                             |        |            |                     |         |                     |    |             |                |                            |               |                   |        |                               |              |               |                             |                 |                      |        |                     |                |
|----------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------|------------|---------------------|---------|---------------------|----|-------------|----------------|----------------------------|---------------|-------------------|--------|-------------------------------|--------------|---------------|-----------------------------|-----------------|----------------------|--------|---------------------|----------------|
| Resmi Gazete Tarih ve Sayı | Konu                                                                                                                                                                                                                                                        | Üretim |            |                     |         | İşleme ve Pazarlama |    |             |                | Arı Yetiştiriciliği ve Bal | Süs Bitkileri | Tıbbi ve Aromatik | Mantar | Katma değerli yöresel ürünler | El Sanatları | Kırsal Turizm | Su Ürünleri Yetiştiriciliği | Makine Parkları | Yenilenebilir Enerji | Leader | Tarım - Çevre-İklim | Kırsal Altyapı |
|                            |                                                                                                                                                                                                                                                             | Süt    | Kırmızı Et | Kanatlı Eti Sektörü | Yumurta | Süt                 | Et | Su Ürünleri | Meyve ve Sebze |                            |               |                   |        |                               |              |               |                             |                 |                      |        |                     |                |
| 17.12.2011 - 28145         | Gıda ve Yemin Resmi Kontrollerine Dair Yönetmelik                                                                                                                                                                                                           |        |            |                     |         | X                   | X  | X           | X              |                            |               |                   |        |                               |              |               |                             |                 |                      |        |                     |                |
| 23.12.2011 - 28151         | Çiftlik Hayvanlarının Refahı                                                                                                                                                                                                                                | X      | X          | X                   | X       |                     |    |             |                |                            |               |                   |        |                               |              |               |                             |                 |                      |        |                     |                |
| 27.12.2011 - 28155         | Hayvansal Gıdalar İçin Özel Hijyen Kuralları Yönetmeliği                                                                                                                                                                                                    | X      |            |                     | X       | X                   | X  | X           |                |                            |               |                   |        |                               |              |               |                             |                 |                      |        |                     |                |
| 18.11.2005 – 25997         | Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri, Sınıflandırılması ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik (Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik 04.11.2012/28457 |        |            |                     |         | X                   | X  | X           | X              | X                          | X             | X                 | X      | X                             | X            | X             | X                           | X               | X                    |        |                     |                |
| 16.01.2014 - 28884         | Kuluçkahane ve damızlık kanatlı işletmeleri yönetmeliği                                                                                                                                                                                                     |        |            | X                   |         |                     |    |             |                |                            |               |                   |        |                               |              |               |                             |                 |                      |        |                     |                |
| 27.05.2014 - 29012         | Çiftçi Kayıt Sistemi *                                                                                                                                                                                                                                      | X      | X          | X                   | X       |                     |    |             |                | X                          | X             | X                 | X      | X                             | X            | X             | X                           | X               | X                    |        | X                   |                |

| İkincil Mevzuat            |                                                                                              |        |            |                    |         |                     |    |             |                |                            |               |                   |        |                               |              |               |                             |                 |                      |        |                     |                |
|----------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------|--------|------------|--------------------|---------|---------------------|----|-------------|----------------|----------------------------|---------------|-------------------|--------|-------------------------------|--------------|---------------|-----------------------------|-----------------|----------------------|--------|---------------------|----------------|
| Resmi Gazete Tarih ve Sayı | Konu                                                                                         | Üretim |            |                    |         | İşleme ve Pazarlama |    |             |                | Arı Yetiştiriciliği ve Bal | Süs Bitkileri | Tıbbi ve Aromatik | Mantar | Katma değerli yöresel ürünler | El Sanatları | Kırsal Turizm | Su Ürünleri Yetiştiriciliği | Makine Parkları | Yenilenebilir Enerji | Leader | Tarım - Çevre-İklim | Kırsal Altyapı |
|                            |                                                                                              | Süt    | Kırmızı Et | Kanath Eti Sektörü | Yumurta | Süt                 | Et | Su Ürünleri | Meyve ve Sebze |                            |               |                   |        |                               |              |               |                             |                 |                      |        |                     |                |
| 02.12.2011 - 28130         | Büyükbaş Hayvanların Tanımlanması, Kaydı ve İzlenmesi *                                      | X      | X          |                    |         |                     |    |             |                | X                          | X             | X                 | X      | X                             | X            | X             | X                           | X               | X                    |        |                     |                |
| 02.12.2011 - 28130         | Koyun ve Keçilerin Tanımlanması, Kaydı ve İzlenmesi *                                        | X      | X          |                    |         |                     |    |             |                | X                          | X             | X                 | X      | X                             | X            | X             | X                           | X               | X                    |        |                     |                |
| 09.05.202131479            | Enerji Piyasasında Lisanssız Elektrik Enerjisi Üretimine İlişkin Yönetmelik *                | X      | X          | X                  | X       | X                   | X  | X           | X              | X                          | X             | X                 | X      | X                             | X            | X             | X                           | X               | X                    | X      |                     | X              |
| 19.08.2021 31537           | Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Belgelendirilmesi ve Desteklenmesine İlişkin Yönetmelik * | X      | X          | X                  | X       | X                   | X  | X           | X              | X                          | X             | X                 | X      | X                             | X            | X             | X                           | X               | X                    | X      |                     | X              |
| 09.05.2021 31479           | Elektrik Piyasası Lisans Yönetmeliği                                                         | X      | X          | X                  | X       | X                   | X  | X           | X              | X                          | X             | X                 | X      | X                             | X            | X             | X                           | X               | X                    |        |                     | X              |

\* Uygunluk belgelendirmesi zorunludur (tarım-çevre-iklim hariç).

\*\* Hayvan Refahına ilişkin "Hayvancılık İşletmesi Faaliyet Belgesi" 5996 sayılı Kanuna dayalı Hayvan Hastalıkları ile Mücadele ve Hayvan Hareketlerinin Kontrolü Genelgesi gereği zorunludur

**EK IV. YARARLANICILARIN FİNANSAL KAPASİTESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNDE  
KULLANILACAK GENEL KRİTERLER (M1, M3 VE M7 İÇİN)**

Başvuru sahipleri iş planında yatırımın sonunda Projenin ekonomik açıdan uygulanabilirliğini göstermelidir. Ekonomik uygulanabilirlik düzeyinin belirlenmesinde aşağıdaki kriterler kullanılacaktır:

**A- Başvuru Sahibinin Mevcut Durumunun Değerlendirilmesi**

| "Bilanço Yöntemi" ile vergilendirilen Başvuru Sahipleri için                 | "İşletme Hesabı Yöntemi" ile vergilendirilen Başvuru Sahipleri için | "Tek Düzen Yöntemi" ile vergilendirilen Başvuru Sahipleri için | "Kaynakta Kesinti" ile vergilendirilen Başvuru Sahipleri için |
|------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------|
| Öz Sermaye Oranı<br>(Öz Sermaye/Toplam Borçlar)                              | Faaliyet Sonuçları<br>(Kâr veya Zarar)                              | Faaliyet Sonuçları<br>(Kâr veya Zarar)                         | Yıllık Satış Hacmi                                            |
| Cari Varlıklar/Toplam Varlıklar Oranı                                        | Net Kâr Marjı<br>(Net Kâr/Toplam Satış Geliri)                      | Net Kâr Marjı<br>(Net Kâr/Toplam Satış Geliri)                 | Verilen Teminatlar<br>(R/Toplam Satış Geliri) *               |
| Cari Oran (Dönen Varlıklar/Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar)                    | Verilen Teminatlar<br>(R/Toplam Satış Geliri) *                     | Verilen Teminatlar<br>(R/Toplam Satış Geliri) *                |                                                               |
| Asit-Test oranı<br>((Dönen Varlıklar-Stoklar)/Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar) |                                                                     |                                                                |                                                               |
| Faaliyet Kârı Marjı<br>(Faaliyet Kârı/Net Satışlar)                          |                                                                     |                                                                |                                                               |
| Net Kâr Marjı<br>(Net Kâr/Net Satışlar)                                      |                                                                     |                                                                |                                                               |
| Verilen teminatlar<br>(R/Toplam Borçlar) *                                   |                                                                     |                                                                |                                                               |

\* R = (İpotek x 0,25) + (Rehin x 0,50) + (Diğer Teminatlar x 0,75)

Başvuru sahibi bir üretici grubu ise, "Kaynakta Kesinti" vergilendirmesi için tarhiyat uygulanacaktır.

**B- Başvuru Sahibinin Projesinin Değerlendirilmesi**

**BASİTLEŞTİRİLMİŞ İŞ PLANI FORMU**

**Likidite:** Kümülatif Net Nakit Akışı negatif olmamalıdır

**EKSİKSİZ İŞ PLANI**

**Likidite:** Kümülatif Net Nakit Akışı negatif olmamalıdır

**Kârlılık:** Yatırıma İlişkin Net Bugünkü Değer negatif olmamalıdır

**EK V. TARIM-ÇEVRE-İKLİM TEDBİRİ KAPSAMINDA YÜRÜTÜLECEK FAALİYET  
TÜRÜNE İLİŞKİN ÖDEME HESAPLAMALARI**

**TOPRAK ÖRTÜSÜ YÖNETİMİ VE TOPRAK EROZYONU  
KONTROLÜ - BEYPAZARI**

**1. GİRİŞ**

Beypazarı, Türkiye'nin İç Anadolu bölgesinde Ankara iline bağlı bir ilçedir. Tarihi İpek Yolu üzerinde bulunan Beypazarı, havucu (Türkiye'de havucun yaklaşık %60'ı üretilmektedir) ve kaliteli doğal maden suyu ile de ünlü, kültürel zenginliklere ve doğal güzelliklere sahip bir yerdir.

İlçenin doğası yaylalar, vadiler, tepeler ve önemli biyolojik çeşitlilik ve Beypazarı Geveni" (yabani meyan kökü) gibi nadir bitki endemik türlerinden meydana gelmektedir. Bölgenin sulak alanları, ekilebilir arazileri, çayırları, ormanları ve bozkırları birçok su kuşu ve yırtıcı kuş için önemli üreme, beslenme ve barınma alanlarıdır.

Bu çalışmada, IPARD III Programı kapsamında "toprak örtüsü yönetimi ve toprak erozyonu kontrolü" faaliyet türü kapsamındaki paketler için, bu paketleri uygulayan çiftçilerin gelir kayıplarını telafi etmek üzere yapılacak ödemeler hesaplanmıştır. Bölgedeki çiftçilerle maliyetlerini ve gelirlerini belirlemek amacıyla anketler ve görüşmeler yapılmıştır.

**2. MATERYAL ve YÖNTEM**

Bu çalışmanın temel materyalini, alt tedbirin uygulanması için seçilen Ankara ili Beypazarı ilçesinde kuru koşullarda tarımsal üretim yapan çiftçilerden anket yoluyla elde edilen veriler ile İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü'nden elde edilen maliyet verileri oluşturmaktadır. Bölgedeki farklı köylerden 10 üretici ile görüşmeler yapılmış, muhtarlardan bilgi alınmıştır<sup>41</sup>.

Maliyet hesaplamasında değişken giderler (DG) hesaplanmıştır. Değişken Giderler (DG), üretimin gerçekleştirilmesi için katlanılan maliyetlerdir ve bir üretim döneminde kullanılan malzeme maliyetlerini, bakım ve işçilik maliyetlerini kapsamaktadır. Üretim döneminde kullanılan malzeme miktarı ile fiyatın çarpılmasıyla hesaplanmaktadır. Sabit Maliyetler (SM) üretim olmasa bile karşılanması gereken maliyetlerdir ve arazi kirası, genel yönetim giderleri ve amortismanlardan oluşmaktadır. Değişken ve sabit maliyetlerin toplamı Toplam Maliyetleri (TM) oluşturmaktadır.

Tarım ekonomisi hesaplamalarında döner sermaye faizi toplam maliyetlerin %5'i ve genel idari giderlerin %3'ü olarak hesaplanmaktadır.

Buğday geliri (buğday üretim değeri) elde edilen ana ve yan ürün miktarı ile ürünün satış fiyatının çarpılmasıyla hesaplanmıştır. Net Gelir (Net Kar), buğday gelirinden Toplam Maliyetlerin (TM) çıkarılmasıyla elde edilmektedir. Arazi kirası hesaplamalara dahil edilmemiştir.

<sup>41</sup> Muhtar köy veya mahallenin hukuki işlerini yürütmek üzere köy veya mahalle sakinleri tarafından seçimle belirlenen kişidir.

Paketler için tazminat ödemeleri hesaplanırken ilgili paketin gerekliliklerine göre hesaplamalar yapılmıştır. Bu nedenle gübre ve zirai ilaç maliyetleri gibi unsurlar paket gerekliliklerine uygun olarak dahil edilmektedir.

### **3. PAKETLER ve TAZMİNAT ÖDEME HESAPLAMALARI**

IPARD Programı kapsamında, "toprak örtüsü yönetimi ve toprak erozyonu kontrolü" faaliyet türü için 2 farklı paket uygulanmaktadır. Hesaplamalarda temel olarak kullanılacak buğday, fığ ve korunga için hesaplamalar yapılmıştır. Anketler ve Beypazarı İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü verilerine göre buğday maliyet, verim ve net kar hesaplamaları Tablo 85'te verilmiştir. Ne yazık ki Ankara ve ilçelerinde işletme kaydı tutan çiftçi sayısı yok denecek kadar azdır. Bu sebeple, kendileri tarafından sağlanan veriler İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü verileri ile karşılaştırılmış ve en optimum sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır. Buğday maliyeti hesaplanırken, arazi kirası dahil edilmemiştir.

**Tablo 85. Buğday Yetiştiriciliğinde Maliyet ve Kar Hesaplamaları**

| <b>Faaliyet</b>                               | <b>Malzeme</b>          | <b>Fiyat (TL/Da)</b> |
|-----------------------------------------------|-------------------------|----------------------|
| <b>1. çift sürme</b>                          | pulluk                  | 43.00                |
| <b>2. çift sürme</b>                          | kazayağı                | 25.00                |
| <b>3. çift sürme</b>                          | kazayağı                | 17.00                |
| <b>Ekim</b>                                   | mibzer                  | 20.00                |
| <b>Ekim</b>                                   | taban gübresi (20x3.25) | 65.00                |
| <b>Ekim</b>                                   | Tohum (20x2.7)          | 54.00                |
| <b>Gübreleme</b>                              | yakıt                   | 15.00                |
| <b>Gübreleme</b>                              | yüzey gübresi (15x2.5)  | 37.50                |
| <b>Haşere kontrolü</b>                        | ot (0.12x45)            | 5.40                 |
| <b>Haşere kontrolü</b>                        | yakıt                   | 15.00                |
| <b>İşçilik maliyetleri</b>                    |                         | 14.00                |
| <b>Hasat</b>                                  | biçerdöver              | 25.00                |
| <b>TOPLAM</b>                                 |                         | 335.90               |
| <b>İşletme sermayesi faizi</b>                |                         | 16.80                |
| <b>MALİYETLER</b>                             |                         |                      |
| <b>Değişken maliyetler (DM)</b>               |                         | 352.70               |
| <b>Arazi kirası</b>                           |                         | 0.00                 |
| <b>Genel idari giderler</b>                   |                         | 10.58                |
| <b>Sabit maliyetler (toplam)</b>              |                         | 10.58                |
| <b>MALİYETLER TOPLAMI</b>                     |                         | 363.28               |
| <b>GELİRLER</b>                               |                         |                      |
| <b>Buğday verimi (kg)</b>                     |                         | 310.00               |
| <b>Buğdayın Pazar Fiyatı (kg başına)</b>      |                         | 2.75                 |
| <b>Buğday geliri (toplam)</b>                 |                         | 852.50               |
| <b>Buğday yan ürününden elde edilen gelir</b> |                         | 25.00                |
| <b>GELİR TOPLAMI</b>                          |                         | 877.50               |
| <b>Net kar</b>                                |                         | 514.22               |

Anketlere ve Beypazarı İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü verilerine göre fiğ maliyet hesaplamaları Tablo 86'da verilmiştir.

**Tablo 86. Fiğ Maliyet ve Kar Hesaplamaları**

| <b>Faaliyet</b>                  | <b>Malzeme</b> | <b>Fiyat (TL/Da)</b> |
|----------------------------------|----------------|----------------------|
| <b>1. çift sürme</b>             | pulluk         | 35.00                |
| <b>2. çift sürme</b>             | kültivatör     | 30.00                |
| <b>Ekim</b>                      | makine kirası  | 22.00                |
| <b>Ekim</b>                      | tohum (16x6.5) | 104.00               |
| <b>Ekim</b>                      | yakıt          | 20.00                |
| <b>İşçilik maliyetleri</b>       |                | 30.00                |
| <b>TOPLAM</b>                    |                | 255.00               |
| <b>İşletme sermayesi faizi</b>   |                | 12.75                |
| <b>Değişken maliyetler</b>       |                | 267.75               |
| <b>Arazi kirası</b>              |                | 0.00                 |
| <b>Genel idari giderler</b>      |                | 8.03                 |
| <b>Sabit maliyetler (toplam)</b> |                | 8.38                 |
| <b>Maliyetler toplamı</b>        |                | 276.13               |

**Tablo 87. Korunga Maliyet ve Kar Hesaplamaları**

| <b>Faaliyet</b>                  | <b>Malzeme</b>      | <b>Fiyat (TL/Da)</b> |
|----------------------------------|---------------------|----------------------|
| <b>1. çift sürme</b>             | pulluk              | 40.00                |
| <b>2. çift sürme</b>             | kültivatör          | 35.00                |
| <b>Ekim</b>                      | işçilik maliyetleri | 45.00                |
| <b>Ekim</b>                      | tohum (20x0.80)     | 16.00                |
| <b>Bıçme</b>                     | makine              | 25.00                |
| <b>TOPLAM</b>                    |                     | 161.00               |
| <b>İşletme sermayesi faizi</b>   |                     | 8.05                 |
| <b>Değişken maliyetler</b>       |                     | 169.05               |
| <b>Arazi kirası</b>              |                     | 0.00                 |
| <b>Genel idari giderler</b>      |                     | 5.07                 |
| <b>Sabit maliyetler (toplam)</b> |                     | 5.07                 |
| <b>Maliyetler toplamı</b>        |                     | 174.12               |

### Yeşil nadas gerekliliklerinden oluşan paket (fiğ):

Başvuru sahipleri aşağıdaki şartları yerine getirmek için 12 derece gradyandan az eğimli, kuru tarım yapılan, ekilebilir arazileri hakkında 5 yıllık taahhütte bulunmak zorundadır:

- Çiftçi taahhüt ettiği arazisinin %100'ünde iki yılda bir yeşil nadas uygulamalıdır. Taahhüt döneminde tahıl (buğday, arpa vb.) ve yeşil örtü (fiğ) dönüşümlü olarak ekilmektedir.
- Taahhüt edilen alana; Mart veya Nisan ayında yıllık fiğ ekilmelidir. Hububat sonbaharda en geç Ekim ayı sonuna kadar ekilmelidir.
- Bir önceki tahılın anızı yeşil nadas ekilene kadar tarlada kalmalıdır.
- Nadasa bırakılan yeşil bitki örtüsü Mayıs-Haziran ayları arasında sürülmeli ve toprakla karıştırılmalıdır; ilk sürüm çiçeklenme döneminde yapılmalıdır.
- Yeşil nadas mahsulü toprağa karıştırılmalı ve tahıl ekilene kadar tarlada bırakılmalıdır (hasat edilmemeli / biçilmemelidir).
- Otlama yapılamaz.
- Başvuru sahibi, tarla kayıt defterini taslak (çizim) düzeyde 5 yıllık taahhüt döneminin tümünde saklamalıdır.

Bölgede buğday-nadas-buğday rotasyonu uygulanmaktadır. Bu nedenle, hesaplamalar bu rotasyon sistemine göre yapılmıştır. Böylece, 5 yıllık bir süre boyunca çiftçilere ödenecek asgari tazminat ödemeleri Tablo 88'de verilmiştir.

**Tablo 88. Yıllara Göre Paket 1 Tazminat Ödemeleri**

| Yıl                                  | Buğday Geliri (TL/Da) | Buğday Ekimi Maliyet (TL/Da) | Fiğ Ekim Maliyeti (TL/Da) | TL/Da Olarak Tazmin Edilecek Tutar | TL/Ha Olarak Tazmin Edilecek Tutar |
|--------------------------------------|-----------------------|------------------------------|---------------------------|------------------------------------|------------------------------------|
| 1                                    | 514.22                |                              | 276.13                    | 790.35                             | 7 903.5                            |
| 2                                    |                       | 0                            |                           | 0                                  | 0                                  |
| 3                                    | 514.22                |                              | 276.13                    | 790.35                             | 7 903.5                            |
| 4                                    |                       | 0                            |                           | 0                                  | 0                                  |
| 5                                    | 514.22                |                              | 276.13                    | 790.35                             | 7 903.5                            |
| <b>Toplam</b>                        |                       |                              |                           |                                    | 23 710.5                           |
| <b>Yıllık ödenecek tutar (TL/Ha)</b> |                       |                              |                           |                                    | <b>4 742.1</b>                     |

### Çok yıllık yeşil örtü içeren Paket 2 (korunga)

Başvuru sahipleri aşağıdaki şartları yerine getirmek için %12 derece veya daha çok eğimli, kuru tarım yapılan, ekilebilir arazileri hakkında 5 yıllık taahhütte bulunmak zorundadır:

- Destek, boş bırakılan arazide eğimin %12'den fazla olduğu ve tüm taahhüt dönemi boyunca kalıcı bitki örtüsü altında olan alanlar için verilmektedir.
- Çiftçi taahhüt ettiği arazisinin %100'ünde yeşil nadas uygulamalıdır.
- Boş bırakılan arazide, çok yıllık korunga ekilmeli ve korunganın bakımı (özellikle arazideki bitki yoğunluğuna göre kısmen yeniden ekim) sağlanmalıdır.
- Ekim, Mart veya Nisan ayında yapılmalıdır.

- Yeşil nadas mahsulü taahhüt dönemi (5 yıl) boyunca (hasat edilemez) tarlada bırakılmalıdır. Yeşil örtü bitkisi üçüncü yıldan sonra üstten biçilebilecektir.
- Otlama yapılamaz.
- Başvuru sahibi, tarla kayıt defterini 5 yıllık taahhüt döneminin tümünde saklamalıdır.

Hesaplamalar, bölgedeki buğday-nadas-buğday rotasyonu dikkate alınarak paket içeriğine göre yapılmıştır. Korunga bakımı için, tarlanın %25'inin ekileceği ve tırpanla biçme işleminin yapılacağı düşünülerek maliyetler hesaplamaaya dahil edilmiştir. Bu nedenle, 2. pakete ilişkin tazminat ödemeleri 5 yıllık plan için detaylandırılmış ve Tablo 89'da verilmiştir.

**Tablo 89. Yıllara Göre Paket 2 Tazminat Ödemeleri**

| <b>Yıl</b>                           | <b>Buğday Geliri (TL/Da)</b> | <b>Korunga Ekim Maliyeti (TL/Da)</b> | <b>Bakım Maliyeti (TL/Da)</b> | <b>TL/Da Olarak Tazmin Edilecek Tutar</b> | <b>TL/Ha Olarak Tazmin Edilecek Tutar</b> |
|--------------------------------------|------------------------------|--------------------------------------|-------------------------------|-------------------------------------------|-------------------------------------------|
| <b>1</b>                             | 514.22                       | 174.12                               | -                             | 688.34                                    | 6 883,4                                   |
| <b>2</b>                             | 0.00                         | -                                    | -                             | 0                                         | 0                                         |
| <b>3</b>                             | 514.22                       | 43.53                                | 25.00                         | 582.75                                    | 5 827.5                                   |
| <b>4</b>                             | 0.00                         | 43.53                                | 25.00                         | 68.53                                     | 685.3                                     |
| <b>5</b>                             | 514.22                       | 43.53                                | 25.00                         | 582.75                                    | 5 827.5                                   |
| <b>Toplam</b>                        |                              |                                      |                               |                                           | 19 223.7                                  |
| <b>Yıllık ödenecek tutar (TL/Ha)</b> |                              |                                      |                               |                                           | <b>3 844.74</b>                           |

\* Hesaplama tarihi itibarıyla (08.11.2021) 1 Euro 11,23 Türk Lirasına eşittir.

# BIYOÇEŞİTLİLİĞİ ARTIRICI TOY KUŞU POPÜLASYONU

## 1. GİRİŞ

Nesli tükenmekte olan bir tür olan Toy Kuşları Türkiye'de 67 bölgede tespit edilmiştir. Bu bölgelerden biri de Ankara ilinin Polatlı ilçesidir. Nüfusun büyük bir kısmı Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM)/Polatlı Tarım İşletmesi Müdürlüğü sınırları içerisinde yer almakta olup, TİGEM arazisini çevreleyen alan IPARD III Programı kapsamında Tarım-çevre-iklim tipi "Biyçeşitliliği artırıcı Toy Kuşu popülasyonu" faaliyetinin uygulanması için pilot alan olarak seçilmiştir. Seçilen pilot bölge aşağıdaki köyleri içermektedir: Şeyhahmetli, Özyurt, Sinanlı, Uzunbeyli, Yüzükbaşı, İnler, Yağcıoğlu ve Adatoprakpınar.

Bu çalışmada, IPARD III Programı kapsamında çiftçilerin gelir kayıplarını telafi etmek amacıyla "biyçeşitliliği artırıcı Toy Kuşu popülasyonu" faaliyet türü için yapılacak ödemeler hesaplanmıştır. Bölgedeki çiftçilerle maliyetlerini ve gelirlerini belirlemek amacıyla anketler ve görüşmeler yapılmıştır.

## 2. MATERYAL ve YÖNTEM

Bu çalışmanın temel materyalini bu faaliyet türünün uygulanması için pilot bölge olarak seçilen Polatlı'nın Şeyhahmetli, Özyurt, Sinanlı, Uzunbeyli, Yüzükbaşı, İnler, Yağcıoğlu ve Adatoprakpınar köylerinde kuru koşullarda tarımsal üretim yapan çiftçilerden anket yoluyla elde edilen veriler ve Polatlı İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü'nden alınan maliyet verileri oluşturmaktadır. Veriler, her köyden en az bir çiftçi olmak üzere 10 üreticiden elde edilmiştir.

Maliyet hesaplamasında değişken giderler (DG) hesaplanmıştır. Değişken Giderler (DG), üretimin gerçekleştirilmesi için katlanılan maliyetlerdir ve bir üretim döneminde kullanılan malzeme maliyetlerini, bakım ve işçilik maliyetlerini kapsamaktadır. Üretim döneminde kullanılan malzeme miktarı ile fiyatın çarpılmasıyla hesaplanmaktadır. Sabit Maliyetler (SM) üretim olmasa bile karşılanması gereken maliyetlerdir ve arazi kirası, genel yönetim giderleri ve amortismanlardan oluşmaktadır. Değişken ve sabit maliyetlerin toplamı Toplam Maliyetleri (TM) oluşturmaktadır.

Tarım ekonomisi hesaplamalarında döner sermaye faizi toplam maliyetlerin %5'i ve genel idari giderlerin %3'ü olarak hesaplanmaktadır.

Buğday geliri (buğday üretim değeri) elde edilen ana ve yan ürün miktarı ile ürünün satış fiyatının çarpılmasıyla hesaplanmıştır. Net Gelir (Net Kar), buğday gelirinden Toplam Maliyetlerin (TM) çıkarılmasıyla elde edilmektedir. Arazi kirası hesaplamalara dahil edilmemiştir.

Paketler için tazminat ödemeleri hesaplanırken ilgili paketin gerekliliklerine göre hesaplamalar yapılmıştır. Bu nedenle gübre ve zirai ilaç maliyetleri gibi unsurlar paket gerekliliklerine uygun olarak dahil edilmektedir.

### **3. PAKETLER ve TAZMİNAT ÖDEME HESAPLAMALARI**

IPARD Programı kapsamında "Biyoeeşitlilik artırıcı Toy Kuşu popülasyonu" faaliyet türü altında 3 farklı paketin uygulanması planlanmaktadır. Bölgede yoğun olarak tahıl üretimi yapılmaktadır. Hesaplamalarda temel olarak kullanılacak buğday, Macar fiği ve korunga ürünleri için hesaplamalar yapılmıştır. Anketler ve Polatlı İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü verilerine göre buğday maliyet, verim ve net kar hesaplamaları Tablo 90'da verilmiştir. Ne yazık ki Ankara ve ilçelerinde işletme kaydı tutan ifti sayısı yok denecek kadar azdır. Bu sebeple, kendileri tarafından sağlanan veriler İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü verileri ile karşılaştırılmış ve en optimum sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır. Buğday maliyeti hesaplanırken, arazi kirası dahil edilmemiştir.

**Tablo 90. Buğday Maliyet ve Kar Hesaplamaları**

| <b>Faaliyet</b>                               | <b>Malzeme</b>            | <b>Fiyat (TL/Da)</b> | <b>Taahhütlü Fiyat (TL/Da)</b> |
|-----------------------------------------------|---------------------------|----------------------|--------------------------------|
| <b>1. çift sürme</b>                          | pulluk                    | 45.00                | 45.00                          |
| <b>2. çift sürme</b>                          | kazayağı                  | 21.00                | 21.00                          |
| <b>3. çift sürme</b>                          | kazayağı                  | 21.00                | 21.00                          |
| <b>4. çift sürme</b>                          | tırmık                    | 20.00                | 20.00                          |
| <b>Ekim</b>                                   | mibzer                    | 19.00                | 19.00                          |
| <b>Ekim</b>                                   | taban gübresi<br>20x3.25  | 65.00                | 0.00                           |
| <b>Ekim</b>                                   | tohum (20x2.7)            | 54.00                | 54.00                          |
| <b>Gübreleme</b>                              | yakıt                     | 15.00                | 0.00                           |
| <b>Gübreleme</b>                              | yüzey gübresi<br>(15x2.5) | 37.50                | 0.00                           |
| <b>Haşere kontrolü</b>                        | ot (0.12x45)              | 5.40                 | 0.00                           |
| <b>Haşere kontrolü</b>                        | yakıt                     | 15.00                | 0.00                           |
| <b>İşçilik maliyetleri</b>                    |                           | 14.00                | 14.00                          |
| <b>Hasat</b>                                  | biçerdöver                | 25.00                | 0.00                           |
| <b>TOPLAM</b>                                 |                           | 356.90               | 194.00                         |
| <b>İşletme sermayesi faizi</b>                |                           | 17.85                | 9.70                           |
| <b>MALİYETLER</b>                             |                           |                      |                                |
| <b>Değişken maliyetler (DM)</b>               |                           | 374.75               | 203.70                         |
| <b>Arazi kirası</b>                           |                           | 0.00                 | 0.00                           |
| <b>Genel idari giderler</b>                   |                           | 11.24                | 6.11                           |
| <b>Sabit maliyetler (toplam)</b>              |                           | 11.24                | 6.11                           |
| <b>MALİYETLER TOPLAMI</b>                     |                           | 385.99               | 209.81                         |
| <b>GELİRLER</b>                               |                           |                      |                                |
| <b>Buğday verimi (kg)</b>                     |                           | 330.00               |                                |
| <b>Buğdayın Pazar Fiyatı (kg başına)</b>      |                           | 2.75                 |                                |
| <b>Buğday geliri (toplam)</b>                 |                           | 907.50               |                                |
| <b>Buğday yan ürününden elde edilen gelir</b> |                           | 25.00                |                                |
| <b>GELİR TOPLAMI</b>                          |                           | 932.50               |                                |
| <b>Net kar</b>                                |                           | 546.51               |                                |

Anketlere ve Polatlı İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü verilerine göre Macar fiğinin maliyet hesaplamaları Tablo 91'de verilmiştir.

**Tablo 91. Macar Fiği Maliyet ve Kar Hesaplamaları**

| Faaliyet                  | Malzeme        | Fiyat (TL/Da) |
|---------------------------|----------------|---------------|
| 1. çift sürme             | pulluk         | 35.00         |
| 2. çift sürme             | kültivatör     | 30.00         |
| 3. çift sürme             | tırmık         | 25.00         |
| Ekim                      | makine kirası  | 22.00         |
| Ekim                      | tohum (16x6.5) | 104.00        |
| Ekim                      | yakıt          | 20.00         |
| İşçilik maliyetleri       |                | 30.00         |
| <b>TOPLAM</b>             |                | 266.00        |
| İşletme sermayesi faizi   |                | 14.93         |
| Değişken maliyetler       |                | 280.93        |
| Arazi kirası              |                | 0.00          |
| Genel idari giderler      |                | 9.40          |
| Sabit maliyetler (toplam) |                | 9.40          |
| Maliyetler toplamı        |                | 290.33        |

**Tablo 92. Korunga Maliyet ve Kar Hesaplamaları**

| Faaliyet                  | Malzeme             | Fiyat (TL/Da) |
|---------------------------|---------------------|---------------|
| 1. çift sürme             | pulluk              | 40.00         |
| 2. çift sürme             | kültivatör          | 35.00         |
| Ekim                      | işçilik maliyetleri | 45.00         |
| Ekim                      | tohum (20x0.80)     | 16.00         |
| Bıçme                     | makine              | 25.00         |
| <b>TOPLAM</b>             |                     | 161.00        |
| İşletme sermayesi faizi   |                     | 8.05          |
| Değişken maliyetler       |                     | 169.05        |
| Arazi kirası              |                     | 0.00          |
| Genel idari giderler      |                     | 5.07          |
| Sabit maliyetler (toplam) |                     | 5.07          |
| Maliyetler toplamı        |                     | 174.12        |

**Paket 1 - Buğdayla birlikte hasat yapılmaması (uzun süreli nadas):**

- Buğdayın aynı parselde beş yıl üst üste yetiştirilmesi gerekmektedir;
- Buğday 1. yıl parselde ekilmeli ve hasat edilmemelidir (kalan 4 yıl boyunca buğdayın tarlada kalması sağlanmalıdır);
- Aynı parsel kalan 4 yıl boyunca hasat yapılmadan (ekilmemiş olarak) bırakılmalıdır;
- Anız (ekim nedeniyle toprakta kalan buğday kök ve sapları) yaz boyunca parselde bırakılmalıdır;
- Beş yıllık taahhüt süresi boyunca Eylül veya Ekim aylarında (iklim ve toprak koşullarına göre) parselde her yıl bir sürüm yapılmalıdır;

Bölgede buğday-nadas-buğday rotasyonu uygulanmaktadır. Bu nedenle, hesaplamalar bu rotasyon sistemine göre yapılmıştır. Böylece, 5 yıllık bir süre boyunca çiftçilere ödenecek asgari tazminat ödemeleri Tablo 93'te verilmiştir.

**Tablo 93. Yıllara Göre Paket 1 Tazminat Ödemeleri**

| Yıl                                  | Buğday Geliri (TL/Da) | Buğday Ekim Maliyeti (TL/Da) | Çift Sürme Maliyeti (TL/Da) | TL/Da Olarak Tazmin Edilecek Tutar | TL/Ha Olarak Tazmin Edilecek Tutar |
|--------------------------------------|-----------------------|------------------------------|-----------------------------|------------------------------------|------------------------------------|
| 1                                    | 546.51                | 209.81                       | 45                          | 801.32                             | 8 013.20                           |
| 2                                    | 0                     | 0                            | 45                          | 45                                 | 450.00                             |
| 3                                    | 546.51                | 0                            | 45                          | 591.51                             | 5 915.10                           |
| 4                                    | 0                     | 0                            | 45                          | 45                                 | 450.00                             |
| 5                                    | 546.51                | 0                            | 45                          | 591.51                             | 5 915.10                           |
| <b>Toplam</b>                        |                       |                              |                             |                                    | 20 743.40                          |
| <b>Yıllık ödenecek tutar (TL/Ha)</b> |                       |                              |                             |                                    | <b>4 148.68</b>                    |

**Paket 2 - 5 yıl üst üste korunga ekilecek ekilebilir arazi:**

- Korunga aynı parselde 5 yıl üst üste yetiştirilmelidir;
- Korunga 1. yıl Mart veya Nisan ayında parselde ekilmeli ve hasat edilmemelidir (kalan 4 yıl boyunca korunganın tarlada kalması sağlanmalıdır);
- Korunganın bakımı (özellikle alandaki bitki yoğunluğuna bağlı olarak kısmi yeniden tohumlama) sağlanmalıdır;
- Korunga sadece çiçeklenme döneminde bakım için tırpanla üstten biçilebilecektir (yavru zararı verilmemesi için);

Hesaplamalar, bölgedeki buğday-nadas-buğday rotasyonu dikkate alınarak paket içeriğine göre yapılmıştır. Korunga bakımı için, tarlanın %25'inin ekileceği ve tırpanla biçme işleminin yapılacağı düşünülerek maliyetler hesaplamaaya dahil edilmiştir. Bu nedenle, 2. pakete ilişkin tazminat ödemeleri 5 yıllık plan için detaylandırılmış ve Tablo 94'te verilmiştir.

**Tablo 94. Yıllara Göre Paket 2 Tazminat Ödemeleri**

| Yıl                                  | Buğday Geliri (TL/Da) | Korunga Ekim Maliyeti (TL/Da) | Biçme Maliyeti (TL/Da) | TL/Da Olarak Tazmin Edilecek Tutar | TL/Ha Olarak Tazmin Edilecek Tutar |
|--------------------------------------|-----------------------|-------------------------------|------------------------|------------------------------------|------------------------------------|
| 1                                    | 546.51                | 174.12                        | -                      | 720.63                             | 7 206.3                            |
| 2                                    | 0                     | -                             | -                      | 0                                  | 0                                  |
| 3                                    | 546.51                | 43.53                         | 25                     | 615.04                             | 6 150.4                            |
| 4                                    | 0                     | 43.53                         | 25                     | 68.53                              | 685.3                              |
| 5                                    | 546.51                | 43.53                         | 25                     | 615.04                             | 6 150.4                            |
| <b>Toplam</b>                        |                       |                               |                        |                                    | 20 192.4                           |
| <b>Yıllık ödenecek tutar (TL/Ha)</b> |                       |                               |                        |                                    | <b>4 038.48</b>                    |

**Paket 3 - 5 yıl üst üste Macar fiği ekilecek ekilebilir arazi:**

- Macar Fiği aynı parselde 5 yıl üst üste yetiştirilmelidir;
- Macar fiği her yıl Eylül veya Ekim aylarında parselde ekilmelidir (iklim ve toprak koşullarına göre);
- Macar fiğinin biçilmesi veya kesilmesi, hasat edilmesi yasaktır;
- Anız (Macar fiğinin toprakta kalan kök ve sapları) tarlada bırakılmalıdır;

Hesaplamalar, bölgedeki buğday-nadas-buğday rotasyonu dikkate alınarak paket içeriğine göre yapılmıştır. Bu pakete ilişkin tazminat ödemeleri 5 yıllık plan için belirlenmiş ve Tablo 95'te verilmiştir.

**Tablo 95. Yıllara Göre Paket 3 Tazminat Ödemeleri**

| Yıl                                  | Buğday Geliri (TL/Da) | Macar Fiği Ekim Maliyeti (TL/Da) | TL/Da Olarak Tazmin Edilecek Tutar | TL/Ha Olarak Tazmin Edilecek Tutar |
|--------------------------------------|-----------------------|----------------------------------|------------------------------------|------------------------------------|
| 1                                    | 546.51                | 290.33                           | 836.84                             | 8 368.4                            |
| 2                                    | 0                     | 290.33                           | 290.33                             | 2 903.3                            |
| 3                                    | 546.51                | 290.33                           | 836.84                             | 8 368.4                            |
| 4                                    | 0                     | 290.33                           | 290.33                             | 2 903.3                            |
| 5                                    | 546.51                | 290.33                           | 836.84                             | 8 368.4                            |
| <b>Toplam</b>                        |                       |                                  |                                    | 30 911.8                           |
| <b>Yıllık ödenecek tutar (TL/Ha)</b> |                       |                                  |                                    | <b>6 182.36</b>                    |

\* Hesaplama tarihi itibarıyla (08.11.2021) 1 Euro 11,23 Türk Lirasına eşittir.

**EK VI. TARIM-ÇEVRE-İKLİM TAAHHÜTLERİNİN KONTROL EDİLEBİLİRLİĞİ VE DOĞRULANABİLİRLİĞİ**

Tüm parseller, parsel bazlı bir sistem olan Tarım Bilgi Sistemi (TBS) kapsamına girmektedir. Parsel büyüklüğü, sulama koşulları (sulanan ve sulanmayan), tarımsal üretim çeşidi (ekilebilir veya mera), eğim, verim, çiftçinin diğer uygulamaları, gibi tarım arazisi parsel verileri bu sistemden görülebilir.

Erozyon tipi operasyonun tüm taahhütleri aşağıda açıklandığı gibi kontrol edilebilir ve doğrulanabildir:

| <b>UYGUNLUK KOŞULLARI</b>                                                                    | <b>Kontrol yöntemi (idari)</b>                                      | <b>Kontrol yöntemi (yerinde)</b>                                                                                                                         |
|----------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <i>Uygun alanın büyüklüğü</i>                                                                | TBS; Çiftçi Kayıt Sistemi                                           | GPS, ...                                                                                                                                                 |
| <i>Arazi kadastro mülkiyeti veya kira belgesi</i>                                            | TBS; Çiftçi tarafından başvuru ile birlikte sunulan kira sözleşmesi | Yerinde tespit - ofis kontrolleri                                                                                                                        |
| <i>Ekilebilir arazi</i>                                                                      | TBS                                                                 | Görsel denetim                                                                                                                                           |
| <i>Sulanmayan arazi</i>                                                                      | TBS                                                                 | Görsel denetim                                                                                                                                           |
| <i>Yamaç</i>                                                                                 | TBS                                                                 |                                                                                                                                                          |
| <b>TAAHHÜTLER</b>                                                                            | <b>Kontrol yöntemi (idari)</b>                                      | <b>Kontrol yöntemi (yerinde)</b>                                                                                                                         |
| <i>Belirli ekim tarihleri ile her iki yılda bir/kalıcı olarak yeşil örtü altındaki arazi</i> | İdari yöntemlerle kontrol edilemez                                  | GPS vb. TBS'nin Uzaktan Algılama uygulamaları bitki örtüsünün belirli bir büyüme aşamasındaki durumunun görsel olarak incelenmesi<br>Kontrol zamanlaması |
| <i>Tarlada bırakılan anız Belirli bir tarihte sürülen yeşil nadas bitki örtüsü</i>           | İdari yöntemlerle kontrol edilemez                                  | Bitki örtüsünün belirli bir büyüme aşamasındaki durumunun görsel olarak incelenmesi<br>Kontrol zamanlaması                                               |
| <i>Otlatma yapılamaz</i>                                                                     | İdari yöntemlerle kontrol edilemez                                  | Görsel denetim                                                                                                                                           |
| <i>Biçim yapılamaz</i>                                                                       | İdari yöntemlerle kontrol edilemez                                  | Görsel denetim                                                                                                                                           |
| <i>Parsel kayıtlarının tutulması</i>                                                         | -                                                                   | Yerinde belge kontrolü                                                                                                                                   |
| <b>DİĞER YÜKÜMLÜLÜKLER - TEMEL DURUM</b>                                                     | <b>Kontrol yöntemi (idari)</b>                                      | <b>Kontrol yöntemi (yerinde)</b>                                                                                                                         |
| <i>GAEC - Ekilebilir arazilerde anız yakılması yasaktır</i>                                  | İdari yöntemlerle kontrol edilemez                                  | Görsel inceleme (taahhüt alanı için)                                                                                                                     |

|                                                                                                                    |                                    |                                      |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------|--------------------------------------|
| GAEC - Sekiler ve diğer fiziksel yapılar (rüzgar perdeleri, sel oyuntuları ve diğer önleme yapıları) yok edilemez. | İdari yöntemlerle kontrol edilemez | Görsel inceleme (taahhüt alanı için) |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------|--------------------------------------|

Biyoçeşitlilik tipi alt tedbirin tüm taahhütleri aşağıda açıklandığı gibi kontrol edilebilir ve doğrulanabilir:

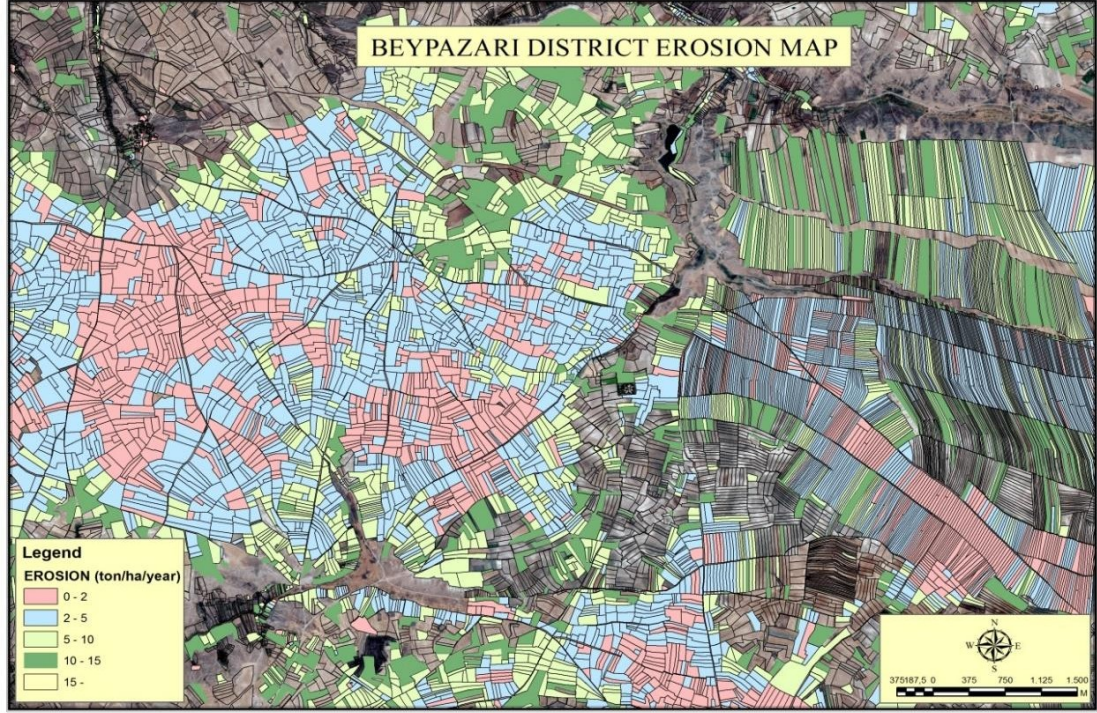
| <b>UYGUNLUK KOŞULLARI</b>                                                                                          | <b>Kontrol yöntemi (idari)</b>                                      | <b>Kontrol yöntemi (yerinde)</b> |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------|----------------------------------|
| Uygun alanın büyüklüğü                                                                                             | TBS; Çiftçi Kayıt Sistemi/Tarımsal Üretim Kayıt Sistemi             | GPS, ...                         |
| Arazi kadastro mülkiyeti veya kira belgesi                                                                         | TBS; Çiftçi tarafından başvuru ile birlikte sunulan kira sözleşmesi | Yerinde tespit, ofis kontrolleri |
| Ekilebilir arazi                                                                                                   | TBS                                                                 | Görsel denetim                   |
| Sulanmayan arazi                                                                                                   | TBS                                                                 | Görsel denetim                   |
| <b>TAAHHÜTLER</b>                                                                                                  | <b>Kontrol yöntemi (idari)</b>                                      | <b>Kontrol yöntemi (yerinde)</b> |
| Hiçbir ürün için 5 yıllık taahhüt süresince kimyasal gübre, herbisit, fungusit ve insektisit kullanılmaması        | İdari yöntemlerle kontrol edilemez                                  | Görsel denetim                   |
| Yeni drenaj kanalı açılmaması                                                                                      | İdari yöntemlerle kontrol edilemez                                  | Görsel denetim                   |
| Yeni çit dikilmemesi                                                                                               | İdari yöntemlerle kontrol edilemez                                  | Görsel denetim                   |
| Sulama yapılmaması                                                                                                 | İdari yöntemlerle kontrol edilemez                                  | Görsel denetim                   |
| Parsel kayıtlarının tutulması                                                                                      | -                                                                   | Yerinde belge kontrolü           |
| <i>Uygun alanın büyüklüğü</i>                                                                                      | TBS; Çiftçi Kayıt Sistemi/Tarımsal Üretim Kayıt Sistemi             | GPS, ...                         |
| <i>Arazi kadastro mülkiyeti veya kira belgesi</i>                                                                  | TBS; Çiftçi tarafından başvuru ile birlikte sunulan kira sözleşmesi | Yerinde tespit, ofis kontrolleri |
| <i>Ekilebilir arazi</i>                                                                                            | TBS                                                                 | Görsel denetim                   |
| <i>Sulanmayan arazi</i>                                                                                            | TBS                                                                 | Görsel denetim                   |
| <i>Beş yıl üst üste aynı parselde ekilen ve aynı parselde bırakılan buğdayın biçilmemesi veya hasat edilmemesi</i> | İdari yöntemlerle kontrol edilebilir                                | Görsel denetim                   |
| <i>Eylül veya Ekim ayında buğday için her yıl için bir çift sürme</i>                                              | İdari yöntemlerle kontrol edilemez                                  | Görsel denetim                   |
| <i>1. yılda Mart veya Nisan ayında aynı parselde ekilen korunganın hasat edilmemesi</i>                            | İdari yöntemlerle kontrol edilemez                                  | Görsel denetim                   |

|                                                                                                                         |                                    |                                      |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------|--------------------------------------|
| <i>Korunganın bakımının sağlanması ve çiçeklenme döneminde tırpanla üstten biçim mümkün</i>                             | İdari yöntemlerle kontrol edilemez | Görsel denetim                       |
| <i>Beş yıl üst üste aynı parselde ekilen ve aynı parselde bırakılan Macar fiğinin biçilmemesi veya hasat edilmemesi</i> | İdari yöntemlerle kontrol edilemez | Görsel denetim                       |
| <i>Her yıl Eylül veya Ekim ayında parselde Macar fiği ekilmesi</i>                                                      | İdari yöntemlerle kontrol edilemez | Görsel denetim                       |
| <i>Otlatma yapılmaması</i>                                                                                              | İdari yöntemlerle kontrol edilemez | Görsel denetim                       |
| <b>DİĞER YÜKÜMLÜLÜKLER - TEMEL DURUM</b>                                                                                | <b>Kontrol yöntemi (idari)</b>     | <b>Kontrol yöntemi (yerinde)</b>     |
| <i>GAEC - Ekilebilir arazilerde anız yakılması yasaktır</i>                                                             | İdari yöntemlerle kontrol edilemez | Görsel inceleme (taahhüt alanı için) |
| <i>Temel durumda belirtilen gübre, herbisit ve pestisitlerin kullanımına ilişkin yasal gereklilikler</i>                | İdari yöntemlerle kontrol edilemez | Görsel inceleme (taahhüt alanı için) |

\* Hesaplama tarihi itibarıyla (08.11.2021) 1 Euro 11,23 Türk Lirasına eşittir.

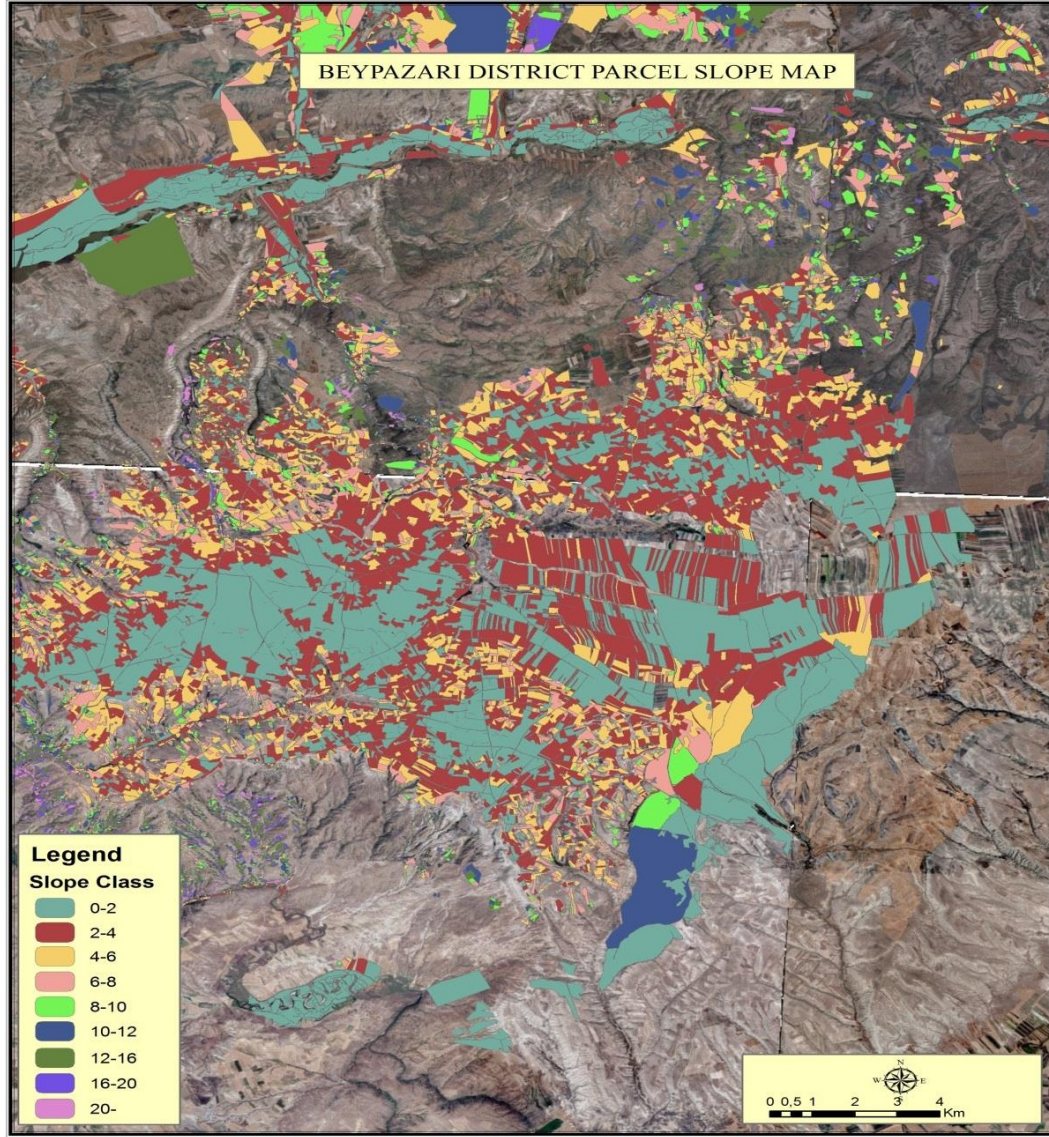
**EK VII. BEYPAZARI İLÇESİ EROZYON VE PARSEL EĞİM HARİTALARI VE TÜRKİYE’NİN EROZYON RİSK HARİTALARI**

**Şekil 10. Beypazarı İlçesi Erozyon Haritası**



| Erozyon Sınıflandırması<br>ton / ha / yıl | Parsel Rakamları | Alan / m <sup>2</sup> |
|-------------------------------------------|------------------|-----------------------|
| 0-2                                       | 27 598           | 12 634 480            |
| 2-5                                       | 9 755            | 8 110 620             |
| 5-10                                      | 8 011            | 8 196                 |
| 10-15                                     | 5 866            | 11 812                |
| 15+                                       | 49 628           | 29 603 673            |

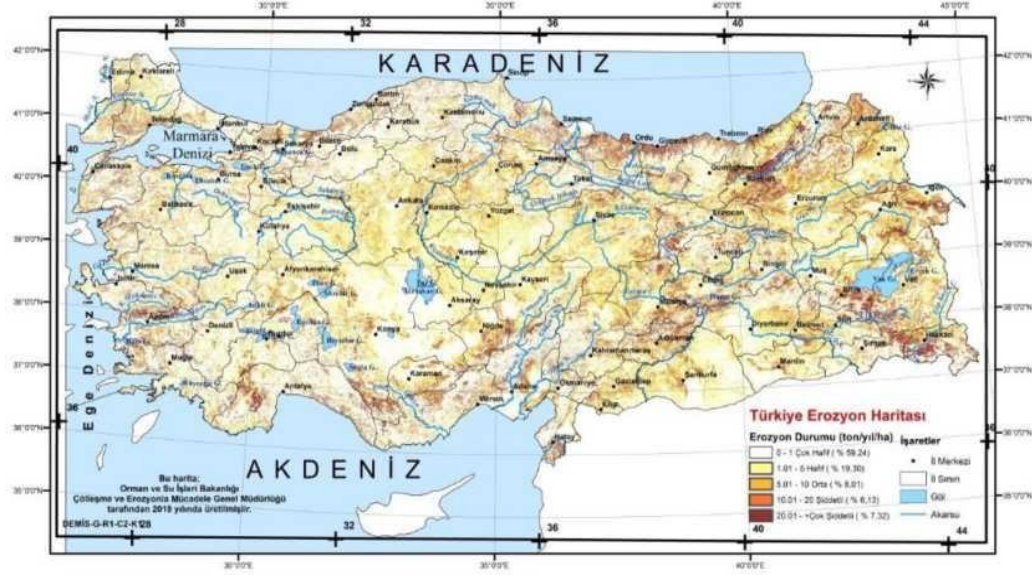
Şekil 11. Beypazarı İlçesi Parsel Eğim Haritası



| Orta Yamaç % | Parsel Rakamları | Alan / m <sup>2</sup> |
|--------------|------------------|-----------------------|
| 0-2          | 17 941           | 117 782 139           |
| 2-4          | 20 637           | 134 443 224           |
| 4-6          | 14 829           | 88 271 859            |
| 6-8          | 10 558           | 56 971 697            |
| 8-10         | 8 275            | 41 652 036            |
| 10-12        | 6 452            | 41 330 818            |
| 12-16        | 9 463            | 58 877 992            |
| 16-20        | 6 151            | 35 896 497            |
| 20+          | 6 552            | 50 571 401            |

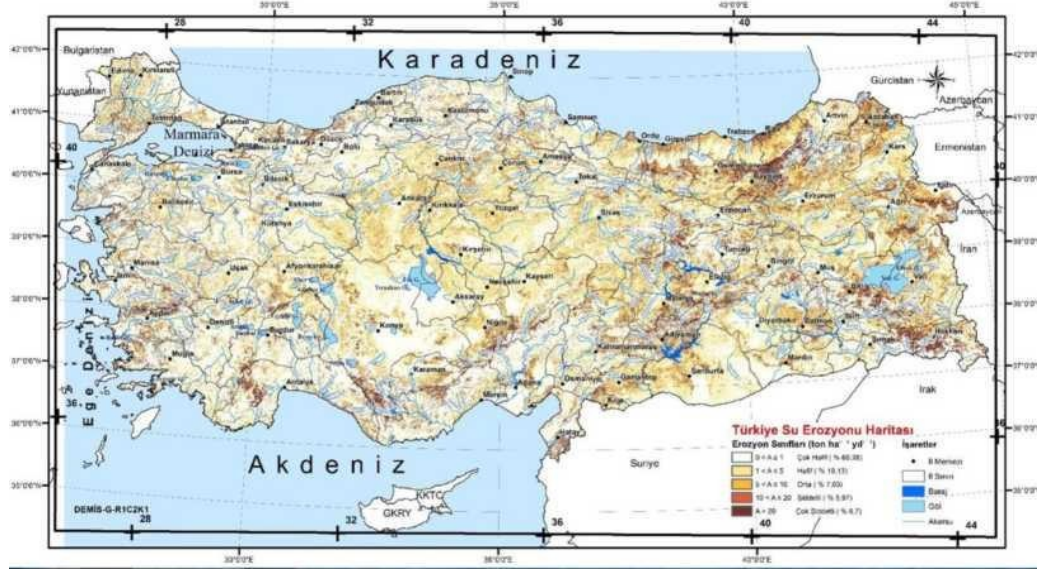
## Türkiye Erozyon Risk Haritaları

Şekil 12. Türkiye Rüzgar Erozyonu Risk Haritası (2018)



Kaynak : [www.tarimorman.gov.tr/CEM/Link/9/Izleme-Sistemleri](http://www.tarimorman.gov.tr/CEM/Link/9/Izleme-Sistemleri)

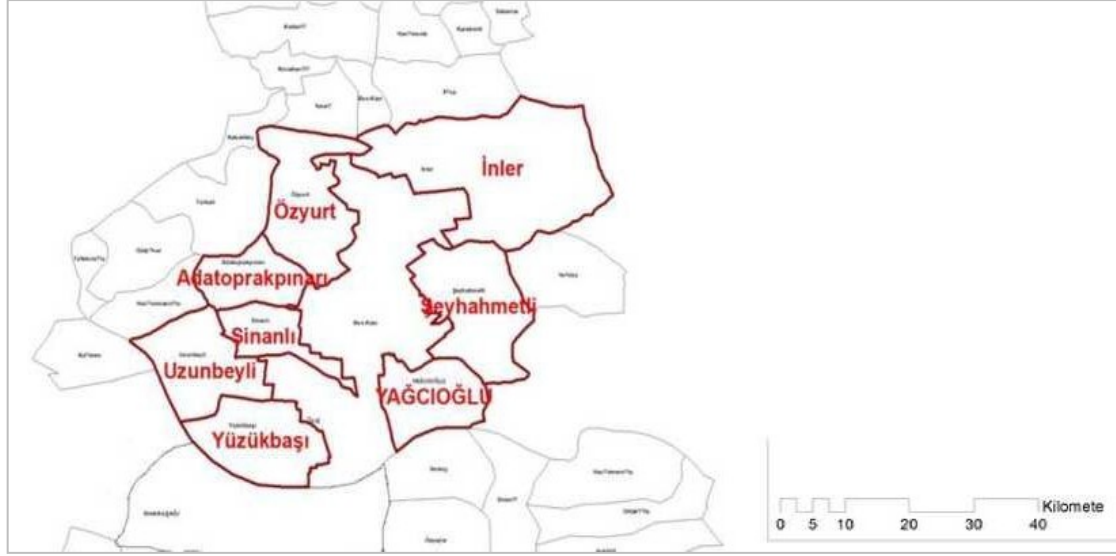
Şekil 13. Türkiye Su Erozyonu Risk Haritası (2019)



Kaynak:

[https://www.tarimorman.gov.tr/CEM/Belgeler/yay%C4%B1nlar/yay%C4%B1nlar%202019/T%C3%BCrkiye%20Su%20Erozyonu%20Haritas%C4%B1%20\(resim\).jpg](https://www.tarimorman.gov.tr/CEM/Belgeler/yay%C4%B1nlar/yay%C4%B1nlar%202019/T%C3%BCrkiye%20Su%20Erozyonu%20Haritas%C4%B1%20(resim).jpg)

**Şekil 14. Polatlı'nın faaliyet türüne uygun köyleri: Biyoçeşitliliği artırıcı Toy Kuşu popülasyonu**



## Ek VIII. UYGUN ELSANATLARI LİSTESİ

| EL<br>SANATININ<br>ADI                             | TANIM                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
|----------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>1 Ahşap işleme</b>                              | Ahşap işleme mimari ile ilişkisine göre iki grupta sınıflandırılmaktadır. Ahşap sehpa, çekmece, sandık, kaşık, baston, taht, Kur'an kılıfı, beşik, sedir vb. ev eşyaları ile pencere, kapı, giriş, konsol, sütun başı, tavan, cami nişi, minber vb. mimari objelerde kullanılmaktadır. Ceviz, elma, armut, sedir, abanoz ve gül ağacı özellikle popülerdir, renklendirme, kabartma, oyma, Şam işi ve kafesleme, kabartma ve benzeri gibi farklı tekniklerle çalışılmaktadır ve ateş ağacı çizimde kullanılmaktadır.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
| <b>2 Metal işleme</b>                              | Metal işleme: metal işleme ile ham metal farklı alet ve ekipman kullanılarak üretilmiş metale dönüştürülmektedir. Uygulanan teknik ve atölye koşulları metalin sertliğine ve ürünün cinsine göre değişmektedir. Altın işleme: Özellikle değerli ve yarı değerli taşlar içeren setler için farklı teknikler kullanılmaktadır. Anadolu sanatında önemli bir yer tutan bakır, kolay elde edilmektedir ve günlük hayatta kap kacak, takı, miğfer ve kapı tokmaklarında, kapı süslemelerinde yaygın olarak kullanılmaktadır.<br>Gümüş işleme: şekil vermek için ve özellikle setler, süs eşyaları vb. üretmek için farklı teknikler kullanılmaktadır.<br>Demir işleme (demir-çelik): bıçaklarda, bahçe ekipmanında (balta, kazma, keser, saban, kanca vb.), el aletlerinde ve kap kacaklarda, setlerde, kasklarda ve kapılarda kullanılmaktadır. |
| <b>3 Cam işleme</b>                                | Camı hammadde olarak kullanarak kandil, lale vazosu, şekerlik, vitray pano, kadeh ve mavi boncuk gibi aksesuar ve gereçlerin üretimi.<br>Üflemleri cam işleme, kabartma, boyama ve mühürlü vitray kullanılan tekniklerden bazılarıdır.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
| <b>4 Seramik Üretimi</b>                           | Seramik, inorganik malzemelerin çeşitli yollarla şekillendirilmesi ve pişirilmesi anlamına gelmektedir. Seramiğin ana bileşeni, kalıpta ya da tornada şekillendirilebilen ve fırında pişirilebilen kildir.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
| <b>5 Çömlekçilik (Toprak çömlek, testi yapımı)</b> | Toprak çömlekler ve testiler kil ve suyun karıştırılmasıyla yapılmaktadır ve kalıpta ya da tornada şekillendirilip fırında pişirilebilmektedir. Fırınlama aşamasından sonra, nesneler sertleşerek şeklini korumaktadır.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| <b>6 Çini yapımı</b>                               | Çini, temel malzemesi kuvars olan ve bir yüzü sırlanmış pişmiş bisküvi panel veya obje ile kullanılmaktadır. Çiniler mimaride kullanılıp kullanılmamasına göre iki grupta sınıflandırılmaktadır.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
| <b>7 Dokuma</b>                                    | Yün, pamuk ve ipek iplikler kullanılarak tezgâhta mendil, poşu, Trabzon bezi, peştamal, el baskısı fular, Vezirköprü bezi vb. kumaşların üretilmesi.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |

|                                   |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |
|-----------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>8 Hasır İşi</b>                | Hasırotu veya mısır koçanı (Karadeniz bölgesi) kullanılarak yapılmaktadır. Hasır otları ve mısır koçanları dikdörtgen bir tezgahın üzerine yerleştirilmektedir. Hav, aynı malzemenin çözgüsü içinde yukarı ve aşağı hareket ettirilmektedir. Tabak, zemin kaplaması, duvar kaplaması, seccade, sepet olarak kullanılan bu teknik, günümüzde esas olarak dekorasyon amaçlı kullanılmaktadır.                                                                                                                                                       |
| <b>9 Sepet örme</b>               | Sepet, farklı nesneleri taşımak için kullanılan ve hasırotu, ince ağaç saplarından veya plastik malzemelerden yapılan saplı bir kaptır. Kaba ve ince sepetler söğüt, kestane, fındık, saman, çilek kamışı, rafya veya bambu gibi farklı hammaddelerden üretilmektedir. Nemlendirilmiş malzeme, sepetin amaçlanan boyutunu yansıtan bir "+" şeklinde zemine yerleştirilmektedir. Daha sonra aynı malzemeden başka miktarlar eklenerek örülmektedir.                                                                                                |
| <b>10 Müzik Enstrümanı Yapımı</b> | Bu enstrümanlar ahşap, bitki, hayvan bağırsağı, hayvan tüyü, kemik ve boynuz kullanılarak yapılmaktadır. Üflemlili, yaylı ve vurmali çalgılar olarak sınıflandırılmaktadırlar.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |
| <b>11 Keçe yapımı</b>             | Keçe hayvansal liflerin, özellikle yünün, sabun, yağ ve asit yardımıyla ısı, nem ve basınç altında birleştirilmesiyle elde edilen bir dokudur. Keçe tekmeleme yöntemiyle veya fabrikalarda üretilmektedir. Kuzu yününün yanı sıra tavşan, deve, tiftik ve keçi tüyleri de kullanılmaktadır. Yüzey için genellikle doğal renkler (siyah, beyaz, kahverengi) kullanılmaktadır ve desenler sentetik boya ile renklendirilmiş keçelerle uygulanmaktadır. Tasarımların çoğu geometrik şekillere dayalıdır, ancak doğadan figürler de görülebilir.      |
| <b>12 Kilim dokuma</b>            | Bu, atkı ipliklerinin biri önde diğeri arkada olmak üzere çözgü ipliklerinin içinden geçirildiği ve çözgü ipliklerinin sıkıştırılarak gizlendiği atkı yüzeyli bir dokumadır. Kilimlerde, desenlerin bulunduğu özel alanlarda, renkli atkı iplikleri başka bir desenin sınır çizgisine ulaşana kadar devam ederek sonra geri dönmektedir. Bu şekilde, aynı renkteki atkılar çözgülerin arasına girip çıktığında desenler ortaya çıkmaya başlamaktadır. Kilim, hafif kilim, çanta, yer örtüsü, seccade bu teknikle üretilen bazı ürün örnekleridir. |
| <b>13 Halı dokuma</b>             | Bir çözgü iskeleti tüy, pamuk, ipek ve yün ipliklerin yan yana yerleştirilmesiyle oluşturulmaktadır. İskeletteki her çift iplik ipek veya floş ipek ile çeşitli tekniklerle bağlanarak atkı ipliği ile sıkıştırılmaktadır. Halı üretiminde iki veya üç atkı ipi kullanılabilir. Birkaç sıra tamamlandıktan sonra dokuma halı makası yardımıyla istenilen uzunlukta kesilmektedir.                                                                                                                                                                 |
| <b>14 Eyer yapımı</b>             | Eşek, katır ya da beygir gibi binek olarak kullanılan hayvanların sırtına konulan tahta yastığa semer denmektedir. Ahşap, metal, saz, deri veya dokuma kumaştan yapılabilir. Semeri birleştirmek güçlü kordonlar kullanılmaktadır.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |
| <b>15 Taş işleme</b>              | Taş işleme sanatında kullanılan taşlar oyma, kabartma ve kazıma gibi farklı yapım tekniklerine göre sınıflandırılabilir. Süsleme unsurları genelde bitkiler, geometrik tasarımlar ve yazıdır. Geleneksel                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |

|                                                            |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
|------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                            | mimaride taş işçiliği iç ve dış duvarların yapımında ve dekorasyonunda önemli bir rol oynamaktadır. Bir diğer yaygın kullanım alanı ise mezar taşları, el değirmeni, pileki ve mozaik taş sanatıdır.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
| <b>16 Dekoratif taş işçiliği</b>                           | Zümrüt, yakut, ametist, yeşim taşı, kornişon, kehribar, mercan gibi doğal taşları süsleyerek mücevher, şapka, sigaralık ve baston sapı gibi ürünlerin üretimi.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |
| <b>17 Sedef kakma</b>                                      | Abanoz, maun ve ceviz gibi pahalı ahşaplar üzerine sedef gömülerek farklı motifler oluşturmak için süsleme yapılması. Kapı, pencere, dolap, sandalye, çekmece, Kur'an kılıfı, masa, koltuk, silah kabzası, kahve takımı, takunya vb. yerlerde kullanılmaktadır.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
| <b>18 Kağıt sanatları (Kaligrafi, ebru sanatı, tezhip)</b> | Kaligrafi, Arap harfleriyle yapılan bir tür yazı sanatıdır. Bu sanat, Arap harflerinin ilerleme kaydettiği bir dönemin ardından 6. ve 10. yüzyıllarda ortaya çıkmıştır. Kaligrafi Arapça'da "çizgi" anlamına gelmektedir. Ebru sanatı; ebru renklerin ve çizimlerin birbirine nüfuz ettiği ancak karışmadığı anlamına gelmektedir. Suyu damlatılan sıvı boyanın ortaya çıkardığı rastgele şekiller ve bu şekillerin kağıda aktarılmasıyla oluşan figürlerin sanatıdır. Tezhip, yaldızlama anlamına gelmektedir. Altın ve boya kullanılarak yapılan süsleme sanatıdır. Kitaplar, hat levhaları, belgeler, deri ve ahşap eserler üzerine geleneksel figürlerle yapılan süslemedir. |
| <b>19 Saraçlık</b>                                         | <u>Saraçlık</u> kene derisi ve ince deri kullanarak koşum takımı, kemer, silah kılıfı, çanta, dekorasyon malzemeleri, ayakkabı gibi ürünler üretme sanatıdır. <u>Kürkçülük</u> deri kullanılan bir başka tekniktir.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
| <b>20 Yöresel bebek ve kıyafet yapımı</b>                  | Geleneksel kıyafetler ve aksesuarların birebir boyutta veya minyatür üretimi . Geleneksel kıyafetler her ilde farklılık göstermektedir. Bu giysilerin üretimi sırasında farklı kumaşlar, boncuklar ve farklı metaller kullanılmaktadır.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
| <b>21 Kapitone</b>                                         | Farklı dikiş teknikleri kullanılarak farklı kumaşlarla yapılan kaplamanın içine yün, pamuk veya kuş tüyü konularak yapılan battaniye süslemesidir.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
| <b>22 Tarak yapımı</b>                                     | Modern tekniklerden önce kemik, bazı hayvanların kabukları ve metaller kullanılarak geleneksel tekniklerle tarak ve ayna üretimidir.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
| <b>23 Alçı işleri/tandır yapımı</b>                        | Alçı ile yapılan süslemelere "mala kari" denmektedir. Alçı işleri taş işçiliği ve seramik tekniklerinin bir karışımıdır. Bazı mimari dekorasyon örnekleri şunlardır: korkuluk tavan, kubbe, minber, mihrap, tandır vb.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
| <b>24 İğne işi, kumaş süsleme, nakış kenarı, örgü</b>      | İğneler, mekikler, tığlar, firketeler kullanılarak yapılmaktadır. Teknikler zincir kullanılarak, birbirine bağlanarak, düğümlenerek ve bazen payetler, boncuklar ve pullar kullanılarak genişletilmektedir. Tığ işi, mekik, firkete, koza, yün, balmumu ve boncuk gibi çeşitleri bulunmaktadır.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |

---

İğne işleri: Çin iğnesi, brokar, çapraz iğne, balıksırtı , şahmeran yaşlı iğne işleri ünlü iğne işlerine bazı örneklerdir.

Oyası El veya makine kullanılarak ev tekstili veya kıyafet üretimi için dokunun birleştirilmesi . Dekoratif amaçlı iğne oyası, gergef veya diğer el aletleri kullanılarak mendil, eşarp, seccade, bohça, peçete ve benzerlerini yapmak için farklı renk ve figürlerle hazırlanmaktadır.

Kumaş boyama boya ve fırça kullanarak her türlü figürü bir kumaş üzerine aktarmaktır. Genellikle çeyiz malzemeleri, perdeler, giysiler, çantalar ve ana malzemesi kumaş olan diğer nesneler için kullanılmaktadır.

Örgü kazak, çorap, patik, eldiven, başlık, atkı yapımında kullanılmaktadır.

---

**25 Süpürge yapımı** Tarlalardan toplanan süpürge otları kesilerek bir araya getirilmekte, yıkanmakta ve süpürgeye dönüştürülmektedir. Sulanan süpürge otları kükürt ile beyazlaştırılmakta, çıkırıkçı tarafından temizlenmekte, bir araya getirilmekte, halatlarla bağlanmakta ve süpürgeye dönüştürülmektedir.

---

## **EK IX. ÖN DEĞERLENDİRME RAPORUNUN ÖZETİ**

2021-2027 IPARD Programı ön değerlendirmesi, 2021-2027 IPARD Programı dokümanının ve diğer destekleyici belgelerin gözden geçirilmesini takiben 29 Eylül 2021 tarihinde başlamıştır. Ön değerlendirme raporunun nihai versiyonu 3 Kasım 2021 tarihinde tamamlanmıştır. Program dokümanının yazım süreci devam ettiğinden ve ön rapor yazılırken değiştiğinden, değerlendiriciler ön değerlendirmenin sonunda mevcut program dokümanlarının en son versiyonlarını almak ve değerlendirmeyi bu versiyonlara dayandırmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla, bu ön değerlendirme raporunda yer alan bazı yorum ve tavsiyeler, taslak programın nihai hale getirilmesinden sonra geçersiz kalabilecektir. Ön değerlendirme, hedeflenen ihtiyaçları, müdahale mantığını ve ihtiyaçlara ne dereceye kadar değinildiğini değerlendiren bir çerçeve sunan IPARD 2021- 2027 programının tamamlayıcısı bir belge olarak görülmelidir. IPARD 2021-2027 programı ön değerlendirme raporu, Başkent Üniversitesi İşletme Bölümü öğretim üyesi ve Finans Profesörü Güray Küçükkoçaoğlu ile Başkent Üniversitesi İşletme Bölümü öğretim üyesi Türker Açıkgoz tarafından hazırlanmıştır.

Ön değerlendirme raporunun hazırlanmasında aşağıda belirtilen ana dokümanlar, referanslar, kaynaklar ve kanıtlar kullanılmıştır; IPARD 2021-2027 taslak programı, Sektör analiz raporları, T.C. Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS 3) (2021- 2023) raporu, T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Planı, 2021-2027 IPARD Programı taslak tedbir fişleri. İlgili bilgi kaynakları, istatistikler ve düzenlemeler de ön değerlendirme süreci içerisinde göz önünde bulundurulmuştur. İstatistikler ve veriler temel olarak Türkiye'nin resmi devlet kurumlarından elde edilmiştir.

Her sektörün GZFT analizi gözden geçirilmiş, analiz edilmiş ve aralarındaki ilişkiyi değerlendirmek amacıyla GZFT'lere dayalı olarak belirlenen 20 ihtiyaç ile karşılaştırılmıştır. IPARD III 2021-2027 program tedbirlerinin genel ve özel hedefleri analiz edilmiş ve aralarındaki uygunluğu değerlendirmek için belirlenen ihtiyaçlarla çapraz kontrol yapılmıştır. IPARD 2021-2027 programı kapsamında 7 tedbirin uygulanması planlanmaktadır. Önerilen 7 tedbirin gerekçesi ve hedefleri analiz edilmiş ve bunlar ile uygulanan müdahale mantığı arasında uyum sağlamak amacıyla IPA III 2021-2027'ye ilişkin kırsal kalkınma tedbirleri ile karşılaştırılmıştır. Buna ek olarak, müdahale mantığının Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal stratejisi, GZFT analizi ve ihtiyaç değerlendirmesi ile uyumlu olup olmadığı da kontrol edilmiştir. Her bir tedbir için; nihai yararlanıcılar, uygunluk kriterleri, uygun harcamalar ve bütçe tahsisi analiz edilmiştir. Bunlar, hedeflerin belirlenmesi ve mali kaynakların dağılımının değerlendirilmesi amacıyla kırsal kalkınma tedbirleriyle de karşılaştırılmıştır. IPARD 2021-2027 Programı'nın uygulama, izleme, değerlendirme ve mali düzenlemelerinin değerlendirmesi için alınacak tedbirlere ait göstergeler, hedefler, idari süreçler, yapılan yardımın miktarı ve coğrafi kapsam gibi konuların incelemesi yapılmıştır. Detaylı uygulama, izleme ve değerlendirme düzenlemelerinin yapılabilmesi için IPARD 2021-2027 Programı'nın ilgili bölümleri (11-12) gözden geçirilmiştir. Masabaşı çalışmaları IPARD 2021-2027 Programı'nın planlama sürecinde yer alan uzmanlarla ve Yönetim Otoritesi'yle yapılan toplantılarla desteklenmiştir.

Ön değerlendirme raporunun hazırlanması sırasında yönetim otoritesinin, AB Komisyonu'nun ve farklı paydaşların görüş, öneri ve düzeltmeleri dikkate alınmıştır. Bu ekte sunulan rapor, IPARD 2021-2027 programı ön değerlendirme raporunun nihai versiyonudur. Yönetim Otoritesi'nin aşağıdaki önerilere cevap vermesi ve nihai program belgesinde ön değerlendirme ile ilgili bölümü son haline getirmesi beklenmektedir.

Değerlendiriciler, 2021-2023 dönemini kapsayan Türkiye'nin Ulusal Kırsal Kalkınma-III (UKKS-III) programını analiz etmiş ve UKKS'nin tüm hedeflerinin IPARD 2021-2027 programının 7 tedbiri ile uyumlu olduğu yorumunu yapmıştır. UKKS III ve IPARD 2021-2027'nin ortak hedeflere ulaşmak için birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğu söylenebilir.

Değerlendiriciler, programın GZFT analizini bazı küçük revizyonlarla birlikte eksiksiz bulmaktadır. Genel bir bakış açısıyla, GZFT analizi, Topluluğun tarım politikası ve Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi ile uyumludur ve hedefle ilgili temel göstergelere, belirlenen ihtiyaçlara ve bunların hedeflere ve eylem için somut önceliklere dönüştürülmesine katkıda bulunmaktadır.

IPARD III taslak programı kapsamında ulaşılması beklenen hedeflerin IPA III ve Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi ile uyumlu olduğu tespit edilmiştir. IPARD III, IPARD II'nin devamı niteliğindedir ancak Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS) ve IPA III'ün stratejik amaçları doğrultusunda öncelikler üzerine oluşturulmuştur. Stratejik hedefler, ilgili öncelikler ve öngörülen etkiler tutarlıdır.

IPARD III Programının yapısı, değerlendiricilerin tedbirler için önerilen eylemlerin ve önceliklerin hedeflerle uyumlu olduğu ve programın genel hedefleriyle uyumlu olduğu sonucuna varmalarını sağlayacak şekilde belirlenmiştir. Özel ve operasyonel hedefler de programın hedefleri ve yapısıyla uyumludur. Ancak, beklenen sonuçlar oldukça dar bir çerçevede geliştirilmiştir. Beklenen sonuçların daha hedef odaklı ve sınırları net olacak şekilde düzeltilmesi tavsiye edilmektedir.

IPARD III programının genel etkisini ölçmeye yönelik göstergeler ve sayısallaştırılmış hedefler değerlendirilmiştir. IPARD III Programı kapsamında planlanan her bir tedbir için belirli kriterler altında sayısallaştırılmış hedefler ve program amaçlarına uygun olarak beklenen sonucun beklenen genel etkisi raporlanmaktadır. Bu hedefler tutarlı ve ulaşılabilir olmakla birlikte, bazı eksiklikler gözlemlenmiş ve ön değerlendirme raporunun tam versiyonunda belirtilmiştir.

IPARD 2021-2027 programı 7 tedbirden oluşmaktadır. Bu tedbirler IPARD III Programı hedefleriyle uyumludur. Tedbirler dengeli ve yerindedir (ne çok genel ne de çok spesifik), böylece hedeflenen yararlanıcılara gerçekten ulaşmak mümkün olur ve istenen faaliyet türleri harekete geçirilebilecektir. İstenen sonuçlar ve planlanan tedbirler ulusal stratejik öncelikler ve AB stratejik amaçlarının akıllı, sürdürülebilir ve kapsamlı büyüme hedefleriyle bağlantılıdır.

IPARD III Programı kapsamında her bir tedbir için yapılan kaynak aktarımı bilgileri (IPARD 2021-2027 programı bölüm 7'de verilmiştir) incelenmiştir. Değerlendiriciler, IPARD III programının mali plan ve bütçe tahsisinin program amaç ve hedefleriyle tutarlı olduğu sonucuna varmıştır. Buna ek olarak, nihai yararlanıcıların ve hedef grupların belirlenmesinin de program amaçları ve hedefleriyle uyumlu olduğu görülmüştür.

Yönetim Otoritesi ve IPARD Ajansı programın izleme ve değerlendirme sistemlerinin oluşturulması ve uygulanmasından sorumludur.

**EK X. YKS SEÇİMİ İÇİN PUANLAMA CETVELİ**

| DEĞERLENDİRME KRİTERLERİ                                                                                                                                                                   | PUANLAMA                                                                           |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Ortaklık kalitesi (en fazla 8 puan):</b>                                                                                                                                                |                                                                                    |
| a) YEG'in yönetim kurulundaki kadın sayısı. (1-3 puan)                                                                                                                                     | 1=1 puan, 2=3 puan                                                                 |
| b) YEG yönetim kurulundaki 25 yaş altı genç üye sayısı. (1-3 puan)                                                                                                                         | 1=1 puan, 2=3 puan                                                                 |
| c) YEG yönetim kurulunda yer alan STK sayısı. (1-2 puan)                                                                                                                                   | 1=1 puan, 2=2 puan                                                                 |
| <b>YEG'ler bölgesinin tutarlılığı ve insan, mali ve ekonomik kaynaklar açısından yeterli kritik kütle (en fazla 17 puan):</b>                                                              |                                                                                    |
| a) YEG bölgesi ve bu bölgenin doğal, coğrafi ve idari sınırları belirlidir. (1-2 puan)                                                                                                     | yeterli değil=1, kısmen belirli=2,                                                 |
| b) YEG bölgesinin nüfusuna ilişkin veri ve bilgiler (yaş, cinsiyet, vb.) belirlenmiştir. (1-2 puan)                                                                                        | yeterli değil=1, kısmen belirli=2,                                                 |
| c) YEG bölgesinin ekonomik yapısı (tarım, turizm, altyapı, işgücü ve istihdam vb.) ve sosyal yapısına (yoksulluk, eğitim, STK'lar vb.) ilişkin veri ve bilgiler belirlenmiştir. (1-4 puan) | yeterli değil=1, kısmen belirli=2, ayrıntılı belirlenmiş=3, eksiksiz belirlenmiş=4 |
| d) YEG bölgesini diğer bölgelerden ayıran özellikler açıklanmıştır. (1-5 puan)                                                                                                             | yeterli değil=1, kısmen belirlenmiş=3, ayrıntılı belirlenmiş=5                     |
| e) YEG bölgesine özgü tarihi, kültürel ve turizm faaliyetleri belirlenmiştir. (1-4 puan)                                                                                                   | yeterli değil=1, kısmen belirli=2, ayrıntılı belirlenmiş=3, eksiksiz belirlenmiş=4 |
| <b>GZFT analizinin kalitesi (en fazla 15 puan)</b>                                                                                                                                         |                                                                                    |
| a) Bölgenin güçlü yönleri, zayıf yönleri, fırsatları ve tehditleri analizi YKS'nin bir parçası olarak sunulmuştur ve yeterli niteliktedir. (1-5 puan)                                      | yeterli değil=1, kısmen belirli=2, ayrıntılı belirlenmiş=3, eksiksiz belirlenmiş=5 |
| b) GZFT analizi yerel paydaşların katılımı ile hazırlanmıştır. (1-5 puan)                                                                                                                  | yeterli değil=1, kısmen belirli=2, ayrıntılı belirlenmiş=3, eksiksiz belirlenmiş=5 |
| c) Ana kalkınma konuları ile GZFT'nin özeti ve YKS'nin önceliklerinin seçimi arasında bir bağlantı kurulmuştur. (1-5 puan)                                                                 | yeterli değil=1, kısmen belirli=2, ayrıntılı belirlenmiş=3, eksiksiz belirlenmiş=5 |
| <b>Önerilen önceliklerin ve faaliyetlerin GZFT ile uyumluluğunun ve YEG'in insan ve mali kaynaklarına uygunluğunun değerlendirilmesi (en fazla 20 puan)</b>                                |                                                                                    |

|                                                                                                                                                                     |                                                                                    |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------|
| a) Tanımlanan vizyon bölgenin mevcut durumu ve gerçek ihtiyaçlarını kapsayan GZFT'nin temel unsurlarına açıkça dayanmaktadır. (1-5 puan)                            | yeterli değil=1, kısmen belirli=2, ayrıntılı belirlenmiş=3, eksiksiz belirlenmiş=5 |
| b) Öncelikler GZFT analizi doğrultusunda belirlenmiştir. (1-5 puan)                                                                                                 | yeterli değil=1, kısmen belirli=2, ayrıntılı belirlenmiş=3, eksiksiz belirlenmiş=5 |
| c) Faaliyetler öncelikler doğrultusunda belirlenmiştir. (1-5 puan)                                                                                                  | yeterli değil=1, kısmen belirli=2, ayrıntılı belirlenmiş=3, eksiksiz belirlenmiş=5 |
| d) Önerilen faaliyet sayısı ve tahsis edilen bütçe orantılıdır. (1-5 puan)                                                                                          | yeterli değil=1, kısmen belirli=2, ayrıntılı belirlenmiş=3, eksiksiz belirlenmiş=5 |
| <b>Paydaş Katılımı (en fazla 15 puan)</b>                                                                                                                           |                                                                                    |
| a) Yerel paydaş temsilcilerinin YKS'nin ilk hazırlık toplantılarına katılmış olması (1-5 puan)                                                                      | yeterli değil=1, kısmen belirli=2, ayrıntılı belirlenmiş=3, eksiksiz belirlenmiş=5 |
| b) Taslak YKS daha geniş bir yerel paydaş grubu ile ele alınmıştır. (1-5 puan)                                                                                      | yeterli değil=1, kısmen belirli=2, ayrıntılı belirlenmiş=3, eksiksiz belirlenmiş=5 |
| c) YKS sürecinde yerel temsilcilerle toplantılar, kamuoyu yoklamaları ve istişare gerçekleştirilmiştir. (1-5 puan)                                                  | yeterli değil=1, kısmen belirli=2, ayrıntılı belirlenmiş=3, eksiksiz belirlenmiş=5 |
| <b>YEG'in YKS'yi uygulama becerisi; (en fazla 10 puan)</b>                                                                                                          |                                                                                    |
| a) Kamu fonlarının yönetimi açıklanmıştır. (1- 5 puan)                                                                                                              | yeterli değil=1, kısmen belirli=2, ayrıntılı belirlenmiş=3, eksiksiz belirlenmiş=5 |
| b) YEG'in canlandırmayı nasıl sağladığı ve küçük projeleri nasıl uyguladığı açıklanmıştır. (1-5 puan)                                                               | yeterli değil=1, kısmen belirli=2, ayrıntılı belirlenmiş=3, eksiksiz belirlenmiş=5 |
| <b>YKS'nin uygulanması için ulusal finansman, gönüllü çalışma vb. gibi ek kaynakların seferber edilmesi (çifte finansmandan kaçınılacaktır); (en fazla 15 puan)</b> |                                                                                    |
| a) Diğer ulusal/bölgesel kalkınma programlarının YEG bölgesindeki rolü açıklanmıştır. (1-5 puan)                                                                    | yeterli değil=1, kısmen belirli=2, ayrıntılı belirlenmiş=3, eksiksiz belirlenmiş=5 |
| b) Topluluğun gönüllü katkısı açıklanmıştır. (1-5 puan)                                                                                                             | yeterli değil=1, kısmen belirli=2, ayrıntılı belirlenmiş=3, eksiksiz belirlenmiş=5 |
| c) YKS'nin uygulanması için yerel paydaşların mali katkısı. (1-5 puan)                                                                                              | yeterli değil=1, kısmen belirli=2, ayrıntılı belirlenmiş=3, eksiksiz belirlenmiş=5 |
| <b>TOPLAM PUAN</b>                                                                                                                                                  | <b>100</b>                                                                         |
| <b>Sonucun Değerlendirilmesi/Yorumlar ve Gerekçeler:</b>                                                                                                            |                                                                                    |

**EK XI. YEM BİTKİLERİ LİSTESİ**

| <b>Kategori</b>                                           | <b>Yem Bitkileri</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
|-----------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Çok Yıllık Bitkiler</b>                                | Yonca (sulu)<br>Yapay çayır mera<br>Adi Korunga (sulu / kuru)<br>Üçgül (sulu)<br>Çayır üçgülü (sulu)<br>Gazalotu (sulu)                                                                                                                                                                                   |
| <b>Tek yıllık bitkiler<br/>ve silajlar</b>                | Fiğ<br>Macar fiği<br>Burçak<br>Mürdümük<br>Yemlik pancar<br>Yemlik turp<br>Buğday/trigo (yeşil bitki)<br>Arpa/hordeum (yeşil bitki)<br>Yemlik bezelye<br>Yemlik bezelye kabuğu<br>İskenderiye üçgülü<br>İtalyan çimi<br>Yulaf/avena (yeşil bitki)<br>Çavdar (yeşil bitki)<br>Tritikale (yeşil bitki)      |
| <b>Silaj bitkileri</b>                                    | Silajlık soya fasulyesi (sulu)<br>Sorgum (sulu)<br>Sudan otu (sulu)<br>Sorgum - Sudan Otu melezi (sulu)<br>Silajlık mısır (sulu)                                                                                                                                                                          |
| <b>Kuru Koşullarda<br/>Yetiştirilen Yem<br/>Bitkileri</b> | Silajlık soya fasulyesi (kuru)<br>Sorgum (kuru)<br><br>Sudan otu melezi (kuru)<br>Silajlık mısır (kuru)<br>Korunga (kuru)<br>Üçgül (kuru)<br>Çayır Üçgülü (kuru)<br>Gazalotu (kuru)<br>Kılçıksız brom (kuru)<br>Domuz ayrığı (kuru)<br>İngiliz Çimi (kuru)<br>Kamışsı yumak (kuru)<br>Otlak ayrığı (kuru) |

**EK XII. “TARIM-ÇEVRE TEDBİRİ KAPSAMINDAKİ BİYOÇEŞİTLİLİK ALT TEDBİRİ  
REVİZYONLARI İLE İLGİLİ ÇALIŞMALARIN DÜZENLENMESİ” ADLI TEKNİK  
DESTEK PROJESİ RAPORU**

**Tarım ve Orman Bakanlığı Polatlı'daki  
Toy Kuşları (Otis tarda) Raporu**



Gün Doğumu ve Toy Kuşları - Yüzükbaşı Köyü Çevresi - Cansu Özcan

**Ferdi Akarsu**

**Kıdemli Biyolog (Ornitolog)**

## Giriş

Anadolu hem jeopolitik hem de coğrafi olarak çok önemlidir. Türkiye coğrafi olarak Akdeniz, Rusya-Kafkasya, Asya ve Afrika'nın kesişme noktasında yer alırken, Asya ve Avrupa arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Türkiye'nin konumu, dağları ve üç denizle çevrili olması yüksek karasal, tatlı su ve deniz biyoçeşitliliğine neden olmuştur (Sekercioğlu vd., 2011). Türkiye, küresel olarak 35 önemli biyoçeşitlilik noktası içinde tanımlanan Kafkasya, İran-Anadolu ve Akdeniz noktaları içerisinde yer almaktadır. Tüm bu özelliklerinin bir sonucu olarak biyoçeşitlilik açısından önem kazanmakta ve Türkiye'de yaşayan Toy kuşu gibi birçok özel tür bulunmaktadır (Mittermeier vd. 2005)

Toy Kuşu (*Otis tarda* Linnaeus, 1758), IUCN tarafından "savunmasız" olarak sınıflandırılan ve küresel olarak tehdit altında olan bir türdür (IUCN 2016). Bu tür, yaşam alanlarının kaybı ve parçalanmasının yanı sıra avlanma nedeniyle İber Yarımadası dışında hızlı bir nüfus azalmasına maruz kalmıştır (Birdlife International 2016). Toy kuşu popülasyonundaki azalmanın bazı nedenleri yoğun endüstriyel tarım, tarımın modernizasyonu ve sulama yöntemleri, arazi kullanımındaki değişiklikler, pestisitlerdir (Cramp 1998). Dünya popülasyonu 44.000 - 57.000 birey arasında tahmin edilen Toy kuşunun Türkiye popülasyonu Goriup ve Parr (1985) tarafından 3000-4000, Kollar (1996) tarafından 800-3000, Kasperek ve Bilgin (1996) tarafından 145-4000, Kılıç ve Eken (2004) tarafından 764-1250 ve Karakaş ve Akarsu (2009) tarafından yaklaşık 700-1180 birey olarak tahmin edilmiştir.

Toy kuşu, insanoğlunun gıda üretmek için iştigal ettiği önemli bir faaliyet olan tarımla ilişkisi açısından önemli canlılar, özellikle de kuş türleri arasında yer almaktadır. Sürdürülebilir tarım gelecek açısından önemli bir konu olduğundan, Toy kuşu bu konudaki rolüyle ilgili olarak önem kazanmaktadır. Bu tür haşere kontrolü, gübreleme gibi ekosistem hizmetleri sağlayarak alanın doğal değeri ve özellikleri açısından bir gösterge haline gelmektedir. Ayrıca, Toy kuşunun bölgedeki varlığının devamını sağlamak ve mümkünse geleceğin sürdürülebilir tarım uygulamaları için iyileştirme yapmak da önemlidir.

Bu kapsamda; Polatlı TİGEM çevresindeki doğal bozkırlarda ve tarım arazilerinde gerçekleştirilen bilimsel araştırmalar ve sonuçları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Polatlı TİGEM Tarım İşletmeleri ve çevresindeki arazilerdeki üreme alanları için birey sayıları, türlerin mevsimlere göre kullanım durumları belirlenmiştir. Ayrıca, bu alanlarda yaşayan türler için tüm tehditler yerel halk, kilit kişiler, TİGEM personeli ve çobanlarla yapılan incelemelerle tanımlanmıştır.

## A. Toy Kuşu Hakkında Genel Bilgiler

### A.1 Açıklama

Toy kuşu(*Otis tarda* Linnaeus, 1758) dünyadaki 10 bin kuş türü arasında en ilgi çekici kuş familyalarından biridir. Ayrıca, heybetli fiziksel görünümü ve üreme dönemindeki flörtöz davranışları nedeniyle iyi bilinen kuş türlerinden biridir. "Gruiformes" takımına aittir (bu takım altında 25 farklı Toy kuşu türü vardır) ve dünyanın uçan en ağır kuşudur. Yaklaşık 50 milyon yıl önce Afrika'dan geldiği tahmin edilen Toy kuşunun halen 21 türü Afrika'da, 4 türü Batı Palearktik'te ve 3 türü de Avrupa'da yaşamaktadır. Anadolu'da düzenli olarak gözlemlenen iki tür vardır: Toy kuşu ve Mezgeldek (*Tetrax tetrax*). Hubara ülkemizde rastlantısal bir tür olarak değerlendirilmektedir.



Toy Kuşunun Renklenmesi - Cansu Özcan

Dünya genelinde Toy kuşlarına olan ilgi her geçen gün artmaktadır. İspanya başta olmak üzere Avrupa'da Avusturya ve Slovakya popülasyonları da fotoğraf çekmek ve onları izlemek için gelen turistler açısından turistik bir değerdir. Ülkemizde de bu türe olan ilgi artmaktadır. Bununla birlikte, hem küresel olarak tehdit altında bir türdür hem de ülkemizde IUCN tarafından "savunmasız" olarak sınıflandırılmıştır (IUCN 2016).

#### **A.2 Türün Biyolojisi**

Toy kuşu (*Otis tarda*) açık alanları tercih etmektedir ve doğal bozkırlarda ve bu bozkırların etrafındaki ekilebilir arazilerde yaşayan bir bozkır kuşudur. Çoğunlukla gruplar halinde yaşamaktadır; bu gruplar özellikle üreme mevsiminin başlarında ve yavrular uçuş olgunluğuna eriştikten sonra oluşmaktadır. Erkekler kış sonunda üreme için flörtöz davranışı olan "lek"e başlamaktadır. Dişiler yuva seçiminde ve kuluçkada önemli bir rol oynamaktadır. Yavruların bakımı da dişilerin sorumluluğundadır. Yumurtalarını çoğunlukla Nisan veya Mayıs aylarında bırakmaktadır. Bu süre soğuk kuzey enlemlerinde üreyen popülasyonlar için Haziran ayına kadar uzayabilmektedir. Dişiler 2-4 yaş arasında üreme olgunluğuna ulaşmaktadır, çoğunlukla 2 yumurta yapmaktadır ve kuluçka süresi 25 gündür. Erkekler 5-6 yaş arasında üreme olgunluğuna ulaşmaktadır (Morales ve Martin, 2002). Yavrular bir sonraki üreme mevsimine kadar anneleriyle birlikte kalmaktadır. Yuva için toprak tercih edilirken, yuvalar genellikle "lek" alanı çevresinde oluşmaktadır. Toy kuşu, yavrularının hayatta kalma oranı çok düşük olan türler arasındadır. Bu oran bölgelere göre farklılık göstermekle birlikte, İspanya'da 0,14'tür. Başka bir deyişle, her 100 yavrudan sadece 14'ü hayatta kalmaktadır. Bu tür Anadolu'da keklikle ilişkilendirilmektedir ve bu nedenle bir seferde 10'a yakın yumurta oluştuğu düşünülmektedir. Bu yanlış bilginin düzeltilmesi gerekmektedir.

Tür genellikle bitkilerle beslenmeyi, özellikle de tohumları tercih ettiğinden, böcek gibi omurgasızlar üreme sezonu diyetlerinde %40 oranında bulunmaktadır. Yavrular, özellikle yaşamlarının ilk dönemlerinde omurgasızları da yemektir. Toy kuşu ilkbaharda yonca gibi bitkilerle beslenmekte ve sonbahar ve kış aylarında çoğunlukla tohum yemektir (Birdlife, 2018).



Çalışma alanındaki türün beslenme davranışları - Cansu Özcan

Toy kuşu, yaşadığı ortamın hava koşullarına ve besin kapasitesine göre hem göçmen hem de yerlidir. Avrupa popülasyonu yerli olarak belirtilse de, bazı popülasyonların ideal hava koşulları ve yiyecek için kısa mesafelere (5-200 km) göç ettiği bilinmektedir (Birdlife, 2018).

### A.3 Türün Dünyadaki Dağılımı

Geçmişte büyük ölçüde Asya ve Avrupa'nın yanı sıra Kuzey Afrika'da da var olan bu tür, son zamanlarda Avrupa ve Asya'nın bazı ülkelerinde de görülmekte ve popülasyonu azalmaya devam etmektedir. Fas'taki Kuzey Afrika popülasyonundan sadece 91-108 çift kalmıştır. Avrupa'daki popülasyonunun 31 000 - 36 000 arasında olduğu tahmin edilmekte olup, bu popülasyonun büyük bir kısmı İspanya'da (yaklaşık 23 000) bulunmaktadır, ayrıca Rusya'da 5 500 - 8 000, Macaristan'da 1 100 - 1 200, Portekiz'de 1 500, Ukrayna'da ise yaklaşık 500 - 750 birey bulunmaktadır. İngiltere, Fransa, İsveç, İsviçre, İtalya ve Yunanistan'da nesli tükenmiştir. Dünyadaki tüm popülasyonunun 44 000 - 57 000 arasında olduğu düşünülmektedir (Alonso, 2014).

### A.4 Türün Türkiye ve Konya'daki Dağılımı

Türle ilgili küresel ölçekte etkili olan popülasyon kaybı Anadolu'da da karşılık bulmakta ve son yüzyılda yayılış alanlarında büyük bir değişim gözlenmektedir. Bir bozkır kuşu olduğu için, Türkiye'de geçmişte neredeyse tüm bozkır alanlarında kaydedilmiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun yanı sıra İç Anadolu popülasyonları da mevcutken, son zamanlarda Doğu Anadolu popülasyonu içinde Muş, Diyarbakır, Batman ve Van'dan kayıtlar alınmaktadır. En büyük popülasyonu Muş almaktadır. Özellikle Muş, Bulanık, Malazgirt ve Patnos Ovaları için güncel kayıtlar mevcuttur. Anadolu popülasyonu Konya, Ankara, Kırşehir (Seyfe Gölü çevresinde ve 10 bireyden az), Yozgat (Seyfe Gölü'ne yakın düzlük alanlarda, ancak sayıları hakkında güncel bilgi bulunmamaktadır), Aksaray (son popülasyon il ile Tuz Gölü arasındaki alanda kaydedilmiştir, ancak güncel bilgi bulunmamaktadır), Eskişehir, Kütahya ve Afyon'da farklı sayılarda bulunmaktadır. Güncellenen bilgiler Acı Göl çevresindeki Afyon popülasyonu, Eskişehir-Sivrihisar çevresindeki popülasyon, Kütahya Altıntaş Ovası çevresindeki popülasyonun yanı sıra Kulu, Altınova ve Sarayönü çevresindeki ovalarda ve son olarak Ankara-Polatlı çevresindeki popülasyon ile ilgili olarak kaydedilmiştir.

### A.5 Tehditler

Toy kuşu bir bozkır kuşudur, ancak geçmiş yüzyıllarda yaşam alanı olarak tarım arazilerine adapte olmuştur. Öte yandan bu tür, son yüzyıldaki teknik gelişmeler sonucunda makinelerin ağırlıklı olarak kullanıldığı endüstriyel tarım uygulamalarına tam olarak uyum sağlayamamıştır. Bu da tarım ekipmanına bağlı olarak tüm yaşam ortamında yuva, civciv ve yumurta kaybına neden olmaktadır. Geleneksel tarımda kullanılan pestisitler ve kimyasal gübreler de türleri etkileyen tehditler arasındadır. En önemli sorunlardan biri, arazilerin demiryolları ve karayolları tarafından parçalanmasıdır. Hareket kabiliyetlerinin sınırlı olması nedeniyle enerji hatlarına ve elektrik direklerine çarparak kaza yapmaları da tür için olumsuz bir durumdur. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde yasadışı avcılık en büyük sorunlardan biridir. Anadolu'da yoğun olarak yasa dışı avlanan kuş türlerinden biridir.



Elektrik Telleri ve Toy Kuşu - Cansu Özcan

### A.6 Türün Uluslararası ve Ulusal Koruma Statüleri

Toy kuşu yayılış alanlarında ilgi çeken bir kuş türüdür; dolayısıyla bu durumdan hem olumlu hem de olumsuz etkilenmektedir. Toy kuşu, IUCN tarafından "savunmasız (A3cd+4cd)" olarak sınıflandırılan ve küresel ölçekte tehdit altında olan bir türdür. Avrupa Birliği ölçeğinde de koruma altındadır ve Kuş Direktifi Liste 1'de yer almaktadır. Toy kuşu uluslararası anlaşmalarla korunmaktadır; Bern Anlaşması uyarınca Ek 2 altında bu statüde tanımlanmıştır. Göçmen Türler Sözleşmesi'ne göre bu tür yine koruma altındadır ve 1-2 numaralı listelerde yer almaktadır. Nesli Tehlike Altında Olan Türlerin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme (hassas ve koruma altındaki türlerin ticareti için oluşturulmuştur) Ek II'de Toy kuşu da yer almaktadır.

Ulusal düzeyde de koruma altında olan Toy Kuşu, Merkez Av Komisyonu tarafından tüm yıl boyunca avlanması yasak türler arasında yer almaktadır.

## **B. Çalışma Alanı Hakkında Genel Bilgiler**

Polatlı ve çevresi İç Anadolu'da olup, İran-Turan florası içinde yer almaktadır. Aynı zamanda Orta Asya'dan geçen İran-Turan Hattının (34 önemli noktadan biri) batı sınırlarında yer almaktadır. Habitat çeşitliliği açısından ova ve dağ bozkırlarının hakim olduğu bölgede Tuz Gölü gibi bazı sulak alanların çevresinde halofil bozkırlar da bulunmaktadır. Alanda orman varlığı çok sınırlı olup mevcut türler meşe türleri ile ince alıç ve benzeri bozkır ağaçlarıdır. Polatlı ve çevresi çoğunlukla tarım arazileri ve ekili olmayan alanlarda düz bozkırlarla çevrilidir. Çalışma alanındaki biyoçeşitliliğe bakıldığında, parçalanmış küçük bozkır habitatlarındaki bazı kuş türleri, orman tavuğu ve tarım arazilerine adapte olmuş Bayağı Kocagöz ve Tarla Kuşu türleri görülmektedir. Küçük kerkenez, kızıl şahin, çayır tuygunu ve yılan kartalı bölgede üreyen yırtıcılardan bazılarıdır.



Çalışma alanı - Ferdi Akarsu



Çalışma alanı - Ferdi Akarsu

### **B.1 Çalışma Alanındaki Koruma Durumu**

Toy kuşlarının bulunduğu alanların çoğu TİGEM'e ait olup, Yüzükbaşı, Uzunbeyli, Yağcıoğlu, İnler ve İshakuşağı gibi TİGEM alanı çevresindeki bazı köylerin özel alanları ve meraları da tür tarafından kullanılmaktadır. Bu yayılış alanı içerisinde TİGEM tarafından korunan alanlar dışında herhangi bir yasal koruma statüsü bulunmamaktadır.

### **C. Metodoloji**

Toy kuşu geniş alanlara yayılmaktadır ve büyük boyutunun aksine fiziksel olarak bozkırlara ve tarım alanlarına iyi adapte olmuş bir türdür. Sırtındaki renklenme nedeniyle bu türü hareketsiz/dinlenme halindeyken tanımak gerçekten zordur. Ancak avcı bir tür olarak görülmesi ve açık alanlarda yaşaması nedeniyle tehditlere karşı oldukça savunmasız hale gelmiştir. Popülasyonunun devamlılığı için gerekli olan bu adaptasyonlar, Toy kuşunu bilimsel çalışmalarda araştırılması zor bir tür haline getirmektedir. Türün alandaki mevcut durumunu, popülasyon yoğunluğunu, dönemsel temsilini, tehditlerini ve alan kullanım durumunu tespit etmek amacıyla TİGEM Polatlı alanı ve çevresinde tür için uygun alanlar literatür ve CBS aracılığıyla belirlenmiştir. Otomobil ile tüm alanı kapsayacak şekilde transektler oluşturulmuş ve her 1 km'lik aralıkta alanı taramak için teleskop ve dürbün kullanılmıştır. Bu metodolojiye ek olarak, ilkbahar için "lek" davranışına uygun tepeler gibi topografik yükseltiler CBS, literatür ve köylülerden alınan bilgiler kullanılarak belirlenmiştir. Bu alanlar gün doğumu ve gün batımında özel olarak aranmıştır. Özellikle gün doğumu ve takip eden dört saat boyunca insan aktivitesinin daha az, kuş aktivitesinin daha fazla olduğu ve gün batımından üç saat önce de kuş aktivitesinin arttığı gözlemlenmiştir. Ekip 2 kuş bilimciden oluşmuştur. Saha ziyaretleri; Nisan sonu/Mayıs başında dört gün "lek" sezonu, Haziran ve Temmuz aylarında dörder gün üreme sezonu

ve yavruların gözlemlenmesi, Eylül ayında dört gün üreme sonrası ve erken göç dönemi olarak gerçekleştirilmiştir.

Saha ziyaretlerinde; CBS, GPS, teleskop (20x), dürbün (10x) ve 400 mm tele objektifli profesyonel bir kamera kullanılmıştır. Popülasyon bilgileri ve nokta bazında alanları içeren kayıtlar GPS yazılımına aktarılmıştır.

## **D. Bulgular**

Bu çalışma sonunda 2018 yılında Polatlı TİGEM ve çevresinde en az 45, en fazla 75 bireyin varlığı literatür ve saha ziyaretleri ile ortaya konmuştur. Çalışmalar kapsamında 2 aktif "lek" alanı (biri TİGEM alanı ile İnler Köyü arasında, diğeri Yüzükbaşı Köyü civarında) belirlenmiştir. Mevsimsel dağılımları incelendiğinde ilkbahar ve yaz aylarında özellikle TİGEM ve İnler Köyü çevresinde, sonbahar aylarında ise Yüzükbaşı Köyü ve TİGEM sulu tarım alanları çevresinde yoğun olarak bulundukları tespit edilmiştir.

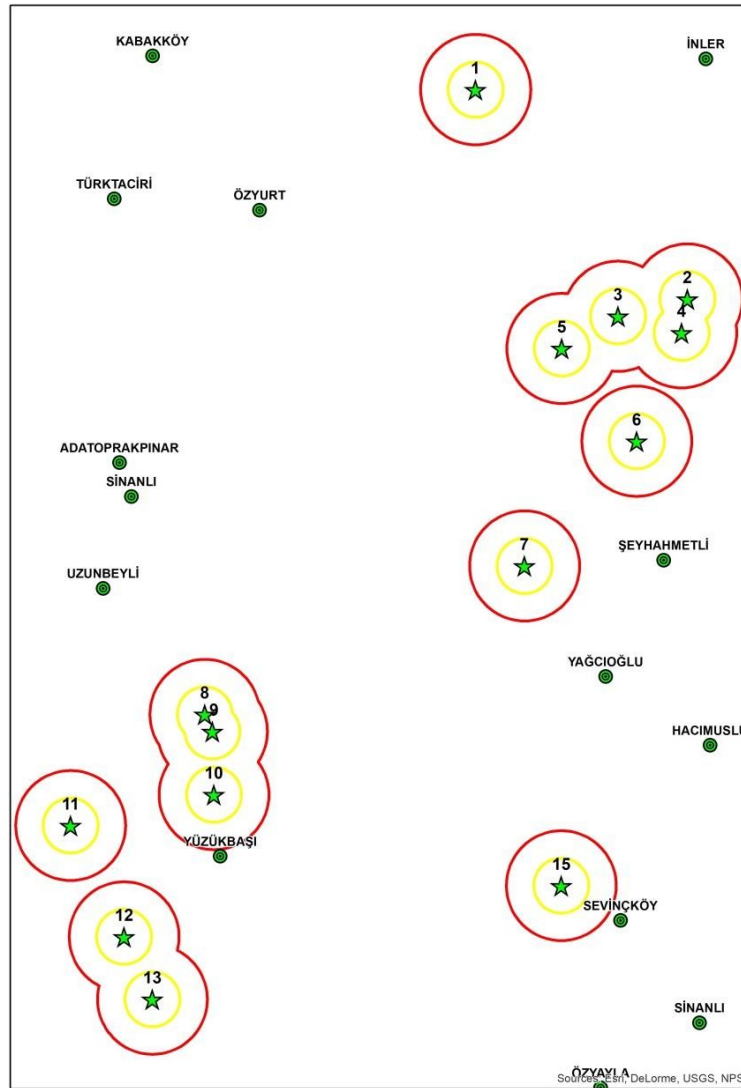
Faaliyetler açısından alan kullanımı göz önüne alındığında, tüm "lek" kayıtları doğal tepelerden alınmıştır. Bu durum, kendilerini tarım alanlarına ve faaliyetlerine adapte etseler de, hayati önem taşıyan "lek" davranışı için doğal alanlara bağımlı olduklarını göstermektedir. Çalışma alanı tür için önemli bir üreme alanıdır. TİGEM bekçilerinin verdiği bilgiler ve video kayıtları ile 2018 yılında en az bir çiftin ürettiği ve bir yavrunun doğduğu kanıtlanmıştır. Yüzükbaşı Muhtarının verdiği bilgiye göre, 2017 yılında tarlasında yapılan ot biçme çalışmaları sırasında bir yuva ve 2 yumurta bulunmuştur. Bunların hepsi türlerin üreme için bölgeyi aktif olarak kullandığını göstermektedir.

Türler için yaşam alanlarında hayati önem taşıyan bir diğer unsur da su kaynağıdır. Bu kapsamda, TİGEM merkezinin güneyinde yer alan vadi ve sulak alan önem kazanmaktadır. Bu çalışmada alınan kayıtlar ve çobanlar tarafından verilen bilgiler bu gerekliliği doğrulamaktadır. Yüzükbaşı Köyü civarındaki popülasyonun TİGEM sulu tarım alanlarında ve özellikle sabah erken saatlerde yonca ve fiğ tarlalarında bu ihtiyacı karşıladığı TİGEM yetkilileri tarafından da gözlemlenmiş ve teyit edilmiştir.

### D.1 Tür için Önemli Bölgeler ve Proje için Önerilen Alanlar

Polatlı TİGEM arazisi ve çevresinde ilkbahar, yaz ve sonbahar dönemlerinde gerçekleştirilen çalışma sonucunda, çalışma alanının güney ve kuzeyindeki özel arazilerden ve kısmen TİGEM arazilerinden toy kuşu kayıtları temin edilmiştir (Harita 1). Kayıtlar incelendiğinde, toy kuşlarının İler Köyü ve TİGEM İdari Merkezi çevresinde (Harita 2) ve Yüzükbaşı Köyü çevresinde (Harita 3) yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Bu da toy kuşlarının iki aktif kullanım alanında merkezlendiğini göstermektedir.

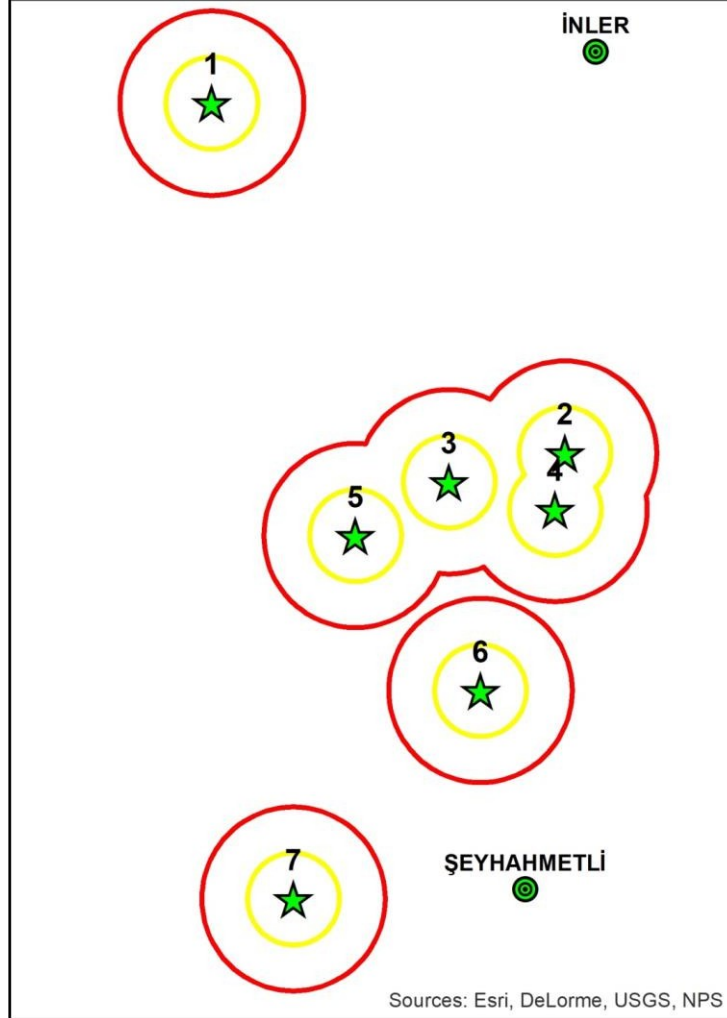
Aşağıdaki haritalarda; bu proje kapsamındaki uygulama alanlarını önermek için üç kategori kullanılmıştır. Çalışma için öncelikli olarak seçilecek alanlar, türün doğrudan gözlemlendiği alanları kapsamaktadır ve bunlar iğnelerle gösterilmiştir. Çalışılacak ikinci alanlar 1 km çapında bir halka içinde kalmakta ve sarı daire ile gösterilmektedir. Üçüncüsü ise 2 km çapında bir dairenin bulunduğu ve kırmızı ile gösterilen alanlardır.



Harita 1. Tüm Kayıtlar

## D.2 Polatlı TİGEM - İnler Köyü Bölgesi

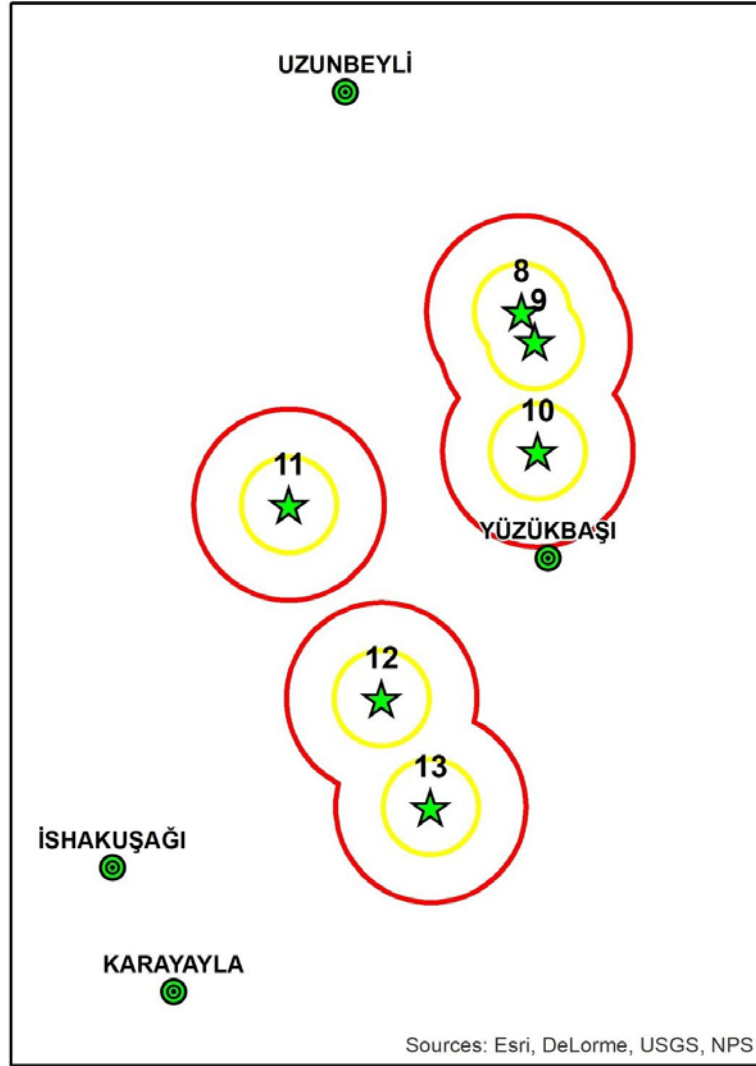
Bölgede kaydedilen türler çoğunlukla ilkbahar ve yaz aylarında görülmüştür. Kayıtların çoğu TİGEM arazisinden olup özellikle haritanın en kuzeyindeki kayıt özel arazileri de içermektedir. Burası toy kuşu için önemli bir üreme alanı (lek) ve en büyük alanlardan biridir.



Harita 2. İnler Köyü Çevresi

### D.3 Yüzükbaşı Köyü Çevresi

Bu alan Yüzükbaşı Köyü ile TİGEM sulanan arazileri arasındaki bölgeyi temsil etmekte olup, tür için dönemsel olarak önemli alanları içermektedir. Gün içinde köy çevresinde görülen toy kuşları, gün doğumu ve takip eden birkaç saat içinde TİGEM sulamaları yapılan arazilerdeki yonca ve fiğ tarlalarının çevresinde gözlemlenebilmektedir.



Harita 3. Yüzükbaşı Köyü ve Çevresi

## E. Tartışma ve Öneriler

Toy kuşu, birçok ulusal ve uluslararası mevzuat ve anlaşma ile korunan hem küresel hem de ulusal düzeyde tehdit altındaki bir türdür. Bu tür aynı zamanda ana tür olarak tanımlanmaktadır. Bir başka deyişle, yok olması diğer birçok canlının tehdit altında olduğunu göstermektedir. Tarımda sürdürülebilirlik için bir gösterge olan toy sürdürülebilirlik faaliyetlerinin başarısı ve bu faaliyetlerin izlenmesi için önemli bir değer ve paydaş olarak öne çıkmaktadır.

İlgili bölümde anlatıldığı üzere, saha ziyaretleri sonucunda 2 aktif grup tespit edilmiştir. Ayrıca, Polatlı TİGEM çevresinde yer alan ve alt tedbir fişinde adı geçen köylerde de türe ait kayıtlar bulunmaktadır. Bu köylerin Toy kuşları tarafından kullanılması mümkündür; bu nedenle bu köylerin alt tedbir uygulamalarına dahil edilmesi önemlidir. Bu kapsamda, ilk aşamada ele alınması önerilen köyler özellikle Yağcıoğlu, İshakuşağı, Uzunbeyli ve Adakasım vb. köylerdir.

Çalışma alanı içerisinde hem TİGEM'de hem de TİGEM çevresindeki köylerde yoğun tarım faaliyetleri bulunmaktadır. Doğal bozkırlar tarım arazilerinin etrafında, özellikle tepelerin zirvelerinde ve çevrelerinde, vadilerde ve birkaç ovada bulunmaktadır. Bu çalışmanın sonunda, "lek" davranışı için hayati önem taşıyan tepelerin ve topografik yükseltilerin sürülerek tarım alanlarına dönüştürüldüğü görülmüştür. Bu alanları doğal bırakmak çok önemlidir.

Tür için oldukça tehdit edici elektrik hatları ve direklerinin özellikle "lek" ve beslenme alanları çevresinde yoğunlaştığı gözlemlenmiştir. Türün ölümünün, hem Türkiye'de hem de tüm yayılış bölgelerinde, elektrik hatlarına takılma ve elektrik çarpması nedeniyle gerçekleştiği bilinmektedir.

Tür, yuvasını çoğunlukla doğal otlaklara ve ekinlere yaparak, yumurtalarını bırakmaktadır. Biçim sırasında yuvalar, yumurtalar ve yavrular tehdit altına girmektedir. Bu nedenle, türün yayılış alanındaki çiftçiler arasında farkındalık yaratmak önemlidir. Biçim sırasında kaçmalarını sağlamak üzere özel üretilmiş ses çıkaran aletlerin de biçme makinelerine takılması gerekmektedir.

Bu projenin konusu ve hedefi olan Toy kuşu dostu tarım ürünleri ve yöntemleri hem yayılış alanlarında hem de türün daha önce görüldüğü alanlarda tercih edilmelidir.

Avcılık, Türkiye'de yasadışı olmasına rağmen, Toy kuşu için hala en büyük sorunlardan biridir. Bu durum Polatlı ve çevresi için de geçerlidir. Yasadışı avcılığın devam ettiği anlaşılmaktadır (Yüzükbaşı ve çevresindeki köylüler tarafından anlatıldığı üzere). Yerel halk, avcılık kulüpleri ve kolluk kuvvetleri gibi ilgili paydaşların bilgilendirilmesi gerekmektedir.

Anız yakma da tür için önemli bir tehdittir. Anız yakmanın yasak olmasına rağmen bu yasadışı faaliyet devam etmektedir. Bu zararlı faaliyet, doğrudan Toy kuşunun yanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasına neden olurken, yemlerini yok ederek türü dolaylı olarak etkilemektedir. Bu nedenle, hem daha önce yaşadıkları alanlarda hem de Polatlı TİGEM çevresindeki mevcut alanlarında anız yakılmasının önlenmesi önemlidir. Bu amaçla eğitim ve farkındalık artırma faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi tavsiye edilmektedir.

Hem bu çalışma kapsamındaki hem de Türkiye'deki TİGEM alanları tür açısından habitat olarak önemlidir. Avcıların TİGEM alanlarına erişiminin engellenmesi için bekçiler tarafından alanda kontroller yapılması ve av yasağının sağlanması önerilmektedir. TİGEM alanları Toy kuşu için son korunaklı yaşam alanlarıdır, bu nedenle ürün deseni de dahil olmak üzere Toy kuşu dostu üretim yöntemlerinin uygulanması türün geleceği için gereklidir.

## F. Kaynakça

Bird Life International (2018) Species factsheet: *Otis tarda*. Downloaded from <http://www.birdlife.org> on 21/09/2018. Recommended citation for factsheets for more than one species: BirdLife International (2018) IUCN Red List for birds. Downloaded from <http://www.birdlife.org> on 21/09/2018.

Cramp., 1998. The complete birds of the Western Palearctic, Oxford

Eken G, Bozdoğan M, İsfendiyaroğlu S, Kılıç DT, Lise Y. 2006. Key Biodiversity Areas of Türkiye. Doğa Derneği, Ankara.

Goriup, P, D., D, F, Parr. 1985. Results of the ICPB bustard survey of Türkiye 1081. Bustard Studies 2; 77-97.

Karakaş, R. and Akarsu, F. 2009. Recent status and distribution of the Great Bustard, *Otis tarda*, in Türkiye. Zoology in the Middle East 48: 25-34.

Kasperek, M., C.C. Bilgin., 1996. Kuşlar (Aves). In: A. Kence., C.C. Bilgin. (Eds). Turkish List of Vertabrates, Tübitak, Ankara, p27-82

Kollar, H. P. 1996. Action plan for the Great Bustard (*Otis tarda*). In: Heredia, B.; Rose, L.; Painter, M. (ed.), Globally threatened birds in Europe: action plans, pp. 245-260. Council of Europe, and BirdLife International, Strasbourg.

Kılıç, D.T., Eken, G.,2004. İmportant Bird Areas of Türkiye – Update , Doğa Derneği (Birdlife International), Ankara

Mittermeier R.A, Gil P.R, Hoffman M, Pilgrim J, Brooks T, Mittermeier C.G, Lamoureux J, da Foncesca G.A.B. Conservation International; Washington, DC: 2005. Hotspots revisited: Earth's biologically richest and most endangered terrestrial ecoregions.

Sekercioglu, C.H., Anderson, S., Akçay, E., Bilgin, R., Emre Can, Ö., Semiz, G., Tavşanoğlu, Ç., Baki Yokeş, M., Soyumert, A., İpekdağ, K., Sağlam, İ. K., Yücel, M., Dalfes, H.N. 2011 Türkiye's globally important biodiversity in crisis. Biological Conservation 144 (12), 2752-2769.

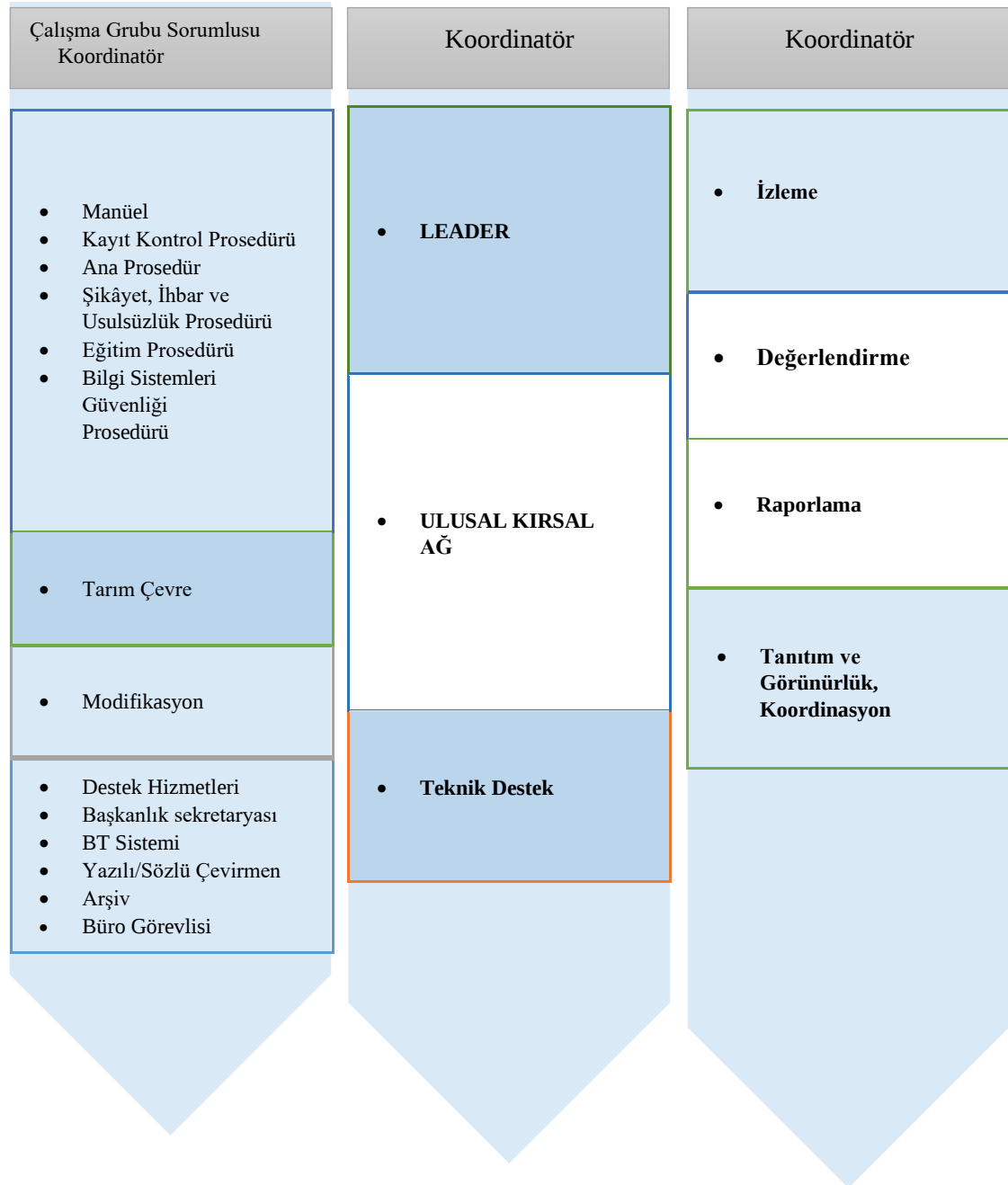
**EK XIII. GÖREV VE SORUMLULUKLARININ YERİNE GETİRİLMESİNE YÖNELİK YO  
ORGANİZASYON ŞEMASI**

**TARIM REFORMU GENEL MÜDÜRLÜĞÜ AB YAPISAL UYUM YÖNETİM OTORİTESİ  
DAİRE BAŞKANLIĞI**

Tarım Reformu Genel Müdür Yardımcısı / YO Başkanı

İç  
Denetçiler

AB Yapısal Uyum Yönetim Otoritesi Daire Başkanı / Süreç Sahibi



**EK XIV. GÖREV VE SORUMLULUKLARININ YERİNE GETİRİLMESİNE YÖNELİK IPARD AJANSI (TKDK) ORGANİZASYON ŞEMASI**

**TARIM VE KIRSAL KALKINMAYI DESTEKLEME KURUMU (TKDK)**

